UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie

Cu titlu de manuscris:
C.Z.U.: 94:271.2-726.1(478)(043)

GROSSU SILVIA

DISCURSUL IDENTITAR AL OPEREI MITROPOLITULUI GURIE

611.02. Istoria Românilor (pe perioade)

Teză de doctor habilitat în istorie

Consultant ştiinţific:

PETRENCU Anatol,
doctor habilitat în istorie,
profesor universitar

Autoare: GROSSU Silvia

CHIȘINĂU, 2024

© Grossu Silvia, 2024

CUPRINS

ADNOTARE (în limbile română, engleză şi franceză) 5

LISTA TABELELOR 8

LISTA DE ABREVIERI ȘI SIGLE 9

INTRODUCERE 10

1. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE CU REFERIRE LA OPERA ȘI ACTIVITATEA MITROPOLITULUI GURIE (GROSU) 30

1.1. Cadrul actual al cercetării 30

1.2. Repere istoriografice și surse istorice 35

1.2.1. Surse din prima jumătate a secolului al XX-lea 35
1.2.2. Surse din anii ‘90 până în prezent 39

1.3. Concluzii la capitolul 1 45

2. DISCURSUL IDENTITAR – ELEMENTE DEFINITORII ȘI DE CONCEPTUALIZARE

2.1. Discursul identitar în cadrul discursului epidictic actual 54

2.1.1. Repere teoretice pentru discursul epidictic și cel identitar 54
2.1.2. Discurs epidictic – componente esențiale 60

2.2. Considerente conceptual-teoretice ale discursului identitar 77

2.2.1. Discursul identitar ca specie a discursului epidictic 77
2.2.2. Reperele discursului identitar al operei lui Gurie Grosu 83

2.3. Modele ale discursului identitar aplicate pe opera Mitropolitului Gurie 85

2.3.1. Platforma de consens „Arborele” 85
2.3.2. Platforma de consens „Piramida” 83
2.3.3. Platforma de consens „Cercurile” 89

2.4. Concluzii la capitolul 2 91

3. VIAȚA ȘI ACTIVITATEA MITROPOLITULUI GURIE

3.1. Repere biografice 96

3.1.1. Activitatea ecleziastică 96
3.1.2. Activitatea culturală 110

3.2. „Cazul Gurie” – abordare sintetică 116

3.3. Concluzii la capitolul 3 136

4. AXA DE VALORI IDENTITARE ALE OPEREI LUI GURIE GROSU

4.1. Credința Ortodoxă – reper esențial al vieții și operei ierarhului 138

4.1.1. Valori identitare în activitatea misionară 138

4.1.2. Impactul social al calendarului îndreptat 147

4.2. Limba română – reper identitar constant în opera lui Gurie Grosu 169

4.2.1. Reviriment național prin limba maternă 168
4.2.2. Abordarea discursivă a normelor de comportament social 178

4.3. Mesajul de fortificare identitară a Ortodoxiei în publicațiile periodice 184

4.3.1. Repere identitare în revista „Luminătorul" 184
4.3.2. Contribuțiile revistei „Misionarul" la consolidarea Ortodoxiei 194

4.4. Mesajul identitar în opera didactică 209

4.5. Concluzii la capitolul 4 225

5. STRATEGII DISCURSIVE ÎN OPERA LUI GURIE GROSU

5.1. Performanțe oratorice 227

5.2. Valențe persuasive în discursurile din prima perioadă 227

5.3. Valențe persuasive în discursurile din perioada a doua 239

5.4. Formatele platformelor de consens – aplicații 241

5.5. Concluzii la capitolul 5 243

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI 252

Tabelul nr. 1. „Mitropolitul Gurie Grosu – jaloane de parcurs (1877-1943)" 253

Tabelul nr. 2. Tabloul lucrărilor lui Gurie Grosu (identificate în centrele info-documentare din spațiul românesc) 269

Tabelul nr. 3. „Spița neamului" – arborele genealogic al branșei paternale a Mitropolitului Gurie, (1758-2017). 267

ANEXE 268

BIBLIOGRAFIE..... 285

CLOSAR 317

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII 318

LISTA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE ALE AUTOAREI LA TEMA TEZEI 319

CV-ul AUTOAREI 324

Cuvinte-cheie: Mitropolitul Gurie (Grosu), Basarabia, Marea Unire, România întregită, Biserica Ortodoxă Română, limba română, reviriment național, repere de legitimare identitară, revistele „Luminătorul" și „Misionarul", discurs epidictic, discurs identitar, axa de valori, memorie colectivă, platforme de consens, strategii discursive, forța persuasivă, relevanța argumentativă.

Structura lucrării: adnotare (în limbile română, engleză și franceză), lista abrevierilor, lista tabelelor, introducere, cinci capitole a câte 2-3 subcapitole, concluzii generale şi recomandări, 3 tabele, anexele cu textele discursurilor analizate, imagini de arhivă ale lucrărilor lui Gurie Grosu etc., bibliografie cu peste 600 de titluri, glosar, 260 de pagini text de bază; Declarația privind asumarea răspunderii, Lista lucrărilor științifice ale autoarei la tema tezei, CV-ul autoarei

ADNOTARE

Autor: Grossu Silvia

Tema: ***Discursul identitar al operei Mitropolitului Gurie***, teză de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, anul editării 2024.

Structura lucrării: adnotări în limbile română, engleză, franceză, introducere, cinci capitole, 15 subcapitole, concluzii generale și recomandări, 18 anexe, 7 figuri și 2 tabele, bibliografie cu circa 600 titluri, 260 de pagini text de bază.

Cuvinte-cheie: Mitropolitul Gurie (Grosu), Basarabia, reviriment național, limba română, Biserica Ortodoxă Română, discurs identitar, axa de valori, strategii discursive, platforme de consens.

Scopul și obiectivele lucrării: investigarea, prin optica discursului identitar, a modului în care opera și activitatea Mitropolitului Gurie (Grosu) a influențat revirimentul național din Basarabia în prima jumătate a sec. al XX-lea. Preocuparea pentru reperele valorice ale discursului identitar al lui Gurie Grosu se înscrie în cadrul mai larg al rolului Bisericii Ortodoxe din Basarabia în procesul de deșteptare națională. Obiectivele lucrării rezidă în clarificarea conceptelor de discurs identitar, investigarea polivalentă a operei și activității Mitropolitului Gurie, a reperelor și contextului receptării operei ierarhului ca demers identitar național și confesional, evidențierea condițiilor specifice de promovare a discursului identitar în Basarabia în două etape cronologice distincte: în perioada de până la 1917 și în perioada interbelică, stabilirea impactului discursului identitar asupra procesului de sincronizare a Basarabiei cu România.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor cercetării. În baza operei lui Gurie Grosu, lucrarea configurează o nouă paradigmă a discursului identitar pe dimensiunile complementare ale Ortodoxiei și spiritului național și reformulează scheme de evaluare a influenței acestuia asupra evoluției conștiinței naționale, aflată în derivă în perioada cercetată, pentru a o compara cu o altă realitate, a statului Republica Moldova.. Caracterul novator al preconizatului studiu se regăsește în cercetarea concretă a reperelor de legitimare identitară a românilor din Basarabia în prima jumătate a secolului al XX-lea prin exemplul unei personalități de primă mărime pentru istoria țării noastre. O altă noutate, urmărită prin cercetarea de față, constă în elaborarea de noi formate de evaluare a discursului identitar – platformele de consens.

Rezultatele obținute contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante – actualizarea conceptelor discursului epidictic, în general, și a celui identitar, în particular, care pot fi folosite în elaborarea unor lucrări generale cu privire la strategii discursive de promovare/consolidare a identității, de reconsiderare a impactului Bisericii Ortodoxe Române asupra culturii naționale; pentru proiectarea unor cursuri universitare și seminare speciale în instituțiile de învățământ de profil, dar și în alcătuirea unor dicționare și enciclopedii tematice despre personalitățile definitorii pentru Basarabia ș.a.m.d. Schemele formatelor de consens, elaborare proprie, sunt propuse ca eventuale suporturi pentru soluționarea disensiunilor și dilemelor identitare în alte contexte și au valoare aplicativă certă.

Semnificația teoretică rezidă în elaborarea cadrului conceptual al discursului identitar în baza unei metodologii complexe cu rezultate teoretice importante, care au determinat abordarea unei noi direcții științifice – cea a strategiei discursive în promovarea identității comunitare, instituționale și naționale. Este un argument stimulator și o nouă platformă pentru investigații ulterioare. Concluziile teoretice formulate în lucrare vor completa esențial, cu date noi, inedite, cunoștințele existente asupra identității naționale a basarabenilor și pot servi drept bază teoretică în cercetarea ulterioară a fenomenului complex al identității în alte perioade istorice sau la alte popoare, care au fost în trecut parte componentă a Imperiului Rus sau au devenit parte componentă a României întregite.

Valoarea aplicativă a cercetării rezidă în elaborarea unui cadru analitic discursiv pentru valorificarea maximală a patrimoniului istoric. Rezultatele obținute pot fi utilizate pentru promovarea reperelor de legitimare identitară, pentru o mai bună înțelegere a necesității de a consolida memoria colectivă în scopul dobândirii coeziunii sociale prin colaborarea instituțiilor, îndeosebi în situațiile de disensiuni sau derive identitare. Opțiunea pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană este tocmai un examen serios pentru demersul nostru identitar.

Implementarea rezultatelor științifice s-a realizat în elaborarea de studii, cursuri universitare, suporturi de curs, sinteze și în procesul de promovare a operei ierarhului Gurie prin organizarea conferințelor, simpozioanelor, meselor rotunde, turnarea de documentare, re-editarea lucrărilor pentru publicul larg ș.a.

ANNOTATION

Author: Grossu Silvia

Theme: ***The discourse of identity in the work of Metropolitan Gurie,*** PhD thesis in historical sciences, Chisinau, year of publication 2024.

Structure of the work: annotations in Romanian, English, French, introduction, five chapters, 15 sub-chapters, general conclusions and recommendations, 18 appendices, 9 figures and 3 tabels, bibliography with 600 titles, 260 pages of basic text.

Keywords: Metropolitan Gurie (Grosu), Bessarabia, national revival, Romanian language, Romanian Orthodox Church, identity discourse, axis of values, discursive strategies, consensus platforms.

Aims and objectives: to investigate, through the lens of identity discourse, how the work and activity of Metropolitan Gurie (Grosu) influenced the national revival in Bessarabia in the first half of the 20th century. The concern for the value benchmarks of Gurie Grosu's identity discourse is part of the broader framework of the role of the Orthodox Church in Bessarabia in the process of national awakening. The objectives of the paper are to clarify the concepts of identity discourse, to investigate the multifaceted work and activity of Metropolitan Gurie, the landmarks and context of the reception of Gurie Grosu's work as a national and confessional identity approach, to highlight the specific conditions of promotion of identity discourse in Bessarabia in two distinct chronological stages: in the period before 1917 and in the interwar period, to establish the impact of identity discourse on the process of synchronization of the Orthodox Church in Bessarabia.

Scientific novelty and originality. The necessity of the planned study was determined by the insufficiency, and in some segments, by the lack of discursive strategies on the identity dimension in research on the history of the Church in Bessarabia and the absence of discursive strategies on the identity dimension. This thesis offers a new paradigm of the identity discourse on the complementary dimensions of Orthodoxy and national spirit and schemes for evaluating its influence on the evolution of the drifting national consciousness in the researched period, to be projected in another reality, the state of the Republic of Moldova. The innovative character of the planned study is to be found in the concrete research of the identity legitimation of Romanians in Bessarabia in the first half of the 20th century through the example of a major personality in the history of our country.

The results obtained contribute to the solution of an important scientific problem - the updating of the concepts of epideictic discourse, in general, and of identity discourse, in particular, which can be used in the elaboration of general works on discursive strategies for the promotion/consolidation of identity, for the investigation of the history of the Romanian Orthodox Church and for the reconsideration of its impact on national culture; for the design of university courses and special seminars in educational institutions, as well as in the compilation of dictionaries and thematic encyclopedias on defining personalities for Bessarabia and so on. The consensus format schemes, developed by the authors themselves, are proposed as possible supports for the resolution of identity dissensions and dilemmas in other contexts and have a definite applicative value.

The theoretical value resides in the elaboration of the conceptual framework of identity discourse based on a complex methodology with important theoretical results, which led to the approach of a new scientific direction – that of discursive strategy in the promotion of community, institutional and national identity. It is a stimulating argument and a new platform for further investigation. The theoretical conclusions formulated in the paper will essentially complete, with new, unprecedented data, the existing knowledge on the national identity of Basarabians and can serve as a theoretical basis for further research on the complex phenomenon of identity.

The applied value of the work. The applied value of the research lies in the development of a discursive analytical framework for maximising the value of historical heritage. The results obtained can be used to promote identity legitimation landmarks, for a better understanding of the need to strengthen collective memory to achieve social cohesion through the collaboration of institutions, particularly in situations of social and identity dissension or drift. The choice of Moldova's accession to the European Union is precisely a serious examination of our approach to identity.

Implementation of scientific results. The implementation of the scientific results was achieved in the elaboration of studies, university courses, course materials, syntheses and in the process of promoting the work of Hierarch Gurie, by organizing conferences, symposia, round tables, documentaries, re-edition of works for the public etc.

RESUME

Auteur: Grossu Silvia

Thème: Le discours de l'identité dans l'œuvre de Métropolite Gurie, thèse de doctorat en sciences historiques, Chișinău, année de publication 2024.

Structure du travail: introduction, cinque chapitres, 15 sous-chapitres, conclusions générales et recommandations, 18 annexes, bibliographie avec 600 titres, 260 pages de texte de base.

Mots-clés: Métropolite Gurie (Grosu), Bessarabie, renaissance nationale, langue roumaine, Eglise orthodoxe roumaine, discours identitaire, axe des valeurs, stratégies discursives, plateformes de consensus.

Buts et objectifs: étudier, à travers le prisme du discours identitaire, comment le travail et l'activité du Métropolite Gurie (Grosu) ont influencé le renouveau national en Bessarabie dans la première moitié du XXe siècle. L'intérêt pour les valeurs de référence du discours identitaire de Gurie Grosu s'inscrit dans le cadre plus large du rôle de l'Église Orthodoxe de Bessarabie dans le processus de réveil national. Les objectifs de l'article sont de clarifier les concepts du discours identitaire, d'étudier l'œuvre et l'activité multiforme du Métropolite Gurie, les repères et le contexte de la réception de l'œuvre de Gurie Grosu en tant qu'approche identitaire nationale et confessionnelle, de mettre en évidence les conditions spécifiques de la promotion du discours identitaire en Bessarabie en deux étapes chronologiques distinctes: dans la période précédant 1917 et dans l'entre-deux-guerres, d'établir l'impact du discours identitaire sur le processus de synchronisation de la Bessarabie et sur le processus de l'Église Orthodoxe en Bessarabie.

Nouveauté scientifique. La nécessité de l'étude envisagée a été déterminée par l'insuffisance, et dans certains segments, par l'absence de stratégies discursives sur la dimension identitaire dans la recherche sur l'histoire de l'Église en Bessarabie et l'absence de stratégies discursives sur la dimension identitaire. Cette thèse propose un nouveau paradigme du discours identitaire sur les dimensions jumelles de l'orthodoxie et de l'esprit national, ainsi que des schémas pour évaluer son influence sur l'évolution de la conscience nationale à la dérive au cours de la période étudiée, à projeter dans une autre réalité, l'État de la République de Moldavie. Le caractère novateur de l'étude envisagée est déterminé par la nécessité de développer la recherche concrète des jalons de la légitimation de l'identité des Roumains de Bessarabie dans la première moitié du XXe siècle à travers l'exemple de certaines personnalités majeures de l'histoire de notre pays.

Les résultats obtenus contribuent à la solution d'un problème scientifique important – la mise à jour des concepts de discours épidictique, en général, et de discours identitaire, en particulier, qui peuvent être utilisés dans l'élaboration d'ouvrages généraux sur les stratégies discursives pour la promotion/consolidation de l'identité, pour l'étude de l'histoire de l'Église orthodoxe roumaine et pour la reconsidération de son impact sur la culture nationale; pour la conception de cours universitaires et de séminaires spéciaux dans les établissements d'enseignement, ainsi que pour la compilation de dictionnaires et d'encyclopédies thématiques sur les personnalités déterminantes pour la Bessarabie etc. Les schémas de format de consensus, développés par l'auteur du travail, sont proposés comme des supports possibles pour la résolution de dissensions et de dilemmes identitaires dans d'autres contextes et ont une valeur applicative certaine.

La valeur théorique réside dans l'élaboration du cadre conceptuel du discours identitaire basé sur une méthodologie complexe avec des résultats théoriques importants, qui ont conduit à l'approche d'une nouvelle direction scientifique – celle de la stratégie discursive dans la promotion de l'identité communautaire, institutionnelle et nationale. Il s'agit d'un argument stimulant et d'une nouvelle plate-forme pour des recherches plus approfondies. Les conclusions théoriques formulées dans l'article complèteront essentiellement, avec des données nouvelles et inédites, les connaissances existantes sur l'identité nationale des Bessarabiens et pourront servir de base théorique à d'autres recherches sur le phénomène complexe de l'identité.

La valeur appliquée du travail. Les résultats obtenus peuvent être utilisés pour promouvoir de nouvelles politiques sociales, pour une meilleure compréhension de la nécessité de renforcer la mémoire collective afin de parvenir à la cohésion sociale par la collaboration des institutions, en particulier dans les situations de dissension ou de dérive sociale et identitaire. Le choix de l'adhésion de la Moldavie à l'Union européenne est précisément un examen sérieux de notre approche de l'identité.

Mise en œuvre des résultats scientifiques. Les résultats de la recherche scientifique ont été mis en œuvre dans l'élaboration d'études, de cours universitaires, de matériel didactique, de synthèses et ont été appliqués dans le processus de promotion des travaux de l'Hiérarque Gurie, dans le processus d'organisation de conférences, de symposiums, de tables rondes, de documentaires pour le grand public, etc.

LISTA TABELELOR

Tabelul nr. 1. „Mitropolitul Gurie Grosu – jaloane de parcurs (1877-1943)”

Tabelul nr. 2. Tabloul lucrărilor lui Gurie Grosu (identificate în centrele info-documentare din spațiul românesc)

Tabelul nr. 3. „Spița neamului” – arborele genealogic al branșei paternale a Mitropolitului Gurie, (1758-2017).

LISTA DE ABREVIERI ȘI SIGLE

AMA – Arhivele Mănăstirii Antim

AMMB – Arhivele Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași

ANA (DGAN ANA RM) – Agenția Națională a Arhivelor a Republicii Moldova/

Direcția Generală a Arhivelor Naționale

ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale, Bucureşti

BCD – Biblioteca Creștinului Dreptcredincios (colecție)

BCU Cluj-Napoca – Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, România

BCU Iași – Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu", Iași, România

Bibl. Teol. – Biblioteca Teologică

Bibl. Univ. – Biblioteca Universitară

BOR – Biserica Ortodoxă Română

CDF – Catalog digital pe fișe

DEC – Dicționar enciclopedic de comunicare și termeni asociați. Coord. M. Petcu. București: Editura C.H. Beck, 2014

Dep – discurs epidictic

DEI – Dicționarul enciclopedic ilustrat. Chișinău: Cartier, 1999

DEX – Dicționarul explicativ al limbii române, ed. II. București, 1996

DI – Dicționar de istorie. Ediția a II-a. Chișinău: Civitas, 2007

DSAC – Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale de Ivan Evseev. București: Amarcord, 1994

DTIA – Dicționarul de termeni istorici și arhaisme de Ioan Murariu. București: Vox Cart, 2004

Î.P.S. – Înalt Preasfințitul/ Înalt Preasfințitului

jud. – județ

P.S. – Prea Sfințitul/ Prea Sfințitului

MNEIN – Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală

MNIM – Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Republica Moldova

MNLR – Muzeul Național al Literaturii Române, Republica Moldova

RASSM – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească

RM – Republica Moldova

RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească

s. – sat

st.v. – stil vechi

st.n. – stil nou

INTRODUCERE

Actualitatea temei. Cercetarea noastră se situează pe dimensiunea recuperatorie a istoriei naționale. Istoria Basarabiei resuscită un interes constant pentru perioadele „închise" până nu demult, în timpurile când considerentele ideologice și politice au fost prioritare și au prevalat asupra celor științifice. În consecință, decenii de-a rândul a fost interzisă abordarea obiectivă a reperelor identitare ale românilor din Basarabia, deveniți din 1812 până în 1917 supuși ai Imperiului Rus, iar din 28 iunie 1940 până în 31 august 1991 – cetățeni ai nou-createi entități – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (exceptând perioada 3 septembrie 1941 – 3 septembrie 1944, când s-au aflat sub Guvernământul Basarabiei în cadrul României). Prin urmare, vom relua la un alt nivel științific problematica identitară, moștenită din secolul al XIX-lea, rămasă nerezolvată până în zilele noastre, în pofida eforturilor conjugate ale cercetătorilor din Republica Moldova și România. Elucidarea acestui subiect, cu rădăcinile ancorate în sistemele autocrate sau totalitare, poate contribui și la înțelegerea derutei identitare, persistente încă în rândurile cetățenilor Republicii Moldova. Evaluarea mecanismelor de funcționare a proceselor identitare în baza operei și activității Mitropolitului Gurie (Grosu)[1]* al Basarabiei este determinată și de similitudinea de contexte, ceea ce solicită un efort complex de investigare documentară. Reperele de unitate spirituală și culturală a românilor au fost legate ineluctabil de Biserica Ortodoxă, în diferite perioade de dezvoltare acesteia revenindu-i rolul magistral de generator și de trezorier de spiritualitate și cultură. În această ordine de idei, considerăm imperioasă reevaluarea activității ecleziastice și culturale a Mitropolitului Gurie Grosu – întâi-stătătorul Mitropoliei Basarabiei: cercetător al istoriei Bisericii Ortodoxe, organizator al bisericii basarabene, fondator de publicații periodice cu caracter religios, colaborator al primelor ziare în limba română din Basarabia, traducător de literatură ecleziastică, alcătuitor de manuale școlare, inițiator de activități culturale și filantropice, fondatorul învățământului superior la est de Prut. Mitropolitul Gurie (Grosu) a fost o personalitate marcantă a Basarabiei, activitatea sa pastoral-misionară și culturalizatoare, desfășurată începând încă din perioada dominației țariste, fiind exemplară și mobilizatoare pentru contemporani. După Unirea Basarabiei cu Țara-mamă,

[1]* Pe parcursul lucrării vom utiliza sintagma *Mitropolitul Gurie*, ca în titlul lucrării, recomandată pentru fețele bisericești de orice rang, sau *Mitropolitul Gurie (Grosu)*, cu numele în paranteze, conform uzului. În unele contexte generalizante, care includ primele segmente din traseul viitorului ierarh, vom apela la numele de mirean *Gheorghe Grosu* sau la sintagma *Gheorghe (Gurie) Grosu*.

ierarhul a avut un rol emblematic în organizarea vieții bisericești, contribuind la revigorarea spirituală și națională prin slujire liturgică, cuvinte de învățătură, omilii, vizite canonice, printr-o multitudine de activități educaționale, culturale, filantropice și prin publicarea unui număr important de articole în revistele „Luminătorul", „Misionarul" și în paginile altor publicații clericale și laice din Basarabia.

În contextul reconstituirilor se înscrie şi demersul nostru investigaţional, început acum 20 de ani prin reeditarea celor mai importante lucrări ale Mitropolitului Gurie în paginile trilogiei „Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură"[2], prin care atrăgeam atenția cercetătorilor și a publicului larg asupra operei ierarhului cărturar al Basarabiei, demonstrând astfel nu doar cât de vastă este aceasta, ci și cât de complexă și necunoscută încă. Am subliniat de numeroase ori însemnătatea și complexitatea activității ierarhului Gurie (a se vedea „Lista lucrărilor autoarei la tema tezei", de la sfârșitul volumului). Dar imaginea ierarhului cărturar este încă insuficient cunoscută. În manualele de istorie numele lui apare sporadic – doar cu informații sumare în cel pentru clasa a VIII-a[3] și în enumerări opționale, în cel pentru clasa a IX-a)[4], profil umanist; programele de studii ale școlilor normale din Republica Moldova nu includ studierea lucrărilor didactice elaborate de ierarhul cărturar, învățătorii claselor primare nici nu cunosc numele autorului primului abecedar cu grafie latină din Basarabia, cel cu care mii de copii și adulți au pășit pe calea redeșteptării naționale în anii 1917-1918[5]. Analiza programelor de studii de la facultățile și seminarele de teologie din spațiul românesc nu ne oferă informații despre vreun curs ori seminar axat pe opera sau activitatea Mitropolitului Gurie al Basarabiei. La parcurgerea cu privirea a programelor manifestărilor dedicate evenimentelor-cheie pentru destinul Basarabiei (cercetate până în anul 2018) se dovedește că numele lui nu figurează printre cele ale artizanilor Unirii. Un argument în plus ni-l oferă *Harta Centenarului Unirii*, elaborată pentru anul 2018, cu portretele personalităților care au făurit Unirea, de pe care chipul Mitropolitului Gurie lipsește, deși acesta se regăsește în fotografiile de grup din anii 1917-1918, printre delegații Sfatului Țării. Așa stând lucrurile, deducem că puternica lui personalitate, modelatoare de comportamente în

[2] Silvia Grossu (coord.). Trilogia *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură:* vol. I: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură.* Chișinău: Epigraf, 2007; vol. II: *Mitropolitul Gurie – operă zidită în destin.* Chișinău: Epigraf, 2016; vol. III: *Mitropolitul Gurie: Procesul și apărarea mea*. Chișinău: Epigraf, 2018.

[3] *Istoria Românilor. Epoca Modernă*. Partea a II-a (1850-1918). Manual pentru clasa a VIII-a. Autori: Nicolae Chicuș, Eugenia Danu, Demir Dragnev, Ion Negrei. Chișinău: Editura Prut Internațional. Edițiile 2003, 2005, 2011, p. 96; p. 107; p. 108.

[4] *Istoria Românilor*. *Epoca Modernă.* Manual pentru clasa a XI-a. Autori: Nicolae Chicuș, Nicolae Ciubotaru, Gheorghe Gonța, Ion Negrei, Maia Dobzeu, Galina Gavriliță. Chișinău: Știința, 2002, p. 180.

[5] Arhimandritul Gurie Grosu. *Abecedar Moldovenesc pentru anul întâiu de şcoală*. Chişinău: Tipografia Românească, 1917.

perioade de maximă tensiune identitară pentru soarta românismului, se află încă în conul de umbră al istoriei. Prezenta lucrare vine să elimine hiatusurile informaționale privitoare la activitățile ilustrului prelat într-o epocă de rezonanță în istoria românilor. Așadar, proiectul de cercetare este justificat din necesitatea de reabilitare a personalității celui dintâi Mitropolit al Basarabiei unite cu România, de revalorificare a operei și activității sale, relevante pentru destinul Basarabiei din prima jumătate a sec. al XX-lea. Dar acum reluăm cercetarea asupra subiectului de pe o poziție calitativ nouă, bazată pe sinteza și investigarea complexă a multiplelor sale activități prin optică discursivă, și anume, prin prisma setului de valori pe care le-au întrunit.

Ieșirea din regimul totalitar de ocupație, obținerea independenței de stat a Republicii Moldova, revenirea societății la valorile democrației parlamentare au scos în relief şi un şir de probleme de ordin confesional, legate de reactivarea și legalizarea Mitropoliei Basarabiei de către autoritățile Republicii Moldova, de raporturile Mitropoliei Basarabiei cu Mitropolia Moldovei, supuse canonic diferitor patriarhii, de activitatea altor biserici separate de cea Ortodoxă, precum şi de disensiunile interconfesionale, de dezinteresul şi indiferentismul confesional al tinerilor, de combaterea stereotipurilor de gen, ş.a.m.d. Considerăm că formatele de consens, elaborate pe parcursul cercetării discursului identitar al operei Mitropolitului Gurie (Grosu), ar putea servi drept suport teoretic și aplicativ pentru înțelegerea și depășirea acestor disensiuni confesionale.

Gradul de studiere a temei. În ultimele decenii, ca urmare a revirimentului naţional a sporit interesul de reevaluare a reperelor de legitimare identitară – limba română, școala națională, credința ortodoxă, valorile autentice, care constituie axa constructului identitar al românilor, cetățeni ai Republicii Moldova. Actualul proces de reconsiderare a moștenirii culturale naționale revendică în mod cert examinarea rolului Bisericii Ortodoxe pentru menținerea conștiinței naționale în Basarabia, pe parcursul administrației țariste, și în procesul de integrare a Basarabiei în spațiul românesc, în perioada de după Unirea din 1918. În această perioadă au fost re-editate o seamă de lucrări, la care n-am avut acces decenii la rând (Șt. Ciobanu, N. Popovschi, N. Ciachir, B. Buzilă, On. Ghibu ș.a.); au fost elaborate mai multe studii cu referire la problematica identitară din Basarabia din prima jumătate a secolului al XX-lea (I. Țurcanu, N. Enciu, I. Negrei, Gh. Cojocaru), au fost re-aduse în circuitul științific lucrările și, memoriile personalităților marcante din perioada respectivă (C. Stere, P. Halippa) au demarat un șir de investigații asupra evenimentelor și fenomelelor legate de identitatea națională și confesională din prima jumătate a sec. al XX-lea (Gh. Cojocaru, D. Poștarencu, M. Tască).

Personalitatea primului român din fruntea Mitropoliei Basarabiei, după mai bine de o sută de ani de administrație rusească a suscitat un mare interes științific din partea istoricilor și teologilor (N. Vornicescu, I. Țurcanu, Gh. Palade, V. Boldișor, Iu. Colesnic, V. Cojocaru ș.a.). Abordarea fragmentară, pe segmente, a vastei sale opere, ne-a determinat să o re-editäm. Dar am constatat că volumele II și III ale trilogiei „Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură" (2016, 2018) au fost neîncăpătoare pentru multitudinea de lucrări, semnate de Gurie Grosu. În anul 2022, pentru a ne continua misiunea asumată, am re-publicat în culegerea „Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul"[6] articolele, discursurile, predicile, omiliile, pastoralele și alte materiale, inserate de către ierarh în paginile revistei pe care a ctitorit-o – „Luminătorul" (1908-1944). Pe parcursul investigării de mai mulți ani a operei lui Gurie Grosu, am identificat caracteristicile lucrărilor sale, modul de abordare a problemelor confesiunii ortodoxe, stilul scrierilor sale, mesajul discursului său. Am descoperit similitudini de context cu situația actuală în Republica Moldova, am re-găsit analogii la administrația țaristă și la cea sovietică de demolare a constructului identitar, am identificat o problematică de cercetare, neabordată până acum.

Scopul lucrării vizează investigarea, prin optica discursului identitar, a modului în care opera și activitatea Mitropolitului Gurie (Grosu) a influențat revirimentul național din Basarabia în prima jumătate a sec. al XX-lea. Preocuparea pentru reperele valorice ale discursului identitar al cărturarului Gurie Grosu se înscrie în cadrul mai larg al rolului Bisericii Ortodoxe din Basarabia în procesul de deșteptare națională. Circumstanțele social-politice din perioada cercetată au solicitat reprezentanților clerului implicarea în promovarea discursului identitar. Cercetarea urmărește să demonstreze că Mitropolitul Gurie Grosu a fost exponentul de bază al acestui proces.

Pentru atingerea scopului propus, au fost stabilite următoarele **obiective generale**:
1) analiza și sinteza literaturii de specialitate, referitoare la contextul istoric al Basarabiei din prima jumătate a sec. al XX-lea, în general, și al Bisericii Ortodoxe, în mod special; 2) adaptarea instrumentarului teoretico-metodologic la specificul cercetării personalității istorice care a fost Mitropolitul Gurie; 3) prezentarea unui succint parcurs biografic al lui Gurie Grosu și investigarea polivalentă a operei și activității Mitropolitului Gurie; 4) analiza reperelor și contextului receptării operei lui Gurie Grosu ca demers identitar național și confesional; 5)

[6] *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul".* Silvia Grossu, Viorel Cojocaru (coord.). Chișinău: CEP USM (Continental-Grup), 2022, pp. 48-61.

evidențierea condițiilor specifice de promovare a discursului identitar în Basarabia în două etape cronologice distincte: în perioada de până la 1917 și în perioada interbelică; 6) analizarea multitudinii de publicații periodice, prin prisma axei de valori a discursului identitar; 7) stabilirea impactului discursului identitar asupra procesului de sincronizare a Basarabiei cu România.

În această ordine de idei va fi necesară și sinteza teoriilor cu privire la discursul epidictic, evaluarea contribuțiilor la tema discursului epidictic, ca gen, și a discursului identitar, ca specie, clarificarea conceptului de discurs identitar, elaborarea conceptului teoretic actualizat, identificarea unor formate de analiză pentru discursul identitar în contexte de actualitate și paradigmelor funcționale ale platformelor de consens pe dimensiunile complementare ale Ortodoxiei și ale conștiinței naționale.

Prin urmare, vom valorifica opera și activitatea Mitropolitului Gurie prin prisma discursului identitar pe domenii complementare: național și ortodox, vom demonstra unitatea de valori, care are menirea să depășească fragmentarea abordărilor, definițiilor și evaluărilor. În acest scop, vom resitua conceptul „discurs identitar" în noua paradigmă a științelor comunicării, conferind cercetării caracter interdisciplinar, pentru a obține o viziune generală și nouă asupra fenomenului identitar, care poate cuprinde și extinde diferitele teorii și cadre cunoscute ale identității. Analiza prin prisma discursului identitar a multitudinii de publicații periodice, care au contribuit zi de zi la sincronizarea proceselor de integrare a Bisericii Ortodoxe din Basarabia cu Biserica Ortodoxă Română, constituie un alt obiectiv de cercetare.

Temeiul documentar privitor la realitățiile Basarabiei din prima jumătate a sec. al XX-lea și activitatea polivalentă a lui Gurie Grosu în această perioadă ne-au sugerat ipoteza pentru prezenta cercetare, pe care am formulat-o astfel:

- discursul identitar, dimensiunea dominantă a operei și activității lui Gurie Grosu pe două direcții complementare – cea a ortodoxiei și cea a revirimentului național –, este relevant și edificator din perspectiva promovării și consolidării reperelor de unitate spirituală și culturală a românilor din Republica Moldova și pentru cultivarea memoriei colective întru asigurarea coeziunii sociale și depășirea confuziei identitare.

Metodele de cercetare. Baza metodologică a lucrării o constituie realizările contemporane ale științelor social-umaniste, îndeosebi ale științei istoriei și ale științelor comunicării. Prezenta lucrare constituie o cercetare interdisciplinară, în cadrul căreia sunt utilizate diverse metode științifice: *metode generale* și *metode speciale*. Pe parcursul procesului

de investigare a temei vom aplica trei grupe de metode de cercetare general-acceptate în științele social-umaniste: metode *cantitative*, metode *calitative* și metode *mixte*. Dintre metodele științifice generale, utilizate pe tot parcursul cercetării, menționăm: *metoda analitică, comparativă, critică, a deducției, analogiei* ș.a. Cele speciale la care am apelat – *a tipologiei, clasificării, sistematizării, modelării* ne-au ajutat la investigarea unităților structurale stabile ale discursului, în general, și celor flexibile ale discursului identitar, în mod special. Mai concret, vom aplica următoarele metode calitative de cercetare: *analiza documentelor/textelor*, *analiza de conținut, studiu de caz, interviuri de istorie orală* etc.

Prezenta lucrare este rezultatul unui proces de investigare flexibil, de tip explorator. Pentru a înțelege și a explica un fenomen social atât de complex cum este discursul identitar, metodele calitative de cercetare sunt cele mai potrivite, deoarece oferă o înțelegere mai fiabilă și multidimensională a obiectului de studiu – opera Mitropolitului Gurie (Grosu). Cercetarea calitativă nu este la fel de standardizată și formalizată ca cea cantitativă[7], iar procedurile și tehnicile de cercetare nu sunt atât de strict reglementate, ceea ce permite o marjă mai largă de evaluare a valențelor discursului identitar. Potrivite în situații de validare a rezultatelor obținute sunt și anumite metode mixte, precum: examinarea panoramică a operei și activității înaltului prelat din perspective diferite, dezvoltarea unui concept actualizat al discursului epidictic, evaluarea unui fenomen de interes major pentru entitatea statală, reprezentată de deriva identitară a cetățenilor Republicii Moldova.

Sursele care au servit drept suport documentar pentru prezenta lucrare sunt diverse și vin să asigure noutatea și obiectivitatea cercetării. Realizarea obiectivelor propuse a impus necesitatea unei laborioase documentări în principalele centre arhivistice din România şi din Republica Moldova. Opera scrisă a Arhimandritului/ Mitropolitului Gurie este esențială pentru cercetarea noastră, fiind recuperată din texte publicate în timpul vieții sale și postum, pe care le-am cercetat *de visu*. Lucrările sale, actele, memoriile au fost analizate în raport cu materialele de arhivă din domeniu şi din spaţii conexe, cu documentele păstrate în arhiva familiei. Mare parte din materialul documentar important pentru elucidarea şi justa apreciere a evenimentelor, care au avut loc în prima jumătate a secolului al XX-lea, a fost obținut direct din arhive și din colecţiile de publicații din epocă, deținute de cele mai mari instituții info-documentare din spaţiul

[7] Nelly Țurcan. *Exploatarea metodelor de cercetare în biblioteconomie și știința informării*. Chișinău: Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2021, p. 31.

românesc. În urma valorificării unor fonduri documentare variate, precum cele ale Bibliotecii Academiei Române, Arhivele Mănăstirii Antim din București, ale mănăstirilor Noul-Neamț și Răciula din Republica Moldova ș.a. studiul nostru este în măsură să ofere date noi şi informații interesante, în mare parte inedite, din istoria Bisericii Ortodoxe Române în perioada interbelică atât specialiștilor în domeniu, cât şi unui public cititor mai larg.

În instituțiile de asistentă informațională din Republica Moldova și din România au fost identificate şi studiate documentele oficiale cu referire la cadrul funcţional al Bisericii Ortodoxe Române, inclusiv al Sfântului Sinod, al Arhiepiscopiei Chișinăului (ulterior Mitropolia Basarabiei), în perioada vizată. Totodată, au fost cercetate în Arhivele Naționale Istorice Centrale (București), Arhivele județene Iași, Arhivele Sfântului Sinod, Arhivele Mitropoliei Basarabiei, Arhivele Mitropoliei Moldovei şi Sucevei (Iași) dosare cu referire adiacentă subiectului, dar care conțin acte relevante pentru activitatea și opera Mitropolitului Gurie. De asemenea, au fost investigate colecţiile de publicaţii periodice (ale celor clericale, în mod special) din perioada dată, păstrate în cele mai mari biblioteci din spaţiul românesc: Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iaşi; Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Naţională și Biblioteca Sfântului Sinod din Bucureşti, Biblioteca Universitară „Lucian Blaga” din Cluj, Biblioteca Județeană „V.A. Urechia” din Galați ș.a. Pe lângă acestea, au fost examinate mai multe tipuri de surse adiacente: studii şi sondaje ale publiciştilor timpului şi ale cercetătorilor de astăzi, memorii şi jurnale ale contemporanilor, materiale de arhivă din spaţii conexe celui de presă; am analizat contribuția personalităților notorii ale timpului (în limbajul actual numiți „formatori de opinie”), evaluând și impactul discursurilor de legitimare identitară (națională și confesională) în conștiința socială.

Pe parcursul investigației am analizat și evaluat, în funcție de specificul contextului istoric, instrumentarul cu care au operat actanții comunicării, îndeosebi Mitropolitul Gurie (Grosu), în edificarea și promovarea discursului identitar. Astfel, ne-am propus ca strategiile discursive ale ierarhului cărturar să fie analizate în baza a peste 30 de lucrări selectate din lista celor examinate[8], iar schemele de analiză și formatele de discurs epidictic, elaborate de către autoare, să fie aplicate pe 4 discursuri, considerate ca reprezentative pentru opera Mitropolitului și relevante pentru contextele social-politice ale celor două perioade. Pentru a aprecia gradul de

[8] A se vedea „Lista materialelor semnate de Mitropolitul Gurie (Grosu) și cele cu referire la activitatea sa, publicate în revista „Luminătorul”. În: *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”...*, pp. 48-61.

percepere a mesajului de către auditoriu și doza de impact asupra publicului în diferite situații retorice și în contexte de dificultate maximă pentru promovarea discursului identitar ne-am propus să examinăm *de visu* publicațiile periodice din aa. 1905-1943, preponderent cele cu caracter clerical. Acest tip de informații vor fi extrase și deduse în rezultatul cercetării programelor de activitate, a tematicii şi platformelor publicațiilor periodice, a modalităţilor de integrare în spaţiul spiritual al Basarabiei şi cel al ţării întregi; analizei opiniilor colaboratorilor și contemporanilor săi: preoți, scriitori, publiciști, fruntaşi ai mişcării de revigorare naţional-culturală etc. Analiza presei româneşti a vremii, coroborată cu explorarea unor surse inedite, existente în arhivele diferitor instituții info-documentare, permite reconstituirea rostului acestui demers identitar, promovat cu tenacitate de ierarhul cărturar.

Noutatea ştiinţifică şi originalitatea lucrării. În baza operei Mitropolitului Gurie (Grosu), lucrarea configurează o nouă paradigmă a discursului identitar pe dimensiunile complementare ale Ortodoxiei și spiritului național și reformulează scheme de evaluare a influenței acestuia asupra evoluției conștiinței naționale, aflată în derivă în perioada cercetată, pentru a o compara cu o altă realitate, a statului Republica Moldova. Caracterul novator al studiului se regăsește în cercetarea concretă a reperelor de legitimare identitară a românilor din Basarabia în prima jumătate a secolului al XX-lea prin exemplul unei personalități de primă mărime pentru istoria țării noastre – Mitropolitul Gurie (Grosu). Acest studiu vine să acopere insuficiența, iar în anumite cazuri, absența strategiilor discursive pe dimensiunea identitară în cercetarea istoriei Bisericii din Basarabia. Un alt mobil pentru demersul nostru investigativ a fost constatarea că în domeniul patrimoniului cultural și al celui confesional, o lungă perioadă de timp, nu s-au efectuat cercetări prin optică discursivă a reperelor și valențelor identitare comune, a modalităților de cultivare a memoriei colective. Din această perspectivă, lucrarea ar suplini un segment valoros al istoriei Bisericii Ortodoxe din Basarabia și ar oferi istoricilor, antropologilor, sociologilor, teologilor linii de start pentru noi itinerare de investigare a reperelor de legitimare identitară. Pe palierul identitar confesional se regăsește o serie de publicații cu profil religios. Se impune, în această ordine de idei, valorificarea revistelor inițiate și susținute de Gurie Grosu: „Luminătorul” (1908-1944) și „Misionarul” (1929-1944). Spectrul vast al problemelor tratate de „Misionarul”, revistă difuzată în toată România, – combaterea prozelitismului sectar şi a propagandei ateiste, organizarea muncii misionare în teren, consolidarea credinţei celor nedecişi, risipirea indiferentismului confesional ș.a. – intră pe terenul cercetărilor noastre și constituie element de actualitate și noutate. Prioritizarea abordării prin optică discursivă a operei

ierarhului Gurie Grosu a fost dictată de imperioasa necesitate de a valoriza o experiență îndelungată și tenace de promovare a discursului identitar, care ne-ar putea sugera eventuale modele și soluții de redresare a confuziei identitare trăite actualmente de o parte dintre conaționali. Prin fenomenele, evenimentele și situațiile analizate oferim eventuale platforme de consens pentru soluționarea disensiunilor actuale din societate și oportunități de colaborare interdisciplinară. Astfel, finalitatea demersului nostru investigativ constă în reliefarea raportului dintre discursul epidictic, în general, și cel identitar, în special, care poate fi aplicat pentru soluționarea unor probleme majore legate de deruta identitară și incertitudinea confesională.

Rezultatele principial noi pentru știința istorică obţinute: pentru prima dată cercetarea istorică și-a extins domeniul asupra fenomenului de comunicare și de persuasiune a activității ecleziastice în beneficiul culturii naționale în perioade dificile: în perioada stăpânirii țariste în Basarabia (1812-1917) și în perioada interbelică. Cercetarea este utilă pentru domeniul istoric, al problematicii confesionale, are largi deschideri către științele comunicării, spre retorică, în general, și persintologie, în mod special, și spre antropologia religiei, fiind consecvent relaționată epistemologic. Vom explora o dimensiune de actualitate a studiului lui Aristotel despre discursul epidictic, care-l înglobează pe cel identitar. Suportul teoretic este furnizat de literatura recent apărută, axată pe impactul acestui discurs asupra științelor comunicării. Preocupările de a extrapola elocința epidictică, dominantă în antichitate, asupra unor realități moderne din secolul al XX-lea se datorează unui șir de filosofi și sociologi, care prin tratatele lor au stimulat interesul cercetătorilor, revalorificând discursul epidictic și consolidându-i rolul edificator.

Interesul nostru de cercetare s-a îndreptat spre unul dintre segmentele mai puțin investigate, și anume demersul identitar al operei lui Gurie Grosu, abordat din perspectiva unor instrumente științifice oferite de științele comunicării. Astfel, în baza operei Mitropolitului Gurie, pe lângă lucrările didactice și catehetice, de valorificare a istoriei naționale sau traduse/ adaptate din limba rusă, ne-am propus să identificăm și să evaluăm totalitatea, actualmente disponibilă, a discursurilor înaltului prelat, mare parte dintre care au fost publicate în paginile revistei „Luminătorul”. În același timp, am urmărit ca acestea să fie reprezentative pentru cele două perioade cu contexte diferite. Examinând cele 84 de materiale semnate de Gurie Grosu, pe care le-am descoperit în colecția de 502 numere de revistă (din totalul de 595 câte au apărut din 1908 până în 1944), am identificat 45 cu statut cert de discurs. Analizei propriu-zise au fost supuse 32 de discursuri identitare, relevante pentru ambele idei directoare, promovate de ierarh. Pentru analiza complexă propunem patru discursuri: două rostite în contextul istoric al perioadei

administrației țariste, alte două – caracteristice perioadei de după Marea Unire. Tipologia discursului epidictic, rezumativ expusă din perspectiva teoretică în capitolul doi, în paralel cu schemele de dispunere persuasivă a argumentelor în discurs și cu strategiile lingvistice de sporire a forței persuasive a mesajului, sunt aplicate direct pe discursurile selectate pentru analiză. Celelalte discursuri au fost explorate sub aspecte retorice diverse, sintetizând principii generale și diverse strategii, utilizate de Gurie Grosu. Exemplificările din discursuri ajută la modificarea gradului de pătrundere a mesajului de către destinatar și oferă modele de sporire a comprehensibilității pentru publicul cititor, valabile și aplicabile și azi.

Semnificația teoretică a lucrării rezidă în elaborarea cadrului conceptual asupra problemei de impact a discursului identitar în baza unei metodologii complexe cu rezultate teoretice importante, care au determinat abordarea unei noi direcţii ştiinţifice – cea a strategiei discursive în promovarea identității comunitare, instituționale și naționale. Este un argument stimulator și o nouă platformă pentru investigații ulterioare. Concluziile teoretice formulate în lucrare vor completa cu date noi cunoştinţele existente asupra identității naționale a basarabenilor și vor servi drept bază teoretică în cercetarea ulterioară a fenomenului complex al identității în alte perioade istorice sau la alte popoare/grupuri etnice, care în trecut au fost incorporate în Imperiul Rus/ Uniunea Sovietică sau, după Unire, au devenit parte componentă a României întregite.

Având în vedere contextul actual al receptării operei lui Gurie Grosu ca demers premergător Unirii Basarabiei și al activității sale în noua calitate de organizator și întâistătător al Mitropoliei Basarabiei în perioada interbelică, vom deduce că personalitatea sa are reverberații tot mai puternice în prezent. Procesul îndelungat și anevoios al reactivării Mitropoliei Basarabiei, disensiunile din societate legate de reintrarea acestei instituții pe făgașul normalității, animozitățile din societate legate de retrocedarea unor bunuri și edificii, care au aparținut de drept Mitropoliei Basarabiei, procesul tot mai intens de revenire a preoților și parohiilor Mitropoliei Moldovei la Biserica Ortodoxă Română revendică răspicat reevaluarea discursului identitar din perioade anterioare, readucerea lui în circuitul informațional, revalorificarea lui pe dimensiunea edificatoare pentru memoria colectivă.

Deși în deceniile de după proclamarea independenței Republicii Moldova dimensiunea recuperatorie a istoriei naționale s-a consolidat substanțial, constatăm că încă nu suficient pentru a contribui la restabilirea și cultivarea memoriei colective a conaționalilor noștri și, îndeosebi, la

depășirea carențelor de confuzie identitară a cetățenilor ei. Cu toate că perioada revenirii la verticalitatea identitară durează peste trei decenii, discursul epidictic ca un eficient mijloc de promovare a reperelor de identitate personală, comunitară, confesională, națională este încă insuficient cercetat, monitorizat și promovat. Tot mai controversat în noul context al mondializării, discursul identitar ar trebui consolidat, iar strategiile și tehnicile de promovare a reperelor de legitimare identitară în spațiul Republicii Moldova solicită actualizare permanentă și ar trebui să devină preocuparea constantă a tuturor instituțiilor publice/de stat.

Valoarea aplicativă a cercetării rezidă în elaborarea unui cadru analitic discursiv pentru valorificarea maximală a patrimoniului istoric. Rezultatele obținute după cercetarea operei și activității Mitropolitului Gurie (Grosu) pot fi utilizate pentru promovarea obiectivă a personalităților cu rol decisiv în configurarea reperelor de legitimare identitară și confesională a românilor din interfluviul pruto-nistrean, pentru o mai bună înțelegere a necesității de a consolida memoria colectivă în scopul dobândirii coeziunii sociale prin colaborarea instituțiilor, îndeosebi în situații de disensiuni sau derive identitare, pentru a îmbunătăți comunicarea slujitorilor bisericii cu comunitățile, pentru a ameliora și optimiza discursul identitar actual de orice nivel. Opțiunea pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană este tocmai un examen serios pentru demersul nostru identitar.

Implementarea rezultatelor științifice s-a realizat în elaborarea de studii, sinteze, suporturi de curs și în procesul de promovare a operei ierarhului Gurie Grosu prin organizarea de evenimente culturale: conferințe, simpozioane, mese rotunde, expoziții, prezentări de carte (peste 20); re-editarea lucrărilor sale în trilogia „Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură”, cu explicații și comentarii, ce le-au făcut accesibile publicului larg ș.a.; turnarea de documentare: „Talent şi efort. Mitropolitul Gurie (Grosu) al Basarabiei” (29 septembrie 2016, postul de televiziune Trinitas, Romania), „Gurie. Mitropolitul” (ÎPNA Teleradio Moldova, 2020) ș.a.

Conceptele actualizate ale discursului epidictic, în general, și ale celui identitar, în particular, pot fi folosite în elaborarea unor studii cu privire la strategii discursive de promovare/ consolidare a identității, de investigare a istoriei Bisericii Ortodoxe Române și de reconsiderare a impactului ei asupra culturii naționale; vor fi utilizate pentru proiectarea unor cursuri universitare și seminare speciale în instituțiile de învățământ de profil, în alcătuirea unor dicționare și enciclopedii tematice despre personalitățile definitorii pentru soarta Basarabiei ș.a.m.d. Schemele formatelor de consens, elaborare proprie, sunt propuse ca eventuale suporturi pentru soluționarea

disensiunilor și dilemelor identitare în alte contexte și au valoare aplicativă certă în științele comunicării. Numărul solicitărilor de carte despre Mitropolitul Gurie[9] ne determină să contunuăm a investiga în profunzime opera și activitatea ierarhului, pentru a oferi publicului larg noi informații, iar eventualilor cercetători – noi piste pentru studii și cercetare. Este în creștere numărul teologilor, istoricilor, jurnaliștilor din România care au nevoie de consultații, de avize și informații despre activitatea Înaltului ierarh. În consecință, sperăm ca prezentul demers științific să devină linie de start pentru ulterioare investigații a operei și activității Mitropolitului Gurie.

Aprobarea rezultatelor științifice. Problematica istoriei Basarabiei abordată în prezenta lucrare se află în interesul subsemnatei de mai mulţi ani, fapt ce a permis comunicarea unor rezultate la o serie de foruri şi simpozioane de rang naţional şi internaţional. Rezultatele cercetărilor la teză au fost discutate la peste treizeci de reuniuni ştiinţifice internaţionale și naționale, cu participarea specialiştilor din Republica Moldova, România, Serbia, Ucraina, Georgia şi alte ţări (A se vedea Lista participărilor autoarei la conferințe, congrese naționale și internaționale): ***Misionarul – revista misiei ortodoxe române.*** Comunicare ştiinţifică la Congresul Internațional de Istorie a Presei „Catedra și publicațiile sale", ediția a XVI-a, Timișoara, 26-28 octombrie, 2023; ***Strategii argumentative de promovare a discursului identitar al Mitropolitului Gurie al Basarabiei.*** Comunicare ştiinţifică în Sesiunea științifică națională „Realități și Perspective în Comunicare și RP". Chișinău, USM, 31 octombrie, 2023; ***Valențe discursive în activitatea misionară a lui Gurie Grosu*.** Comunicare ştiinţifică la **C**onferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională „Integrare prin Cercetare şi Inovare". Chișinău, USM, 10-11 noiembrie, 2023; ***Discurs identitar vs discurs epidictic – delimitări conceptuale.*** Comunicare ştiinţifică la Congresul Internațional de Istorie a Presei, ediția a XV-a „Presa românească din diasporă, exil și comunitățile istorice românești". Facultatea de Filosofie, Universitatea din Novi Sad, Asociația Română de Istorie a Presei în parteneriat cu Ambasada României la Belgrad. Voivodina, Novi Sad, 16-17 septembrie 2022, (*la distanță*); ***„Abecedarul moldovenesc" al Mitropolitului Gurie: valențe identitare.*** Comunicare ştiinţifică la Colocviul International de științe ale limbajului „Eugen Coșeriu. Limbă, creativitate, cultură – structuri de rezistență ale ființei umane", ediția a XVI-a, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, 24-25 septembrie 2021; ***Discursul epidictic al grupurilor etnice reflectat în presa alolingvă din***

[9] Volumele trilogiei „Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură", editate în câte 500 de exemplare, acum nu mai pot fi găsite decât în biblioteci, cele 200 de exemplare ale volumului al patrulea, „Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul" a fost procurate chiar la prezentările de carte și astfel stocul s-a epuizat. Monografia recent editată, „Mitropolitul Gurie – discursul identitar", de asemenea, se bucură de interesul cititorilor.

Basarabia interbelică*.** Comunicare ştiinţifică la Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională „Integrare prin cercetare şi inovare”. Universitatea de Stat din Moldova, 10-11 noiembrie 2021; ***„Cazul Gurie”: tehnici discursive de persuadare și de manipulare în presa interbelică. Comunicare ştiinţifică la **C**onferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională „Integrare prin Cercetare şi Inovare”. Chișinău, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, USM, 10-11 noiembrie 2020; ***Educația prin patrimoniu – exemplul publicațiilor periodice cu profil religios din Basarabia interbelică*.** Comunicare ştiinţifică la Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională „Integrare prin Cercetare şi Inovare”, Facultatea de Istorie și Filosofie, USM, 10-11 noiembrie 2020; ***Revista „Luminătorul” – recurs la repere identitare.*** Comunicare ştiinţifică la Colocviul International „Patrimoniul Canonic-suport al vitalitatii si diversitatii culturale”. Ediția a VII. Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava. Colegiul Doctoral Francofon Regional în Domeniul Științelor Umaniste (CODFREURCOR). Suceava, 04-07 aprilie 2019; ***Presa minorităților etnice din Basarabia – discurs identitar.*** Comunicare ştiinţifică la Congresul Internațional de Istorie a Presei, ediția a XII-a, „190 de ani de presă: 1829-2019”, organizat de Asociația Română de Istorie a Presei, Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, în parteneriat cu Academia Română, Filiala Iași, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași, Muzeul Național al literaturii române din Iași, Primăria Municipiului Iași. Iași, 11-12 aprilie 2019; ***Revista „Luminătorul” – 110 ani de la înființare*.** Comunicare ştiinţifică la Sesiunea ştiinţifică a corpului didactic al USM, secțiunea FJȘC: Comunicarea. Chișinău, 18 aprilie 2019; ***Revista „Misionarul” – recurs la discursul identitar ortodox.*** Comunicare ştiinţifică la Simpozionul Internațional „Istorie, cultură, patrimoniu”, ediția a XI-a, Muzeul Național al Literaturii Române Iași și Asociația „Patrimoniu pentru comunitate”, Iași, 13-15 mai 2019; ***Campania de denigrare din presă în „cazul Gurie Grosu”.*** Comunicare ştiinţifică la Conferința Internațională „Cultura și presa în spațiul european”, ediția a X-a, „Reflectare, (de)formare și fake news în spațiul mediatic și cultural”, organizată de Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, Asociația Română de Istorie a Presei, Biblioteca „V.A. Urechia”, Galați, 17-18 mai 2019*;* ***Revista „Misionarul”: demersul identitar al Ortodoxiei*.** Comunicare ştiinţifică la Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională „Integrare prin cercetare şi inovare”. Universitatea de Stat din Moldova, 7-8 noiembrie 2019; ***Discursul epidictic actual: repere de legitimare identitară a instituției.*** Comunicare ştiinţifică la Simpozionul internațional „PR Trend. Communication Strategie”, Ediţia a XXVII-a. Cluj-Napoca, 26-28 februarie 2018; ***Valenţe identitare în publicaţiile periodice în limba română din Basarabia (1906-1918)***.

Comunicare ştiinţifică la Congresul Internațional de Istorie a Presei, ediția a XI-a „Presa Marii Uniri", organizat de Asociația Română de Istorie a Presei (ARIP) și Universitatea „Vasile Goldiș". Arad, 31 martie – 1aprilie 2018; ***Revista „Luminătorul" și revirimentul cultural din Basarabia la începutul secolului al XX-lea.*** Comunicare ştiinţifică la Sesiunea de comunicări „Istorie, cultură, patrimoniu", ediția a XI-a, Muzeul Național al Literaturii Române „Vasile Pogor". Iași 23-25 mai 2018; ***Consecințele Unirii asupra evoluției presei de limbă română din Basarabia (Criza presei naționale din Basarabia – după Unire).*** Comunicare ştiinţifică la Conferința Internațională „Cultura și Presa în Spațiul European", ediția a X-a „Presa – participant activ la făurirea României (1859-1878-1913-1918)", organizată de Universitatea „Dunărea de Jos" din Galați, Asociația Română de Istorie a Presei, Biblioteca „V.A. Urechia". Galați, 25-26 mai 2018; ***Valențe identitare în activitatea misionară și culturală a Mitropolitului Gurie.*** Comunicare ştiinţifică la Conferința Științifică Internațională „Centenar „Sfatul Țării". Chișinău: Chișinău, AȘM, 21 noiembrie 2017; ***Mitropolitul Gurie al Basarabiei – activitate publicistică de pionierat.*** Comunicare ştiinţifică la Sesiunea de comunicări a Muzeului Național al Literaturii Române „Vasile Pogor". Iași, iunie 2017; ***Limba română în presa basarabeană de la începutul secolului al XX-lea – reper identitar de primă mărime.*** Comunicare ştiinţifică la Simpozionul Internațional „Istorie, cultură, patrimoniu", ediția a VIII-a, Muzeul Național al Literaturii Române Iași și Asociația „Patrimoniu pentru comunitate", Iași, 11-12 iunie 2016; ***Discurs identitar în revista „Din trecutul nostru".*** Comunicare ştiinţifică la Congresul Internațional de istorie a presei cu tema „Tradiții ale presei științifice", organizat de Asociația Română de Istorie a Presei în colaborare cu Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de cultură al românilor din Voivodina (Serbia). Ediția a IX-a, Timișoara, 14-16 aprilie 2016; ***Valențe identitare în activitatea cărturărească a Mitropolitului Gurie al Basarabiei.*** Comunicare ştiinţifică la Simpozionul ştiinţific „Istorie, cultură, patrimoniu". Muzeul Național al Literaturii Române Iași și Asociația „Patrimoniu pentru comunitate", Iaşi, 22-23 mai 2014; ***Mitropolitul Gurie al Basarabiei – valențele oratoriei de amvon.*** Comunicare ştiinţifică la Sesiunea științifică anuală a Muzeului Național de Arheologie și Istorie al RM. Chișinău, MNIM, 11 octombrie 2012; ***Impactul social al problemei modificării calendarului creştin, reflectat în presa clericală din Basarabia (1918-1940).*** Comunicare ştiinţifică la Congresul IV național de istorie a presei, ARIP, „Presa română interbelică: între mitologizare și recuperare criitică". Universitatea „Ovidius", Constanța, aprilie 2011 ș.a.

Rezultatele acestui făgaș de investigare, ca și a activității de cercetare pe domeniul retoricii și neoretoricii, se regăsesc în numeroase studii și articole, în curricula pentru cursuri și seminarii, ținute la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Facultatea de Istorie și Filosofie, Facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative; în programele de studii la Centrul de resurse pentru Formare Continuă a USM ș.a.m.d.

Publicațiile la tema lucrării. Rezultatele obținute pe parcursul cercetării au fost publicate în trei monografii, 7 volume coordonate de autoare (inclusiv o culegere de articole și alta de rezumate ale comunicărilor științifice, coordonare în colaborare), 14 articole apărute în reviste din țară și străinătate și 36 de studii, lucrări de sinteză, articole – în volumele congreselor, simpozioanelor și conferințelor de profil, publicate de edituri universitare sau edituri de prestigiu din Republica Moldova, din România și din străinătate. (A se vedea „Lista lucrărilor științifice ale autoarei la tema tezei"). Tabloul istoriei Bisericii Ortodoxe din Basarabia a fost completat prin punerea în circuitul științific a unor documente importante, analize și sinteze legate de activitatea complexă a Mitropolitului Gurie, necunoscute până acum în spațiul românesct sau neglijate o lungă perioadă (1944-1991), parte dintre care se regăsesc în culegerea de articole semnate de Gurie Grosu sau cu referire la activitatea sa, publicate în revista „Luminătorul"[10]. O parte semnificativă și consistentă a rezultatelor cercetării discursului identitar al operei Mitropolitului Gurie se regăsește în paginile monografiei, editată în 2023[11].

Volumul și structura lucrării. Lucrarea de față a fost elaborată în strictă concordanță cu normele stabilite de Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare și în conformitate cu rigorile lingvistice înaintate pentru astfel de studii. Lucrarea este constituită din adnotare (în limbile română, engleză și franceză), lista tabelelor, lista de abrevieri și sigle, introducere, capitolul de stabilire a gradului cercetării, patru capitole de bază, care întrunesc 15 paragrafe, concluzii generale şi recomandări, Tabelul cronologic „Mitropolitul Gurie Grosu – jaloane de parcurs (1877-1943)", tabloul de evidență al surselor directe existente „Tabloul lucrărilor lui Gurie Grosu identificate în centrele info-documentare din spațiul românesc", 9 figuri cu schemele aplicate pe discursuri, anexe cu textele discursurilor analizate, copii de documente și alte materiale ilustrative; bibliografie cu peste 600 de titluri. Subdiviziunile lucrării au căpătat dimensiuni determinate de amploarea cercetărilor referitoare la un subiect sau altul, de

[10] Silvia Grossu, Viorel Cojocaru (coord.). *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul"*....
[11] Silvia Grossu. *Mitropolitul Gurie - discursul identitar*. Chișinău: CEP USM (Blitz Poligraf), 2023.

nivelul actual de cunoaştere a activității și operei ierarhului, de noile abordări dictate de documente, lucrări, cărți, articole descoperite în perioada cercetării.

Introducerea prezintă următoarele aspecte: actualitatea şi importanţa temei de cercetare; scopul şi obiectivele tezei; ipoteza de cercetare, metodologia cercetării; noutatea ştiinţifică şi rezultatele obţinute; importanţa teoretică şi valoarea aplicată a tezei; aprobarea rezultatelor; sumarul compartimentelor tezei.

Primul capitol al lucrării, **Repere istoriografice și surse istorice cu referire la opera și activitatea Mitropolitului Gurie (Grosu),** este structurat în două subcapitole – ***Cadrul actual al cercetării*** și ***Repere istoriografice și surse istorice.*** Subcapitolul 1 stabilește linia de start pentru investigația noastră, după evaluarea surselor identificate în numeroase centre info-documentare din spațiul românesc și din străinătate: Chișinău, Iași, București, Cluj, Sibiu, Galați, Moscova ș.a. Cele mai valoroase izvoare utilizate, bineînțeles, sunt cele care constituie obiectul nemijlocit de cercetare. Multitudinea de studii, articole, omilii, pastorale, alocuțiuni, învățăminte au fost identificate în cărțile sau broșurile publicate în anii 1905-1943 și în presa din perioada respectivă. Următorul subcapitol, intitulat ***Repere istoriografice și surse istorice*** este structurat în două paragrafe. Primul „Surse din prima jumătate a secolului al XX-lea” trece în revistă izvoarele de informații din perioada vieții ierarhului, spicuite din arhive și publicațiile periodice. În ordine cronologică, cel dintâi care a conturat parcursul lui Gurie Grosu a fost Constantin Morariu, preot, profesor, ulterior academician. În anul 1919, el a publicat în paginile ziarului „Glasul Bucovinei” o densă și succintă biografie „Arhiereul Gurie Botoşăneanu, Vicarul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei: Schiţă bibliografică”. În perioada interbelică, revista „Luminătorul”, cu diverse ocazii, a inserat crochiuri, discursuri și alocuțiuni aniversare (editate și în broșuri aparte), acte oficiale, scrisori, procese-verbale ale diverselor ședințe și adunări, din care transpare și se completează traseul profesional al lui Gurie Grosu, prin diferite optici.

Paragraful al doilea „Surse din anii ‘90 până în prezent” este mai voluminos decât primul, deoarece evaluează multitudinea de surse apărute din anii ’90 până în prezent, atunci când a devenit posibilă cercetarea documentelor de arhivă. Opera scrisă a Arhimandritului/ Mitropolitului Gurie este esențială pentru cercetarea noastră, fiind recuperată din texte publicate în timpul vieții sale și mai târziu, pe care le-am cercetat *de visu*. Cercetând direct lucrările lui Gurie Grosu, risipite în diverse centre info-documentare, am întocmit un Tablou de evidență a surselor existente, ca să putem certifica unele ipoteze și supoziții pentru prezentul studiu și

pentru a facilita accesul la ele în eventualitatea altor cercetări. Lucrările, actele, memoriile sale și ale contemporanilor au fost analizate în raport cu materialele de arhivă din domeniu şi din spaţii conexe, cu documentele păstrate în arhiva familiei. De asemenea, au fost investigate colecţiile de publicaţii periodice (cele clericale, în mod special) din perioada dată, păstrate în cele mai reprezentative biblioteci din spaţiul românesc: Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu" din Iaşi; Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Naţională și Biblioteca Sfântului Sinod din Bucureşti, Biblioteca Universitară „Lucian Blaga" din Cluj, Biblioteca Județeană „V.A. Urechia" din Galați ș.a. Pe lângă acestea, au fost examinate mai multe tipuri de surse adiacente: studii şi sondaje ale publiciştilor timpului şi ale cercetătorilor de astăzi, materiale de arhivă din spaţii conexe celui de presă; am analizat contribuția personalităților notorii ale timpului, evaluând și impactul altor discursuri de legitimare identitară (națională și confesională) în conștiința socială. În urma valorificării unor fonduri documentare variate, precum Arhivele Mănăstirii Antim din București, ale mănăstirilor Noul-Neamț și Răciula din Republica Moldova ș.a. studiul nostru va oferi date şi informații inedite vizând viața și opera Mitropolitului Gurie, istoria Basarabiei și a Bisericii Ortodoxe Române în perioadele cercetate. Capitolul se încheie cu concluzii.

Capitolul 2, **Discursul identitar – elemente definitorii și de conceptualizare**, axat pe preliminariile teoretico-metodologice și de conceptualizare, va oferi o privire de ansamblu asupra discursului epidictic, pentru a releva rolul său esențial în configurarea actuală a conceptului de discurs identitar și va readuce în atenție istoriografia problemei. În sprijinul conceptului nostru despre discursul identitar vine un sistem de referințe bine delimitat asupra discursului epidictic, ca gen de discurs retoric, și a discursului identitar, ca specie a celui epidictic. Istoriografia discursului este parte organică a acestui capitol, regăsindu-se în toate compartimentele sale. Primul subcapitol, „Discursul identitar în cadrul discursului epidictic actual", este alcătuit din două părți: „Repere teoretice pentru discursul epidictic și cel identitar" și „Discurs epidictic: componente esențiale". Dezbaterile asupra problemei de identitate includ, de asemenea, o panoramare a evoluției discursului retoric, în general, a celui epidictic, în particular, și a discursului identitar, în mod special. În acest subcapitol sunt puse bazele de conceptualizare a discursului identitar, care includ enumerarea teoriilor despre discursul epidictic, rolul său în societatea democratică și valențele actuale ale discursului identitar. În subcapitolul al doilea, „Considerente conceptual-teoretice ale discursului identitar", alcătuit din două compartimente – „Discurs identitar ca specie a discursului epidictic" și „Repere de analiză

a discursului identitar al operei lui Gurie Grosu" – sunt trecute în revistă studiile, articolele, teoriile asupra conceptului de identitate; sunt evaluate diferite perspective asupra conceptului de discurs identitar, precum și modalitățile de configurare a identității colective și a memoriei culturale. De asemenea, sunt identificate reperele de legitimare identitară de pe cele două dimensiuni ale operei Mitropolitului Gurie (Grosu), sunt puse bazele analizei discursului identitar, prin evidențierea disocierilor și tangențelor dintre discursul identitar al Ortodoxiei și cel al conștiinței naționale. Cel de-al treilea, „Modele de analiză a discursului identitar aplicate pe opera Mitropolitului Gurie", este constituit din trei compartimente, care explică cele trei scheme ale platformelor de consens, propuse de autoare: „Arborele", „Piramida" și „Cercurile". Abordarea discursului identitar din diferite perspective determină elaborarea modelelor noi de evaluare – a platformelor de consens, care constituie, de asemenea, o noutate a lucrării, oferind puncte de sprijin în abordarea contemporană a relațiilor interculturale și interconfesionale nu doar în spațiul Republicii Moldova, ci și în alte spații locuite de români. Urmează „Concluziile".

Capitolul 3, **Viața și activitatea Mitropolitului Gurie**, consacrat prezentării reperelor biografice ale lui Gheorghe (Gurie) Grosu, este divizat în două subcapitole: „Repere biografice" cu două paragrafe („Activitatea ecleziastică" și „Activitatea culturală") și „«Cazul Gurie» – abordare sintetică". Din perspectivă cronologico-biografică, reperele biografice ale Mitropolitului Gurie (Grosu) se regăsesc și în compartimentele capitolului IV, iar în stil rezumativ în Tabelul nr. 1 – „Mitropolitul Gurie (Grosu) – jaloane de parcurs". Informațiile identificate în mai multe surse au fost verificate prin compararea datelor din documente de arhivă cu cele expuse în studii și cărți, în paginile publicațiilor periodice, ale jurnalelor și memoriilor. Ultima parte inserează **„**Concluziile la capitolul 3".

Capitolul 4, **Axa de valori identitare ale operei lui Gurie Grosu,** este strucrurat în patru subcapitole. Primul, „Credința Ortodoxă – reper esențial al vieții și operei ierarhului", alcătuit din două părți: „Valori identitare în activitatea misionară" și „Impactul social al calendarului îndreptat", prezintă succint parcursul profesional prin filiera reperelor de legitimare a Ortodoxiei. În subcapitolul al doilea, „Limba română – reper identitar constant în opera lui Gurie Grosu" (tot cu două compartimente), va fi analizat reperul comun esențial pentru discursul identitar. Limba română, prin viguroasa-i forță intrinsecă, a rezistat numeroaselor influențe și încercări de a i se minimiza puterea interioară. Intențiile de deformare și nimicire a limbii materne au fost promovate tenace în acest spațiu de două sisteme totalitare – autocratismul țarist (1812-1917) și regimul sovietic (1940-1941, 1944-1991). Vor fi scoase în evidență încercările de a omite

dimensiunea identitară reperabilă în procesul educativ-formativ, politică de deznaționalizare încetățenită în Imperiul Rus, motiv pentru care școala și biserica au fost lipsite de acces la limba română. Al treilea subcapitol, „Mesajul de fortificare identitară a Ortodoxiei în publicațiile periodice", cu cele două compartimente: „Repere identitare în revista «Luminătorul»" și „Contribuțiile revistei «Misionarul» la consolidarea Ortodoxiei", se va axa pe activitatea publicistică și culturalizatoare a lui Gurie Grosu, așa cum se regăsea ea în paginile publicațiilor periodice, pe care le-a fondat și le-a monitorizat sau cu care a colaborat. Vor fi analizate circumstanțele în care au putut fi editate aceste publicații periodice, ariile tematice și strategiile discursive, cu accent pe aspectul pragmatic al limbii române, pe promovarea tradițiilor, a obiceiurilor și a altor cutume cu statut de liant identitar al românilor din Basarabia. Folosirea publicațiilor periodice drept tribune de promovare a discursului identitar pe ambele dimensiuni – atât a Ortodoxiei, cât și a identității românești – s-a soldat cu procesul de deșteptare națională a basarabenilor. În următorul subcapitol, „Mesajul identitar în opera didactică" vor fi supuse analizei sub aspectul mesajului identitar lucrările didactice, catehetice și, în mod special, primul abecedar cu grafie latină, alcătuit de Arhimandritul Gurie în 1917, cu care a demarat reforma de naționalizare a școlii din Basarabia.

Capitolul 5, **Strategii discursive în opera lui Gurie Grosu**, are o semnificație aparte în cadrul lucrării, fiind axat, prin cele patru subcapitole, pe specificul elocinței lui Gurie Grosu. Subcapitolul intitulat „Performanțe oratorice" ține în conul atenției competențele de slujitor al cultului, pregătit la toate tipurile de învățământ teologic din epocă, și examinează valențele oratoriei sale civice și de amvon. În procesul de promovare a discursului identitar – fie alocuțiunea misionară, fie predica de amvon, fie pastorala sau cuvântarea la evenimente și întruniri ale enoriașilor – statutul / calitatea de emitent este cea mai importantă.

În subcapitolul „Valențe persuasive în discursurile din prima perioadă" am identificat și evaluat discursurile care au produs probe relevante, bine documentate, convingătoare pentru elucidarea unui anumit aspect, ca să putem trage concluziile de rigoare. Astfel, prin analiza retorică a două discursuri: „Ce ne trebuie nouă" – din perioada administrației țariste, și al discursului de hiritisire, rostit la deschiderea primei ședințe a Sfatului Țării, la 21 noiembrie, anul 1917, demonstrăm că, doar prin puterea cuvântului rostit/ scris și a exemplului de comportament propriu, Gurie Grosu a reușit să combată vocile ostile revirimentului național. Axa de valori identitare pe care și-a construit discursul Gurie Grosu se regăsește în majoritatea discursurilor rostite/ scrise de către ierarh. Comunicarea directă cu mirenii în timpul numeroaselor vizite

misionare în localitățile Basarabiei (apoi, în demnitate arhierească, și în cadrul vizitelor canonice), au construit cel mai tenace și solid discurs identitar pentru două dimensiuni complementare – Ortodoxie și conștiință națională. Autoritatea recunoscută și reputația părintelui-cărturar i-au asigurat un grad sporit de credibilitate în fața publicului.

Paragraful „Valențe persuasive în discursurile din perioada a II-a" este axat pe analiza celui mai reprezentativ mesaj pentru ambele dimensiuni identitare ale discursului său identitar, redat prin „Cuvântarea rostită la slujba *Passii* de Î.P.S. Mitropolit Gurie al Basarabiei (Vineri 10 Martie, 1933, în Biserica Catedrală din Chişinău). Schemele și tabelele însoțitoare au menirea de a structura mesajul și a-l pune în valoare. Titlurile funcționale ale acestor subcapitole ne dezvăluie gama largă de preocupări pentru procesul de deșteptare națională și consolidare a Ortodoxiei în Basarabia, din ambele perioade supuse cercetării în lucrarea de față. Cel de-al patrulea compartiment, „Formatele platformelor de consens" propune aplicarea celor trei variante-scheme de platforme de consens, întitulate sugestiv „Arborele", „Piramida", și, respectiv, „Cercurile", pe discursurile analizate. În rezultat, se propun eventuale modele de soluționare și depășire a disensiunilor în comunicarea publică. Ultimul compartiment, „Concluziile la capitolul 5", propune deducțiile acestor aplicații**.**

CONCLUZIILE GENERALE ȘI RECOMANDĂRILE se vor constitui din argumente extrase pe parcursul cercetării, care prin cumularea cu concluziile anterioare, vin să demonstreze validarea ipotezei de cercetare și acoperirea obiectivelor propuse. Recomandările noastre vor reieși din totalitatea cercetărilor și liniilor de investigare pe parcursul a douăzeci de ani de muncă în domeniu. Recomandările și sugestiile țin de modul concret de implementare a rezultatelor cercetării, de posibilitățile de aplicare a valențelor discursului identitar în condițiile actuale.

A**NEXELE** conțin texte ale discursurilor analizate, tabele, imaginile unor documente de arhivă sau ale lucrărilor reprezentative din opera lui Gurie Grosu.

BIBLIOGRAFIA include documente de arhivă, titluri de carte și lucrări monografice, articole în culegeri de articole și studii sau în publicații seriale, materiale din paginile publicațiilor periodice, acte.

1. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE CU REFERIRE LA OPERA ȘI ACTIVITATEA MITROPOLITULUI GURIE (GROSU)

1.1. Cadrul actual al cercetării

În ultimele decenii, ca urmare a revirimentului naţional, a sporit interesul de reevaluare a reperelor de legitimare identitară – limba română, școala națională, credința ortodoxă, valorile autentice, care constituie axa constructului identitar al românilor, cetățeni ai Republicii Moldova. Actualul proces de reconsiderare a moștenirii culturale naționale revendică în mod cert examinarea rolului Bisericii Ortodoxe pentru menținerea conștiinței naționale în Basarabia, pe parcursul administrației țariste, și în procesul de integrare a Basarabiei în spațiul românesc, în perioada de după Unirea din 1918. În această perioadă au fost re-editate o seamă de lucrări, la care n-am avut acces decenii la rând (Șt. Ciobanu, N. Popovschi, N. Ciachir, B. Buzilă, On. Ghibu ș.a.); au fost elaborate mai multe studii cu referire la problematica identitară din Basarabia din prima jumătate a secolului al XX-lea (I. Țurcanu, N. Enciu, I. Negrei, Gh. Cojocaru), au fost re-aduse în circuitul științific lucrările și, memoriile personalităților marcante din perioada respectivă (C. Stere, P. Halippa) au demarat un șir de investigații asupra evenimentelor și fenomelelor legate de identitatea națională și cea confesională din prima jumătate a sec. al XX-lea (Gh. Cojocaru, D. Poștarencu, M. Tască).

Personalitatea primului român din fruntea Mitropoliei Basarabiei, după mai bine de o sută de ani de administrație rusească, a suscitat un mare interes științific din partea istoricilor și teologilor (N. Vornicescu, I. Țurcanu, Gh. Palade, V. Boldișor, Iu. Colesnic, V. Cojocaru ș.a.). Și demersul nostru științific a demarat în această nouă ambianță de cercetare. Astfel, sursele cercetate, care ne-au furnizat materialul probatoriu pentru acest demers științific, le-am repartizat în patru categorii: a) lucrările semnate de ierarh; b) articolele și studiile despre activitatea lui Gurie Grosu; c) studiile care conturează contextul istoric; d) materialele de arhivă din domeniu şi din spaţii conexe și documentele păstrate în arhiva familiei etc.

În primul rând, atenția și interesul nostru s-au focalizat pe studierea lucrărilor lui Gurie Grosu, deoarece ele constituie obiectul nemijlocit al cercetării. De aceea unul dintre primele obiective ale lucrării s-a fixat pe identificarea tuturor articolelor, cărților, broșurilor care îi poartă semnătura, disponibile la momentul cercetării în centrele info-documentare din spațiul românesc. În contextul îngrădirii accesului la cercetarea activității înaltului prelat, timp de jumătate de secol, se cerea recuperarea din uitare și interdicție a acestor scrieri prin identificarea, analizarea

și promovarea lor. Cercetătoarea Elena Chiaburu, investigând fondul de carte trecut la index din diverse instituții info-documentare din România, a constatat că opera sa a fost interzisă[12]: „La Biblioteca Centrală Universitară din Iași se păstrează tipăriturile lui (de la Chișinău, Iași, București, Mănăstirea Noul Neamț). Toate au fost interzise după anul 1945, când cenzura bolșevică a impus epurarea bibliotecilor de cărțile care făceau referire la Basarabia și la celelalte teritorii, care s-au aflat până la Al Doilea Război Mondial în componența statului român, și la personalitățile devenite indezirabile pentru regimul comunist. Fișele de catalog ale cărților Mitropolitului Gurie poartă însemnul făcut în epocă, cu creionul roșu sau la mașina de scris: ***S,*** litera *S* de la Fond *Special*, adică *Interzis*, până în 1990 și chiar mai târziu, până spre anul 2000, cercetătorilor nefiindu-le permis accesul la ele”[13]. Aceeași situație era și la alte centre de documentare. Până și numele lui Gurie Grosu a fost șters (sau blurat cu cerneală de tuș) chiar și din locurile unde apărea doar în enumerări. Deoarece în perioada comunistă numele și subiectul au fost interzise atât în Basarabia, cât și în România, și descendenții de pe ramura fratelui Mitropolitului, strămutați în diverse locuri, pe ambele maluri ale Prutului și dincolo de aceste hotare fără să știe unul de altul, nu au avut șanse să se cunoască decât în perioada 2007-2009[14].

În anii 2000-2018, în procesul de identificare și investigare a lucrărilor Mitropolitului Gurie în diverse centre info-documentare din spațiul românesc și a studierii a numeroase surse, furnizoare de noi și noi informații despre vasta sa activitate pe altarul cumulat al credinței și identității naționale, s-a cristalizat și problema de cercetare pentru prezenta lucrare. Un demers premergător stabilirii problemei de cercetare, a ipotezelor și principalelor direcții și metode de analiză l-a constituit trilogia „Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură”. De un real folos celor interesați de viața și opera lui Gurie Grosu sunt cele deja cinci volume – pe lîngă trilogia „Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură” au fost editate încă două cărți – culegerea „Mitropolitul Gurie și revista *Luminătorul*”, apărute pe parcursul a două decenii de muncă asiduă a subsemnatei, în perioada când a fost admisă și posibilă cercetarea.

[12] A se vedea Anexa nr. 1. În: *Mitropolitul Gurie. Procesul și apărarea mea...,* p. 401.
[13] Elena Chiaburu. *Câteva considerații pe marginea trilogiei...,* p. 83; A se vedea Anexele nr. 12 și nr. 13.
[14] Elocventă în această ordine de idei este informația preluată de la strănepoții de frate ai Mitropolitului, Lidia și Igor Grosu, care nici nu au știut că fratele bunelului, al preotului Andrei Grosu (înmormântat chiar în curtea bisericii din satul natal Codreanca) a fost mitropolit, primul ierarh al Mitropoliei Basarabiei. Tatăl lor, Valeriu Grosu, care știa foarte bine ce înseamnă Siberia, după cinci ani de tăiat pădure, a interzis tuturor rudelor să vorbească în casă despre Mitropolit. Astfel, abia la vârsta de 23 de ani, soțul meu a aflat că este rudă cu ierarhul. Iar alți verișori de-ai lui, din România, au aflat și mai târziu, unii abia după ce ne-am regăsit, în august 2009. Așa au înțeles nepoții de frate ai lui Gurie Grosu, stabiliți pe ambele maluri ale Prutului, să-și protejeze copiii de eventuale piedici în calea lor profesională sau chiar de necazuri mai mari, pentru existența lor.

Abordarea fragmentară, pe segmente, a vastei sale opere, ne-a determinat să o re-editățm. Dar am constatat că volumele II și III ale trilogiei „Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură” (2016, 2018) au fost neîncăpătoare pentru multitudinea de lucrări, semnate de Gurie Grosu. În anul 2022, pentru a ne continua misiunea asumată, am re-publicat în culegerea „Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”[15] articolele, discursurile, predicile, omiliile, pastoralele și alte materiale, inserate de către ierarh în paginile revistei pe care a ctitorit-o – „Luminătorul” (1908-1944). Pe parcursul investigării de mai mulți ani a operei lui Gurie Grosu, am identificat caracteristicile lucrărilor sale, modul de abordare a problemelor confesiunii ortodoxe, stilul scrierilor sale, mesajul discursului său. Am descoperit similitudini de context cu situația actuală din Republica Moldova, am re-găsit analogii la administrația țaristă și la cea sovietică de demolare a constructului identitar, am identificat o problematică de cercetare, neabordată până acum – necesitatea de a dezvolta cercetarea concretă a reperelor de legitimare identitară a românilor din Basarabia în prima jumătate a secolului al XX-lea prin exemplul unor personalități de primă mărime pentru istoria țării noastre, cu impact decisiv asupra destinului românesc al Basarabiei, între care este și Gurie Grosu.

Pe lângă valoarea de document istoric pe care o prezintă opera lui Gurie Grosu, repusă în circuitul informațional extins prin aceste volume, s-a dovedit că unele lucrări sunt de o actualitate și relevanță surprinzătoare. Bunăoară, Miroslava Metleaeva face o analiză comparativă a abecedarelor actualmente utilizate în școlile primare și a celor elaborate de Gurie Grosu acum 100 de ani. Deducțiile enunțate de autoare în articolul „Patrimoniul pedagogic al Mitropolitului Gurie Grosu”[16] se bazează pe diverse surse de cercetate, nemijlocit „Abecedarul...”[17] și „Cartea de citire...”[18] ale lui Gurie Grosu, pe care le-a studiat grație publicării lor în format facsimil în volumul II al trilogiei. In concluzia studiului, autoarea afirmă: „Din cele expuse este evidentă necesitatea analizei ştiinţifice a moştenirii didactice a Mitropolitului Gurie Grosu şi reeditarea „Abecedarului Moldovenesc pentru anul întâi de şcoală” pentru a restabili pagini ale memoriei istorice sub aspect comparativ și a spulbera ideile stereotip despre istoria Basarabiei, de a prezenta o experienţă fructuoasă pentru educaţia noilor generații în spirit naţional, respectând valorile universale. Acest lucru este foarte valoros, fiindcă orice deformare a realității peste o lungă perioadă de timp duce la consecințe neprevăzute şi exercită

[15] *Mitropolitul Gurie şi revista „Luminătorul”.* Silvia Grossu, Viorel Cojocaru (coord.). Chişinău: CEP USM (Continental-Grup), 2022, pp. 48-61.

[16] Miroslava Metleaeva. Patrimoniul pedagogic al Mitropolitului Gurie Grosu. În: *Dialogica*, 2020, nr. 1, pp. 86-93. *Din discuțiile cu dna Metleaeva am aflat că, după mai multe încercări nereușite de a o determina pe nepoată să învețe limba română, a izbutit atunci când i-a propus „Abecedarul...” Arhimandritului Gurie Grosu. Astfel ne parvin ecouri și reacții de impact ale demersului nostru științific anterior.

[17] Arhimandritul Gurie. Abecedar Moldovenesc pentru anul întâi de şcoală. Chişinău: Tipografia Românească, ediția a II-a, 1918. În: *Mitropolitul Gurie – opera zidită în destinul Basarabiei...*, pp. 154-194; A se vedea Anexa nr. 7.

[18] Arhimandritul Gurie. *Cartea de citire cu ştiinţe din gramatica moldovenească*. Chişinău: Tipografia Eparhială, 1910. A se vedea Anexa nr. 9 . În: *Mitropolitul Gurie – discursul identitari...*, p. 262.

un efect imprevizibil asupra mentalității”[19]. Astfel ne parvin reacțiile de impact al demersului nostru științific anterior. Interesul deosebit, pe care îl prezintă aceste volume pentru istoria Bisericii Ortodoxe și a culturii românești din Basarabia, rezidă în mai buna cunoaștere a realităților prin intermediul unui set de informații, acum ușor de consultat pentru toți cei interesați de istoria adevărată a Basarabiei, României și Republicii Moldova.

Sub alt unghi de abordare a acelorași realități, compare imaginea ierarhului din propriile cărți-memoriu, corespondența sau însemnările de jurnal. Recent, Episcopul Argeşului şi Muscelului, Preasfințitul Calinic, în vizitele sale canonice, a descoperit un document interesant la Mănăstirea Nămăiești – Cartea de Aur, cronica *sui generis* a lăcașului sfânt, volumul din 1937, care inserează pe primele pagini un amplu text cu impresiile și reflecțiile Mitropolitului Gurie[20] despre viața în rugăciune a maicilor de la mănăstire și detalii inedite despre suferința sa. Vasile Malanețchi, în cadrul unui proiect editorial de la Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării, a editat împreună cu studenții lucrarea „Păstorul de neam”[21], prin care aduce în vizorul publicului o scrisoare inedită, adresată de Mitropolit soției preotului Alexandru Cristea, cu condoleanțe după decesul compozitorului (epistola a fost descoperită de cercetătoarea Maria Vieru-Ișaev în colecțiile particulare ale refugiaților basarabeni peste Prut).

Am constatat astfel că nivelul actual de studiere a temei este destul de înalt.

Următorul subcapitol, intitulat ***Repere istoriografice și surse istorice*** este structurat în două paragrafe. Primul „Surse din anii ‘90 până în prezent” trece în revistă izvoarele de informații din perioada vieții ierarhului, spicuite din arhive și publicațiile periodice

În perioada interbelică, revista „Luminătorul”, cu diverse ocazii, a inserat crochiuri, discursuri și alocuțiuni aniversare (editate unele și în broșuri aparte), acte oficiale, scrisori, procese verbale ale diverselor ședințe și adunări, din care transpare traseul profesional al lui Gurie Grosu, prin diferite optici. Lipsa din bibliotecile Republicii Moldova a colecțiilor prestigioasei reviste, solicitată de către cercetători pentru că a consemnat veridic cronica evenimentelor din prima jumătate a secolului al XX-lea, ne-a determinat să re-editățm o parte din acest material (Culegerea de articole „Mitropolitul Gurie și revista „*Luminătorul*”, în colaborare cu protoiereul Viorel Cojocaru, doctor în filosofie). Aportul ierarhului la procesul de sincronizare cu Biserica Ortodoxă din România întregită este cu atât mai vizibil, cu cât mai atent cercetăm procesele-verbale ale Adunărilor eparhiale, sursă importantă de documentare, în care este

[19] Miroslava Metleaeva. *Patrimoniul pedagogic al Mitropolitului Gurie Grosu...*, p. 90.
[20] Gurie Grosu. *Jurnalul unui mitropolit.* Ediție îngrijită și prefațată de Calinic, Episcop al Argeşului şi Muscelului. Curtea de Argeş: Editura Dacpress, 2005, pp. 12-34. A se vedea Anexa nr. 15.
[21] Vasile Malanețchi. *Păstorul de neam*. *Creionări la profilul moral-spiritual al Mitropolitului Gurie Grosu*. Chişinău: Editura Atelier, 2007.

consemnată pas cu pas activitatea de chiriarh şi multitudinea de preocupări organizatorice, filantropice, pastorale. Paragraful al doilea „Surse din anii ‘90 până în prezent” este mai voluminos decât primul, deoarece evaluează multitudinea de surse apărute din anii ’90 până în prezent, atunci când a devenit posibilă cercetarea unor lucrări și documente de arhivă, scoase din depozitele ferecate. În instituțiile de asistentă informațională din Republica Moldova și din România au fost identificate şi studiate documentele oficiale cu referire la cadrul funcţional al Bisericii Ortodoxe Române, inclusiv al Sfântului Sinod, al Arhiepiscopiei Chișinăului (ulterior Mitropolia Basarabiei), în perioada vizată; de asemenea, au fost cercetate în Arhivele Naționale Istorice Centrale (București), Arhivele județene Iași, Arhivele Sfântului Sinod, Arhivele Mitropoliei Basarabiei, Arhivele Mitropoliei Moldovei și Sucevei (Iași) dosare cu referire adiacentă subiectului, dar care conțin acte relevante pentru activitatea și opera Mitropolitului Gurie. Opera scrisă a Arhimandritului/ Mitropolitului Gurie este esențială pentru cercetarea noastră, fiind recuperată din texte publicate în timpul vieții sale și mai târziu, pe care le-am cercetat *de visu*. Lucrările, actele, memoriile sale au fost analizate în raport cu materialele de arhivă din domeniu şi din spaţii conexe, cu documentele păstrate în arhiva familiei. Mare parte din materialul documentar important pentru elucidarea şi justa apreciere a evenimentelor, care au avut loc în prima jumătate a secolului al XX-lea, a fost obținut direct din arhive și din colecţiile de publicații din epocă, deținute de cele mai mari instituții info-documentare din spaţiul românesc. De asemenea, au fost investigate colecţiile de publicaţii periodice (a celor clericale, în mod special) din perioada dată, păstrate în cele mai mari biblioteci din spaţiul românesc: Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iaşi; Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Naţională și Biblioteca Sfântului Sinod din Bucureşti, Biblioteca Universitară „Lucian Blaga” din Cluj, Biblioteca Județeană „V.A. Urechia” din Galați ş.a. Pe lângă acestea, au fost examinate mai multe tipuri de surse adiacente: studii şi sondaje ale publiciştilor timpului şi ale cercetătorilor de astăzi, memorii şi jurnale ale contemporanilor, materiale de arhivă din spaţii conexe celui de presă; am analizat contribuția personalităților notorii ale timpului, evaluând și impactul altor discursuri de legitimare identitară (națională și confesională) în conștiința socială.

Politica de separare și de evidențiere a diferențelor dintre „limba moldovenească” și limba română, a antinomiei termenilor „moldovean” și „român”, era promovată cu scopul de a inocula o conștiință străină și de a deznaționaliza populația românească a Basarabiei. Această politică, combinată cu eforturile de a cultiva o atitudine ostilă față de România, ajunsese „la perfecțiune în perioada stalinismului și mai ales în anii de tristă amintire a așa-zisei perioade de stagnare” Interesul nostru de cercetare s-a îndreptat spre unul dintre segmentele mai puțin investigate, și anume demersul identitar al operei lui Gurie Grosu, abordat din perspectiva unor instrumente științifice oferite de științele sociale moderne. Întrucât acest important aspect al

culturii naționale, aflat peste 50 de ani sub imperiul ideologiei unui stat, străin de aspirațiile firești ale românilor basarabeni, a fost inaccesibil pentru cunoaștere și cercetare, deformat și mutilat, actualmente este nevoie de mult efort pentru a restabili cadrul obiectiv și complet al reperelor de legitimare identitară a românilor din Republica Moldova și a ameliora memoria colectivă. La o distanță considerabilă de la derularea evenimentelor din perioada supusă cercetării, este dificil de abordat materialul probatoriu pentru ipotezele de cercetare.

Cercetarea noastră fiind axată preponderent pe opera Arhimandritului/ Mitropolitului Gurie, am identificat și am recuperat textele sale publicate în timpul vieții și pe cele care au apărut postum, traduse din limba rusă sau re-editate. Am studiat *de visu* manualele sale, cărțile redactate la Tipografia eparhială, seria „Viețile sfinților", tradusă și adaptată de un grup de preoți cărturari, între care și ieromonahul Gurie, lucrările cu caracter catehetic și articolele apărute în publicațiile periodice ale timpului, pe care le-am selectat din colecții de ziare, reviste, buletine, calendare, pe care, la fel, le-am cercetat *de visu* în centrele info-documentare enumerate deja.

Mare parte din materialul documentar important pentru elucidarea şi justa apreciere a evenimentelor determinante pentru activitatea , care au avut loc în prima jumătate a secolului al XX-lea, a fost obținut direct din arhive și din colecţiile de publicații din epocă, deținute de cele mai mari instituții info-documentare din spaţiul românesc. Întrucât acest segment important al culturii naționale, aflat circa șapte decenii sub imperiul ideologiei unui stat străin de aspirațiile firești ale românilor basarabeni, nu ne-a fost accesibil pentru cunoaștere și cercetare, la o distanță considerabilă de la derularea evenimentelor este mai dificil de abordat materialul probatoriu pentru ipotezele de cercetare.

Ținând cont de condițiile vitrege de depozitare, conservare și gestionare a arhivelor, a cărților, a publicațiilor periodice și a altor tipuri de documente cu statut de sursă de informare, dar și de riscurile dispariției acestora prin distrugere dirijată sau prin vicisitudinea timpurilor, ne dăm seama că o parte din documentele cu referire la activitatea Mitropolitului Gurie, în general, și la „cazul Gurie", în mod special, monitorizat cu exces de zel încă înainte de-Al Doilea Război Mondial, s-ar putea să nu mai fie identificate. Carențele de investigare a „cazului Gurie" se datorează și interdicțiilor drastice pe o perioadă lungă de timp (1944-1989) de a face apel la personalitatea înaltului prelat, din considerente ideologice extrem de severe de ambele părți ale Prutului. O mare parte din arhivele legate direct de „caz" au dispărut (urmează să se stabilească

de cercetători în ce circumstanțe); un însemnat lot de documente cu referire la Basarabia a fost distrus în devastatorul incendiu de la Biblioteca Academiei Române/ Biblioteca Municipală (1988). Astfel, deducem că deocamdată, ne regăsim în imposibilitatea de a cerceta unele aspecte esențiale din viața și activitatea înaltului prelat. Însă ne-am propus să întocmim Tabloul de evidență al surselor existente, ca să putem certifica unele ipoteze și supoziții pentru prezentul studiu și pentru a da linie de start altor eventuale cercetări. Importanța acestui făgaș de investigare și a precedentelor activități de cercetare ale subsemnatei se întrevede în numărul crescând al solicitărilor de carte (de exemplu, volumele trilogiei au fost editate în câte 500 de exemplare și acum nu mai pot fi găsite decât în unele biblioteci, culegerea de articole Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul", editată în 1922 în 200 de exemplare, este epuizată și ea), de consultații, de opinii, de avize despre activitatea înaltului ierarh, parvenite mai ales de la cercetătorii, teologii, istoricii, jurnaliștii din România.

În prezent avem mai multe studii, articole şi materiale, care ne vorbesc despre viața şi activitatea Mitropolitului Gurie Grosu, întâi-stătătorul Bisericii din Basarabia între anii 1920-1936. Însă, pe parcursul a două decenii de investigare a operei sale, am dedus că puternica lui personalitate, modelatoare de comportamente în perioade de maximă tensiune identitară pentru soarta românismului, încă nu este dezvăluită pe deplin.

Consultând mai multe ediții de lucrări didactce la Istoria românilor, editate în Republica Moldova de la declararea independenței și suveranității, am dedus că referințele la personalitatea și activitatea Mitropolitului Gurie Grosu, pur și simplu, lipsesc, iar cele descoperite în două manuale – unul la clasa a VIII-a[22] și altul la clasa a IX-a[23], nu comportă decât un caracter informativ, fără a avea impsact edificator pentru memoria culturală a elevilor.

[22] *Istoria Românilor. Epoca Modernă*. Partea a II-a (1850-1918). Manual pentru clasa a VIII-a. Autori: Nicolae Chicuș, Eugenia Danu, Demir Dragnev, Ion Negrei. Chișinău: Editura Prut Internațional. Edițiile 2003, 2005, 2011, p. 96, p. 107, p. 108. La p. 96, în cadrul temei „Particularitățile evoluției culturii în Basarabia", paragraful „Politica liberalismului cultural" este inserat acest text: „În toamna anului 1917, în învățământul din Basarabia au fost introduse manuale cu caractere latine: *Abecedarul arhimandritului Gurie Grosu (s.n.),* Cartea de citire a profesorului Ștefan Ciobanu, Legea lui Dumnezeu a preotului Vlad și cartea de matematică a profesorului Constantin Popescu. În perioada respectivă au fost publicare și alte cărți didactice, dicționare moldo-ruse și ruso- moldovenești". Iar la p. 107, la lecția de sinteză și evaluare a temei „Evoluția culturii moderne românești", elevilor li se formulează sarcina să stabilească corelația dintre noțiunile – *Istoriografie, Muzică,* ***Învățământ*** *(s.n.), Arte Plastice, Aeronautică, Personalitățile Aurel Vlaicu, Nicolae Grigorescu, Ciprian Porumbescu,* ***Gurie Grosu*** *(s.n.), A. D. Xenopol* și *Evenimentele –* ***(1917)*** *(s.n.), Concursul Internațional de aviație de la Aspern (1912), Carul cu boi (nedatat), Istoria Românilor din Dacia Traiană (1888), Balada (1880).* Tot acolo, la p. 108, elevilor li se propune drept sarcină să redacteze un discurs despre una dintre personalitățile culturale din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea. Urmează pozele *Mitropolitului Gurie Grosu (s.n.),* preotului și poetului Alexei Mateevici și compozitorului Gavriil Muzicescu.

Prin prezenta lucrare revenim asupra ideii de reconsiderare a locului Mitropolitului Gurie în galeria de personalități marcante pentru istoria noastră, de data aceasta prin prisma mai puțin cercetată, – a discursului identitar, care a dominat opera sa. Receptarea operei Mitropolitului Gurie, promovarea și valorificarea ei, de asemenea, fac parte din demersul nostru investigativ și contribuie la conturarea imaginii de ansamblu a vizibilității și impactului, pe care l-a avut și continuă să-l exercite această personalitate emblematică pentru istoria românilor.

Aplecarea cu acribie asupra documentelor de arhivă, asupra mărturiilor de epocă, asupra materialelor publicațiilor periodice, contemporane evenimentelor cercetate, au conferit un spor de obiectivitate sintezei acelei varietăți de viziuni, opinii și interpretări oferite de istoriografia subiectului propus spre cercetare. Dar unele segmente ale vieții înaltului prelat încă își așteaptă cercetătorii. Lipsa sau inaccesibilitatea unor valoroase surse de documentare au devenit impedimente de netrecut, în special, pentru elucidarea genezei și desfășurării „cazului Gurie".

Pentru determinarea nivelului de cercetare actual și conturarea unui cadru general, am apelat la cercetările anterioare, la memorii și jurnale, la mărturiile lui Gurie Grosu însuși, la amintirile celor care l-au cunoscut, la documente și imagini de familie. Dar, în lipsa accesului la dosarele de bază din arhivele Sfântului Sinod al Patriarhiei Române și ale Înaltei Curți de Casație orice cercetare este sub semnul incertitudinii și interpretării. Riscurile hermeneutice, previzibile și de surprindere, în analiza „Cazului Gurie Grosu" pot fi diminuate prin cumularea de forțe investigative din domenii adiacente celui teologic. E nevoie de cercetări specifice pe domeniile dreptului civil, dreptului canonic, ale deontologiei ecleziastice ca să fie elucidat acest „caz", ca să înțelegem dinamica, specificitatea, complexitatea lui. Cercetătoarea Elena Chiaburu consideră

[23] *Istoria Românilor*. *Epoca Modernă.* Manual pentru clasa a XI-a. Autori: Nicolae Chicuș, Nicolae Ciubotaru, Gheorghe Gonța, Ion Negrei, Maia Dobzeu, Galina Gavriliță. Chișinău: Știința 2002; Chișinău: Asociația Istoricilor din Republica Moldova, 2006; Chișinău: Știința, 2011,. La p. 180, paragraful „Intelectualitatea română din Basarabia" (temă pentru clasele cu profil umanist), la deschiderea temei este dată imaginea fotografică a Mitropolitului Gurie (Grosu), urmată de textul: „Moldovenii învățați, boierii, preoții, învățătorii au încetat a se simți moldoveni; în familiile lor vorbesc numai rusește, limba rodnică *(sic!)* au uitat-o. De moldoveni ei socot numai norodul de jos, pe țăranii mojici, uitând că ei sunt tot moldoveni, numai învățați rusește, culți. Mulți din intelighența moldovenească se rușinează a se cunoaște pe sine de moldoveni, înțelegând sub numele de moldovan numai pe țăranul uitat, – iară ei înșiși nu mai sunt țărani, ci inteligenți și drept aceea nu mai sunt nici moldoveni. Aceasta cu atât e mai rău, că acest gând la mulți a devenit o simțire inconștientă. Moldovanul inteligent din Basarabia sau chiar și cel numai ieșit din sat, care care a deprins obiceiurile orășene, își socoate de deosebită fală inteligența, deprinderea limbei străine, a limbei celei rusești sau nemțești. Așa fel, moldovenii învățați au încetat *a-și prețui osebirile lor naționale (s.n.),* a se respecta pe sine ca pe moldoveni. Unii dintre ei au ajuns la așa stare că se numeau pe sine nu moldoveni, ci basarabeni sau ruși". Mai jos este plasat textul lui F.F.Vighel, viceguvernator al Basarabiei (1823-1826): „Nimeni din nobilii moldoveni nu știa limba rusă și nu avea curiozitatea să vadă Moscova sau Petersburgul. Din spusele lor se poate deduce că ei consideră Nordul nostru ca o țară sălbatecă. .... Nobilii se socoteau conducători ai poporului și țineau mult la naționalitatea lor." După lectura acestor texte elevilor li se propune să-și expună părerea în legătură cu influența rusă asupra intelectualității din Basarabia.

că „Din cauza cenzurii impuse de regimul comunist și de o parte, și de alta a Prutului, chestiunea este astăzi puțin cunoscută, fiind în același timp dificilă atât din punct de vedere politic, cât și religios. Cert este însă că analiza vieții și a operei Mitropolitului Gurie trebuie plasată în contextul adecvat: al istoriei României întregite și abia ieșite din Primul Război Mondial, al istoriei Basarabiei după un secol de stăpânire rusească, dar și al dreptului canonic”[24]. Aceste mărturii ale vremii, fie oportune pentru a spulbera interpretările ambigue ale cauzelor şi consecinţelor procesului său judiciar, fie utile pentru a înțelege complexitatea contextului, trebuie cercetate și evaluate cu migală și prudență. „Cazul” a suscitat interes și mai atrage curiozitatea istoricilor, deoarece cauzele, motivele și consecințele acestuia încă nu au fost elucidate pe deplin.

Am stabilit în procesul de cercetare că eventualele carențe de investigare a operei lui Gurie Grosu, îndeosebi a „Cazului Gurie” se datorează interdicțiilor drastice pe o perioadă lungă de timp (1944-1989) de a face apel la personalitatea înaltului prelat, din considerente ideologice extrem de severe. O mare parte din arhivele legate direct de „caz” au dispărut (urmează să se stabilească de cercetători în ce circumstanțe); un însemnat lot de documente cu referire la Basarabia a fost distrus intenționat (avem mărturii orale despre lotul de documente și cărți din posesia lui Gurie Grosu, sechestrat la mănăstirea Cernica de către organele de supraveghere sovietice în primul deceniu postbelic). Astfel, deducem că ne regăsim în imposibilitatea de a cerceta unele aspecte esențiale din viața și activitatea înaltului prelat.

Domeniile vizate în anii regimului comunist pentru a fi supuse deformării au fost: a) instruirea și educația în limba maternă; b) informarea prin toate mijloacele posibile: cărți, ziare, reviste, emisiuni radio și televizate, activități culturale în limba maternă; c) serviciul religios în limba română în locașurile de cult. În afară de noul curs imprimat de presiunea ideologică, viața culturală românească s-a sărăcit, forțată în dublă direcție în spațiul acesta: să-și ignore tradițiile naționale și să-și taie legăturile cu o mare parte a trecutului său cultural, să se dezică de personalitățile sale intelectuale care i-au marcat devenirea, prin aceste toate cauzând prejudicii grave memoriei colective. În această ordine de idei vin cercetările lui Mihai Guzun, care afirmă în cunoștință de cauză că deruta identitară încă nu poate fi depășită. Autorul constată, cu multă părere de rău, că după o perioadă îndelungată de numeroase discuţii şi dezbateri publice, de „ascensiune” pe calea democraţiei, societatea moldovenească continuă să se mai afle într-o

[24] Elena Chiaburu. Câteva considerații pe marginea trilogiei Mitropolitul Gurie Grosu. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2018, nr. 1-2 (121-122), ianuarie-iunie 2020, p. 89.

profundă criză a identităţii naţionale. În opinia acestuia, „criza identitară poate să comporte şi un potenţial distructiv enorm”[25]. Atașați de această opinie, propunem o nouă abordare a problematicii identitare – prin prisma unui discurs identitar de impact verificat, cel al întâi-stătătorului Mitriopoliei Basarabiei – Gurie Grosu.

1.2. Repere istoriografice

1.2.1. Surse din prima jumătate a secolului al XX-lea

Opera și activitatea Mitropolitului Gurie (Grosu) sunt departe de a fi cunoscute în totalitatea articulațiilor și implicațiilor lor. Dacă în perioada interbelică ierarhul a fost omniprezent în viața social-politică a Basarabiei, astfel încât niciun eveniment public, cât de cât important pentru provincie, nu trecea fără prezența sau binecuvântarea sa, iar presa vremii ilustra cu lux de amănunte toate aparițiile și implicațiile sale[26], după cel de-Al Doilea Război Mondial, până în anii ’90 ai secolului al XX-lea, nici numele nu i se pronunța. Opera sa a fost trecută la index – și în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, și în România socialistă –, iar numele său a fost eradicat din toate sursele de informare. Din acest motiv sunt foarte puține studii monografice și articole de specialitate consacrate celui dintâi mitropolit al Basarabiei din cadrul României întregite, iar pe o perioadă de peste cinci decenii ale secolului al XX-lea acestea lipsesc cu desăvârșire din circuitul informațional. Trebuie să precizăm, însă, că în ultimele trei decenii cercetarea a cunoscut o amploare substanțială: au apărut studii care au oferit noi perspective și deschideri pentru mai multe necunoscute ale impactului activității multilaterale a Mitropolitului Gurie (Grosu) asupra istoriei bisericii și spațiului românesc. Considerentele expuse ne-au determinat să repartizăm istoriografia problematicii cercetate pe două perioade: cea din prima jumătate a secolului al XX-lea și cea din anii ‘90 până în prezent.

Gurie Grosu s-a născut și a trăit prima parte a vieții sale în perioada în care teritoriul actual al Republicii Moldova, cu denumirea de Basarabia, făcea parte din Imperiul Rus. De aceea efortul istoriografic s-a axat pe factologia tematică a perioadei respective, în primul rând, și se bazează pe lucrările editate în Basarabia în secolul al XX-lea, de către istoricii locali Ioan Halippa, Pavel Crușevan ș.a.[27] Un alt unghi de abordare asupra aceleiași realități ne-au oferit

[25] Mihai Guzun. Discursul identitar și depășirea derutei identitare. În: *Identitatea națională și comunicarea*. Culegere de materiale ale Conferinței internaționale desfășurată la Chișinău la 20-21 mai 1997, pp.
[26] Lista cu articole
[27] Ioan Halippa. *Date statistice privind starea bisericilor din Basarabia țaristă la momentul anexării ei la Imperiul Rus (1812-1813).* În: Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии (*Trudy Bessarabskoi Gubernskoi Ucenoi Arhivnoi Komissii).* Chișinău, 1902, pp. 119-123; Павел Крушеван. *Бессарабия: Географический, исторический, экономический литературный и справочный сборник. (Bessarabiia:*

studiile elaborate în perioada supusă cercetării de către cercetătorii ruși[28], utile pentru tratarea ponderată[29] a proceselor de îndepărtare a Basarabiei, prin anexarea din 1812, de la cursul său firesc de dezvoltare, de înstrăinare a băștinașilor de tradițiile consacrate ale Ortodoxiei[30]. Datele statistice, descrierile geografice, observarea specificului local al aceleiași confesiuni ortodoxe sunt utile în explicarea și evaluarea contextului istoric. Ne-am referit și la studiile lui Nicolae Iorga[31], Zamfir Arbore[32]. În perioada interbelică au avut contribuții de referință la relevarea temei istoricii: Alexandru Boldur[33], Ion Nistor[34], Petre Cazacu[35], Ştefan Ciobanu[36] ș.a. Ştefan Ciobanu, în studiul său, s-a referit în mod deosebit asupra vieții culturale din Basarabia.

Alte studii din aceeași perioadă – ale lui Nicolae Iorga[37], Nicolae Ciachir[38], Nicolae Popovschi[39] ș.a., ne-au ajutat să conturăm contextul istoric ecleziastic, în care s-a format personalitatea lui Gurie Grosu, ne-au furnizat date concrete despre situația bisericii din Basarabia, despre starea confesiunii ortodoxe și pericolele care îi amenințau stabilitatea, despre reformele de tranziție de la un sistem autocratic la unul democratic, despre procesele de

---

geograficheskii, istoricheskii, statisticheskii, ekonomicheskii, literaturnyi i spravochnyi sbornik./ Basarabia: O culegere de date geografice, istorice, statistice, economice, literare și de informații generale). Moscova: A. V. Vasiliev, 1903.

[28] Nicolae Durnovo. *Politica panslavistă rusă*. Moscova, 1908; Александр И. Защук. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область. *Materialy dlia geografii i statistiki Rossii, sobrannye ofitserami Generalinogo shtaba. Bessarabskaia oblast'* (Materiale pentru geografia și statistica Rusiei, culese de către ofițerii Statului Major. Regiunea Basarabiei). St. Petersburg, 1862, 838 p.; Помпей Батюшков. Бессарабия: Историческое описание, Ст. Петербург «Общественная польза». (Pompei N. Batiușkov. Ed., *Bessarabiia: Istoricheskoe opisanie* / Basarabia: Descriere istorică). St. Petersburg: „Obshchestvennaia Poliza", 1892.

[29] Лев А. Касco Россия на Дунае и образование Бессарабской области. (Leon Aristid Casso. *Rusia la Dunăre și formarea regiunii basarabene*). În: Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии. (*Trudy Bessarabskoi Gubernskoi Ucionoi Arhivnoi Komissii)*, M., 1912, Вып. VI, pp. 1-76; 1913. Вып. VII, pp. 1-88.

[30] *Un veac de aur în Moldova (1643-1743).* Chișinău: Știința – București: Editura Fundației Culturale Române, 1996, 254 p.

[31] Nicolae Iorga. *Istoria Bisericii Româneşti şi a vieţii religioase a românilor.* Ediția II. București: Editura Ministerului de Culte, 1928, vol. I., 432 p.; Idem. *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*. București, 1940, 79 p.; Idem. *Continuitatea spiritului românesc în Basarabia.* Iași, 1918, 112 p.; Idem. *Istoria presei române de la primele începuturi pînă la 1916*. București: Atelierele Societății anonime „Adevărul", 1922, 192 p.

[32] Zamfir Arbore. *Basarabia în secolul XIX*. București: Chișinău: Cartier/Novitas, 2001. 739 p.

[33] Alexandru Boldur. *Istoria Basarabiei*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1991; Idem, Chișinău: Timpul, 2015.

[34] Ion Nistor. *Istoria Basarabiei*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1991, 296 p.; București: Humanitas, 2017.

[35] Petre Cazacu. *Moldova dintre Prut şi Nistru, 1812-1918*. Chișinău: Știința, 1992.

[36] Ştefan Ciobanu. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău: Asociaţia Uniunii culturale bisericești, 1923, 343 p.; Chișinău: Universitas, 1993, 280 p.; Idem. *Basarabia. Populaţia. Istoria. Cultura*. Ediția a II-a. Chișinău: Știința, 2018; 2020; Idem. *Unirea Basarabiei*. Chișinău: Universitas, 1993, 331 p.

[37] Nicolae Iorga. *Oameni care au fost*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1990, 343 p.

[38] Nicolae Ciachir. *Basarabia sub stăpînire ţaristă (1812-1917).* București: Editura Didactică şi Pedagogică, 1992, 130 p. Idem. *Istoria presei române de la primele începuturi pînă la 1916*. București: Atelierele Societății anonime „Adevărul", 1922, 192 p.

[39] Nicolae Popovschi. *Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruşi.* Chișinău: Cartea Românească, 1931. 512 p.; Idem. *Mişcarea de la Balta sau inochentismul în Basarabia. Contribuţii la istoria vieţii religioase a românilor din Basarabia.* Chișinău: Tipografia eparhială „Cartea românească", 1926, 347 p.

racordare și sincronizare a provinciei la realitățile României întregite. Nicolae Iorga a vegheat mersul lucrurilor în Basarabia, analizând în mai multe lucrări modestele manifestări de deșteptare națională a basarabenilor pe diverse paliere. În „Istoria Bisericii Românești şi a vieţii religioase a românilor”[40] savantul dedică 24 de pagini situației duplicitare a Bisericii Ortodoxe din Basarabia, evaluând sub aspect critic evoluția ei în cele două perioade distincte: 1812-1917; 1918-1940. În „Istoria presei române de la primele începuturi până la 1916”[41], apărută la Bucureşti în anul 1922, Nicolae Iorga, realizează o trecere în revistă a timidelor și efemerelor publicații periodice care începură să apară în Basarabia sub administrația imperială, exprimându-și nădejdea că ele, chiar de vor pâlpâi domol, nu se vor stinge. Cu adevărat, cel puțin, „Luminătorul” nu s-a stins. În lucrările „Continuitatea spiritului românesc în Basarabia”[42], apărută în anul 1918, și „Adevărul asupra trecutului şi prezentului Basarabiei”[43], publicată la București în anul morții sale, 1940, se evaluează elementele de progres, dar și carențele în modalitățile de administrare românească a Basarabiei în perioada interbelică, autorul fiind nu doar bine documentat, dar și intransigent cu unii actori politici, care n-au evaluat corect miza efortului politic pentru Basarabia.

În ordine cronologică, cel dintâi care a conturat parcursul lui Gurie Grosu a fost Constantin Morariu, preot, profesor, ulterior academician. În anul 1919, el a publicat în paginile ziarului „Glasul Bucovinei” o densă și succintă biografie[44], necesară în contextul numirii unui ieromonah basarabean în calitate de vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei. În perioada interbelică, revista „Luminătorul”, cu diverse ocazii, a inserat crochiuri, discursuri și alocuțiuni aniversare[45], (editate unele și în broșuri aparte), acte oficiale, scrisori, procese verbale ale diverselor ședințe și adunări[46], din care transpare traseul profesional al lui Gurie Grosu, prin diferite optici. Această imagine a lui Gurie Grosu de păstor și misionar, de traducăror și

[40] Nicolae Iorga. *Istoria Bisericii Românești şi a vieţii religioase a românilor.* Ediţia II. Bucureşti: Editura Ministerului de Culte, 1928. Vol. I, 432 p.
[41] Idem. *Istoria presei române de la primele începuturi pînă la 1916*. Bucureşti, 1994, 226 p.
[42] Idem. *Continuitatea spiritului românesc în Basarabia.* Iași, 1918, 112 p.
[43] Idem. *Adevărul asupra trecutului şi prezentului Basarabiei.* București, 1940, 79 p.
[44] Constantin Morariu. *Arhiereul Gurie Botoşăneanu, Vicarul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*: Schiţă bibliografică. Reproducere din ziarul „Glasul Bucovinei”. Cernăuţi: Institutul de Arte grafice şi Editură „Glasul Bucovinei”, 1919, 16 p.
[45] A se vedea: Imaginea Mitropolitului Gurie din evocări. În: *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”.* Culegere de materiale semnate de Mitropolitul Gurie Grosu şi cele cu referire la activitatea sa, publicate în revista „Luminătorul”. Ediție îngrijită și coordonată de Silvia Grossu și Viorel Cojocaru. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 28-137.
[46] Viorel Cojocaru. O scurtă analiză a actelor oficale ale Mitropolitului Gurie Grosu publicate în revista „Luminătorul”. În: *Luminătorul.* Serie nouă. 2021, nr. 4, pp. 19-28.

cercetător, de autor de literatură didactică și catehetică, de organizator și supraveghetor al procesului de reformare a bisericii basarabene, de fondator al primei instituții de învățământ teologic superior în Basarabia, de chiriarh și senator se regăsește în paginile revistei bisericești „Luminătorul", care a apărut ordonat pe toată perioada interbelică și în timpul războiului (1918-1944). În volumul „Mitropolitul Gurie și revista *Luminătorul*", apărut recent la editura USM, pe care l-am elaborat în colaborare cu protoiereul Viorel Cojocaru, doctor în filosofie, am reflectat această vastă activitate. Lipsa din bibliotecile Republicii Moldova a colecțiilor prestigioasei reviste, solicitată de către cercetători pentru că a consemnat în paginile sale cronica evenimentelor din prima jumătate a secolului al XX-lea, ne-a determinat să redăm unui public larg cel puțin o parte din acest material.

Cercetările pe această dimensiune s-au intensificat, firește, în perioada interbelică, apoi, după o pauză de peste 50 de ani, au fost reluate în anii '90, fortificându-se, bineînțeles, după obținerea independenței Republicii Moldova. Discursul identitar al românilor basarabeni, incorporați cu forța în granițele nemărginite ale Imperiului Rus, a fost în permanență oprimat de autorități și către sfârșitul sec. al XIX-lea chiar redus la tăcere, așa cum au constatat Maria Danilov, Ion Negrei, Gheorghe Negru, Eugenia Bojoga, Lidia Codreanca, în studiile și articolele, publicate deja după obținerea independenței de către Republica Moldova. Valoroase cercetări despre această perioadă se înregistrează în ultimele trei decenii (despre aceste elaborări științifice propunem informație concretă în Capitolul 2, la compartimentul „Repere istoriografice").

1.2.2. Surse din anii '90 până în prezent

În anii '90 ai secolului trecut, după o lungă perioadă de restricții și interdicții până și a cuvântului „Basarabia", apar numeroase lucrări despre istoria Basarabiei, cele mai multe constituind re-editări ale unor studii și monografii din prima jumătate a secolului al XX-lea. În anul 1993, la Editura Fundației Culturale Române apare volumul „Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia"[47], semnat de cercetătorul Boris Buzilă, în care sunt abordate aspecte ale vieții bisericești din Basarabia, este conturat cadrul social-politic al reformelor ecleziastice, gestionate

[47] Boris Buzilă. *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia.* Chișinău-București: Editura Fundației Culturale Române; Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința, 1996.

de Gurie Grosu, în calitatea de arhiepiscop sau mitropolit. În acest volum, publicistul cercetător Boris Buzilă a analizat geneza și derularea procesului intentat Mitropolitului, care a căpătat denumirea „Cazul Gurie Grosu". În anul 1994, Mitropolitul Nestor Vornicescu publică studiul „Osteneli cărturărești ale Mitropolitului Gurie Grosu"[48], fiind astfel primul cercetător al operei cărturărești a lui Gurie Grosu. Au urmat și altele (de ex., „Iubirea de limbă și credință străbună"[49]), fixate pe contribuția ierarhului la ridicarea Basarabiei și revenirea la matrice. Acești autori din România, primii au scos în evidență imaginea de cărturar și de bun patriot a ierarhului basarabean, au readus în prim-planul preocupărilor identitare de la est de Prut un model important de comportament civic și demnitate națională.

În anii de independență a Republicii Moldova, grație accesului la cărțile, marcate odinioară cu semnul „S" de la „fondul secret" sau „interzis", și la documentele de arhivă, redescoperite în ultimele decenii, au fost elaborate monografii, enciclopedii, articole cu solide analize obiective ale perioadei respective, cu specificarea problemelor Bisericii din Basarabia. Informații importante despre situația Basarabiei și integrarea acesteia în spațiul social, cultural și bisericesc al României, după Unirea de la 1918, sunt prezentate de către istoricii: Ion Agrigoroaiei[50], Mircea Păcurariu[51], Boris Buzilă[52], Anton Moraru[53], Ion Țurcanu[54], Maria Danilov[55], Dinu Poștarencu[56] Igor Cereteu[57], Ion Gumenâi[58] ș.a. O mare parte din arhivele

[48] Nestor Vornicescu. Osteneli cărturărești ale Mitropolitului Gurie Grosu. În: *Academica*. București, februarie 1994. Idem. Mitropolitul Gurie al Basarabiei – osteneli cărturărești. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*, Culegere de articole şi studii ştiinţifice despre Mitropolitul Gurie. Coord. Silvia Grossu. Vol. I. Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 35-53.

[49] Idem. Iubirea de limbă și credință străbună. În: *Magazin istoric*. București, 1999, nr. 3, pp. 10-14; Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei. Gurie Grosu. Primul Arhiepiscop şi Mitropolit al Basarabiei românești (1920-1941). În: *Luminătorul,* 2001, nr. 3, pp. 25-32.

[50] Ion Agrigoroaiei. *Unirea Basarabiei cu România în presa vremii.* Un studiu de caz: ziarul „Mișcarea", Iași, 1917-1918. Historica. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Iași: 2018, 212 p. Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade. *Basarabia în cadrul României întregite (1918-1940)*. Chișinău: Universitas, 1993, 256 p.

[51] Mircea Păcurariu. *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii şi a Neamului Românesc.* Iași: Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1993, 151 p.; Idem. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române.* Chișinău: Știința, 1993, 496 p.

[52] Boris Buzilă. Patriarhie pentru țara întregită, Mitropolie pentru provincia revenită la sânul Țării. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*, Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 18-26; Idem. Ortodoxismul basarabean. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea ...,* pp. 27-34; Idem. *De-a v-ați ascuns: un destin basarabean.* București: Curtea Veche Publishing, 2009. 328 p.; Idem. *Un patriarh în oglinda vremii sale.* Iași: Timpul, 2009, 145 p.

[53] Anton Moraru. *Istoria Românilor. Basarabia şi Transnistria. 1812-1993.* Chișinău: AIVA, 1995. 560 p.; Anton Moraru, Ion Negrei. *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*. Chișinău: Civitas, 1998, 224 p.

[54] Ion Țurcanu. Un părinte spiritual al Basarabiei. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea ...*, pp. 53-69.

[55] Maria Danilov. *Carte, cenzură și biblioteci în Basarabia. Inventarierea surselor (secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)*. Colecția Biblioteca *Meșterul Manole.* Chișinău: Epigraf, 2018. 400 p.; Idem. Gurie Grosu în documente inedite: 1902-1909 /1917-1919. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*... pp.78-94; Idem. Repere din istoria mănăstirii Noul-Neamț. În: *Mitropolitul Gurie – opera zidită în destinul Basarabiei.* Studii şi articole ale Mitropolitului Gurie, elaborate cu diverse ocazii, selectate și preluate din publicațiile periodice şi din cărţi de referinţă. Coord. Silvia Grossu. Vol. II. Chișinău: Epigraf, 2016, pp.18-30.

sechestrate de sistem, publicațiile periodice care n-au fost arse sau distruse, scoase de la index, au fost analizate, sintetizate și re-puse în circuitul informațional. Date și detalii inedite din perioada supusă cercetării oferă scrierile istoricilor Gheorghe Negru[59], Ion Negrei[60], Anatol Petrencu[61], Gheorghe Palade[62], Ion Varta[63], Nicolae Enciu[64], Ion Constantin[65], care într-un șir de studii și articole despre personalitățile de frunte ale Basarabiei acordă atenție și Arhimandritului/ arhiepiscopului/ mitropolitului Gurie (Grosu).

În ultimul deceniu al secolului al XX-lea au fost organizate două conferințe științifice de comemorare a înaltului ierarh. Prima conferință de comemorare a Mitropolitului Gurie (Grosu) a fost organizată în 1993, la București, de către un grup de istorici. În Republica Moldova, prima conferință dedicată Înaltului ierarh basarabean a fost inițiată și organizată de către părintele Ioan Ciuntu, paroh al Bisericii Sfânta Teodora de la Sihla din Chișinău, și cercetătoarea Veronica Boldișor. Conferința a fost consacrată aniversării a 70-a de la înființarea Mitropoliei Basarabiei și pentru a comemora 55 de ani de la trecerea către Domnul a lui Gurie Grosu. Lucrările s-au ținut la Biblioteca Națională pe 15 noiembrie 1998. Au participat istorici, publiciști, scriitori, preoți și chiar persoane care l-au cunoscut. Toate comunicările au fost publicate în paginile ziarului „Literatura și Arta”[66]. Astfel, s-a observat nu doar un mare interes al publicului pentru personalitatea Mitropolitului Gurie al Basarabiei, ci s-a constatat lărgirea ariei de preocupări

---

[56] Dinu Poștarencu. *O istorie a Basarabiei în date și documente 1812-1940*. Chișinău: Cartier, 1998; Idem. *Basarabia în anii Primului Război Mondial*. Chișinău: Editura Lexon Prim, 2019, 516 p.

[57] Igor Cereteu. *Cartea bisericească în mănăstirile din Republica Moldova*. Chișinău: Ed. Enciclopedică, 2016.

[58] Ion Gumenâi. *Politica confesională ca element de deznaţionalizare în strategiile imperiale ruse la hotarele sale vestice.* (Cazul guberniilor de nord-vest şi Basarabiei); Idem. Aspecte privind politica confesională a Imperiului Rus la hotarele sale vestice (Cazul Basarabia). În: *Buletinul Ştiinţific al Muzeului Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală a Moldovei.* Volumul 7 (20), 2007, pp. 115-121.

[59] Gheorghe Negru. *Ţarismul şi mişcarea naţională a românilor din Basarabia*. Chișinău: Prut Internațional, 2000; Idem. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*. Chișinău, 1998, 167 p.

[60] Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru. *Ion Pelivan: Părinte al mișcării naționale din Basarabia.* Chișinău: Notograf Prim, 2012, 416 p.

[61] Anatol Petrencu. Mitropolitul Basarabiei Gurie Grosu în fața istoriei. În: *Mitropolitul Gurie. Procesul și apărarea mea*..., pp. 25-31.

[62] Gheorghe Palade. Contribuția Mitropolitului Gurie Grosu la înființarea și activitatea Facultății de Teologie din Chișinău. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură.* Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 106-117. Idem. *Integrarea Basarabiei în viața spirituală (1918-1940).* Studii. Chișinău: Cartdidact, 2010.

[63] Ion Varta. Presa românească din *românească* Basarabia la începuturile sale. În: *Destin românesc*, nr. 2, 1995; Tatiana Varta. Tematica religioasă în paginile publicațiilor periodice de limbă română din Basarabia (în jumătatea a II-a a sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea). În: *Mass-media între document și interpretare*. Chișinău: CEP USM, 2012, pp. 209-216.

[64] Nicolae Enciu. *Contextul internațional al evoluției Basarabiei în cadrul României întregite*. Chișinău: Epigraf, 2019; Idem. Biserica și religia creștină în Basarabia anilor 1918-1940. În: *Revista Literară,* 2020, nr. 8, p. 14.

[65] Ion Constantin. *Pantelimon Halippa. Apostol al Basarabiei:* Studii. Documente. Materiale. Chișinău: Notograf Prim, 2013.

[66] Tezele principale ale acestei conferințe științifice au fost publicate în patru numere ale săptămânalului „Literatura și Arta” (noiembrie-decembrie 1998).

științifice cu referire la tema cercetată și sporirea numărului cercetătorilor interesați de o problematică referitoare la acest domeniu. La începutul secolului al XXI-lea au fost editate mai multe volume cu texte din opera ierarhului[67]: scrieri originale elaborate până la 1918 şi traduceri în română ale celor scrise în limba rusă, la care cititorul de limbă română nu avusese acces. Astfel, studiul „Istoria Mănăstirii Sfintei Înălțări a Domnului, Noul Neamț" (1911)[68], elaborat și publicat în limba rusă, a fost tradus pentru prima dată în română de Igor Grosu, strănepotul pe linie de frate al mitropolitului. Tot lui îi aparțin variantele în română ale articolelor „Momente esențiale din istoria tipăririi cărților moldovenești în Basarabia. Începuturile tipăririi cărților în Basarabia și înființarea Tipografiei Eparhiale Basarabene"[69] și „Câteva extrase din arhive despre școlile bisericești din Basarabia, înaintea anexării ei de către Rusia"[70], publicate de ieromonahul/ Arhimandritul Gurie în revista „Monitorul Eparhiei Chișinău" (КЕВ – „Кишиневские Епархиальные Ведомости)[71]. O parte din materialele de arhivă, care au stat la baza acestor studii ale Arhimandritului Gurie, se regăsesc în arhiva Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț, depozitată la Agenția Națională a Arhivelor a Republicii Moldova[72]. În studiul cercetătoarei, doctor habilitat Maria Danilov „Repere din istoriografia Mănăstirii Noul Neamț"[73] se regăsesc informații inedite despre starea manuscriselor cercetate de Gurie, despre colecția de carte veche de la Mănăstirea Noul Neamț. Raporturile lui Gurie Grosu cu presa și cenzura țaristă au fost analizate de Maria Danilov în studiul „Presă și cenzură în Basarabia. Documentar", apărut în

[67] Trilogia: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţă şi cultură*. Culegere de articole şi studii ştiinţifice despre Mitropolitul Gurie. Coord. Silvia Grossu. Vol. I. Chişinău: Epigraf, 2007, 294 p.; *Mitropolitui Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei*. Studii şi articole ale Mitropolitului Gurie, elaborate cu diverse ocazii, selectate şi preluate din publicaţiile periodice şi din cărţi de referinţă. Coord. Silvia Grossu. Vol. II, 2016, Chişinău: Epigraf, 320 p.; *Mitropolitul Gurie – Procesul şi apărarea mea.* Lucrarea autobiografică a mitropolitului, editată în 1937 la Bucureşti, şi 3 studii ştiinţifice. Coord. Silvia Grossu. Vol. III. Chişinău: Epigraf, 2018, 400 p. *Mitropolitul Gurie şi revista „Luminătorul".* Culegere de materiale semnate de Mitropolitul Gurie Grosu şi cele cu referire la activitatea sa, publicate în revista „Luminătorul". Ediție îngrijită și coord. de Silvia Grossu și Viorel Cojocaru. Chișinău: CEP USM, Lexon Prim, 2022, 324 p.

[68] Arhimandritul Gurie. Istoria Mănăstirii Sfintei Înălțări a Domnului, Noul Neamț. În: *Mitropolitui Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei*..., pp. 31-123.

[69] Ieromonahul Gurie. Momente esențiale din istoria tipăririi cărților moldovenești în Basarabia. Începuturile tipăririi cărților în Basarabia și înființarea Tipografiei Eparhiale Basarabene. În: *Mitropolitui Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei*…, pp. 124-138.

[70] Архимандрит Гурие. Некоторые выписки из архивов о церковных школах Бессарабии до ее присоединения к России / Câteva extrase din arhive despre școlile bisericești din Basarabia, înaintea anexării ei de către Rusia. În: *Mitropolitui Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei*…, pp. 139-141.

[71] Главнейшие моменты в истории молдавского книгопечатания Бессарабии. În: *KEB*, nr. 2, 1907, pp. 57-62; *KEB*, nr. 3, 1907, pp. 107-112; *KEB*, nr. 4, 1907, pp. 139-146; *KEB*, nr. 5, 1907, pp. 173-178.

[72] ANARM, F. 1232, inv. 1; F. 2119, inv. 1-6.

[73] Maria Danilov. Repere din istoriografia Mănăstirii Noul Neamț. În: *Mitropolitui Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei*…, pp. 18-30.

anul 2012. Un capitol din carte analizează documente de arhivă[74], elocvente în contextul cenzurii imperiale și a dificultăților depășite de ieromonahul cărturar pentru a redeschide tipografia eparhială în anul 1906, pentru a înființa prima revistă în limba română din Basarabia – „Luminătorul", jurnal bisericesc (1908-1944), și pentru a obține aprobările de editare a primelor manuale în limba română cu caractere chirilice în perioada administrației țariste. Segmente din activitatea cărturărească, ecleziastică, didactică a prelatului, preluate din documente de arhivă, au fost tratate recent într-o teză de doctorat susținută la Iași, la Facultatea de Teologie a Universității „Al.I. Cuza"[75], fapt ce a facilitat conturarea mai clară a problematicii abordate în lucrarea noastră.

Duiliu Zamfirescu, primul și unicul Comisar General al Basarabiei[76], în perioada sejurului său la Chișinău (18 februarie 1918- aprilie 1918) a intrat în contact cu mai mulți fruntași ai Basarabiei, despre care a scris ți rubrica sa de la ziarul „Îndreptarea". În această Galerie a servitorilor nașiunii regăsim și pe Arhimandritul Gurie: „.

Interesul nostru de cercetare se îndreaptă tocmai către unul dintre aceste segmente mai puțin investigate, și anume demersul identitar al operei lui Gurie Grosu, abordat din perspectiva unor instrumente științifice oferite de științele sociale moderne. Întrucât acest important aspect al culturii naționale, aflat peste 50 de ani sub imperiul ideologiei unui stat străin de aspirațiile firești ale românilor basarabeni, a fost inaccesibil pentru cunoaștere și cercetare, deformat și mutilat, actualmente, este nevoie de mult efort pentru a restabili cadrul obiectiv complet al reperelor de legitimare identitară a românilor din RM și a stimula reconfigurarea memoriei colective.

Contribuțiile anterioare la studierea istoriei Basarabiei ne-au furnizat datele necesare pentru a înțelege cadrul istoric și specificul perioadei în care a trăit și a activat viitorul mitropolit al Basarabiei. Lucrările care facilitează cadrul de abordare se regăsesc și în investigațiile actuale de peste hotarele României și ale Republicii Moldova. Ne referim la studiile lui Klaus Heitmann[77], Matei Cazacu și Nicolas Trifon[78], Francesco Guida[79], Mihail Bruhis[80] ș.a., care, prin

[74] Idem. *Presă și cenzură în Basarabia. Documentar* (secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea). Chișinău: Pontos, 2012, pp. 126-132.
[75] Lucian Corduneanu. *Gurie Grosu, primul Mitropolit al Basarabiei revenite la Patria mamă (1928-1936).* Rezumat al tezei de doctorat. Iași: Universitatea „Al.I. Cuza", 2022. Disponibil: https://www.teologie.uaic.ro/wp-content/uploads/2022/08/Rezumatul-tezei-de-doctorat.pdf (consultat 25.09.2022).
[76] Duiliu Zamfirescu. *În Basarabia.* Ediție îngrijită, prefață, comentarii și note de Ioan Adam. București: Biblioteca Bucureștilor, 2012, 58; pp. 89-91..
[77] Klaus Heitman. *Limbă și politică în Republica Moldova.* Chișinău: ARC, 1998.
[78] Matei Cazacu, Nicolas Trifon. *Republica Moldova. Un stat în căutarea națiunii*. Chișinău: Cartier, 2017.

scrutarea cu alt instrumentar și altă optică a acelorași evenimente și fenomene, ne-au sporit capacitatea de a le judeca ponderat, mai cumpătat și ne-au ferit astfel de concluzii părtinitoare. Alte informații despre situația ecleziastică din Basarabia și relatări despre Mitropolitul Gurie (Grosu) apar în cuprinsul unor lucrări, care prezintă detaliat viața politică, socială, economică, culturală și bisericească din Basarabia. Dicționare de istorie și enciclopedii[81] publicate cu ocazia celebrării unor evenimente naționale sau a comemorării unor personalități din istoria României și Basarabiei sunt de mare importanță nu doar pentru conturarea/ detalierea imaginii mitropolitului basarabean, ci și privind eforturile de promovare a discursului memoriei în contextul sociocultural contemporan. De un real folos ne-au fost culegerile de documente cu referire la perioadele cercetate și cele adiacente acestora, publicate în România și Republica Moldova[82]. Astfel studiile și culegerile de articole și comunicări de la conferințele de comemorare a fruntașilor Basarabiei, de la alte evenimente aniversare de răsunet internațional: 100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România, celebrat în 2018[83], 110 ani de presă religioasă în Basarabia – 2018, 190 de ani de presă românească – 2019[84], 30 de ani de la reactivarea Mitropoliei Basarabiei – 2022[85] ș.a., au găzduit și materiale cu referire la istoria Bisericii Ortodoxe din Basarabia și a personalității Mitropolitului Gurie (Grosu). Ciclul de documente publicate în seria

---

[79] Francesco Guida. *România în secolul XX*. Trad. din limba italiană de Dorin Cojocaru. Chișinău: Cartier, 382 p.

[80] Mihail Bruhis. *Republica Moldova de la destrămarea Imperiului sovietic la restaurarea imperiului rus*. Prefață de Florin Constantiniu. Ediție îngrijită de Florin Rotaru. București: Semne, 1997.

[81] *Dicționar de istorie*. Ediția a II-a. Chișinău: Civitas, 2007, 416 p.; Valeriu Nazar. Gurie Grosu. În: *Dicţionarul scriitorilor români din Basarabia 1812-2010*, ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Prut Internaţional, 2010, p. 275; *Basarabia – pământ românesc.* Antologie/Proiectul „Românii din jurul României", Institutul de Studiul Arhivelor. Editor și redactor științific Mihai Taşcă. Coordonator Vasile Șoimaru. Vol. 5. Chișinău: S. n., 2021. 918 p.; *1918 la români. Documentele Unirii*. Vol. VII, Chișinău: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989 ș.a.

[82] Paul Mihail, Zamfira Mihail. *Acte în limba română tipărite în Basarabia.* Vol. I, Bucureşti: Editura Academiei Române, 1993, 412 p.; Ion Scurtu. *Documente privind istoria României între anii 1918-1944.* Culegere de documente. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1995, 732 p.; *Antologia gîndirii româneşti*. Bucureşti: Editura Politică, 1967, P. I, 446 p.; P. II – 867 p., ș.a.; *Enciclopedie. Centenarul Războiului de Reîntregire și al Marii Uniri (2014-2020)*. Coordonator dr. Ion Solcanu. București: Editura Enciclopedică Gold, Editura Oamenilor de Știință din România, 2022, 1659 p. s.a.

[83] *Documentele Unirii*. Arhivele Statului din România. Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1998, 190 p.; *100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România: Sfatul Țării. Documente.* Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Ion Țurcanu. Chișinău: Știința, 2016. Vol. 1. 824 p; Ioan Lupaș. *Istoria Unirii românilor*. București: Basilica, 2018, 482 p.

[84] *190 de ani de presă în spațiul de limbă română (1829-2019).* Editori: Gheorghe-Ilie Fârte, Daniel-Rareș Obadă. Lucrările celui de-al XII-lea Congres de Istorie a Presei Românești, 12-13 aprilie 2019. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza" din Iași, 2020.

[85] *Basarabia – pământ românesc*. Volumul V. Editor și coordonator științific Mihai Taşcă. Proiectul „Românii din jurul României" al Institutului de Studiul Arhivelor. Chișinău: Editura Serebia, 2021, 918 p.; Culegerea de articole de la conferința științifică „30 de ani de la reactivarea Mitropoliei Basarabiei", Chișinău, 2022.

„Basarabia – pământ românesc”[86] din cadrul proiectului „Românii din jurul României”, coordonat de cercetătorii Mihai Taşcă şi Vasile Şoimaru, prezintă publicului larg informaţii inedite despre perioada în care a activat primul Mitropolit al Basarabiei Gurie Grosu, o seamă de documente de arhivă. Studierea critică a acestor informaţii în cadrul problematicii asumate în prezenta lucrare a contribuit la asigurarea factologiei utile realizării unui demers de sinteză. Necesare pentru înţelegerea perioadei critice pentru Basarabia din anii 1940-1941 şi a celui de-Al Doilea Război Mondial sunt lucrările istoricilor Anatol Petrencu[87], Veaceslav Stăvilă[88], Rodica Solovei[89] ş.a., care au evidenţiat avantajele politice/ economice/ sociale ale administraţiei române faţă de cea ţaristă şi în raport cu regimul sovietic în anii 1918-1940 şi 1941-1944, plasând accentul pe teroarea sovietică faţă de românii basarabeni şi detaliind măsurile opresive ale regimului totalitar[90] împotriva Bisericii Ortodoxe.

Aceste şi alte studii – rezultat al cercetărilor istorice din Republica Moldova şi din spaţiul românesc extins – cu referinţă directă sau adiacentă la viaţa, opera şi activitatea prelatului Gurie Grosu, au alimentat interesul nostru pentru problematica enunţată şi ne-au ajutat să căutăm şi surse noi. Astfel, sub aspectul cunoaşterii parcursului existenţial al ierarhului, sursele de informaţii pe care le-am descoperit în anul 1999, în prima deplasare de documentare la BCU „Mihai Eminescu” din Iaşi, au fost lucrările semnate de Gurie Grosu, arhivele lui Ion Pelivan, articolele Mitropolitului Nestor Vornicescu, cărţile lui Boris Buzilă, studiile de istorie a Bisericii Ortodoxe Române ale lui Nicolae Popovschi, Nicolae Ceachir, Mircea Păcurariu ş.a. Lucrarea Profesorului Academician Mircea Păcurariu prezintă contextul panoramic al diferilor perioade prin care a trecut Biserica Ortodoxă din Basarabia de-a lungul timpului (de la perioada formării statului medieval Moldova până după anul 1990). La acea vreme, studierea acestor publicaţii în original a oferit o deschidere de amploare a cadrului de cercetare. Materiale erau multe, diverse ca viziune, adeseori contradictorii, mai mult sau mai puţin consecvente, încât evaluarea lor necesita eforturi interdisciplinare conjugate. Referinţele factologice din paginile lucrării privitor

[86] *Basarabia – pământ românesc*, volumul V. Editor şi coordonator ştiinţific Mihai Taşcă. Proiectul „Românii din jurul României” al Institutului de Studiul Arhivelor. Chişinău: Editura Serebia, 2021.
[87] Anatol Petrencu. *Basarabia în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial (1939-1945).* Chişinău: Prut Internaţional, 2006; Idem. Mitropolitul Basarabiei Gurie Grosu în faţa istoriei. În: *Mitropolitul Gurie. Procesul şi apărarea mea...,* pp. 25-32.
[88] Veaceslav Stăvilă. *De la Basarabia românească la Basarabia sovietică (1939-1945).* Chişinău: Tipografia Centrală, 2000.
[89] Rodica Solovei. *Activitatea Guvernământului Transnistriei în domeniul social-economic şi cultural: 19 august 1941 – 29 ianuarie 1944*. Iaşi: Casa Editorială Demiurg, 2004.
[90] *Istoria Moldovei*. Chişinău: Ştiinţa, 1970/ 1992, 230 p.; Antoniuc D.I., Afteniuc S.I., Esaulenco A.S. *Sfatul Ţării – organ antipopular*. Chişinău: Cartea Moldovenească, 1984, 144 p.; s.a.

la traseul existențial al lui Gurie Grosu sunt din documente de arhivă[91], din publicațiile periodice locale[92], din studiile publicate în timpul vieții de către Gurie Grosu[93], din memoriile și jurnalele contemporanilor săi: Onisifor Ghibu[94], Ion Pelivan[95], Constantin Argetoianu[96], Constantin N. Tomescu[97]. Volumul memorialistic „Jurnal din viața mea" al unuia dintre colaboratorii săi apropiați, profesorul Constantin Tomescu, o valoroasă sursă istorică, are capitole întregi dedicate personalității lui Gurie Grosu, în care se oferă detalii inedite la diverse aspecte ale activității chiriarhale, ce trebuie însă analizate cu rezerva obligatorie necesară în cazul relatărilor din categoria memorii – inevitabil subiective. Ținându-se cont că profesorul, ulterior ministru al Cultelor din România în guvernul Octavian Goga, Constantin Tomescu a fost timp de 16 ani secretarul Mitropoliei și consilier al Mitropolitului Gurie, și era apreciat pentru corectitudine și acribie, am acordat o doză de credibilitate înaltă pentru datele din jurnal. De asemenea, unele discursuri și articole de evocare a personalității lui Gurie Grosu, descoperite în procesul de cercetare, ne-au oferit detalii semnificative pentru înțelegerea unor contexte bulversante, percepute ca neprielnice, la prima vedere, pentru locuitorii Basarabiei, cum a fost schimbarea calendarului, de exemplu.

Un segment dramatic din viața ierarhului, care a suscitat un mare interes din partea publiciștilor și a istoricilor, a fost perioada 1936-1943. Ne referim la așa-zisul „Caz Gurie Grosu". Am cercetat istoriografia cu referire directă la acest aspect din viața lui. Procesele-verbale ale „Lucrărilor Adunării Generale a delegaților Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia" și „Lucrările Adunării Eparhiei Chișinău" pentru anii 1928, 1929, 1934, 1938[98], dările de seamă ale protopopilor, rapoartele publicate anual ne-au configurat atmosfera și tensiunea perioadei. Dintre cercetătorii din Republica Moldova, care au avut ca direcție de investigare actvitatea lui Gurie Grosu în această perioadă, remarcăm câteva nume:

[91] ANRM, Fondurile 208, 1135; ANIC, Bucureşti: Arhivele Naționale Istorice Centrale, Bucureşti, România, Fondul Direcției generale a poliției, dosarele: 6/1919; 6/1933; 1/1934; 43/1934; 46/1934; 43/1935); Fondul Ioan Pelivan (1449), dosarele 194, 313; Fondul Ministerului Cultelor și Artelor, dosar 2719/1921-1932; Fond 300, inv. 2, d. 21. Fondul Ministerului Instrucţiunii, dosar 411/1926; Arhivele Mănăstirii Antim, Bucureşti, FOND ș.a.

[92] *Luminătorul*, 1908-1944; *Misionarul*, 1908-1944; *Viața Basarabiei*, 1932-1944; *Studentul*, 1928-1940; *Raza*, 1930-1944 ș.a.

[93] Mitropolitul Gurie. *Defăimarea complotului apocaliptic.* București, 1937. Idem. *Procesul și apărarea mea*. București: Editura A.B.C. 1937, 324 p.

[94] Onisifor Ghibu. *Pe baricadele vieții.* Chișinău: Universitas, 1991, 400 p.

[95] Ion Pelivan. Vlădica Gurie. În: *Viața Basarabiei*, 1943, nr. 12, pp. 35-42.

[96] Constantin Argetoianu. *Pentru cei de mîine. Memorii, jurnale*. Bucureşti: Machiavelli, 1995, 334 p.

[97] Constantin N. Tomescu. *Jurnal din viața mea.* Ediție îngrijită de Silvia Corlăteanu-Granciuc și George Enache. Chișinău: Cartdidact, 2018.

[98] *Lucrările Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Chișinăului.* 1928, mai 14-15. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia, 1928; *Lucrările Adunării Generale a delegaților Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia.* Sesiunea 3-5 iulie 1934. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia. 1934. *Lucrările Adunării Eparhiei Chișinău.* Sesiunea mai 1938. Chișinău: Tipografia Uniunii clericilor ortodocși din Basarabia, 1938.

Ion Țurcanu, Veronica Boldișor, Nina Negru și Liliana Anghel, care au reușit să publice studii și articole ce au adus în vizorul publicului larg noi informații și detalii despre „caz". În studiile cercetătorului Ion Țurcanu, care abordează „Cazul Mitropolitului Gurie"[99], sunt analizate mai multe ipoteze, între care accentul cade pe tenta vădit politică a procesului intentat ierarhuluii și inconsistența învinuirilor; în investigațiile Ninei Negru[100] se pune accent pe politica de dezbinare din clerul Basarabiei, pe impactul propagandei sovietice, foarte insistent promovată de emisarii bolșevismului; aceeași idee, a „regizării cazului..." de către agenții Komintern-ului, marionete comuniste deghizate cu nume românești, este preluată de cercetătoarea Veronica Boldișor, în studiul „Suspendarea din scaunul arhipăstoresc a Mitropolitului Gurie – act justițiar sau diversiune?"[101], inserat ulterior și în cartea „File din istoria unei biserici și a unui mitropolit"[102], se analizează contextul ambiguu al declanșării procesului de denigrare a chiriarhului Basarabiei. Același studiu, nemodificat, a fost publicat în anul 2019 și în volumul „Ilustre personalități române în destinul Basarabiei"[103]. Liliana Anghel, în teza de disertație[104], susținută la Universitatea „Al.I. Cuza" din Iași pentru titlul de magistru în filologie, investighează „Cazul..." sub un alt aspect, anume al strategiilor lingvistice în crearea dublului semantic de imagine. Deducții relevante ale cercetătorilor acestui proces intentat Mitropolitului Basarabiei se regăsesc în articolele lui George Enache[105], Elena Chiaburu[106], care au cercetat contextul istoric pentru a propune alte abordări ale acestui „caz". Materialele din paginile publicații periodice cu profil clerical, numeroase articole din presa vremii oferă informații utile pentru a spori vizibilitatea multiplelor aspecte ale acestui „caz", neelucidat încă. Și unele memorii ale contemporanilor sau ale persoanelor din chiar anturajul ierarhului, bunăoară, sus-amintitul „Jurnalul din viața mea" al lui Constantin Tomescu[107], pot oferi informații utile pentru dezlegarea acestui nod, devenit întretimp „gordian".

Despre activitatea culturală și cea orientată spre editarea de carte a Eparhiei Chișinău, ulterior Mitropolia Basarabiei, din perioada țaristă şi cea interbelică au scris documentat şi tenace bibliograful Ion

[99] Ion Țurcanu. Un părinte spiritual al Basarabiei. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură...*, pp. 53-69.
[100] Nina Negru. Cazul Mitropolitului Gurie – noi puncte de vedere. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură...*, pp. 135-144.
[101] Veronica Boldișor. Suspendarea din scaunul arhipăstoresc a Mitropolitului Gurie – act justițiar sau diversiune? În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură...*, pp. 189-195.
[102] Idem. *File din istoria unei biserici și a unui mitropolit.* Chișinău: Pontos, 2014, 114 p.
[103] Idem. *Ilustre personalități române în destinul Basarabiei.* Chișinău: Editura Serebia, 2019, 144 p.
[104] Liliana Anghel. Strategii lingvistice de creare a „dublului semantic". Cazul Mitropolitului Gurie al Basarabiei (1928-1941). În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură...*, pp. 196-278.
[105] George Enache. Amestecul puterii politice în organizarea și activitatea Bisericii Ortodoxe Române. Considerații istorice. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură...*, pp. 279-289.
[106] Elena Chiaburu. *Câteva considerații pe marginea trilogiei...*, pp. 80-98.
[107] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea*. Ediție îngrijită de Silvia Corlăteanu-Granciuc și George Enache. Chișinău: Cartdidact, 2019, 1100 p.

Șpac[108], cercetătorii Maria Danilov[109], Nina Negru[110] ș.a.; despre publicațiile periodice cu profil clerical au scris cercetătorii Ion Șpac, Sava Pânzaru[111], Silvia Grossu[112], Viorel Cojocaru[113], Silvia Scutaru[114] ș.a. Problemele presei românești din perioada interbelică au fost studiate de un șir de autori, dar încă nu există studii monografice exhaustive referitor la publicațiile periodice cu profil religios din Basarabia, exclusiv teza de doctor în istorie al subsemnatei[115], care în anul 2002 oferea un tablou panoramic al acestor publicații. Prin elucidarea locului și rolului acestor publicații periodice în limba maternă și focalizarea, prin intermediul analizei presei clericale, a rolului real al Bisericii Ortodoxe în consolidarea confesională și națională a românilor din Basarabia, oferim posibilități de cercetare pentru studenți, cadre didactice, istorici ș.a. Studiile enumerate au configurat treptat și metodologia abordării, demonstrând valabilitatea unor metode și lăsând loc pentru aplicarea altora, mai adecvate problematicii propuse. Diversitatea problematicii, a perspectivelor teoretice și metodologice, aplicate în acest câmp de cercetare, ne-au înlesnit formularea problematicii rămase insuficient studiată. Ne-am asumat-o considerând-o utilă pentru a putea avansa cercetarea la un alt nivel al consecvenței științifice. Prin prezenta lucrare revenim asupra ideii de reconsiderare a locului Mitropolitului Gurie în galeria de personalități marcante pentru istoria noastră, de data aceasta prin prisma, mai puțin cercetată – a discursului identitar, care, așa cum am constatat, a dominat opera sa. Receptarea operei Mitropolitului Gurie, promovarea și valorificarea ei, de

[108] Ion Șpac. Revista Eparhiei Chișinăului și Hotinului (1908-1944). În: *Luminătorul*, 2002, nr. 1, pp. 47-49; Idem. Revista „Luminătorul" (1908-1943): Aspecte bibliografice. În: *Luminătorul*, 2002, nr. 1, pp. 47-49*;* Idem. *Pagini de istorie a presei periodice basarabene*. Chișinău, 2010.

[109] Maria Danilov. Pagini din istoria revistei „Luminătorul" (1908-1943). În: *Luminătorul*, 2002, nr. 1, pp. 35-43. Idem. *Cenzura sinodală şi cartea religioasă în Basarabia (1812-1918).* Chişinău: Tirageția, 2007.

[110] Nina Negru (Matei). Primul centru editorial de carte românească. 180 de ani de la înființarea primei tipografii din Chișinău. În: *Literatura şi Arta*, 1994, nr. 30, 27 iulie, p. 5.

[111] Efim Levit, Sava Pînzaru. Alexei Mateevici, poetul, cărturarul şi profetul Basarabiei. În: *Mateevici Alexei. Opere.* Chișinău, 1993.

[112] Silvia Grossu. *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*. Chișinău: Editura Tehnica-Info, 2003; Idem. *Valențele presei clericale din Basarabia (1918-1940).* Disertație pentru titlul de doctor în istorie, susținută pe 20 octombrie 2002, USM; Publicația creştină de expresie românească. În: *Luminătorul,* 2002, nr. 1, pp. 24-34*;* Idem. Limba română în presa basarabeană de la începutul secolului al XX-lea – reper identitar de primă mărime. În: *Anuarul Muzeului Național al Literaturii Române*. Iași: Editura Muzeelor Literare, Anul IX, 2016, pp. 82-100; Idem. Discurs identitar în revista „Din trecutul nostru". În: *Tradiții ale presei ştiințifice.* Timişoara: Editura Academiei Române „David-Print", 2017, pp. 112-119; Idem. Revista „Luminătorul" la 110 ani de la apariție. În: *Mass-media din Republica Moldova – tradiție locală şi orizonturi europene*. Culegere de studii şi articole, Chișinău: CEP USM, 2018, pp. 112-115; Idem. Valențe identitare în publicațiile de limbă română din Basarabia (1906-1918*).* În: *Presa Marii Uniri*. Coord. Marius Ioan Grec. Arad: Vasile Goldis University Press, 2018, pp. 52-65; Idem. Consecințele Unirii asupra evoluției presei de limbă română din Basarabia. În: *Mediamorfoze IV. Și presa a creat România.* București: Tritonic, 2019, pp. 162-181; Idem. Misionarul – demersul identitar al Ortodoxiei (1929-1944). În: *Destin Românesc. Revistă de istorie şi cultură*, 2021, nr. 3-4, pp. 49-64 ș.a.

[113] Viorel Cojocaru. Iconomul Stavrofor Constantin Popovici – martir al lui Hristos și al Neamului. În: *Luminătorul*, 2011, nr. 4, pp. 23-29; Idem. Revista „Luminătorul" la 110 ani. În: *Luminătorul,* 2018, nr. 1 (154), pp. 15-28; Idem. Aportul revistei „Luminătorul" în procesul Unirii. În: *Luminătorul,* 2018, nr. 2 (155), pp. 39-46; Idem. Publiciștii revistei „Luminătorul" din perioada interbelică – promotorii valorilor unioniste. În: *Luminătorul*, 2018, nr. 3 (156), pp. 14-29; Idem. Revista „Luminătorul" în presa interbelică. În: *Luminătorul*, 2018, nr. 4 (157), pp. 15-28.

[114] Silvia Scutaru. „Luminătorul" – relevanța unei activități prolifice a clerului basarabean în perioada 1908-1918. În: *Mass-media între document și interpretare*. Chișinău: CEP USM, 2012, pp. 237-245.

[115] *Valențele presei clericale din Basarabia (1918-1940).* Disertație pentru titlul de doctor în istorie, susținută pe 20 octombrie 2002, USM.

asemenea, fac parte din demersul nostru investigativ și contribuie la conturarea imaginii de ansamblu a vizibilității și impactului pe care l-a avut și continuă să-l exercite. Am considerat oportun să elaborăm un Tabloul lucrărilor lui Gurie Grosu (identificate în centrele info-documentare din spațiul românesc), cu indicarea concretă a centrelor info-documentare din spațiul românesc, unde ar putea fi consultate, deoarece în calitate de autor, Gurie Grosu a semnat în mai multe moduri[116]. L-am întocmit pentru a certifica ipoteza și supozițiile utile în desfășurarea prezentului studiu și pentru a deschide perspectiva altor eventuale cercetări.

1.3. Concluzii la capitolul 1

În Capitolul 1 am analizat sursele și reperele istoriografice referitoare la contextul Basarabiei din prima jumătate a sec. al XX-lea, în general, și al Bisericii Ortodoxe, în mod special. Totodată am efectuat o evaluare a literaturii despre personalitatea Înaltului ierarh, prin care am demonstrat că în anii postbelici, pe parcursul a cinci decenii, atât în România cât și în RSSM, activitatea și opera Mitropolitului Gurie (Grosu) a fost interzisă, iar numele său eradicat din toate sursele de informare. Am conchis, că, actualmente, prin eforturile istoricilor din spațiul românesc, care în ultimii ani l-au re-adus în atenția opiniei publice pe Mitropolitul Gurie, este cunoscută activitatea cultural-națională din timpul stăpânirii rusești asupra Basarabiei și contribuția sa necontestată la înfăptuirea Unirii politice a Basarabiei cu România în anul 1918. Am scos în evidență studiile care valorifică aportul ierarhului la consolidarea acestei Uniri și la procesul de sincronizare a Basarabiei cu celelalte provincii din cadrul României întregite, prin aplicarea tenace a măsurilor de unificare și modernizare administrativ-ecleziastică a țării. Analiza istoriografiei temei ne-a oferit date despre starea actuală a cercetării, determinând linia de start pentru propriul proces de investigare – cercetarea operei ierarhului prin prisma discursului identitar atât în perioada de până la 1917, cât și în procesul de sincronizare a Basarabiei cu România. De asemenea, am analizat oportunitatea de aplicare a modelului de discurs identitar promovat în prima jumătate a sec. al XX-lea peste situația de astăzi a reperelor de legitimare identitară a cetățenilor Republicii Moldova.

Cercetările istoricilor din România au oferit primele studii și informații pentru valorificarea operei ierarhului cu aprecieri și reevaluări necesare de luat în seamă pe parcursul nostru investigativ (B. Buzilă, N. Vornicescu, G. Enache, M. Păcurariu ș.a.). Pe parcursul ultimelor patru decenii, valențele operei și activității Mitropolitului Gurie s-au

[116] A se vedea Tabelul nr. 2. „Tabloul lucrărilor lui Gurie Grosu...".

regăsit, în mod direct sau adiacent, și în cercetările istoricilor din Republica Moldova (I. Țurcanu, M. Danilov, N. Negru, Gh. Palade, V. Boldișor, I. Colesnic, A. Petrencu, E. Dragnev, I. Gumenâi, V. Nazar ș.a.), acestea constituind un material valoros pentru proiectul nostru. Parte din contribuțiile apărute în spațiul academic sau mediatic până în anul 2007 se regăsește într-un volum omagial, îngrijit de subsemnata, editat cu ocazia a 130 de ani de la naștere a viitorului ierarh: „Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură" (Chișinău: Epigraf, 2007).

În contextul reconstituirilor se înscrie şi demersul nostru investigaţional, început acum 20 de ani, prin re-editarea celor mai importante lucrări ale Mitropolitului Gurie în volumele II și III ale trilogiei „Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură": „Mitropolitul Gurie – operă zidită în destin" (Chișinău: Epigraf, 2016) și „Mitropolitul Gurie: Procesul și apărarea mea" (Chișinău: Epigraf, 2018), apoi prin elaborarea, în colaborare cu protoiereul Viorel Cojocaru, a culegerii de articole „Mitropolitul Gurie și revista «Luminătorul»" (Chișinău: CEP USM: Lexon-Prim, 2022) și, recent, prin editarea monografiei „Mitropolitul Gurie – discursul identitar" (Chișinău: CEP USM: Blitz Poligraf, 2023). Prin aceste activități atrăgeam atenția cercetătorilor și a publicului larg asupra operei ierarhului cărturar al Basarabiei, descoperind astfel nu doar cât de vastă este ea, ci și cât de complexă și necunoscută încă. În acest context se înscrie un șir de alte activități de valorificare și promovare a operei și activității ierarhului Gurie (a se vedea Lista publicațiilor autoarei la tema tezei, Lista de participări la congrese, simpozioane, conferințe științifice internaționale și naționale pe parcursul a mai bine de 20 de ani etc.). Din perspectivă istoriografică, subiectul operei și activității Mitropolitul Gurie (Grosu) se regăsește și în compartimentele capitolelor III și IV. Așadar:

1. Realizarea obiectivelor propuse a impus necesitatea unei laborioase documentări în principalele centre arhivistice din România şi Republica Moldova. În urma valorificării unor fonduri documentare variate, precum cele ale Bibliotecii Academiei Române, Arhivele Mănăstirii Antim din București, ale mănăstirilor Noul-Neamț și Răciula din Republica Moldova ș.a. studiul nostru oferă date şi informații inedite, de pe itinerarul Mitropolitului Gurie și cu referire la istoria Basarabiei și a Bisericii Ortodoxe Române în perioadele cercetate.

2. Pe parcursul a două decenii de cercetare a operei ierarhului Gurie, înfruntând diverse îngrădiri la dosarele cu referire directă la viața și activitatea sa, am studiat o multitudine de documente din surse de arhivă, publicații periodice, memorii și mărturii ale contemporanilor. În baza lor am demonstrat importanța activității sale de ierarh cărturar, am scos în evidență studiile

care valorifică aportul ierarhului la revirimentul național al Basarabiei, în general, și am identificat segmentul netratat până acum – promovarea constantă a unui discurs identitar pe dimensiunile complementare ale Ortodoxiei și conștiinței naționale, în mod special.

3. Am cercetat *de visu* lucrările lui Gurie Grosu, risipite în diverse biblioteci și arhive, am re-editat o parte dintre ele pentru a le re-aduce în spațiul științifico-didactic și pentru a facilita accesul publicului larg la opera mitropolitului. În această ordine de idei am considerat necesar a întocmi un tablou de evidență a lucrărilor identificate în centrele info-documentare din spațiul românesc, ca să putem certifica viabilitatea ipotezei pentru prezentul studiu și a oferi linie de start altor eventuale cercetări.

4. Realizarea obiectivelor propuse a impus necesitatea unei laborioase documentări în principalele centre arhivistice din Republica Moldova şi din România. În urma valorificării fondurilor documentare, cu referiri directe sau indirecte, am reușit să acumulăm material probatoriu suficient pentru a atinge obiectivele propuse în startul cercetării.

Urmărind completarea unui evident gol atât în istoriografia locală a subiectului, cât şi în cea românească, în general, prezentul studiu şi-a propus să elucideze opera Mitropolitului Gurie sub aspectul identității bifurcate pe axa valorilor naționale și a valorilor ortodoxiei.

2. DISCURSUL IDENTITAR – ELEMENTE DEFINITORII ȘI DE CONCEPTUALIZARE

2.1.Discursul identitar în cadrul discursului epidictic actual

2.1.1. Repere teoretice pentru discursul epidictic și cel identitar

În contextul edificării statului de drept, al dezvoltării societății democratice și al antrenării Republicii Moldova în relațiile de piață, a sporit interesul pentru constructele identitare. În sud-estul Europei, inclusiv în Republica Moldova, au loc procese identitare dinamice care solicită sporirea capacităților comunicării sociale. Căutarea, reconfigurarea și consolidarea identității personale și colective este o consecință firească a destrucției identitare precedente din spațiul Republicii Moldova. Pentru operarea cu argumente și imagini, care facilitează comunicarea socială și armonizează coeziunea structurilor sociale, edificând memoria colectivă, recurgem la cea mai redutabilă armă din toate timpurile – la cuvânt, adică la discurs ca purtător de mesaj. Căci „La început era Cuvântul” (Ioan 1,1). Valorile Ortodoxiei au fost evocate și puteau fi promovate doar prin grai viu sau scris, puterea cuvântului fiind miza dintotdeauna a

creștinismului, din veacul veacurilor. Geneza credinței a fost cuvântul, căci Maica Domnului pe Dumnezeu-Cuvântul L-a născut. Cert este că, în ultimele trei-patru decenii, interesul pentru abilitățile oratorice și de argumentare a sporit vădit în Republica Moldova. Lumea în care trăim este cea a interacțiunii comunicative. În acest context, studiul retoricii este esențial în trecerea eficientă de la era informațională spre era comunicațională și firesc, deoarece în societățile cu veleități democratice, comunicarea eficientă este tot mai solicitată, constituind platforma verificată pentru reușite și performanțe în educație, politică, afaceri, cercetare etc. Aristotel, primul teoretician al retoricii[117], afirma acum două milenii și jumătate: ca să devii orator este necesar să posezi darul vorbirii şi să cunoști bine limba maternă. Și în zilele noastre întrunirea acestor două condiții constituie linie de start pentru atingerea performanțelor discursive. Totuşi, deşi deţinem acest mare har al vorbirii, care ne oferă posibilități nemărginite, și majoritatea cunoaştem şi aplicăm normele limbii literare, nu întotdeauna avem certitudinea că putem fi şi elocvenţi, înțeleși sau, mai ales, convingători. Reliefarea valenţelor perene ale discursivității, identificarea formatelor utile contextelor actuale, aplicarea lor în domeniul vast al comunicării pentru ameliorarea disensiunilor, evitarea neînțelegerilor și depășirea situațiilor critice sau a crizelor este unul din obiectivele prezentei cercetări. Intenția noastră nedisimulată – de a analiza discursul identitar, promovat de înaltul ierarh Gurie Grosu, are o temelie evidentă: puterea cuvântului rostit. Elaborarea cadrului conceptual și scoaterea în evidență a calităților discursului identitar; extragerea învățămintelor din practica cotidiană și opera Mitropolitului Gurie în vederea ameliorării/formării competențelor profesionale ale slujitorilor cultului și sporirea eficienței persuasive a mesajului creștin-ortodox și al celui național ar fi rezultatul scontat. Dar pentru a atinge această finalitate este necesar să creionăm cadrul conceptual al discursului retoric, în linii generale, și al celui identitar, în mod special, ca specie a genului epidictic.

Istoria ideilor înregistrează epoci de fulminantă ascensiune, de declin şi resurecţii, de destituiri şi reabilitări. Această traiectorie a parcurs-o şi retorica. Deși veche ca însuși cuvântul, existența retoricii ca artă este consemnată de circa 2500 de ani. Criteriile de clasificare a elocinței în antichitate au fost numeroase, aparținând mai multor oratori și retori. Cele mai în vogă școli de

[117] De fapt, de numele lui Corax este legată apariţia către anul 460 î.Hr. a primului manual de retorică – *Techne Rethorike*, preluat şi utilizat ulterior în alte şcoli de retorică greceşti. Tot Corax este cel care structurează discursul în cinci părţi componente, cu care se operează și astăzi în analiza oricărui tip sau gen de discurs retoric:
1. exordiul (introducerea);
2. propoziţia (enunțul);
3. expunerea (descrierea);
4. argumentarea (lupta polemică, anerisirea);
5. permovet (încheierea). (A se vedea: Silvia Grossu. *Retorica*. Note de curs. Ediția a II-a. Chișinău: CEP USM, 2009, p. 24).

retorică din Grecia Antică propuneau și ele clasificări proprii ale discursurilor și modalități de structurare[118]. Prima delimitare teoretică a genurilor ne-a parvenit de la Aristotel, prin lucrarea în trei părți „Retorica" – primul studiu care statuează retorica, alături de filosofie, printre științele cele mai solicitate pentru studiere. Prin concursul lui Aristotel, experiența oratorică de până atunci a fost evaluată și sintetizată în mai multe studii și tratate[119]. Studiul său „Retorica"[120] propune în cele trei volume principiile de bază ale elocinţei, axate pe auditoriu, pe orator, pe subiectul tratat, pe context etc.[121]

Prin tratatele sale de retorică şi cele adiacente retoricii, Aristotel a marcat, pentru veacuri și milenii, o dimensiune nouă în evoluţia elocinţei. Aristotel considera retorica „forţa de a descoperi tot ce într-un discurs este în stare să convingă", altfel spus „acea facultate de a descoperi pentru orice subiect, mijloacele de persuasiune reale sau aparente"[122]. „Retorica – făuritoare a convingerii", alias, *creatoare de persuasiune,* este definiția, pe care Platon în „Dialogurile" sale i-o atribuie lui Gorgias – „demiurgul convingerii", dar această definiţie a fost cunoscută mai mult ca aparținând lui Isocrate. O multitudine de alte definiții a circulat în Antichitate[123], fiecare retor având propria viziune asupra acestei arte, promovând prin școala sa diverse tipare de discurs. În accepția clasică, retorica este „arta de a convinge un auditoriu printr-o argumentare bogată, riguroasă, pusă în valoare de un stil ales şi o limbă strălucitoare, plăcută, agreabilă"[124]. Retorica mai poate avea înțeles de „fascicul de reguli determinate, axate pe

[118] Silvia Grossu. *Retorica. Note de curs*. Ediția a II-a. Chișinău: CEP USM, 2009, pp. 24-26.
[119] Aristotel. *Organon.* Volumul I. Traducere, studiu introductiv, introduceri și note de M. Florian. București: Editura Iri, 1997, 480 p.; Idem. *Organon.* Volumul II. Traducere, studiu introductiv, introduceri, note și indice terminologici de M. Florian. București: Editura Iri, 1998, 600 p.; Idem. *Poetica.* Ed. III. Traducere, studiu introductiv, comentarii și notă asupra ed. II de D.M. Pipidi. București: Editura Iri, 1998, 294 p.
[120] Aristotel. *Retorica*. Ediție bilingvă. Traducere, notă asupra ediției, studiu introductiv, bibliografie, index nominum și index terminorum de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Matei. București: Editura Iri, 2004. 464 p. Disponibil: https://www.academia.edu/46908430/Aristotel_Retorica_tr_Maria_Cristina_Andrie%C8%99_2004_ (consultat 12.06.2023); Idem. *Retorica*. Ediție bilingvă. Traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Matei. București: Editura Univers Enciclopedic Gold, 2011, 464 p.
[121] Fiecare volum are domeniul său bine conturat. Primul volum analizează principiile captării atenţiei auditoriului, menţinerii interesului destinatarului, adaptării la rigorile publicului. Volumul al doilea este axat pe caracteristicile emiţătorului: nivelul de înţelegere a lucrurilor, orizontul său de cunoaştere, trăsăturile de caracter, abilităţile de orator. Volumul al treilea supune analizei partea tehnică a discursului: rolul şi locul procedeelor retorice, metodele de structurare a discursului, interacţiunea orator-auditoriu, tipurile şi rolul figurilor retorice, mijloacele nonverbale de comunicare etc. În acelaşi context trebuie menţionat şi tratatul „Poetica", prin care sunt puse în valoare figurile de stil/ procedeele retorice.
[122] Aristotel. *Retorica,* p. 20: „Retorica este facultate de a cerceta tot ceea ce într-un subiect dat comportă ceva demn de convingere; persuasivul fiind nedeterminat, genul retoricii ca și cel al dialecticii nu este delimitat".
[123] Alexandru Țiclea. *Retorica.* Ediția a II-a revăzută. București: Universul juridic, 2008, p. 14: „Cele mai multe definiții ale retoricii au fost date în antichitate, în condițiile apariției și înfloririi ei și când i s-a acordat o maximă importanță pentru rolul său în funcționarea democratică a societăților grecești și romane".
[124] Gheorghe Mihai. *Retorica tradiţională şi retorici moderne.* Bucureşti: Editura ALL, 1993, p. 5.

demonstrarea adevărului în mod persuasiv, pentru a obține adeziunea auditoriului sau şi mai concis – calea prin care instituim convingeri în public”[125]. Numeroase și diverse, definițiile elaborate pe mapamond în aceste aproape trei milenii de existență a retoricii, pot fi repartizate în trei mari categorii[126]: retorica – *făuritoare a convingerii*; retorica – *arta invenţiei, alegerii şi exprimării cu ornamente convenabile, care poate servi la convingere*; retorica – *ars ornandis*. Pe o perioadă lungă de timp, după căderea democrației antice, retorica a deținut statutul de ocupație elitistă (distractivă/de înfrumusețare). Cercetătorul Vasile Florescu susține că „Acest calificativ retorica l-a câștigat şi din cauza abandonării treptate, pe parcursul veacurilor, a părții sale esențiale – de a argumenta (arta argumentării, obiectivul persuadării, formula lui Aristotel) şi progresarea în așa caz a altei fațete a retoricii – arta de a încânta, *ars ornandis,* retorica reducându-se în epoca clasicismului la un catalog al figurilor de stil”[127].

În anii 400-300 î.Hr., în diferite orașe ale Greciei se deschideau și funcționau numeroase școli de retorică[128], în care retori, adică profesori, erau logografii sau oratorii[129]. Una dintre cele mai vestite a fost Şcoala lui Gorgias[130]. Gorgias din Leontinoi (483–380 î.Hr., Siracuza) este un nume de răsunet în istoria şcolii eleniste de retorică. Însuşi Platon i-a acordat un loc deosebit în opera sa, consacrându-i unul dintre dialogurile sale celebre – „Gorgias sau despre retorică” [131].

---

[125] Gheorghe Mihai. *Op. cit.,* p. 6.

[126] Silvia Grossu. *Retorica. Note de curs*. Ediția a II-a. Chișinău: CEP USM, 2009, pp. 14-19:

I. „Retorica – făuritoare a convingerii. Această definiţie a circulat în Antichitate, având cei mai mulți autori: Isocrate, Aristotel ș.a.; pentru Eudor retorica reprezintă „puterea de a descoperi şi exprima într-un stil frumos tot ceea ce e verosimil în orice fel de vorbire”. Opiniile despre retorică ale lui Hermagoras, Ariston, Apolodor şi Cicero converg spre teza „să se vorbească în aşa fel încât să convingă”. Aşadar, cei mai cunoscuţi autori de tratate cu referire la retorică au notat, cu mici diferenţe, faptul că *nucleul noțiunii de retorică îl constituie persuasiunea,* fie în toate domeniile de aplicare, fie numai în cel politic sau judiciar.

II. Retorica – arta invenţiei, alegerii şi exprimării cu ornamente convenabile, care poate servi la convingere este formula consfințită de Quintilian – *ars (scientia) bene dicendi.* Promovând ornarea ca notă esențială a noțiunii de act retoric, teoreticienii acestei epoci operează o vizibilă deplasare a disciplinei din aria filozofiei spre cea a problematicii literare. Odată agreată ideea că arta vorbirii este o decorație suplimentară, va deveni posibilă înțelegerea retoricii nu ca o armă a dreptății şi adevărului, ci ca un instrument al poeticii. În principiu, oratorul nu folosește metafora decât pentru a eluda o contradicție, în timp ce poetul recurge la ea pentru a provoca emoții.

III. Retorica – ars ornandis, formulă des utilizată în Evul Mediu şi mai târziu. *Înțelegerea retoricii ca stilistică practică* în epoca respectivă este dominantă în sens calitativ şi cantitativ. Fenomenul literaturizării retoricii, început cu retragerea acesteia din procesul educativ-formativ încă în epoca postciceroniană (sec. I-II), este definitivat în Evul Mediu. Una din cauzele acestei degradări regretabile ar fi fost calificarea retoricii drept îndeletnicire „elitistă”.

[127] Vasile Florescu. *Retorică şi neoretorică.* Bucureşti, 1973, p. 17.

[128] Silvia Grossu. *Retorica...*, pp. 24-27.

[129] Bunăoară, Gorgias vine la Atena în calitate de sol (ambasador al Siciliei) pentru soluţionarea unui oarecare litigiu. Discursul rostit în Adunarea populară impresionă într-atât pe cetăţenii atenieni, încât Gorgias fu lăsat să plece abia după ce promisese public să revină la Atena și să deschidă o școală de retorică.

[130] Gorgias preia principiile şcolilor care funcţionau deja, considerând esenţială metoda însuşirii textelor oratorilor cunoscuţi prin expunerea lor repetată. Reuşita alocuţiunii depinde nu doar de auditoriu, dar şi de subiectul abordat, şi, îndeosebi, de iscusinţa oratorului. De asemenea, retorul considera foarte importantă etapa anerisirii (*disputatio*), adică a neutralizării replicilor prin lansarea reuşită a glumelor, luarea în zeflemea a adversarului ș.a.m.d.

[131] Platon. *Gorgias sau despre retorică*. Traducere Th. Simenschy. București: Vestala, 2000.

De reținut că anume lui Gorgias îi aparţine meritul de a introduce *discursul epidictic* ca tip de elocinţă: discursul de elogiere era în vogă la Atena de mai mult timp, dar în maniera poeziei lirice, pe când Gorgias a creat un tip aparte de proză – cea poetică. Aceasta constituia expunerea discursivă simetrică înnobilată cu paralelisme, asonanţe, aliteraţii, metafore, perifraze, cunoscută cu numele de *proză gorgianică* sau *stil înzorzonat*. Ulterior și vestitul avocat, teoretician al retoricii și retor oficial al Romei Antice Marcus Fabius Quintilian (n. 35, d. Hr.-96/100 d. Hr.), în definirea retoricii a pus accent pe elementul *ornandis.* „Retorica – arta invenţiei, alegerii şi exprimării *cu ornamente convenabile (s.n.),* care poate servi la convingere, – *ars (scientia) bene dicendi*" este formula consfinţită de el în tratatul cu 12 părți „Institutio Oratoria" (*Arta oratorică*). Promovând ornarea ca notă esenţială a noţiunii de act retoric, teoreticienii acestei epoci operează o vizibilă deplasare a disciplinei din aria filosofiei spre cea a problematicii literare. Odată acceptată ideea că arta vorbirii este o decoraţie suplimentară, va deveni posibilă înţelegerea retoricii nu ca o armă a dreptăţii şi adevărului, ci ca un instrument al poeticii. În consecință, pentru o perioadă lungă de timp retorica nu mai deținea statutul și poziția, pe care o avusese în perioada Greciei și a Romei Antice.

Cercetătoarea Roxana-Magdalena Bârlea afirmă că „Dintre cele trei mari specii ale genului oratoric – politic, demonstrativ, juridic –, numai primele două au fost marginalizate, căci în sălile tribunalelor arta argumentării folosea din plin vechile canoane, adaptate noilor spețe. Un imbold suplimentar a fost adus de Creştinismul Antichităţii Târzii şi al Evului Mediu (Augustin, Thomas d'Aquino ș.a.), precum şi de Renaştere, care explorează eficient, din două perspective opuse, resursele vechii retorici"[132]. Așadar, necesitatea și noile posibilități de promovare a discursului religios a solicitat arsenalul bogat de tehnici persuasive ale epidicticului.

„Punerea în acuzaţie severă a retoricii a marcat o reală fractură culturală"[133], susţine cercetătorul Vasile Florescu. Au fost lungi perioadele când retorica nu constituia o disciplină coerentă şi, chiar acum cinci-șase decenii, afirma el, oricine ar fi susţinut că retorica va deveni o disciplină majoră ar fi fost privit cu neîncredere sau chiar luat în derâdere. Aceeași opinie transpare și din studiul academicianului Eugen Simion „Sfidarea retoricii": „Se observă însă fără mare dificultate că, demolînd retorica, literatura din secolul nostru (al XX-lea, *n. n.*) nu face, în fond, decît s-o reinventeze"[134].

[132] Roxana-Magdalena Bârlea. Vasile Florescu – de la retorică la teoria comunicării. În: *Limba română*, nr. 1-3, anul XVI, 2006, Chișinău, pp. 79.
[133] Vasile Florescu. *Retorică şi neoretorică.* Bucureşti, 1973, p. 13.
[134] Eugen Simion. *Sfidarea retoricii. Jurnal german.* Bucureşti: Cartea românească, 1985, p. 10.

Actualmente, în diferite domenii conexe ale retoricii – în tot arealul ştiinţelor socio-umanistice – se înregistrează o revigorare în ascensiune a retoricii în calitate de disciplină de studiu – *neoretorica:* „curent în gândirea filozofico-lingvistică modernă care reia dintr-o perspectivă nouă, pluridisciplinară, arta antică a vorbirii”[135]. Pentru adepţii acestei mişcări retorica nu oferă un ideal formativ, cum se întâmpla în antichitate, şi nici un reţetar destinat unor oratori sau mânuitori de condei, cum a fost în antichitatea târzie, în perioada medievală şi în cea renascentistă. „Promotorii neoretoricii nu afișează o idealitate a lumii greco-latine, ci se limitează la revalorificarea principiilor retoricii clasice, transformând această știință [...] în una interdisciplinară, situată la confluența semioticii, formalismului şi structuralismului”[136]. Teoria argumentării și persuasiunea sunt două branșe de temelie ale neoretoricii. Tocmai aceste accente pragmatice în evoluția neoretoricii, în cursul ultimelor decenii, au atras un aflux de interes din partea filosofilor, sociologilor, lingviștilor, logicienilor. Astfel retorica a cunoscut un reviriment cardinal în Europa şi în întreaga lume, regăsit și în contribuțiile pe domeniul vast al științelor comunicării ale unor cercetători de talia lui Chaïm Perelman[137], Roland Barthes[138], Renato Barilli[139], Umberto Eco[140], Jean-Noël Kapferer[141], Luiza Sagripanti[142], Miguel Roiz[143] ș.m.a. Dintre cercetătorii români, care au abordat elocința prin optica revalorificării tezaurului retoricii clasice, remarcăm pe cercetătorul Vasile Florescu, care prin lucrările elaborate în jumătatea a doua a sec. al XX-lea și publicate nu doar în română, ci și în limbi de largă circulație – franceză și italiană, a re-pus în valoare preceptele perene ale vechii arte a elocinței[144]. Cu doar câțiva ani mai devreme, Roland Barthes,

---

[135] *Dicționar enciclopedic de comunicare și termeni asociați.* Coord. Marian Petcu. București*:* Editura C.H. Beck, 2014.
[136] Apud: Antoaneta Tănăsescu. *Breviar de retorică*. București: Editura Studențească, 2006.
[137] Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts-Tyteca. *Tratat de argumentare. Noua retorică*. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2012, pp. 65-70.
[138] Roland Barthes. La antiqua retorica. În*: Recherches Rhétoriques, Communications*, nr. 16, Editions du Seuil, 1970.
[139] Renato Barilli. Retorica. *Storia et teoria. L'arte della persuasione da Aristotele ai giorni nostri: Aristotele, Cicerone, Quintiliano, Pascal, Vico, McLuhan, Perelman,* 189 p.; Idem. *Poetica e retorica*. Mursia editore,1984.
[140] Umberto Eco, *Trattato di semiotica generale*, 1975; Idem. *Tratat de semiotică generală.* București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
[141] Jean-Noël Kapferer. *Căile persuasiunii.* Modul de influentare a comportamentelor prin mass media si publicitate. Trad. Lucian Radu. București: Comunicare.ro, 2002, 296 p.
[142] Luiza Sagripanti. *La Nuova Retorica di Chaïm Perelman e la Pubblicità. Analisi retorica del linguaggio pubblicitario.* (Noua retorică a lui Chaim Perelman și publicitatea. Analiza retorică a limbajului publicitar). Edizioni LUISS Guido Carli. Centro di Metodologia delle Scienze Sociali condus de Dario Antiseri, 1 martie 1995.
[143] Miguel Roiz. *Tecnicas modernas de persuasion. Biblioteca Eudema.* Madrid: Ediciones Piramide, S.A., 1996. 118 p.
[144] Roxana-Magdalena Bârlea. Vasile Florescu – de la retorică la teoria comunicării. În: *Limba română,* nr. 1-3, anul XVI, 2006, Chișinău. Disponibil: https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1623 (consultat 11.07.2023). Volumul lui Vasile Florescu „Retorica şi neoretorica. Geneză. Evoluţie. Perspective” apărea la Bucureşti (Editura Academiei), lucrare de referinţă în domeniu, nu numai pe plan naţional, ci şi internaţional. De altfel, cartea apăruse într-o versiune italiană cu doi ani înainte. „La retorica nel suo sviluppo storico”, Bologna, II, Milano, 1971, iar după

profesor la EPHE-Paris, constata lipsa de studii privind vechile etape ale retoricii. „În consecință, a decis să publice notele de la seminarul pe care l-a condus în anul 1964-1965. Deși nu întrunea condițiile unei cercetări închegate, „ghidul" s-a bucurat de aprecieri unanime"[145], conchide cercetătoarea Roxana-Magdalena Bârlea. Sesizată și de alți cercetători, absența studiilor despre vechea artă a retoricii pentru vremuri noi se cerea suprimată. Așadar, lucrarea lui Vasile Florescu „Retorica şi neoretorica. Geneză, evoluţie, perspective" era printre primele studii ce acopereau, în primul rând, un mare gol în peisajul neoretoricii – cel al tezaurului clasic, în al doilea rând, ea oferea o sinteză a direcțiilor în care a evoluat domeniul în deceniile 1-7 ale secolului al XX-lea. „În al treilea rând, prin acest studiu se fixa definitiv *rolul retoricii în geneza teoriilor comunicării*, care aveau să se dezvolte mult în următoarele trei decenii. Dacă până atunci prin retorică se înţelegea exclusiv ştiinţa şi arta de a convinge prin alegerea argumentelor (logică, filosofie, cultură generală) şi prin ornarea enunţului (stilistică, poetică etc.), după această dată termenul de *discurs* se putea aplica la tot ce însemna comunicare umană, fie ea verbală, fie non-verbală. Astăzi se discută despre retorica imaginii fotografice sau cinematografice, despre retorica enunţurilor publicitare, retorica vestimentară, retorica aranjamentelor florale sau ale amenajării spaţiilor comerciale ş.a.m.d. Există puţine direcţii în care retorica să se fi manifestat atât de intens ca în ştiinţele comunicării[146].

Modelul de analiză pe care l-a propus Vasile Florescu a fost urmat cu interes de cercetătorii din generaţii recente, care au elaborat, la rândul lor, tratate și studii de neoretorică: Constantin Sălăvăstru[147], Gheorghe Mihai[148], Daniela Rovenţa-Frumuşani[149], Silvia Săvulescu[150], Alexandru Țiclea[151] ş.a. Numeroşi autori propun utilizarea metodelor retorice în sistematizarea şi structurarea mesajelor persuasiunii publice, politice, publicitare, aşa încât principiile enunţate de retorica clasică nu numai că nu pot fi ignorate, ci servesc, după G.

---

editarea în română, au urmat două versiuni în limba franceză: *La rhétorique et la néorhétorique*, Geneva, 1982 şi *La Rhétorique et la néorhétorique. Genèse, évolution, perspectives.* Bucureşti-Paris: Les Belles Lettres, 1982).

[145] Roxana-Magdalena Bârlea. *Op. cit.*

[146] Ibidem.

[147] Constantin Sălăvăstru. *Mic tratat de oratorie*. Ediția a II-a. Colecția CICERO. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza" din Iași, 2010; Idem. *Discursul puterii.* București: Tritonic, 2009.

[148] Gheorghe Mihai. *Retorica tradiţională şi retorici moderne.* Bucureşti: Editura ALL, 1993, 324 p.; Idem. *Psihologica discursului retoric*. Focșani: Neuron, 1996.

[149] Daniela Rovenţa-Frumuşani. *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*. București: Tritonic. 2004; 2005.

[150] Silvia Săvulescu. *Retorica și teoria argumentării*. București: comunicare.ro, 2001.

[151] Alexandru Țiclea. *Retorica*. București: Universul Juridic, 2008. 370 p.; Idem. Ediția a III-a, revăzută si adăugită; Idem. Ediţia a IV-a, revăzută şi adăugită. Bucureşti: Universul juridic, 2012, 440 p.; Idem. *Vorbirea si arta oratorica*. Editia a II-a, revizuită și adăugită. București: Universul Juridic, 2008.

Mounin, pentru a „conferi energie logică, emoţională şi estetică oricărui mesaj”[152]. Cu această conotație extrem de largă, termenul de „discurs” este utilizat în mai multe domenii. Cercetătoarea, doctor habilitat în filologie Aliona Grati, în „Dicționarul de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar”[153], oferă pentru noțiunea generală de „discurs” un larg palmares de utilizare. Am preluat și noi această noțiune, extrem de extinsă și exploatată în ultimele decenii, pentru a denota integritatea mesajului promovat de Gurie Grosu nu doar prin opera sa, ci prin multitudinea de activități – fie misionare, fie didactice, fie pastorale sau organizatorice. Așadar, vom utiliza noțiunea de discurs în dublă ipostază: de discurs retoric, în primul rând, și de discurs ca mobil sau dimensiune generalizantă a vieții sale. Pornind de la acest „Dicționar...”, cercetătoarea Elisaveta Iovu, doctorandă la Universitatea de Stat din Chișinău, abordând valențele discursului public sub aspectul identității individuale, oferă în articolul său[154] o incursiune terminologică pentru încăpătorul termen „discurs”: „La etapa actuală, termenul discurs a căpătat amploare atât în reviste de profil, cât și în diferite studii și cercetări. Acesta apare în sintagme precum: „discurs literar”, „discurs identitar”, „discurs religios”, „discurs mental”, „discurs critic”, „discurs romantic”, „discurs instituționalizat”, „discursul alterității” sau „discurs imagologic”. În funcție de domeniul de cercetare, cuvântul-cheie *discurs* comportă semnificații diferite, despre care voi specifica în cadrul acestei cercetări, însă mă voi opri cu precădere asupra discursului imagologic”[155]. A apărut un domeniu nou, destinat cercetării discursului în noile sale ipostaze – persintologia, pe care Gheorghe Mihai îl definește astfel: „***Persintologia*** este teoria discursului retoric în tripla acestuia hipostază: persuadant, seductiv și incitant. Ea cercetează principiile și categoriile retoricității gândirii subiectuale adresative, fundamentele strategice ale comunicării bilaterale și unilaterale, tehnicile de elaborare ale discursului, care vizează dirijarea pozitivă și negativă a publicului, organizarea psiho-logică a discursului retoric, în general cu aplicații nemijlocite în domenii varia: drept, politică, educație etc.”[156].

Discursul ca noțiune și-a extins aria de utilizare în mai toate domeniile, cel politic deținând prioritatea spațială și temporală. Cercetătoarea Valentina Ciumacenco, propune o trecere în revistă a noțiunii de „discurs”, a sensurilor sale denotative, percepute diferit pentru

[152] *Dictionnaire de la Linguistique*. Sous la Direction de Georges Mounin. Presses universitaires de France, 1974.
[153] Aliona Grati. *Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*. Chișinău: ARC, 2018.
[154] Elisaveta Iovu. Discurs imagologic sau discurs despre celălalt. În: *Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației*. Volumul VI, Partea 2. Cahul: USC, 2019, p. 289.
[155] Elisaveta Iovu. *Discurs imagologic sau discurs despre celălalt*..., p. 290.
[156] Gheorghe Mihai. *Psiho-logica discursului retoric*. Focșani: Neuron, 1996.

domenii de cercetare diferite – lingvistic, filosofic, sociologic etc., iar pentru analiza nemijlocit a discursului politic alege prisma modală[157]. În alte articole și studii regăsim sintagma „discurs identitar", doar cu specificarea concisă: „discursul prin intermediul căruia este reflectată identitatea unei națiuni" [158].

Așadar, termenul „discurs" circulă în sfera informațională cu numeroase sensuri denotative, dar și conotative, câștigând teren și căpătând amploare îndeosebi în cercetări de profil lingvistic și literar, și în diferite studii și cercetări de filosofie, științe ale comunicării, istorie, antropologie, sociologie etc. În cercetarea noastră ne vom axa de definiția formulată de Profesorul Gheorghe Mihai, de la Universitatea „Al.I. Cuza", în studiul „Retorica tradițională și retorici moderne": „Discursul – un sistem adresativ de argumente, organizat psiho-logic, în susținerea directă sau indirectă a unei teze, pentru un public, astfel ca acesta să și-o însușească și să adopte un comportament corespunzător"[159].

În baza surselor cercetate, am dedus că nu doar definirea termenului „discurs" are numeroase variante, ci și clasificarea discursurilor retorice se face în temeiul a zeci de criterii. Actualmente „tipurile de discurs sunt considerate, de către Dominique Maingueneau, ca o clasificare elementară, instabilă, dar fundamentală. Aceasta permite diferențierea *discursului jurnalistic,* a *discursului publicitar* sau a celui *literar*"[160]. Conform clasificării clasice distingem cele trei mari categorii ale antichității: elocința judiciară, elocința deliberativă și cea demonstrativă, cu numeroase specii pe interior.

Criteriile de clasificare au fost și sunt diverse, așa că uneori nu se disting tipurile de discurs de genurile de discurs. Actualmente, discursul epidictic, spre deosebire de genul larg al elocinței demonstrative din antichitate, încă nu constituie un tip aparte, precum discursul

---

[157] Valentina Ciumacenco. *Interacțiuni modale în discursul politic*. Teză de doctor în științe ale comunicării. Chișinău, 2017. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2018/53546/valentina_ciumacenco_abstract.pdf (consultat 12.09.2023).

[158] Valentina Prisecari. Discursul identitar – instrument de predare a limbilor străine. Rezumat. În: *Integrare prin cercetare și inovare*. Vol. 1. Chișinău, USM, 28-29 septembrie, 2016, pp. 191-194: „...în comunicarea noastră vom aborda în paralel două axe, și anume analiza *discursului identitar* şi predarea limbilor străine *(s.n.).* În procesul învățării unei limbi străine se intermediază, concomitent, pe lângă contextul lingvistic şi cel cognitiv, cel social, politic, cultural, istoric, căci ele nu pot fi separate. Pentru o înțelegere adecvată a *discursului prin intermediul căruia este reflectată identitatea unei națiuni (s.n.)*, este necesară cunoașterea atât a structurilor lingvistice utilizate, cât și a contextelor prin care are loc exprimarea orală sau scrisă" (p. 191); „Scopul operării cu analiza discursului identitar în procesul de învăţare a limbilor străine este de a contribui la familiarizarea studenților cu structurile naturale ale limbii studiate. *În acest context, discursul identitar include nu numai cunoştinţe lingvistice, ci şi cele enciclopedice, specifice ţării unde se vorbeşte limba respectivă (s.n.).* Acest aspect este esenţial şi pentru formarea viitorilor translatori și interpreți prin faptul că servește la diferențierea identităţilor într-un discurs în limba-sursă şi în limba-țintă (p. 193).

[159] Gheorghe Mihai. *Retorica tradițională şi retorici moderne*..., p. 51.

[160] Elisaveta Iovu. *Discurs imagologic sau discurs despre celălalt*..., p. 291.

argumentativ, cel seductiv sau cel incitativ, dacă e să oferim și alte exemple de clasificări ale discursului[161]. Discursul epidictic este la confluența acestor trei tipuri și se regăsește în toate cele cinci genuri ale retoricii moderne[162]: judiciar, social-politic, academic, sacru, cotidian. Cercetătorul Gheorghe Mihai, de exemplu, trece în revistă cinci criterii de clasificare a discursului retoric[163]:

I. După natura limbajului utilizat – *poetic*, *categorial*, *conceptual*;

II. După natura scopului urmărit de orator (cuvântător, retor...) *demonstrativ* (***epidictic***, *s.n.*) – de laudă sau de descalificare; de ex.: „Cântarea României" de Alecu Russo, „Tragedia iugoslavă" de Valentin Lipatti;

deliberativ – de ex.: „Pericolul rus" de Tache Ionescu, „Dreptul de a hotărî soarta noastră" de Nicolae Iorga și, în general, orice discurs parlamentar; *judiciar* – de ex.: pledoariile sau rechizitoriile celebrului Cicero, discursurile avocatului Delavrancea.

III. În raport de public:

1) *extensional:*

a) *nedeterminat,* cum ar fi discursul poetic sau cel cotidian;

b) *determinat,* cum ar fi discursul demonstrativ sau cel conceptual;

2) *intențional*;

a) *omogen,* cum ar fi discursul judiciar sau cel categorial;

b) *neomogen*, cum ar fi eseul sau epopeea.

„IV. După forma de adresare, discursul retoric este:

oral – de ex.: expunerea liberă, cum procedează adevăratul retor;

citit – de ex.: citirea cursului de către profesor;

scris – de ex.: o scrisoare, o cerere.

V. După criteriul contactului cu publicul:

a) *direct*;

b) *indirect*.

Retorica tradițională a avut în vedere „exclusiv discursul oral direct *face to face,* care a rămas modelul oricărui discurs retoric, standardul la care se face trimitere și azi"[164] – afirmă Gheorghe Mihai. În prezenta lucrare am tins să analizăm discursurile rostite de Gurie Grosu – în

[161] Gheorghe Mihai. *Retorica tradițională şi retorici moderne...*, p. 53; p. 60.
[162] Vezi: Vasile Florescu. *Retorică şi neoretorică...*, p. 23.
[163] Gheorghe Mihai. *Retorica tradițională şi retorici moderne...*, p. 51.
[164] Gheorghe Mihai. *Retorica tradițională şi retorici moderne...*, p. 52.

calitate de Arhimandrit, arhiepiscop sau mitropolit, dar oricum ele au fost preluate din publicațiile periodice în forma scrisă, bineînțeles, și sub aspect general, discursul, alias mesajul, întregului său parcurs.

La o retrospectivă asupra traseului evolutiv al retoricii de peste două milenii și jumătate, devine clar că discursul epidictic, spre deosebire de cel deliberativ, nu şi-a pierdut, practic, niciodată actualitatea. S-au înregistrat și perioade când el nu mai era în vogă, fiind marginalizat, desconsiderat sau redus la figuri stilistice[165], retrăgându-i-se statutul de discurs retoric. Dar, în jumătatea a II-a a sec. al XX-lea, el revine în forță, grație filosofiei sociale dezvoltate de Jürgen Habermas[166], și datorită revalorizării discursului epidictic de către reputatul specialist în neoretorică Chaïm Perelman, unul dintre fondatorii Centrului European pentru Studiul Argumentării (*Centre Européen pour l'Etude de l'Argumentation* – CEAA) de la Universitatea Liberă din Bruxelles. Publicarea în anul 1958, în colaborare cu cercetătoarea Lucie Olbrechts-Tyteca, a lucrării „Tratat de argumentare. Noua Retorică" (*Traité de l'argumentation – la nouvelle rhétorique,* tradusă recent și în română[167]), a dat linie de start pentru revenirea pe poziții a „discursului valorii", așa cum vom mai numi acest tip de elocință. Prin acest tratat, la distanța de peste două milenii, autorii reevaluează cardinal preceptele retoricii clasice, ancorându-le într-un nou context, oferindu-le a doua viață, consolidându-le dimensiunea pragmatico-aplicativă. Așadar „Tratatul..." a dat un impuls puternic pentru revigorarea acestui tip de discurs[168].

Unul dintre cei mai consecvenți promotori ai discursului epidictic, Gerard A. Hauser, evaluând cercetările de ultimă oră de pe această dimensiune retorică, conchide că ele în mod colectiv „...sugerează că discursul epidictic a fost înțeles ca având un rol important în domeniul public, dincolo de simpla comemorare. Important de reținut că ocazia de a lăuda sau de a blama acte și actori publici semnificativi a oferit, de asemenea, oportunitatea de a aborda valori și convingeri fundamentale, care făceau ca acțiunea politică colectivă în cadrul democrației să fie

---

[165] André Lalande. *Vocabulaire technique et critique de la philosophie.* Dictionnaire de filosophie: Broché, 2010.
[166] Jürgen Habermas. *Conştiinţa morală şi acţiunea comunicativă.* Bucureşti: Editura ALL EDUCAŢIONAL, 2000. 184 p.; Andrei Marga. *Filosofia lui Habermas*. Iași: Polirom, 2006.
[167] Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts-Tyteca. *Tratat de argumentare. Noua retorică...*, pp. 65-70.
[168] „Lucrări precum studiul lui Nicole Loraux despre oratoriile funerare ca fiind inventatoare a înțelegerii atenienilor despre orașul lor, examinarea de către John Poulakos a diferențelor dintre concepțiile gorgiană și isocrateană, despre encomia și explorările lui Takis Poulakos, despre relația pe care epideictica isocrateană o avea cu acțiunea morală și caracterul oratoriilor funerare clasice depășesc preocupările de definire care s-au aflat în centrul discuțiilor academice cel puțin în prima jumătate a secolului XX... (Apud: Gerard A. Hauser. *Aristotle on Epideictic: The Formation of Public Morality*, Rhetoric Society Quarterly. Disponibil: https://www.jstor.org/stable/3886389 (consultat: 11.12. 2022).
*Acest termen, deși încă neatestat de DOOM, este utilizat frecvent cu statut de „discurs epidictic", ca forma lui eliptică.

mai mult decât o posibilitate teoretică. Această cercetare, care examinează performanța *epideicticului (s.n.)**, demonstrează modul în care alegerile retorice de includere și omisiune au înscris viziuni contrastante ale polisului. În măsura în care relațiile politice sunt încă formate de caracterul discursului public, aceste explorări ale posibilităților constitutive premoderne ale epideicticului ne atenționează asupra noutăților, pe care o înțelegere originară a epideictului le poate transmite despre posibilitățile retoricii pentru postmodernitatea târzie sau postmodernă. (*trad. n.*)"[169]. Astfel se confirmă de către cercetătorii contemporani veridicitatea concluziei din „Tratat...", că elocinței demonstrative, alias epidictice, i se atribuie un nou statut – de discurs fundamental, generalizant pentru celelalte două tipuri de elocvență: judiciară și deliberativă.

Ch. Perelman şi L. Olbrechts-Tyteca au identificat, de asemenea, diferite tehnici de argumentare și au analizat categoriile de argumente în contextul noului statut conferit discursului retoric. Categoria „cvasi-logică" este probabil cea mai importantă, pentru că aparența logicii formale într-un argument are un efect ideologic profund. Ch. Perelman a sintetizat şi a cizelat aceste concluzii și în alte lucrări[170], nu doar în „Tratat...". Însă cea mai temerară şi persistentă dintre afirmațiile lui Ch. Perelman este că „filosofia însăși ar fi o formă de retorică – adică un sistem de argumente care încearcă să câștige *aderența universală* mai degrabă decât o căutare pură a adevărului[171]. Neoretoricianul afirmă că nu există un adevăr absolut şi nici măcar o cunoaștere care să fie „identică în toate mințile normal constituite, independent de circumstanțele sociale şi istorice"; nu există un *public universal*. Ideile despre ceea ce este evident în sine sau natural sunt create prin argument, dar apelurile la ceea ce e evident în sine sau natural sunt încercări periculoase de a ascunde fundamentarea lor pe argument. A adera și a se încrede în asemenea apeluri, avertizează fondatorii neoretoricii, devalorizează însuși argumentul şi, prin urmare, amenință însăși libertatea de a argumenta. În concluziile din „Tratat...", Ch. Perelman şi L. Olbrechts-Tyteca reiterează acest aspect, susținând că nu există propoziții adevărate prin ele însele şi nici „o ordine naturală dată anterior". Așadar, rezumativ impactul discursului nu poate fi analizat decât în funcție de o realitate concretă, de un destinatar anume, de o situație retorică valabilă pentru un context dat. Această valoroasă idee ne va ghida și pe noi în prezenta cercetare, care este axată pe un context social-politic marcat de deficiențe și tensiuni epocale, pe un traseu de peste jumătate de secol al personalității primului mitropolit autohton al Basarabiei, pe analiza

[169] Gerard A. Hauser. *Aristotle on Epideictic: The Formation of Public Morality*, Rhetoric Society Quarterly: *https://www.jstor.org/stable/3886389*.
[170] Chaïm Perelman. Rhétorique et politique. În: *Language et politique.* Bruxelles, 1982; Idem. *L'Empire rhétorique. Rhétorique et argumentation*. Paris: Librairie philosophique. J. Vrin, 1997.
[171] Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts-Tyteca. *Tratat de argumentare. Noua retorică...*, pp. 231-314.

discursului său identitar de maximă relevanță pentru istoria Basarabiei și, în consecință, pentru ființa noastră națională. Astfel, conceptul discursului fondatorilor neoretoricii va fi determinant pentru prezenta investigare. Constatăm, prin cercetarea a diverse studii ale cercetătorilor occidentali[172], că acest concept revigorat al discursului epidictic este preluat și dezvoltat vertiginos în cercetările de la confluența secolelor al XX-lea și XXI-lea, deși idei asemănătoare circulaseră și mai devreme[173]. În funcție de domeniul solicitant, discursului epidictic i se conferă diverse conotații, de aceea a trebuit să repartizăm în două grupuri mari aceste noi investigații ale discursului. Astfel cercetătorii din spațiul francofon: Oswald Ducrot[174], J.-C. Anscombre[175], Michel Meyer[176], Gerard A. Hauser[177], Loïc Nicolas[178], într-un șir de studii și articole revin asupra particularităților clasice și actuale ale discursului epidictic, analizându-i valențele în diverse contexte socio-umane. Bunăoară, cercetătoarea în filosofie, istorie și antropologie Nicole Loraux[179], în tratatul despre oratoria funebră din Grecia Antică[180], demonstrează valoarea intrinsecă a elocinței demonstrative pentru cultivarea respectului de sine și a stimei pentru valorile comunitare și/sau general-umane, apropiindu-se cel mai mult de condițiile, pe care trebuie să le întrunească discursul de identitate în zilele noastre. Un exemplu de dată recentă, axat pe circumstanțele tragice ale războiului din Ucraina, vine să certifice aceste afirmații și deducții cu referire la valențele de rezonanță socială ale epideicticului. Ne referim la discursul

[172] Laurent Pernot. *La Rhétorique de l'éloge dans le monde gréco-romain*. Tome I. *Histoire et technique*. Paris, 1981; Idem. Tome II. *Les valeurs*. Paris: Institut d'Études Augustiniennes, 1993; Gerard A. Hauser. *Aristotle on Epideictic: The Formation of Public Morality*, Rhetoric Society Quarterly: *https://www.jstor.org/stable/3886389* (consultat: 11.12.2022); Nicole Loraux. *L'invention d'Athènes. Histoire de l'oraison funèbre dans la „cité classique"*; Paris, 1981; Loïc Nicolas. *L'épidictique – assise et pivot de l'édifice rhétorique.* Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/304623963_L'epidictique_assise_et_pivot_de_l'edifice_rhetorique (consultat 22.07.2022); Anne Régent-Susini. *L'éloge: quoi de neuf?* Exercices de rhétorique [En ligne], 11/2018, mis en ligne le 10 octobre 2018, URL. Disponibil: http://journals.openedition.org/rhetorique/613; DOI: https://doi.org/10.4000/rhetorique (consultat 14.04.2023); Michel Meyer. *La Rhétorique*. Paris: Puf («Que sais-je?»), 2011, pp. 118-119; Idem. Pourquoi la rhétorique d'Aristote. În: *Revue Internationale de Philosophie*, 2018, nr. 4 (286), pp. 319-331; ș.a.

[173] Eugène Dupreel. *Esquisse d'une philosophie des valeurs*. Paris: Librairie Félix Alcan, 1939.

[174] Oswald Ducrot. *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*. Paris: Hermann. 1980. Idem. Les échelles argumentatives, Paris: Minuit. În: *La Preuve et le dire* et al., 1980b; *Les mots du discours*. Paris: Minuit. 1984; *Le dire et le dit*. Paris: Minuit, 1988, etc.

[175] J.-C. Anscombre, Oswald Ducrot. *L'Argumentation dans la langue.* Bruxelles: Mardaga. (éd.) 1995a: *Théorie des topoi*, Paris: Kimé, 1995.

[176] Michel Meyer. *De la logică la retorică.* Revizuit de John Woods. În: *Philosophy in Review.* 1988, nr. 8 (9), pp. 354-355.

[177] Gerard A. Hauser. *Aristotle on Epideictic: The Formation of Public Morality*, Rhetoric Society Quarterly: *https://www.jstor.org/stable/3886389* (consultat: 11.12.2022).

[178] Loïc Nicolas. *L'épidictique – assise et pivot de l'edifice rhétorique.* Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/304623963_L'epidictique_assise_et_pivot_de_l'edifice_rhetorique (consultat 22.07.2023).

[179] Nicole Loraux (1943–2003) a fost directoare a Departamentului de Istorie și Antropologie „Polisurile grecești" la École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) din Paris, Franța.

[180] Nicole Loraux. *L'invention d'Athènes. Histoire de l'oraison funèbre dans la „cité classique".* Paris, 1981.

funerar pentru cântărețul de operă Vasili Slipak, străpuns de glontele vrăjmaș, rostit de emitentul nr. 1 al statului vecin, președintele Volodimir Zelenski[181]. Cercetătorii din spațiul anglosaxon, al căror exponent a fost, în primul rând, Stephen Toulmin[182], Charles U. Larsen[183], Keneth Burke[184], Winston Brembeck şi William Howel[185], Christine Oravec[186] și alții, revendică discursului epidictic valențe pragmatice, în primul rând, de persuadare pe domenii de management, identitate instituțională, marcheting etc. Christine Oravec[187] și alții atribuie discursului epidictic potențial de imagine, management, notorietate – identitate instituțională, în primul rând.

Am stabilit, așadar, că, începând cu anii șaizeci ai secolului trecut și până în zilele noastre, gradul de investigare a discursului epidictic, în general, este în ascensiune. În România și în Republica Moldova abordarea acestuia este încă relativ redusă. Conștientizarea necesității introducerii în procesul de învățământ din instituțiile cu profil socio-uman a cursurilor și seminarelor cu referire la caracteristicile și, în special, domeniile de aplicare ale acestui tip de discurs retoric a fost unul din factorii determinanți pentru inițierea acestui proiect. Explorând fondul bogat și experiența de milenii, consemnată în diverse tratate, și, în mod special, valențele identitare ale discursului retoric, am considerat oportună și necesară concentrarea acestui studiu pe discursul epidictic, segment distinct al persintologiei, și anume pe rolul lui magistral în procesul de legitimare identitară a valorilor și virtuților, ceea ce îi subliniază statutul de discurs identitar[188]. Prezenta lucrare, prin analiza operei Mitropolitului Gurie, pune în evidență valențele neerodate de timp ale discursului epidictic, configurându-i caracterul său cvasiuniversal. Monografia ar constitui o direcție de cercetare dintr-un proiect mai extins cu referire la

[181] Cu referire la elemente de ritual: ca să fie mai convingător, președintele Volodimir Zelenski a ținut discursul pentru liderii lumii. cu un glonț în mână, cel cu care a fost împușcat cântărețul de operă Vasili Slipak: „Vă voi spune povestea unei persoane pentru care sensul vieții a fost să fie auzit. Această persoană a avut o voce divină. El a fost numit unul dintre cei mai buni baritoni și contratenori ai întregii lumi ...Fiecare dintre voi ar fi putut auzi personal cântecul său incredibil. Dar există un lucru ce va împiedica aceasta. Arată așa... (a arătat glonțul – *n.n.*). 12,7 milimetri, care nu i-au oprit doar cariera, ci i-au întrerupt viața. Apropo, costă 10 dolari. Din păcate, acesta este astăzi pe planeta noastră costul vieții umane. Există mii de astfel de povești. Astfel de gloanțe sunt milioane. Bine ați venit în secolul XXI – Epoca oportunităților, unde în loc să fiți auziți aveți posibilitatea să fiți uciși ... În lumea de azi, în care trăim, nu mai există război străin. Nimeni nu se poate simți în siguranță".

[182] Stephen Toulmin. *The use Argument*. University Press, 1958.

[183] Charles U. Larson, *Persuasiunea: receptare şi responsabilitate.* Trad. O. Arhip. Iași: Polirom, 2003, p. 26.

[184] Keneth Burke. *Rhetorical Theory*. Communication Theory Modern Literature.

[185] Winston Lamont Brembeck, William Smiley Howel. *Persuasion. A means of social Control.* New Jersey, 1952.

[186] Christine Oravec. Observation in Aristotle's Theory of Epideictic-166. În: *Philosophy & Rhetoric.* Vol. 9, No. 3 (Summer, 1976), Published By: Penn State University Press, pp. 162-174.
Disponibil: https://www.jstor.org/stable/40236982 (consultat 19.01.2023).

[187] Christine Oravec. *Observation in Aristotle's Theory of Epideictic…*

[188] Chaïm Perelman. Rhétorique et politique. În: *Language et politique*. Bruxelles, 1982; Idem. *L'Empire rhétorique. Rhétorique et argumentation*. Paris: Librairie philosophique. J. Vrin, 1997.

multiplele valențe ale discursului identitar. Alte aspecte, cum ar fi analiza unor discursuri-reper pentru alte domenii specifice ale istoriei naționale sau aplicarea formatelor elaborate și asupra discursurilor din genul judiciar și cel deliberativ devin linii de start pentru investigații ulterioare.

2.1.2. Discursul epidictic: componente esențiale

Discursul epidictic a acumulat pe parcursul secolelor numeroase definiții, reamintim că, prima definire a acestuia îi aparține fondatorului retoricii, care a fixat-o în tratatul „Retorica”[189]. Deși unii cercetători prezintă dovezi despre definirea și buna posedare a elocinței demonstrative cu mult înaintea Stagiritului (ne referim la Gorgias, bunăoară) sau ale altor retori și oratori contemporani cu el, totuși Aristotel e cel care a făcut distincția între cele trei grupuri de discursuri retorice, în mare parte, în funcție de rolul publicului. E demn de reținut aceasta, mai ales în cazul discursului epidictic: „în loc de definirea epideicticului pe baza subiectelor caracteristice, Aristotel distinge genul de elocința judiciară și deliberativă pe baza funcției audienței”[190]. De-a lungul timpului și în funcție de metamorfozele retoricii, elocința demonstrativă și derivatele sale au fost asociate cu elementul „ornandis” (de împodobire), cu declamarea sau recitarea textelor în cenaclurile amatorilor de frumos[191], cu figurile de stil și carisma oratorului, astfel că pe o perioadă de secole, sensurile sale substanțiale se pierduseră. În continuare vom detalia elementele definitorii, pentru a valorifica maximal însuși tezaurul identitar, încă neexplorat pe deplin, al discursului epidictic cu referire la personalitate/ instituție/ comunitate/ entitate statală – toate acestea fiind regăsite și analizate în discursul Mitropolitului Gurie Grosu.

Epideiktikos are în greacă un sens larg, însemnând „bun de demonstrat/potrivit pentru a fi arătat, „care servește în demonstrație”[192]. Foarte agreat de oratorii[193] și retorii din Antichitate[194], investigat fundamental de Aristotel[195], discursul epidictic, de regulă, axat pe ocaziile publice, a fost declanșat întotdeauna de evenimentele de rezonanță, astfel ceremonialul, ritualul,[196] „tradiția locului” și „obiceiul pământului” devin linii de start pentru rostirea acestuia – fie el cu specific

[189] Aristotel. *Retorica...,* Capitolul 9. Subiectele genului epidictic, pp. 32-33.
[190] Christine Oravec. *Observation in Aristotle's Theory of Epideictic*…, p. 164.
[191] În acest context, invocăm modelul cenaclului „Junimea” din Iași.
[192] DEX, ediția a II-a, București: Univers enciclopedic, 1996.
[193] Demostene, Gorgias, Cicero ș.a. În: Silvia Grossu. *Op cit.,* pp. 21-39.
[194] Isocrate, Protagoras ș.a. În: Silvia Grossu. *Retorica...,* pp. 26-29.
[195] Gerard A. Hauser. *Aristotle on Epideictic*…
[196] Definiţia ritualului: „Ritualul este performanţa voluntară a unui comportament stabilit şi trebuie să producă un efect în mod simbolic sau să facă parte din viaţa serioasă”. (Vezi: Eric Rothenbuhler. *Comunicare rituală: de la conversația de zi cu zi la ceremonia mediată*. Sage, 1998).

de *panegiric*[197]*, odă*[198]*, alocuțiune funerară*[199] sau *elogiu*[200] (mai nou *laudatio*[201] – inițial, discursurile de recepţie în Academie) etc. **Elementele definitorii ale discursului epidictic (*Dep*) sunt riguros centrate pe un *set de valori*, promovat de către un *emitent cu statut sigur de autoritate* pentru un *destinatar cunoscut*, regăsit în *situația retorică* prestabilită, determinată de un *context evenimențial deosebit,* care dă start și sens *momentului rostirii.*** Această definiție de concept a discursului epidictic, configurată cumulativ din cercetările clasice și cele actuale, include cadrul teoretic al discursului identitar, pe care îl vom aborda în plinătatea manifestărilor sale. Vom stabili ca punct de pornire că discursul identitar este centrat pe o *axă de valori*, care redă esența de specific, cu cele mai pronunțate accente pe reperele de legitimare identitară a personalității, a instituției, a asociației, a comunității, a entității statale etc. Vom generaliza, afirmând că ***discursul identitar promovează ansambluri/seturi de valori, adoptate voluntar sau asumate liber și împărtășite de către emițător și destinatar, neimpuse de nicio autoritate.*** Discursul epidictic, în general, și cel identitar, în mod special, *statuează valorile și principiile morale ale personalității, comunității, instituției, entității statale, le consolidează, conferindu-le certitudinea de normă.* După ce am definit conceptul de discurs identitar în cadrul mare al genului epidictic, este necesar să analizăm șfiecare element definitoriu în parte, pentru a creiona o schemă de analiză ulterioară a discursului identitar, regăsit în lucrările lui Gurie Grosu.

Emitentul oricărui discurs retoric trebuie privit din perspectiva neoretorică, care ia în calcul raportul dintre credibilitatea retorului şi persoana retorică – ambele cu reputație impecabilă pentru public. Aristotel susține că oratorul trebuie să apară simultan informat și binevoitor asupra oricărui subiect[202]. Apelul frecvent la setul de valori, la succesele împărtășite, la performanțele obținute sau așteptate capătă rost/plusvaloare doar dacă persoana emitentă are autoritate, credibilitate și notorietate pe potriva așteptărilor publicului. De aceea emitentul unui astfel de discurs este persoana cu cel mai înalt statut printre actanții comunicării – rectorul Universității, președintele asociației, primarul orașului, directorul de proiect, arhiepiscopul, mitropolitul, patriarhul... Rolul emitentului este unul de mare responsabilitate, dar și de înaltă nobleţe. De statutul și autoritatea oratorului depinde succesul evenimentului în sine. Validarea autorității emitentului, în cazul nostru, a Arhimandritului/ Arhiepiscopului/ Mitropolitului Gurie,

[197] Dumitru Călugăr. *Catehetica*. Cluj-Napoca: Editura Renaşterea, 2002, p. 223; DEX, ediția a II-a, București: Univers enciclopedic, 1996.
[198] Ibidem.
[199] Ibidem.
[200] Ibidem.
[201] Ibidem.
[202] Aristotel. *Retorica.* București: Editura Iri, 2004, pp. 12-14.

îi aduce facilități suplimentare în promovarea mesajului, îi creează confortul moral și social. Imaginea favorabilă, agreată de public, sporește relevanța mesajului. Oportunitățile imaginii oratorului se proiectează pe mai multe planuri: moral, profesional, social, cultural.

Pe subiectul lucrării se cere subliniat că promotorii sau contribuitorii procesului de menținere și proliferare a memoriei colective sunt, de regulă, personalitățile instituției/ comunității/ națiunii cu cea mai solidă pregătire intelectuală și de cea mai înaltă probitate morală sau cu cel mai înalt statut social. În diverse epoci, aceste autorități, alias *frunțași ai cetății*, se regăseau în varii profesii și ocupații, dar toate onorabile și relevante pentru publicul-țintă: de exemplu, în Grecia Antică – conducătorii de cetate, filosofii, retorii, tragedienii ș.a.; în Roma antică – conducătorii de oști, senatorii, imperatorii; în Principatele Române – voievozii, domnitorii, pârcălabii, preoții (mitropoliți, călugări-cărturari). În cazul lucrării noastre în vizor este opera și activitatea unui înalt ierarh și mare cărturar – Mitropolitul Gurie al Basarabiei.

Autoritatea indubitabilă a emitentului de discurs epidictic este determinată de un îndelungat proces de demonstrare și verificare a calităților, de nenumărate examene de comportament social*[203], de competențe și merite incontestabile, acceptate și recunoscute de către anturaj, dar și trecute prin sita timpului. Actualmente, aceste rigori pentru discursul valorii rămân în picioare. Dacă e să ne referim la un context al contemporaneității, atunci un exemplu cvasiuniversal, cunoscut și semnificativ în această ordine de idei, îl constituie „Discursul inaugural", rostit de John F. Kennedy la Washington D.C. pe 20 ianuarie 1961[204]. Alt exemplu concludent și de actualitate pentru spațiul RM: în timpul festivității consacrate depunerii Jurământului de medic în cadrul Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu" din Chișinău, oratorul care rostește cel mai important discurs identitar și pentru profesie, și pentru instituție este, bineînțeles, ministrul sănătății (în absența sa – rectorul universității). Prezența ministrului conferă pondere, relevanță și solemnitate evenimentului, ridicându-i plafonul la cel mai înalt nivel. Pentru genul discursului cotidian, derivat din elocința epidictică, bunăoară, cele mai ilustrative ar fi discursurile preluate din tradiția populară legată de evenimentul nunții – *conocăria*, rostită de vornicelul de onoare, sau *orația*, avându-l de emitent pe nunul cel mare/nănașul. În tradițiile legate de Anul Nou discursul epidictic firesc este

*[203] Comportamentul omului în raport cu semenii a fost un subiect relevant încă de la începutul civilizației. „Gânditori precum Aristotel credeau că înțelegerea și îmbunătățirea comportamentului social erau fundamentale pentru a putea trăi în armonie. Din acest motiv, primii filosofi au reflectat asupra unor aspecte precum etica și politica, care nu erau altceva decât discipline dedicate îmbunătățirii comportamentului și a coexistenței oamenilor". Disponibil: https://ro.warbletoncouncil.org/comportamiento-social-5627 (consultat 11.06.2023).

[204] John F. Kennedy. *Discurs inaugural.* 20 ianuarie, 1961. Disponibil: https://www.youtube.com/watch?v=BLmiOEk59n8 (consultat 11.02.2022).

plugușorul sau *urătura*[205], rostită de mai mulți urători, dintre care unul deține rolul de cetărător (declamator) fruntaș. Încadrat organic în scenariul/canavaua sărbătorilor de iarnă, acest discurs epidictic are și rol de punere în valoare a consătenilor sau de consacrare a familiilor tinere în rândul gospodarilor, lărgind astfel platforma de consens: „Sărbătorile de iarnă erau un prilej pentru a solidariza comunitatea, a-i face pe oameni să-și reînnoiască relațiile de rubedenie, de vecinătate și de prietenie”[206]. Discursul epidictic, așa cum am enunțat în definiție, este destinat unui *public cunoscut,* solidarizat în jurul unui set de valori, care îi conferă sau îi consolidează coeziunea socială. Rolul publicului în acest context retoric este unul determinant – și pentru emitent, și pentru mesaj, și pentru finalitatea actului locuționar. În „Retorica” sa, Aristotel a făcut distincția între cele trei genuri retorice, în mare parte, în funcție de rolul publicului: „în loc de definirea epidicticului pe baza subiectelor caracteristice, Aristotel distinge elocința demonstrativă de elocința judiciară și cea deliberativă pe baza funcției audienței”[207]. Astfel, Stagiritul atribuia destinatarului rolul decisiv pentru reușita discursului epidictic. De-a lungul timpului și în funcție de metamorfozele retoricii, elocința epidictică descrisă de Aristotel și derivatele/speciile sale au fost asociate cu exercițiul literar, desenarea oratorului, dar și cu cenaclul, stilul împodobirii etc. Acest din urmă sens – *ornandis*, menținându-se o lungă perioadă de timp, a redus discursul epidictic la o retorică de etalare, în care doar abilitatea vorbitorului ca orator era ceea ce judeca auditoriul, iar substanța ideilor sale era împinsă pe un plan secundar. Apărătorii moderni ai lui Aristotel resping această interpretare, observând că Aristotel a interzis „accentuarea excesivă a emoționalității” în elocința ceremonială și că, în schimb, a susținut funcția „educativă”, „didactică” a epideicticului[208]. Deși stilul și emotivitatea aveau și au în continuare un rol de jucat în retorica epidictică, acesta nu trebuie să ocolească sau să înlăture mesajele inerente setului de valori, în jurul căruia comunitatea/instituția etc. își construiește identitatea. Luate împreună, toate acestea sugerează că rolul auditoriului în acest tip de discurs oricum este cu mult mai important decât în celelalte genuri.

Revenind la setul de valori, care reprezintă axa discursului epidictic, trebuie de clarificat sensul noțiunii „valoare”. Conform celor mai accesibile definiții, valorile sunt „enunțuri formulate clar, concis, care redau esenţa responsabilităților pentru comunitate, instituție,

[205] Varvara Buzilă. *Arta tradițională.* Chișinău: Editura Cartier, 2018, p. 260.
[206] Ibidem, p. 261.
[207] Christine Oravec. *Observation in Aristotle's Theory of Epideictic…*, p. 165.
[208] Gerard A. Hauser. *Aristotle on Epideictic…..,* pp. 8-9.

profesie, stat”*[209]. Dicționarele de specialitate stipulează esența valorii pe domenii specifice. Valoarea artistică, de exemplu, este definită ca: „Însușire specifică ce depășește trăsăturile ontice, obiectuale ale operei pentru a înregistra caracterul axiologic al artei și al frumosului, atunci când „obiectul estetic” se reflectă într-o conștiință care îl apreciază ca atare. Valorile sunt calități, pe care elementele realității (obiecte, procese, fapte, stări psihologice etc.) le privesc prin prisma unei *atitudini umane* (etice, estetice, teoretice, politice, magico-religioase etc.). Pentru a putea transmite și a conserva aceste **v.**, oamenii creează *limbaje* alcătuite din elemente materiale (sunete, gesturi, linii, culori, formule etc.) care au un *sens uman*, în măsura în care o colectivitate umană le integrează într-un anumit *sistem de referință*, corespunzător unei *scări de valori*”[210].

„Dicționarul enciclopedic de comunicare și termeni asociați” se fixează pe denotația valorii ca „Produs sau expresie a relației sociale, prin care se acordă prețuire unor obiecte, persoane, creații, atitudini, activități, care prin structura lor obiectivă satisfac anumite necesități, idealuri și aspirații umane...”[211]. Gradul de obiectivitate al valorii se stabileste doar prin raportare la conștiința umană, „fiind afirmată prin reacțiile subiectului apreciator la profunzimea conștiinței dezideratіve”[212]. Sistemul de valori, la care sunt atașați membrii unei comunități (de exemplu, angajații Universității de Stat din Moldova), constituie *nucleul discursului epidictic.* Astfel că, de multe ori problema argumentativă și teza-soluție[213] a acesteia sunt substituite prin *axa de valori,* care întrunește și coagulează pentru publicul-țintă diferite seturi de valori[214]: *valori naționale* reprezentative (imnul, stema, drapelul, demnitatea națională, limba maternă, teritoriul, tradiția, cultura etc.); *valori sociale* (libertatea de expresie, spiritul de dreptate, patriotismul, respectul, toleranța, loialitatea); *valori morale* (onestitatea, fidelitatea, cumpătarea, cumsecădenia, încrederea, generozitate, compasiunea ș.a.); *galeria personalităților istorice de patrimoniu* (care au contribuit la făurirea istoriei, țării, localității, instituției și alcătuiesc capitalul

[209]*Valoare, *valori*, s. f. I. 1. Proprietate a ceea ce este bun, dezirabil și important; p. restr. lucrul bun, dezirabil, important ca atare (adevărul, binele, frumosul); importanță, însemnătate, preț, merit. ◊ *Scară de valori* = ierarhie a valorilor. *Judecată de valoare* = judecată normativă care enunță o apreciere. Loc. adj. *De valoare* = a) (despre lucruri) prețios, scump, de preț; valoros; b) (despre oameni) important, merituos; cu autoritate; valoros. ◊ Expr. *A scoate* (sau *a pune) în valoare* = a arăta, a demonstra importanța, calitățile esențiale ale unei ființe, ale unui lucru, ale unui fenomen etc.; a scoate în relief, a sublinia. ♦ (Concr.) Ceea ce este important, valoros, vrednic de apreciere, de stimă (din punct de vedere material, social, moral etc.). ♦ (Concr.) Persoană vrednică de stimă, cu însușiri deosebite. 2. Eficacitate, putere... Din fr. valeur, lat. valor, -oris. (A se vedea DEX).

[210] Aliona Grati. *Dicționar de termeni...*, p. 356.

[211] DEC, p. 493.

[212] Ibidem.

[213] Silvia Grossu. *Retorica...*, p. 84.

[214] DEC, p. 493: „Valorile pot fi materiale sau economice, ale agreabilului), material-spirituale (juridice, politice), spirituale (religioase, morale, estetice, teoretice, culturale) (Hartman, 2011). Valorile îndeplinesc și multe funcții sociale: de adaptare și integrare, de coeziune și ordine socială, normativă, educațională, comunicațională”.

cel mai valoros); *realizările profesionale colective* (construirea unor unități, instituții sociale etc., proiecte demarate sau finalizate, obținerea unor poziții de top etc.) *succesele notorii* (titluri scrise, brevete, distincții) ș.a.m.d. Valorile sunt respectate și promovate în mod sistemic. Ele se condiționează reciproc. Societățile au drept reper un sistem clar de valori care diferă de la o sferă la alta, mai mult sau mai puțin. Axa de valori constituie coloana vertebrală pe care se sprijină discursul epidictic și ocupă cel mai extins spațiu, acoperind deseori și *narațiunea*, și *confirmarea* (cele două părți esențiale ale discursului)[215], astfel că structura discursului epidictic se poate abate de la structura clasică a discursului retoric, care prevede strict cinci părți componente ale discursului: exordiul, propoziția, narațiunea, confirmarea și perorația. Perorația și exordiul, de regulă, formează peste celelalte părți ale discursului necesara/ jinduita punte, prin care se manifestă funcția de liant a setului de valori asumate în comun de către emitent și destinatar.

Situația retorică este una specifică, deoarece pentru discursul epidictic *cauza imediată*[216], de mai multe ori, este o ocazie cunoscută, planificată, așteptată de public și cu un grad sporit de previziune a mesajului general. Pentru creștinii ortodocși acestea sunt cele 12 praznice de peste an, zilele sfinților-ocrotitori ai lăcașului sfânt, sunt zilele de comemorare a regretaților membri ai comunității ș.a.m.d. Gradul de corespundere pe dimensiunea așteptărilor publicului trebuie să fie atins de către emitent (emitenți). Din acest motiv, discursul, îndeosebi pe terenul confirmării, trebuie să propună, pe post de argumente, nu doar trecerea în revistă a elementelor de pe axa de valori esențiale, cunoscute și acceptate de ambele părți, ci și elemente persuasive noi, care să creioneze dinamica individuală și perspectiva comună pentru destinatar, constituindu-se în noi direcții de dezvoltare, indicate ca branșe noi pe arborele schematic. Despre existența unui acord prealabil dintre orator și public în cazurile acestea uneori nu se discută, deoarece ambele părți se regăsesc pe aceeași *platformă de consens*, ceea ce nu este caracteristic celorlalte tipuri de discurs – fie persuasiv, fie de manipulare, fie de seducere. Ambele părți antrenate în acțiunea comunicativă sunt sigure și responsabile de setul de valori, care constituie temelia stabilității și prosperității instituției sau comunității. Un exemplu evident – discursurile de recepţie în Academie, care sunt, de fapt, primele încadrabile situației retorice a discursului epidictic, ca atitudine și intenţie prestându-se variantei *laudatio*[217], aduse atât noului admis în înaltul for ştiinţific, cât şi înaintașului din care acesta se revendică din punct de vedere spiritual;

[215] Ibidem, pp. 72-92.
[216] Gheorghe Mihai. *Retorica tradițională...,* pp. 202-207.
[217] *Laudatio* – modalitatea discursivă a elogiului, are drept *topice specifice*, conform lui Aristotel, fie virtuți, fie fapte/lucruri nobile: victoriile, succesele obţinute, faptele memorabile demne de amintire.

semnificația acţiunii de referinţă este una de mare nobleţe. În prima jumătate a secolului al XX-lea această tradiție oratorică s-a încetățenit în România prin *laudatio,* odată cu rostirea discursurilor lui Duiliu Zamfirescu[218] (în 1909), Nicolae Iorga[219] (în 1911), Barbu Şt. Delavrancea[220] (în 1913), Simion Mehedinţi[221] (în 1920) – fiind continuată cu discursurile prezentate de Octavian Goga[222] şi Mihail Sadoveanu[223] (ambele în 1923). Seria marilor discursuri de recepţie înregistrate în aula Academiei Române a culminat, câteva decenii mai târziu, cu cele susţinute de Lucian Blaga[224], în 1937, – „Elogiul satului românesc" şi de Liviu Rebreanu[225], în 1940, – „Laudă ţăranului român".

Cu referință la conotațiile de liant ale discursului epidictic, exemplul de *Laudaţio* al poetului Octavian Goga este dublu relevant pentru discursul de identitate. În şedinţa solemnă a Academiei Române, de sub preşedinţia Regelui Ferdinand, la 30 mai 1920, Octavian Goga rosteşte admirabilul discurs de primire în cel mai înalt for ştiinţific şi cultural al ţării, evocând personalitatea şi opera lui George Coşbuc. Socotind poezia coşbuciană ca pe o valoare incontestabilă a limbii și literaturii române, O. Goga îi acordă înaltul titlu de izbândă literară, care o anticipă pe cea politică, desăvârşită la Alba-Iulia, în 1918. Adresându-se regelui, Goga remarcă în chip pătrunzător că „... reîntregirea solului naţional sub sceptrul Maiestăţii Voastre nu s-a zbătut în avânturi înfrigurate, după ce poezia cu culmile ei eterne a săvârşit logodna, dându-le de o parte geniul lui Eminescu şi de alta – paginile nepieritoare ale lui George Coşbuc"[226].

Această tradiție academică s-a perpetuat pe parcursul anilor, încât *laudatio* au devenit parte din ritualul de numire a membrilor de onoare ai academiilor, universităților și o cutumă și pentru titlurile de *Doctor honoris causa.* În acest context este bine să știm că unele personalități de prestigiu din mediul academic reușesc a fi concomitent membri de onoare ai mai multor instituții. Un exemplu ni-l oferă personalitatea conaționalului nostru – lingvistul de notorietate

[218] Duiliu Zamfirescu. Poporanismul în literatură: discurs rostit la 16 (29) maiu 1909: cu răspuns de Titu Maiorescu. În: *Discursuri de recepțiune*. Volumul 33. București: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1909, 57 p.
[219] Nicolae Iorga. Două concepţii istorice (1911). În: *Discursuri parlamentare, 1907-1917*. Bucureşti: Editura Politică, 1972.
[220] Barbu Ştefănescu Delavrancea. *Discursuri.* Bucureşti: Editura Minerva, 1977.
[221] Simion Mehedinţi. Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale. În: *Discursuri şi pledoarii celebre*. Antologie. Bucureşti: Editura didactică şi pedagogică, R.A., 1995.
[222] Octavian Goga. *Gheorghe Coşbuc*. Discurs de recepție rostit de Octavian Goga în ședinta Academiei Române din 30 mai 1923. Disponibil: http://dspace.bcu-iasi.ro/handle/123456789/57745?show=full (consultat 12.07.2023).
[223] Mihail Sadoveanu. *Poezia populară.* Discurs rostit la 9 iunie 1923, în ședința solemnă AȘR sub președinția S.R. Prințului moștenitor. București: Cultura Națională, 1923. 36 p.
[224] Lucian Blaga. Elogiul satului românesc. În: *Oratori şi elocinţă românească.* Cluj-Napoca, 1985.
[225] Liviu Rebreanu. Laudă ţăranului român. În: *Oratori şi elocinţă românească...*
[226] Octavian Goga. *Gheorghe Coşbuc*. Disponibil: http://dspace.bcu-iasi.ro/handle/123456789/57745?show=full (consultat 27.06.2023).

mondială Eugen Coșeriu, care devenise *Doctor honoris causa* a peste 50 de academii și universități[227]. Tot la categoria *laudatio* vom atribui și discursurile la evenimentul de învestire în demnitate ierarhică – fie de arhiepiscop, fie mitropolit sau patriarh. În lucrare vom analiza astfel de discursuri – unele, cu statut de *laudatio,* adică de punere în valoare a calităților și acțiunilor Mitropolitului Gurie, altele – de răspuns ale mitropolitului în contextele respective.

Dacă la început, în Antichitate, discursul epidictic constituia apanajul oamenilor aleși, desemnați pentru această nobilă îndeletnicire, și era indispensabil doar în anumite tipuri de ceremonii și ritualuri, actualmente el și-a extins într-atât aria sa de aplicare, încât e dificil să găsești domenii în care nu s-ar încadra. Elementele de ceremonial, care, de regulă, însoțesc acest discurs, sunt tot mai diverse și tot mai solicitate de public. Astfel, nu doar manifestațiile religioase și cele oficiale sunt însoțite, tradițional, de practici preluate și adaptate noilor rigori: alinierea și ierarhizarea participanților, ieșirea cu steaguri sau arborarea drapelului, înălțarea rugăciunilor speciale, soborul de preoți, intonarea imnului, marșul trupelor sub acordurile ritmate ale orchestrelor militare, prezența gărzilor de onoare și tot așa mai departe, ci și alte evenimente de mai mică amploare, cum ar fi: tăierea panglicilor la vernisaje și expoziții, deschiderea unor spații publice sau comerciale, scenarii la serbările corporative, conducerea miresei către mire de tatăl ei, capătă conotații de înaltă solemnitate și contribuie la sporirea imaginii.

Momentul rostirii constituie linia de start a discursului epidictic. Adecvarea la situația retorică este determinată de faptul că data evenimentului/serbării/ceremoniei – motivul decisiv pentru prezentarea în public a discursului – nu poate fi modificată sau contestată. Adaptarea discursului la scopul declarat este condiția imanentă, *raison de faire/ raison de vivre* a elocinței demonstrative din toate timpurile. Actualmente, discursul epidictic de pe dimensiunea identitar-națională și-a sporit frecvența, dar și relevanța, mai ales în contextul social-politic actual. *Adaptarea la auditoriu* este prima exigență în teoria argumentării și tehnica discursivă obligatorie pentru toate tipurile de discurs, dar mai ales pentru discursul epidictic. Oratorul trebuie să aibă un mesaj clar redat în limbaj accesibil și comportament respectuos pentru public: „Persoana, care ştie ce este mai bine pentru public şi este sigură de acest bine, are nu doar dreptul, dar şi obligaţia morală să comunice; dar persoana respectivă trebuie să aibă credibilitate la publicul său şi să obţină susținerea acestuia în prezentare/desfășurarea discursului. Acestor rigori corespundea ieromonahul/ Arhimandritul/ arhiepiscopul Gurie (Grosu) în calitate de emitent al discursului identitar. Aşadar, atunci când un utilizator propune publicului să-şi asume împreună

[227] Victor Spinei. Valori basarabene. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2018, nr. 4, octombrie-decembrie, p. 14.

soluţia opinabilă la o problemă argumentativă, este vorba de un discurs retoric comunicativ. Opinia instaurată prin argumentare este rezonabila, întrucât rezultă dintr-o examinare prudentă a datelor şi a faptelor relevante. O opinie expusă argumentativ generează o autoconvingere, o asumare proprie. Orice colonialism mintal se exclude, destinatarul fiind sigur de respectul emiţătorului şi de valoarea celor asumate. Cel ce vorbește, având clar formulată problema argumentativă, precum şi soluţia sa pentru public, expune discursul său informativ şi sugestiv într-un limbaj adecvat atât tezei, cât şi publicului, astfel încât aceasta – soluţia la problema argumentativă – să fie asumată de destinatar. Simțindu-se respectat, publicul acceptă soluţia ca fiind a sa proprie”[228]. Nu doar destinatarul discursului comunicativ, ci publicul oricărui tip de discurs trebuie astfel tratat, prin aceasta demonstrându-se o atitudine corectă față de destinatar – condiție obligatorie pentru discursul epidictic.

Tendința oratorului – fie profesor sau rector, fie preot, misionar sau chiriarh, fie scriitor sau academician –, de a păstra și consolida echilibrul și armonia, de regulă, coincide cu dorința auditoriului. La nivel general, în orice situație de dezechilibru, se optează pentru valorile cu statut de liant, adică acele care ar putea fi împărtășite de către toți actanții procesului de comunicare, pentru a consolida comuniunea de interese și a reinstala armonia socială ș.a.m.d. Apelul frecvent la simboluri, de mare impact istoric, social la valorile general-umane, a căror invocare generează în rândul tuturor membrilor comunității acelaşi efect – sentimentul apartenenţei, asocierii, mândriei –, este o practică firească pentru emitentul discursului epidictic, în cazul nostru, identitar. Este vorba fie de însemnele naţionale ca elemente de educaţie patriotică (tricolor, imn, distincții), fie despre o valoare intrinsecă (legenda de constituire a instituției, visul sacru al comunității) sau oricare alt simbol, care are capacitatea de a transcende orice resentimente sau frustrări ale publicului. Sentimentele purtătoare de energie pozitivă – bucuria apartenenței la aceeași credință, trăirea în comun a unei performanțe profesionale, bucuria unui succes, satisfacția propulsării profesionale, aprecierea la o scară superioară a unei personalități de patrimoniu (academic, istoric, ecleziastic, comunitar, național etc.) – sunt revelatorii pentru toți cei prezenți la sărbătoarea religioasă/ serbare/ reuniune/ comemorare, creându-se astfel o atmosferă solemnă, festivă. Și un real sau iluzoriu dezechilibru permite uneori sau poate declanșa derularea unor scenarii unificatoare: ca să existe o platformă de consens între cele două părți este necesar de lăsat o portiță pentru construirea unui posibil echilibru: de exemplu, în alocuțiunile de la ceremonii se lansează punți de coeziune prin apeluri accentuate la valorile general-umane sau

[228] Silvia Grossu. *Retorica...*, p. 139.

prin evocarea victoriilor repurtate; la sărbătorile naționale se face referință la un context istoric comun sau la un eventual proiect de țară (de exemplu, actualmente Republica Moldova oferă cetățenilor opțiunea deschisă spre Uniunea Europeană). Bunăoară și în discursul de hiritisire (felicitare) a membrilor Sfatului Țării,[229] întruniți în prima ședință din 21 noiembrie 1917, Arhimandritul Gurie face apel la valori deja împărtășite și la cele aspirate de public: „Preoţimea moldovenească hiritisește Sfatul Ţării, care cu gura onoratului președinte a proclamat, că el va lupta să introducă în viaţă *ideile înalte de frăţie, libertate şi egalitate. Aceste idei sunt ideile lui Hristos* (*s.n.*). Hristos a adus în lume şi a propovăduit *slobozenia duhului* şi că toţi oamenii sunt copiii lui Dumnezeu şi Dumnezeu este Tatăl tuturor. Hristos n-a lăsat forme de dinafară, obligate pentru viaţa politică. El a proclamat numai ideile spuse, ca oamenii singuri, pătrunzându-se de aceste idei, să-şi alcătuiască după dânsele aşa forme de viaţă, care mai bine să corespundă acestor idei. *Dreptatea pe temeiul frăţiei şi slobozeniei voieşte să o înfăptuiască în formele vieţii obşteşti Sfatul Ţării*" (*s.n.*)[230]. Liantul sau efectul *de buclă închisă* s-a realizat prin evocarea idealului promovat de Președintele Sfatului Țării, cumulat cu preceptele creștine și cu năzuințele de frăție și slobozenie ale preoțimii și ale întregului norod, construindu-se astfel o platformă solidă de consens. Valorile fundamentale edifică solide platforme de consens, așa că discursul epidictic, în anumite situații, mai poate fi considerat și *discursul concilierii* sau *re-concilierii*.

Modul în care timpurile intervin în discurs conferă relevanță forţei persuasive a discursului. În discursul epidictic registrul temporal determinant este *prezentul*. Apelul la trecut se face pentru a justifica afirmațiile despre valențele existențiale ale persoanei, comunității, instituției, statului şi prezenta stare de fapt. De regulă, pe această dimensiune se regăsesc procedee retorice de hiperbolizare, diminuare sau idealizare a unor aspecte. Apelul la viitor se face în baza prezentului; și pe acest palier predomină exagerările. Prezentul este puntea de legătură spre celelalte secvențe de timp și, într-un fel, o posibilitate de verificare și ancorare în realitatea concretă, sesizabilă pentru actanții comunicării. Deducem din cele expuse ceea ce este valabil și îmbucurător vizavi de discursul epidictic – el este nu doar persuasiv și argumentativ prin promovarea constantă de valori, ci și un suport pentru progres și buna înțelegere a părților. Funcția lui este de a activa cele mai bune sentimente, pentru a ameliora atitudini, pentru a spori toleranța în comunicarea socială. Formatele lui actuale sunt foarte diverse, în vogă în toate tipurile de comunicare. Și ar fi potrivit, în circumstanțele actuale ale Republicii Moldova, care a

[229] Cuvânt la hiritisirea Sfatului Țării de părintele Arhimandrit Gurie. În: *Luminătorul,* 1917, nr. 12, pp. 24-26.
[230] Ibidem.

păşit hotărât pe făgaşul integrării europene, să le cunoaştem şi să le aplicăm pentru a contura clar valorile esenţiale de reper identitar şi de reper general-uman, de care ne ghidăm în elaborarea de strategii naţionale[231], consideră academicianul Victor Moraru.

2.2. Considerente conceptual-teoretice ale discursului identitar

1.2.1. Discurs identitar ca specie a discursului epidictic

În contextul actual al dezvoltării relaţiilor de piaţă şi al unui intens proces de democratizare în Republica Moldova, discursul retoric (politic, judiciar, academic, sacru, cotidian), în general, capătă o valoare crescândă, iar cel identitar dobândeşte treptat un rol aparte în procesul de instituţionalizare şi de promovare a identităţii şi imaginii – fie instituţionale, fie comunitare, fie naţionale. Acreditarea proprie în ţesutul social revine imaginii instituţiei, care se proliferează graţie identităţii conştientizate şi cultivate în permanenţă: „Notorietatea se referă la gradul de cunoaştere a instituţiei. Fără notorietate profilarea imaginii devine imposibilă. Iată de ce orice discurs de identitate va fi început cu acţiuni menite să implementeze în conştiinţă socială rechizitele de bază ale instituţiei”[232], constată cercetătorul Constanin Marin. Astăzi rolul lui este bine definit anume pentru promovarea imaginii şi identităţii instituţionale: „Actualmente identitatea instituţională e abordată ca fenomen complex şi multidimensional”[233]. Cu denumiri diferite – *discurs de suveranitate, discurs de identitate* – el câştigă teren pe domeniul ştiinţelor comunicării, anume în comunicarea instituţională şi în relaţiile cu publicul. Practicile, resursele şi tehnicile discursive sunt un suport sigur şi constant în tentativa instituţiilor de a modela atitudinile, acţiunile şi comportamentele umane: individuale şi colective. Astfel, graţie discursului identitar al instituţiei, imaginea acesteia se cizelează, devenind un produs imagologic finit, cu impact major asupra publicului. Identitatea instituţională se concretizează pe două tipuri de trăsături specifice: fizice şi culturale (propria esenţă şi valorile instituţiei), iar accentul se va pune întotdeauna pe setul de valori. Astfel, acceptând şi această interpretare a discursului identitar, vom constata că identitatea la zi a instituţiei ecleziastice, de exemplu, se va susţine de obiectivele sale intrinseci (dogma creştină) şi prin valori comune împărtăşite: prin tedeum-uri sau rugăciuni în comun pentru anumite persoane aflate în ananghie, prin oficierea de botezuri, cununii,

[231] Victor Moraru. *La Republique de Moldova – les enjeux du passé, du présent et d'avenir* (*Republica Moldova: repere ale trecutului, prezentului şi viitorului*). Institutul de cercetări juridice, politice şi sociologice. Chişinău: 2022.
[232] Constantin Marin. *Comunicare instituţională.* Chişinău: USM, 1998, p. 60.
[233] Ibidem, p. 62.

hiritisiri ș.a.; prin activități de binefacere și milostenie, prin colecte sau donații în situații de criză (alunecări de teren, incendii, cutremure etc.). Nelipsind din comunicarea internă și externă a organizației, discursul de identitate constituie esența viziunii și misiunii instituționale[234].

În contextul discursului identitar actual, „...vom recunoaște că producerea și afirmarea identității se realizează prin intermediul proceselor complementare de identizare și identificare. Prin identizare actorul social se diferențiază, tinde să devină autonom, să se afirme ca individualitate; prin identificare, în sens invers, actorul social tinde să se integreze într-un ansamblu mai vast (grup social, comunitate, clasă socială, națiune)[235].

Însă discursul identitar ca obiect de cercetare, cu toate elementele și caracteristicile sale definitorii, nu a fost ușor de găsit. Ne-o confirmă și alți cercetători, preocupați de conceptul teoretic al celui mai vehiculat termen pentru discurs: „În context românesc, paradigma teoretică și mijloacele de investigație a identității naționale s-au modificat surprinzător de puțin din perioada interbelică încoace. Deși s-au acumulat tomuri de scriitură cu privire la ideea națională, puține studii și-au asumat o perspectivă metacritică, menită s-o includă într-o tipologie și să-i stabilească dinamica pe piața ideilor românești. Faptul e oarecum explicabil prin context: în interbelic, clarificările conceptuale au fost mult devansate de căutarea «specificităților», a «esențelor identitare», în timp ce în perioada postbelică, discursul identitar a fost acaparat de malformațiile totalitarismului”[236]. În concordanță cu aceste preocupări de re-poziționzre a discursului identitar sunt cercetările Elenei Negru care afirmă că, nici după 1990, reflecția asupra identității naționale n-a avut parte de actualizări obiective. Ba din contra, a funcționat în logica de demolare a reperelor identitare ale conștiinței naționale[237]. În contextul derutei identitare permanentizate se înscrie și opinia cercetătorului Oleg Serebrean: „... basarabenii încă nu au identitate națională – ei au doar identitate regională și două secole de discuții despre identitatea națională”[238]. Și cercetătorul Mihail Guzun constată că una din problemele majore, care provoacă multe dificultăți în calea Republicii Moldova spre o democrație autentică este așa-numita *criză identitară (s.n.)*. Fenomenul național a provocat şi provoacă multiple confruntări verbale nu numai în mass-mediile autohtone, dar şi în ceea ce numim realitate politică

[234] Ibidem, pp. 60-71.
[235] Septimiu Chelcea. *Memorie socială și identitate națională.* București: Editura INI, 1998, pp. 9-11.
[236] Alex Goldiș. *„Alegorie națională” în discursul identitar românesc.* București: Antet, 1997. Disponibil: https://grants.ulbsibiu.ro/wsa/data/BDI_11_Goldis_TR.pdf (consultat 13.03.2023).
[237] Elena Negru. *Construcția identitară în RSS Moldovenească*. Teza de doctor habilitat. Disponibil: http://dspace.usm.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/9376/elena_negru_thesis.pdf?sequence=3&isAllowed=y (consultat 27.01.2023).
[238] Oleg Serebrian. Basarabia: identitate, politică și geopolitică. În: *Regăsirea identității naționale.* Vasile Boari, Sergiu Gherghina, Radu Murea (editori). Iași: Polirom, 2010, 280 p; pp. 214-215.

moldovenească. «Chestiunea naţională», cum a fost calificată la începutul anilor ’90 ai secolului trecut, a pătruns adânc în toate sferele de activitate din Republica Moldova, ea divizându-i pe acei care se încumetă s-o abordeze în două tabere distincte, ambele tratându-şi oponenţii în termenii cei mai duri[239].

Termenul „discurs identitar” are diverse conotații, iar sensurile denotative sunt și ele confuze: discursul de identitate sau discurs identitar? Nu am identificat nici manuale, nici dicționare în care termenul să fie explicat, iar conceptul definitoriu – bine clarificat. „Nici volumele lui Lucian Boia, nici iluziile literaturii române, nu conțin însă o – măcar preliminară – meditație teoretică cu privire la discursul identitar”[240], constată cercetătorul Alex Goldiș. În același timp, valențele actuale ale discursului identitar sunt tot mai des abordate de către publicişti, scriitori, istorici, antropologi și alți tineri cercetători[241], în virtutea intereselor crescânde pentru discursul public, în general, și pentru procesul de legitimare identitară, în special.

Așadar, în procesul de cercetare a surselor disponibile, am constatat că gradul de investigare conceptual-teoretică a discursului identitar este încă relativ redus, iar ca specie/ particularitate a genului epidictic, pur și simplu, lipsește. Termenul, însă, este utilizat copios și de mass-media, și de profesori, cercetători, uneori în exces, alteori – fără a avea acoperirea de conținut[242], ceea ce, de asemenea, ne-a determinat să stăruim asupra identificării elementelor de concept și să stabilim locul și rolul lui în cadrul generos al discursului retoric, în general, și caracteristicile sale definitorii pe dimensiunea confesiei ortodoxe și a spiritului național, în mod special, prin analiza operei lui Gurie Grosu. Este de remarcat faptul că demersuri științifice axate

[239] Mihai Guzun. Identitatea națională în mass-media: o temă cu multe capcane. În: *Moldoscopie*, anul 25 (2021), nr. 3 (94), pp. 144-152; Idem. Manipularea prin mass-media în redefinirea identității naționale. În: *Studia Universitatis Babeș Bolyai, Seria Ephemerides,* 2008, nr. 2, pp. 15-28. Idem. Etnicitate, naționalism, identitate națională: similitudini și diferențe. În: *Anale științifice ale USM: Seria „Științe socioumanistice*”, Vol. II, 2006, pp. 9-12; Idem. Mass-media și identitatea națională. În: *Studia Universitatis, Seria Științe sociale*, 2007, nr. 3. pp. 280-284.

[240] Alex Goldiș. *„Alegorie națională” în discursul identitar românesc*...

[241] Andrei Cușco. „Scenariile alternative” ale identității basarabene la începutul secolului al XX-lea: mobilizare etnică, românitate incertă și construcție națională într-o provincie de frontieră. În: *PLURAL*, 2018, nr. 2, pp. 44-56; Lidia Troianovschi. Discursul memoriei în contextul sociocultural contemporan. În: *Revista de Filosofie, Științe politice și Sociologie*, 2019, nr. 1, pp. 151-163; Elisaveta Iovu. Discurs imagologic sau discurs despre celălalt. În: *Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației.* Volumul VI, Partea 2. Cahul: USC, 2019, pp.; Tamara Cărăuș. *tzara mea*. Chișinău: ARC, 2000; Idem. *Capcanele identității*. Chișinău: ARC, 2011; Idem. *Limba de hârtie.* Chișinău: Cartier, 2017; Vitalie Ciobanu. *Frica de diferenţă* (articole, eseuri, cronici literare). Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1999; Idem. *Anatomia unui faliment geopolitic: Republica Moldova*. Iaşi: Polirom, 2005 ș.a.

[242] Sergiu Musteață, în studiul „Educația istorică – între discursul politic și identitar în Republica Moldova” (Chișinău: Pontos, 2010, 340 p., format A3 retezat) folosește termenul în titlu. Deși figurează ca sintagmă de bază în denumirea de pe copertă, nicio explicație, niciun element definitoriu al discursului identitar nu se regăsește între coperțile acestui volum solid și valoros ca cercetare.

pe discursul identitar au apărut mai multe în contextul Centenarului Marii Uniri. Astfel și culegerile de articole de la numeroase evenimente științifice și culturale certifică interesul sporit pentru abordări interdisciplinare, tratări nerectiliniare ale unor procese determinante pentru destinul românismului, în general, și în era globalizării, în special.

Referitor la anumite repere de analiză a discursului identitar, n-am identificat modele sau exemple în literatura de specialitate din spațiul românesc, deși unele studii ne oferă unele sugestii, dar fixându-se pe modalități de analiză a discursului literar[243]. Sunt exemple mai multe pentru discursul politic[244]. Cercetătorii Iulian Boldea și Cornel Sigmirean propun anumite indicii pentru discursul identitar, numit „național", considerând că „abordarea discursivă este axată pe trei coordonate: confesiune-cultură-națiune. Configurarea reperelor de legitimare identitară a românilor din diferite spații este importantă pentru „geneza națiunii moderne la români, nașterea proiectului național și crearea statului național, dar mai ales evoluția națiunii în sec. XX, în contextul ideologizării excesive a discursului național și nașterea naționalismelor în «secolul extremelor», care au generat cele două războaie mondiale și dominația statelor totalitare"[246]. Din aceste studii reiese că rolul confesiunii și al culturii a fost determinant în formarea națiunii, în modelarea unei conștiințe naționale, „precum și în dezvoltarea unei elite, profund implicate în dezvoltarea istorică, economică, socială și culturală a unor state, care au fost afectate de «mersul tragic al istoriei»"[247].

Am identificat mai multe studii ale cercetătorilor din Republica Moldova cu referire la reperele de identitate națională. Oleg Serebrean și-a propus să examineze problema identității naționale în Basarabia prin prisma geopoliticii[248], deși afirmă că problematica identității colective ține mai mult de psihologie sau sociologie: „În realitate, geopolitica contemporană este preocupată tot mai mult de această temă. Să nu uităm că rasele, dar și etniile nu sunt doar produse ale timpului, ci și ale unor factori geografici. Chiar și națiunile au rezultat, cel puțin

[243] Alexandru Cosmescu. Abordări actuale în analiza discursului. În: *Buletin lingvistic*, 2010, nr. 11, pp. 55-58; Irina Dercaci. Problematica identitară în literatura din Basarabia. În: *Acta Universitatis Danubius.* 2009, nr. 1, pp. 55-79.
[244] Delia Marga. *Repere în analiza discursului politic.* Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2004. 195 p.; Aurelia Peru. *PR-ul poltic și comunicarea de criză,* 2010; Idem. *Managementul PR-ului politic în campaniile electorale sau Vânătoarea de voturi electorale.* 2014; Idem. Repere ale politicii discursive în alegerile prezidențiale din România, 2019: participarea cetățenilor români din Republica Moldova și evoluția percepției publice asupra chestiunii Unirii. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, nr. 3 (187), 2021, pp. 18-39; Valentina Ciumacenco. *Interacțiuni modale în discursul politic.* Chișinău: Universitatea Liberă Internațională din Moldova, 2021, 314 p.
[245] Iulian Boldea, Cornel Sigmirean. (Coord.). *Confesiune, cultură, națiune.* Cluj-Napoca: Argonaut Publisihing, 2018. 216 p.
[246] Ibidem, p. 6.
[247] Ibidem, p. 16.
[248] Oleg Serebrian. *Basarabia: identitate, politică și geo-politică...*, p. 214.

parțial, în urma unui proces spațial – unificarea politico-geografică a statelor – teritoriul comun fiind un element indispensabil al națiunii”[249]. Cercetătorul Andrei Cușco[250] abordează subiectul sub aspect istoric, supunând analizei identitățile basarabene de la începutul secolului al XX-lea, în contexte aglomerate de dificultăți. Lidia Troianovschi[251], doctor în filosofie, tratează problema constructului memoriei colective în contextul sociocultural contemporan. Cercetătoarea Elisaveta Iovu[252] face o încercare de analiză a discursului imagologic (fără să-l încadreze ca specie în genul epidictic). Academicianul Victor Moraru, în studiile sale de politologie, abordează frecvent problema identității naționale în contextul demersului strategic al Republicii Moldova pentru integrarea europeană[253] ș.a.m.d. Trista constatare a politologului Aurelia Peru-Balan, expusă într-un interviu oferit acum câțiva ani, cu prilejul Zilei Independenței ar constitui un diagnostic pentru clasa politică: „Clasa politică națională nu a reușit să construiască în Republica Moldova o *democrație consociațională* (*s.n.*), care ar oferi o soluție pentru partajarea puterii în societățile multietnice, eterogene cum este și a noastră. Pentru a menține un progres în dezvoltarea statului, avem nevoie de o clasă politică cooperantă, nu de una antagonistă. Antagonismul actorilor politici din țară a condus la o profundă divizare în societate”[254].

Așadar, vom deduce că în Republica Moldova se atestă un interes tot mai diversificat pentru tematica identității naționale, iar termenul de „discurs identitar”, vehiculat în diverse studii și cercetări, a devenit familiar nu doar pentru cercetători, ci și pentru elevi, profesori, studenți, jurnaliști etc. În același timp, am constatat și absența studiilor teoretice asupra discursului identitar ca parte componentă și reprezentativă a discursului retoric, în general, și a genului epidictic, în particular, însăși lipsa conceptului. Apelând la autorități din domeniul neoretoricii[255], am dedus că discursul identitar se regăsește în câmpul discursului epidictic clasic, în calitate de specie a acestui gen, așa cum am mai menționat *supra*. Discursul identitar întrunește caracteristicile de structură și toate calitățile de gen, comportând, la rându-i,

[249] Ibidem, p. 215.
[250] Andrei Cușco. *„Scenariile alternative” ale identității basarabene...*
[251] Lidia Troianovschi. *Discursul memoriei în contextul...*
[252] Elisaveta Iovu. *Discurs imagologic sau discurs despre celălalt...*
[253] Victor Moraru. Idem. La vocation européenne de la République de Moldova. En: *Penser l’Europe*. X-ème edition. Quelle Europe dans 50 ans? București: Academia Română, 2012, pp. 118-120. *L’intégration européenne de la République de Moldova,* p. 72: „L’intégration européenne de la République de Moldova constitue un objectif stratégique prioritaire de l’État moldave. Cette intégration ne doit pas rester pourtant une intention déclarée, elle doit devenir un processus de développement continu, susceptible d’entraîner les efforts conjoints de toutes les composantes de la société.”
[254] Luminița Dumbrăveanu. „Aurelia Peru-Balan: *Știința politică are genul feminin*”. În: *MOLDOSCOPIE,* 2018, nr. 4 (LXXXIII), p. 9.
[255] Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts-Tyteca, Loïc Nicolas, Gerard A. Hauser ș.a. (A se vedea *Bibliografia*).

manifestări specifice pe diverse domenii actuale. Mai ales, este necesară această conceptualizare pentru a determina trunchiul comun al discursului în spații științifice vitale pentru ființarea noastră creștin-ortodoxă și națională. Acest trunchi viguros sau, altfel spus, platformă fundamentală a memoriei noastre colective este liantul, care ne adună, care ne ține la un loc. Pe acest fundament se sprijină reperele de legitimare identitară a tuturor românilor.

2.2.2. Reperele discursului identitar al operei lui Gurie Grosu

După ce am stabilit că discursul identitar este specia de bază a discursului epidictic și întrunește toate elementele definitorii ale genului, am decis să analizăm mostrele de discurs identitar al lui Gurie Grosu, în baza schemei generate de elementele lui definitorii: *axă de valori, emitent cu statut sigur de autoritate, destinatar cunoscut, situație retorică prestabilită, contextul evenimențial specific, momentul rostirii.* Deoarece impactul discursului nu poate fi analizat decât în funcție de o realitate concretă, de un destinatar anume, de o situație retorică valabilă pentru un context dat, am considerat oportun să analizăm opera Mitropolitului Gurie, în cadrul concret al primelor decenii ale secolului al XX-lea. Pentru perioada supusă cercetării – prima jumătate a sec. al XX-lea în Basarabia – discursul epidictic cu valențe identitare l-am delimitat în funcție de specificul contextului istoric. În consecință avem două moduri de promovare a discursului identitar, clar delimitate de contextul istoric: primul, în perioada administrării autocrației țariste a Basarabiei, de până la 1917; al doilea, în perioada administrației românești – de după 1917. Ambele perioade comportă caracteristicile contextelor de dificultate maximă pentru promovarea discursului identitar. Cel mai de rezonanță eveniment din prima perioadă a fost legat de prima revoluție din Imperiul Rus, care s-a încins de la o manifestare pașnică din Piața Senatului din Sankt-Petersburg, din duminica de după Crăciun – 9 ianuarie 1905 (numită, după înăbușirea violentă a demonstrației pașnice, „Duminica sângeroasă”). Acest eveniment a și dat startul unor procese de revigorare națională a popoarelor incorporate în imperiu. Anume criza revoluționară din 1905 a reprezentat și punctul de cotitură pentru transferul caracterului contestat al Basarabiei înspre sfera publică locală. Manifestul din 17 octombrie 1905 conținea un germene de democrație, care, pe lângă drepturi cetățenești și economice, mai prevedea și unele libertăți, care vizau reperele de legitimare identitară a etniilor din imperiu: crearea asociațiilor de cultură națională, editarea publicațiilor periodice în limba maternă, instruirea sau însușirea limbii materne în anumite condiții. Conform cercetătorului Andrei Cușco, „Apariția primelor publicații

de limbă română, fie și de scurtă durată, a obligat autoritățile ruse să reevalueze rolul cuvântului scris și folosirea presei în scopuri de propagandă în rândul populației basarabene.

Politica guvernului, în principal, reactivă până atunci, s-a manifestat într-o formă mai coerentă în anul 1912, când autoritățile au sărbătorit o sută de ani de la anexarea provinciei. Cu toate acestea, chiar și în acest caz este dificil să se vorbească despre o viziune integratoare completă, care ar fi răspuns semnalelor locale. Nu numai că țărănimea majoritară era pasivă, dar chiar și intelectualii din gubernie erau destul de reticenți în a construi o ipotetică viziune locală asupra provinciei lor în cadrul imperiului. Astfel, Basarabia a rămas, în esență, un obiect al proiectelor rivale de construcție a statului și a națiunii[256], constată Andrei Cușco.

În prima perioadă, pe toate căile, erau promovate reperele de legitimare identitară imperială. Acestea erau impuse basarabenilor, în primul rând, prin școală și biserică, însă erau inoculate și prin discursul public[257] la festivități, adunări, fiind în vogă la ședințele Societății nobilimii, la congresele eparhiale, în cadrul evenimentelor socio-culturale, cum au fost, de exemplu, suita de manifestări dedicate serbării unui centenar de la anexarea Basarabiei de către imperiul țarist. Spațiul public a fost invadat de discursuri epidictice festive, axate pe valori supraestimate sau false (redate prin elogii hiperbolizate, unele mai sofisticate decât altele, promovate intens și de publicațiile periodice din Basarabia – oficiale sau particulare, dar de limbă rusă). Despre modalitățile de impunere a acestui discurs identitar imperial au scris, la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, cercetătorii și publiciștii ruși:[258] N. Durnovo, P. Batiușkov, L. Berg, L. Casso ș.a. Firește, această presiune a politicii imperiale a împins problema apartenenței naționale și a culturii românești în zona periferică oricărui interes

[256] Andrei Cușco. *„Scenariile alternative" ale identității basarabene...*, p. 44: „Pentru o abordare generală și sintetică a istoriei presei basarabene de până la 1917, a se vedea: B. A. Trubetskoi, *Iz istorii periodicheskoi pechati Bessarabii, 1854–1916 gg.* (Din istoria presei periodice din Basarabia, aa. 1854–1916), Kishinev: Știința, 1989). Un studiu mai recent, care se ocupă, în special, de presa de limbă română în contextul revoluției și a războiului, este: Silvia Grossu. *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*. Chișinău: Tehnica-Info, 2003)."

[257] Maria Danilov. *Presa și cenzură în Basarabia.* Documentar, secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Chișinău: Pontos, 2012. Idem. *Carte, cenzură și biblioteci în Basarabia. Inventarierea surselor (secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)*. Colecția Biblioteca *Meșterul Manole.* Chișinău: Epigraf, 2018. 400 p.

[258] Николай Дурново. Русская панславистская политика на православном Востоке и в России. М.: Тип. «Русская печатня», Арбат, д. Толстого, 1908. Disponibil: http://yakov.works/libr_min/05_d... (Nicolae Durnovo. *Politica panslavistă rusă*. Moscova, 1908); Помпей Николаевич Батюшков. *Бессарабия: Историческое описание.* Ст. Петербург: «Общественная польза», 1892. (Pompei Batiușkov (ed.). *Bessarabiia: Istoricheskoe opisanie* – Basarabia: Descriere istorică). St. Petersburg: Obshchestvennaia Poliza, 1892; Лев БЕРГ,. *Бессарабия. Страна – Люди – Хозяйство* – (Lev Berg. *Basarabia. Țara. Oamenii. Gospodăria*); Кассо, Лев А. Россия на Дунае и образование Бессарабской области. (Leon Aristid Casso. *Rusia la Dunăre și formarea regiunii basarabene).* În: *Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии*. М., 1912, Вып. VI, pp. 1-76; 1913; Вып. VII, pp. 1-88.

76; 1913. Вып. VII, pp. 1-88.

de cercetare, intensificându-se accentul pe calitatea basarabenilor de supuși ai țarului, apoi, după 1905, de „cetățeni" ai Imperiului Rus. În aceeași perioadă, la confluența secolului al XIX-lea și al XX-lea, sub dominația țaristă, cărturarii români, care au cercetat Basarabia (îndeosebi în preajma celebrării centenarului de la anexarea ei de către Rusia) – fie că este vorba de Nicolae Iorga sau Ioan Lupaș ș.a., fie că ne referim la intelectuali basarabeni Ioan Halippa, Pavel Crușevan, Zamfir Arbore ș.a. – includ în sfera lor de interes științific și problema identității basarabenilor. Dar problema identității nu a preocupat în această perioadă decât elitele basarabene, modeste și ele ca manifestare în perioada țaristă a Basarabiei. Deșteptarea națională s-a produs foarte târziu în Basarabia, în comparație cu alte provincii românești înstrăinate. „Abia anul 1918 a fost resimțit de toată lumea ca o necesitate de redefinire a identității colective. De altminteri, în perioada 1918-1940 a fost mai puternică ideea basarabeană, căci în cadrul Regatului se făcea o distincție clară între cele două provincii istorice, Basarabia și Moldova. Apelativul „basarabean" a intrat mai puternic în circuit anume în perioada interbelică și a rămas până astăzi larg vehiculat în România cu referință la cetățenii Republicii Moldova. Putem, de fapt, califica perioada 1918-1940 ca un început de identificare națională a basarabenilor ca români și de accentuare a separării identificării regionale dintre moldoveni și basarabeni" [259], susține Oleg Serebrean.

Pentru că Gurie Grosu a fost unul dintre acei puțini temerari, care și-au propus, în perioade de maximă dificultate pentru promovarea reperelor de legitimare identitară a basarabenilor, iluminarea poporului prin carte în limba maternă, prin serviciu divin în limba înțeleasă de popor, în consecință, înfruntând adversități și vicisitudini dure, discursul său identitar devine emblematic pentru destinul Basarabiei. Alocuțiunile sale misionare, timide și modeste la început, treptat capătă valențe identitare naționale sigure. Cuvântul frumos rostit în limba lor maternă, în fața enoriașilor, cuvântul scris în limba română (fie și cu caractere chirilice) în paginile publicațiilor periodice și ale tipăriturilor bisericești a conferit un substrat ideologic național activităților sale misionare, publicistice, de cercetare și didactice, cu impact clar în vederea consolidării identității confesionale și renașterii naționale a basarabenilor. Discursul identitar al ieromonahului/ Arhimandritului Gurie Grosu din prima perioadă se pretează analizării în spațiul generos al discursului epidictic.

[259] Oleg Serebrian. *Basarabia: identitate, politică și geo-politică...*, p. 214.

Discursul identitar din perioada a doua, deși va fi analizat în conformitate cu aceleași elemente definitorii prestabilite ale genului epidictic, ar putea oferi alte conotații valorice, deoarece va fi axat pe alt context social-politic.

2.3. Modele ale discursului identitar aplicate pe opera Mitropolitului Gurie

2.3.1. Platforma de consens „Arborele”

Înţelegerea discursului retoric ca „ansamblu de strategii prin care emitentul încearcă să-şi *influenţeze* (*s.n.*) auditoriul” conferă oricărei forme discursive o forţă argumentativă inerentă. Într-o formulă riguroasă vizavi de structura discursului, confirmarea este partea principală, în care oratorul „argumentează soluţia-alternativă la problema de rezolvat, pe care o susţine spre asumarea ei de către public”[260], afirmă cercetătorul Gheorghe Mihai. Ea ar putea fi numită şi argumentare *dialectică*, *discontinuă, neconstrângătoare.* Ne apropiem, prin această abordare – *neconstrângătoare* – de specificul discursului sacru (religios), descendent tradițional al elocinței demonstative încă din antichitate. Să nu uităm că primele discursuri epidictice erau fie de binecuvântare, fie de cinstire/ omagiere, fie de preaslăvire/ proslăvire a zeilor, în primul rând. Elocința demonstrativă, în mare, comportă un vădit caracter de apoteoză. Discursurile de elogiere a atleților-învingători ai jocurilor olimpice sau de glorificare a conducătorilor de oști, după obținerea victoriilor răsunătoare, se sprijineau pe același tip de suport valoric și aveau structuri asemănătoare. Astfel, referindu-ne la discursurile epidictice din antichitate, am putea contura unele scheme general-aplicative pentru speciile genului epidictic, care nu s-au dezmințit până în zilele noastre, acoperind speciile celor trei genuri, derivate ale elocinței demonstratve: genul sacru, genul academic, genul cotidian.

Prima schemă ar putea fi reprezentată de figura-simbol a unui arbore – cu tulpina viguroasă, construită din valorile de bază, și cu ramuri care ar reprezenta numeroasele valori consolidate în timp și cele adăugate de curând. În viziunea lui Aristotel cele patru virtuți cardinale, pe care se sprijinea cetatea (la Platon – republica) erau curajul, cumpătarea, dreptatea şi prudenţa. Acestea au fost preluate ulterior de creștinism, dar în altă ordine: dreptatea, cumpătarea, curajul (sau tăria) și prudența Figura pe care noi o considerăm reprezentativă pentru discursul epidictic, în general, își modifică valorile de pe axă (trunchi, în cazul acestei scheme),

[260] Gheorghe Mihai. *Retorica tradiţională şi retorici moderne...*, p. 203.

în funcție de specificul speciei. Astfel, aceeași schemă pentru discursul identitar, ca specie a genului epidictic, ar avea la bază valorile specifice unui context social-politic și valide pentru un anumit auditoriu: de exemplu, valorile instituționale redate mai jos prin Figura nr.1, „Arborele valorilor”. Dar exemplul elocvent pentru contextul istoric al Basarabiei din prima jumătate a secolului al XX-lea, anume cel din prima perioadă: ortodoxia ca manifestare confesională, limba maternă ca liant etnic esențial, tradițiile și obiceiurile ca valori culturale fundamentale este redat prin figura arborelui adaptat, axat pe setul de valori promovat de Mitropolitul Gurie în discursul „Ce ne trebuie nouă” (analizat și explicat în Capitolul 5). Pentru perioada de după Marea Unire, cu un context esențial modificat pentru Basarabia, axa de valori fundamentale s-ar constitui din aceeași credință ortodoxă ca liant pentru majoritatea românilor, din valorile naționale comune, din activitățile de sincronizare a Basarabiei cu spațiul românesc, de care a fost desprinsă mai bine de 100 de ani, dar și din noile valențe ale reformelor ecleziastice și naționale+, prin care același arbore se fortifică și se înalță.

Deducem că figura-simbol „Arborele” este relevantă pentru redarea pe verticală a axei de valori identitare, în primul rând, și pe orizontală, în al doilea rând. Figura este ilustrativă și mesajul ei devine ușor de perceput pentru orice tip de public (mare, extins, nepregătit etc.) și prin asocierea de suprafață cu arborele genealogic, care ne oferă tabloul spiței neamului în ascensiune, adică pe verticală – de la rădăcini până la cele mai fragede ramuri. Construind discursul identitar conform acestei scheme, oratorul are mai multe șanse de persuadare a destinatarului, argumentarea fiind dialectică. Pentru orice specie a discursului sacru această platformă de consens face mesajul comprehensibil și ușor de asumat de către destinatar.

Figura nr. 1. **Arborele valorilor.**

AXA DE VALORI A DISCURSULUI EPIDICTIC
Repere de legitimare identitară

2.3.2. Platforma de consens „Piramida”

Schema a doua, *„Piramida”*, în viziunea noastră, poate fi elocventă pentru un public mai reticent la valorile fundamentale, mai puțin definit în raport cu valorile noi, prin care emitentul dorește să le consolideze pe primele. Piramida este figura-simbol cu câteva trepte bine consolidate la temelie și cu altele suprapuse spre vârf. Prima treaptă – baza piramidei, este construită, ca și

trunchiul din prima figură a platformei de consens („Arborele”), din valorile fundamentale – fie pentru o personalitate, fie pentru o instituție sau altă entitate. Acestea au rol prestabilit de liant și nu mai necesită verificare sau examinare, căpătând în timp statut de valoare-axiomă. Alte trepte suprapuse peste primele (două-trei) ar constitui valorile proaspăt acceptate și cele adăugate în permanență. Am exemplificat, ca și în primul caz, prin cele patru virtuți cardinale enunțate de Platon și Aristotel, pentru a putea compara impactul acestor două scheme ale platformelor de consens asupra publicului (Figura nr. 2. „Piramida”). Aceeași figură, reprezentativă pentru discursul epidictic, în general, își modifică valorile de pe axă în funcție de specificul speciei, în cazul nostru – discursul identitar al Basarabiei din prima jumătate a secolului al XX-lea. Argumentarea care se impune în acest caz este discontinuă, treptele redând gradul sporit de percepere a mesajului de către destinatar. Baza piramidei, din câteva trepte solide, consolidate cu valori perene/ fundamentale, servește de temelie pentru celelalte, tot mai diminuate ca volum spre vârf, redând astfel ascensiunea. Treptele suprapuse peste primele (două-trei) ar constitui valorile proaspăt acceptate și cele adăugate în permanență. *Axa de valori*, pe care se sprijină mesajul discursului identitar, redată astfel, devine evidentă și ușor perceptibilă pentru destinatar. Așadar, această figură-simbol „Piramida” este relevantă pentru redarea valorilor concomitent pe orizontală și pe verticală

Figura-simbol a Piramidei a acumulat în timp diverse conotații, primele care ne-au parvenit din Egiptul antic, fiind de natură religioasă. Altele, semnificând celebritatea, recunoașterea, succesul, sunt în concordanță cu valorile spre care îndeamnă discursul epidictic, iar simbolistica Piramidei legată, firește, de ascensiune și înălțare este foarte apropiată unui public extins, astfel că această platformă de consens poate fi eficientă pentru diferite contexte și în diverse domenii.

Figura nr. 2. **Piramida**.

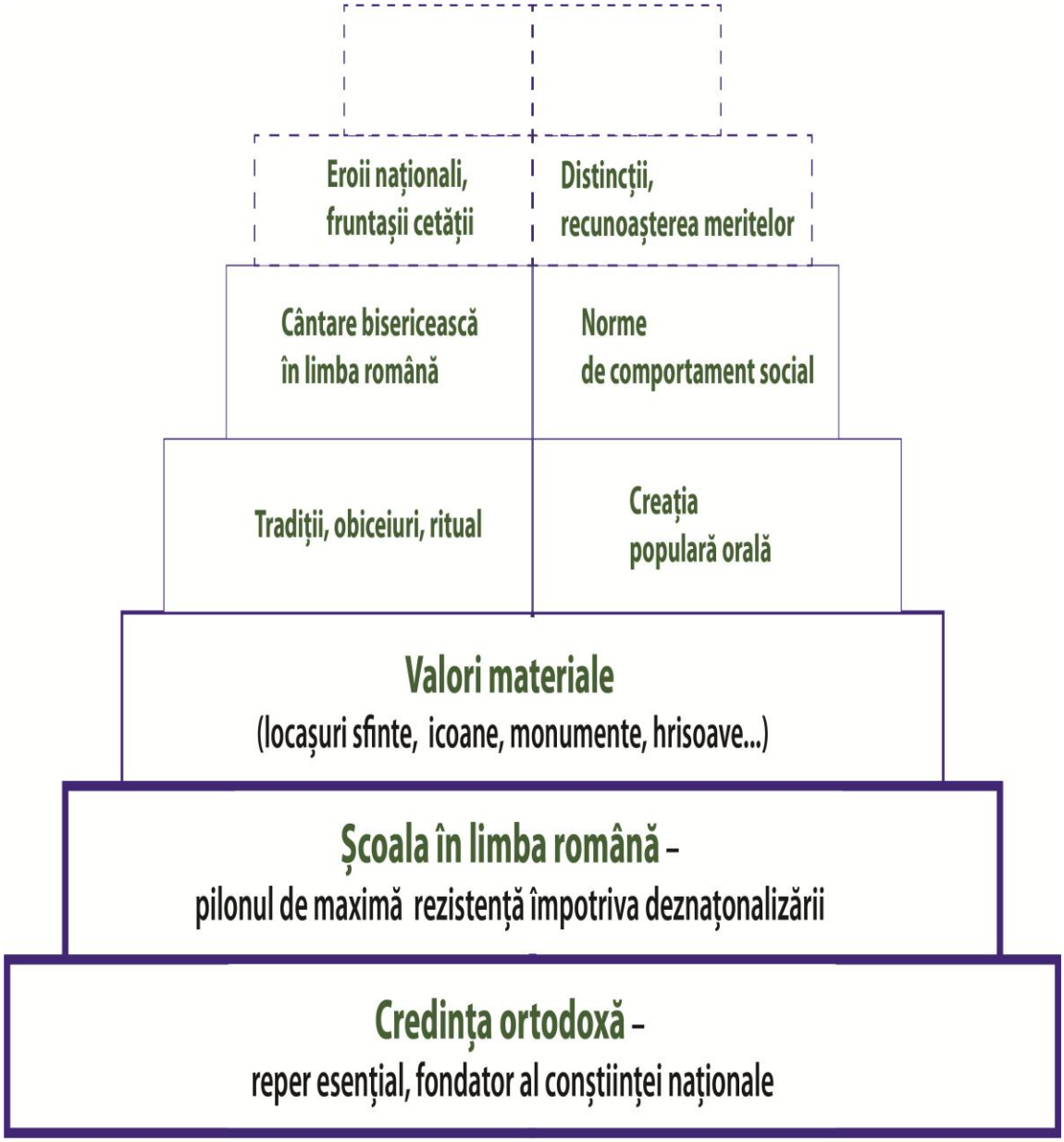

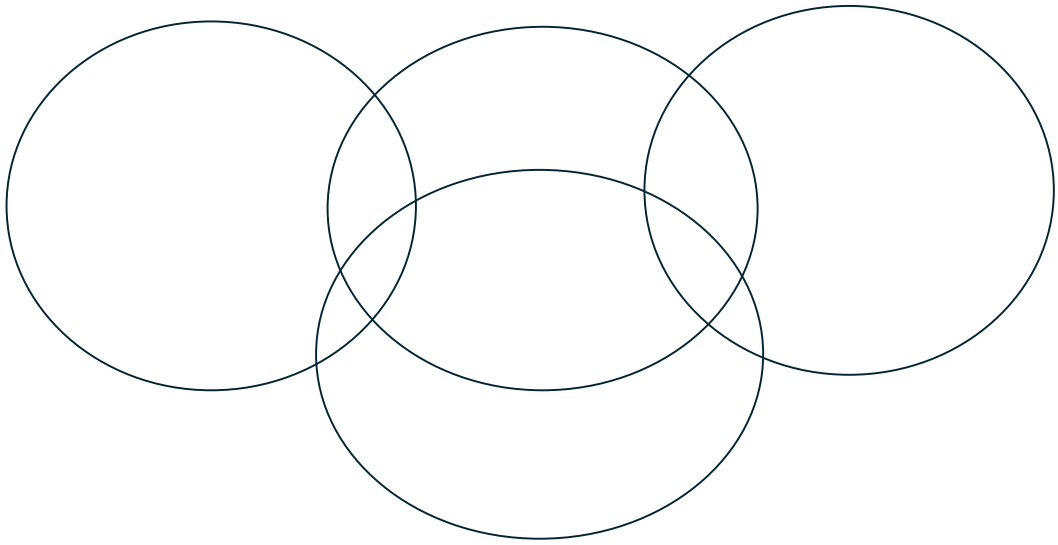
Figura nr. 4. *Platforma de consens PIRAMIDA*

2.3.3. Platforma de consens „Cercurile”

Figură-simbol ***„Cercurile”*** este relevantă pentru redarea conglomeratului de valori, care nu pot fi aranjate pe o scară graduală fixă. Cercurile sunt dispuse cu anumite zone de tangență, da nu sunt concentrice, ceea ce semnifică diferența de percepere a acestora de către public.

Valorile de pe axă nu sunt la fel percepute de public din diverse motive. Lipsa de unanimitate în evaluare nu reduce gradul de persuasiune, deoarece publicul, în mare, este reunit în jurul acestor valori, doar că fiecare destinatar are propria scară de valori, pe care se regăsesc și valorile celuilalt, doar că parțial. Nucleul redat de secvența de cerc interior, agreată într-un fel sau altul de diferite segmente ale publicului, constituie valorile împărtășite, de la care oratorul își ia linia de start în argumentare. Argumentarea care se impune în acest caz este tot discontinuă, cercurile, prin partea lor separată, desemnând diferența de percepere a mesajului de către destinatari, care este determinată și de unele diferențe de context. Figura-simbol „Cercurile" poate fi aplicată alocuțiunilor misionare, cuvintelor de salutare a enoriaților în timpul vizitelor canonice, cuvântărilor rostite cu diverse ocazii, așadar discursurilor care comportă un caracter general pentru un public extins, neomogen, cu nivel de percepere de gradul I și II, adică nu suficient de atent sau implicat.

Figura nr. 3. **Cercurile**

Cu referire la discursul sacru pe care-l avem în vizor, în primul rând, reprezentat în cazul nostru de omiliile, pastoralele, predicile lui Gurie Grosu, ne fixăm atenția pe platforma de consens „Piramida", pe care o considerăm suficient de relevantă pentru destinatarul acestui gen de discurs. Considerațiile teoretice despre analiza discursului religios sunt evident necesare, pentru că domeniul pe care se fixează analiza va fi preponderent cel ecleziastic. Inițial, ne vom centra atenția pe valențele de gen și specie ale discursului sacru. Reiterăm ideea că: „Rigorile

acestui tip de discurs ţin de sobrietatea mesajului, de căldura şi gravitatea expunerii, de o impresionantă pătrundere afectivă, dozat exteriorizată”[261]. Așadar, caracteristicile elocinței demonstrative/ epidictice se extind asupra speciilor de bază ale genului sacru: *predica de amvon, omiliile duminicale, cuvântarea la sinod, alocuțiunea misionară*. Dar ele toate comportă un specific de limbaj și prezentare, determinat de situația retorică concretă, care solicită discursului un grad sporit de adaptare la auditoriu. „Dacă predica sau didahia clarifică o noțiune de dogmatică sau o chestiune de morală, în cadrul *omiliei* oratorul explică verset cu verset pericopa evanghelică rostită la liturghia din ziua respectivă, având un caracter analitic. Din omilie s-a dezvoltat *predica sintetică* (tematică), în care se expune numai un singur adevăr religios, cuprins într-un verset ales dintr-o pericopă”[262]. Alte specii de discurs religios ar fi: *pareneza* – o formă de predică simplă, de scurtă întindere, care prezintă un caracter impus de context, răspunzând necesităților de moment ale auditoriului; *panegiricul* – discursul demonstrativ în care se laudă viața și faptele sfinților sau ale persoanelor însemnate din cadrul Bisericii (oratorul având prilejul de a demonstra că învățătura creștină poate fi pusă în practică, în fapte concrete); *discursul funebru,* care, prezentând viața și faptele celui dispărut în forma luminoasă a interpretării religioase, încearcă instalarea unei atmosfere mai puțin dureroase, iar prin promovarea ideii că moartea este doar o trecere spre o altă lume oferă o optică superioară a realității.

Rigorile acestor specii de discurs sacru sunt axate pe dogma religioasă ca valoare fundamentală: se lămurește auditoriului o problemă de dogmă sau de morală, se oferă modele de viață în rugăciune și slujire pentru aproapele etc.; de asemenea, se păstrează sobrietatea mesajului, cumpătarea în rostire, pătrunderea afectivă ponderată a emitentului, ritmul vorbirii și volumul/ înălțimea vocii – bine monitorizate. Axa de valori este constantă și nu acceptă metamorfoze dinamice. În virtutea acestor caracteristici specifice discursului religios, ne vom concentra atenția pe analiza speciilor, la care a apelat oratorul Gurie Grosu, pe structura și mijloacele folosite de el pentru atingerea unui obiectiv specific prin mesajul adaptat, luând în considerare variabilele contextuale. Analiza discursurilor de acest tip ale lui Gurie Grosu va înlesni valorificarea maximală a tezaurului identitar, încă neexplorat pe deplin, al discursului epidictic cu referire la instituție/ comunitate/ entitate statală ș.a.m.d. *Emitentul* discursului epidictic, fie misionarul sau Arhimandritul Gurie, fie Arhiepiscopul sau Mitropolitul Gurie – are suficientă credibilitate pentru public și ca persoană retorică – ambele cu reputație impecabilă

[261] Silvia Grossu. *Retorica...*, pp. 55-56.
[262] Ibidem.

pentru auditoriu. Drept că această autoritate a fost dobândită cu greu de identitatea narativă a emitentului, o identitate culturală fragilă în sânul unei comunități vulnerabile în fața puterniciei regimului autocrat. Aristotel, fondatorul retoricii, susține că oratorul trebuie să apară simultan informat și binevoitor asupra oricărui subiect[263]. Rolul emitentului fiind unul de mare responsabilitate, dar și de înaltă nobleţe, Mitropolitul Gurie, în calitate de emitent al discursului identitar, corespunde acestor exigențe, întrunind rigorile respective în toate demnitățile pe care le-a deținut pe parcursul vieții.

Axa de valori, pe care se situează mesajul discursului său religios, a fost îndelung și minuțios elaborată în perioada de studii, fiind apoi verificată în activitatea misionară, didactică și de cercetare, astfel că luările sale de cuvânt, manualele, predicile, alte texte sau materialele traduse, adaptate fac dovada unei corespondențe totale cu rigorile definitorii ale genului epidictic, în mare, și ale discursului religios, în special. La numeroasele cursuri de omiletică, viitorul mitropolit deprinsese meșteșugul cuvântului sacru, ponderea lui în munca de mărturisitor al lui Hristos: „Nu poți vorbi bisericește numai din hotarele învățăturii lumești pe care o ai, fie această învățătură oricât de înaltă, fiindcă vorbirea bisericească trebuie să aibă o anumită înfățișare, o anumită glăsuire. Să nu fie numai ca vorba de pe ulițe, din ziare, din cărțile obișnite. Pe lângă anumite cugetări, trebuie să aibă și o sunare deosebită. Să fie o vorbire ca a Scripturii, ca a vechilor cărți, s-o simți că este o noutate, o făptură proprie, de sine stătătoare”[264].

La compartimentul de vocabular sau *limbaj* vom remarca fidelitatea sa pentru corectitudinea scripturistică, care devine astfel forma cea mai înaltă a unei facultăţi umane inerente condiţiei sale arhierești, cea de simbolizare. Avem în acest sens mărturiile lui Constantin Tomescu[265]. Limbajul, deşi în percepţia saussuriană conţine limba şi vorbirea, la Benveniste este văzut ca dezvoltându-se în cadrul unei limbi. „Limba este produsul unei culturi, iar cultura este condiționată de limbaj: limbajul încheagă cultura”[266]. De aceea vom surprinde pe textele selectate specificul de limbaj al ierarhului-cărturar, tehnicile lingvistice și retorice, la care recurge nu doar pentru a spori gradul de percepere a mesajului de către mireni, ci și pentru a

[263] Ibidem.
[264] Ibidem, p. 22.
[265] Constantin Tomescu. *Jurnalul vieții mele...*, p. 879.
[266] Benveniste consideră că lingvistica are un dublu obiect de studiu, fiind totodată şi ştiinţă a limbajului, şi ştiinţa limbilor. El se alătură distincţiei saussuriene limbă-limbaj, îndepărtându-se de rigiditatea la care apelează Hjelmslev. Limba, sistem alcătuit din structuri, reprezintă o entitate aparţinând deopotrivă comunităţii şi individului. Ea structurează/configurează forma gândirii, prin aceasta individul şi societatea determinându-se reciproc; dar interdeterminarea se realizează prin intermediul limbajului, care exprimă realitatea pentru emiţător/locutor şi o recreează pentru receptor/auditor.
Disponibil: https://www.afahc.ro/ro/facultate/cursuri/2017_teorii_ale_comunicarii.pdf (consultat 09.01.2023).

inocula dragoste de limba maternă, acționând astfel pe ambele paliere. Preocuparea pentru cultivarea limbii corecte era o constantă a tuturor activităților sale – fie misionare, fie arhierești. Pe axa de valori vocabularul lui Gurie Grosu are un rol important, îndeosebi în prima perioadă, de până la 1917.

Fiind conștienți de eventuale carențe ale unei astfel de abordări mixte, am aplicat modelul discursului epidictic actual peste textele discursurilor Mitropolitului Gurie, selectate ca reprezentative dintre cele pe care le avem la dispoziție; am elaborat propriile scheme de analiză a structurii, a forței persuasive a argumentelor și a tehnicilor și procedeelor retorice, la care a apelat Gurie Grosu în promovarea mesajului, ele constituind o valoare indiscutabilă în zilele noastre. În același timp, reiterăm speranța că astfel de analize să fie valabile nu doar pentru textele ierarhului, dar și pentru discursurile identitare din alte perioade și din alte domenii.

2.4. Concluzii la capitolul 2

Realitățile deloc simple ale poziției geopolitice a Republicii Moldova, statutul de neutralitate, contextul belicos din regiune și alți factori obiectivi și subiectivi condiționează necesitatea de a studia aprofundat caracteristicile și, în special, domeniile de aplicare ale discursului identitar. Ne interesează îndeosebi reperele de unitate spirituală și culturală a românilor legate indisociabil de Biserica Ortodoxă, știut fiind faptul că acesteia, nu doar în perioada cercetată, ci pe parcursul a secole, i-a revenit rolul magistral de liant și focar de spiritualitate și cultură. Resorturile argumentative funcționale ale discursului identitar încă nu sunt studiate pe potriva potențialului său și a relevanței sociale.

Luând în calcul cercetările enumerate, constatăm importanța crescândă a discursului epidictic, în general, și a celui identitar, în mod special. Însușirea și aplicarea în analiza textelor a noilor abordări funcționale ale discursului identitar, promovate cu insistență în ultimele decenii, a fost iminentă și necesară studiului nostru. Așa cum deja am constatat, în virtutea coeziunii interdisciplinare a retoricii și teoriei argumentării, fondatorii neoretoricii – Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts-Tyteca și Stephen Toulmin au consolidat dimensiunea pragmatică a retoricii, în special, și, prin teoria argumentării, a științelor comunicării, în general. Analiza discursului identitar al Mitropolitului Gurie va combina caracteristicile noi, care determină lărgirea conceptului de gen epidictic și va concretiza elementele definitorii ale discursului identitar, completat în permanență cu alte elemente relevante. Acest discurs folosește toată bogăția și măreția artei oratorice, având și o funcție socială și civică, întrucât întărește normele moralității

publice, piatra de temelie a memoriei culturale. Deducem, așadar, că toate genurile derivate din elocința demonstrativă se fixează pe coordonate valorice determinante pentru domeniile pe care le reprezintă – fie sacru, fie academic, fie cotidian, iar discursul identitar este cel mai reprezentativ pentru toate aceste trei genuri, întrunind toate trăsăturile caracteristice de gen epidictic. Imanența unui discurs identitar consolidat pe o platformă de consens unificatoare și edificatoare este conștientizată în spațiul Republicii Moldova și este semnalată în diverse contexte. Astfel am dedus:

1. În capitolul doi am prezentat sinteza literaturii referitor la evoluția conceptului discursului epidictic/ disursului identitar, propunând propria viziune asupra conceptului discursului identitar.

2. Metodologia analizei de conținut a textului în coroborare cu analiza retorică ne-au ajutat să identificăm instrumentarul pentru investigarea operei Miitopolitului Gurie.

3. În concordanță directă cu conceptul discursului epidictic/ identitar am elaborat trei formate de consens pentru discursul identitar promovat de ierarhul cărturar pe parcursul vieții.

4. Sinteza operei sale prin prisma axei de valori fundamentale pentru Ortodoxie și pentru identitatea națională este liantul pe care se sprijină proiectul nostru de cercetare.

3. VIAȚA ȘI ACTIVITATEA MITROPOLITULUI GURIE

3.1. Repere biografice

3.1.1. Activitatea ecleziastică

Traseul existențial al lui Gheorghe (Gurie) Grosu (1877-1943) s-a configurat într-un spațiu încărcat de o istorie tulbure, învălmășită de revoluții, războaie, dărâmare de entități statale, considerate dacă nu veșnice, atunci statornice și de neclintit, și, în consecință, mișcări naționale tectonice. Activitatea ecleziastică desfășurată de ieromonahul și apoi ierarhul Gurie a fost una

bogată și îndelungată, durând practic toată viața lui și desfășurându-se pe diverse paliere ale slujirii liturgice și ale administrației bisericii. Cele două segmente de parcurs – până la 1917 și după – Mitropolitul Nestor Vornicescu afirma: „După prima perioadă de bogată strădanie cărturărească acum avem în față a doua perioadă pilduitoare, care începe din anul 1917, cu aceleași roade bogate…”[267], iar reputatul istoric Nicolae Iorga remarca într-un context dificil pentru imaginea lui de patriot și vrednic ierarh: „Mitropolitul Gurie este unul dintre cei mai cărturari ierarhi pe care i-a avut Basarabia vreodată, pe ai cărui umeri a stat întreaga luptă pentru limba română în Basarabia”[268].

Basarabia în care se născuse Gheorghe (Gurie) Grosu era o parte din teritoriul Moldovei lui Ștefan cel Mare, care prin Tratatul de pace de la București (16 mai 1812), în mod arbitrar și abuziv, a fost anexată Imperiului Rus. Scindarea Principatului Moldovei s-a produs „nu numai din punct de vedere politic, ci și sub aspect religios, trecând în stăpânirea Bisericii Ortodoxe Ruse un teritoriu aflat de secole sub jurisdicția Mitropoliei Moldovei. Iar la 21 august 1813, uzurpând drepturile canonice ale Mitropoliei Moldovei, Rusia expansionistă a oficializat, pe teritoriul românesc dintre Prut și Nistru încorporat în hotarele ei, Eparhia Chișinăului și Hotinului”[269]. Pe toată perioada dominației țariste, viața bisericească și religioasă din Basarabia a fost supusă unui intens proces de rusificare. Iată cum a înțeles jurnalistul francez L. Romier realitățile Basarabiei, atunci când a vizitat-o, în anul 1930: „Cînd Ruşii au ocupat Basarabia, ţăranii înţelegeau şi vorbeau numai limba moldovenească: a lăsa parohiile în grija preoţilor moldoveni ar fi însemnat să păstrezi şi să întreţii un focar de cultură dizidentă; a înlocui pe preoţii moldoveni cu preoţii ruşi ar face ca religiunea să devină neînţeleasă de popor, care era foarte legat de limba sa strămoşească. Cu toate stăruinţele Ruşilor de a desvolta o activitate religioasă în Basarabia ei n'au putut să facă aproape nimic: sforţările lor s'au lovit de faptul acela, că Moldovenii, şi mai ales Moldovencele, nu înţelegeau ruseşte”[270]. Dar eforturile de deznaționalizare au fost tot mai intense pe parcursul veacului al XIX-lea. Un argument în acest sens, în viziunea cercetătorului Nicolae Enciu, îl constituie și faptul că, dintre cei 13 ierarhi care au condus Eparhia Ortodoxă a Basarabiei în perioada țaristă, 12 au fost ruși, excepție făcând doar

[267] Mitropolitul Nestor Vornicescu. Mitropolitul Gurie al Basarabiei – osteneli cărturărești. În: *Literatura și Arta*, 1993, nr. 49, 2 decembrie, p. 7; nr. 50, 9 decembrie, p. 7.
[268] Nicolae Iorga. Un protest împotriva intervenției cenzurii în comunicările adresate Miniștrilor. (Intervenția dlui profesor N. Iorga în Senat). În: *Neamul românesc*, 1936, nr. 50, 9 noiembrie.
[269] Nicolae Enciu. Biserica și religia creștină în Basarabia anilor 1918-1940 (1). În: *Revista Literară,* 2020, nr. 8, p. 14.
[270] Ce scrie un Francez despre Basarabia. În: *Misionarul*, 1931, nr. 1, p. 26.

primul mitropolit, G. Bănulescu-Bodoni[271]. Și nu doar biserica a fost supusă deznaționalizării, ci și școala, instituțiile publice ș.a.m.d. Personalul de decizie din administrația rusă cere ca documentele să fie întocmite nu doar în română, ci şi în rusă sau doar în limba oficială, boierii moldoveni sunt marginalizați şi înlăturați de la posturile de conducere, colonizarea Basarabiei ia proporții şi ritmuri îngrijorătoare ș.a.m.d. Așa cum afirmă cercetătorul Nicolae Enciu: „Pe durata întregului secol al XIX-lea, aflându-se în componența Imperiului țarist, populația Basarabiei a rămas profund creștină, având în mijlocul ei și «suflete de alte rituri». Din punct de vedere religios, populația Basarabiei împărtășea mai multe și diverse confesiuni, inclusiv cea protestantă, catolică, armeano-catolică, mozaică și chiar musulmană, însă majoritatea covârșitoare a acesteia a împărtășit, întotdeauna, confesiunea Ortodoxă greco-orientală ca religie predominantă în stat”[272].

În anii șaizeci ai sec. al XIX-lea, prin impunerea limbii slavone și ruse în serviciul divin, se intensifică procesul de înstrăinare de la biserică a populaţiei autohtone din Basarabia, ceea ce a condus la prejudicii morale greu de evaluat, pe durata a mai multe decenii. Cauzele acestui proces derivă din politica imperială de deznaționalizare, pe care autoritățile țariste o promovau cu tot mai multă tenacitate, mai ales după moartea țarului Alexandru I (1777-1826), care prin „Așezământul obrazovaniei oblastiei Basarabia” (1818)[273] oferise anterior un regim administrativ special provinciei Basarabia. În același timp, cercetătorul, preotul Paul Mihail considera că în această avalanşă de măsuri administrative rusificatoare a rezistat şi s-a opus deznaţionalizării, „…prin efectuarea misiunii sale în limba română şi prin tipărituri, cea mai statornică instituţie – Biserica Ortodoxă. Preoţii din Basarabia, dintre care cei mai mulţi învăţaseră în Seminarele de la Huși, Socola sau din Iaşi, constituiau, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, pătura intelectuală”[274]. Această opinie, în contextul nefavorabil instruirii populației din imperiul țarist, are pondere și mai mare, pentru că, din 1812 și, practic, până în 1918, „în contrast pozitiv cu numărul școlilor din Basarabia, cel al bisericilor era foarte mare”[275], astfel deducem că lăcașurile sfinte, mai ales

[271] Ceilalți 12 mitropoliți ruși, care au ocupat scaunul mitropolitan al Basarabiei, au fost: Dimitrie Sulima (1821-1844), Irinarh Popov (1844-1858), Antonie Șokotov (1858-1871), Pavel Lebedev (1871-1882), Serghie Liapidevski (1882-1891), Isaachie Polojenski (1891-1892), Neofit Nevodcikov (1892-1898), Iacov Piatniţki (1898-1904), Vladimir Sinikovski (1904-1908), Serafim Ciceagov (1908-1914), Palaton Rojdestvenski (1914-1915) și Anastasie Gribanovski (1915-1918). (Grigore Costin. Gavriil Bănulescu-Bodoni (1812-1821). În: *Biserica Ortodoxă din interfluviul pruto-nistrean (1813-2013)*. Simpozion științific internațional. Chișinău: Editura Cuvântul-ABC, 2013, p. 234.

[272] Nicolae Enciu. *Biserica şi religia creştină în Basarabia anilor 1918-1940*..., p. 14.

[273] Dinu Poştarencu. *O istorie a Basarabiei* ….

[274] Paul Mihail. Rolul naţional al Bisericii Ortodoxe din Basarabia. În: *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*. Chişinău: Stiinţa, 1993, p. 153.

[275] Nicolae Enciu. *Biserica și religia creștină în Basarabia anilor 1918-1940*..., p. 14.

în mediul rural, erau singurele spații și surse de informare și comunicare. Și sub aspect estetic, bisericile erau localuri spațioase, de cele mai multe ori construite din piatră, bine poziționate, astfel fiind vizibile de departe prin măreția lor, pe fundalul verde al satelor moldovenești cu căsuțe modeste, din lut și nuiele.

Conform unor date din anul 1870, eparhia pravoslavnică din Basarabia, cu scaunul episcopal în or. Chișinău, număra un total de 843 de biserici, inclusiv 318 construite din piatră și 525 din lemn, mai funcționând și 20 de mănăstiri[276]. „Deși zidite de populația băștinașă, începând mai ales din 1871, la insistențele arhiepiscopului rus Pavel, toate bisericile din Basarabia „au fost transformate în biserici muscălești", serviciul divin în ele oficiindu-se în limba bisericească slavă. Și doar la insistențele populației de la sate, în 1890 ordinul în cauză a fost retras pe alocuri, acceptându-se ca în localitățile cu populație preponderent românească să se oficieze în două limbi, în limba slavă și în cea română, în timp ce evanghelia se citea în continuare exclusiv în limba rusă"[277].

Către 1890-1891, numărul bisericilor ajunsese la 949, iar numărul populației ortodoxe ajunsese la 1.220.439 de suflete, atestându-se și 421.120 de practicanți ai altor rituri[278]. Nicolae Popovschi susține în studiul său că, grație atenției și suportului material, de care s-a bucurat Biserica din Basarabia la confluența secolelor XIX-XX: „…în 1903 numărul bisericilor în eparhie a ajuns la 1072; de piatră – 795, de lemn – 254, de cărămidă – 23 de biserici"[279].

Din 1812, de la alipirea Basarabiei de către Imperiul Rus, demersul identitar al românilor basarabeni era la ordinea zilei în provincie, permanentizându-se pe parcursul întregului secol al XIX-lea. În virtutea proceselor revoluționare din Rusia, de la începutul secolului al XX-lea, procesul de revigorare a discursului identitar devine pregnant.[280] Limba rusă, total neînţeleasă de băştinaşi, dar care treptat și stăruitor era impusă serviciului divin, îi ţinea într-o amorţeală obositoare pe enoriaşi, iar pentru că le era străină şi inaccesibilă, cei mai mulţi credincioși abandonează biserica. În consecință apare un fenomen deosebit de dăunător Ortodoxiei – *indiferentismul confesional*, care a alimentat ulterior mai multe încercări de erodare a Ortodoxiei: *ateismul*, promovat insistent de social-democrați, *prozelitismul sectar*, care îşi extinsese arealul de influenţă, fiind susținut din afara hotarelor Imperiului țarist. Evenimentele iau o întorsătură

[276] Ibidem.
[277] Ibidem.
[278] *Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г.* Под ред. Н.А. Тройницкого. III. Бессарабская губерния. Москва: Издание ЦСК МВД, 1905. С. XXII. (Apud. Nicolae Enciu. *Op. cit.*, p. 14).
[279] Nicolae Popovschi. *Istoria bisericii din Basarabia...*, p. 179.
[280] Silvia Grossu. *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*. Chișinău: Tehnica-Info, 2003, pp. 8-56.

dramatică pentru biserica din Basarabia, la confluența secolelor XIX și XX, atunci când la mănăstirea de la Balta își începe activitatea ieromonahul Inochentie (cu nume lumesc Ion Levizor/Livezeanu)[281], care prin predicile sale ademenitoare, rostite în frumoasa limbă maternă, atrage spre mănăstire mii de credincioși, fenomenul luând proporții înspăimântătoare.[282]

Evaluând primejdia ce venea din partea inochentismului, ateismului şi a sectarismului, organele ecleziastice superioare au reacţionat într-un final, operând măsuri de redresare a situaţiei critice. Conștientizarea proporțiilor pericolelor ce o amenințau, Biserica din Basarabia a atras după sine o suită de activități de remaniere confesională: în primul rând, organizarea în 1890 a Secției misionare pe lângă Eparhia Chișinăului, înființarea „Frăției Nașterii lui Hristos", care era preocupată de traducerea și editarea în limba română a cărților de rugăciuni, a vieților sfinților, a broșurilor explicative, a foițelor duminicale etc. Astfel că la începutul secolului al XX-lea, Biserica Ortodoxă din Basarabia intrase într-un anumit proces de relativă revigorare. Acesta era contextul în care vine pe lume și se formează viitorul mitropolit al Basarabiei românești.

La 2 ianuarie 1877[283] în satul Nimoreni din ținutul Lăpușnei, în familia dascălului/cântărețului bisericesc Ștefan Grosu și a soției Ecaterina Tănase, s-a născut primul copil – fiul Gheorghe. Anii copilăriei au fost senini și frumoși. Însă, la doar opt ani, cu fratele mai mic și sora, rămân fără de tată. Ștefan Grosu a decedat de tifos în anul 1885, la vârsta de 32 de ani. În toamna anului 1886, mama se recăsătorește cu Gheorghe Ursu și se mută la noul ei soț, în satul Ruseștii Noi. Prin insistențele mamei, la îndrumarea și cu ajutorul preotului din satul natal[284], în același an, în urma hotărârii Epitropiei, semiorfanul Gheorghe este acceptat la școala primară de pe lângă Mănăstirea Curchi, unde copiii de clerici rămași orfani învățau gratuit. Timp de un an învățătura a mers „în două cu lacrimi", deoarece copilului de opt ani, crescut într-un mediu totalmente românesc[285], îi venea foarte greu să reziste sistemului vitreg de instruire doar

[281] Nicolae Popovschi. *Mişcarea de la Balta sau inochentismul în Basarabia: Contribuţii la istoria vieţii religioase a românilor din Basarabia.* Chișinău: Cartea Românească, 348 p.; Nicolae Ciachir. *Basarabia sub stăpînire ţaristă (1812-1917).* București: Editura didactică și pedagogică, 1992, 130 p.
[282] Mișcarea de Balta. În: *KEB,* 1896, XIII, pp. 303-304.
[283] Ghenadie Mocanu, în baza documentelor de arhivă, insistă că anume data de 2 ianuarie este data corectă. A se vedea: Întregiri la portretul Mitropolitului Gurie Grosu al Basarabiei (1877-1943). În: *Tradiţii şi valori culturale la Est de Carpaţi*. Chişinău: CEP-USM, 2007, pp. 146-154. De asemenea, în baza documentului de absolvire a Academiei Teologice din Kiev, se confirmă data indicată în act – 2 ianuarie.
[284] Idem. *Procesul...,* p. 36.
[285] Drept confirmare sunt cele mărturisite de Gurie Grosu, în repetate rânduri, și documentele de la biserica din sat erau toate întocmite în limba română cu caractere chirilice, deși administrația țaristă dispusese de decenii ca documentele administrative să se țină doar în limba rusă.

în limba rusă, fiind și departe de casă și rupt din sânul familiei[286]. Dar a rezistat: „În şcoală se învăţa numai rusește. Greu îmi venea mie, moldoveanului, să învăţ ruseşte, mai ales nu puteam face drept loviturile (*accentele, s.n.*) cuvântului. Dar cu ajutorul lui Dumnezeu am învins greutăţile toate şi peste un an am trecut din şcoala mănăstirii Curchilor în şcoala Clericală din Chişinău şi apoi în Seminar, fiind toată vremea al doilea elev din toţi”[287]. Așadar, în anul 1887 este transferat la Școala duhovnicească din Chișinău, pe care o absolvește cu rezultate bune la toate materiile, ceea ce îi permite să fie admis la Seminarul Teologic din Chişinău. Despre cei șapte ani de studii la Seminar sunt mai multe mărturii: ale sale[288], ale colegilor de seminar[289], ale profesorilor[290].

După șapte ani, în 1898, încheie studiile la Seminarul Teologic cu rezultate și mai bune, fiind printre primii studenți la curs. Astfel se învrednicește de o bursă de studii la Academia Duhovnicească (Movileană) din Kiev[291], la care se pregăteau cadre teologice pentru Biserica Ortodoxă dintr-un spațiu foarte extins, care includea Imperiul Rus, Bulgaria, România ș.a. În studiul său, Elena Chiaburu afirmă: „Însă după 1812, legislația țaristă în domeniul învățământului aplicată în Basarabia, a fost extrem de opresivă: doar unui singur absolvent dintr-o generație de elevi ai Seminarului Teologic din Chișinău – unicul din provincie și acesta, respectiv șefului de promoție, îi era permis să meargă la o instituție cu rang de universitate, mai exact la Academia Teologică de la Kiev, căreia îi era arondată Basarabia și evident că, din diferite motive, nu toți mergeau în fiecare an”[292].

În anul 1902, după terminarea studiilor teologice, Gheorghe Grosu devine magistru în teologie. Revine la baștină. La 16 septembrie, la vârsta de 25 de ani, tânărul teolog laic cu numele Gheorghe Grosu este numit misionar eparhial, post special creat de Eparhia Chișinău pentru contracararea efectelor dăunătoare Ortodoxiei și pericoleleor ce parveneau din partea mișcării inochentiste și ale prozelitismului sectar în expansiune la confluența sec. XIX și XX. Tot în 1902, la 27 noiembrie, este călugărit cu numele Gurie la Mănăstirea Noul Neamț; pe 6 decembrie același an este hirotonit ierodiacon şi apoi ieromonah.

---

[286] *Denunţarea complotului apocaliptic.* Bucureşti, 1937.
[287] Cuvântarea P.S. Gurie cu prilejul hirotoniei în arhiereu. În: *Luminătorul,* 1921, nr. 3, p. 7.
[288] Mitropolitul Gurie. *Procesul…,* p. 36..
[289] În: *Mitropolitul Gurie și revista Luminătorul*..., pp. 72-137.
[290] Ibidem.
[291] Academia Duhovnicească (Spirituală) Movileană din Kiev, instituție superioară de învățământ teologic, întemeiată în 1631 de marele mitropolit moldovean Petru Movilă (1597-1647), fiul Domnitorului Moldovei Simion Movilă.
[292] Elena Chiaburu. *Contribuții pe marginea trilogiei...,* p. 84.

Anul 1904 este marcat de metamorfoze cu puternic impact formativ pentru ieromonahul Gurie, deoarece stă sub semnul primei sale vizite în România[293]. Ieromonahul Gurie, împreună cu preotul Vasile Gobjilă, parohul Bisericii „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil" din Ruseștii Noi (cel care l-a susținut moral și material în perioada studiilor la Seminarul Teologic din Chișinău și la Academia Movileană din Kiev), au reprezentat clerul Bisericii Ortodoxe din Basarabia la evenimentele de comemorare a Domnitorului Ștefan cel Mare, la cei 400 de ani de la trecerea la Domnul. Vizita peste Prut a fost permisă de către Episcopul Iacov al Chișinăului și pentru că Gurie Grosu avea misiunea de a culege materiale despre Mânăstirea Neamț de la care își trăgea obârșia Mânăstirea Noul Neamț din Basarabia, informații necesare pentru un ulterior studiu. Acest eveniment major l-a impresionat profund pe Gurie Grosu și i-a schimbat viziunile asupra destinului Basarabiei. „La 1904 cuvioșia sa împreună cu un alt preot inimos trecu Prutul şi vizitează mai multe orașe românești, luând parte la sărbătoarea lui Ştefan cel Mare, mort de 400 de ani, şi văzând cu ochii şi vorbind cu Majestatea Sa Regele Carol şi cu viitorul Rege Ferdinand I, care în 1918, la 10 ianuarie, recunoscu pe călugărul văzut la Sinaia în 1904. Aspirațiunile părintelui Gurie se întăriseră şi mai mult prin vizitarea centrelor românești ca Bucureştii şi Sinaia, care îl determină să acționeze mai cu îndrăzneală. Și, în consecință, la Adunarea eparhială din 1905 se dă citire unui memoriu, în care între altele erau pasagii propuse şi redactate de ieromonahul Gurie, care cerea pe atunci: 1) să se re-înființeze tipografia eăarhială; 2) să se introducă studiul limbii moldovenești în școlile duhovnicești (seminar, școală eparhială şi școală de cântăreți)[294]. Deducem astfel că și mediul în care s-a născut, și comunicarea cu colegii români de la Academia Movileană din Kiev, și vizita în România la evenimentele de comemorare a Domnitorului Ștefan cel Mare au coroborat, statuând în mentalitatea și viziunea existențială a lui Gurie Grosu misiunea sa de viață – misionarismul pe două dimensiuni împletite – Biserica Ortodoxă și cauza națională.

Simbolul care stă în centrul universului românesc al lui Gheorghe Grosu este satul moldovenesc din jumătatea a II-a a veacului al XIX-lea – satul natal Nimoreni, în care și-a petrecut copilăria în sânul unei familii obișnuite de plugari, cu părinți profund creștini, alături de

[293] Peste ani, la ceremonia de învestire în demnitatea de Mitropolit al Basarabiei, Prințul Regent Nicolae avea să evoce această călătorie simbolică. La funeraliile Mitropolitului Gurie din 21 noiembrie 1943, Ministrul Petrovici avea să spună: „Sub această ploaie de cultură rusească nu s'a înecat totuși conștiința românească și dragostea lui de limba strămoșească. Foarte tânăr, în timp ce alți compatrioți ai săi considerau Prutul ca marginea lumei, călugărul Gurie și-a creat posibilitatea să se strecoare în România liberă, să ajungă la Sinaia. să vadă pe Regele Carol întemeietorul, și să privească drept în ochi pe tânărul moștenitor al Tronului, care era hărăzit, în mai puțin de două decenii să ajungă Regele săuб și să-i înmâneze într'o zi luminoasă cârja mitropolitană" (Cuvântul dlui Ministru I. Petrovici. În: *Luminătorul,* 1943, nr. 10-11-12, octombrie-noiembrie-decembrie, p. 734).

[294] *Luminătorul,* 1928, nr. 10, pp. 1-56.

fratele Andrei și de sora Elena. Îndrumările și exemplul de comportament creștin, pe care i le-au oferit părinții – mama Catinca, fiică de răzeși din satul Durlești, din preajma Chișinăului, și tatăl Ștefan, cântăreț și pălămar la biserica din sat, au constituit elemente de matrice pentru viitorul mitropolit. În contextul devenirii sale naționale un rol semnificativ l-a jucat și satul Ruseștii Noi, situat în același mediu geografic, aflându-se la distanța de doar două dealuri de la satul de baștină, în care mama sa Ecaterina Tănase-Grossu își formase cea de-a doua familie, cu alți frați și surori ai lui Gurie, purtând numele de familie Ursu[295]. Istoria acestui spațiu, cu pronunțate trăsături de cultură agrară medievală, cu relații de comunicare în deplină armonie cu credința ortodoxă, își pune inevitabil amprenta asupra destinului individual, autorul raportându-se mereu la memoria culturală în sprijinul reconfigurării trecutului personal și al proiectării viitorului său. Anume aceste repere identitare, de format intrinsec (de matrice), ale lui Gurie Grosu, conștientizate și cultivate pe cont propriu în parcursul său formativ, au fost determinante pentru opera și activitatea sa.

Din anul 1905, contextul social-politic din Imperiul Rus devine benefic pentru realizarea visurilor ieromonahului Gurie. Înfrângerea jenantă a imperiului țarist în războiul cu Japonia, starea de nemulțumire a populației generează în partea europeană a Rusiei un șir de revolte și răscoale, care treptat se transformă într-o mișcare revendicativă a provinciilor ținute cu forța în cadrul imperiului, cunoscut lumii ca „închisoare a popoarelor”[296]. Alături de cerințele de ordin economic și social, o problemă stringentă a fost cea naţională. „Rusia ţaristă a fost cuprinsă de o amplă revoluţie (prima în istoria ţării, 1905-1907), care a scos în evidenţă gravele probleme existente în imperiul ţarist, cele mai arzătoare fiind problema agrară și cea națională. Evenimentele revoluţionare, condiţionate de înfrângerea Rusiei în războiul cu Japonia, de criza economică, de situaţia critică a popoarelor incorporate în imperiu, de nivelul de trai scăzut al populației etc. au marcat o nouă etapă şi în dezvoltarea vieţii sociale şi naționale în Basarabia”[297]. Greva generală ce a cuprins centrele administrative din partea europeană a Rusiei pe o perioadă de mai bine de jumătate de an, din iarnă, mai exact, din 9 ianuarie (Duminica sângeroasă) şi până în toamna anului 1905, s-a repercutat cu efecte benefice asupra Basarabiei.

[295] A se vedea Tabelul nr. 3, „Spița neamului” – arborele genealogic al lui Gurie Grosu.
[296] *Închisoarea națiunilor/popoarelor* (în rusă: Тюрьма́ наро́дов) este o frază folosită pentru prima dată de Vladimir Ilici Lenin în 1914. El a aplicat-o Rusiei, descriind politica națională de atunci a Imperiului țarist în articolul „Cu privire la politica națională” (К вопросу о национальной политике). În: V. I. Lenin. *Opere complete*. Ediția a II-a. București: Editura politică, 1964, vol. 25, pp. 68-76. Disponibil: https://www.marxists.org/romana/lenin/opere-complete/vol-25.htm (consultat 21.06.2023).
[297] Anatol Petrencu. Mitropolitul Gurie Grosu în fața istoriei. În: *Mitropolitul Gurie Grosu. Procesul și apărarea mea...*, p. 25.

Drepturile cucerite de la regimul autocratic, redate prin „Manifestul din 17 octombrie 1905”[298], între care libertatea de exprimare a opiniilor și libertatea întrunirilor, au permis și revigorarea spiritului naţional în provincie.

În acest context, alături de alţi intelectuali basarabeni, ieromonahul misionar Gurie Grosu insistă asupra revendicărilor expuse la Adunarea epahială din ianuarie 1905 – introducerea limbii române (numită în condiţiile Rusiei ţariste „moldovenească”) în procesul de instruire şi în cel liturgic, redeschiderea tipografiei eparhiale pentru tipărirea de cărți liturgice în limba română și altor lucrări necesare în munca misionară. Contextul revoluționar al anului 1905 readuce la ordinea zilei și o problemă mai veche, care căpătase șanse de izbândă în virtutea libertăților permise prin Manifestul din 17 octombrie – editarea unei publicații periodice în limba română. Despre necesitatea editării unui ziar în limba maternă a băștinașilor se discutase în Basarabia cu mult înainte de declanşarea grevei generale din 1905. De remarcat sunt încercările lui Gheorghe Gore de a edita, în anii optzeci ai secolului al XIX-lea, ziarul „Românul”, apoi apariția de scurtă durată la 1884 a „Mesagerului Basarabiei”, inițiativa redactorului I. Riabcic (editor N. Drumaşcu)[299]. E locul să menționăm că în primii ani ai secolului al XX-lea și Ion Pelivan[300], Nicolae Bivol, Pavel Grosu și alții au înaintat demersuri pentru editarea publicațiilor periodice în limba maternă a băștinașilor[301]. Refuzul autorităților de a susţine demersurile respective şi greutățile de ordin material au zădărnicit realizarea acestor aspiraţii. Tot la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea se înregistrează şi în România un interes tot mai viu pentru soarta românilor basarabeni. Din mai multe încercări de editare a publicaţiilor periodice destinate basarabenilor, s-a soldat cu o reuşită efemeră iniţiativa lui Zamfir Arbore şi Petru Cazacu de a scoate o publicaţie periodică în limba română cu titlul sugestiv „Basarabia” şi subtitlul „Organ al Partidului Naţional Român din Basarabia”[302]. Ziarul înainta un program temerar, urmând a-și axa activitatea pe mobilizarea basarabenilor la lupta pentru recâştigarea drepturilor naţionale legitime, suprimate de autocratismul rus pe parcursul celor circa 100 de ani „de când nenorocita

[298] Denumirea oficială a documentului este „Proclamația despre îmbunătățirea ordinii statului”, emisă pe 30 octombrie stil nou (17 octombrie, stil vechi) de către țarul Nicolae al II-lea sub influența contelui Serghei Witte, ca răspuns la mișcarea revoluționară din partea europeană a Imperiului Rus în 1905.

[299] Georgeta și Nicolin Răduică. *Dicționarul presei românești* (1731-1918). București: Editura Științifică, 1995; Maria Danilov. *Presa și cenzură în Basarabia.* Documentar, sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea (din dosarele secrete ale arhivei guberniale din Chișinău). Chișinău: Pontos, 2012, 212 p.

[300] Arhiva Ion Pelivan. BCU Iași, Fond 00246, f. 280.

[301] *Viața Basarabiei*, 1936, nr. 6-7.

[302] Tatiana Varta. *Tematica religioasă în paginile publicațiilor periodice de limbă română din Basarabia* ..., p. 210: Apare în luna decembrie 1905. Locul editării era indicat oraşul Chişinău, dar, de fapt, ziarul se edita la București (mai fiind considerat o publicaţie clandestină editată la Geneva). Au apărut doar şase numere în format A3, tipărite pe hârtie de ţigară, pentru a înlesni transportarea clandestină în Basarabia.

Basarabie a căzut sub jugul greu al muscalului": dreptul de a avea şcoli româneşti, dreptul de a avea biserică română, dreptul la autonomia administrativă, dreptul la limba noastră, izgonită din biserici, şcoli, dregătorii ș.a.m.d. Acestea erau de fapt revendicările de bază din Programul așa-zisului Partid Naţional Român din Basarabia, expuse în articolul „Câteva puncte din programul nostru"[303], revendicări bazate pe prevederile Manifestului din 17 octombrie: libertatea conştiinţei, a cuvântului, a întrunirilor, dreptul cetăţenilor la votul universal, direct şi secret, elaborarea legilor de către aleşii poporului s.a.m.d. Aceste libertăți anunțate au modificat şi optica autorităților asupra ideii editării unei publicații periodice în limba română în Basarabia. În acest context mai puțin ostil ideii[304], suportul moral, dar şi cel material al lui Constantin Stere, cunoscut om politic, pe atunci profesor la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, a fost oportun şi a condus la realizarea proiectului unei publicații naţionale, care devenise în toamna lui 1905 obsesie comună pentru toate grupările democratice din provincie. După mai multe consfătuiri şi discuţii, purtate în particular cu liderii acestor grupări, Stere reuşeşte să unească gruparea studenţilor revoluţionari cu gruparea mai moderată a lui Ion Pelivan şi Emanuil Gavriliţă. Este creat un comitet de redacţie din membrii ambelor grupări, care a iniţiat şi a pregătit editarea primei publicații periodice românești din provincie – „Basarabia". Astfel, din 26 mai 1906 apare gazeta „Basarabia" – prima tribună pentru promovarea reperelor de legitimare identitară a basarabenilor[305].

În această agitație pentru drepturi cetățenești (economice, sociale, naționale) în care se regăsesc și revendicări pentru deșteptarea basarabenilor la viața națională, ieromonahul Gurie reușește să promoveze mai liber ideile sale: prin discursuri și lecții publice, prin alocuțiuni misionare, dar și prin cuvântul scris. La 30 octombrie, în ziarul local „Бессарабская жизнь" apare articolul ieromonahului Gurie „O scumpă autorizație" privind necesitatea revenirii limbii moldoveneşti în biserică şi școală. Tot în toamna anului 1905, în Duma orășenească din Chişinău Gurie Grosu ține o lecție despre atitudinea Bisericii faţă de Manifestul din 17 octombrie 1905. Și demersurile sale pentru reactivarea Tipografiei Duhovnicești (eparhiale) încep să se realizeze: la 21 noiembrie 1905, Congresul eparhial a înființat o comisie specială, în componența căreia a fost ales ieromonahul Gurie împreună cu protoiereii Constantin Popovici, Mihail Plămădeală, preoţii

[303] Câteva puncte din programul nostru. În: *Basarabia,* 1905, 22 decembrie, nr. 6.
[304] Premisele apariției presei de expresie românească în Basarabia la începutul secolului al XX-lea au fost determinate de: a) situația social-politică instabilă a Rusiei la 1905; b) condițiile insuportabile ale națiunilor subjugate de țarism; c) prevederile democratice ale Manifestului din 17 octombrie 1905; d) obiectivele temerare ale grupărilor democratice din Basarabia.
[305] Silvia Grossu. *Presa din Basarabia*..., pp. 32-36.

Constantin Parfentiev, Alexandru Baltaga şi Mihail Cecan, pentru a elabora planul pas cu pas de redeschidere a tipografiei. Munca intensă cu dedicație a comisiei s-a soldat, în mai puțin de un an, cu rezultatul scontat. Pe 26 octombrie 1906 a avut loc momentul inaugurării oficiale a tipografiei eparhiale, evenimentul memorabil fiind reflectat în primul reportaj din prima publicație periodică în limba română din Basarabia[306]. Și acest deziderat, de o importanță covârșitoare pentru destinul de mai departe al românismului din Basarabia se datorează insistenței și efortului viitorului mitropolit al Basarabiei. Prima carte tipărită la tipografia reactivată va fi „Psaltirea" de la Chişinău (după ediția Psaltirii de la Neamț), realizată de părintele Macarie Untul, Grigore Constantinescu şi Gurie Grosu, ultimul asumându-şi responsabilitatea pentru versiunea finală. La această primă carte religioasă s-a lucrat intens mai bine de un an: din mai 1907 până în iunie 1908, când primele exemplare ies de sub teascurile tipografiei.

Perioada 1905-1907 este foarte intensă sub aspectul demersurilor de revenire la valorile firești ale basarabenilor. Preoții se implică mai cu îndrăzneală în activitățile de redobândire a drepturilor plugarilor. Mitropolitul Nestor Vornicescu explica legătura aceasta a clerului cu țărănimea, afirmând cu referire la contextul revoltelor țărănești de la 1907 din România: „La începutul secolului nostru, majoritatea preoţilor Bisericii Ortodoxe Române erau fii de ţărani şi trăiau în mediul rural, în cea mai mare parte erau supuşi aceloraşi condiţii de viaţă ca şi ţăranii. Ei înţelegeau bine dreapta ridicare a ţăranilor. Erau convinsi că misiunea lor bisericească și uman-socială le impunea să sprijine atitudinea și cererile ţăranilor"[307]. Contextul de la 1907 din România avea similitudini cu cel al anilor 1905-1907 din Basarabia, așa că această lămurire era valabilă și pentru clerul din Basarabia. Gurie Grosu este solicitat și se implică în diverse activități culturalizatoare, orientate spre scoaterea țăranului din ignoranță și întuneric. De aceea lupta pentru „școală și biserică" în limba-mamă a românilor din Basarabia devine crezul său.

În aprilie 1906, conducerea Seminarului Teologic din Chişinău a instituit o Comisie specială în vederea întocmirii unui program privitor la „predarea limbii moldoveneşti în seminar", din care făceau parte protoiereul Constantin Popovici, preoții V. Glavan, Alexandru Baltaga, Macarie Untul şi misionarul eparhial Gurie Grosu. Tot în 1906, la 30 mai, Gurie Grosu este ales

[306] În: *Basarabia*. Gazetă național-democratică. 1906, nr. 32, din 30 octombrie.

[307] Dr. Nestor Vornicescu (Arhiepiscop și Mitropolit). *Desăvîrşirea unității noastre naționale – fundament al unității bisericii noastre străbune*". Craiova, 1988, p. 377: „Mulţi dintre aceşti preoţi s-au aflat în zilele răscoalelor din 1907, în acele grele ceasuri de încordare dramatică, de luptă și jertfă, între ţărani, în mijlocul celor care, mînaţi de deznădejdea lor, erau hotărîţi să pună capăt umilinţelor şi suferinţeior îndurate atîta amar de vreme. Au căutat să sprijine din toate puterile lor cauza dreaptă a ţăranilor. Atitudinea lor nu i-a dezonorat. Ei nu au constituit niciodată și nu puteau constitui nici acum o clasă socială aparte, o castă privilegiată. Preoţimea noastră și ierarhia bisericească au simţit la fel cu poporul dreptcredincios, socotit trup al Bisericii".

președintele Societăţii Istorico-Arheologice Bisericești din Basarabia, continuând și în această nouă demnitate munca de prezervare a valorilor de patrimoniu național. În baza muncii de cercetare a arhivelor, prin publicarea rezultatelor în „Monitorul oficial al Eparhiei Chișinău” și în presa locală, ieromonahul Gurie readuce în atenția publicului din Basarabia un șir de valori ale istoriei naționale, propunând și unele soluții pentru promovarea lor. Astfel, ieromonahul Gurie tipărește în patru numere din „Monitorul/ Buletinul Eparhiei Chișinău” (Кишиневские Епархиальные Ведомости, KEV) studiul „Momente esențiale din istoria tipăririi de carte în Basarabia” [308], în care redă traseul evoluției producției tipografice în teritoriul Basarabiei. Tot în „Monitorul...” apare și un alt articol „Câteva extrase din arhive despre școlile bisericești din Basarabia, înaintea anexării ei de către Rusia”[309]. Preocuparea sa pentru fondarea unei publicații periodice în limba română pentru cler și mireni este promovată insistent la întrunirile clerului și în presă. În același „Monitor...” este publicat articolul „Jurnalul duhovnicesc – necesitatea imperioasă a Eparhiei Chișinău”[310]. Demersul prin care se solicita permisiunea de a tipări revista „Luminătorul” primește toate aprobările și prin Ucazul Sfântului Sinod (Nr. 15441) din 20 decembrie 1907 sunt desemnați responsabilii pentru editarea „jurnalului bisericesc”: redactori urmând a fi protoiereul Constantin Popovici şi ieromonahul Gurie, iar cenzor – Simion Muranevici. În luna ianuarie 1908 apare primul număr al revistei „Luminătorul” cu subtitlul „Lumina lui Hristos să lumineze pre toți”[311].

Anii 1908-1909 sunt rodnici și pe tărâmul pedagogic – ieromonahul Gurie elaborează și editează primele sale manuale: „Cartea de învățătură despre legea lui Dumnezeu”[312] (1908) și „Bucoavna moldovenească” (1909)[313]. Deși promovată în cadrul legal, activitatea lui Gurie Grosu pe tărâm național (românesc) religios a fost calificată de autoritățile țariste ca fiind „separatism” față de Rusia, iar drept urmare – Arhimandritul Gurie a fost trimis într-o mănăstire din Smolensk. În 1910, la 20 februarie, este numit director al Școlii Normale Bisericești din Alexandrovsk-Gruşevsk. În această calitate este decorat cu ordinul Sf. Ana de gradul III[314]. În anul 1912 merge la Moscova, ca să se închine la moaștele Sfântului Mitropolit Alexie, care se aflau la Mănăstirea Ciudov. În 1914, în incinta școlii a fost amplasat un spital militar pentru

[308] Главнейшие моменты в истории молдавского книгопечатания Бессарабии. În: *KEB,* 1907, nr. 2, pp. 57- 62; *KEB,* 1907, nr. 3, pp. 107-112*; KEB,* 1907, nr. 4, pp. 139-146; *KEB,* 1907, nr. 5, pp. 173-178.
[309] *KEB,* nr. 3, 1907.
[310] Духовный журнал на молдавском языке – насущная потребность Кишиневской паствы”. În: *KEB,* 1907, nr. 16-17, pp. 555-558.
[311] Luminătorul, 1908, nr. 1.
[312] Anexa nr. 3.
[313] Anexa nr. 4
[314] A se vedea Anexa nr. 7. În: *Mitropolitul Gurie – discurs identitar...,* p. 260.

ostașii răniți în luptele Primului Război Mondial. Este o ocazie în plus pentru Arhimandritul Gurie de a-și revedea basarabenii dragi. Gurie Grosu discută cu soldații basarabeni, le alină suferințele, se roagă împreună. Războiul lumii schimbă situația, influențând și destinul lui Gurie Grosu, care în decembrie demisionează pentru a veni mai aproape de Basarabia. Din decembrie 1914 este numit director la Școală Normală (spirituală) din localitatea Șamovka*, situată în gubernia Herson[315], de unde drumul spre Basarabia devine mai accesibil.

Toată perioada exilului continuă să studieze istoria națională. Elaborează, în baza manuscriselor starețului Andronic[316] și a însemnărilor de pe documentele arhivelor de la mănăstirea unde a fost călugărit, lucrarea „Istoria Mănăstirii Sfintei Înălțări a Domnului Noul-Neamț" [317]), care se tipărește în limba rusă, la Tipografia eparhială din Chișinău. În anul 1910 se tipărește, tot la Tipografia eparhială, „Cartea de citire cu științe din gramatica moldovenească"[318], al treilea manual cu caractere chirilice, scos și el pe cheltuială proprie. Nu încetează colaborarea cu revista „Luminătorul": publică în anul 1909: „Învățătură de ziua Sfântului Nicolae făcătorul de minuni și a Prea blagocestivului Domn Împărat Nicolae Alexandrovici"[319] și „Celor care răpștesc (*se plâng – n.n.*) că ostenelile lor nu se prețeluiesc"[320]; în 1911 apare omilia „Vin nou în foi vechi"[321], iar în 1912 – articolul „Împotriva așa-numitei mișcări de la Balta"[322] ș.a.

În următorii ani de exil 1914-1916, fiind în regiunea Herson, mai aproape de Basarabia, își vizitează colegii, familia, redacția revistei și scrie materiale pentru revista „Luminătorul"[323]. Conchidem că etapa anterioară anului 1917, de circa 10 ani de înstrăinare de Basarabia a Arhimandritului Gurie Grosu, nelipsită de dramatism, bineînțeles, nu a fost una de refugiu cultural și identitar. Cărturarul Gurie a continuat munca de cercetare, de instruire misionară, de organizare și monitorizare a procesului didactic în calitatea sa de director al școlilor duhovnicești din Alexandrovsk-Grușevsk și Șamovka, acumulând o valoroasă experiență pedagogică, ulterior

---

[315] Silvia Grossu. Mitropolitul Gurie – tabel cronologic. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură...*, p. 16. *Șamovka (în unele surse – Samovka): localitatea respectivă, din regiunea Donului, nu mai există pe hartă, deoarece în perioada sovietică, extinzându-se extragerile de cărbune la minele din regiunea Donbas, ea a fost asimilată de orășelul minier Pervomaisk.

[316] ANRM, F. 2119, inv. 3, d. 30, 41, 54, 55...

[317] *История Ново-Нямецкого Свято-Вознесенского монастыря.* 1911. Tipografia eparhială din Chișinău, 160 pagini, cu ilustrații.

[318] A se vedeai Anexa nr. 9. În: *Mitropolitul Gurie – discurs identitar...*, p. 262.

[319] *Luminătorul,* 1909, nr. 3, pp. 36-39.

[320] *Luminătorul,* 1909, nr. 12, pp. 11-12.

[321] *Luminătorul,* 1911, nr. 4, pp. 35-45.

[322] *Luminătorul,* 1912, nr. 4, pp. 11-12.

[323]Arhimandritul Gurie Grosu. Starea inimii omului care întru pocăință petrece viața. În: *Luminătorul,* 1915, nr. 6; Idem. Sfârșitul dreptului. În: *Luminătorul*, 1915, nr. 10 (cu prelungiri în alte numere din 1916).

de mare folos în Basarabia. „Anii care urmau îndată nu erau dintre aceia în care viața curge domoală, ci vâjâiau de îmbulzeala evenimentelor. În curând izbucnește războiul anterior, în care problema națiunilor se pune cu o vigoare necunoscută încă. Se ajunsese pe o culme a evoluției morale, pe care astăzi o putem invidia, cu toate că eu unul sunt încredințat că oricare ar fi tragedia momentului de față, dreptul popoarelor de a-și croi singure soarta e un bun ce nu se va mai pierde niciodată”[324].

Așadar, traseul luptei viitorului mitropolit pentru drepturile naționale ale basarabenilor pe segmentul 1905-1917 este ferm, necurmat de evenimente și contexte exterioare. Rezumativ, parcursul până la 1918 a lui Gurie Grosu este redat de către cercetătoarea Elena Chiaburu astfel: „Concomitent cu tipărirea cărților, Gurie a desfășurat și o bogată activitate publicistică, alături de alți mari intelectuali și patrioți basarabeni, ce a reaprins curentul național în stânga Prutului. A susținut fondarea primului ziar în limba română numit „Basarabia”, între anii 1906-1907, după care a scos o revistă devenită ulterior extrem de importantă pentru viața culturală din Basarabia, „Luminătorul”, care a apărut din 1908 până în 1944. Reacția autorităților țariste la activitatea cu sens național românesc a lui Gurie a fost dură: în 1909 a fost exilat în gubernia Smolensk, de unde s-a întors imediat după Revoluția din februarie 1917, chemat de liderii mișcării naționale care aveau nevoie de un reprezentant recunoscut în rândul clerului. Militant activ pentru Unire, el a fost unul dintre fondatorii Partidului Național Moldovenesc și fiind unul dintre puținii preoți cărturari care puteau liturghisi în limba română, a binecuvântat deschiderea primului parlament al Basarabiei, la 21 noiembrie 1917”[325]. Ne reamintim iarăşi de aprecierea Î.P.S.S. Nestor cu referire la vredniciile Arhimandritului Gurie: „După prima perioadă de bogată strădanie cărturărească acum avem în față a doua perioadă pilduitoare, care începe din anul 1917, cu aceleaşi roade bogate…”[326].

În primăvara anului 1917, în noul context social din Imperiul Rus, printre primele pături sociale care se implică în soluționarea cardinală a diverselor probleme sociale, economice, culturale este şi clerul basarabean. Prima revistă bisericească din Basarabia, „Luminătorul”, pe lângă funcţia de bază – de cronicar al vieţii bisericii şi clerului basarabean, îşi asumă și rolul de generator al evenimentelor, devenind o adevărată tribună naţională a acestora. În luna mai 1917 este publicată adresarea „Către cliroşenii Basarabiei” cu îndemnul: „…noi toţi trebuie să primim

[324] Cuvântul dlui Ministru I. Petrovici. În: *Luminătorul*, 1943, nr. 10-11-12, octombrie-noiembrie-decembrie, p. 735.
[325] Elena Chiaburu. *Câteva considerații pe marginea trilogiei* ..., p. 88.
[326] Mitropolitul Nestor Vornicescu. Mitropolitul Gurie al Basarabiei – osteneli cărturărești. În: *Literatura și Arta*, 1993, nr. 49, 2 decembrie, p. 7; nr. 50, 9 decembrie, p. 7.

parte la zidirea vieţii bisericești din nou". Apelul solicita implicarea plenară a slujitorilor bisericii în tumultul evenimentelor, implicare preconizată ca o acţiune de însumare şi fortificare a potențialului edificator al slujitorilor Bisericii Ortodoxe pentru promovarea obiectivelor naţionale. Întruniţi într-un Congres extraordinar, care şi-a ţinut lucrările la Chișinău între 19-24 aprilie 1917, slujitorii bisericii au cerut în mod hotărât dreptul la autonomie pentru Biserica din Basarabia, în baza căreia „...să se înființeze o Mitropolie românească basarabeană, cu mitropolit şi episcop aleşi de către congresele eparhiale ale acestei eparhii, din sânul şi rândurile românilor basarabeni, iar graiul slujbelor şi în şcoli să fie cel românesc"[327]. Congresul s-a pronunțat „pentru formarea unui organ autonom moldovenesc de administrare – Sfatul Ţării"[328]. La Congresul Clerului din august 1917 s-a acordat vot de încredere în noua situaţie episcopului în funcţie – Î.P.S. Anastasie. Dar acesta între timp, conformându-se ordonanțelor Sinodului Rus, îşi schimbase opiniile, astfel că în momentele cruciale pentru soarta Bisericii din Basarabia, atunci când implicarea lui, conform statutului pe care îl deţinea, era imanentă, el nu se găsea la Chişinău, ci la Moscova. Absenţa lui îndelungată şi nejustificată a cauzat incertitudini şi dificultăți pentru oficializarea ulterioară a relaţiilor cu Biserica Ortodoxă Română.

Anul 1917 a fost timpul amplelor manifestări de emancipare națională a românilor basarabeni. Programul Partidului Național Moldovenesc, publicat pe 9 aprilie 1917 în ziarul „Cuvânt Moldovenesc", cerea introducerea autonomiei Basarabiei: „Deosebită de restul Rusiei prin istorie, rasă, limbă, ca și prin obiceiuri, codice civil deosebit și prin forme deosebite de stăpânire de pământ, Basarabia cere introducerea autonomiei, pe care a avut-o: ea va pleca pe calea progresului, va câștiga timpul pierdut în trecut, când cea mai inocentă și naturală tendință către autodeterminare națională se eticheta și se pedepsea ca separatism"[329]. Programul partidului prevedea asigurarea libertăților democratice, redactarea tuturor legilor interne ale Basarabiei de către Dieta provincială – Sfatul Țării, introducerea administrației alcătuite din băștinași ce cunosc limba poporului; în școlile de toate treptele, limba de predare să fie limba națională a poporului etc. Primul Congres Militar Moldovenesc din toată Rusia, întrunit la Chișinău între 20 și 27 octombrie 1917, a ales Sfatul Țării – organ legislativ superior al Basarabiei. „La 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării a proclamat independența Basarabiei față de Rusia, iar la 27 martie – unirea provinciei istorice cu România. Actul unirii Basarabiei cu România a încununat voința generației de basarabeni de a repara o nedreptate crasă, comisă de Imperiul Rus în 1812. Fiind un

[327] *Luminătorul*, 1917, nr. 5, p. 6-7.
[328] Ibidem.
[329] *Cuvânt Moldovenesc*, 1917, 9 aprilie.

eveniment progresist, unirea Basarabiei cu România a însemnat recăpătarea libertății naționale, dreptul de exprimare în limba română, dreptul la instrucție în limba română, posibilitatea basarabenilor de a supraviețui ca parte a neamului românesc”[330].

Gurie Grosu a fost primul pe lista clerului care a semnat, la 11 decembrie 1917, „Declarația Uniunii Clericilor Moldoveni din Chișinău despre starea bisericii în Republica Moldovenească”, document prin care se revendica autonomia Bisericii din Basarabia, în frunte cu un Sobor bisericesc local și un ierarh moldovean.[331] Tot în decembrie 1917, atunci când se formează primul guvern al Republicii Moldovenești, Arhimandritul Gurie este ales de Sfatul Țării la postul de Subsecretar de Stat la Ministerul de Justiție, pentru conducerea și îndrumarea cultelor basarabene, funcție pe care a deținut-o până când Consiliul de Directori, adică Guvernul Basarabiei, a fost dizolvat prin decizia Sfatului Țării de unire necondiționată cu România.

După 27 martie 1918, deși încă în frunte cu ierarhii ruși, slujitorii clerului au participat la manifestările organizate cu prilejul evenimentului Unirii, nutrind speranțe sincere că doleanțele lor au sorți de izbândă. E necesar, însă, de amintit că procesul unificării administrative, legislative, culturale, îndeosebi a celei bisericești, a decurs anevoios, cu numeroase impedimente, firești unui atare fenomen, mai ales dacă se ia în calcul contextul postbelic cu toate deficiențele sale. Unele bariere erau artificiale și parveneau din exterior: bunăoară, neratificarea sau tărăgănarea ratificării Tratatului de la Paris de către unele state, intensa propagandă bolșevică de peste Nistru ș.a; altele – din interior: împotrivirile minorităților naționale de a accepta reformele care se impuneau de noul statut al României întregite, revoltele adepților vechii administrații, ale noilor adversari ai Bisericii naționale (reprezentanți ai diverselor confesiuni acceptate pe teritoriul României prin Legea Cultelor), din partea starostilnicilor ș.a.m.d.

În noul context politic de după Unire, activitatea exarhicească a viitorului Mitropolit al Basarabiei a avut un start neobișnuit și neașteptat pentru un ieromonah, misionar al Eparhiei Chișinău, Arhimandrit din 1909: pe 4 iulie 1918 a fost ales de Sf. Sinod din București, şi la 15 iulie, la Iași, hirotonit episcop vicar cu titlul de Botoșăneanul şi cu titlul oficial Arhiereul Gurie, vicar al Mitropoliei Moldovei. În 1919 a fost numit arhiereu-vicar al Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului (cu titlul „de Bălți”). Primele activități în această nouă calitate au fost vizitele canonice în județele Bălți, Soroca și Hotin, prilejuri cu care predica și hirotonisea preoți în parohiile rămase fără păstori din cauza războiului ori din alte motive. Acest spirit de slujire

[330] Anatol Petrencu. *În serviciul zeiței Clio*. Chișinău, 2001, p. 16.
[331] *Luminătorul*, 1918, nr. 2, februarie, pp. 5-16.

jertfelnică nu l-a părăsit până la sfîrșitul vieții[332]. Dar și onestitatea și generozitatea sa în calitate de arhiepiscop i-au creat de la început o aureolă de ierarh smerit: „Gurie a fost un arhiereu curat la suflet și cinstit; el nici n-a cugetat măcar să ia mită la hirotonii de la candidați sau la transferări, cum se mai petrecea pe alocuri în Biserica noastră; el repeta și pentru călăuzirea altora «în dar ați luat hirotonia de arhiereu, în dar să dați hirotonia mai departe»”[333].

La 20 februarie 1920, la Chişinău, a fost ales de către Congresul Eparhial al Preoţilor şi Mirenilor din Basarabia în fruntea Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului. Doar că alegerea s-a făcut oarecum împotriva opiniei cercurilor politico-ecleziastice din dreapta Prutului, care se temeau că un ierarh localnic ar fi putut cădea pradă unor tendințe centrifuge de natură a rupe Basarabia de trupul României Mari. Aşa cum arată Veronica Boldişor în studiul „File din istoria unei biserici și a unui mitropolit”, alegerea lui Gurie Grosu în demnitatea de Arhiepiscop al Chişinăului şi Hotinului a produs prima fisură între chiriarhatul basarabean şi cel bucureştean[334]. El a fost ales de un for nerecunoscut de legile Statului Român; ierarhul trebuia să fie numit de către Sf. Sinod al BOR. Deși ales arhiepiscop la 20 februarie 1920, este confirmat în această demnitate, prin Înaltul Decret Regal, semnat de regele Ferdinand I, la 25 decembrie același an, instalarea în scaunul arhiepiscopal făcându-se la 16 mai 1921[335]. Pe parcursul celor opt ani ce au precedat înființarea Mitropoliei, a fost creată o nouă administrație eparhială care corespundea realităților socio-politice de după Unire.

În februarie 1921 Arhiepiscopul Gurie a convocat un Congres Eparhial General, prin intermediul căruia s-a examinat situația instituțiilor și așezămintelor eparhiale locale, în scopul armonizării administrației bisericești de la est de Prut cu cea din dreapta Prutului, totodată, ținându-se seama de specificul Bisericii basarabene, care în timpul ocupației rusești avusese timp de 106 ani o organizare diferită de cea de la vest de Prut[336]. Cu referire strict la momentul februarie 1921, precizăm că anumite instituții ecleziastice basarabene importante fuseseră modificate radical de Mitropolitul Moldovei Nicodim între anii 1918-1919, fără ca schimbările

[332] Constantin N. Tomescu. *Jurnal din viața mea...,* p. 877: „Gurie nu obosea, chiar în ultimii săi ani de slujire, să poarte greutatea hirotonisirii de diaconi, preoți și monahi; într-o eparhie atât de mare, uneori hirotoniile se țineau lanț, zi de zi.”
[333] Ibidem.
[334] Veronica Boldişor. *File din istoria...,* p. 161.
[335] Învestitura regală a Î.P.S. Gurie ca Arhiepiscop al Eparhiei Chişinăului şi Hotinului. În: *Luminătorul,* nr. 5, mai; Nestor (Vornicescu) Mitropolit. Mitropolitul Gurie al Basarabiei – osteneli cărturărești. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*, pp. 35-53; Veronica Boldișor. Activitatea Mitropolitului Gurie Grosu după Unire. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţă şi cultură…,* p. 163.
[336] Eugen Onicov, Teodor Olaru. Viața bisericească din Basarabia la răscrucea secolelor XIX-XX. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură...,* pp. 70-77.

făcute să fi fost întotdeauna adecvate și acceptate[337]. În urma dezbaterilor, Congresul a hotărât să se desființeze Administrația Centrală Eparhială, Consiliul Superior Eparhial, Inspectoratul general bisericesc, restabilindu-se în locul lor vechiul Consistoriu Duhovnicesc cu cinci preoți-membri și Comitetul Eparhial, ca cea mai înaltă instituție care reprezintă Congresul General, alcătuit din șase membri. Tot atunci s-a hotărât ca abonarea la revista „Luminătorul", declarată revistă oficială a Bisericii Basarabiei, să fie obligatorie pentru toate parohiile și mănăstirile eparhiei, la fel și la „Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești". De asemenea, au fost reluate studiile la Seminarul Teologic și în cele trei Școli Spirituale, cărora li s-au confirmat directorii numiți anterior. Directori noi au fost numiți la Tipografia eparhială și la Fabrica de lumânări[338].

O situație de disonanță între stat și Biserică se crease în România după întregirea din 1918. Provinciile proaspăt reîncorporate aveau nevoie de un îndelung proces de sincronizare a valorilor din toate domeniile, unul dintre cele mai sensibile fiind cel ecleziastic. Biserica Ortodoxă din Basarabia, bineînțeles, avea și ea particularitățile sale. Iată cum explică Arhiepiscopul/ Mitropolitul Gurie Grosu în cartea sa o parte din reticențele instalate în Biserica din Basarabia chiar după Unirea din 1918: „Poporul basarabean, în cei o sută de ani de cotropire rusească, deşi profund credincios în Dumnezeu, a devenit, totuşi, bănuitor faţă de autorităţi, mai ales din cauză că acea conducere bisericească i-a fost străină. În general, sub ocupaţia rusească ţaristă, traiul în Basarabia şi viaţa omenească, din punct de vedere economic şi material, erau uşoare şi înfloritoare pentru toţi acei ce nu făceau iredentism sau alte mişcări politice ori sociale. Poporul a fost multă vreme scutit de armată; dările au fost micşorate şi numeroase înlesniri materiale au fost acordate cu mărinimie pentru toţi.

La alipirea cu patria-mumă (în 1918) guvernul României şi Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române şi-au dat seama de situaţia aceasta și cel dintâi lucru la care s-au gândit a fost de a face către clerul şi norodul Basarabiei o declaraţie solemnă, trimiţându-ne „Cartea pastorală" din 16 iunie 1918, în care Sfântul Sinod şi guvernul făgăduiesc tuturor celor din Basarabia că li se vor îndeplini cu sfinţenie toate dorinţele privitoare la autonomia bisericească de care au nevoie, că averile Bisericii basarabene vor fi respectate, că starea materială a clerului nu numai că se va păstra cum este, dar se va mai îmbunătăți, tot aşa ca şi starea lui culturală"[339]. Sunt invocate nai multe argumente pentru a explica de ce nu a fost posibilă respectarea „Cărții

[337] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea...*, pp. 791-792.
[338] Ibidem, pp. 791-792.
[339] Ibidem, p. 166.

pastorale", dar cert este că lui Gurie Grosu i-a revenit o sarcină peste puterile oricui. Mai grav era că, după Unirea Basarabiei cu România, clerul ortodox filorus din provincie nu a dorit să recunoască şi unirea bisericească. Dimpotrivă, feţele bisericeşti filoruse şi o parte a clerului șovăielnic pledau pentru autonomia/ independența bisericească. Revendicarea a fost formulată în aprilie şi august 1917, în condiţiile Rusiei democratice, ceea ce era corect, pentru că însemna despărţirea de Biserica Ortodoxă Rusă. Ulterior, însă, această revendicare „s-a întors ca un bumerang împotriva celor ce l-au lansat; „ţigancovii"[340] Basarabiei au reuşit să inoculeze unei bune părţi, dacă nu chiar majorităţii clerului basarabean, ideea aşa-zisei autonomii faţă de Biserica Ortodoxă Română"[341].

A altă reformă neacceptată de clerul Basarabiei a fost cea administrativă: chiar după învestirea lui Gurie Grosu ca arhiepiscop titular la Chișinău, au început demersurile pentru reînființarea celor două episcopii istorice existente înainte de anexarea din 1812: cea a Hotinului și cea a Ismailului. Episcopia Hotinului avusese în fruntea sa la finele secolului XVIII pe vestitul cărturar Amfilohie Hotiniu. Episcopia Ismailului avusese două reședințe episcopale: Cetatea Albă și Ismail – unde între anii 1856 și 1878, când sudul Basarabiei a revenit României în urma Păcii de la Berlin, a fost episcop cărturarul prelat Melchisedec Ștefănescu. În timpul stăpânirii ruse, Eparhia Basarabiei era împărțită în două vicariate ce cuprindeau 9 județe, 70 de protopopiate cu 55 de parohii urbane, 927 de parohii rurale ce aveau 1082 de biserici și capele. Toate acestea erau deservite de 1127 de preoți, 14 diaconi și 1114 diaconi-cântăreți și cântăreți bisericești[342]. Așadar, la 18 martie anul 1923 au fost reînființate cele două episcopii: a Hotinului, cu reședința la Bălți, și a Cetății-Albe – Ismail, cu reședința la Ismail. Episcopia Hotinului s-a reînființat pentru județele de nord ale Basarabiei: Bălți, Soroca și Hotin, cu sediul la Bălți, un oraș cu legături feroviare mai bune decât Hotinul. Pentru județele din sud: Ismail, Cetatea Albși Cahul s-a înființat Episcopia Cetății Albe-Ismail cu sediul la Ismail și cu reședința chiar în vechea clădire a episcopului Melchisedec Ștefănescu. Județele din centrul Basarabiei: Lăpușna, Orhei și Tighina au rămas părți componente ale Arhiepiscopiei Chișinăului, administrate de

[340] De la numele de familie al lui Vladimir Ţiganco, rus de origine, şeful fracţiunii ţărăneşti din Sfatul Ţării, care, aşa cum remarca Duiliu Zamfirescu, făcea parte din pleiada „mare şi nenorocită, care socotea poporul ca o materie experimentală a ideilor lor; moarte, suferinţă, dezastru militar, sărăcie lucie, degenerescenţă, nimic nu-i înspăimântă". Citat din: Duiliu Zamfirescu. *În Basarabia*. Ediție îngrijită, prefață, comentarii și note de Ioan Adam. București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2012, p. 58.
[341] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea...*, p. 164.
[342] Constantin N. Tomescu. *Jurnal din viața mea...*, p. 311.

Gurie[343]. Bineînțeles că și această reformă administrativă, ca și cea a averilor bisericești, a nemulțumit cea mai mare parte a clerului din Basarabia, astfel că animozitățile se tot acumulau.

Mai existau şi alte probleme, care au constituit puncte de plecare ale adversității dintre cler şi enoriaşi şi ale disensiunilor dintre slujitorii bisericii. Un factor de destabilizare al bisericii din Basarabia a fost chestiunea averilor bisericești[344]. Articolul 5 din „Legea de reformă agrară pentru Basarabia" stipula pentru bisericile şi mănăstirile din Basarabia o expropriere fără precedent (lăsarea a doar câte 50 ha de pământ arabil fiecărei mănăstiri şi câte 8 ha de fiecare membru al clerului). Dar „Cartea pastorală a Sfântului Sinod al Bisericii autocefale Ortodoxe Române dreptslăvitoare de Răsărit" de la 16 iunie 1918, garantând autonomia Bisericii din Basarabia şi păstrarea tuturor bunurilor şi drepturilor, stipula: „ […] atât Sfântul Sinod, cât şi înaltul guvern au ţinut ca într-un glas să vă dea şi încredinţarea că vi se vor îndeplini cu sfinţenie toate dorinţele privitoare la autonomia bisericească de care aveţi nevoie… Averile Bisericii basarabene vor fi respectate şi lăsate numai în folosul Bisericii; starea materială a clerului nu numai că se va păstra cum este, dar se va mai îmbunătăţi…".[345]

Arhiepiscopul Gurie Grosu desfăşoară o amplă activitate de organizare, de monitorizare a metamorfozelor care se impuneau, încercând să echilibreze situația tensionată prin vizite canonice în diverse localităţi ale Basarabiei, prin hirotonii de preoţi şi diaconi, prin redactarea şi publicarea de studii în domeniul istoriei, religiei, culturii, dar și prin rostirea de alocuțiuni, predici, pastorale cu explicații și lămuriri de situații. În acest context deloc calm, Arhiepiscopul Gurie Grosu a monitorizat atent procesul de instruire teologică, iar în forurile superioare a pledat insistent pentru deschiderea unei Academii de Teologie la Chişinău. Problema s-a discutat de mai multe ori la Adunările Eparhiale, a fost constituită o echipă, care a reuşit să elaboreze conceptul primei instituții de învățământ superior în Basarabia, să întocmească un plan de implementare a proiectului, cu deviz de cheltuieli de organizare și de întreținere[346]. Dar abia peste cinci ani, la 8 noiembrie 1926, a fost întemeiată Facultatea, nu Academia, ca o extensie a Universității „Al.I. Cuza" din Iași. Chiriarhul a binecuvântat inaugurarea cursurilor la Facultatea

[343] Ibidem, pp. 802-803.
[344] O lege a Sfântului Sinod a împărţit Basarabia în trei eparhii: a Chişinăului, a Bălţilor – Hotinului şi a Cetăţii-Albe – Ismailului. Această decizie a produs dezbinare religioasă, subminându-i autoritatea şi influenţa Arhiepiscopului Gurie. Crearea celor două eparhii din nordul şi sudul Basarabiei a afectat serios integritatea bisericească, „dezavantajând Arhiepiscopia Chişinăului, care rămăsese cu un număr sensibil mai mic de parohii decât Episcopia Hotinului şi Bălţilor, creând totodată o eparhie „de mâna a doua", cum avea să fie cea a Cetăţii-Albe şi Ismailului, prin baza sa logistică şi prin potenţialul economic" (După Boris Buzilă. *Op. cit.*, p. 267).
[345] Mitropolitul Gurie al Basarabiei. *Procesul şi apărarea mea. Denunţarea complotului apocaliptic*. Bucureşti, 1937.
[346] *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul"...*, pp. 230-235.

de Teologie din Chişinău, spunând între altele: „Facultatea de Teologie va fi un izvor de sentimente patriotice, din care adăpându-se studenții moldoveni dintre Prut şi Nistru se vor contopi sufleteşte cu neamul întreg de pretutindeni şi se vor elibera de nuanţele străinismului, care se mai simt vibrând în mişcările, vorbele şi gândirea lor”[347]. Înființarea primei instituții de învățământ superior din Basarabia a constituit și un semn al încrederii, al recunoașterii meritelor Seminarului Teologic din Chișinău[348], al activității didactice a profesorilor din Basarabia.

Prin „Legea de organizare a Bisericii Ortodoxe Române” și noul Statut Bisericesc din 1925, Arhiepiscopia Chișinăului a fost ridicată la rangul de Mitropolie. La 6 mai 1925 Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a înființat formal Mitropolia Basarabiei, care îşi va căpăta statutul corespunzător abia la 28 aprilie 1928, odată cu ridicarea lui Gurie Grosu la rangul de Mitropolit. Astfel, prin înfiinţarea Mitropoliei Basarabiei, clerul şi poporul ortodox din această parte a ţării au fost puși pe picior de egalitate cu tot clerul şi credincioşii ortodocşi din celelalte provincii, iar Gurie Grosu a intrat în istorie cu titulatura de primul Mitropolit de origine română al Bisericii basarabene.

Evenimentul a fost reflectat pe larg în presa timpului, revista „Luminătorul” dedicându-i integral numărul din mai 1928. Pe parcursul anilor şi-a continuat activitatea teologică multilaterală: a oficiat slujbe arhierești în diverse localități ale Basarabiei, a pus bazele editării unei reviste noi, „Misionarul” (1929), în care a semnat prefaţa „Cunoaşteţi adevărul”, a publicat pastorale şi studii, a inspectat mănăstiri şi biserici, a sfințit biserici, a hirotonit diaconi şi preoţi etc. Altfel spus, Mitropolitul Gurie Grosu s-a implicat activ în viaţa spirituală a Basarabiei, promovând cultura, credinţa, patriotismul românesc, dând dovadă de corectitudine în tot ceea ce făcea. În anul 1936 se pune capăt tuturor acestor activități chiriarhale, prin demararea unei anchete în Eparhia Chișinău cu tentă vădită ca Gurie Grosu să fie destituit din înalta demnitate arhierească.

Perioada de după 1936, marcată de dramele discreditării ca ierarh, de demiterea sa impusă și stabilirea domiciliului forțat, precum și de alte decăderi din demnitate, gesturi neconforme nu doar cu statutul de arhiepiscop, ci și cu cadrul legal, nu au slăbit râvna sa pentru credința Ortodoxă și nu au știrbit din patriotismul său. Continuă să se vadă cu personalitățile din Basarabia, scrie articole sau adresări în Senat, către Sfântul Sinod, mai ales după evenimentele

[347] Gheorghe Palade. *Integrarea Basarabiei în viaţa spirituală românească. (1918-1940).* Studii. Chişinău: Editura Cartdidact, 2010, p. 162.
[348] Înființarea Facultății de Teologie la Chișinău. În: *Luminătorul*, nr. 18, 16 septembrie 1926; Inaugurarea Facultății de Teologie – Chișinău, 8 noiembrie 1926. În: *Luminătorul*, nr. 22, 15 noiembrie 1926; Ioan Pelivan. Cel mai mare eveniment în Basarabia, de la Unire încoace, În: *România Nouă*, nr. 133 (356), duminică, 7 noiembrie 1926.

legate de Ultimatumul din 28 iunie 1940 și ocuparea Basarabiei de trupele sovietice, merge la întruniri cu reprezentanții clerului din Basarabia pentru diverse omagieri, comemorări. Reabilitat prin Decizia Înaltei Curți de Justiție din noiembrie 1940, se implică și mai activ în soluționarea problemelor clerului basarabean refugiat și monitorizează procesul de încadrare a preoților în serviciu. Oficiază slujbe bisericești, rostește alocuțiuni de încurajare, pastorale, scrie articole în presa românească[349].

3.1.2. Activitatea culturală

Întrucât crezul urmat de Gurie Grosu, în orice funcție sau demnitate deținută, a fost cel enunțat din primele zile de activitate – „școală și biserică”[350], am dedus că preocupările viitorului mitropolit pentru soarta culturii ecleziastice și naționale se regăsesc în toate activitățile sale. Asociații și fundații culturale, instituții de învățământ, publicații periodice, lăcașuri de cult, evenimente magistrale pentru sporirea patrimoniului cultural al Basarabiei au fost inițiate, încurajate sau susținute de el pe parcursul întregii vieți. Activitatea prodigioasă în cadrul „Frățimii Nașterii lui Hristos”, evenimente magistrale pentru edificarea patrimoniului cultural al Basarabiei – redeschiderea Tipografiei eparhiale (1906), deschiderea primei instituții de învățământ superior în Basarabia (Facultatea de Teologie, 1926) – au fost marcante pentru cultura românească din Basarabia. „Numeroase societăți ale clerului sau studenților-teologi (Asociația Cultural-Istorică „Nicolae Milescu”, Societatea culturală „Petru Movilă”), în cea mai mare parte, datorau larga activitate culturală îndemnurilor și susținerii chiriarhale: conferinţele, cursurile serale, concertele contribuiau la ridicarea nivelului cultural al provinciei. În afară de societăţile de caritate, se remarcau și alte activități sau gesturi filantropice cotidiene ale Î.P.S. Gurie”[351]. Fondarea Societății (Obștii) Bisericeşti de Istorie şi Arheologie (1904), sub președinția ieromonahului Gurie (din 1906), și inaugurarea Muzeului Bisericesc[352] au oferit suporturi solide pentru salvgardarea patrimoniului material al Bisericii din Basarabia și pentru restabilirea și tezaurizarea valorilor creștine: păstrarea documentelor vechi de istorie, arheologie și a actelor cu referire la evoluția bisericească a Moldovei de ambele părți ale Prutului. În calitate de

[349] Gurie, Mitropolitul Basarabiei. Veniți de luați lumină. În: *Luminătorul*, 1941 (anul LXXIV), nr. 1-2, ianuarie-februarie, pp. 16-18.
[350] *Ce ne trebuie nouă?:* „Avem nevoie de credinţă puternică în Dumnezeu şi de ştiinţă de carte”. În: *Luminătorul*, 1908, nr. 10, pp. 5-9.
[351] Maria Danilov. Școala basarabeană: Bucoavna Veche se îmbracă în haina veacului deșteptării. În: *Datina.* Revistă editată de Centrul Cultural „Teodor T. Burada”, Constanța, nr. 47, martie 2018, p. 15.
[352] Muzeul Bisericesc, juridic, ia naștere la 4 aprilie 1904, odată cu înființarea Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău, prin efortul distinsului savant basarabean Ion Halippa.

organizator şi administrator al Muzeului a inițiat un șir de activități menite să antreneze activ preoții asociați în jurul ideii de a salva și conserva ceea ce a rămas din patrimoniul național: bisericesc și mănăstiresc. În calitate de Decan/ Președinte a trasat un parcurs pentru mai mulți ani ai Muzeului, care prevedea următoarele obiective:

a) apărarea prestigiului Bisericii şi preoțimii;

b) colectarea și salvarea lucrărilor editate sau a arhivelor-manuscris;

c) culturalizarea, evanghelizarea şi moralizarea satelor şi oraşelor prin fapte şi înfăptuiri;

d) cultivarea pe plan teologic şi social de către preoțime a respectului pentru obicei, tradiție, ritual creștin-ortodox; e) cultivarea simțământului de solidaritate între preoți, pe de o parte, şi între preoți şi popor, pe de altă parte;

f) crearea de asociații filantropice, acumularea de venituri pentru sprijinirea celor în suferință, încurajarea celor merituoşi, pentru înlesnirea operei sociale.

Tendința ieromonahului Gurie de a studia și a pune la adăpostul memoriei istorice a ceea ce era valoare de patrimoniu material[353] sau imaterial, prin valorificarea documentelor de arhivă și prin punerea lor în circuitul informațional dintr-un spațiu extins (prin filiera limbii ruse, apoi a celei române)[354] a servit de exemplu și altor slujitori ai bisericii din Basarabia. Pentru realizarea obiectivelor propuse Societatea avea drept adăpost pentru păstrarea antichităților bisericești, un muzeu, o bibliotecă, arhivă și dreptul de a edita o revistă. Astfel, în perioada 1909-1934 Societatea a editat o Revistă științifică, unde au debutat ierarhi, preoți, teologi și cercetători români din Basarabia, apoi din întreagă România. Au văzut lumina tiparului 24 de volume[355].

Completarea colecției Muzeului Bisericesc cu noi obiecte de valoare pentru cultura ecleziastică și națională: cărți bisericești, icoane, veșminte preoțești și multe alte obiecte de ritual bisericesc, a servit drept exemplu și altor preoți-cărturari. Muzeul devine în timp o carte de vizită a Bisericii Ortodoxe din Basarabia[356]. În această ordine de idei relevăm că ieromonahul Gurie

[353] Activitatea Societății a fost îndreptată spre căutarea, păstrarea și studierea monumentelor, care se referă la înființarea bisericilor, înființarea parohiilor, a ierarhiei bisericești: atât a celei superioare, cât și celei inferioare, a vieții religios-morale a clerului și a mirenilor, a situației educative, contra răspândirii ereziilor și a sectelor. Societatea s-a îngrijit de adunarea documentelor scrise, ce se referă la partea bisericească, aduce la cunoștință, descrie, prelucrează materialul arheologico-bisericesc, istoric și etnologic, care se păstrează în instituții și la persoane particulare.

[354] Ieromonahul Gurie. *Documente în limba moldovenească* (Semnat: „Documente arătate de starșinaua Obștei bisericești de istorie și arheologie, Ieromonahul Gurie"). În: *Luminătorul*, 1908, nr. 11.

[355] În: *Moldova ortodoxă.* Disponibil: https://ortodox.md/80-de-ani-de-la-redeschiderea-muzeului-bisericesc-din-chisinau/ (consultat 23.09.2023).

[356] „La 20 mai 1920 muzeul a fost vizitat de Regele României Ferdinand I și Regina Maria cu Regala Principesă Elisabeta. La fel, muzeul l-a primit pe Mitropolitul Miron Cristea (viitorul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române), Octavian Goga – Ministru al Cultelor, Visarion Puiu – Episcop de Argeș, veniți la Chișinău cu prilejul înscăunării

tipărește în patru numere la rând ale „Monitorului/Buletinului Eparhiei Chișinău” (Кишиневские Епархиальные Ведомости, KEB) studiul „Momente esențiale din istoria tipăririi de carte în Basarabia” („Главнейшие моменты в истории молдавского книгопечатания Бессарабии” [357]), în care redă traseul evoluției producției tipografice în teritoriul Basarabiei. Tot în „Monitorul...”, tot în limba rusă, în următorul număr apare un alt articol: „Câteva extrase din arhive despre școlile bisericești din Basarabia, înaintea anexării ei de către Rusia”[358]. Acest an este prolific pentru arhimandtit, el fixându-și atenția pe cele mai stringente necesități de cultivare a semenilor săi. Preocuparea sa pentru fondarea unei publicații periodice în limba română pentru cler și mireni este promovată insistent la întrunirile clerului și în presă. În același „Monitor...” este publicat articolul „Jurnalul duhovnicesc în limba moldovenească – necesitatea imperioasă a Eparhiei Chișinău” („Духовный журнал на молдавском языке – насущная потребность Кишиневской паствы”[359]). Intensificarea activităţii iluminist-culturalizatoare a „Frăţimii Naşterii lui Hristos”; redeschiderea în octombrie 1906 a Tipografiei eparhiale; reactivarea catedrei de limbă română la Seminarul Teologic din Chişinău; editarea, la inițiativa și cu râvna preotului-misionar Gurie Grosu, a primei reviste bisericești în limba maternă – „Luminătorul” etc.

În contextul relativ prielnic pentru deșteptarea națională a basarabenilor din toamna anului 1905, din inițiativa nobilimii locale, ia naştere la Chişinău „Societatea moldovenească pentru răspândirea culturii naţionale” în frunte cu Paul Gore şi Pavel Dicescu. Este prima organizaţie care înaintează un demers oficial autorităţilor locale şi Ministerului Instrucţiunii Publice pentru trecerea la instruirea în limba maternă în şcolile primare din Basarabia. Aceasta era o încercare timidă de promovare a identităţii naţionale. „Societatea…” a fost prima dintre cele trei grupări democratice din Basarabia de la 1905 care militau pentru drepturi naționale, având, totuși, un prea modest program cu tentă naţională, deoarece prevedea doar înlesnirea accesului băştinaşilor spre ştiinţa de carte, demers susținut și de o parte din clerul Basarabiei.

Mitropolitului Gurie Grosu. În 1919 Muzeul a fost vizitat de O. Tafrali – profesor de la Universitatea din Iași, la 28 octombrie a aceluiași an, de Nicolae Iorga, care s-a interesat cu amănuntul de tezaurul acestui muzeu, notându-și impresiile sale în cartea de aur a vizitatorilor: «Am cercetat frumoasa culegere, luându-mi îndatorire de-a o îmbogăți, am admirat ce poate dragostea unită cu credința și hărnicia»”. (Maxim Melinti. Muzeul Bisericescc din Chișinău. În: *Moldova ortodoxă.* Disponibil: https://ortodox.md/80-de-ani-de-la-redeschiderea-muzeului-bisericesc-din-chisinau/).

[357] *KEB,* 1907, nr. 2, pp. 57- 62; nr. 3, pp. 107-112; nr. 4, pp. 139-146; , pp. 173-178.

[358] *KEB,* 1907, nr. 3, republicat ulterior în „Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti”, 1930, nr. 1.

[359] *KEB,* 1907, nr. 16-17, pp. 555-558.

Multe alte manifestări de slujire cu fervoare Ortodoxiei[360], de dragoste nedisimulată pentru meleagul natal și pentru neamul căruia îi aparținea ne conduc spre deducția că în Basarabia, în primele decenii ale secolului al XX-lea, nu se mai găsea o altă personalitate care să se dedice atât de stăruitor cauzei naționale (dacă, așa cum am stabilit și am afirmat *supra*, Biserica și neamul, cu limba, obiceiul și tradiția una sunt). În calitate de inițiator al activităților culturale din Basarabia în timpul administrației imperiale, el a fost promotorul ardent al așa-numitului „iluminism cultural-național", care se regăsea deplin redat în sintagma „școală și biserică". Pe lângă o excelentă formare în școlile de toate treptele, Gurie Grosu poseda o bună cunoaștere a realităților basarabene, îndeosebi a stării de fapt a „poporanilor", din rândul cărora provenea și cu care, în vizitele misionare, comunica direct. Numeroasele traduceri realizate de Gurie Grosu[361], care poseda foarte bine limba rusă și, spre deosebire de majoritatea slujitorilor bisericii din Basarabia, cunoaștea bine și limba maternă (deși, așa cum am susținut mai sus, aceasta nu constituise nici limbă de instruire, nici barem obiect de sudiu pe întreg parcursul educativ-formativ de 15 ani al prelatului), sunt de o foarte bună calitate. Mai degrabă trebuie să utilizăm termenul preferat de chiar autorul lor – „localizare" sau „adaptare", deoarece de fiecare dată Gurie Grosu era în proces de alegere meticuloasă a termenilor, a lexicului, care trebuiau, în primul rând, să fie înțeleși de clerul și de enoriașii din Basarabia. Activitățile misionare și didactice, pe lângă cele culturalizatoare, au devenit *modus vivendi* pentru Gurie Grosu. Era firesc ca anume Arhimandritul Gurie Grosu să fie delegat din partea clerului pentru a saluta Sfatul Țării[362]. La 21 noiembrie 1917, în ziua deschiderii lucrărilor primului parlament basarabean, referindu-se la suferințele la care a fost supus clerul din partea țarismului, Gurie Grosu declara de la înalta tribună: „Sfânta Scriptură spune că cuvântul trebuie să fie liber, dar în Rusia el nu a fost liber pentru cler. Noi nu am învățat în școală limba care trebuia să ne mântuiască, ci limba care ne-a dus în robie. Am învățat șaisprezece ani, iar apoi, când plecam în sate, pentru a lumina poporul, ne convingeam că nu avem cunoștințe folositoare. Cei care năzuiau să fie de folos poporului trebuiau să o ia de la capăt cu învățătura. Libertatea, egalitatea și fraternitatea, aceste principii creștinești, în realitate, nu se simțeau în viața bisericii până acum. Sper că din acest

[360] Simion Moraru. Organizarea slujbelor și a cântării bisericești în timpul Mitropolitului Gurie al Basarabiei. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură...*, pp. 95-97.
[361] Gurie (ÎPS Arhiepiscop). Vezi: *Rânduiala Ortodoxiei.* Traducere și localizare de ÎPS Arhiepiscop Gurie al Chișinăului. Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea românească", 1926. Anexa nr. 5;
[361] ANRM, Fond 727, inv. 2, d. 21, f. 13-13v.

moment *clerul va putea deveni conducător adevărat al poporului (s.n.)*. Sfatul Țării, în care astăzi am auzit de nenumărate ori cum s-a invocat numele lui Dumnezeu, va ajuta să se întărească puterea în țară, să instaureze pacea binefăcătoare și viața creștinească adevărată”[363].

Convingerea fermă că doar iluminarea prin școală, anume instruirea în limba maternă este calea viabilă spre propășire nu l-a părăsit niciodată pe Gurie Grosu, astfel că eforturile sale au fost canalizate pe acest făgaș al iluminării – „scoaterii din întunericul neștiinței de carte” a pământenilor săi pe tot parcursul vieții. Pe dimensiunea cultural-formativă (vom folosi și în continuare termenul anunțat deja – *iluminist-culturalizatoare)* a operei lui Gurie Grosu se înscrie preocuparea sa constantă pentru fortificarea spiritului de patriotism al semenilor săi. „În noua tipografie, Gurie a contribuit substanțial la editarea principalelor cărți necesare pentru reintroducerea limbii române în cult și în școală (în anii 1907-1908): „Ceaslovul”, „Psaltirea”, „Trebnicul Mare”, „Evanghelia”, „Viețile Sfinților”, „Bucoavna moldovenească”, „Cartea de învățătură despre legea lui Dumnezeu” și „Cartea de citire cu elemente de gramatica moldovenească”[364]. De asemenea, în calitate de misionar, apoi și de redactor-fondator al revistei „Luminătorul” a venit în contact cu mulți preoți din provincie, îndemnându-i prin tot ce fac să contribuie „la luminarea poporanilor”, consolidând astfel frăția preoțească în jurul unui nucleu național – de carte și valori în limba-mamă, adunând astfel bruma intelectuală a clerului și dându-i prin revistă un impuls edificator constant, de durată.

Pe lângă o excelentă formare în școlile de toate treptele, viitorul mitropolit poseda o bună cunoaștere a realităților basarabene, îndeosebi a stării de fapt a „poporanilor”, din rândul cărora provenea și cu care, în vizitele misionare, comunica direct. „Noi, preoții moldoveni, nu puteam nici a sluji, nici a propovădui slobod moldovenește. Învățătura în limba moldovenească în toate școlile era oprită. Preoții noștri învață câte 15 ani la școală, dar nimic moldovenește – nici a sluji, nici a cânta. Primind locul de preoție în satul moldovenesc, tinerii ieșiți din Seminarie nu pot nici măcar a citi moldovenește. Sfânta Scriptură pe moldovenește n-o știa și să predice norodului nu putea defel. Ei trebuiau din nou să înceapă a învăța buchiile, a citi, ca să poată măcar sluji ceva moldovenește. Cei, care ridicau glas pentru învățarea limbii moldovenești și a cântării, erau prigoniți.

...Preoțimea moldovenească hiritisește Sfatul Țării, așteptând ajutor din partea lui în lucrul naționalizării Bisericii moldovenești. Preoții moldoveni de multe ori au ridicat steagul

[363] *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul...*, p. 200.
[364] Elena Chiaburu. *Câteva considerații despre trilogia...*, p. 85.

naționalizării, deschizând tipografia Eparhială pentru tipărirea cărților bisericești, tipărind aceste cărți în moldovenește, precum și cărți și filișoare în limbile găgăuză, ucraineană și bulgară, scoțând și un jurnal bisericesc „Luminătorul". Dar învățământul rămânea tot în starea cea veche"[365].

Calitățile și competențele sale, dar și intențiile nedisimulate și nedezmințite de diverse impedimente erau apreciate nu doar de basarabeni, ci și de personalitățile de peste Prut. Bunăoară, scriitorul și diplomatul Duiliu Zamfirescu, în noua sa calitate de „guvernator"/ comisar al Basarabiei, îngrijorat fiind de situația critică din provincie în tumultosul an 1918, relata în unul din episoadele serialului „În Basarabia", publicat în ziarul „Îndreptarea", oficiosul Ligii Poporului (General Alecsandru Averescu): „Noi nu putem întârzia nici un minut activitatea noastră culturală în Basarabia. Naționalizarea școalelor, institutelor și stabilimentelor de tot felul, activitatea extrașcolară, infiltrarea cu orice preț în sufletul țăranului a noțiunii de *patrie comună*, propaganda la sate prin biserică, publicarea cărților școlare în text chirilic și latin – iată cea dintâi datorie a noastră. *Părintele Gurie, care este autor de abecedar și viceministru al culturii (s.n)*, și mai mult, conduce lucrările pregătitoare ale viitorului sobor, să îndrepteze activitatea preoțească în direcția *conștiinței românești* la țărani"[366].

Cele două componente importante ale discursului identitar al Mitropolitului Gurie Grosu, pe care l-a elaborat/promovat prin întreaga sa activitate – ecleziastică, didactică, publicistică, de cercetare a istoriei –, se regăsesc îngemănate la o simplă parcurgere a listei de lucrări, semnate de Mitropolitul Gurie: „Istoria Mănăstirii Noul Neamţ" (1911), „Câteva extrase din arhive despre şcolile bisericeşti din Basarabia, înaintea anexării ei de către Rusia" (1921), „Starea clerului în Basarabia în timpul Mitropolitului Bănulescu-Bodoni" (1922) ș.a.; de teologie şi de morală creştină: „Cugetări despre călugărie" (1902); „Sfântul Ioan Botezătorul" (1908), „Învățătură la ziua Sfântului Nicolae făcătorul de minuni..." (1909), „Rugăciunile şi lămurirea lor" (1920), „Despre cinstirea sfintelor icoane" (1920), „Cartea pastorală" (1923); cele cu caracter didactic: „Cartea de învăţătură despre legea lui Dumnezeu" (1908), „Bucoavna" (1909) și „Cartea de citire cu ştiinţe din gramatica moldovenească" (1910) ș.m.a.[367] Și „Lista materialelor semnate de Mitropolitul Gurie (Grosu)..." publicate în revista „Luminătorul"[368] este rlocventă și relevantă

[365] ANRM, Fond 727, inv. 2, d. 21, f. 13-13v.
[366] Duiliu Zamfirescu. *În Basarabia*. Ediție îngrijită, prefață, comentarii și note de Ioan Adam. București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2012, pp. 58-59.
[367] A se vedea Tabelul nr. 2: „Tabloul lucrărilor lui Gurie Grosu...".
[368] A se vedea „Lista

prin spectru tematicDoar titlurile, relevante pentru conținuturi, dezvăluie diversitatea intereselor de cunoaștere și cercetare ale autorului. Dacă e să le apreciem panoramic, mai toate lucrările, fie scrise până la 1917, fie publicate după, se înscriu pe dimensiunea educativ-didactico-catehetică.

Demnitatea de arhipăstor i-a determinat antrenarea plenară în activități de restructurare întru sincronizarea Bisericii Ortodoxe din Basarabia cu Biserica Ortodoxă din România întregită. Inițial, activitățile zilnice erau axate pe ajustări ale programului instituțional, pe restructurări administrative, pe redenumiri și refaceri de protocol, această activitate diversificându-se și intensificându-se după adoptarea în 1925 a „Legii despre culte". Compartimentarea accentuată a activităților sale nu l-a împiedicat să promoveze constant idealul său de neclintit – ortodoxie/credință și patriotism. Dar nicio funcție pe care a deținut-o nu l-a determinat să uite de cea mai înaltă demnitate la care ținea cel mai mult și de crezul său – *totul pentru Basarabia, al cărei fiu am onoarea să fiu* (*s.n.*). Astfel, fără a fi de sorginte nobiliară, s-a poziționat drept unul dintre primii cei mai mari, demonstrând competențe profesionale și calități de înaltă probitate morală, oriunde l-ar fi instalat superiorii săi – ca misionar, ca Arhimandrit, ca episcop, ca vicar, ca mitropolit. Purtător al unui destin exemplar, construit cu dârzenie și tenacitate, marcat de performanțe notabile, Gurie Grosu devine o personalitate intelectuală de prim ordin în acea perioadă dificilă pentru conturarea și limpezirea identității naționale. Toate celelalte evenimente au gravitat în jurul crezului său, care a constituit axa nu doar a operei sale, ci a întregului parcurs existențial.

3.2. „Cazul Gurie" – abordare sintetică

Un segment dramatic din viața ierarhului, care a suscitat un mare interes din partea publiciștilor și a istoricilor, a fost perioada 1936-1943. Ne referim la așa-zisul „Caz Gurie Grosu". Contextul „Cazului..." se conturează într-un regretabil moment de eclipsă a democrației – perioada aflată sub dictatura regelui Carol al II-lea. Poziția Basarabiei în cadrul României reîntregite nu era încă echilibrată. Din exterior, pericolul bolșevismului plana cu tot mai multă insistență de-asupra Basarabiei, pe malul stâng al Nistrului propaganda sovietică mai căpătase un suport – postul de radio instalat la Balta în 1930[369]. Forțe din interior, neprietenoase idealului

[369] Silvia Grossu. Polemica din presa interbelică: postul de radio „Basarabia". In: *Audiovizualul, o istorie recentă (1928-2020)*. Coord. Delia Duminică. Lucrările celui de-al XIII-lea Congres de Istorie a Presei Românești. București: Tritonic, 2021, pp. 345-356.

național, își subordonaseră nu doar forurile superioare civile diriguitoare ale țării, dar și conducerea de vârf a Bisericii. Iată cum explică acest fenomen cercetătorul George Enache, conferențiar doctor la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, în studiul „Amestecul puterii politice în organizarea și activitatea Bisericii Ortodoxe Române. Considerații istorice”: „În creștinismul răsăritean, relaţiile dintre biserică și stat sunt statornicite pe baza principiului simfoniei. Recunoscându-și reciproc identitatea proprie, cele două instituţii fundamentale au scopuri complementare, care se adresează aceluiași corp social. Statul este chemat să asigure supraviețuirea fizică a acestuia, în timp ce biserica este chemată să mijlocească devenirea corpului social în turma lui Dumnezeu, pregătind-o pentru viața de apoi. Deşi distincte și autonome, cele două instituţii colaborează reciproc, în mod simbiotic. Astfel, statul, apărându-se de invadatori, apără implicit și fața văzută a bisericii, iar biserica, îndrumând pe credincioși pe calea mântuirii, îi îndeamnă în acelaşi timp să-si îndeplinească datoriile cele lumești. Această viziune generoasă a fost însă adesea încălcată de-a lungul istoriei, fie prin amestecul unei puteri în domeniul celeilalte, fie, începând cu epoca modernă, prin diminuarea complementarității, statul tinzând, prin laicizare, să se ocupe de toate ramurile vieţii sociale, rolul religiei fiind treptat redus la nivelul credinţei individuale”[370].

Biserica Ortodoxă din Basarabia, bineînțeles, avea și ea particularitățile sale. Iată cum explică Mitropolitul Gurie Grosu în cartea sa o parte din reticențele instalate în Biserica din Basarabia chiar după Unirea din 1918: „Poporul basarabean, în cei o sută de ani de cotropire rusească, deşi profund credincios în Dumnezeu, a devenit, totuşi, bănuitor faţă de autorităţi, mai ales din cauză că acea conducere bisericească i-a fost străină. În general, sub ocupaţia rusească ţaristă, traiul în Basarabia şi viaţa omenească, din punct de vedere economic şi material, erau uşoare şi înfloritoare pentru toţi acei ce nu făceau iredentism sau alte mişcări politice ori sociale. Poporul a fost multă vreme scutit de armată; dările au fost micșorate şi numeroase scutiri şi ușurințe au fost acordate cu mărinimie pentru toţi.

La alipirea cu patria-mumă (în 1918) guvernul Ţării Româneşti şi Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române şi-au dat seama de situaţia aceasta și cel dintâi lucru la care s-au gândit a fost de a face către clerul şi norodul Basarabiei o declaraţie solemnă, trimiţându-ne „Cartea pastorală” din 16 iunie 1918, semnată de toți membrii Sfântul Sinod, în care și Sfântul

[370] George Enache: http://72.14.221.104/search?q=cache:-Uj96U7u4jgJ:www.morala.net/phpBB2/viewtopic.php%3Ft%3D145%26sid%3D540e0fafa4ebd395da4811ce3479b5ea+Mitropolitul+Basarabiei+Gurie+Grosu&hl=ru&ct=clnk&cd=33&lr=lang_ro (consultat 23.08.2023)

Sinod, şi guvernul făgăduiesc tuturor celor din Basarabia *că li se vor îndeplini cu sfinţenie toate dorinţele privitoare la autonomia bisericească de care au nevoie, că averile bisericii basarabene vor fi respectate, că starea materială a clerului nu numai că se va păstra cum este, dar se va mai îmbunătăţi tot aşa ca şi starea lui culturală (s.n.)*"[371]. Însă „Din nefericire, în locul făgăduinţelor solemne ale Sfântului Sinod şi ale înaltului guvern din 1918 aveau să se impună curând, şi în Biserica Basarabiei, măsuri şi dispoziţii cu totul contrarii celor cuprinse în «Cartea pastorală» din 1918"[372]. Această schimbare radicală în procedul de reformare a Bisericii a stârnit un val de nemulțumiri în rândurile clerului, pe timpul păstoririi vremelnice a Mitropolitului Nicodim.[373]

Situaţia în care se afla Gurie Grosu nu era una simplă; ea mai era agravată și de faptul că alegerea sa în funcţia de Arhiepiscop al Chişinăului nu fusese recunoscută de către Sfântul Sinod, care în continuare îl considera pe Gurie delegat al Arhiepiscopiei Chişinăului şi Hotinului, în timp ce pentru basarabeni Gurie Grosu era arhiepiscopul lor titular. Congresul de rând al cercului protopopiei Chişinău, desfăşurat în perioada 5/18-10/23 iunie 1920, îşi exprimă indignarea în legătură cu situaţia creată în cuprinsul Arhiepiscopiei Chişinăului: „Fiindcă timp de un an şi jumătate Biserica Basarabiei nu a avut reprezentanții săi în Sinodul Bisericii Române şi în Senat şi, rămânând fără glas, nu a fost întrebată şi în urma urmelor a fost lipsită mai de toate drepturile *dobândite de la neam străin*… (*s.n.*)"[374]. Și aici e locul să concretizăm afirmația despre drepturile clerului în perioada precedentă – „sub ruși". Conform datelor din studiul lui Nicolae Popovschi[375], confirmate și de alți autori[376], tagma preoțească în Imperiul Rus beneficia de multe drepturi și mai mari libertăți.

Unii slujitori ai Bisericii și-au manifestat deschis nemulțumirile, alții au așteptat momentul potrivit pentru a-și ataca Chiriarhul, punând pe umerii lui întreaga vină și responsabilitate pentru așteptările lor nerealizate. Dar e necesar de remarcat că aceste schimbări erau nedorite nu doar pentru clerul din Basarabia. Reforma bisericească nu mulțumea și clerul din alte provincii revenite la România. Și confesiunile Mitropolitului Nicolae Bălan, preluate din același studiu al prof. G. Enache, sunt similare cu mesajul din cartea Mitropolitului Gurie: „Guvernele anterioare co-aliate cu toate partidele politice neliberale și cu toți reprezentanții lor

[371] Mitropolitul Gurie. *Procesul şi apărarea mea*…, p. 44.
[372] Ibidem., p. 45.
[373] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea...*, p. 98.
[374] Proces-verbal al Congresului de rând al cercului protopopiei al orașului Chișinău din 5/18–10/23 iunie 1920, În: *Luminătorul*, 1920, nr. 8, p. 38.
[375] Nicolae Popovschi. *Istoria*., p. 102.
[376] George Enache. *Op. cit.*, pp. 284.

din parlament, tocmai de aceea au încercat să sdrobească legea de organizare a Bisericii, să ne anuleze toate alegerile eparhiale, să dizolve Congresul, mi-au scos 200 protopopi din buget, ne-au sistat justiția bisericească, care de cinci ani nu funcționează. Au câștigat și pe M.S. Regele pentru proiectele lor. *Nici pe vremea ungurilor n-am trecut eu prin mai mari chinuri sufletești, până ce am putut salva legea și organizația. Nu se poate afirma că Biserica preferă ostentativ pe unii față de alții, că nu e a țării întregi, a neamului întreg* (*s.n.*). Deci nu-i spre binele Bisericii ca unii din fruntașii tării, care în viitor iarăși vor veni la cârmă, să-i bruscăm, să-i nemulțumim, și apoi să se răzbune asupra Bisericii; favorizând până și pe ungurii iredentiști, iar pe noi, ortodocșii, neglijându-ne. Biserica trebuie să fie bună maică a tuturor […], și nu pentru *„unii mumă, pentru alții ciumă" (s.n.*). De aceea credincioșii se fac sectari etc. Preotul trebuie să merite de la toți numele de «părinte»"[377].

În perioada interbelică politicianismul a jucat un rol prea mare în promovarea tuturor reformelor, afectând grav și relația cu Biserica: „...vechiul obicei al partidelor politice de a manipula viața Bisericii nu a dispărut. Din acest punct de vedere, un rol major l-au jucat liberalii. Ion C. Brătianu este cel care a sprijinit, de altfel, venirea ca mitropolit primat a lui Miron Cristea. Prin măsuri succesive, o mare parte din oamenii cu răspunderi în viață Bisericii vor fi datori acestuia. În viziunea cercetătorului George Enache, ideea că Biserica Ortodoxă a devenit o anexă a Partidului Național Liberal a făcut ca celelalte partide să lovească, adesea fără discernământ, într-o instituție care, în mod normal, ar fi trebuit să fie bun național și care să nu fie afectată cu niciun chip de schimbarea guvernelor"[378]. Și Mitropolitul Gurie, încredințat fiind că Biserica nu trebuie să se implice în bătăliile electorale, nu tolera implicarea acesteia în alegerile electorale sau manifestații politice, de oriunde ar fi venit. Dar, constrâns fiind de oamenii de stat, chiriarhul nu acceptase decât în vorbă coaliții cu partidele. Într-un astfel de context permisiv pentru ilegalități nu e de mirare că înaltul ierarh patriot a fost supus unui proces total injust de cei neîndreptățiți legal s-o facă. Nedrept, în primul rând, pentru prestigiul Bisericii Ortodoxe Române, apoi pentru imaginea luminoasă a Mitropolitului, construită pe parcursul întregii vieți prin învățătură, rugăciune, efort, nesomn, și în rândul al treilea – pentru Basarabia, care reintra în rolul său predestinat de provincia cea mai înapoiată. În Basarabia nemulțumirile determinate de numeroasele schimbări și metamorfozele dinamice au degenerat în conflicte, disensiuni și revolte. Arhiepiscopul/ Mitropolitul Gurie, fiind de baștină din Basarabia, cunoscând toate

[377] George Enache, idem.
[378] Ibidem.

afinitățile de caracter și de percepere a realității de către basarabean, își dădea seama că anumite disonanțe pot fi eliminate, dacă trecerea la noua realitate se va face treptat. Pe domeniul cel mai sensibil pentru românii din Basarabia – al Ortodoxiei, ierarhul considera necesar să se păstreze măcar unele elemente de ritual, moștenite de la vechiul regim. Basarabeanul, interesat de strălucirea de suprafață a lucrurilor, era încă sub impresia impregnată cu de-a sila a măreției Bisericii Ortodoxe Ruse. Gurie Grosu nu putea rămâne nepăsător la aceste manifestări de nostalgie a creștinului basarabean. Și el trebuia câștigat pentru adevărata cauză națională, pentru Ortodoxie prin acest *biais,* între strategiile utilizate de ierarh regăsindu-se și tehnica „cui pe cui se scoate". Iată din ce considerente reieșea Mitropolitul atunci când îndeplinea misiunile sale de chiriarh: hirotonii cu fast, vizite canonice cu suite de preoți și cu slujbe de înaltă solemnitate etc.

Cercetătorul George Enache, prezentând succint geneza „cazului" afirma că acest conflict, izbucnit în 1934, era „identic ca și cel al lui Vartolomeu". Gurie a fost mai întâi atacat de un deputat mirean din Adunarea eparhială, Dumitru Topciu, care l-a acuzat de numiri și destituiri abuzive de preoți. Printre noii numiți se afla și un preot de o moralitate mai dubioasă, pe care însă mitropolitul îl va revoca pe loc. Zadarnic, scandalul izbucni imediat. La aceasta s-a adăugat dizolvarea în ianuarie 1936 a Secției Administrative a Consiliului Eparhial, Gurie motivând că membrii acesteia mai mult se ceartă decât își fac treaba. Adunarea eparhială l-a atacat dur pe mitropolit pentru acest gest, deși el era perfect îndreptățit să-l facă. El ar fi liniștit lucrurile, dacă nu venea o hotărâre a Ministerului Cultelor care anula, fără niciun drept, decizia ierarhului, fiind un amestec abuziv în treburile interne ale bisericii. Gestul a încurajat pe dușmanii mitropolitului. Tot Dumitru Topciu îl va acuza în Senat de exploatarea în beneficiu personal a unor bunuri mitropolitane. Deși s-a demonstrat că totul era perfect legal, prin intermediul presei, ca și în cazul lui Vartolomeu, s-a pornit o campanie teribilă împotriva ierarhului basarabean. Mai multe comisii vin în control. Mitropolitul Gurie, fiind mai puțin înclinat spre administrație, nu a acordat atenție maximă chestiunilor administrative, astfel că în rezultatul verificărilor s-au depistat anumite nereguli în gestiune. Ca urmare, Ministrul Cultelor Victor Iamandi îi ceru să demisioneze, fiind găsit vinovat de lipsa a peste 11.500.000 lei. Membrii Consiliului Eparhial, preoți și mireni – voluntari din prima clipă a detractării Chiriarhului, au purces la represiunea morală și duhovnicească a arhiereului lor, trecând ușor de partea puterii, fără să se împiedice de nuanțe de etică sau moralitate. Forțele acestea deveniseră în timp adverse chiriarhului, deoarece nu li s-a permis să profite de anumite situații, n-au primit

favorurile pe care le jinduiau, nu suportau spiritul intransigent de corectitudine și onestitate al Mitropolitului în problema reformelor Bisericii, îndeosebi s-au opus calendarului modificat.

La 12 decembrie 1934 s-a derulat prima anchetă, realizată de reprezentanţii Adunării Eparhiale din Chişinău, care a dat startul unui şir de anchete, ce cumulativ au format aşa-numitul „Caz Gurie Grosu". În 1936 Chiriarhul basarabean a luat decizii legitime de punere la punct a celor nesupuși sau chiar deschis răzvrătiți, dar acestea, la scurt timp, au fost anulate de ministrul-secretar de stat la Departamentul Cultelor şi Artelor Alexandru Lapedatu – dovadă evidentă de ingerință a instituţiei statului în afacerile interne ale Mitropoliei Basarabiei. Și această situație confirmă teza expusă de cercetătorul G. Enache despre graba și nesocotința cu care statul distrugea *simfonia.* În noiembrie 1936 Sfântul Sinod al BOR decide să-l suspende temporar (pe perioada anchetei de la Înalta Curte de Casație) pe Mitropolitul Gurie Grosu din înalta funcţie bisericească, dar Ministerul Cultelor hotărăşte să-l suspende „definitiv". În aşa condiţii Gurie Grosu redactează şi publică la Bucureşti, în 1937, cartea „Procesul şi apărarea mea. Denunţarea complotului apocaliptic", în care a făcut o trecere în revistă a activităţii sale preoţeşti şi a adus argumente în apărarea sa, fapte şi dovezi împotriva campaniei calomnioase, în care fusese atrase diverse persoane, unele din ele fiind promovate în demnităţi chiar de Înaltul Chiriarh. Acuzațiile nedovedite de vreo instanță au devenit subiecte „de deliciu pentru publicul avid de senzații" și a constituit „hrana gratuită" a diverselor publicaţii periodice de proastă faimă (numite „de bulevard", mai nou – „presa galbenă"), inventariate meticulos de către cercetătoarea Liliana Anghel în teza sa de masterat[379].

Ura revărsată asupra lui, ca apa după ruperea zăgazului, în viziunea noastră, îşi are cel puțin trei surse: diversiunile camuflate și ura nedisimulată a dușmanilor Bisericii Ortodoxe și ai românismului; nemulțumirile clerului local, care, în mare parte, așa și nu se împăcase cu schimbările cardinale din sfera ecleziastică; atitudinea non-conformistă necamuflată a chiriarhului vizavi de statutul incert, ca să nu zicem *nelegiut*, al regelui Carol al II, catalogată ca lipsa de delicatețe diplomatică a lui Gurie Grosu[380].

[379] Liliana Anghel. *Strategii lingvistice de creare a „dublului semantic"...*, pp. 273-278.

[380] „ Gurie nu era în drept să se ia la harță cu patriarhul și cu sinodalii prin memorii și scrisori pline de amenințări cu blesteme, în timpul procesului său. *Aceia au executat ordinul guvernului liberal de suspendare, ca o măsură legală, să nu se exercite influența sa asupra subalternilor.* Ci, se cuvenea să fie calm și să se roage lui Dumnezeu într-o chilie mănăstirească. *Era și mai înțelept, să demisioneze, că nu-i chip să te opui unui val așa de năprasnic.* Avea exemplu tot pe Nicodim, care a luptat cu aceiași liberali, dar, neputând să-și impună dreptatea și nevinovăția sa indiscutabilă, s-a retras într-o chilie mănăstirească, iar după 15 ani de răbdare s-a ridicat, fără să ceară și fără

Aşadar, să le explicăm pe rând:

- *Primo.* Propaganda bolșevică, promovată neîntrerupt în acest teritoriu, pliată pe stările de nemulțumire, provocate de procesul de reformare multi-aspectuală de după Unirea din 1918, a alimentat continuu acest spirit răzvrătit, la care au plecat urechea nu numai mediocritatea mereu nemulțumită, ci şi oameni de indiscutabilă calitate, care nu s-au ostenit să se informeze suficient, iar atunci când adevărul a ieşit la iveală, au trecut printr-o stare de jenă.

- *Secundo.* O parte din preoți, refractari la schimbările dinamice care îi scoteau din zona de confort, nostalgici după stăpânirea veche, subalterni ai Chiriarhului care, uitând de ascultare și smerenie, *au făcut ce-au vrut din chiriarh (s.n.)*; parcă scăpătați dintr-o prinsoare de ură, au răbufnit instantaneu, cu o mare putere de distrugere.

- *Tertio.* O altă cauză a detractării Mitropolitului Gurie o constituie, în viziunea contemporanilor săi[381], dar și a unor cercetători[382], intransigența cu care a promovat respectarea legilor bisericești și corectitudinea comportamentală, indiferent de post sau statut, în fața legilor lui Dumnezeu și ale bunului-simț. Această rigoare proverbială și intransigență de nestrămutat i-au adus și faima de răzvrătit. În acest context devine relevantă parabola evocată de George Enache, cu care era asociat ierarhul Gurie Grosu. „*Asemenea Sfântului Ioan Botezătorul (s.n.)*, care a condamnat public, până în clipa morţii, pe regele Irod pentru că trăia în desfrânare, și Mitropolitul Gurie Grosu nu-i permite regelui Carol al II-lea să intre în altar, în timpul Sfintei Liturghii, pe Uşile Împărătești, până nu va fi uns de Biserică şi nu va veni cu soţia legiuită”[383].

Intrat în dizgrația puterii și ostracizat de spirite neprietenoase din Sinod, părintele spiritual al Basarabiei a fost supus unui îndelungat și umilitor proces de calomniere și detractare. „Gurie Grosu, Mitropolitul Basarabiei, a nemulţumit clasa politică prin faptul că a fost impus de comunitatea locală. Gurie, om extrem de evlavios și unul din temerarii promotori ai românismului în Basarabia, în calitate de organizator și diriguitor al Bisericii din Basarabia, a reușit să atingă numeroase performanțe pentru eparhia sa. Foarte iubit de credincioşi, era perceput drept un adevărat ierarh, lider politic si spiritual în acelaşi timp al basarabenilor, fapt care, evident, a stârnit numeroase invidii”[384]. În acelaşi timp, misiunea sa era îngreunată de

---

alergături dezonorante, pe scaunul Moldovei și după alți trei ani să fie chiar patriarhul României” (Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea...*, p. 876).

[381] Ion Pelivan, Constantin Tomescu, Nicolae Iorga.

[382] Boris Buzilă. *D.*; Ion Țurcanu. *Un părinte spiritual al Basarabiei...*; Nina Negru. *Cazul Mitropolitului Gurie – noi puncte de vedere*. Veronica Boldișor. *Suspendarea din scaunul arhipăstoresc a Mitropolitului Gurie – act justițiar sau diversiune?...*; Liliana Anghel. *Strategii lingvistice de creare a „dublului semantic”...*,

[383] George Enache. *Op. cit.*, p. 279.

[384] Ibidem.

situaţia deosebit de complexă din Basarabia. Era vorba, în primul rând, de minoritatea rusofonă, care folosea orice prilej pentru a submina autoritatea reprezentanților statului român. Presa de limbă rusă a jucat un rol important în menținerea un timp mai îndelungat a fenomenului stilist în Basarabia. Existau de asemenea vechile secte, inochentismul era și el încă puternic. În plus, în mentalitatea unor preoți basarabeni se infiltrase spiritul „slobodei", adică al ideii bolșevice de a acorda drepturi depline preotilor simpli în dauna puterii episcopale. Gurie a fost atacat din aceste unghiuri multiple, însă poziția lui nu a fost afectată serios până când nu a intrat în conflict cu Carol al II-lea, din cauză că i-a cerut în 1935 să rămână alături de soția sa legiuită, principesa Elena a Greciei"[385]. Umilirea regelui Carol al II-lea[386], aflat în vizită în capitala Basarabiei, în iunie 1935, a constituit *cauza imediată* a înlăturării lui Gurie Grosu din scaunul mitropolitan de la Chișinău, consideră contemporanul său Ion Pelivan. Acel discurs cu aluzii nevoalate la adresa regelui Carol al II-lea[387] a fost elementul decisiv (efectul de ultima picătură din paharul plin) pentru izbucnirea iremediabilă a conflictului „apocaliptic". Forțele reacționare din sânul camarilei regale, nevrând a fi implicate direct, au acționat prin persoane din anturajul mitropolitului, dându-le frâu liber, prin încurajările parvenite de la Ministerul Instrucțiunii și Cultelor. Chiar dacă pe acest *bias de confirmare* se înșiră mai multe opinii[388], cea mai de încredere, considerăm noi, este mărturia lui Ion Pelivan[389]. O parte din arhivele sale au fost depuse la Biblioteca Central-Universitară „Mihai Eminescu" din Iași, de unde și avem această mărturie. Una dintre cele mai cumpătate, echidistante, corecte și necompromise personalități ale Basarabiei din prima jumătate a secolului al XX-lea a fost Ion Pelivan și de aici ne vine certitudinea că această opinie despre impactul incidentului cu regele nu poate fi scoasă din ecuație. Însă, în viziunea cercetătoarei

[385] „Refuzând să demisioneze, Sf. Sinod, în ședința din 11 noiembrie 1936, îl «suspendă temporar» din funcție, pe timpul cercetărilor efectuate de Curtea de Casație, urmând să stea într-o mănăstire în afara eparhiei sale. Faptul nu avea nicio acoperire canonică. Doar temporară, «suspendarea! s-a prelungit nedefinit, până în 1941, când Gurie face cerere de pensionare, văzând că nici noul regim al lui Ion Antonescu nu are de gând să-l ajute. A murit în noiembrie 1943, fiind îngropat la mănăstirea Cernica. Faptul că acuzațiile aduse erau doar un pretext pentru a-l înlătura este susținut de necontinuarea anchetei Curții de Casație." (G. Enache. *Op.cit*., p. 287).

[386] Scandalurile de moralitate publică și etică profesională ale Regelui Carol al II-lea fac și mai dificilă asocierea persoanei sale cu alesul Domnului, cum pretindea a se crede. Astfel Mitropolitul Gurie era îndreptățit să îngrădească intrarea Regelui pe Ușile Împărătești.

[387] A se vedea Anexa nr. 2. În: *Mitropolitul Gurie – Procesul...*, pp. 402-403.

[388] Constantin Tomescu. *Op. cit.,* p. 875: „Gurie nu trebuia, *n-avea voie să-l mustre în public, în biserica soborului, pe regele Carol II (s.n),* că s-a despărțit de soția sa legitimă, de regină, declarând că «noi suntem deprinși ca pe voievozi și pe împărați să-i primim în biserică alături de regine». Dacă-i stătea «nod în gât» că el s-a lipit de o jidancă, cum mi-a lămurit apoi mie, putea să-l mustre într-o audiență, între 4 ochi."

[389] Arhiva Ioan Pelivan, BCU Iași, fond 810, f. 00246-00247.

Elena Chiaburu: „...n-ar fi corect să ne fixăm doar pe el”[390], referindu-se la afrontul Mitropolitului.

Așadar, „cazul” a erodat, în primul rând, prestigiul Bisericii Ortodoxe Române: „Neamul românesc se află la o răspântie. Adversarii Bisericii lovesc în ea prin defăimarea şi calomnierea conducătorilor ei. Cazul Mitropolitului Gurie a ajuns să fie speculat de comuniştii de peste Nistru. Dar, lovind în Biserică, ei lovesc în însăşi axa naţiunii române”[391]; apoi, așa cum am afirmat mai sus, a erodat imaginea luminoasă a Mitropolitului. Felul cum presa a deformat imaginea Mitropolitului Gurie printr-o modalitate conştient dușmănoasă, opusă celei reale, cu semne vizibile de dirijare interesată şi exercitare de presiune din partea instituțiilor politice este dezvăluit pas cu pas în lucrarea Mitropolitului Gurie „Procesul şi apărarea mea”. Numeroasele articole din presa timpului: „Studentul”, „Viaţa Basarabiei”, „Tribuna Basarabiei”, „Gazeta Basarabiei” de la Chișinău și „Curentul”, „Neamul românesc”, „Adevărul”, „Universul”, „Dimineața”, „Epoca”, „Ordinea” ș.a. de la București; unele studii ale publiciștilor sau memoriile şi jurnalele contemporanilor acestor evenimente, publicate ulterior (Onisifor Ghibu, Constantin Morariu, Gala Galaction ș.a.) aduc un spor de informații și detalii, dar credibilitatea și obiectivitatea lor lasă de dorit. Pentru a spulbera interpretările ambigue ale cauzelor şi consecințelor procesului său judiciar, care a bulversat opinia publică nu doar a Basarabiei, ci a României în anii ‘30 ai secolului trecut; în cercetarea „cazului” se cer incluse și fragmente din aceste valoroase mărturii ale vremii. Paginile publicaţiilor alolingve ale timpului abundă, însă, în învinuiri aduse înaltului în dimensiuni exagerate, îndeosebi, de presa de limbă rusă şi cea de limbă idiș de la Chișinău, care demonstrau mare interes pentru astfel de subiecte. Decăderea ierarhului din înalta demnitate ar fi venit ca o mană cerească și pentru prozelitismul sectar, care astfel mai câștiga teren, și pentru *starostilnici* (adepții înverșunași ai stilului vechi), care beneficiau și ei de argumente pe gratis împotriva noului calendar, și pentru așa-zisa „biserică rusă” în frunte cu un autodeclarat conducător al ei, preotul emigrant Poliakov[392], adversara înverșunată a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. Absența unor analize şi polemici decente şi obiective din partea presei cu profil religios („Luminătorul”, „Misionarul”, „Raza”, „Credința creștină” ș.a.) evident că a condus la sporirea agresivității din partea publicaţiilor alolingve, care îşi fixaseră apriori cadrul sigur de incriminare. Doza de spectacular a fost exagerată, unele ziare

[390] Elena Chiaburu. *Op. cit*., p. 88.
[391] *Viaţa Basarabiei,* 1936, nr. 908, 21 ianuarie.
[392] Nicolae Popovschi. *Op. cit*., p. 376.

de limbă rusă oferind detalii inventate pentru stimularea curiozității nesănătoase a cititorilor fără scrupule morale, dedându-se unor descrieri fanteziste ale conflictelor generate de acest „caz". Îndeosebi abundă în detalii născocite și picanterii exagerate ziarele de limbă rusă „Molva", „Bessarabscoye slovo" și „Golos Bessarabii"[393], care prin diverse stratageme de discreditare și defăimare nu doar demolau personalitatea măreață a Mitropolitului, ci construiau o cu totul altă imagine ierarhului, în particular, dar și discreditau reputația Bisericii Ortodoxe Române, în general. Așadar, în consecință, resemnarea reprobabilă a presei de limbă română și a instituțiilor abilitate să apere prestigiul BOR a stimulat impertinenţa publicaţiilor alolingve. Oprobriul oficial nedisimulat a descurajat şi iniţiativele particulare de susţinere ale enoriaşilor din diferite localităţi ale Basarabiei, iniţiative viu popularizate de către ziarul „Viaţa Basarabiei", de sub egida Asociaţiei Culturale „Cuvînt Moldovenesc", al cărei organizator şi conducător, Pantelimon Halippa, directorul-editor al publicaţiei, era și un bun coleg de luptă națională al Mitropolitului Gurie[394]. De asemenea, un număr apreciabil de clerici, profesori universitari, avocaţi, oameni de cultură, printre care Nicolae Iorga, Gala Galaction, Ştefan Ciobanu, Onisifor Ghibu, Constantin Tomescu ș.a., mâhniţi şi revoltaţi, şi-au exprimat deschis atitudinea dezaprobatoare faţă de hărţuiala şi umilinţele, la care era supus Mitropolitul Gurie: „acest om care a făcut totul ca să salveze Biserica românească din Basarabia" de sub presiunea stiliștilor, a bisericii emigrației ruse, de sub impactul nefast al ateismului și inochentismului. Informații exagerate sau categorice despre cazul Gurie au circulat și mai circulă în mass-media din spațiul românesc în diferite interpretări jurnalistice, dictate de anumite contexte. Bunăoară, cu 12 ani în urmă, pe o platformă[395] a fost publicată o astfel de relatare[396].

[393] Liliana Anghel. *Op.cit.,* pp. 196-278.

[394]Vezi: „Credincioşii din Orhei şi Tighina înfierează pe calomniatorii Î.P.S. Mitropolit Gurie". În: *Viaţa Basarabiei*, nr. 908, 21 ianuarie 1936; „Clerul din întreaga eparhie vesteşte acţiunea de ponegrire a înaltului Chiriarh basarabean". În: *Viaţa Basarabiei*, nr. 904, 10 ianuarie 1936 ş.a.

[395] http://ro.altermedia.info/date/2006/04/15/ (consultat 01.09.2023).

[396]Regele Carol al II-lea a fost silit să renunţe la tron în 1926 (din cauza purtării sale nedemne ca soţ), în favoarea fiului său, Mihai I (n. 1921), apoi s-a impus ca rege în 1930 şi a abdicat în 1940, după doi ani de dictatură regală. Şi-a părăsit soţia, Regina Elena, în favoarea amantei Elena Lupescu, cu care a şi emigrat din ţară după abdicare. De aceea propunerea respectivului senator a fost primită cu stupefacţie de P.S. Calinic Argatu, Episcopul Argeşului şi al Muscelului, care consideră că regele Carol al II-lea nu poate odihni alături de „marele, sobrul şi moralul Carol I", de Ferdinand Întregitorul (realizatorul Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918), şi nici alături de ctitorii Mânăstirii de la Curtea de Argeş, Neagoe Basarab (1512-1521) şi Radu de la Afumaţi (1522-1529). Într-o declarație făcută Agenției Naționale de Presă Rompres, P.S. Calinic a reamintit un episod petrecut în 1935 în capitala actualei Republici a Moldovei, pe atunci capitala provinciei istorice românești Basarabia. În acel an, Regele Carol al II-lea, aflat în vizită la Chișinău, a dorit să intre în altarul Catedralei mitropolitane, dar, în faţa a mii de credincioși, Mitropolitul Gurie Grosu al Basarabiei l-a oprit cu cuvintele: „În sfântul altar vei intra doar cu coroana pe cap şi când vei fi cu soţia legitimă, adevărata regină!". Aceste cuvinte l-au costat pe piosul ierarh izgonirea din scaunul mitropolitan.

Timp de 4 ani, din noiembrie 1936 până în decembrie 1940, ierarhul era îndemnat stăruitor ce către Sfântul Sinod și Ministerul Cultelor să renunțe la demnitatea de mitropolit. După zadarnice încercări de a-i frânge rezistența, devenise limpede că nu va ceda. Celor care nu-l cunoșteau îndeaproape le părea stranie îndârjirea cu care se opunea insistentelor oferte „onorabile" de a demisiona. Această rezistență era calificată drept încăpățânare, nesăbuință chiar[397]. Nu acceptase nicio variantă a pactului oferit. Așa cum concluzionează cercetătoarea Elena Chiaburu: „După un lung șir de dificultăți, nemulțumiri, conflicte și procese avute cu Sinodul Bisericii Ortodoxe Române, cu unii dintre miniștri, cu regele Carol al II-lea, dar și cu o parte din reprezentanții clerului basarabean, în urma refuzului de a demisiona, Gurie a fost trimis în judecată la Înalta Curte de Casație și Justiție a României. Potrivit legislației canonice, clericii de rang înalt se supun mai întâi judecății Sf. Sinod al Bisericii, dar din cauză că Gurie a respins toate încercările de conciliere, potrivit rangului său, nu putea fi trimis în fața unui tribunal comun, ci doar la cea mai înaltă instanță, respectiv Curtea de Casație și Justiție"[398]. Procesul se afla pe rol, dar nu înainta, așa că perioada de incertitudine a durat ani și a afectat grav starea sănătății lui Gurie Grosu. Constantin Tomescu, în „Jurnal..." prezintă mărturii și reflecții despre geneza[399] acestui „caz": „Ca monah, Gurie n-a avut o altă ascultare, decât pe cea misionară, adică să-i ferească pe cei dreptcredincioși de învățăturile sectelor rătăcite; el n-a fost nici econom de mănăstire, să știa a cumpăra, a vinde, a chivernisi o gospodărie, n-a fost blagocin al mănăstirii, ca să mai mustre unele scăderi ale confraților, dar n-a ajuns nici stareț ca să conducă un sobor mai mic, să știe a trimite pe fiecare la o trudă potrivită și a supraveghea viața obștei". Aici am avea de ripostat – de fapt, Arhimandritul Gurie acumulase o anumită experiență de gestionare a resurselor și de conlucrare cu angajații în perioada exilului, atunci când a exercitat funcția de director al Școlii Normale Duhovnicești din Șamovka (1914-1917) și în scurta activitate de Secretar de Stat la Ministerul Justiției și Cultelor al Republicii Populare Moldovenești. Dar Constantin Tomescu cunoștea prea puține despre această activitate a lui Gurie Grosu și vom considera opinia sa doar parțial fondată. În continuarea ideii sale, consilierul Mitropolitului vine cu alte detalii, pe care nu aveam cum să le descoperim în arhive. El afirmă că numirea în calitate de vicar al Mitropolitului Pimen al Moldovei nu i-a adus beneficii Arhiepiscopului Gurie pe acest segment: „Dar Gurie a avut neșansa să-i fie vicar lui Pimen al Moldovei, care iarăși nu i-a dat nicio atribuție administrativă, nu l-a învățat cum trebuie să

[397] Constantin Tomescu. *Jurnalul...,* p. 887.
[398] Elena Chiaburu. *Op.cit.,* p. 89.
[399] Constantin Tomescu. *Op. cit.,* pp. 876-899.

privească lumea, nu l-a învățat nimic, *și nu-l scotea din «bolșevic» (s.n.)* Deci, când vine el ca arhiepiscop, n-are nicio pregătire pentru administrarea de bunuri, multe și mari, nu știe cum să conducă cancelaria, pe 40 de protopopi, pe cei 1100 de preoți în cea mai întinsă și mai populată eparhie din Țară. [...] Din aceste adevărate lipsuri izvorăsc greșeli"[400] Așadar, geneza „cazului Gurie Grosu" se creiona din aceste mici detalii care, treptat-treptat, vor deveni componente ale viitorului conflict cu superiorii săi și cu subordonații din Eparhia Basarabiei.

Credibilitatea mărturiilor și reflexiilor de jurnal ca sursă de informație, de regulă, nu este acceptată decât cu statut de opinie. Credem, însă, că în cazul dat, opiniile lui Constantin Tomescu capătă validitate de argument din două motive: a) în calitatea sa de secretar al Mitropoliei Basarabiei, pe parcursul a două decenii, și consilier al Mitropolitului Gurie timp de 16 ani, Constantin Tomescu și-a dezvoltat o rigurozitate exemplară în a fixa și a pune în registrul evidenței acte, documente, date etc. Din acest considerent „Jurnalul..." are o doză sporită de credibilitate); b) loialitatea sa pentru Mitropolit a fost verificată mai târziu, atunci când devenind ministru în guvernul Cuza-Goga (de fapt, consiliu de miniștri, 29 decembrie 1937 – 10 februarie 1938) și deținând toate pârghiile oficiale pentru a se informa, Constantin Tomescu a depus eforturi ca să elucideze acest caz[401] și să ofere o mână de ajutor Chiriarhului aflat în dizgrație. Dar n-a reușit: „Gurie trebuia să accepte senin pacea ce i-o oferea Guvernul Cuza-Goga, fără să-i ceară vreun compromis. Suferințele lui grele, ce a avut după acest moment și moartea sa prematură, e drept să atragă în lumea dreptății veșnice pedeapsa de foc asupra aceluiași «avocat redactor» Cernăianu, care l-a determinat să renunțe la ajutor și să meargă în judecată"[402]. Acribia lui Constantin Tomescu, confruntată documentar de editorii „Jurnalului...", ne determină să nu desconsiderăm evaluările sale și la o eventuală posibilitate de cercetare integrală a „Cazului Gurie Grosu" acestea să servească drept linii de investigare.

În fine, Mitropolitul a fost ilegal îndepărtat din funcție, exilat și apoi, contrar regulamentelor și legilor în vigoare, deferit justiției. Pe parcursul investigațiilor perioadei interbelice, am cercetat numeroase articole din presa timpului: „Neamul românesc", „Adevărul", „Universul", „Studentul", „Luminătorul", „Curentul", „Viaţa Basarabiei", „Tribuna Basarabiei", „Gazeta Basarabiei", „Utro", „Molva" etc. Cazul a fost deosebit de „gustat" și „savurat", mai ales în faza lui de erupție – logoreea patriotismului de diversiune, forța inhibantă a calomniei

[400] Ibidem, p. 874.
[401] Ibidem, pp. 856-857.
[402] Ibidem, p. 876.

regizate, a învinuirilor gestionate, a confuziei alimentate și permanentizate. Minciuna întreținută apărea de fiecare dată primenită în haine noi – ingeniozitatea desfășată a ziarelor de bulevard era fără limite, afirmă cercetătoarea Liliana Anghel. Conotațiile negative extrase cu atâta zel și satisfacție vanitoasă ocupau pagini generoase în ziarele alolingve, al caror public cititor avea deja configurat un orizont de așteptare gradual. Neîndoios, felul cum presa a deformat imaginea Mitropolitului Gurie, printr-o modalitate conştient dușmănoasă, opusă celei reale, cu semne vizibile de dirijare interesată şi exercitare de presiune din partea instituțiilor politice, poate fi calificat doar în termeni de dezaprobare. În același timp, în viziunea noastră, presa a avut doar un rol de jucat și l-a jucat așa cum i s-a cerut, ceea ce face parte din *consecințe/efecte*, și nu din *cauze*. Pentru toate nemulțumirile și adversitățile acumulate contra administrației românești din ținut, pentru aceste nenumărate frustrări – fie ale grupurilor etnice, fie ale anumitor forțe politice, fie ale unor personalități – presa de partid și cea alolingvă a oferit o supapă, o răsuflătoare tolerată, și mecanismul calomnierilor s-a declanșat. Formatul de manipulare „boule de neige" (bulgărele de zăpadă) a funcționat și treptat bulgărele s-a transformat în avalanșă. Avalanșă de mistificări, minciuni, invenții, regizări, învinuiri – tot tacâmul. Culpabilizarea exagerată și nedreaptă prin întocmirea unui dosar pe numele Mitropolitului Gurie al Basarabiei a culminat cu înlăturarea sa din înalta demnitate.

Cea mai pertinentă analiză a „cazului" ne-o oferă profesorul Ion Țurcanu în studiul „Un părinte spiritual al Basarabiei", publicat inițial în „Literatura şi Arta" din 10 decembrie 1998 și republicat în volumul I „Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţă şi cultură"[403]. O altfel de analiză, axată pe reflectarea campaniei denigratoare în presa vremii – a strategiilor lingvistice prin formatul „dublului semantic" al controversatului „caz" – propune tânăra cercetătoare Liliana Anghel în disertația de master[404] (studiu integral – în volumul I „Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţă şi cultură"). În 1937, Mitropolitul broșura „Denunțarea complotului apocaliptic"[405], în care dezvăluie prin propria oprică aspecte asupra situației sale, care se schimbase brusc și neavenit la 180 de grade. Autorul definește drept „complot apocaliptic" acțiunile cu puternic iz politicianist uneltite împotriva sa. Tot în 1937 apare volumul „Procesul și apărarea mea…". În lipsa dreptului de a se informa și a se apăra, Mitropolitul face din carte o pledoarie, oferind

[403] Ion Țurcanu. Un părinte spiritual al Basarabiei. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură…*, pp. 53-69.
[404] Liliana Anghel. Strategii lingvistice de creare a «dublului semantic». Cazul Mitropolitului Gurie al Basarabiei (1928–1941). În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură...,* pp. 196-278.
[405] *Mitropolitul Gurie. Denunțarea complotului apocaliptic.* București, 1937, 112 p.

explicații pentru fiecare cap de acuzare[406]. De exemplu, învinuit fiind de risipa mijloacelor eparhiei pentru numeroase vizite canonice[407], Chiriarhul clarifică, punctual, specificul de situație: „În Basarabia, prestigiul românesc trebuia ridicat cu orice preț. Lucrul acesta era, desigur, foarte greu pentru mine, mai ales din două puncte de vedere, şi anume: întâi pentru că eu eram cu totul departe de a avea la dispoziție mijloacele pe care le aveau Arhiereii ruşi şi, al doilea, pentru că eu eram nevoit, *pentru consolidarea românească şi pentru unificarea sufletească a basarabenilor* (*s.n.*) sub români, să fac nu o vizită, două sau trei, ci, din contra, să stau încontinuu pe drum, străbătând toate colţurile Basarabiei[408], pe cât posibil prin toate satele şi cătunele; să vizitez şcolile, azilurile, spitalele şi temniţele, ca şi toate instituțiile, „*propovăduind în tot locul cuvântul de înălţare românească şi creştinească* (*s.n.*)”[409].

Sintetizând informațiile din documente de arhivă și cele relatate cronologic în revista „Luminătorul”, ne-am convins că vizitele canonice ale ierarhului, numeroase și foarte bine organizate, erau modalitatea cea mai eficientă de a influența credincioșii din Basarabia și a contracara efectele factorilor de destabilizare. Așa cum au stabilit cercetătorii Școlii sociologice de la București, în cadrul expedițiilor sociologice din satele Basarabiei, din inerție, unii credincioși mai pomeneau în rugăciuni pe tătuca țar, alții se închinau portretelor acestuia, atârnate pe pereții din casele țărănești[410]. Unii păstrau în loc de icoane chipul călugărului Inochentie[411]. Mitropolitul Gurie cunoștea bine situația confesională din Basarabia și dezaproba atitudinea duplicitară a credincioșilor ortodocși. De asemenea nu putea desconsidera și tot mai insistenta propagandă sovietică. Mai ales, satele de pe malul Nistrului erau afectate de dezinformarea zilnică, care „trecea Nistrul” prin difuzoarele foarte puternice ale postului de radio

[406] Felul cum presa a deformat imaginea Mitropolitului Gurie printr-o modalitate conștient dușmănoasă, opusă celei reale, cu semne vizibile de dirijare interesată şi exercitare de presiune din partea instituţiilor politice este dezvăluit pas cu pas în lucrarea Mitropolitului Gurie „Procesul şi apărarea mea”. Prin confruntarea cu informațiile din alte surse, articolele din presa timpului: „Studentul”, „Luminătorul”, „Viața Basarabiei”, „Tribuna Basarabiei”, „Gazeta Basarabiei”, „Curentul”, „Neamul românesc”, „Adevărul”, „Universul” etc., unele studii ale istoricilor şi publiciştilor, mărturiile contemporanilor, memoriile şi jurnalele, publicate ulterior (Onisifor Ghibu, Constantin Morariu, Gala Galaction) aduc un spor de claritate şi obiectivitate. De aceea ulterioara cercetare s-ar cuveni să se concentreze și pe aceste valoroase mărturii ale vremii, pentru a spulbera interpretările ambigue ale cauzelor şi consecinţelor procesului său judiciar, care a bulversat opinia publică a Basarabiei și a României în anii ‘40 ai secolului trecut.

[407] A se vedea compartimentul V, „Vizite canonice”. În: *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”*…, pp. 218-277.

[408] A se vedea Anexa nr. 1. Tabelul chronologic…”

[409] Ibidem.

[410] Bogdan Bucur. Reflectarea de către publicațiile Școlii sociologice de la București a realității sociale rurale din Basarabia în urma cercetărilor monografice desfășurate în perioada interbelică (partea I). În: *Mass-media: între document și interpretare...*, pp. 24-34.

[411] Luminătorul, 1933, nr. pp. 253-277.

de la Tiraspol (emitea din 30 octombrie 1930)[412], instalate în localitățile de pe malul stâng, derutând țăranii și atâțându-i împotriva autorităților. Deducem deci că aceste vizite canonice ale Mitropolitului Gurie, despre care „Luminătorul" relata minuțios[413], erau de real folos pentru consolidarea spiritului Ortodoxiei și românismului în Basarabia. „Eu umblam cu trăsura cu cai, pentru că nu aveam automobil, întrucât sunt poate singurul chiriarh, căruia statul român nu i-a pus la dispoziţie automobil, nici în permanență şi nici măcar pentru câteva luni sau săptămâni, fiind nevoit să-mi cumpăr eu automobil cu mijloacele mele, din veniturile mele proprii şi personale, întrucât venitul pădurii era cu totul insuficient"[414].

De curând, s-au împlinit 85 de ani de la apariția cărții-memoriu a Mitropolitului Gurie, menită să facă lumină într-un caz fără precedent în istoria noastră social-politică și cultural-spirituală modernă. Cartea scrisă împreună cu avocatul C. Cernăianu este, de fapt, un rechizitoriu sever al situației critice a Bisericii Ortodoxe din Basarabia și a propriei activități chiriarhale – de implicare sinceră în revirimentul național al fraților creștini din Basarabia în timpuri vitrege pentru integritatea lor confesională și națională. În opinia cercetătorului Vasile Malanețchi, cititor atent al „Procesului…", volumul exprimă, bineînțeles, „punctul de vedere al autorului, prezentat lucid și cu argumente imbatabile, relatat dezinvolt, cu acribie și cu o sinceritate dezarmantă, în măsură să zguduie până și pietrele…"[415]. Dar unii cercetători consideră că optica prin care au fost prezentate datele cazului l-a defavorizat pe ierarh[416].Tipărită în doar 500 de exemplare, risipite prin biblioteci particulare sau dispărute în vremurile tulburi ale anului 1940 și în avatarurile celui de-Al Doilea Război Mondial, puținele exemplare rămase ale cărții Mitropolitului Gurie (Grosu), imediat după război, au fost trecute la index și ținute în depozite ferecate toată perioada sovietică, atât în RSS Moldovenească, cât și în România socialistă. Chiar și după de-sigelarea depozitelor, unele lucrări, între care și cartea-memoriu a lui Gurie Grosu,

[412] La 30 octombrie 1930, la Tiraspol a început să emită un post de radio al cărui scop principal îl constituia propaganda antiromânească spre Moldova dintre Prut și Nistru. Emițătorul pus în funcțiune la Tiraspol în 1930 avea 4 kW, dar în 1936 a fost construită tot la Tiraspol noua stație de emisie „Maxim Gorki", care permitea o acoperire mult mai mare a teritoriului Basarabiei.

[413] Vizite canonice spre malul Nistrului. În: *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul"*…, pp. 253-277.

[414] Mitropolitul Gurie. *Procesul …*, pp. 165: „Nu pentru mine, nu din cauza vanităţii sau pentru plăcerea mea am ţinut la fastul arhiepiscopal şi mitropolitan, ci pentru necesitatea lucrului, căci numai aşa se putea îndeplini la înălţime şi cu efectul dorit misiunea ce aveam de îndeplinit în Basarabia. Tocmai în Basarabia, unde se simţea nevoia cea mai mare de ajutoare, eu am rămas neajutorat de nimeni. De aceea, trebuie să mărturisesc că pădurea şi Casa Arhierească au fost pentru mine surse binecuvântate, ca să mă pot ajuta cât de cât în împlinirea şi realizarea rolului meu de Mitropolit."

[415] Vasile Malanețchi. Mitropolitul Gurie Grosu: creionări la profilul moral-spiritual. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţî şi cultură...,* pp. 118-134.

[416] Elena Chiaburu. Considerații

constituie adevărate rarități bibliografice[417]. În această ordine de idei, retipărirea și repunerea în circuitul cultural-științific a „Procesului...” era din start parte componentă a proiectului nostru de re-aducere pe orbita neuitării a acestei personalități jertfelnice pentru Basarabia.

„Cazul...” Mitropolitului Gurie a fost și este catalogat drept cel mai controversat[418] din istoria Basarabiei interbelice şi necesită în continuare investigaţii solide. Cercetătoarea Elena Chiaburu consideră că optica prin care au fost prezentate datele „cazului...” în volumul „Procesul și apărarea mea” și în presa timpului este insuficientă pentru a oferi verdicte sau un tablou clar al genezei și derulării acestui proces: „Pentru valorificarea în mod științific a informațiilor conținute în această operă de pledoarie, specialiștii vor trebui să le analizeze în conexiune cu documentele de arhivă, articolele din presa vremii și dezbaterile parlamentare aferente, cercetate integral și într-o abordare echidistantă”[419].

Dragostea obsesivă pentru Legea lui Dumnezeu nu a putut fi risipită de durerea pe care i-o pricinuise nedreptatea. În pofida imaginii sale clare de ierarh dedicat Bisericii Ortodoxe Române, de patriot al țării sale, de comportament chiriarhal exemplar, adversarii deschişi, dar şi cei camuflați, au surpat instituţia Mitropoliei Basarabiei din interiorul acesteia, erodând imaginea întâi-stătătorului ei, în primul rând. La 11 noiembrie 1936 Mitropolitul Gurie a fost eliberat din funcţie şi „pensionat”. I s-a stabilit domiciliul forțat la una din mănăstirile din județul Ilfov, dar el a ales să se stabilească la Mănăstirea Antim din București. Unele acte descoperite în arhiva mănăstirii dezvăluie acest lung drum al umilințelor, pe care le-a trăit[420]. Cererea sa către starețul mănăstirii, prin care solicită găzduire, trezește și tristețe, și nedumerire[421]. Nu era atât de simplu să obții aprobarea în cazul său. În același dosar am dat de Scrisoarea adresată de către starețul

[417] Unicul exemplar din Republica Moldova, care în anul 1998 se găsea în colecția Carte Rară a BNRM, a fost expus în cadrul expoziției de lucrări ale lui Gurie Grosu, care a însoțit conferința de comemorare a Mitropolitului la 55 de ani de la decesul său din noiembrie 1943. Din motive necunoscute volumul nu se mai regăsește în colecția Carte rară a BNRM. Un alt exemplar, în stare bună (de curând achiziționat de la buchiniștii din or. Iași, România) unicul din RM, se află în colecția particulară a Protoiereului V. Cojocaru.

[418] Nina Negru. Cazul Mitropolitului Gurie – noi puncte de vedere. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură...*, pp. 135-144; Veronica Boldișor. Suspendarea din scaunul arhipăstoresc a Mitropolitului Gurie – act justițiar sau diversiune? În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură...*, pp. 189-195; Idem. *File din istoria unei biserici și a unui mitropolit.* Chișinău: Pontos, 2014, 114 p; Idem. *Ilustre personalități române în destinul Basarabiei.* Chișinău: Editura Serebia, 2019, 220 p.; Boris Buzilă. Patriarhie pentru țara întregită, Mitropolie pentru provincia revenită la sânul Țării și Ortodoxismul basarabean. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*…, pp. 18-26.

[419] Elena Chiaburu. *Câteva considerații despre trilogia...*, p. 84.

[420] Anexa nr. 15. Gurie (Mitropolitul). Vezi: *Hrapovițchi (Mitropolitul Antonie al Kievului). Spovedania sau mărturisirea păcatelor.* Tradusă de ÎPS Gurie Mitropolitul. Chișinău, **1932**.

[421] Arhiva Mănăstirii Antim, Dosar nr. 1937/12, fila 36.

mănăstirii chiar Patriarhului[422]. Până la urmă, aprobarea este obținută și Mitropolitul ostracizat se regăsește în rugăciune și îmbisericire la Mănăstirea Antim, pe o perioadă scurtă de un an. Cartea-memoriu, scrisă de Gurie Grosu împreună cu avocatul Cernăuianu, este, de fapt, un rechizitoriu sever al situației critice a Bisericii Ortodoxe din Basarabia și a propriei activități ecleziastice – docile, de implicare sinceră în soarta fraților creștini, de zidire in destinul Basarabiei. Pentru a-i înțelege destăinuirea – strigătul său de sfâșietoare disperare, neobișnuită pentru un prelat, care a fost toată viața model de evlavie creștinească, de ascultare și smerenie duhovnicească, avem nevoie să acceptăm onest o altă abordare – ne-rectilinie, ne-simplistă a perioadei interbelice, să percepem corect acțiunea de salubrizare morală a întunecatei perioade instaurate de Carol al II-lea în viața politică, socială, culturală, bisericească a României, pe care „Procesul…" a demarat-o curajos chiar din anul 1937. Procesul de defăimare a imaginii impecabile a prelatului cărturar, construită pe parcursul a trei decenii de muncă asiduă, de necurmate activități de revigorare morală, spirituală și națională a românilor din Basarabia, a fost *permis* de forțe oculte, pe care cercetătorii încă nu le-au identificat documentar. Deși Mitropolitul le dezvăluie pas cu pas în „Procesul şi apărarea mea…", dovezile încă nu se încheagă într-un liant infailibil, rămânând mai multe întrebări fără răspunsuri. De asemenea, analizând și alte surse – studii ale publiciștilor, memorii şi jurnale ale contemporanilor, publicate ulterior (Onisifor Ghibu, Gala Galaction, C. Tomescu, Boris Buzilă ș.a.), am constatat nedreptatea ce i s-a făcut prin provocarea acestui controversat „caz", dar nu și tabloul complet cu toate componentele cazului. „De la distanța zilelor noastre, reactualizarea, limpezirea şi evaluarea acestor evenimente pare o lucrare de-a dreptul dificilă, însă în virtutea necesităţii şi a inevitabilităţii sale se dovedește, în primul rând, onorabilă"[423].

O frază concisă cu un text sec, aparent fără nicio doză de redundanță (dar care-i cât o viață de om) vine și pune punct acestor lungi ani de suferință: „Potrivit decretului-lege referitor la procesele din Basarabia, *în care cei vizați n-au fost condamnați în nicio instanță* (s.n.), procesul Î.P.S. Mitropolit Gurie, care a durat atâția ani din motive... de procedură, a fost stins"[424]. Fraza următoare, cu care cronicarul încheie relatarea: „Prin aceasta s-a încheiat un capitol trist din istoria Bisericii basarabene și a fost reabilitată o înaltă față bisericească, care are un trecut naționalist atât de frumos, dar care în cursul celor 60 de ani de viață a avut atâta de suferit"[425], nu emană satisfacție, cum ar fi fost de așteptat, ci revarsă peste cititor un val de tângă

[422] Ibidem, fila 48.
[423] Elena Chiaburu. *Câteva considerații despre trilogia...*, pp. 87-89.
[424] Procesul Î.P.S. Mitropolit Gurie a fost stins. În: *Raza*, 1941, nr. 45, iunie.
[425] Ibidem.

și tristețe copleșitoare. Această stare rămâne, pe lung timp, ca o concluzie gravă: personalitățile acestui meleag – și roditor, și frumos, și primitor – nu au parte nici de recunoaștere, nici de recunoștință. Poate doar postume. Ion Pelivan, ex-ministru al Basarabiei, la funeraliile Mitropolitului Gurie spunea: „Mitropolitul Gurie a avut destui dușmani. Unii îl urau, în special rușii și rusificații, pentru intransigența sa în chestiunea stilului nou în biserică. El a fost mult bârfit de apașii unei prese dezmățate străine din țară, după cum au fost bârfiți toți naționaliștii activi ai Basarabiei. N'a fost minciună, n'a fost insultă, n'a fost calomnie grosolană, pe cari acești apași streini să nu le fi aruncat pe socoteala bunului român, înfocatului naționalist al iertătorului părinte duhovnicesc, care a fost Mitropolitul Gurie Grosu. Scopul bârfitorilor era ca, lovind în fruntașii românismului basarabean, să compromită cauza pentru care aceștia luptau, inclusiv și marele act al Unirei"[426]. I-a fost dat să sufere cu mult mai mult decât și-a imaginat că ar putea suporta și, la un anumit moment, ca un om, și-a pierdut cumpătul. Scriind cartea-memoriu, de fapt, nu atât s-a apărat, ci mai mult s-a răzvrătit, astfel ajungând să-și judece superiorii (pe Patriarhul Miron Cristea, pe Ministrul Culturii și Cultelor ș.a.), adică să nu mai „facă ascultare" (exact ca și subalternii săi care catadicsiseră să nu-i respecte ordinele și dispozițiile) și chiar să blesteme[427]. Decăzut în propriii săi ochi de pe piedestalul resemnării și smereniei, pe care singur și-l edificase, ieșit din cercul de valori supreme, pe care le promovase o viață, a intrat în terenul durerii și deznădejdii. Spuneam la una din manifestările de comemorare că primul exil l-a suportat ușor – „venea din partea unui regim străin", al doilea, însă, venea din partea „alor săi" și această nedreptate n-a mai putut-o suporta. N-ar fi crezut vreodată că va ajunge în acest punct: valorile perene ale Ortodoxiei și valorile naționale românești, pe care le-a apărat cu atâta strădanie, osârdie și nesomn în timpuri vitrege, să fie călcate în picioare de confrații rătăciți și de emisarii politicianismului. În viziunea cercetătorului Boris Buzilă, „Cazul" avea nişte „conotaţii adiacente, lesne de sesizat pentru oricine privea mai îndeaproape contextul, atitudinea Mitropolitului, poziţia lui într-un raport de forţe naţionale şi mai cu seamă antinaţionale"[428]. Acest lucru e dezvăluit şi de alte argumente – consilierii spuneau că nu au nicio răspundere asupra cazului, susținând că este „opera" comună a Ministerului de Culte şi a Sfântului Sinod: „Nu noi (*Adunarea Eparhială – n.n.*) am provocat acest caz [,] ci Sfîntul Sinod şi Ministrul, aceştia ştiu ce au făcut, răspund"[429]. La rândul său, Sfântul Sinod arunca întreaga

[426] Cuvântul fostului Ministru Ioan Pelivan. În: *Viața Basarabiei*, 1943, 18 noiembrie.
[427] Elena Chiaburu. *Câteva considerații despre trilogia...*, p. 88.
[428] Boris Buzilă. *Din viața* ., p. 237.
[429] Ibidem.

răspundere pe decizia Ministerului de culte, după cum Ministerul lăsa această problemă pe seama Sfântului Sinod, care a admis suspendarea Mitropolitului înaintea oricărei anchetări competente, în final toţi derogându-și responsabilitatea pentru acest tratament inuman.

Atmosfera dramatică, din care se reculege cu greu prin zile și nopţi de rugăciuni, prin priveghere la sfintele icoane, l-a descumpănit și i-a afectat foarte grav sănătatea. I-a fost dat să sufere și mai mult în anul 1940, atunci când, prin Ultimatumul din 28 iunie, nădejdile sale de salvare a Basarabiei s-au ruinat totalmente. Din paginile ziarului „Raza" din 1941 aflăm că Mitropolitul Gurie a suportat o intervenție chirurgicală[430]. Dar, tot în acest an se încheie calvarul „cazului". Prin Decretul Regal Nr. 3800[431] publicat în Monitorul Oficial, au fost amnestiate faptele imputate Mitropolitului Gurie, iar în ședința din 12 decembrie 1940 a Înaltei Curți de Casație și Justiție[432], s-a dispus închiderea dosarului de urmărire pe numele Mitropolitului. În presă tocmai în luna iunie a anului 1941[433] s-a vorbit despre „achitarea" Mitropolitului Gurie, existând pentru ierarhul basarabean posibilitatea preluării eparhiei. Deşi reabilitat prin decizie judecătorească, așa cum și-a dorit, Mitropolitul nu se mai reface. Se stinge din viaţă pe 16 noiembrie 1943, pe un simplu pat la Spitalul Brâncovenesc din Bucureşti. Avea cu el doar cartea de rugăciuni. Aşa şi nu şi-a revăzut Basarabia sa dragă, deși atunci ea mai era românească. A murit cu dorul de ea în ochi. A fost înmormântat pe 21 noiembrie 1943, la Mănăstirea Cernica[434]. În aceeași zi, în cadrul funeraliilor cu înalt onor, după terminarea serviciului religios la Mănăstirea Antim, Înaltului ierarh nedreptățit i-au fost aduse pioase omagii – de către oficialități, prieteni de luptă, colegi. Ministrul Culturii Naționale I. Petrovici, în alocuțiunea funerară a pus în valoare meritele ierarhului Gurie: „În Martie 1918 s-a proclamat solemn unirea Basarabiei cu Țara Românească. Arhimandritul Gurie ajunge Vicar la Iași, iar după puțină vreme, în fruntea

[430] *Raza*, 1941, nr. 24.
[431] *Monitorul Oficial*, 14 noiembrie 1940.
[432] Anexa nr. 3. În: *Mitropolitul Gurie. Procesul și apărarea mea...*, p. 404.
[433] *Raza,* idem.
[434] *Luminătorul*, 1943, nr. 10-11-12, octombrie-noiembrie-decembrie, p. 737:
„Duminică la 21 Noiembrie la orele 11 dim. s'a desfășurat la Sf. Mănăstire Antim, în prezența Î.P.S. Sale Patriarhul Nicodem, a d-lui Lt. Col. Anghel Marin, reprezentantul D-lui Mareșal Ion Antonescu și a d-lui prof. I. Petrovici, ministrul Culturii Naționale și al Cultelor, a unei delegații de generali și de ofițeri superiori, a membrilor fostului Sfat al Țării și numeroși preoți, funeraliile Î.P.S. Gurie, Mitropolit al Basarabiei.
În lăcașul Sf. Mănăstiri, îmbrăcată în zăbranic negru de doliu, tivit cu culorile drapelului național, pe catafalcul străjuit de patru călugari, sicriul cu rămășitele pământești ale Î.P.S. Gurie era acoperit cu flori.
Au depus coroane: d-l col. Comandor Gherghel din partea M. S. Regelui, d. lt-col. Anghel Marin din partea d-lui Mareșal Conducător. Deasemeni au fost depuse coroane din partea: d-lui prof. Mihal Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, din partea Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor, din partea fostului Sfat al Țării, din partea clerului, familiei etc. Slujba înmormântării, după canonul mănăstiresc a fost oficiată de Î.P.S. Visarion Puiu, Mitropolitul Transnistriei, Î.P.S. Efrem Tighineanu, locotenent de Arhiepiscop și Î.P.S. Valeriu Botoșăneanul, înconjurat de un sobor de preoți, răspunsurile fiind date de corul Sf. Mănăstiri Antim."

Eparhiei Chișinăului, ridicată la rangul de Mitropolie. În această epocă am legat cu dânsul relații neuitate, pe care nu mi le pot aminti fără emoțiune. Împreună am săvârșit o operă culturală, care a alcătuit un numar de ani și grijă și mândria noastră comună. Unindu-ne sforțările noastre, împotriva unor opoziții lipsite de orice inteligență, am dăruit Basarabiei o Facultate de Teologie, care a funcționat rodnică până în anul nenorocirilor noastre naționale, când asupra acestei provincii s-a revărsat puhoiul bolșevic. Este fapta cea mai de seamă, pe care am săvârșit-o în timpul ministeriatului meu din 1926 și poate n-aș fi izbutit să domin împotrivirile cu atâta înlesnire, dacă nu m-aș fi bucurat în această împrejurare de concursul fanatic al înaltului chiriarh"[435].

Cele mai multe studii și articole critice, apărute până acum, despre care am menționat anterior, s-au concentrat asupra imaginilor și simbolurilor definitorii pentru conturarea chipului luminos al Mitropolitului Gurie. Orizontul ideatic glorios pe care își fixase din tinerețe toate activitățile Gheorghe/Gurie Grosu nu mai era ancorat în realitate. Rămăsese în închipuirea sa proprie. Mărturisește Constantin Tomescu: „Măcinat de imensele ingratitudini, care nu mai conteneau să se afișeze, mitropolitul descoperă o altă lume, o altă atitudine decât cea declarată cu mâna pe Biblie de către colegii săi"[436]. Rezistență cu care se opunea unei societăți politizate la maximum, dominată de idealul banului și care era gata să sacrifice totul pentru gloria fără de merite, nu era înțeleasă nici de cei din preajmă, nici chiar de cei apropiați. El era trecut prin colimatorul etic și moral al unei societății, care între timp își pierduse valorile și afișase altele, care pentru el erau străine. N-a știut să se înregimenteze sub drapelul vreunui partid, căci el unui singur stăpân slujea – lui Dumnezeu. Compromisuri nu învățase să facă și de aceea rămânea neclintit pe poziții. Valoroase dosare, acte, dar și mărturii ale vremii[437], care au fost scoase la

[435] Cuvântul d-lui Ministru I. Petrovici. În: *Luminătorul*, 1943, nr. 10-11-12, octombrie-noiembrie-decembrie, pp. 737-740.
[436] Constantin N. Tomescu. *Jurnal din viața mea...*, p. 879.
[437] Constantin N. Tomescu. Idem, p. 881: „Dar și o învățătură trebuie să tragem din dramaticul sfârșit al unui bun arhiereu și simțitor român, Mitropolitul Gurie al Basarabiei. În primul rând, eu tălmăcesc ceva pentru episcopatul Bisericii noastre. Anume: canoanele bisericești vechi, și pe temeiul lor, și legile românești și regulamentele privitoare la viața monahală, dispun ca orice călugăr să jure în fața Sfântului Altar, la tundere, că va trăi în sărăcie, și acest vot se pronunță așa: «sărăcia de bună voie». Călugării respectă prin mănăstiri acest vot; ei au hrană, locuință, îmbrăcăminte personală și pentru slujbe de la mănăstire; dacă mai primesc un ban, fie din salar, fie din slujbe, călugării îl folosesc la binefaceri, la milostenie și procurare de cărți. Și episcopii, mitropoliții, patriarhul, toți arhiereii sunt și ei călugări, să jure și ei nu numai la tundere votul de «sărăcia de bună voie» ci și la instalarea lor ca vlădici. Au și ei salariu, chiar destul de însemnat; din el își fac ei îmbrăcăminte, veșminte arhierești, își procură cărți, și, uneori, tot de la salar fac și milostenie către cei nevoiași, dacă nu dau de la eparhie. Pentru ce, atunci, să li se dea arhiereilor acestora înzestrări de pădure și pământ, de ce să-i momească cu venituri mari, ce să facă arhiereii cu ele? Să-și mărite fete și să-și însoare feciorii, să le cumpere apartamente luxoase și mașini? Oare, zidit-a vreunul din acești vlădici o biserică, afară de Firmilian, Mitropolitul Olteniei, sau un azil, o școală, un orfelinat, ori a trimis

lumină, se cer cercetate de către echipe de specialiști în legislația perioadei interbelice, în drept canonic, în istoria Bisericii Ortodoxe Române, pentru a spulbera interpretările ambigue ale cauzelor şi consecinţelor procesului său judiciar, care a bulversat opinia publică nu doar a Basarabiei, ci a României întregite, de asemenea, și pentru a depăși unele repercusiuni nedorite asupra înțelegerii trecutului Bisericii Ortodoxe din Basarabia.

3.3. Concluzii la capitolul 3

Dimensiunile neobişnuite ale personalităţii Mitropolitului Gurie se conturează limpede din redarea biografiei sale. Înfruntând vitregiile vremii, etapă cu etapă, personalitatea lui Gurie Grosu se călește, discursul său identitar capătă pârghii solide și modalități noi de promovare. În perioada de până la 1917, Arhimandritul Gurie a stat de veghe la ideea reintroducerii limbii române în cultul Bisericii Ortodoxe şi în şcoli. A optat pentru traducerea și tipărirea cărților bisericești în limba română; la întrunirile și ședințele administrației ecleziastice a promovat tenace demersul redeschiderii Tipografiei Eparhiale pentru iluminarea clerului și a poporului român din Basarabia; a obținut dreptul de a fonda și edita prima revistă clericală în limba maternă „Luminătorul”– cea mai longevivă publicație periodică din Basarabia (1908-1944). Traseul de misionar, Arhimandrit, vicar, arhiepiscop, mitropolit – de adevărat militant pentru redeșteptarea „a lor săi” la viața națională, redă în secțiune transversală evoluția Basarabiei în această perioadă, astfel, personalitatea ierarhului Gurie devine emblematică pentru istoria națională. Startul de reviriment național, pe care l-au dat activitățile și scrierile sale în primele decenii ale sec. al XIX-lea, a servit de catalizator pentru alți slujitori ai bisericii, care, de fapt, au conștientizat pe deplin misiunea de purtător de lumină, de mesager nu doar al valorilor creștine, ci și al valorilor naționale.

După actul Unirii din 1918, intrând în demnități arhierești, Mitropolitul Gurie Grosu este antrenat plenar în activități de restructurare întru sincronizarea Bisericii Ortodoxe din Basarabia cu Biserica Ortodoxă din România întregită. Aportul său la procesul de sincronizare a provinciei

---

careva un student sărac, dar merituos, să se desăvârșească în studii peste hotare, pe socoteala sa, sau să îmbogățească o bibliotecă teologică, să retipărească din valoroasele cărți, cu ai săi bani? Să aibă eparhia averi, să le conducă și să le exploateze eparhia, iar chiriarhul doar să controleze buna lor administrare și destinația veniturilor, să nu se amestece în administrație, că-i foc care arde și, după sfânta dreptate, se cuvenea ca un atare foc să fi ars nu numai pe nativul *Gurie, care s-a-ncrezut în oameni și personal n-a folosit nimic (s.n.),* ci să fi ars pe atâția chiriarhi, în frunte cu Patriarhul Miron, care, jucând cum le-a cântat partidul liberal, cel ce a dat înzestrarea cu pădure și pământ, și fiind pricepuți în afaceri lumești, în purtarea banului și în întrebuințarea lui – câte un ierarh, ca cel de la Galați, Cosma, pricepându-se mai mult între acestea decât în cele sfinte, ale lui Hristos – ei n-au avut a suferi nimic, ba au și admis jertfirea unuia pentru păcatul lor, al tuturora...”

cu restul țării este cu atât mai vizibil, cu cât mai atent cercetăm procesele-verbale ale Adunărilor eparhiale, în care este consemnată pas cu pas activitatea de chiriarh şi multitudinea de preocupări organizatorice. Dorim să relevăm, în mod deosebit, insistența în promovarea calendarului îndreptat în cea mai conservativă provincie românească, intransigența sa în reformele ecleziastice și perseverența, de care a dat dovadă ierarhul în procesul lung pentru înființarea primei instituţii superioare de învățământ – Facultatea de Teologie din Chișinău, instituție cu mare pondere pe dimensiunea culturală a Basarabiei. A promovat cultura teologică, istoria lăcașurilor sfinte nu doar pentru basarabeni, ci și departe de hotarele Basarabiei.

Opera scrisă de către Mitropolitul Gurie Grosu are o actualitate nedisimulată. Prin fiecare articol sau studiu publicat, prin predicile, omiliile și alocuțiunile sale, încă de pe timpurile când era preot-misionar, ierarhul îndemna clerul, creştinii şi întreagă societate la păstrarea credinţei strămoşeşti şi a demnităţii naționale ca platformă esențială de consens a tuturor Românilor, ceea ce este perfect valabil și azi. Astfel, receptarea specializată, în calitate de arhiepiscop, dezvăluită de documente de arhivă, și cea comună, ca personalitate, oferită de opera și activitatea sa, de memorii și presa vremii, construiesc o imagine de ansamblu a vizibilității și impactului, pe care l-a avut ierarhul cărturar pe itinerarul său. Prin prezenta lucrare revenim asupra ideii de reconsiderare a locului Mitropolitului Gurie în galeria de personalități marcante pentru istoria noastră, prin prisma mai puțin cercetată, a discursului identitar, care a dominat la propriu și la figurat traseul vieții sale. Receptarea operei Mitropolitului Gurie, promovarea și valorificarea ei, de asemenea, fac parte din demersul nostru investigativ și contribuie la conturarea imaginii de ansamblu a vizibilității și impactului pe care l-a avut și continuă să-l exercite.

1. În concordanță directă cu conceptul discursului epidictic/ discursului identitar am prezentat parcursul Mitropolitului Gurie Grosu. Redarea itinerarului biografic demonstrează, etapă cu etapă, calitatea ierarhului de emitent pentru un discurs identitar cu pârghii solide și modalități specifce de promovare.

2. Parcursul personal a lui Gurie Grosu este suprapus peste traseul istoric al Basarabiei, și în acest caz paralelismele și afinitățile sunt elocvente pentru revirimentul multidensional al acestui segment al românismului.

3. Startul de reviriment național, pe care l-au dat activitățile și scrierile sale în primele decenii ale sec. al XIX-lea, a servit de catalizator pentru alți slujitori ai bisericii, care, de fapt, au conștientizat pe deplin misiunea de purtători de lumină, de mesageroi nu doar al valorilor

creștine, ci și al valorilor naționale. Scoarerea revistei bisericești „Luminătorul”, editarea de carte în limba română la Tipografia Eparhială, începând cu anul 1906, congresele clerului din anul 1917 și alte activități comune care au condus la revirimentul național al Basarabiei demonstrează acest rol de fruntaș al Arhimandritului Gurie.

4. După actul Unirii din 1918, intrând în diverse demnități arhierești, Mitropolitul Gurie Grosu este antrenat plenar în activități de restructurare a Bisericii Ortodoxe din Basarabia, în procesul de sincronizare a provinciei cu celelalte teritorii ale României întregite.

Puțin studiat azi în școlile spirituale și seminare, cu o valoroasă operă cvasi-necunoscută, Mitropolitul Gurie (Grosu) trebuie readus acasă, ca valoare intrinsecă nu doar a Bisericii Ortodoxe, dar și a culturii naționale.

4. AXA DE VALORI IDENTITARE ALE OPEREI LUI GURIE GROSU

4.1. Credința Ortodoxă – reper esențial al vieții și operei ierarhului

4.1.1. Valori identitare în activitatea misionară

Conform datelor recensământului din 28 ianuarie 1897, populația de circa două milioane a Basarabiei[438] împărtășea numeroase confesiuni, între care peste 82%– ortodoxia, circa 12% – iudaismul, iar celelalte 5-6% – alte religii[439]. S-ar părea că situația era favorabilă și prielnică Bisericii Ortodoxe din Basarabia, dar la o analiză mai detaliată se dovedi că anume prin Biserica Ortodoxă procesul de deznaționalizare a românilor din Basarabia a fost promovat cu insistență. „Basarabia era supusă unui sistem complex, pus în funcţiune de către autorităţile centrale, în

[438] Total Basarabia: 1.642.080 (100,0%) A se vedea: *Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г.* Под ред. Н.А. Тройницкого. III. Бессарабская губерния. Москва: Издание ЦСК МВД, 1905. С. XII.

[439] 1. Ortodoxă – 1.600.999 (82,72%)
2. Iudaică – 228.528 (11,81%)
3. Protestantă – 54.258 (2,80%)
4. Secta religioasă de rit vechi – 28.532 (1,47%)
5. Romano-catolică – 19.825 (1,03%)
6. Armeano-gregoriană – 2.265 (0,12%)
7. Musulmană – 617 (0,03%)
8. Armeano-catolică – 246 (0,01%)
9. Alte religii – 142 (0,01%)

vederea unui proces cât mai activ de rusificare a populaţiei sau cel puţin de creare a unei entităţi naţionale loiale faţă de autorităţile imperiale şi faţă de ţar. În acest sens, prin intermediul instituțiilor Bisericii Ortodoxe se încerca introducerea cât mai masivă în rândul maselor a limbii ruse"[440]. Deși acest tablou pestriț al confesiunilor, identificate prin date statistice oficiale, nu prezenta semnale de alarmă, totuși, la confluența secolelor al XIX-lea și al XX-lea, în Basarabia, se înregistrează o diversitate crescândă în sfera confesională[441], unele comunități religioase profitând de facilități și înlesniri din partea autorităților. De exemplu, confesiunea mozaică (iudaismul) avea o situație favorabilă față de alte confesiuni din Basarabia: „În afară de interdicțiile de genul celei arătate mai sus[442]… comunitățile evreiești practic aveau toată libertatea de exercitare a cultului. Respectivele condiții au făcut posibil ca spre începutul secolului XX în Basarabia să locuiască aproximativ 352 de mii de evrei, ce aveau 365 de sinagogi şi case de rugăciuni."[443] Pentru Basarabia mai grave erau abaterile și devierile care afectau Biserica Ortodoxă din interior. Mișcarea de la Balta, prin intensitatea și amploarea sa, a scos la iveală o multitudine de probleme, pe care administrația civilă și cea bisericească nu mai puteau să le ignore. Nicolae Popovschi, în studiul său, explică resorturile politice ale măsurilor de împilare a spiritului de reformare ca pe o consecință a asasinării țarului Alexandru al II-lea (1 martie 1881). Regimul lui C.P. Pobedonoștev[444], ober-procurorul sinodului, instalat la 1881 pe durata a circa două decenii, va remodela atitudinea față de autocrație, față de biserică, față de școală. Mai mult ca atât, în Basarabia, înainte de aceste evenimente, deja la 1 ianuarie 1880, fusese instituită funcția de inspector special, care avea scopul de a supraveghea și cenzura activitățile tipografiilor, bibliotecilor și librăriilor. Sunt răspândite în această perioadă cataloage de carte străină, care parvenea de peste hotare pe diverse căi, din care aproape că lipsea cartea tipărită în centrele românești.[445] La începutul secolului al XX-lea s-a instituit în Basarabia și funcția de cenzor pentru tipăriturile în limba română, atât cele publicate la Chișinău, cât și cele intrate din România. Cercetătoarea Maria Danilov[446] admite ipoteza că acest regim de strictețe excesivă a fost motivul pentru care multe lucrări ale cărturarilor români din Basarabia au rămas

[440]Ion Gumenâi. Aspecte privind politica confesională a Imperiului Rus la hotarele sale vestice (Cazul Basarabia). În: *Buletinul Ştiinţific al Muzeului Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală a Moldovei.* Volumul 7 (20), 2007, p. 120.
[441] Ibidem, pp. 115-121.
[442] „…unica interdicţie existentă pentru evreii din Basarabia era legată de interzicerea de a se stabili cu traiul în zona de 50 de verste de hotarul imperiului", A.N.R.M., Fond 2, inv. I, d. 1452 ş.a. (Apud Ion Gumenâi. *Op. cit*., p. 120).
[443] Ștefan Ciobanu*. Cultura românească...,* p. 316.
[444] Nicolae Popovschi. *Op. cit*., pp. 159-234.
[445] Maria Danilov. *Presa şi cenzură în Basarabia.* Documentar, secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Chișinău: Pontos, 2012, pp. 126-132.
[446] Ibidem.

în manuscris. Autoarea este de părere că și lucrările didactice ale Arhimandritului Gurie Grosu, deși au trecut bariera severă a cenzurii imperiale, oricum nu au fost admise în programele de studiu ale școlilor din Basarabia, acestea fiind incomode pentru reprezentanții administrației imperiale din Basarabia tocmai pentru că demonstrau autorităților viabilitatea limbii române, iar băștinași – mărturia demnă de admirație a limbii materne.

Acte de arhivă cu demersuri, scrisori, plângeri, propuneri, mărturii[447] ale reprezentanților diferitor pături sociale din Basarabia sec. al XIX-lea și din primele două decenii ale sec. al XX-lea pun în evidență lungul șir al măsurilor represive și opresive de rusificare[448], operate tot mai insistent de autoritățile Imperiului țarist: „...Imperiul Rus (lucru ce nu-i este specific numai acestui imperiu), prin intermediul tuturor instrumentelor disponibile pe parcursul secolului al XIX-lea a încercat crearea unei mase de populaţii cât mai largi şi mai loiale sieși, lucru ce ne este confirmat chiar şi de unii savanţi ruşi contemporani, care arată că neacceptarea şi frica faţă de creşterea naţionalismelor a dus la greşeala fatală din partea autorităţilor ţariste şi anume încercarea de a transforma dacă nu tot imperiul, atunci cel puţin a celei mai mare părţi a lui într-un stat naţional rus”[449]. De la nedreapta anexare (1812), acest imperiu a pus pe rol procesul insistent de inoculare a unei identități culturale străine în locul celei proprii, prin utilizarea în paralel a diverselor strategii de deznaționalizare pe două dimensiuni – Ortodoxă și națională – și în două moduri: mai blândă sau *catifelată* și dură sau *agresivă.* Prima modalitate era mai uşor de aplicat şi dădea rezultate formidabile. Ne-o demonstrează evoluţia vieţii social-culturale a Basarabiei pe parcursul veacului al XIX-lea. Chiar de la anexare, păturilor avute ale societăţii, li se cultiva în permanenţă, pe mai multe căi (prin instruire, prin atragerea în activități sociale şi culturale, prin oferirea de distincții etc.), o atitudine de excesivă încântare față de Rusia, ca eliberatoare şi ocrotitoare a credinţei creştine, şi o relaţie de dependenţă multiaspectuală de Imperiul Rus[450]. A doua strategie, ostilă populației băștinașe, prevedea măsuri opresive și represive. A fost promovată cu insistenţă, începând cu deceniul şapte al secolului al XIX-lea,

[447] Dinu Poștarencu. *O istorie a Basarabiei în date....*

[448] Ion Gumenâi. *Politica confesională ca element de deznaţionalizare în strategiile imperiale ruse la hotarele sale vestice.* (Cazul guberniilor de nord-vest şi Basarabiei). *Politica confesională ca element de deznaţionalizare în strategiile imperiale ruse la hotarele sale vestice.* (Cazul guberniilor de nord-vest şi Basarabiei). Rezumat al tezei de doctorat: Disponibil: https://www.academia.edu/10784182/Politica_confesional%C4%83_ca_element_de_dezna%C5%A3ionalizare_%C3%AEn_strategiile_imperiale_ruse_la_hotarele_sale_vestice_Cazul_guberniilor_de_nord_vest_%C5%9Fi_Basarabiei_ (consultat 1.03.2023).

[449] Ibidem.

[450] Paul Mihail. Rolul național al Bisericii Ortodoxe din Basarabia. În: *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*. Chișinău: Știința, 1993, p. 148.

odată cu venirea în fruntea Bisericii basarabene a Episcopului Pavel Lebedev (1871). Acesta, în calitatea sa de bun promotor al rusificării forţate, chiar de la început a operat măsuri violente de deznaţionalizare[451] prin suspendarea din funcţie a preoţilor neştiutori de limbă rusă, sub pretext că nu au pregătirea necesară, şi înlocuirea lor cu preoţi de prin toate colţurile Rusiei; prin interzicerea serviciului divin în limba „moldovenească", prin reducerea treptată, până la încetarea de a tipări cărţi bisericeşti în limba română (ba chiar şi cele existente erau adunate de prin parohii, pentru ulterioara lor distrugere), prin închiderea mănăstirilor moldoveneşti şi transferarea celor mai îndărătnici călugări la alte mănăstiri din diferite gubernii ale Rusiei etc. Nu putem afirma categoric că activitatea acestui ierarh a avut doar conotații negative asupra vieții bisericești din provincie. Conform datelor lui Nicolae Popovschi, Episcopul Pavel a depus efort pentru a ameliora calitatea instruirii în școlile patohiale, a îmbunătăți starea deplorabilă a unor biserici vechi, construite din lemn sau din lut cu nuiele[452], fiind pe jumătate năruite: a reparat o parte din ele, dar și mai multe a edificat din nou, construindu-le din piatră. Astfel în ultimele decenii ale sec. al XIX-lea și ceilalți episcopi din fruntea Eparhiei Chișinăului și Hotinului au încurajat construcțiile solide, din piatră sau cărămidă, ale bisericilor din Basarabia.

Însă sub aspectul reperelor de legitimare identitară a românilor din Basarabia, deceniul de chiriarhat al Episcopului Pavel a fost dur și necruțător[453]. Consecinţele tragice ale politicii de deznaţionalizare – indiferentismul confesional, schisma și dezbinarea (*rascolul*)[454], ateismul materialist, inochentismul şi numeroase forme de prozelitism sectar (neoprotestant) – au afectat grav şi pentru un timp îndelungat stabilitatea confesională și conştiinţa naţională (*conştiinţa de sine*) a basarabenilor. În funcție de maniera de operare a acestor strategii, rezultatele puteau parveni imediat, așa cum a fost în cazul înstrăinării de Basarabia a călugărilor, care se ambiționau să țină slujbele în limba băștinașilor, dar și pe durata a mai multe decenii. Astfel, această practică a episcopilor ruși din Basarabia s-a regăsit și în destinul Arhimandritului Gurie, al preotului Constantin Parfentiev (Partenie), exilați la începutul sec. al XX-lea în diferite gubernii din Rusia ș.a. Erau puse în aplicare și alte strategii pentru a tempera aspirațiile naționale ale unor intelectuali basarabeni, precum a fost cazul lui Gheorghe Madan, căruia i s-a propus o funcție (ademenitoare sub aspectul remunerării) de cenzor pentru tipăriturile în limba

[451] Ion Gumenâi. *Op. cit.*
[452] Nicolae Popovschi. *Istoria bisericii...*, p. 155.
[453] Ibidem.
[454] Ibidem, p. 280.

„moldovenească” din Basarabia.[455] În acest context neprielnic pentru reperele de legitimare identitară, în această atmosferă apăsătoare a lipsei de carte în limba maternă şi a desconsiderării băştinaşilor de către reprezentanții administrației imperiale, ieromonahul Gurie începe activitatea misionară și culturală. Pentru ilustrarea spectrului tematic vast și a arealului geografic divers prezentăm date despre vizitele sale misionare din anul 1903 în diferite parohii din Basarabia[456]:

- 8-13 august – comuna Ruseștii-Noi, preot paroh Vasile Gobjilă;

- 15 august – întrevederi, discuții tematice la Mănăstirea Noul Neamţ cu călugări din Basarabia, Podolia şi Herson;

- 10 septembrie – predici în Casa Arhierească a reședinței episcopale din Chişinău şi Biserica „Sf. Teodor Tiron”;

- 15-24 septembrie – predici/omilii în diverse biserici din Chişinău despre „Taina minunilor divine” şi „Istoria Icoanei făcătoare de minuni din Hârbovăț”;

- 6-15 noiembrie – vizita la Ackerman (Cetatea Albă) – lucrul misionar cu molocanii şi baptiștii;

- 18-22 noiembrie – vizita misionară la Soroca, pentru discuții și cercetarea situației confesionale din diferite localități;

- 23 noiembrie – pleacă la Florești de ziua hramului bisericii, unde preoțea Vasile Guma;

- 24 noiembrie – ajunge la Milești, unde preoțea Eugen Gobjilă;

- 4-5 decembrie – prin Ucazul Consistoriului Duhovnicesc din Chişinău a fost trimis în localitatea Sămășcani, jud. Orhei, pentru a ameliora situația conflictuală din parohie;

- 15 decembrie – sosește la Corjevo, invitat de preotul Feodor I. Petrovici.

Despre impactul vizitelor misionare ne putem da seama din mărturiile ulterioare ale colegilor săi, prezentate în cadrul manifestărilor de omagiere cu diverse ocazii a Arhiepiscopuluii/Mitropolitului Gurie: „Ca misionar aţi arătat toată dragostea pentru poporul nostru moldovenesc şi aţi stăruit să-l luminaţi şi să-l scăpaţi de rătăcirile religioase şi de superstiţii. Conferinţele misionare pentru moldoveni şi slujbele bisericeşti totdeauna le-aţi săvârşit în limba noastră moldovenească atât de dulce şi frumoasă”[457]. În această ordine de idei avem și dovezi descoperite și spicuite din paginile primelor publicații periodice în limba română[458]. Considerăm concludente și mai relevante mărturiile imediate – sincere și neexagerate – ale locuitorilor din satul Corjova (în text – Corjevo), expediate la redacția gazetei „Moldovanul” (1907-1908) de sub conducerea lui Gheorghe V. Madan (amintim că după

[455] Gheorghe Negru. Gheorghe Madan – cenzor al Imperiului Rus în Basarabia. În: *Destin Românesc. Revistă de istorie şi cultură*. 2008, anul III (XIV), nr. 4 (56), Chişinău, pp. 63-68.
[456] A se vedea Tabelul nr. 1, „Mitropolitul Gurie – jaloane de parcurs”.
[457] *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”…*, p. 89.
[458] *Moldovanul*, 1907, 22 aprilie; 6 mai ș.a.; *Luminătorul,* 1908 etc.

„Basarabia”, „Moldovanul” era cea de-a doua publicație periodică în limba română din provincia aflată sub administrație rusească[459]). Elocventă și ilustrativă în contextul impactului acestei prodigioase activități misionare și de cultivare a sentimentului de respect pentru limba maternă și pentru tradițiile neamului, această scrisoare de mulțumire a fost publicată integral. În câteva numere de ziar cititorii au urmărit corespondența/discuţia dintre misionarul Gurie şi enoriaşii din satul Corjova, care tocmai beneficiaseră de vizita sa misionară. Enoriaşii îi mulţumeau pentru „vorba curat moldovenească”, pentru „cîntarea bisericească strămoşească în «limba mamă», şi pentru «îndrumările frăţeşti», pe care le acordase cu generozitate, astfel sădind în sufletul lor şi căldură, și «lumină».[460] În cuvântul de răspuns, publicat de ziar în numărul următor, ieromonahul misionar le mulțumește, la rându-i, pentru gesturile de prețuire a muncii sale și pentru doza de încredere cu care a fost tratat de către enoriaşii corjoveni. „M-am bucurat când am aflat din scrisoare că aţi cunoscut mai bine interesul cântării bisericeşti şi staţi la Dumnezeiasca slujbă cu mare folos pentru suflet… simţindu-vă că sunteţi toţi un duh, un trup şi mult fiind lăudaţi de Dumnezeu ca unul cu o inimă şi cu o gură *în limba moldovenească înţeleasă şi femeilor şi copiilor* (*s.n.*)”[461]. Este necesar de menţionat curajul cu care misionarul eparhial se pronunță împotriva nedreptăţii şi abuzurilor, de care suferea poporul Basarabiei. Unele note critice din articol constituie, de fapt, declaraţii îndrăznețe pentru acele timpuri: „O, cât de mare împiedicare se face pentru sporirea cuvântului lui Dumnezeu prin propovăduirea lui *în limba puţin înţeleasă celor ce ascultă, prin slujire în limbă necunoscută celor ce se roagă* (*s.n.*). Cuvântul Evangheliei şi cântările duhovniceşti rămân atunci nelucrătoare – nici nu bucură, nici nu întristează.”[462] Și în timpurile noastre valențele de comprehensibilitate a mesajului, în limba și în limbajul înțeles de destinatar, este prima regulă de respectat în comunicarea cu interlocutorul. „Sfânta Scriptură, *în limba vorbită de poporul din aceste ținuturi (s.n.)*, a fost, apoi, folosită de preoți în predica din biserică și în convorbirile directe cu credincioșii. Ei se vor conforma astfel îndrumării apostolice: „În biserică vreau să grăiesc cinci cuvinte cu înțeles, ca să învăț și pe alții, decât zeci de mii de cuvinte într-o limbă străină.” (I Cor.14,19)[463] Această îndrumare ne este lăsată de Preafericitul Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, în Cuvântul către cititorii Bibliei.

[459] Silvia Grossu. *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*. Chişinău: Editura Tehnica-Info, 2003, pp. 15-20.
[460] *Moldovanul*, 1907, 22 aprilie, nr. 17.
[461] *Moldovanul,* 1907, 6 mai, nr. 25.
[462] Ibidem.
[463] Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Cuvânt către cititori. În: *Biblia sau Sfânta Scriptură.* București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988, p. 5.

Ieromonahul misionar prețuiește gestul de recunoștință publică a enoriașilor corjoveni și le mulțumește pentru aprecieri, pentru energia cu care i-au revigorat forţele necesare misiunii sale, deloc uşoare: „O, Fraţilor, cât sprijin mi-aţi arătat cu primirea cuvintelor mele şi cu dorinţele Dumneavoastre sfinte…, că eu, propovăduind cuvântul Domnului la cei ce nu vor să-l primească, *de multe ori slăbeam pentru a mea osârdie, mă simţeam singuratic în lupta mea (s.n.)*”[464]. Așadar, astfel de vizite aveau și efect de durată – să-i fortifice reciproc: pe misionarul Gurie să persevereze, iar pe mireni să stea ferm în cetatea dreptei credinţe, să nu se lase ademeniți de capcanele sectarismului și să nu rămână indiferenți la adevăratele valori ale Ortodoxiei.

În acest sens, pentru această misiune, Gurie Grosu era bine pregătit, acumulase cunoștințe temeinice în cei 15 ani de studii în instituțiile teologice de toate treptele. Însă cea mai mare încredere în forțele proprii i-a adus-o călătoria în România, întreprinsă în 1904 împreună cu preotul Vasile Gobjilă, parohul bisericii din satul Ruseștii-Noi. Acest sat îi devenise drag ca și satul natal, deoarece aici locuia mama sa Ecaterina (Ursu, în a doua sa căsătorie), cu frații și surorile vitrege. La Iași a luat parte la manifestațiile de comemorare a 400 de ani de la moartea domnitorului Ştefan cel Mare. A vizitat capitala, a mers apoi la Sinaia, unde s-a întâlnit cu regele Carol I, a stat de vorbă cu principele moștenitor Ferdinand[465], a făcut cunoştinţă cu mai multe personalități ale Bisericii Ortodoxe şi ale culturii românești. Impresionat de realizările culturale din România, sensibil la statutul Ortodoxiei și la vrednicia credincioșilor, totodată constata cu durere marea discrepanță dintre enoriașii români de pe cele două maluri de Prut. Revenit la baştină, ieromonahul Gurie decide, atât cât îi vor permite puterile, cunoștințele și circumstanțele, să reducă pas cu pas din acest decalaj spiritual şi cultural. Aşadar, pentru propăşirea basarabenilor prin credinţă şi ştiinţă de carte, nu doar îşi concentrează tot potenţialul său, dar şi mobilizează forţele existente în clerul din Basarabia: prin demersuri insistente şi bine argumentate solicită autorităţilor ecleziastice introducerea sau, mai bine zis, revenirea limbii materne în serviciul divin, militează cu ardoare pentru redeschiderea Tipografiei Eparhiale, insistă asupra redeschiderii catedrei de limbă română la Seminarul Teologic din Chişinău şi plăteşte cu banii săi cursurile facultative de limbă maternă, oferite de profesorul Grigore Constantinescu elevelor Şcolii Eparhiale de Fete[466]. Tot în perioada 1904-1909 redactează, împreună cu alţi preoţi români din Basarabia, foi şi broşuri *pentru popor* în limbile rusă şi

[464] *Moldovanul,* 1907, 6 mai, nr. 25.
[465] *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”...*, p. 119.
[466] Boris Buzilă. *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia...*, p. 267.

română, editate de „Frăţimea Naşterii lui Hristos”, apoi şi cărţile ce urmau să se tipărească la tipografia eparhială, redeschisă în octombrie 1906.[467] Ideea editării unei publicaţii bisericeşti în limba română, care urma să consolideze clerul basarabean în munca de culturalizare, de asemenea, aparţine ieromonahului cărturar Gurie Grosu, ca, de altfel, şi efortul de a pune pe picioare acest „jurnal bisericesc” în limba română – „Luminătorul”. Prin presă se înlesnea înțelegerea preceptelor creștine, se ofereau sfaturi creștinești utile mirenilor, se statornicea (prin lecturi publice) solidaritatea enoriașilor, se consolida învățătura creștină, se deprindea limba îngrijită ș.a.m.d.

Una dintre practicile cultice ale Bisericii Ortodoxe era pomenirea de nume ale credincioșilor, vii și morți, la toate liturghiile duminicale, de sărbătoare și în zilele speciale cu slujbe dedicate memoriei răposaților, de obicei patru în cursul anului. De regulă, listele cu nume – *sărindarele*, care în Basarabia se numeau pomelnice, se prezintă înainte de începerea liturghiei și se citesc de către preot în timpul slujbei[468]. Ieromonahul Gurie avea grijă ca enoriașii nu doar să noteze citeț aceste nume, ci să le corecteze în conformitate cu tradiția românească.

În calitate de misionar al Ortodoxiei, viitorul mitropolit a demonstrat tenacitate, competenţe şi devotament pentru cauza Bisericii naţionale, cauză greu de susţinut sub stăpânirea rusească. Mai târziu, preotul cercetător Paul Mihailovici (Mihail) avea sa scrie în paginile revistei „Studentul”, pe care o conducea în timpul studiilor la Facultatea de Teologie din Chișinău: „Numit ca misionar al eparhiei Chişinăului, pune multă chibzuinţă şi dragoste în propovăduirea cuvântului Evangheliei, dar nu mai puţin sufletul în trezirea conştiinţei naţionale printre moldoveni”[469]. Iar Constantin Tomescu, în „Jurnal...” descrie calitățile lui Gurie Grosu de misionar și slujitor râvnitor al Ortodoxiei, oferind detalii inedite în compartimentul „Admirabilele lui calități”: „Gurie a intrat din convingere în ceata călugărească și nu spera un viitor mai strălucit sub regimul țarist, în care nu se putea integra sufletește. Devenise un bun monah, evlavios, care se ruga cu adâncă stăruință, cum mi l-a descris un venerabil bătrân Arhimandrit Inochentie din Mănăstirea lor Noul Neamț, județul Tighina, pe malul Nistrului. Ca ieromonah, slujea uneori chiar zilnic Sf. Liturghie, dar nu îndrăznea să intre în biserică, dacă în

[467] Maria Danilov. *Carte, cenzură, biblioteci...* Chișinău: Epigraf, 2018, 324 p.

[468] Radu Alexandru**.** Sărindarele. În: *Creștinul Ortodox.ro*: https://www.crestinortodox.ro/liturgica/viata-liturgica/sarindarele-96771.html: „La început aceste nume se scriau pe un obiect, care se plia în două, dând naștere la ceea ce numim *diptice*, noțiune care apare încă din secolul al IV-lea. Această modalitate de a prezenta numele celor vii și morți la Liturghie se păstrează și astăzi, credincioșii împărțind *pomelnicul* (coala de hârtie) în două și scriind, de regulă, pe cei vii în stânga, iar pe cei morți în dreapta, specificând segmentele cu sintagmele – *Vii* si *Morti*.”

[469] *Studentul*, 1928, nr. 2, p. 7.

ajun nu și-a citit rugăciunile pregătitoare, adică «pravila». Îl căuta câte cineva, când tocmai el își făcea această pravilă, dar el nu se mișca din fața cărții până nu încheia acele rugăciuni cu «Amin». Așa l-am cunoscut și eu în cei 16 ani de arhierie; el zicea *«întâi să grăiesc cu Domnul și apoi cu omul»*. Tenacitatea aceasta m-a bucurat. Eu am cunoscut arhierei, ca să nu-mi amintesc atâția preoți, care nu țineau să-și citească pravila în vederea slujbei"[470].

Devenit Arhiepiscop, Gurie Grosu continuă activitățile misionare, urmându-și vocația de propovăduitor și ostenitor al Ortodoxiei, reușind să contribuie la revigorarea misionarismului în întreaga România. La inițiativa și cu implicarea lui, în ţară s-au ţinut patru congrese misionare, primul desfăşurându-se la Arad în perioada 25-28 octombrie 1928[471]. Prezenţa Mitropolitului Gurie a conferit un înalt statut acestei reuniuni, atât prin faptul că era singurul dintre mitropoliţii ţării participant la congres, cât şi prin alesele sale discursuri. Al doilea congres al misionarilor ortodocşi s-a ţinut la Chişinău, în octombrie 1929, conform propunerii înaintate de Mitropolitul Gurie la congresul de la Arad. „El a condus cel dintâi congres misionar din țară, cu interesante referate de la vlădici, profesori și preoți, veniți din multe eparhii; tot Gurie a fost inițiatorul și sufletul și al celui de-al doilea congres general misionar de la Chișinău... Într-o atare atmosferă de misionarism studenții teologi au înființat cercul misionar „Mitropolitul Gurie"[472]. Următorul congres, de la Cernăuți, a beneficiat de participarea și impicarea Mitropolitului Gurie, iar cel de-al patrulea Congres (Sobor) și-a ținut lucrările din nou la Chișinău, în perioada 29 octombrie – 1 noiembrie 1931[473].

Constantin Tomescu, cel care i-a fost consilier timp de 16 ani, mărturisește: „Multe convorbiri teologice am avut noi, îndeosebi în probleme de misionarism creștin ortodox, în care *Gurie era neîntrecut (s.n.)*. El cunoștea bine sectele, multe din Rusia, și era stăpân, foarte stăpân, pe textele scripturistice, pe care le găsea „cu ochii închiși" și le mânuia și interpreta cu exactitate uimitoare. Multe am învățat eu de la dânsul în problemele misionarismului"[474]. Experiența sa de misionar consacrat a stat ca o pavăză și pentru fondarea și susținerea revistei „Misionarul", cea

[470] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea…*, p. 875.
[471] Primul Congres al Preoților Misionari din România. În: *Biserica şi Şcoala,* 1928, anul LII, nr. 45-46, 10 noiembrie.
[472] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea…*, p. 875.
[473] *Misionarul*, 1931, nr. 1-2, pp. 75-80.
[474] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea...,* p. 784.
*În baza studiului „Impactul social al problemei modificării calendarului creștin, reflectat în presa clericală din Basarabia (1918-1940". În: *Presa română interbelică: între mitologizare și recuperare critică.* Studii și cercetări de istorie a presei, prezentate la cel de-al IV-lea Congres Național de Istorie a Presei, Constanța: Ovidius University Press Constanța, 2012, pp. 265-273.

mai solidă publicație periodică de acest profil din România interbelică, dar care s-a editat pe toată perioada apariției la Chișinău.

*4.1.2. Impactul social al calendarului îndreptat**

Problema de acută stringență pentru Biserica Ortodoxă, care a dominat integral perioada interbelică, a fost schimbarea calendarului sau problema stilului nou. Impactul social al problemei modificării calendarului s-a resimțit în anii aflării lui Gurie Grosu în scaun arhieresc. Pentru a elucida influența de moment, dar și consecințele de durată ale acestei reforme bisericești, este necesar a analiza desfășurat acest subiect, pornind de la semnificația calendarelor, în general, și a celui bisericesc, în special.

Calendarul a avut și continuă să aibă o utilitate de importanță pentru toate societăţile: „Atât din nevoile activității zilnice ale organizării activităţii sociale, cât şi din necesitatea de a înţelege temporalitatea existenței sale, omul s-a străduit să ajungă la o înţelegere raţională a timpului prin măsurarea *curgerii* lui”[475]. Dar cunoștințele de astronomie nu erau accesibile oricui. Ele constituiau apanajul unor anumite persoane sau grupuri, care le utilizau ca pe un bun al lor în scopul de modelare a comportamentului comunităților umane, stabilind zile de

*În baza articolului Silviei Grossu „Impactul social al problemei modificării calendarului creştin”. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţă şi cultură*…, pp. 147-161.

[475] Ion Ghinoiu. *Vîrstele timpului*. Chişinău: Ştiinţa, 1994, p. 8: „Sensurile lui contemporane se rezumă la „sistem de împărţire a timpului în raport cu desfăşurarea ciclică a fenomenelor naturii; listă a zilelor în repartiţia lor pe săptămâni, luni, pe anotimpuri şi cuprinzând, de la caz la caz, şi date referitoare la fazele lunii, echinocţii, solstiţii, program de eşalonare a unei activităţi”. Conform *Dicţionarului enciclopedic ilustrat* (Chişinău: Cartier, 1999, p. 142): Calendarul este „sistem de împărţire a timpului în ani, luni şi zile, bazat pe fenomene astronomice periodice…”

sărbătoare sau anumite evenimente în legătură cu fenomenele naturii.[476] Pentru cei mulţi calendarul a fost domeniu „tabu", cei iniţiaţi menținând restricțiile veacuri de-a rândul. „Din această apartenență de castă a cunoştinţelor astronomice şi de manipulare a lor în scopuri sociale, speculându-se teama firească a mulţimilor faţă de fenomenele naturale, cum ar fi de pildă eclipsele (a căror producere doar înţelepţii templelor o puteau anticipa), a decurs în mare măsură şi sacralizarea calendarelor şi totodată apariţia zilelor de sărbătoare, adică a fixării de anumite zile […], cărora li s-a implicat o semnificaţie religioasă"[477]. Camuflarea cunoştinţelor astronomice deţinute de către clasele culte, accesul limitat pentru mase a fost determinant şi în stabilirea sărbătorilor creştine. Cunoştinţele de astronomie au servit drept fundament unic pentru calendarul creştin şi pentru cel civil, parţial şi pentru cel popular, care, având caracter empiric, era diferit pentru diferite popoare[478]. De aici deducem importanţa enormă a astronomiei pentru religie, în general, şi pentru ortodoxie, în particular. Aşadar, schimbările intervenite în calendarele bisericeşti, datorate noilor calcule astronomice, erau preluate de calendarele civile şi deveneau normă pentru toţi utilizatorii. Desacralizarea cunoştinţelor astronomice s-a produs foarte târziu şi printr-un proces îndelungat. Problema armonizării calendarului bisericesc cu cel popular era în interacţiune directă cu cea a corectării calendarului, proces general care viza toate tipurile de calendar din toate ţările. *Concordanţa calendarelor cu timpul astronomic* (*s.n.*) a fost, de fapt, o problemă dominantă pentru astronomi şi cler pe parcursul mileniilor[479].

---

[476] *Calendarul iulian* a fost introdus de Iulius Cezar în anul 46 î.Hr., intrând în uz în anul 45 î.Hr. (sau 709 *ab urbe condita*). Acest tip de calendar a fost ales după consultări cu astronomul Sosigene din Alexandria și a fost cel mai probabil calculat prin aproximarea anului tropic. Calendarul ulian are un an obișnuit de 365 de zile, împărțit în 12 luni, cu un an bisect adăugat la fiecare patru ani, ceea ce face ca anul mediu să aibă 365,25 de zile. Calendarul iulian a rămas în uz în unele țări până în secolul al XX-lea și mai este folosit încă de mai multe biserici naționale ortodoxe.

[477] Şerban Bobancu, Constantin Samoilă, Emil Poenaru. *Calendarul de la Sarmizegetusa.* Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, p. 16.

[478] „Calendarul creştin s-a bazat pe observaţii şi calcule astronomice exacte, ceea ce a făcut posibilă preluarea structurii sale numerice, a sistemului de corecţie şi a unităţilor de împărţire a timpului (zile, săptămâni, luni) de către calendarul popular şi calendarul civil contemporan." (Ion Ghinoiu. *Op. cit.,* p. 8.)

[479] Când au fixat data echinocțiului de primăvară la 24 martie, romanii considerau că au obţinut o concordanţă durabilă cu timpul astronomic. Ei nu ştiau, însă, că anul mediu al calendarului iulian era mai lung cu aproximativ 11 min. 14 sec. decât anul tropic: „Intervalul de timp de 365z5h48m46sec dintre două treceri consecutive ale soarelui prin dreptul punctului echinocţial de primăvară" (DEI, 1999, Chișinău: Cartier), ceea ce făcea ca echinocțiul să se deplaseze cu o zi la 128 de ani. „Participanţii la consiliul din Niceea, în anul 325 e.n., deşi au dezbătut problema echinocţiului, au rămas, totuşi, la sistema calendarului iulian, presupunând că deplasarea s-ar fi datorat unor erori în calcularea anilor bisecţi. Dar, deplasarea continuând, în anul 1582 s-a constatat că echinocţiul de primăvară a căzut la 11 martie. La propunerea astronomului italian Luigi Lilio şi a fratelui acestuia Antonio, s-a luat în discuţie reforma calendarului şi în urma consultărilor şi dezbaterilor organizate de papa Grigore al XIII-lea, printr-o hotărâre a acestuia s-a dispus ca după data de 4 octombrie să urmeze în anul 1582 data de 15 octombrie, eliminându-se astfel cele 10 zile de întîrziere, şi ca diferenţa să nu se mai repete, să se scadă în viitorii 400 de ani diferenţa de 3 zile, dispunându-se că de atunci înainte anii seculari, deşi bisecţi, să nu fie consideraţi ca atare decât o dată la 4 secole. Dar valoarea medie a anului calendaristic numit „gregorian", era cu 26 sec. mai mare decât anul tropic, această eroare conducând la un avans de o zi la 3323 de ani. Pentru acest motiv, în anul 1923 Congresul panortodox de la

Aşadar, problema racordării calendarelor civile la anul sideral este foarte veche şi comună mai multor popoare. Toate calendarele au suportat modificări în funcţie de cercetările astrologilor, şi chiar dacă aceste modificări afectau pe anumite perioade viaţa comunităților respective, oricum ele erau ireversibile. Numeroasele deosebiri şi decalaje între calendarele bisericeşti şi cele populare, interacțiunea incompletă a acestora, în pofida a numeroase măsuri împilătorii şi restrictive, operate de către autorități în diferite perioade, nu au fost depăşite veacuri de-a rândul, unele discrepanţe sesizându-se şi în zilele noastre. Sincretismul păgâno-creştin, adică ajustarea calendarelor religioase la calendarele populare, s-a făcut cu multă abilitate din partea bisericii pentru mai toate ţările europene, dar nu totdeauna şi cu succes. În viziunea lui Ion Ghinoiu, „Biserica a adoptat data sărbătoririi păgâne, dar a pus în locul acesteia o sărbătoare creştină”[480]. În multe cazuri biserica a adoptat şi a adaptat data calendaristică a sărbătorii păgâne, deseori acceptând și practicile efectuate cu acest prilej. Dar şi creştinii au modelat faţa sărbătorilor creştine, adaptându-le obiceiurilor şi datinilor strămoșești[481]. Este recunoscută de către cercetători această interferenţă a calendarului bisericesc cu cel popular, doar că unii autori consideră că influența bisericii asupra practicilor şi credinţelor, transmise din generaţie în generaţie prin intermediul calendarelor populare, a fost minimă, uneori redusă la simple formalităţi. Astfel, folcloristul şi etnograful român Tudor Pamfile, autor al mai multor studii etnografice, scria despre „ştearsa faţă creştinească ce o au toate sărbătorile noastre, chiar şi acele a căror nume ni l-a dat biserica; însă ca datină şi literatură orală, poporul a împrumutat de la biserică foarte puţin”, deoarece calendarul creştin – instrument al religiei monoteiste creştine – s-a suprapus calendarului popular, care prezenta o sinteză spirituală a credinţelor politeiste păgâne, foarte puternice”[482]. De menționat că anume acest fenomen a fost determinant pentru atitudinea necooperantă a creștinilor din Basarabia în raport cu reforma calendarului bisericesc. Această „tardivă sincronizare” a constituit una dintre cele mai spinoase probleme cu care avea să

Constantinopol, adoptând calendarul gregorian, i-a adus o corecţie, în sensul că din 9 ani seculari numai 2 să fie consideraţi bisecţi, şi, astfel, diferenţa faţă de anul tropic s-a redus şi mai mult.” (După Ion Ghinoiu. *Vîrstele timpului*...).

[480] Ion Ghinoiu. *Vîrstele timpului*. Chișinău: Știința, 1994, p. 21.

[481] Racordarea calendarului creştin la jaloanele esenţiale ale calendarelor populare a garantat succesul religiei creştine pentru un şir de comunităţi. „Prin repartizarea calendaristică a celor două evenimente fundamentale ale dogmei hristologice – naşterea solară (la solstiţiul de iarnă) şi moartea urmată de înviere solară (la echinocţiul de primăvară) şi lunară (Sinodul Ecumenic de la Niceea, ţinut în anul 325, fixează Luna Plină) – s-a netezit calea adoptării creştinismului atît de adoratorii cultului solar, cît şi de cei ai cultului lunar”. Dar trebuie de spus că racordarea calendarului creştin la cel popular nu s-a produs uşor. Aşa, de exemplu, „Imediat după cucerirea Daciei de către romani, coloniştii au impus, odată cu administraţia, calendarul imperial cu început de an la 1 ianuarie. Romanii au lichidat sau au prigonit tagma preoţească a dacilor, care era iniţiată în problemele astronomice şi calendaristice” (După Ion Ghinoiu. *Vîrstele timpului*...)

[482] Tudor Pamfile. *Crăciunul*. *Studiu etnografic*. Bucureşti, 1914, p. 224.

se confrunte autoritatea bisericească din Basarabia. Din incursiunea istorică în problema calendarelor se conturează dimensiunile deficiențelor introducerii stilului nou pentru basarabenii închistaţi în „obiceiul pământului”[483], peste care era cu neputinţă să păşească la acea etapă. Despre sincretismul păgâno-creştin specific locuitorilor din Basarabia scrie mai multe articole şi studii Alexei Mateevici în anii studenţiei la Academia Teologică din Kiev (1910-1914). Ele au fost publicate în paginile revistelor cu profil clerical din Basarabia – „Luminătorul” şi în KEV – „Monitorul Eparhiei Chişinău”: „Motive religioase în credinţele şi obiceiurile moldovenilor din Basarabia”, „Anul Nou la moldoveni”, „Schiţă asupra tradiţiilor vieţii religioase moldoveneşti”, „Sărbătorile moldoveneşti de la Paşti până la Cincizecime” prezintă în viziunea cercetătorului Sava Pânzaru „investigaţii etnografice în care atenţia principală este acordată interferenţei elementelor mitologice păgâne şi a celor creştine în credinţele şi datinile populare româneşti din Basarabia”[484].

Revenind la problema reformei calendarului din perioada interbelică, este necesar de precizat că ea nu a constituit o noutate sau ceva neașteptat. Încercări de racordare și de ajustare a calendarelor astronomice cu cele religioase au fost atestate din cele mai vechi timpuri. Pentru a pune în acord anul calendaristic cu cel astronomic, la propunerea doctorului napolitan Aloysius Lilius, Papa Grigore al XIII-lea a decretat, la 24 februarie 1582, reforma calendarului. Noul calendar este cunoscut de atunci sub denumirea de *calendarul gregorian*[485]. Acesta făcea reglarea datelor în funcție de echinocțiul de primăvară și luna sinodică (pentru Paște). Uneori, pentru a evita confuziile dintre cele două moduri de datare, se folosește denumirea de *stil vechi* pentru calendarul iulian și *stilul nou* – denumirea dată calendarului gregorian. România, ca şi Rusia, a fost una din ultimele ţări europene care a trecut de la calendarul iulian la cel gregorian, deși problema racordării calendarului se discutase de mai multe ori în România. Bunăoară, în 1916 se atestă preocupările pentru schimbarea calendarului[486] ale lui Ioan Bianu, bibliotecarul Academiei Române, care în ședința publică a Academiei Române din 4/17 martie 1916, prezidată de Dimitrie Onciul, pune în dezbatere un subiect extrem de delicat încă de acum

[483] Această noțiune avea un substrat concret al unui cod de legi: „Obiceiul pământului” – normă de drept cutumiar românesc în Evul Mediu, folosită până în secolul al XIX-lea. (A se vedea: Ioan Murariu. *Dicționar de termeni istorici și arhaisme.* București: Vox Cart, 2004, p. 216).
[484] Efim Levit, Sava Pânzaru. *Prefaţă*. În: *Alexei Mateevici. Opere*. Vol. 2. Chișinău: Știința, 1993, p. 5.
[485] Enciclica sinodală „Către clerul și poporul creștin ortodox din România”. În: *Luminătorul*, 1924, nr. 23, pp. 3-16.
[486] Textul integral al articolului poate fi citit în *Analele Academiei Române,* Seria II, Tomul XXXVIII (1915-1916), Partea administrativă și dezbaterile, București, Librăriile Socec & Co., C. Sfetea și Pavel Suru, 1916, pp. 66-67: http://digitool.bibmet.ro:8881/.../1B8NEFTK7VRIEXS89B3FBR... (consultat 23.05.2023).
*110 este o dată greșită, deoarece de la 1592 problema persistă, unele state acceptând modificarea, altele tărăgănând-o, deci problema este de secole, nu de 110 ani (*n. n.).*

aproximativ 110 ani*: schimbarea calendarului vechi (iulian) cu cel nou/îndreptat (gregorian): „Multe încercări zadarnice s'au făcut de fruntașii culturii noastre științifice, ca să primim și noi calendarul nou apusean, numit Gregorian și să părăsim pe cel vechiu numit Iulian, pentru că acesta, după datele științei, este greșit și a rămas în urmă cu 13 zile. *Am părăsit slova cirilică luând în locul ei literele latine în scrisul limbii noastre* (s.n.). *Calendarul a rămas până astăzi tot cel vechiu și înapoiat*"[487]. Ocazia de a readuce în discuție problema calendarului îndreptat a oferit-o Bulgaria, care „părăsește calendarul vechiu și introduce în toate serviciile ei de stat și particulare calendarul european al întregii lumi culte". Se propunea ca Academia să vină cu această inițiativă și să îndemne autoritățile să acționeze în această direcție. Dar Duiliu Zamfirescu, membru al Academiei Române, considera că *„nu este acum momentul potrivit pentru discutarea chestiunii* (*s.n.*) de a se confunda cele două calendare. Discuțiunea trebuie făcută în timpuri normale și liniștite, căci trecerea de la un calendar la altul are *consecințe foarte mari religioase, sociale, economice* (*s.n.*) etc."[488] Astfel, deducem că oameni de cultură, cu mult înainte de anul 1924, când a fost decretată reforma, au avut nu doar preocupări pentru schimbarea calendarului iulian cu cel gregorian, dar și îngrijorări pentru eventuale consecințe, mai ales în plan religios. Reforma urma să afecteze întreaga societate. De aceea mersul lucrurilor trebuia să intre în normalitate, să fie toată lumea calmă. Or, în anul 1916, în timpul războiului lumii, nu era așa.

După încheierea războiului și după Marea Unire această problemă nu mai putea fi amânată. Ea devenise de stringentă actualitate, deoarece în Transilvania şi Bucovina, ca foste părți ale Imperiului Austro-Ungar, se aplica calendarul gregorian, iar în vechiul Regat şi Basarabia – cel iulian (stilul vechi). Reforma calendarului a avut, în primul rând, o importanță practică, în deplin consens cu procesele de sincronizare a tuturor provinciilor României întregite. Dimensiunea administrativă, de organizare unitară a noului stat român, creat prin unirea tuturor provinciilor locuite de români, era consolidată de imanența rezolvării situațiilor zilnice, de buna organizare a instituțiilor. Achitarea salariilor tuturor angajaților, a retribuțiilor la stat, a impozitelor, a taxelor; plătirea serviciilor, a burselor pentru studenți și a lefii pentru profesori; direcționarea la o anumită dată a ajutoarelor sociale pentru copiii orfani, văduvele de război, persoanele cu dizabilități (cu nevoi speciale); precum și respectarea orarelor, agendelor, contractelor comerciale și de muncă și tot așa mai departe – toate erau în raport direct de data din

[487] Ibidem.
[488] Ibidem.

calendar. Activitatea social-politică se alinia integral termenelor calendaristice unice. Actualitatea economică – cumpărarea și livrarea mărfurilor, plățile, determinarea contribuțiilor la bugetul țării (totuși impozitele trebuiau colectate până la o anumită dată, aceeași în toate provinciile țării – și cele vechi, și cele nou-unite), elaborarea proiectelor de infrastructură, respectarea prevederilor contractelor interne și internaționale, a acordurilor de colaborare cu statele lumii și multe altele erau legate de calendarul îndreptat. De asemenea, legislația și funcționarea justiției urma să respecte aceiași termeni și aceleași date calendaristice. Transporturile și corespondența internațională trebuiau puse în concordanță cu datele calendaristice ale altor state. În plus, alinierea la standardele europene „era considerată o condiţie a progresului şi modernizării, în contextul în care, pe plan internaţional, se căutau soluţii pentru unificarea diferitelor unităţi de măsură”[489].

Așadar, în 1919, România a trecut de la calendarul iulian la cel gregorian, data de 1 aprilie devenind 14 aprilie. Desigur, în această perioadă tranzitorie, situaţia instituţiilor de stare civilă, a administrării publice, a instituţiilor de învăţământ de toate tipurile etc. a fost afectată de modificarea calendarului, or trecerea la stilul nou a creat o serie de probleme și disconfort organizațional în toate domeniile. Aceste inconveniențe de moment au fost depăşite, bineînţeles, nu fără un anumit efort, „îndreptarea calendarului fiind acceptată de majoritatea populaţiei României, dificultăți mari înregistrându-se doar în Basarabia, Bucovina şi unele localități din Moldova[490]. Deși România a acceptat calendarul gregorian în 1919, Biserica Ortodoxă Română n-a urmat exemplul autorităților, tărăgănând aprobarea reformei, invocând motive întemeiate: „Sfântul Sinod a chemat specialiști, care au făcut cuvenitele propuneri cum să folosim și în biserică calendarul Gregorian ca și statul, ca și tot restul Europei, dar totodată cum să se calculeze data Sf. Paști, care-i mișcătoare și trebuie să se respecte anumite condiții”[491]. Abia în anul 1923, în ședința din 13 noiembrie, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a decis să accepte decizia Congresului Panortodox de la Constantinopol despre ajustarea calendarului civil şi a celui bisericesc la cronologia ţărilor europene. Calendarul bisericesc îndreptat urma să fie pus în aplicare din luna octombrie 1924, ziua de 1 octombrie transformându-se în 14 octombrie. Calendarul începe să fie afișat pretutindeni cu primele 13 zile din luna octombrie hașurate,

[489] *Adoptarea calendarului gregorian*. Disponibil: http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Adoptarea_calendarului_gregorian (consultat la 12 noiembrie 2019).
[490] Boris Buzilă. *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia. (1812-1918; 1918-1940).* Bucureşti-Chişinău, 1996, p. 226.
[491] Constantin Tomescu. *Jurnal din viaţa mea...,* p. 809.

pentru o mai bună vizualizare a schimbării[492]. Pentru că subiectul era de importanță majoră, ținând de interesul general al populației, informarea s-a făcut prin toate mijloacele posibile. Astfel, decizia Sfântului Sinod, Enciclica Sinodală și calendarul îndreptat sunt promovate prin toate publicațiile periodice clericale[493] (și cele laice). Dar rezultatele n-au fost pe măsura eforturilor.

S-au stabilit mai multe cauze ale atitudinii necooperante de lungă durată a credincioșilor basarabeni de la sate şi oraşe în problema calendarului îndreptat. Desigur, nu numai din punctul de vedre civil, ci si din punctul de vedere al ritualului bisericesc era important ca toți credincioșii să serbeze în același timp marile sărbători, să țină posturile toți odată. De aici rezultă și consolidarea componentei identitare și de unitate națională. Adoptând calendarul îndreptat, basarabenii se integrau deplin în noul stat și deveneau cetățeni cu drepturi egale ai României Mari, în vreme ce refuzul adoptării noului calendar îi transforma în lăturalnici, cetățeni excluși de la participarea unitară în viața economică, de stat și cultural-religioasă a României Mari. Mitropolitul Gurie a înțeles toate aceste aspecte și implicațiile lor și a fost tenace în promovarea fără de abateri a stilului nou. Chiriarhul, fiind conștient de importanța reformei și de caracterul ei ireversibil, a desfășurat o intensă activitate de comunicare cu subalternii săi, cu clerul din Basarabia și cu enoriașii săi, stăruind asupra muncii de lămurire: prin predici, cuvântări și alocuțiuni în timpul vizitelor canonice; prin pastorale, omilii, îndemnuri și articole, publicate în presa clericală și cea laică, folosind orice ocazie potrivită pentru succesul cauzei. În toate discursurile și predicile el prezenta și un scurt recurs la istoria apariției calendarului, la alte situații similare, când calendarul a suportat modificări: „Această greșeală creștinii de la Apus au îndreptat-o în calendarul lor în anul 1582. Atunci oamenii rămăseseră în urmă de *anul ceresc, anul solar, anul astronomic* (*s.n.*) cu 10 zile. Și au făcut îndreptarea astfel că au sărit cu 10 zile înainte... La 5 octombrie au numărat 15 octombrie. Așa s-a ivit numărarea zilelor după stilul nou. Noi, creștinii ortodocși am rămas tot cu calendarul primit la soborul de la Niceea și cu greșeala

[492] Calendarul bisericesc pe anul 1924. În: *Biserica Ortodoxă Română.* Seria II, anul XLII, septembrie 1924, nr. 9 (522), p. 545. A se vedea Anexa nr. 12.

[493] Miron, Mitropolit Primat al României. Carte pastorală... În: *Biserica Ortodoxă Română*, 1924, nr. 9 (522), pp. 513-515; Hotărârea episcopului nr. 18 despre introducerea calendarului îndreptat de la 14 luna a X-a, 1924. În: *Luminătorul*, 1924, nr. 20, pp. 1-3; *Circulară despre aplicarea calendarului îndreptat.* În: *Luminătorul*, 1925, nr. 20, pp. 6-10, (part. of.); Enciclica Sinodală pentru punerea în aplicare a calendarului îndreptat pe ziua de 1/14 octombrie 1924. În: *Biserica şi Școala*, anul XLVIII, nr. 30, 3 august 1924; Enciclica Sf. Sinod pentru punerea în aplicare a calendarului îndreptat pe ziua de 1/14 octombrie 1924. Către clerul și poporul creștin ortodox din România. În: *Foaia Diecezană*, anul XXXIX, nr. 31, 4 august *st. v.* (17 august *st. n.*) 1924 ș.a.; *Misionarul*, 1930, nr. 1, p. 4; Prof. Icon. Bălteanu. Despre stil. În: *Raza*, 1933, nr. 49; Narod ne priznaeti novago stilea (Poporul nu recunoaște stilul nou). În: *Raza*, 1933, nr. 42; Pr. N.S-I. K stih. Starostilinicami. În: *Svet*, 1931, nr. 27; Miron Ștefan A. Reforma calendarului la Liga Naţiunilor. În: *Raza*, 1931, nr. 26 ș.m.a.

lui Sosighen și acum suntem în urmă cu 13 zile. Și semnele calendarului nostru *nu mai corespund, nu se mai* ***lovesc*** (adică, *nu se mai potrivesc, n.n.*) cu semnele cerului!”[494].

Biserica era unica instituție care avea forță de convingere necesară asupra tuturor păturilor sociale de la oraș și de la sat, și de jos în sus, și invers. Dar, în timp ce Gurie Grosu a fost tranșant în problema introducerii noului stil calendaristic, o bună parte a clerului (nu numai a credincioșilor ortodocși) din Basarabia a primit decizia Sfântului Sinod cu ostilitate[495], acest subiect fiind folosit în mod speculativ de adversarii Unirii în confruntarea cu autoritățile centrale de la Bucureşti. Presa unor partide politice și unele publicații alolingve mai căpătaseră, pentru o durată nedeterminată de timp, un nou subiect de mare atractivitate pentru public, vehiculat pentru discreditarea administrației românești și a demnității exarhicești.

Din 1924 și până în 1940, problema stilului nou a constituit problema-cheie a disensiunilor dintre Biserica Ortodoxă şi enoriașii ei, fiind pentru chiriarhul bisericii din Basarabia o preocupare constantă. „Criza stilistă” a constituit o piatră de încercare pentru cler, pentru creştinii din Basarabia (şi o parte din Bucovina) şi, de fapt, nu şi-a găsit soluționarea adecvată nici până în zilele noastre. Indubitabil, schimbarea calendarului propusă de Sinodul Bisericii Române era un imperativ al reformelor necesare construcției statale a României Mari, însă aplicarea reformei calendarului bisericesc avea nevoie de abordări diferite pentru provinciile proaspăt reunite în cadrul României Mari. Promovarea reformei nu putea fi lăsată în exclusivitate pe seama clerului. Doar aceste forțe nu erau suficiente. „Pentru o atare reformă trebuia o pregătire mai dinainte, mai stăruitoare, mai potrivită pentru norod, care nu știe ce-i aceea Astronomia, nu știe ce-i cu Anotimpurile după Știință, că am rămas în urmă față de rotațiile și revoluțiile astrelor sau a Pământului...”[496], constata unul dintre apărătorii și promotorii fervenți ai reformei calendarului, Constantin Tomescu, consilierul Mitropolitului Gurie.

Mai multe voci înaintau propunerea ca această reformă să fie anulată sau măcar amânată pentru „timpuri mai bune”: „Câte nevoi sunt pe capul preoțimii, câtă grijă are preoțimea de alte chestiuni bisericești fără de asemănare mai importante decât corectarea calendarului – pentru susținerea prestigiului Bisericii Ortodoxe și a clerului ei. Oare nu se putea a mai răbda până la

[494] Arhiepiscopul Gurie. Prea iubiți fii în Domnul. În: *Luminătorul*, 1924, nr. 25, pp. 1-4 (part. of.).
[494] Constantin Tomescu. *Op. cit.,* p. 810.

timpuri mai bune, mai potrivite, mai senine – măcar până când vor primi stilul nou și alte Biserici în alte state?... Luând în considerare cele mai sus arătate, luăm îndrăzneala a adăuga că datoria stăpânirii bisericești este repede a lua cuvenitele măsuri pentru apărarea Bisericii de dezbinare. Este un lucru foarte serios. Dar forța în chestiuni religioase n'are loc"[497]. În situaţia dată, pentru a realiza acest obiectiv important, Biserica trebuia să-şi asume noi funcţii, preponderent explicative și didactice. Mijloace de realizare nu erau prea multe. Unul esenţial, cel dintotdeauna, era impulsionarea mesajului favorabil noului stil prin comunicarea cu enoriașii prin viu grai, adică prin predici și discuții față în față; al doilea – apelarea la pârghiile presei, în special, a celei cu profil religios. Astfel, pe lângă misionari şi preoţi, în această campanie s-au încadrat toate publicațiile de profil: „Luminătorul", buletinele eparhiale, revistele „Studentul" şi „Misionarul", „Gândul neamului", ziarele „Raza", „Credinţa creştină" şi publicaţiile clericale scoase cu anumite ocazii[498]. Problema, fiind de rezonanță socială majoră, bineînțeles, era tratată şi de publicaţiile periodice laice.

„Luminătorul" a abordat tema foarte insistent chiar din 1924, inițial prin publicarea calendarului îndreptat și a Enciclicelor Sinodale, semnate de înalţii prelaţi, inclusiv ierarhii din Basarabia: Gurie, Arhiepiscopul Chişinăului, Visarion, Episcopul Hotinului, Nectarie – al Cetăţii Albe şi Dionisie – al Ismailului, prin explicarea deciziei Sinodului în repetate rânduri în diverse moduri, pentru ca să fie înţeleasă şi de preoţi, şi de mireni. „În anul acesta Sfântul nostru Sinod din Bucureşti, în şedinţa sa de la 15 mai 1924 a hotărât să se facă îndreptarea calendarului… Să se atragă luarea-aminte a credincioșilor să nu se potrivească răuvoitorilor. Calendarul nu se schimbă, *ci se aduce numai îndreptare*, care dacă ar mai întârzia, ne-ar depărta de anul astronomic."[499] Enciclica este urmată de Pastorala Arhiepiscopului Gurie, adaptată realităților basarabene.[500] În numerele următoare ale revistei sunt publicate luările de atitudine ale preoţilor şi ale enoriașilor, iar în numărul din decembrie 1924 este publicat un studiu în 8 capitole, intitulat „Modificarea calendarului Bisericii Ortodoxe", care includea calendarul îndreptat propriu-zis, explicaţii şi indicații din partea Sfântului Sinod şi un ciclu de predici explicative.

[497] Varlaam Buzilă. Și aceasta e tot contra noastră. În: *Luminătorul*, 1926, nr. 32, pp. 41-44.
[498] Referinţele vizează publicaţiile periodice cu caracter religios, care au apărut în Basarabia în perioada interbelică (A se vedea „Presa clericală – componentă a presei naționale". În: Silvia Grossu. *Presa din Basarabia...*, pp. 114-146).
[499] *Luminătorul*, 1924, nr. 23, pp. 3-15.
[500] Scrisoare pastorală tuturor pravoslavnicilor creştini din Arhiepiscopie cu privire la schimbarea calendarului. În: *Luminătorul*, 1924, nr. 25, pp. 1-4 (part. of.); Cuvântarea ÎPS Gurie la Adunarea Eparhială din 8 decembrie 1925. În: *Luminătorul,* 1925, nr. 24, pp. 3-5 (part. of.); Pastorală despre calendarul îndreptat. În: *Luminătorul,* 1926, nr. 1, pp. 4-7 (part. of.); Carte pastorală despre calendar, trimisă în Eparhia Chișinăului. În: *Luminătorul,* 1926, nr. 4, pp. 2-4 (part. of.).

Preoţii şi misionarii erau îndemnați să utilizeze acest set de materiale ajutătoare în omiliile duminicale şi predicile de amvon și să le aducă la cunoștință enoriașilor prin explicații suplimentare în discuţii directe. Paginile „Luminătorului" confereau lumină și savoare sărbătorilor creștine prin cuvinte de hiritisire, prin vești pozitive din teren și îndemnuri îmbucurătoare.

Arhiepiscopul Gurie monitoriza cu prudență reforma calendarului, fără a tensiona situația și așa tulbure. Prin mijloacele de informare la îndemână și prin cele administrative de care dispunea, chiriarhul basarabean încerca să atenueze efectele nedorite ale perceperii incorecte a stilului nou. Implicarea Arhiepiscopului Gurie Grosu în soluționarea numeroaselor disensiuni legare de „criza stilului" este descrisă de către secretarul Eparhiei Chișinăului Constantin Tomescu, în capitolul XCLII „Arhiepiscopul Gurie și îndreptarea calendarului"[501]. Dar rezultatele acestei activități explicative intense n-au fost pe măsura efortului depus. „Când am înștiințat de introducerea stilului nou în Biserica noastră românească nu am gândit la rezultate aşa de neplăcute cum le vedem azi […] Preoţii au lămurit populaţia despre modificarea calendarului […] Auzim că mulţi dintre credincioşi vor sărbători sărbătorile după stilul vechi – adică ne aşteaptă o dezbinare între ortodocşi", constată misionarul Varlaam Buzilă în articolul „Şi aceasta e tot contra noastră"[502]. Promovarea stilului nou prin oficierea serviciului divin după calendarul schimbat, prin predicile duminicale şi la sărbători, prin întrevederi şi convorbiri personale era practica cotidiană nu doar a preoţilor şi misionarilor, ci și preocuparea de primă mărime a Mitropolitului Gurie. Însă eforturile clerului erau zădărnicite de îndârjirea omului simplu, cu grad minim de percepție a realității. Trecerea la stilul nou era calificată de ţăran drept o încălcare a legii lui Dumnezeu şi un mare păcat cu foarte grele urmări asupra oamenilor. Convingerea aceasta era întărită şi de fenomenele naturii, în mijlocul căreia vieţuia şi căreia i se conforma creştinul basarabean. Unele dintre ele aveau strictă fixare pe anumite zile din calendar, de pildă, înfrunzirea copacilor, venirea păsărilor, înflorirea florilor, pârguirea grânelor, coacerea fructelor. La schimbarea calendarului cu 13 zile mai devreme, aceste fenomene ale naturii se deplasau şi ele. „Toate cele sunt mai cu dreptate pe stilul vechi. Uite noi avem o sărbătoare Blagovieştenie (*Buna Vestire,* pe 7 aprilie – *s.n.*) şi pe stilul nou nu cîntă cucu, da pe stilul vechi cucu cîntă. De-amu de unde ştie cucu de cîntă pe vechi? El cîntă cucu pîn la Sînzănii. Sînzănii nou trece şi tot cîntă. Da cum vine Sînzănii pe vechi, el nu mai cîntă… Pămîntu merge tot pe

[501] Constantin Tomescu. *Op. cit.*, pp. 809-813.
[502] Buzilă Varlaam. *Op. cit.*, p. 44.

vechi. Cînd e-ntîi Mart pe nou nu samănă nimeni, cînd e întîi Mart pe vechi e tocmai bine."[503] Ne dăm seama că mai ales sărbătorile creștine, care comportau conotații autohtone și modele de ritual perpetuate de secole, nu puteau fi clintite din locul lor. Imaginația populară n-a intervenit în evanghelii „care erau complet străine de viață cotidiană", dar biografiile sfinţilor şi apostolilor au fost modificate cu multă inspirație, amplificându-se meritele acestora prin atribuirea funcțiilor de patronare sau ocrotire. În aşa fel, Sfântul Nicolae „Făcătorul de minuni" a fost făcut protectorul marinarilor şi al pescarilor, Sfântul Gheorghe – responsabil de biruințe în bătălii, dar şi patron al păstorilor, Sfântul Pantelimon – ocrotitor de boale, Sfântul Ilie avea grijă de pârguirea roadelor ş.a.m.d. Prin urmare, poporul a schimbat numele unor personaje calendaristice, sacralizate de către calendarul creştin (exemplu Baba Dochia), pe alţii i-a retrogradat prin eliminarea atribuţiilor specifice ierarhiei creştine – *sfânt, arhanghel, mucenic* – şi i-a numit ca pe simpli muritori: Sava, Foca, Varvara, Haralampie (de boale).[504] În consecință, sărbătorile creştine din calendarul ortodox se referă la un număr mare de personaje, care au avut o existență reală sau imaginară, canonizate şi împărțite pe grade ierarhice. Până și azi aceste discuții despre statutul atribuit sfinților și rolul pe care îl joacă în cotidianul creștinilor se poartă frecvent în presă și, mai nou, pe rețele de socializare.[505]

Publicațiile religioase au dat dovadă de înțelegere a gravității situației locale, dar și de inventivitate şi originalitate în tratarea acestei probleme, atât de controversate pentru credincioșii din Basarabia. De exemplu, revista „Luminătorul", pe lângă tipărirea în supliment a calendarului,

[503] *Luminătorul*, 1925, nr. 10, pp. 23-25.
[504] După: Ion Ghinoiu. *Vîrstele timpului...*
[505] „În perioada 2-4 august, toată lumea e în sărbători. Oamenii zic că sărbătoresc, pe rând, Sfinții Ilie, Ilie Pălie, și Foca. Stefan Rîmbu, slujitor la Catedrala Episcopală Ungheni vine cu unele explicații, dar, înainte de aceasta, a remarcat: „Foarte putini sunt cei care se informează corect. Noi, preoții, avem datoria de a spune lucrurile exact aşa cum sînt din punct de vedere bisericesc". Iar din punct de vedere bisericesc, pe 2 august se sărbătorește Sf. Prooroc Ilie. „E o sărbătoare foarte mare", atenționează preotul, menționând, totodată, că, atunci când cineva o încalcă, este pedepsit. În popor se spune că cei ce lucrează de Sf. Ilie, sunt „păliți" imediat, chiar a doua zi, de unde și vine numele de Ilie Pălie pentru ziua de 3 august. Adică, Ilie te pălește. Biserica ortodoxă însă nu are nici o referire la această sărbătoare. „3 august e o zi obișnuită de lucru. În calendarul bisericesc se sărbătorește Sf. Pr. Iezechiel; Sf. Cuvioși Simeon şi Ioan. Nu este nici un fel de Ilie Pălie. Cei ce-l sărbătoresc aduc o oarecare jignire Sf. Ilie", accentuează părintele Stefan.
...Urmează ziua de 4 august, când lumea sărbătorește Foca. „Într-adevăr există Sf. Mc. Foca", spune preotul. Doar că este puțin altfel înțeles. Lumea respectă această sărbători, pentru a se păzi de foc. Adevărul este că Sf. Mc. Foca nu are nimic cu focul. Din contra: Sf. Mc. Foca este ocrotitorul celor care navighează pe apă. Totuși, am putea găsi o legătură. Or, atunci când se aprinde ceva, doar apa îl stinge. „Este bine că se sărbătorește această zi, dar nu pentru a nu lua foc, ci pentru că trebuie cinstită. Greșeala noastră e că uneori îl sărbătorim pe Sf. Mc. Foca mai fastuos decât pe Sf. Pr. Ilie", a mai spus părintele. (Apropo, conform calendarului, Sf. Mc. Foca se sărbătorește pe 5 august, dar, fiindcă în acea zi biserica prăznuiește cu o slujbă deosebită Icoana Maicii Domnului de la Poceaev, s-a decis, conform regulamentului bisericesc, ca Sf. Mc. Foca să fie trecut pe 4 august – pentru a nu se suprapune aceste două sărbători)". (Preot Maxim Melinti. Disponibil: https://www.facebook.com/preotulmaximmelinti (consultat 23.05.2023).

pentru înlesnirea înțelegerii şi aplicării lui în activitatea cotidiană edita aparte şi foi cu predici adecvate, cu explicații simple care se distribuiau gratuit ţăranilor. Limbajul textelor cu referire la reforma calendarului era unul grijuliu redactat, adaptat și prin exprimare, și prin conținut gradului de percepere a omului simplu. Bunăoară, în numărul din luna mai 1925 a fost publicată o nuvelă atractivă prin limbaj şi mod de abordare a problemei stilului nou, semnată de Gheorghe Gheorghiu[506], profesor la Seminarul Teologic „Veniamin Costache" din Iaşi. Subiectul ei este axat pe modificarea calendarului, dar modalitatea de redare sub forma unei discuţii domoale dintre un student la teologie şi bunicul său s-a considerat foarte eficientă. Buletinele eparhiale au oferit și ele informaţii utile pentru preoţi şi enoriaşi referitoare la toate schimbările şi intervenţiile din interiorul Bisericii, au propus, de asemenea, drept model poveţele şi îndemnurile preoţilor şi misionarilor cu mai multă experienţă. Și alte publicaţii clericale care au apărut mai târziu – „Studentul" (1928), „Misionarul" (1929), „Raza" (1930) – s-au încadrat plenar în activitatea agitatorică şi de propagare a stilului noi, astfel că spaţii extinse erau destinate studiilor teoretice, articolelor de analiză, crochiurilor desfășurate, schimbului de experiență, comentariilor specialiștilor ș.a.m.d.

Ecourile din presa cercetată, însemnările de jurnal ale lui Constantin Tomescu[507] și alte mărturii de epocă demonstrează că majoritatea credincioșilor s-au arătat refractari schimbării calendarului. Doar o mică parte dintre ei a acceptat stilul nou – fie de nevoie, fie din frica de a nu rămânea fără binecuvântarea preotului sau în afara bisericii. Doar o mică parte a populației a acceptat sincer şi cu înţelegere aceste modificări. Aceasta o confirmă şi cercetările sociologice întreprinse în mai multe localități din Basarabia. Despre situaţia din satul Cornova, de exemplu, avem mărturiile cercetătorului Ernest Bernea (analizate de Grigore Botezatu). În studiul său „Contribuţii la problema calendarului în satul Cornova" autorul, membru al expediției sociologice de sub conducerea profesorului Dimitrie Gusti, în baza exemplelor concrete, demonstrează, într-un mod magistral şi convingător, că prin schimbarea calendarului se produce un proces de debusolare generală a plugarului, de dezechilibrare a vieţii satului. „Mentalitatea satului Cornova este împărţită în două părţi: una mistică-religioasă, strâns legată de tradiţie; altă mentalitate, pozitivistă-ştiinţifică, setoasă de noutate şi inovaţie. Pozitiviştii văd în reformă aplicarea unui concept astronomic; pentru ceilalți, cu mentalitate primitivă tradiţionistă, calendarul nu este un lucru convenţional, stabilit după învoirea oamenilor, ci ceva neschimbător,

[506] *Luminătorul*, 1925, nr. 5, pp. 12-14.
[507] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața...*, p. 810.

stabilit, hotărât pentru totdeauna. Schimbarea calendarului înseamnă schimbarea religiei, or, după ei, religia nu este o creaţie a omului, ci o revelaţie a lui Dumnezeu, aşa că şi calendarul, parte integrantă din religie, e stabilit de Dumnezeu."[508] Discursul de identitate, în acest caz, era atacat exact pe axa de valori perene – a tradițiilor și obiceiurilor legate de etapele esențiale vieții – botez, cununie, înmormântare – și tot ansamblul ritualic însoțitor, cu care se formaseră moldovenii, cel care le conferea certitudine de continuitate și stabilitate: „așa am apucat din buni-străbuni"; „așa făcea mama, așa fac și eu" (fenomen valabil și azi) ș.a.m.d. Nu este de mirare că tocmai basarabenii s-au împotrivit cu înverșunare modificării calendarului. Am enunțat mai sus ideea că grație conservatismului basarabean, procesul de deznaționalizare, promovat atât de insistent de către administrația imperială țaristă, a eșuat și doar astfel păturile simple ale populației și-au păstrat pilonul identitar timp de un secol. Nu l-au dezvoltat, nu l-au consolidat, dar nici nu l-au anihilat. În procesul de deșteptare națională din anii 1917-1918, acest aspect a fost calificat drept factor cu valențe pozitive, în final, iar în alt context, care are similitudini evidente cu primul: era impus din afară, era dur și necruțător cu valorile intrinseci ale basarabenilor, era străin de înțelegerea lor..., spiritul refractar la reforme este considerat nociv, etichetat drept dușmănos chiar. Considerăm abordarea nedreaptă și susținem stăruitor ideea că reforma ar fi avut alte rezultate, dacă statul nu ar fi neglijat-o, iar Biserica Ortodoxă ar fi avut mai multă tenacitate în fața politicianismului detractor pentru valori considerate sfinte de către enoriașii din Basarabia. Fără îndoială, apreciem ca utilă, necesară, imperioasă chiar ajustarea calendarelor. În același timp, alta trebuia să fie abordarea acestui sensibil, poate cel mai sensibil, aspect al reformelor de integrare a Basarabiei în spațiul natal, românesc. Modificările de atitudini și comportamente în astfel de probleme identitare de înaltă sensibilitate atacă, de fapt, memoria colectivă și îi lasă răni, care o afectează pe durate imprevizibile. Este tocmai cazul acestei controversate reforme.

Cotidianul „Viaţa Basarabiei" publică articolul „Cele două căi opuse", în care este analizată şi explicată într-un mod accesibil oricărui cititor situația critică a Bisericii, care, după aproape 10 ani de la introducerea stilului nou, încă nu putea învinge îndârjirea oamenilor simpli, oricât efort ar fi depus slujitorii ei. Situaţia aceasta era una generală pentru întreaga Basarabie: „Pentru cei care cunosc realităţile crude ale satelor noastre, mărturisirile ţăranilor moldoveni publicate în numărul precedent al acestui ziar (*Viaţa Basarabiei, n.n.)* n-au făcut decât să le

[508] Grigore Botezatu. Din corespondenţa inedită a profesorului Petre Ştefănucă. În: *Revista de etnologie.* Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Etnologie şi Folclor. 1996, nr. 1, p. 141.

întărească convingerea *că reforma calendaristică introdusă în viaţa bisericească a adus un mare rău bisericii noastre strămoşeşti şi că surpă temeliile credinţei poporului nostru* (s.n.). Această măsură pripită n-a făcut decât să îndepărteze norodul de la biserică. Populaţia basarabeană, atât de la sate, cât şi de la oraşe, nu vrea în ruptul capului să primească stilul nou"[509]. Devine clar că presa laică, prin promovarea unor astfel de mesaje, nu a avut nici ea o atitudine cooperantă faţă de această gravă problemă bisericească, încurajând adeseori nemulţumirea credincioşilor[510] şi oferind astfel apă la moara răuvoitorilor credinţei strămoşeşti. Deducem că nici publicațiile periodice naționale nu erau în unitate în abordarea acestei reforme.

Consecinţele neprevăzute și neluate în calcul la decretarea reformei calendarului au afectat profund populația rurală şi s-au dovedit a fi un puternic ferment de disoluţie a unităţii tradiţionale a credincioşilor basarabeni pe toată perioada interbelică. Situația se agravează și mai mult prin antrenarea de către partide a presei laice în campania de discreditare a reformei calendarului. Odată ce presa de limbă română era deficitară în această perioadă[511], de problema calendarului îndreptat s-au preocupat publicaţiile periodice de altă limbă şi de alte credinţe. În loc să ajute omul simplu să înțeleagă procesul ireversibil de îndreptare a calendarului, presa respectivă distorsiona semnificația stilului nou, calificând categoric reforma drept atentat la credința strămoșească, amestec în legile lăsate de Dumnezeu. Astfel, presa de limbă rusă şi cea de limbă idiș „ascundea o atitudine ostilă, considerând «stilul nou» o «inovaţie» a administraţiei româneşti, trebuind deci să fie tratată ca toate celelalte […] Dar mai ales, ţinută în atenţie pentru a fi speculată diversionist"[512], afirmă cercetătorul Boris Buzilă. Imixtiunea elementului alogen şi antinațional n-a fost neutralizată la timp, astfel că acest mesaj repetitiv, cumulat cu cel al propagandei bolşevice promovat prin presa ilegală[513], a influențat negativ mersul reformei. Tulburările legate de problema stilului nou ar fi putut servi drept un motiv în plus pentru regimul sovietic de peste Nistru de a veni în ajutor fraţilor, „eliberându-i de teroarea regimului de ocupaţie"[514]. În plan extern, în baza acestor disensiuni, care răbufneau uneori în manifestări violente, se vehicula ideea că populaţia Basarabiei este nemulțumită de unirea cu România. Și cercetătorul Boris Buzilă confirmă că „de carenţele propagandei în favoarea stilului nou au ştiut

[509] Cele două căi opuse. În: *Viaţa Basarabiei*, 1933, nr. 46.
[510] Boris Buzilă. *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia...*, p. 218.
[511] Constntin Mâțu. *O necesitate desconsiderată – presa românească din Basarabia*. Chișinău, 1931.
[512] Boris Buzilă. *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia...*, p. 218.
[513] Valentin Clobuțchi. *Gazete ce chemau la luptă*. Chișinău, 1971.
[514] Constantin Drahenberg. *„Krasnoje Znamea" – boevoi organ bessarabskih kommunistov*. Chișinău, 1976, p. 29.

şi s-au grăbit să profite duşmanii românilor şi ai Ortodoxiei, transferând problema respectivă din planul confesional în cel politic, antiromânesc”[515].

Publicaţiile religioase locale au fost preocupate permanent de soarta reformei calendarului în Basarabia. Frecvenţa materialelor despre modificarea calendarului din revista „Misionarul” (încadrată în această „bătălie” chiar de la apariţia pe 6 octombie 1929 a primului număr) demonstrează nu doar interesul, ci şi dominanta acestei teme. O muncă enormă a fost depusă din număr în număr pentru a clarifica toate subtilităţile situaţiei, pentru a analiza cazurile de boicotare a deciziei sinodale, neînţelegerile dintre slujitorii bisericii şi mireni. Dar greul muncii explicative revenea, în primul rând, preoţilor, care au avut şi ei o atitudine neunivocă în această problemă. Unii dintre ei au reacţionat adecvat, conformându-se deciziei, iar alţii au adoptat o poziţie de adversitate faţă de reformă, făcând jocul „starostilnicilor”. Lipsa de claritate a mesajelor preoţilor crea uneori comentarii ambigue sau situaţii confuze, care nu stimulau modificările de atitudine ale enoriaşilor, ba, din contra, îi aruncau în mrejele prozelitismului sectar și ale propagandei bolșevice. De exemplu, ziarul „Viaţa Basarabiei” împărtăşea aceeași îngrijorare: „Stilul s-a introdus fără pregătirea ţăranului şi a clerului, da! şi a clerului, fiindcă şi o parte din cler a privit la stil neîncrezător, rămânând a sluji mai departe pe vechi… luând şi venitul bieţilor preoţi care-şi făceau conştiincios datoria. Cunosc preoţi care au făcut de două ori Învierea în anul 1926, şi pe nou, şi pe vechi, cu fastul cuvenit. Oare canoanele bisericeşti admit aceasta?”[516].

Situaţia precară a Bisericii naţionale din această perioadă a fost exploatată la maximum de către diversele secte, legalizate prin Legea Cultelor din 1923. Aflăm din paginile „Misionarului” că mare parte din acestea beneficiau de subvenţii fabuloase ale sectelor similare de peste hotare şi de susţinere prin publicaţii: cărţi, broşuri, calendare, reviste, executate impecabil sub aspect poligrafic, de cele mai multe ori în culori. Aşa că una dintre cauzele îndârjirii populaţiei era cea legată de propaganda sectară, care cu prilejul reformei calendarului se intensificase în Basarabia. În paginile publicaţiilor clericale creştine se demonstrează că misionarii stilului vechi (*starostilnicii*) şi prozeliţii sectari vehiculau ideea aberantă, străină de realitate, a intervenţiei Bisericii Ortodoxe în dogma creştină prin falsificarea acesteia (biserica a intervenit în legea dumnezeiască şi „acum râde de populaţie”). „Cei ce vor distrugerea bisericii – «mama neamului nostru» – se bucură acum, când poporul este înlăturat de la rugăciune, scos din

[515] Boris Buzilă. *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia*..., p. 220.
[516] *Viaţa Basarabiei*, 1933, nr. 49.

biserică. Reintrarea în biserică a drept credincioşilor noştri nu poate să le fie pe plac."[517] De reţinut că propaganda sectară devansa pe cea Ortodoxă și ca strategie, şi ca tactică, preluând atât metodele tradiţionale ale bisericii creştine, cât şi altele, moderne, cu mult mai eficiente, accentul punându-se pe implicarea afectivă, insistentă în viaţa particulară a credincioşilor. Aceste preocupări și îngrijorări transpar din lucrările congreselor misionare, la care prezența și experiența Mitropolitului Gurie, fost misionar eparhial, care-și făcuse crez din misionarismul ortodox, era de neprețuit.

Lipsa de uniformitate în slujirea după calendarul îndreptat a condus la o situaţie critică de durată a Bisericii Ortodoxe Române, la agravarea căreia „au contribuit" şi politicienii. În cadrul conferinţelor publice organizate cu diferite ocazii luau parte liderii diferitor partide şi fruntaşi ai vieţii culturale din provincie şi din România, care puneau în dezbatere, inoportun bineînţeles, şi problema stringentă a îndreptării calendarului bisericesc. Foaia oficială a Episcopiei Hotinului din 1-15 septembrie 1926 se adresează cu o scrisoare către clerul şi credincioşii eparhiei Hotinului, în care, elucidând problema sărbătorilor după calendarul învechit, subliniază că în această chestiune se amestecă oameni necompetenți, care spun că sărbătorile pot fi marcate şi după calendarul vechi, stârnind nedumerirea poporului. Era oportună această avertizare a clericilor asupra elementelor destabilizatoare pentru credinţa Ortodoxă, deoarece Guvernul de la Bucureşti a subscris şi el la această destabilizare. În articolul „Discuţii în jurul stilului bisericesc" publicistul Alexandru David condamnă amestecul politicianismului în soluţionarea acestei probleme dificile, invocă grave acuzaţii la adresa guvernanţilor, care au redus la zero eforturile constante ale Bisericii Ortodoxe pentru implementarea stilului nou, permițând în 1926, din raţiuni politice, sărbătorirea Paştelui pe vechi[518]. Aceeaşi situaţie s-a repetat şi în anul 1929. Cotidianele „Viaţa Basarabiei" şi „Curierul", analizând situaţia critică din Basarabia, condamnau imixtiunea politicii în această problemă şi propuneau cititorilor şi alte puncte de vedere: „[…] cunoscând dorinţa populaţiei basarabene de a serba după stilul vechi, d. O. Goga, pe atunci ministru de interne, îndemnat de calcule de matematică electorală, a dat populaţiei basarabene, chiar în ajunul Paştelui, slobozenie de a serba pe stilul vechi… Bucuria a fost mare atunci. Dar ceea ce a urmat a fost şi este crud de tot, în sensul că s-a înfipt în conştiinţa ţăranului nostru convingerea că *chestia stilului are totuşi portiţe atunci când vor ăi mari (s.n.)*… Şi la această greșeală sunt părtaşi şi cei doi capi ai bisericii, prin aceea că au tolerat-o. O atitudine hotărâtă din

[517] *Misionarul*, 1931, nr. 12.
[518] Alexandru David. Discuţii în jurul stilului bisericesc. În: *Viaţa Basarabiei*, 1933, nr. 60.

partea lor ar fi împiedicat politica să-şi bage coada în biserică. Şi azi am avea mai multă linişte”[519] – avertiza „Luminătorul” în 1937. Astfel de intervenţii ale politicienilor semănau printre credincioşi derută, neîncredere şi generau nesupunere faţă de autorităţile bisericeşti, care la moment n-au luat măsurile cuvenite pentru contracararea acestor imixtiuni inoportune. Referitor la astfel de situații Mitropolitul Gurie încerca să reziste cu toate mijloacele de care dispunea, dar presiunea politicianismului n-a putut fi învinsă.

Statul român, neacordând importanța necesară reformei calendarului bisericesc, a lăsat rezolvarea problemei totalmente în seama clerului, ba mai mult, a permis partidelor, mereu în căutare de capital politic, „să negocieze/ să se tocmească” cu credincioșii într-o problemă atât de sensibilă pentru identitatea lor confesională. Întrucât modificarea calendarului a solicitat o atenţie deosebită şi un efort suplimentar în Basarabia şi Bucovina, clerul din aceste provincii trebuia pregătit şi tratat cu mai multă înţelegere şi răbdare, ceea ce nu s-a întâmplat în realitate. Ba mai rău încă: într-un moment critic pentru Biserica Ortodoxă, când aceasta avea nevoie de sprijin, în 1930, tocmai atunci când susținerea din partea organelor de resort era cea mai solicitată, Ministerul de Finanţe, prin ordonanţa nr. 231, suprimă susţinerea financiară de la buget a preoţilor misionari. Despre această suprimare vorbeşte cu durere Mitropolitul Gurie în adresarea-binecuvântare de sfintele sărbători şi de Anul Nou 1932: „Anul trecut misionarii eparhiali au fost sterşi din bugetul Statului. S’au lipsit de mijloacele trebuitoare pentru călătoriile misionare, iar Biserica – respectiv eparhiile – neavând mijloacele necesare pentru întreţinerea lor, a rămas fără misionari – oficial vorbind – specialişti, luptători împotriva desbinărilor, eresurilor, sectelor, indiferentismului şi ateismului”[520]. Dar în spiritul său optimist, Mitropolitul îndeamnă confraţii săi să nu dispere: „Să nu înceteze, fraţilor, râvna noastră, să nu se stingă focul sacru, ci să ne ridicăm deasupra celor materiale, să nu robim sufletul trupului și spiritul materiei”[521]. În această situație, preoţii parohiali au fost siliţi să cumuleze şi funcţiile misionarilor suprimaţi. La statutul lor, la pregătirea pe care o aveau (doar 28% aveau studii seminariale, ceilalţi nu posedau studiile speciale necesare), slujitorilor bisericii practic le era peste puteri să promoveze adecvat reforma calendarului. Dacă ţinem cont de auditoriul care trebuia persuadat – ţăranii dominaţi de puterea tradiţiei şi a conservatismului creştin, pe jumătate neştiutori de carte –, ne dăm seama că sarcina adeseori îi depăşea. La incompetenţa clerului se

[519] *Luminătorul*, 1937, nr. 12.
[520] Mitropolitul Gurie. Adresarea-binecuvântare de sfintele sărbători şi de Anul Nou 1932. În: *Misionarul*, 1932, nr.1, pp. 1-3.
[521] Ibidem.

mai adaugă şi nesalarizarea îndelungată a feţelor bisericeşti (conform datelor din „Luminătorul”, câte 8-9 luni pe an preoţii erau supuşi curbelor de sacrificiu)[522], motiv determinant pentru rezultatele reformei. Astfel, Legea Cultelor, prin care s-a dat cea mai largă libertate activităţii sectare, concordatul cu Roma, prin care s-au acordat privilegii importante romano-catolicilor, lege al cărei centru de gravitate era tendinţa Statului laic de a scăpa de obligaţiunea de a subvenţiona Biserica, a săpat la temelia Bisericii Ortodoxe din România. „Deşi Ortodoxia românească se întitulează oficial «Biserica dominantă», de fapt Statul laic totuşi devine din ce în ce mai indiferent şi mai nepăsător faţă de interesele ortodoxismului.”[523] Și trecerea stării civile asupra primăriilor în Basarabia şi Bucovina în momentul cel mai nepotrivit, când se dădea lupta pentru introducerea stilului nou, a fost un factor destabilizator pentru statutul bisericii naționale. Efectele de durată ale tuturor acestor legi şi reforme s-au resimţit în detrimentul Bisericii Ortodoxe, știrbind din imaginea ei, în general, afectând credibilitatea preoților și producând incertitudinea și îndârjirea credincioşilor, în mod special, și alterând reputația și autoritatea chiriarhului, în plan particular. S-au stabilit mai multe cauze ale atitudinii necooperante de lungă durată a credincioşilor basarabeni de la sate şi oraşe în problema calendarului îndreptat. Astfel, cotidianul „Viaţa Basarabiei” publică articolul „Cele două căi opuse”, în care este analizată şi explicată într-un mod accesibil oricărui cititor situaţia critică a bisericii, care, după aproape 10 ani de la introducerea stilului nou, încă nu putea învinge îndârjirea oamenilor simpli, oricât efort ar fi depus slujitorii ei. Situaţia aceasta era una generală pentru întreaga Basarabie: „Pentru cei care cunosc realităţile crude ale satelor noastre, mărturisirile ţăranilor moldoveni publicate în numărul precedent al acestui ziar (*Viaţa Basarabiei – n.n.)* n-au făcut decât să le întărească convingerea că reforma calendaristică introdusă în viaţa bisericească a adus un mare rău bisericii noastre strămoşeşti şi că *surpă temeliile credinţei poporului nostru (s.n.).* Această măsură pripită n-a făcut decât să îndepărteze norodul de la biserică. Populaţia basarabeană, atât de la sate, cât şi de la oraşe, nu vrea în ruptul capului să primească stilul nou”[524]. Devine clar că presa laică manifestă atenție și îngrijorare pentru situația creată, dar în același timp observăm că nu a avut o atitudine cooperantă faţă de această gravă problemă bisericească, încurajând adeseori nemulţumirea credincioşilor[525] şi oferind, *volens-nolens*, sprijin răuvoitorilor credinţei strămoşeşti.

[522] *Misionarul*, 1931, nr. 1-2, p. 114; *Luminătorul*, 1937, nr. 12.
[523] *Misionarul*, 1930, nr. 1, p. 4.
[524] Cele două căi opuse. În: *Viaţa Basarabiei*, 1933, nr. 46.
[525] Boris Buzilă. *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia...*, p. 218.

Mai existau şi alte probleme, care au constituit puncte de plecare ale adversităţii dintre cler şi enoriaşi şi ale disensiunilor dintre slujitorii bisericii. Un factor de destabilizare al Bisericii din Basarabia a fost chestiunea averilor bisericeşti[526]. Articolul 5 din „Legea de reformă agrară pentru Basarabia" stipula pentru bisericile şi mănăstirile din Basarabia o expropriere fără precedent (lăsarea a doar câte 50 ha de pământ arabil fiecărei mănăstiri şi câte 8 ha de fiecare membru al clerului). Era o reformă necesară în contextul împroprietăririi țăranilor cu pământ, prevăzută de „Sfatul Țării", promisă de Regele Ferdinand în fața ostașilor, care au apărat pământul țării în „războiul lumii". Dar mai era și „Cartea pastorală a Sfântului Sinod al Bisericii Autocefale Ortodoxe Române drept slăvitoare de Răsărit" de la 16 iunie 1918, prin care se garanta autonomia Bisericii din Basarabia şi păstrarea tuturor bunurilor şi drepturilor. Aceasta prevedea: „ […] atât Sfântul Sinod, cât şi înaltul guvern au ţinut ca într-un glas să vă dea şi încredinţarea că vi se vor îndeplini cu sfinţenie toate dorinţele privitoare la autonomia bisericească de care aveţi nevoie… Averile Bisericii basarabene vor fi respectate şi lăsate numai în folosul bisericii; starea materială a clerului nu numai că se va păstra cum este, dar se va mai îmbunătăţi…"[527] Dar „Cartea pastorală..." nu mai avea valabilitate, după ce toate actele guvernului Marghiloman, care o emisese, fuseseră anulate. Nici clerul, nici enoriașii nu puteau renunța așa de ușor la drepturile lor strămoșești, pe care le considerau legitime, câștigate prin trudă, luptă și rugăciune. Astfel că reforma funciară, prin tratamentul aplicat Bisericii din Basarabia, a provocat mari nemulţumiri în rândurile clerului basarabean, care s-au exteriorizat în manifestări și revolte diverse. În acest context se înscriu controversele diferitor grupări ale clericilor, care au generat așa-zisa „problemă a bisericii ruse în Basarabia", conduse de Vartolomeu Poleakov, viitor episcop rus, şi au erodat autoritatea chiriarhului, ulterior constituind capete de acuzare în „cazul" regizat al Mitropolitului Gurie[528].

[526] Legea Sfântului Sinod, care a divizat Basarabia în trei eparhii: a Chișinăului, a Bălţilor-Hotinului şi a Cetăţii-Albe-Ismailului, a produs dezbinare religioasă, subminându-i autoritatea şi influenţa Arhiepiscopului Gurie. Crearea celor două eparhii din nordul şi sudul Basarabiei a afectat serios integritatea bisericească, „dezavantajând Arhiepiscopia Chișinăului, care rămăsese cu un număr sensibil mai mic de parohii decât Episcopia Hotinului şi Bălţilor, creând totodată o eparhie «de mâna a doua», cum avea să fie cea a Cetăţii-Albe şi Ismailului, prin baza sa logistică şi prin potenţialul economic" (După: Boris Buzilă. *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia...*, p. 267).

[527] Mitropolitul Gurie al Basarabiei. *Procesul şi apărarea mea.* Chișinău: Epigraf, 2018, pp. 43-44.

[528] Mitropolitului i s-a deschis dosar penal cu dovezi inventate (de forţele antiromâneşti ce se aflau în spatele unei prese de bulevard ce era mereu în goană după lucruri picante şi senzaţionale), care nu a fost clasat decât în 1940, până atunci însă istovindu-l sufletește pe chiriarh. Primul Mitropolit al Eparhiei basarabene a fost izgonit din scaunul său de anumite forţe mistice de presiune, care au declanşat „complotul apocaliptic", în care s-au implicat şi unii preoţi de la Mitropolia Basarabiei. Astfel a fost mutilată şi deformată imaginea Mitropolitului Gurie, acesta fiind stigmatizat să apară ca un ierarh lipsit de merite şi virtuţi.

În problema calendarului Mitropolitul Gurie a fost intransigent, pledând pentru trecerea la stilul nou. Pentru păstrarea vechiului calendar se pronunţau preoţii N. Stadnicov, Serghie Bejan, Pavel Guciujna, Ioan Andronic ș.a., care îl învinuiau pe Mitropolitul Gurie de starea grea de lucruri şi îi imputau că el „s-a învoit la trădarea şi vinderea vechiului stil şi scoaterea din calendarul naţional a celor mai multe sărbători bisericeşti”. Poziţia acestei grupări de preoţi, care susţineau vechiul calendar şi care vor fi mai târziu acuzatorii Mitropolitului, dezorienta credincioşii, provocând tulburări în mai multe localităţi. Pentru a linişti spiritele, Mitropolitul ceruse repetat tuturor preoţilor să respecte cu strictețe noul calendar. Documentele de arhivă[529] atestă faptul că în mai multe parohii nu s-au supus ordinului nu doar credincioşii, ci și preoţii. Explicaţia acestei atmosfere tensionate din localităţile basarabene se dezavuează din politica inconsecventă a autorităţilor centrale bisericeşti şi politice, precum şi din prezenţa în Basarabia de după Unire a unor forţe antiromâneşti în rândul preoţilor. Ceea ce i se putea reproşa Mitropolitului era lipsa unui control riguros din partea sa din chiar startul acestor manifestări..

După istoricul religiilor Mircea Eliade, distingem timpul istoric şi timpul mitic[530]. Timpul mitic se desfăşoară ciclic, la nesfârșit, în formă de inel şi nu admite nicio schimbare, pe când timpul istoric este rectiliniu, el fixează o procesualitate a evenimentelor, marcând anumite repere, la care omenirea (comunitatea) revine mereu. Astfel, timpul istoric (rectiliniu) nu era conştientizat de enoriaşii din Basarabia, care, de fapt, se aflau sub impactul timpului mitic. Populaţia Basarabiei, ancorată într-un mediu arhaic, având ca ocupaţie principală agricultura, împărtăşea convingeri patriarhale, tradiţionaliste, specifice civilizaţiilor agrare, în care noul, inovaţia, schimbarea cu greu îşi făceau loc. Aici găsim explicaţia generală a adversităţii credincioşilor basarabeni în problema stilului nou. Aşa cum prezenta starea lucrurilor presa clericală şi cea laică, argumentarea de bază a ţăranului se sprijinea (și se mai ține încă) pe aşa-zisa concordanţă divină între fenomenele naturii şi calendarul bisericesc: „Calendarul nu este ceva stabilit după voinţa oamenilor, nu este un produs al minţii omeneşti ce socoate timpul după mersul corpurilor sistemului solar, ci, din contra, calendarul este neschimbător, definitiv fixat de o voinţă mai presus de voinţa oamenilor, de voinţa lui Dumnezeu”[531]. În virtutea acestei mentalități, ţăranul basarabean percepea calendarul ca pe o sacralitate, ca pe un dat divin care nu poate fi schimbat. Pentru basarabeni, de felul lor tradiționaliști, cultul cu toate sărbătorile lui este

[529] ANRM, fond 1135, inventar 2, dosar 10/1928, f. 290-291; f. 21
[530] Mircea Eliade. *Istoria credinţelor şi a ideilor religioase.* Chişinău: Universitas, 1992.
[531] Alexandru Scvoznicov. Poporul de la ţară şi îndreptarea calendarului. În: *Luminătorul,* 1924, nr. 33, pp. 12-15.

fixat definitiv în timp şi formează un întreg organic cu timpul – valoarea stabilă, veșnică. Atacarea calendarului ar fi însemnând atacarea religiei, însăși a lui Dumnezeu. Religia îi apare săteanului basarabean ca ceva etern, dincolo de voinţa oamenilor. Religia este intangibilă: o dată faţă de strămoşi şi o dată faţă de Dumnezeu. „În viaţa religioasă a ţăranului nostru un rol important îl joacă cultul exterior, rânduielile, slujbele, aşezămintele bisericeşti. Ce-i pasă omului de la ţară că noul calendar e mai drept decât cel vechi? Ce-i pasă că au rămas în urmă cu 13 zile? Poporul are socotelile lui şi de aceea nu-i mulţumit."[532] Comunicarea pe verticală – „așa am apucat de la bătrâni" – rămânea pentru creștinul basarabean o valoare intrinsecă, de coloană vertebrală și, în consecință, era intangibilă. Stima pentru tradiție era impregnată în mentalul comun, constituind temelia memoriei colective. A renunța la tradiția religioasă și la datina creștină însemna a renunța la tine însuți. Paradoxul acesta era de nedescifrat pentru diriguitorii instituțiilor de stat din România, iar pentru partide – mană cerească care aducea voturi. În această ordine de idei este bine-venită şi explicaţia cauzelor acestei stări de lucruri a unui bun cunoscător al Basarabiei, profesorul şi scriitorul Gala Galaction (Grigore Pișculescu). În virtutea simpatiei, pe care o nutrea pentru această provincie românească, dar şi graţie funcţiei pe care o deţinea la Facultatea de Teologie din Chişinău (cel care s-a referit primul la un ortodoxism specific basarabean, propunând şi o definiţie a ortodoxismului basarabean), Gala Galaction deduce că în Basarabia – atunci când a cunoscut-o – „exista la nivelul popular o pietate specifică, una care făcea din ea *cea mai Ortodoxă provincie din ţară*"[533]. Era una născută în condiţiile unei îndelungate opresiuni religioase, ale unei aspiraţii nestăvilite spre o viaţă religioasă aşezată în albia mentalităţilor şi tradiţiilor locale, ale emancipării de acele tendinţe de rusificare, care se manifestau timp îndelungat de la limba de cult străină până la o seamă de practici şi concepţii de împrumut. Considerăm că aceste opinii oferă explicații plauzibile, care ar putea înlesni întrucâtva înţelegerea crizei stilului în Basarabia. Situaţia îl depăşea pe ţăran, cert este că el nu vedea în schimbare decât un nou atentat la credinţa strămoşească, similar cu cel țarist, şi se împotrivea cu toată îndârjirea, tot aşa cum o făcea sub stăpânire rusească. „Sărbătorile le prăznuieşte după stilul vechi, aşa cum a apucat din bătrâni, însă necreştineşte: fără preot, fără slujba dumnezeiască, în afară de biserică, în afară de tradiţiile şi obiceiurile sfinte. Căci oficial sărbătorile se prăznuiesc după stilul nou, însă cu biserica pustie."[534]

[532] Ibidem.
[533] Gala Galaction. Ortodoxism basarabean. În: *Literatura şi Arta*, 1997, nr. 52, decembrie.
[534] *Viaţa Basarabiei*, 1933, nr. 49.

Aşadar, întreaga perioadă interbelică a fost marcată de reforma calendarului, de expansiunea sectară, de propaganda bolșevică, alias ateismul militant. Nu doar disensiunile dintre cler şi mireni, ci şi neînţelegerile dintre înșiși slujitorii bisericii, precum şi implicarea inoportună a politicianismului cras în această chestiune delicată, ofensiva propagandei ateiste şi sectare au prejudiciat moralmente Biserica Ortodoxă Română, chiar „…au surpat la temelia ei. Nicicând n-a fost linişte în Basarabia de când s-a introdus stilul nou în biserică. Şi aceasta ar putea s-o afle chiar din gura Î.P.S.S. Gurie, Mitropolitul Basarabiei, care fiind în vara anului 1932 în comuna Cornova, judeţul Orhei, şi constatând că în acea comună sunt puţini gospodari, care frecventează biserica pe stilul nou, a spus (citǎm textual): «Aici tot sunt câţiva. Iar în alte părţi unul nu-i. Asta-i tragedia mea sufletească» (*s.n.*). Astfel că chestiunea stilistică în Basarabia nu-i deloc închisă. Este una din gravele probleme locale”[535]. Îndârjirea populaţiei din Basarabia avea diverse raţiuni, printre care conservatorismul legendar al basarabenilor ca rezultantă a tradiţionalismului, inerţia ignoranţei, refractară oricărei schimbări, peste care se suprapunea ambiguitatea poziţională a unor slujitori ai Bisericii din Basarabia, după care veneau efectele propagandei ateiste şi sectare. Presa bisericească a depus eforturi sporite pentru atenuarea stărilor de criză provocate de îndreptarea calendarului, pentru diminuarea consecinţelor nedorite ale acestei reforme. Dar nefiind susţinută în demersurile sale de celelalte eşaloane ale presei naţionale, atacată mereu de presa minorităţilor, ea n-a putut contracara totalmente efectele negative ale reformei calendarului.

În sec. XIX-lea și la începutul sec. al XX-lea termenii *român/moldovean* au circulat în Basarabia ca sinonime, fără conotațiile pe care le vor atribui acestor termeni autorii sovietici. În baza studiilor de folcloristică și de lingvistică ale lui Alexe Mateevici, autorii demonstrau că poetul „nu făcea distincție între limba moldovenească și cea română, identificându-le”.

4.2. Limba română – reper identitar constant în opera lui Gurie Grosu*

4.2.1. Reviriment național prin limba maternă

Limba maternă, în calitate de pilon de maximă pondere în evoluţia mişcării de eliberare națională în Basarabia, devenise axiomă la confluența secolelor XIX și XX. „Ea este cartea de noblețe, testimoniul de naționalitate al unui neam; semnul caracteristic prin care membrii aceleiași familii se recunosc în marea diversitate a popoarelor din lume”. Este de necontestat: reperul esențial al identității este limba maternă. „Limba este tezaurul cel mai prețios pe care-l

[535] *Viaţa Basarabiei*, 1932, nr. 46.

moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc”[536], afirma poetul tuturor românilor, unul din stâlpii limbii literare române, Vasile Alecsandri.

Limba, depozitarul celor mai mari şi mai variate bogăţii spirituale ale unui popor, reprezintă şi cel mai puternic element de coeziune naţională. Cercetătorul Alexandru Cușco consideră, că „De vreme ce Ortodoxia a fost strâns asociată cu esența rusă, ea a devenit o caracteristică standard în reprezentările loialității populației locale față de imperiu. Cu toate acestea, chiar și în acest context, se poate descoperi un sentiment tot mai mare de nesiguranță cu privire la eficiența rusificării. Alteritatea lingvistică a moldovenilor a fost un obstacol serios care a temperat și contrazis așteptările optimiste inițiale, chiar și în cazul celor mai entuziaști rusificatori. Acest sentiment de nesiguranță a fost consolidat de percepția amenințării naționalismului românesc, care a apărut la începutul secolului al XX-lea. Astfel, în ultimul deceniu înainte de Primul Război Mondial, Basarabia nu mai era privită ca o zonă de frontieră sigură, din perspectiva centrului”[537]. Optica restrictivă, apoi şi cea a agresiunii deschise în domenii de importanţă vitală pentru un popor – limba maternă, serviciul divin, administraţia publică conform legilor locului, precum şi suprimarea altor valori naţionale, a tradiţiilor și obiceiurilor – a provocat în rândurile populaţiei băştinaşe o reacţie de rezistenţă tacită, calificată adeseori drept indiferentism naţional. Explicaţia forţei de rezistenţă, opusă de românii basarabeni intenţiilor de rusificare, rezidă, în primul rând, în conservatismul legendar al acestora în raport cu schimbările care afecta modul lor tradiţional de trai și neîncrederea cu care priveau la orice tip de modificare. Paradoxal, dar în contextul social-politic al veacului al XIX-lea şi al primelor decenii ale secolului al XX-lea, anume atitudinea refractară la schimbări a fost un factor important pentru menţinerea intactă a limbii materne şi a tradiţiilor. Alt motiv al acestei rezistențe ar fi fost eficienţa scăzută a instruirii în şcolile ruseşti: sistemul ţarist de învăţământ prevedea un program foarte redus pentru şcolile primare, tendinţa de a lăsa poporul fără ştiinţă de carte fiind ceva obişnuit în Rusia. Astfel, pe timpul ţarului Aleksandru al III-lea (1881-1894), însuşi ministrul învăţământului din Rusia, ober-procurorul Sfântului Sinod, vestitul K. Pobedonoştev (1827-

* În baza articolului „Limba română în presa basarabeană de la începutul secolului al XX-lea – reper identitar de primă mărime”. În: *Anuarul Muzeului Național al Literaturii Române*. Iași: Editura Muzeelor Literare, Anul IX, 2016. Publicație indexată în Baza de Date Internațională CEEOL, pp. 82-100.

[536] Vasile Alecsandri: https://1md.online/citate/autor/alecsandri (consultat 24.05.2023).

[537] Andrei Cușco. Scenariile „alternative” ale identității basarabene la începutul secolului al XX-lea: mobilizare etnică, românitate incertă și construcție națională într-o provincie de frontieră. În: *PLURAL*, 2018, nr. 6, p. 46.

1907), considera învăţământul primar un lux pentru poporul de jos. Conform concepţiei sale, cu cât poporul este mai întunecat, cu atât e mai supus.

Pe lângă motivele expuse deja, alte explicaţii ale parţialei nereuşite a politicii ruseşti de deznaţionalizare ne-ar parveni din partea dimensiunii identitare de bază a fenomenului analizat – contribuţia esenţială a Bisericii Ortodoxe la menţinerea „conştiinţei de sine" a românilor de pretutindeni. „Acest fapt este de natură să arate dificultatea, pe care strămoșii noștri o vor fi resimțit, de-a lungul secolelor, fiind obligați să folosească în cult cărțile liturgice, ca și textele Sfintei Scripturi, într-una din cele două așa-zise limbi sacre: slavona și greaca. În aceste condiții, este lesne de înțeles pentru ce s-a manifestat din partea clerului și a credincioșilor români dorința statornică de a avea tălmăcite în limba înțeleasă de popor Sfânta Scriptură și cărțile liturgice. *Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voroneţeană* și *Psaltirea Hurmuzaki,* toate manuscrise din prima jumătate a secolului al XVI-lea, cuprinzând Psalmii lui David în limba română, din mărturie despre vechimea unor astfel de preocupări și *de setea credincioșilor români după cuvântul lui Dumnezeu tălmăcit în singura limbă pe care o înțelegeau și care le era nespus de scumpă.* Firește că aceste manuscrise, cuprinzând Psaltirea reproduc texte în limba română cu mult mai vechi, obârșia acestora pierzându-se în însăși începuturile limbii române, limba unui popor care s-a format odată cu încreștinarea sa. Deci, rostirea românească fiind marcată pentru totdeauna de acest eveniment unic în istorie"[538]. Biserica a fost pe parcursul secolelor trezoreria valorilor de patrimoniu material, imaterial și spiritual al românilor ortodocși – primele şcoli, biblioteci, tipografii erau înfiinţate de instituţiile de cult; arhitectura, pictura, iconografia – toate, prin geneza şi dinamica lor evolutivă – au fost indisolubil legate de religia creștină din cele mai vechi timpuri. Primul poet cult al românilor a fost Mitropolitul Varlaam, cu monumentala sa „Psaltire în versuri", astfel că iniţial tot ceea ce ţinea de valori, de fapt, ţinea de Biserica neamului. În acest context, meritul clerului din Basarabia în perioada cercetată a fost corect evaluat de mai mulţi cercetători – Nicolae Popovschi, Nicolae Ceachir, Ștefan Ciobanu, Gala Galaction, Arhimandritul Iulian Scriban – între care și Mitropolitul Gurie. Paul Mihailovici (Mihail) a apreciat înalt activităţile slujitorilor bisericii: „Preoţimea făcea nu numai serviciul divin în limba poporului, ci şi toată corespondenţa bisericească, actele, condicele, inventarele, actele stării civile

[538] Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Cuvânt către cititori. În: *Biblia sau Sfânta Scriptură*. Bucureşti: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988. 1389 p., p. 8.

erau numai în româneşte, şi astfel se înaintau şi conducerii bisericii din Chişinău"[539]. Primele cărţi tot prin aşezămintele de cult au fost multiplicate și răspândite/promovate[540].

„Fenomenul acesta nu numai că este bine cunoscut tuturor celor care au trăit pe meleagurile acestei provincii, dar se dovedeşte în mod obiectiv prin circulaţia cărţilor româneşti în popor, căruia îi plăcea cartea românească şi o prefera celei ruseşti." În afară de aceste mărturii ale prof. P. Constantinescu-Iaşi, parvin dovezi similare şi din lucrările cercetătorilor basarabeni Alexandru David[541], Pavel Mihailovici[542], Arhimandritul Gurie Grosu[543] ș.a: cu toate vicisitudinile, pe care le-a adus stăpânirea rusească provinciei Basarabia, oricum viața culturală continua – doar în răstimpul de la 1812 până la 1880 au apărut circa 116 tipărituri româneşti. Dacă însă luăm în calcul întreaga perioadă a stăpânirii străine, adică 1812-1918, atunci numărul cărților în limbă română atestate se ridică la 500, majoritatea reprezentând-o cele legate de religia Ortodoxă. Producţia tipografică din Basarabia, constituită din cărţi, broşuri, calendare, foi duminicale, apoi și ziare, și reviste avea circulaţie în toate straturile populaţiei, satisfăcând diverse interese. Datele mai multor rapoarte, dări de seamă și ale altor lucrări statistico-documentare[544] vin să confirme în mod convingător că spiritul românesc s-a păstrat viu în popor, în pofida tentativelor de deznaționalizare tot mai insistente ale stăpânirii ruseşti.

Este demn de subliniat că acest volum impunător de carte românească, tipărită în Basarabia, continua cu fidelitate vechea artă românească de tipar, care includea următoarele elemente obligatorii: caractere chirilice de două mărimi, chinovar (cerneală neagră şi roşie), hârtie velină, tartaje din lemn sau carton, căptuşite cu piele sau metal; picioruşe şi încheieturi metalice, pagini încadrate în chenare, iniţiale majuscule desenate sau încadrate în ornamente, frontispicii din împletituri de flori şi frunze în jurul gravurilor mari cât pagina, viniete finale etc. Iar *Evangheliarul* din 1855, depistat în timpul unei expediţii arheografice (1975) în Rădenii

[539] Paul Mihail, Zamfira Mihail. *Acte în limba română tipărite în Basarabia.* Vol. I, Bucureşti: Editura Academiei Române, 1993, p. XXXIV.
[540] Aici e locul să amintim că la Tipografia Eparhială se tipăreau cărţi de cult bisericesc, dar şi cărţi laice, printre acestea numărându-se bucoavnele (abecedare), gramaticile româneşti, cărţi de citire, calendare, solicitate de basarabenii cărturari (numai în perioada 1812-1821, conform opinii lui Axentie Stadnițchi, „s-au tipărit 19 320 exemplare de carte". Se cere de menţionat statornicia acestui fenomen – cărţile în limba română se tipăresc pe parcursul mai multor decenii, unele ajungând să fie reeditate de 3-4 ori, ceea ce demonstrează existenţa cererii de carte românească în Basarabia.
[541] Alexandru David. *Tipărituri româneşti din Basarabia sub stăpânirea rusă*. Vol. I. , Chișinău, 1935.
[542] Pavel Mihailovici. Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918. București: Editura Academiei Române, 1941.
[543] Главнейшие моменты в истории молдавского книгопечатания Бессарабии. În: *KEB,* nr. 2, 1907, pp. 57-62; *KEB,* nr. 3, 1907, pp. 107-112; *KEB,* nr. 4, 1907, pp. 139-146; *KEB,* nr. 5, 1907, pp. 173-178;
[544] Maria Danilov. *Op. cit.*; Igor Cereteu. *Op. cit.*

Vechi (Ungheni), este un adevărat monument de artă grafică românească, purtând încrustări specifice plaiului nostru: viţă-de-vie şi struguri pe coperta de metal.

Sub presiunea crescândă a măsurilor administrative restrictive, viaţa culturală în Basarabia degradează totuşi, încât şi acest program minim pentru menținerea spiritului identitar – editarea de carte românească – va rămâne doar un deziderat pentru o perioadă considerabilă de timp, din 1871 până în 1906. Însă evenimentele revendicative ale anului 1905 schimbă radical abordarea referitoare la statutul limbii române în Basarabia, contextul social-politic impunând administrației rusești necesitatea utilizării limbii române, cel puțin pentru a putea informa populația despre reformele prevăzute de Manifestul din 17 octombrie. Astfel, în paginile publicațiilor periodice în limba rusă, care apăreau la Chișinău[545], se aud voci în favoarea limbii române: „Graţie unor libertăţi obţinute în urma acţiunilor revoluţionare, dar şi pe parcursul campaniei electorale, presa (singura mass-media de atunci) din imperiu, inclusiv cea chișinăuiană, a pus în lumină o serie de probleme stringente existente în societate, printre care şi cea a lipsei unui ziar basarabean în limba română. În 1905, când s-a declanşat revoluţia, la Chişinău se editau în ruseşte şapte publicaţii periodice şi niciuna în limba populaţiei româneşti autohtone majoritare din Basarabia”[546].

Ţăranul, nefiind receptiv la valorile culturii străine, păstra din inerţie tradiţiile moştenite „din bătrâni”, astfel că procesul de asimilare afectează cu precădere nobilimea basarabeană, care se îndepărtează tot mai mult de popor. „…Moldovenii cei învăţaţi în şcoli înalte ruseşti au uitat că au marea datorie de a împărţi cunoştinţele lor cu cei rămaşi în neştiinţă, mai mult decât atât, moldovenii cei învăţaţi prin şcoli ruseşti au uitat limba părinţilor şi nu ştiu să vorbească cu moldovenii de la ţară în limba strămoşilor”[547]. În acest context, trebuie ridicată la rang de merit tendinţa spre conservare naţională, propagată de prima publicaţie religioasă din Basarabia – „Luminătorul”, tendinţă preluată, bineînţeles, de la publicaţiile precedente. O caldă pledoarie limbii moldoveneşti găsim într-un apel din numărul I din ianuarie 1910 al revistei: „S-a sfârşit al doilea an de viaţă al jurnalului «Luminătorul» pre pământ. Doi ani, Dumnezeu ajutând, «Luminătorul» nostru luminează acea parte de lume în Rusia, care nu cunoaşte altă limbă afară de limba moldovenească. «Luminătorul» are în vedere să înveţe pre cel ce vorbeşte moldoveneşte a se lupta duhovniceşte împotriva păcatelor…, are în vedere să dea moldovanului

[545] *Бессарабский адрес-календарь на 1906 год*. Кишинев, 1905, p. 128.
[546] Dinu Poștarencu. Presa rusă de la Chișinău despre presa locală de limbă română din Basarabia (începutul sec. al XX-lea). În: *Mass-media între document și interpretare*. Chișinău: CEP USM, 2012, p. 224.
[547] *Cuvânt Moldovenesc*, 1913, nr.1.

«pâinea cea spre fiinţă duhovnicească»”[548]. Orice manifestare cu caracter naţional găseşte răsunet în paginile „Luminătorului”. Aşa, de exemplu, în numărul 11 din 1913 se anunţa că Episcopul Serafim a dat voie ca în satele moldoveneşti „să se slujască în limba moldovenească”[549], iar numărul 3 din 1914 anunță că la 26 ianuarie a avut loc în Casa Eparhială *cetire pentru norod pe limba moldovenească*”[550], după cum a mai fost una şi în anul precedent, evenimente consemnate cu grijă de revistă. Preoții, foarte apropiați de omul simplu de la sate, înțelegeau râvna acestuia pentru cuvântul în limba mamei, și atunci când erau admonestați pentru prea mare aplecare spre aceste doleanțe, preceptele biblice, care se deschideau creștinilor în limba lor maternă. Într-adevăr, este unul din principiile Ortodoxiei: „Biserica Ortodoxă nu oprește ca fiecare popor să se roage în limba lui, să aibă cărți pentru luminarea pe cele religioase, morale în graiul strămoșesc și al mamei, care e înțeles de mic și mare. În această privință ea se deosebește de cea catolică care-și face serviciul divin numai în limba latină”[551]. În anul 1900, în scaunul arhipăstoresc din Basarabia a fost ridicat Episcopul Iacov Piatnițki. Acesta a revenit la regula Bisericii Ortodoxe, cerând de la Sf. Sinod rus dezlegarea de a da hrană minții credincioșilor prin cărți, broșuri și foițe tipărite în limba moldovenească cu buchii chirilice. Prima foiță a fost tipărită la 12 decembrie 1900.

Episcopul Vladimir, fost misionar între etnicii iacuți (Siberia), urmașul P.S. Iacov, a obținut de la Sfântul Sinod, la 25 aprilie, dreptul de a tipări cărți în limba moldovenească. Acest gând bun s-a născut atât din starea lucrurilor, cât și din dorințele clerului moldovean din Basarabia. Congresul Preoților și Epitropilor, desfășurat în 25 noiembrie 1905, a votat hotărârea ca să se deschidă tipografia pentru tipărirea cărților în limba română. Episcopul Vladimir a pus rezoluția: „Dorința preoților de a avea tipografie este și dorința mea. Voi avea grijă să se deschidă tipografia cât mai degrabă”[552].

Meritul apariției primului „jurnal bisericesc” românesc din Basarabia a fost incontestabil al clerului din Basarabia: iniţiativa acestei tipărituri naţionale aparţine ieromonahului Gurie, susținut de câțiva preoți patrioți: Constantin Parfentiev (Partene), Constantin Popovici, Iulian Friptu ș.a. Au fost depuse eforturi, pentru ca publicaţia periodică în limba maternă, „Luminătorul”, să vadă lumina tiparului. Mărturiile ulterioare ale Mitropolitului Gurie certifică

[548] *Luminătorul*, 1910, nr. 1, pp. 5-6.
[549] *Luminătorul*, 1913, nr. 11, p. 23.
[550] *Luminătorul*, 1914, nr. 3.
[551] Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Cuvânt către cititori. În: *Biblia sau Sfânta Scriptură*..., p. 5.
[552] Mitropolitul Gurie. Biserica ortodoxă și limbile naționale. În: *Cuvânt Moldovenesc*, 1932, nr. 46, p. 3.

rolul limbii materne în promovarea conștiinței de sine a basarabenilor: „…Contra editării revistei ni se invoca şi acel motiv că n-avem limbă dezvoltată, că limba noastră moldovenească posedă nu mai mult decât 200 de cuvinte, întrebuinţate de poporul de la ţară, că n-avem nici scriitori versaţi şi bine pregătiţi. Ni se mai spunea: limba moldovenească este un anacronism. În zadar vă osteniţi s-o reînviaţi…”[553] Limba devine anacronism dacă nu este utilizată, or tocmai solicitarea ei în diverse domenii, inclusiv cel ecleziastic, îi putea asigura viabilitatea. Acest lucru era foarte bine înţeles de partea cultă a clerului din Basarabia, căreia îi aparţine meritul editării primei publicaţii religioase de expresie românească.

Deşi publicaţiile de limbă română erau preocupate în permanență de soarta limbii materne, constatăm că şi în paginile acestora limba nu este folosită în mod corespunzător: articolele şi înștiințările erau scrise în limbaj popular, simplist chiar, melanjat cu terminologia noii stăpâniri. Intenția modestei prese naționale era să menţină nivelul existent al limbii, cel puțin s-o conserveze, ferind-o în așa fel de degradare. E adevărat, că pe atunci doar susţinerea limbii, fie şi în aceeaşi stare cum fusese moştenită de la predecesori, era deja o manifestare de curaj. Se încerca chiar justificarea unor neîmpliniri sau stângăcii. Dar din paginile „Luminătorului” desprindem preocupări şi pentru cultivarea limbii române. Într-un articol citim: „Drept, limba noastră acum s-au corcit tare: drept româneşte amestecat cu latine *(sic!)* la noi nu se începe; limba valahilor s-au învechit, *iară pre cea frumoasă bisericească* puţini o ştiu aşa că şi în vorbă şi în scrisoare este o amestecătură…”. Explicaţia venea din realitatea condiţiilor politico-sociale şi culturale specifice Basarabiei, aflată foarte mult timp sub dominaţie străină. Insistăm asupra acestor împrejurări politice şi sociale, întrucât ele impuneau alte priorităţi în activitatea naţională în Basarabia, în comparație cu mişcările de renaştere naţională din celelalte provincii, cum ar fi Bucovina sau Transilvania. Prin mesaj şi formă, articolele ziarelor şi revistelor din Basarabia exprimau o mentalitate şi o atmosferă specifice doar Basarabiei. Iar acest specific de situaţie dicta formele şi metodele cele mai simple de păstrare și cultivare a limbii, care au rămas valabile şi în perioada interbelică, printre care menţionăm:

- explicarea celor mai simple noţiuni, care ar fi prezentat pentru cititor dificultăţi de înţelegere, prin alăturarea altor cuvinte cu statut de sinonime: de exemplu, congres (*adunare*), jurnalişti (*gazetari* – la ziarul „Moldovanul”); tifos (*lungoare*), obiceiuri (*năravuri* – în ziarul „Viaţa Basarabiei”), sfaturile medicinei, adică *ştiinţei sănătăţii* („Cuvânt Moldovenesc”) etc.;

[553] Mitropolitul Gurie. Amintiri în legătură cu apariția revistei „Luminătorul”. În: *Luminătorul,* 1933, nr. 1, pp. 15-18.

- folosirea frecventă a termenilor ruseşti, în paralel cu cei româneşti: monument (*pamiatnic*), funcţionar (*cinovnic),* articole (*stateici)* („Glasul Basarabiei") etc.;

- adoptarea celor mai lesnicioase construcţii morfologice: drepturi naţionale – *drepturile norodului nostru*; autonomia, adică, *de sine cîrmuirea* („Basarabia", „Luminătorul");

- substituirea neologismelor şi expresiilor complicate prin sintagme simple sau populare: „nevoi *nesuferite* pe capul *bietului* popor", „fiecare neam numai se *ocîrmueşte* bine…" („Luminătorul").

O altă gamă de activităţi culturalizatoare ţinea de oferirea gratuită, de către redacţiile publicaţiilor periodice în limba română a unor servicii propriu-zise tuturor doritorilor de a-şi însuşi sau de a-şi perfecţiona limba maternă – consultaţii, lucrări de traducere şi întocmire a diferitor acte, cursuri de însușire a noii terminologii, posibilităţi de lectură a colecţiilor de ziare şi a altor tipărituri în limba română, care, de regulă, se găseau în micile biblioteci ale publicaţiilor româneşti din acele timpuri[554].

Ca și ieromonahul Gurie, și Alexei Mateevici, excelent animator şi promotor al spiritualităţii naţionale, se referea foarte des în activitatea sa la limba maternă ca factor esenţial al renaşterii spirituale a unui popor. Popoarele îşi „...pot desfăşura în pace şi linişte toate: să scrie, să citească, să se înveţe, să judece, să se roage *în limba lor*" *(s.n.*), afirmă autorul în articolul „Ce ne trebuie nouă?"[555]. Însuşi modul de expunere al acestui articol-prelegere întruneşte toate caracteristicile unei activităţi didactice, enunţate anterior. Citǎm un singur alineat: „Al doilea rând de drepturi este alcătuit din drepturile numite *cetăţeneşti*, vre să zică acele de care trebuie să se folosească toţi cetăţenii (*locuitorii)* Rusiei fără deosebire de naţie (*norod*) şi credinţă … o ţară numai atunci poate să trăiască bine, în pace, linişte şi lumină când toţi locuitorii (*cetăţenii*) îşi ocârmuiesc treburile lor la un loc şi când datoriile lor (birurile, carile dau în hazna, şi toate cele, ce le cere stăpânirea) sânt potrivite cu drepturile lor: cu cât mai mari şi mai multe sunt datoriile, cu atât mai mari şi mai multe să fie şi dreptăţile *(sic!)*"[556].

[554] În acest sens sunt de remarcat activitățile de pionierat ale ziarelor „Basarabia" și „Viața Basarabiei", apoi efortul deosebit al publicației „Moldovanul", în frunte cu cercetătorul literaturii aforistice (folcloristul) Gheorghe Madan, de a colecta la redacție acte, documente vechi, icoane, cărți și tipărituri de tot felul, care prezentau valori istorico-naționale inestimabile. Această practică culturalizatoare este preluată și de publicațiile cu profil religios din perioada interbelică.

[555] Alexei Mateevici. Ce ne trebuie nouă? În: *Basarabia*, 1906, nr. 53, 26 noiembrie.

[556] Ibidem.

E foarte bine surprinsă această tendinţă instructivă a publicaţiilor periodice basarabene – de a-l îndruma pe cititorul simplu sau chiar pe ţăranul analfabet spre carte, de a-i îmbogăți cunoştinţele şi vocabularul – de către cercetătorii Efim Levit şi Sava Pânzaru, care au studiat fenomenul anume prin filiera articolelor lui A. Mateevici: „Tînărul cărturar basarabean ţine să explice oamenilor de la plug că termenii *popor* şi *naţie* sunt sinonime cu norod, *chestie* e echivalentă cu întrebare, iar *cetăţeni* cu locuitori, că învăţătură, luminarea minţii e totuna cu *cultura*, că noţiunea *capitală* înseamnă tîrgul cel mai mare al unei ţări, iar *istoria* este povestirea faptelor trecute ale tuturor popoarelor”[557].

Lexicul utilizat de publicaţiile religioase din Basarabia era, în mare parte, cel specific pentru ruralitate, dar ortografierea bazată pe rostire era literară. Publicaţiile clericale basarabene erau destinate oamenilor simpli din popor, de aici şi caracterul iluminist-culturalizator predominant, menţinut şi după Unire, pe toată perioada interbelică. Anume limba vorbită de tot poporul este „cel mai de căpetenie mişcător al învăţăturii şi înaintării”[558]. Primul element mobilizator și determinant pentru identitatea unei comunități este limba pe care o cunosc și o vorbesc zi de zi membrii ei – limba maternă. Cultivarea ei continuă permanent, ca și unificarea graiurilor sale în același timp, rămâne o preocupare constantă a înaintașilor pe durata primei jumătăți a secolului al XX-lea. Așadar, grija pentru susținere și cultivarea limbii române în Basarabia devine dezideratul de prim ordin pentru cărturarul Gurie Grosu, pe care acesta îl statornicește prin publicaţia clericală „Luminătorul”. Această misiune devine promovarea constantă şi asiduă, în acelaşi timp, a Ortodoxiei prin intermediul limbii materne – o cale sigură de ieșire din întuneric a populaţiei agramate/neștiutoare de carte a Basarabiei.

Reformele politice, sociale şi culturale nu puteau fi promovate, nici prin grai viu, nici prin scris, dacă esenţa evenimentelor nu era surprinsă corect. Astfel că schimbările trebuiau realizate în toate sistemele limbii, respectiv în vocabular, unde abuzurile slave, arbitrariul şi ignoranţa erau mai vizibile şi mai supărătoare, dar şi în ortografie, unde deficiențele şi necunoaşterea regulilor elementare de gramatică cauzau adevărate probleme. De aici rezultă amploarea şi proporţiile discuţiilor şi preocupărilor consacrate limbii. Exemple relevante ne oferă şi revistele „Luminătorul”, „Studentul”, „Misionarul”, ziarele „Raza”, „Basarabia creştină” etc. O altă componentă a activității culturalizatoare (în epocă era folosită expresia „de propagare culturală”, chiar și ca subtitlu pentru unele reviste) a publicaţiilor religioase din Basarabia o constituia

[557] Efim Levit, Sava Pânzaru. *Op. cit.*, p 23.
[558] Datoria noastră. În: *Moldovanul*, 1908, nr. 43.

preocuparea pentru tradiţii şi obiceiuri sănătoase, pentru valorile spirituale şi materiale netrecătoare. Tradiţia valorificării folclorului, alături de preocupările de starea limbii materne, rămâne o permanenţă în activitatea tuturor publicațiilor de limbă română din Basarabia din perioada interbelică. În paginile „Luminătorului” se face elogiul colindelor, se vorbeşte cu multă căldură şi însufleţire despre datini şi obiceiuri, care constituie însăşi fiinţa neamului. Se promovează ideea perpetuării obiceiurilor şi datinilor sănătoase, utile poporului, dar şi păstrarea mărturiilor de valoare despre perenitatea tradiţiilor. Experienţa ziarului „Moldovanul” din anii 1907-1908 este preluată de către „Luminătorul” chiar din primul an de apariţie – 1908: programul său prevedea pe atunci „răspândirea în norodul moldovenesc a documentelor (hrisoavelor) atingătoare de istoria vieţii obşteşti din eparhia Chişinăului”. Aceleaşi obiective le va realiza mai târziu şi revista studenţilor-teologi, „Studentul”, care periodic insera materiale despre istoria şi obiceiurile moldovenilor la rubricile „Folklor”, „De Paşti”, îndeosebi „Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău”.

În virtutea unor calităţi definitorii pentru românii basarabeni – conservatismul, tradiţionalismul şi tenacitatea, înrădăcinate în conştiinţa comună a populaţiei, îndeosebi a celei rurale –, limba, aproape că intactă şi neschimbată într-un răstimp îndelungat, devine factorul intern de bază în sprijinul spiritualităţii naţionale, liant indispensabil perpetuării memoriei colective. Limba maternă – acest reper inestimabil, ca un pilon de centru, în păstrarea identităţii naţionale a unui popor – a avut în Biserica Ortodoxă din Basarabia suport și sprijin. Și nu doar prin serviciul divin sau cărți bisericești și alte tipărituri în limba maternă. Prezenta retrospectivă istorică demonstrează rolul incontestabil al publicaţiilor periodice în limba română, pentru menţinerea fiinţei naţionale a românilor basarabeni. Presa a jucat două roluri de bază în menținerea și perpetuarea limbii materne: ca tribună de propagare a valorilor naționale și ca un mobil vivant și mostră-model a limbii române. În presa clericală, activitatea culturalizatoare a fost promovată insistent, publicându-se numeroase articole despre problemele limbii materne, despre cultivarea spiritului național al populaţiei, despre memoria istorică și socială, despre calitatea mesajului şi a limbajului etc. Așadar, deducem că limba maternă ca reper identitar principal, în alianţă cu datinile şi obiceiurile, imprimă neamului caracterul, natura, geniul și individualitatea, îl cimentează în faţa vicisitudinilor sorţii, îi înfrumuseţează existenţa fizică şi morală. Prin reevaluarea tradiţiilor populare, prin însuşirea şi propagarea lor se consolidează tezaurul spiritual al neamului. Iar dublul rol pe care îl are de îndeplinit limba maternă pentru orice popor – cel de promotor al tuturor ştiinţelor, al culturii și al progresului, dar şi cel de obiect

al culturii – a fost conştientizat perfect de către Gurie Grosu, alături de ceilalți fruntaşi ai mişcării de revigorare naţională din prima jumătate a secolului al XX-lea din Basarabia.

4.2.2. Abordarea discursivă a normelor de comportament social

În contextul memoriei colective, pe lângă grija pentru menținerea și cultivarea limbii, se înscrie și fidelitatea plugarului basarabean pentru obiceiuri, tradiţii, datini, folclor, înteres susţinut și alimentat, în măsură diferită, de toate publicaţiile periodice în limba română din Basarabia. Patrimoniul popular se constituise, în primul rând, din cutume legate de ritualul bisericesc al celor mai importante momente din viața omului – naștere și botez, nuntă și cununie, deces și înmormântare. Majoritatea datinilor şi obiceiurilor populare este întemeiată pe sărbătorile creştineşti de peste an – colindatul, semănatul, Paștele, Boboteaza, Naşterea Domnului etc. Mitropolitul Gurie s-a referit de nenumărate ori la modul judicios de respectare a lor, dar nu a acceptat excesele și abaterile de la dogma creștină. Cunoscând direct de la sursă datinile, obiceiurile şi tradiţiile populare, Gurie Grosu era oricum reticent față de serbarea acestora, deoarece smerenia și râvna creștinească a ortodocșilor nu se îmbinau cu unele obiceiuri păgâne, care, suprapuse peste semnificația creștină a unor sărbători, aveau efecte distrugătoare pentru adevărata credință[559]. „Înţelegerile noi despre Dumnezeu, despre oameni, despre dreptate, despre viaţă *cer şi rânduieli noi, cer schimbarea tuturor obiceiurilor a toatei stări (s.n.).* Făcându-se creştin, omul trebuie să fie, cum zice Apostolul Pavel, făptura nouă «cel ce-i întru Hristos – acela-i făptură nouă, cele vechi s-au trecut, acum toate-s noi»” (Cor. 5, 12). A fi ucenicul lui Hristos, aceasta nu înseamnă numai a te afunda de trei ori în scăldătoare şi a te scrie în cărţile bisericeşti sub nume de creştin; aceasta înseamnă a te naşte din nou cu duhul, a te înnoi cu toată fiinţa ta, a primi înţelegeri noi şi după dânsele a-ţi aşeza viaţa nouă, bună, curată”[560]. Îndemnurile Arhimandritului Gurie, care parvin din paginile îngălbenite de vreme ale revistei „Luminătorul” de la 1910, au o rezonanță de actualitate uimitoare: „Sunt, cu toate acestea, la creştinii noştri nu numai în viaţa obişnuită, ci şi pe la sărbători, pe la luminatele zile de bucurie – chiar şi în zilele Paştelor, se păstrează şi până acum multe obiceiuri păgâneşti. Învăţături ţinem noi ale lui Hristos, iar viaţa o purtăm pe vechi, păgâneşte. Aceasta – pentru că firea noastră a rămas neînnoită, a rămas tot aplecată spre năravurile cele păgâneşti, vechi. Să luăm de pildă petrecerea sfintei sărbători cu beţie sau petrecerea săptămânii albe cu mâncăruri fără de saţ, cu

[559] Arhim. Gurie. Vin nou în foi vechiu. În: *Luminătorul,* 1910, nr. 4, pp. 35-45.
[560] Arhim. Gurie. Vin nou în foi vechiu. În: *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”...*, p. 159.

gust, cu zgomot, pe uliţă, care se fac după botez sau mesele cele mari la nunţile creştinilor. Nu arată aceasta obiceiuri, de care se ţin creştinii şi nu se lasă, că înţelegerile cele nouă, date de Hristos, n-au aflat loc în viaţa noastră?"[561]. Dar datinile, prin îngemănarea lor cu ritul creștinesc, reprezintă o dovadă grăitoare atât a vechimii şi continuității neîntrerupte, cât şi a unității confesionale a poporului român. Traiul în comunitățile rurale, atașamentul preoților pentru oamenii simpli au dictat această aplecare a clerului, ulterior și a presei clericale, asupra a tot ceea ce constituia reper de identitate confesională și națională. Nu e de mirare că primii cercetători ai creației populare orale tot din rândurile slujitorilor bisericii au ieșit[562], câștigându-și meritul conservării, valorificării şi perpetuării acestui tezaur.

Studiile, articolele, corespondențele din paginile periodicelor cu profil religios, pe parcursul a circa trei decenii (1908-1940), denotă interesul şi preocuparea constantă a clerului basarabean pentru perenitatea valorilor naţionale creştineşti. În paginile publicaţiilor clericale sunt tratate şi probleme de geneză şi evoluţie ecleziastică, definitorii pentru statutul Bisericii Ortodoxe Române. Drept confirmare servesc materialele publicate timp de zeci de ani în revistele „Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău"[563] şi „Luminătorul", care au repus în circuitul valoric documente vechi de istorie şi arheologie şi acte, care priveau viaţa bisericească a Moldovei de pe ambele părţi ale Prutului. La aceasta a contribuit, în primul rând, Obştea Bisericească de Istorie şi Arheologie de sub preşedinţia ieromonahului Gurie, reorganizată ulterior în Societatea Arheologico-Bisericească, care la 1906 inaugurează Muzeul Bisericesc. În perioada interbelică, acesta se transferă într-un spaţiu special la Sala Eparhială din Chişinău[564], ocupând patru camere spațioase[565], care găzduiau generoasa colecţie a muzeului, repartizată în patru secţii. Exponatele, în mare parte, au fost dăruite de Casa Arhierească, unele s-au adunat de la bisericile vechi, iar altele au fost primite ca donaţii de la particulari. Între acestea – bogate colecţii de veşminte, mitre arhiereşti, antimise, potire de cositor, aramă şi lemn, 50 de icoane, dintre care unele foarte vechi, acte, hrisoave medievale, „Biblia de la 1688", „Biblia de la Petersburg" (1819), „Cazania lui Varlaam" (1643), „Vieţile Sfinţilor" ale Mitropolitului

[561] Ibidem.
[562] Simion Florea Marian. *Nunta la români*. Ediție îngrijită, introducere, bibliografie și glosar de Iordan Datcu. București: Saeculum I.O., 2019.
[563] După perioada de zece ani de apariție a acestei reviste în limba rusă, până în 1917, în perioada interbelică ea apare în limba română, cu volum extins de circa 200-400 de pagini. Numărul 11 a fost dedicat integral așezămintelor monastice din Basarabia și a fost elaborat de Arhimandritul Visarion Puiu, președinte în 1918-1921 al Societății Istorico-Arheologice Bisericești. Cu volumul 25 publicația anuală și-a încetat apariția.
[564] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea...*, pp. 386-387.
[565] În anul 1930, jurnalistul și scriitorul francez vorbea doar despre două spații, care găzduiau valorile de muzeu.

Dosoftei, „Evanghelia de la Râmnic” (1784) și alte tipărituri de ritual din diferite imprimerii, cu valoroase marginalii; la muzeu se păstrau, de asemenea, colecții de monede, decoraţii, hărţi ş.a.m.d. În „Opisul obiectelor ce se păstrează în Muzeul Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti basarabene” se regăsesc cu numere de inventar toate vestigiile muzeului. Inventarul a fost întocmit minuțios, de directorul Muzeului Iosif Parhomovici în limba rusă, apoi, tradus și redactat de secretarul Societății Constantin Tomescu, a fost publicat în paginile „Revistei Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău”[566]. De remarcat, că un astfel de Muzeu nu se mai găsea în spațiul românesc, ca de altfel și o Societate similară, aflăm din „Jurnalul...” lui Constantin Tomescu[567].

În anii 1942-1944, Muzeul Istorico-bisericesc din Chişinău își reface colecțiile, deja în clădirea vechiului Palat al Mitropoliei, trecând în custodia lui Paul Mihail(ovici). În muzeu se păstrau cu grijă, de asemenea, numeroase tipărituri româneşti, de o deosebită valoare, de la Mănăstirile Suruceni, Hâncu, Chivera, Ţigăneşti, Grădinişte, Noul Neamţ, unele – în bisericile Mazarache şi Râşcanu din Chişinău[568]. Publicaţiile cu profil religios din perioada interbelică vin şi cu o serie de contribuţii etnografice referitoare la ţinutul Basarabiei, contribuţii arhitecturale şi istorice referitoare la mănăstirile şi bisericile din provincie[569].

Aşadar, Biserica Ortodoxă Română era nucleul care ţinea împreună valorile cele mai de preţ ale Basarabiei – lăcaşuri sfinte ca tezaur arhitectural-ingineresc; iconostase, catapetesme, icoane, picturi, obiecte de cult ca mostre de artă plastică din diverse epoci; acoperăminte și veşminte – ca modele de înaltă artă manuală; cărţi, hrisoave, calendare şi alte tipărituri în calitate de cultură materială şi, în acelaşi timp, tot ele – prin limbă și conținuturi – în calitate de înaltă spiritualitate și cultură imaterială: datini, obiceiuri, tradiţii, folclor.

Posibilităţile oferite de presă în sensul evaluării şi protejării acestor valori au fost puse în aplicare cu multă abilitate şi eficienţă de către toate publicaţiile cu profil religios – „Luminătorul”, „Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău”, „Misionarul”, „Raza”, „Însemnări creştine” etc. Ceea ce s-a publicat în paginile lor denotă tendinţa publicaţiilor periodice de a reface legăturile vechi dintre Biserica Ortodoxă din Basarabia cu cea de peste Prut, din care ea făcea parte odinioară. În pofida agresiunii imperiale, cu tot cortegiul ei de

[566] *Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău*, 1923, volumul XV, pp. 101-104.
[567] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea...*, p. 387: „Societatea avea și un muzeu bisericesc, singurul în acest fel în Țara noastră, după cum și societatea era unică”.
[568] Paul Mihail. *Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia.* Chișinău: Știința, 1993, p. 302.
[569] Ibidem.

acţiuni de deznaționalizare, tradiţiile şi formele culte ale vieţii spirituale şi-au păstrat continuitatea chiar şi în perioada de criză pentru fiinţa naţională.

Interesul şi tentativele de valorificare a creaţiei populare orale se înregistrează în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, aceste preocupări sporind vădit la începutul secolului al XX-lea, prin contribuţia publicaţiei religioase „Buletinul Eparhiei Chişinău", apoi a revistelor „Luminătorul" şi „Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău". Colaboratorii acestor publicaţii cercetează în chip sistematic arhivele locale, folosesc pe larg izvoarele originale româneşti, întreprind în acelaşi scop călătorii prin Principatele Române la biserici şi mănăstiri vestite, fac cunoştinţă cu reprezentanţii Bisericii Române, preiau din experienţa lor de valorificare a tezaurului naţional (este concludentă în acest sens activitatea Arhimandritului Gurie şi preotului Alexandru Stadniţchi). În această ordine de idei, pe lângă literatura didactico-catehetică, în care Gurie Grosu făcea trimitere la obiceiurile moldovenilor, integra în texte proverbele și zicătorile cu impact educativ-formativ[570], se impune valorificarea acestui subiect în baza revistelor fondate cu concursul lui Gurie Grosu: „Luminătorul" (1908-1944) și „Misionarul" (1929-1944). În perioada cercetată, interesul pentru istorie, folclor, obiceiuri, tradiţii, datini este susţinut, în măsură diferită, de toate publicaţiile periodice în limba română din Basarabia. Mitropolitul Gurie a tratat în articole, predici, pastorale și alocuțiuni misionare corectitudinea respectării lor, dojenind și mustrând enoriașii pentru abaterile de la unele obiceiuri sau tabieturi[571]. Valabile și azi, în contextul unui consumerism exacerbat, aceste sfaturi și îndrumări ar putea fi reluate și integrate în predicile preoților.

Prin valorificarea şi explicarea tradiţiilor populare în paginile presei clericale, Biserica realizează o apropiere de „trunchiul cel mare al neamului" – ţărănimea. Concomitent cu traiul greu al plugarilor, preoţii basarabeni, de cele mai multe ori fiind ei înșiși fii de plugari sau dascăli, cântăreți de strană, au cunoscut direct de la sursă datinile, obiceiurile şi tradiţiile populare[572]. Acestea, prin îngemănarea lor cu ritul creștinesc, reprezintă o dovadă grăitoare atât a vechimii şi continuității neîntrerupte, cât şi a unităţii confesionale a poporului român. „Dovada cunoașterii Sfintei Scripturi de către strămoșii noștri încă din vremuri străvechi o constituie și folclorul religios, colindele, cântecele de stea, care își au izvorul în istorisirile cuprinse în Sfânta

[570] Silvia Grossu. Activitatea misionară și culturală a Mitropolitului Gurie Grosu al Basarabiei. Repere de protejare a valorilor naționale. În: *Tradiție și continuitate în valorificarea patrimoniului cultural imaterial*. Coord. Gabriela Nidelcu-Păsărin, Elena Iagăr. București: Pro Universitaria, 2021, pp. 39-55.
[571] Arhiepiscop Gurie. Lepădați cuvântul de hulă și de rușine din inimile voastre. În: *Luminătorul,* 1920, nr. 1, pp. 4-5; Idem. Despre omul „trupesc", „sufletesc" și „duhovnicesc". În: *Luminătorul,* 1924, nr. 16, pp. 1-26 ș.a.
[572] Dr. Nestor Vornicescu (Arhiepiscop și Mitropolit). *Desăvîrşirea unităţii noastre naţionale...,* p. 378.

Scriptură a Vechoilui și Noului Testament: profețiile mesianice, nașterea, botezul, patimile, răstignirea și învierea Domnului. Aceste neîntrecute creații ale poporului nostru se caracterizează printr-o surprinzătoare originalitate, prin profunzimea trăirilor religioase, prin deplina Ortodoxie și autenticitatea doctrinei, sermn al unei îndelungate cunoașteri și asimilări a adevărului revelat, trăit și doxologit în simțire și grai românesc, transpus cu neîntrecută măiestrie în culorile Voronețului și ale celor mai de seamă ctitorii românești”[573].

Traiul în comunitățile rurale, atașamentul preoților pentru oamenii simpli a dictat această aplecare a clerului, ulterior și a presei clericale, asupra a tot ceea ce constituia reper de identitate confesională și națională. Nu e de mirare că primii cercetători ai creației populare orale tot din rândurile slujitorilor bisericii au ieșit[574], câștigându-și meritul conservării, valorificării şi perpetuării acestui tezaur, legat ineluctabil de cele mai mari Taine Bisericești – botezul, cununia, trecerea la cele veșnice. Interesul constant pentru patrimoniul popular trebuie legat neîndoielnic și de impactul acestuia, ca element component și indispensabil al culturii naţionale, asupra Bisericii Ortodoxe. Ponderea capitală a reperelor identitare este decisivă în conturarea specificului unui popor şi este în raport direct cu evoluţia bisericii acestui popor, deoarece cea mai mare parte din datinile şi obiceiurile populare este în strânsă legătură cu sărbătorile creştineşti – colindatul, semănatul, Boboteaza etc. „Cunoașterea de către păstorul spiritual a mentalității, obiceiurilor, dar mai ales a limbii păstoriților săi era nu numai obligatorie, dar și cea mai sigură chezășie a deplinei izbânzi a lucrării preoțești, pentru ca «toată limba să dea slavă lui Dumnezeu» (Rom. 14, 11; cf. Isaia 45, 23) și să mărturisească «toate graiurile că Domn este Hristos, întru slava lui Dumnezeu Tatăl»” (Filip. 2, 11)”[575].

Evaluarea globală a obiceiurilor şi tradiţiilor, privite ca o componentă importantă a culturii naţionale, ne conduce la ideea importanţei lor ca element de coeziune în faţa primejdiilor de înstrăinare, precum politica de rusificare forţată, inochentismul, postinochentismul, sectarismul, ateismul şi altele.

Așadar, deducem că limba maternă, ca reper identitar principal, în alianţă cu datinile şi obiceiurile, imprimă neamului caracterul, natura, geniul, individualitatea, îl cimentează în faţa vicisitudinilor sorții, îi înfrumuseţează existenţa fizică şi morală. Prin reevaluarea tradiţiilor

[573] Teoctist, Patriarnul Bisericii Ortodoxe Române. Cuvânt către cititori. În: *Biblia sau Sfânta Scriptură...,* p. 5.
[574] Simion Florea Marian. *Nunta la români*. Ediție îngrijită, introducere, bibliografie și glosar de Iordan Datcu. București: Saeculum I.O., 2019.
[575] Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Cuvânt către cititori. În: *Biblia sau Sfânta Scriptură...*, p. 5.
[575] *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”...*, p. 119.

populare, prin însuşirea şi propagarea normelor de comportament social corect se consolidează tezaurul spiritual al neamului. Iar dublul rol pe care îl are de îndeplinit limba maternă pentru orice popor – cel de promotor al tuturor ştiinţelor, al culturii și al progresului, dar şi cel de obiect al culturii – a fost conştientizat perfect de către Gurie Grosu, alături de ceilalți fruntaşi ai mişcării de revigorare naţională din prima jumătate a secolului al XX-lea din Basarabia.

4.3. Mesajul de fortificare identitară a Ortodoxiei în publicațiile periodice

4.3.1. Repere de legitimare identitară în revista „Luminătorul”

Revista cu caracter religios „Luminătorul” a fost editată prin decizia Congresului preoțesc, sub egida „Frățimii Nașterii lui Hristos”, din inițiativa și prin efortul ieromonahului Gurie Grosu, care a redactat un raport bine argumentat către Sinodul Rus în acest sens. „Ideea unei reviste moldovenești în Basarabia de după 1905 a pus-o în circulație publică și a susținut-o călduros, dându-i și numele de azi, inimosul ieromonah Gurie, misionar al bisericii pravoslavnice de aici, un alt suflet ce pricepea și simțea trebuința de a-i aduce norodului învățămintele creștinești și toate îndrumările morale în graiul lui, ca să le înțeleagă”[576], afirmă Constantin Popovici, profesor, apoi rector al Seminarului Teologic, redactorul revistei de la apariția ei din 1908 până la trecerea sa din viață (d. 1943). Raportul ieromonahului Gurie Grosu, ca și demersurile anterioare, au fost suficient de persuasive, dacă au convins autoritățile locale și cele de la Sfântul Sinod să permită editarea „Luminătorului”, primul „jurnal bisericesc” în limba română din Basarabia, cu subtitlul „Lumina lui Hristos să lumineze tuturor”. Între anii 1908-1913, „Luminătorul” a fost și unica revistă basarabeană în limba română, ieromonahul Gurie Grosu și protoiereul Constantin Popovici fiind primii ei redactori și corectori. Înființată „cu scopul să lumineze pe cei ce zac întru întunericul neștiinței și vorbesc românește”[577], publicația devenise „singura făclie a românismului ce-a ars neîncetat până la Unire”[578].

Revista era structurată în două compartimente: *partea oficială*, destinată clerului, și *partea neoficială*, destinată, în primul rând, credincioșilor. În partea oficială erau publicate informații de uz intern pentru clerul din Eparhia Chișinăului. Acest compartiment conținea de obicei câteva pagini (din anul 1867, Biserica din Basarabia avea un organ oficial de presă –

[576] *Luminătorul,* 1933, nr. 1, p. 2.
[577] Ibidem.
[578] *Viața Basarabiei*, 1933, nr. 109.

„Кишиневские Епархиальные Ведомости” (*Buletinul Eparhiei Chişinău*), în care se publicau sistematic ordonanțele, circularele și alte acte oficiale, necesare activității clerului din eparhie. Din anul 1867 până în 1871, acest buletin a avut și o variantă în limba română. Partea „neoficială” a „Luminătorului” – de fapt, cea principală – publica materiale de popularizare și luminare culturală, destinate atât preoților, cât și enoriașilor: articole cu privire la organizarea bisericească, viețile sfinților, predici, pilde moral-religioase, povestiri, texte cu caracter apologetic și dogmatic – în cele mai multe cazuri, traduse din rusește. Materialele incluse în rubrici și compartimentele stabile precum „Religie”, „Istoria Bisericii”, „Sărbători bisericești”, „Obiceiuri”, „Predici”, „Învățământ. Educație. Povețe” ș.a. au izbutit să transforme „Luminătorul” într-o sursă de inspirație a preoților și un suport sigur pentru „via comunicare cu poporanii”.

Revista a reușit să supraviețuiască în condițiile politicii agresive de deznaționalizare doar datorită implicării unor preoți temerari, cu un angajament profund față de cultura națională, care și-au asumat promovarea limbii române și a valorilor culturale și spirituale românești. O bună parte dintre ei nu cunoșteau bine limba literară, doar graiul viu al poporului. De la bun început, „Luminătorul” și-a propus să promoveze, însă, în Basarabia limba literară, prin publicarea unor materiale scrise într-o română corectă și fluidă. Prin buna cunoaștere a limbii române, ieromonahul Gurie Grosu „salva” situația: „Ieromonahul Gurie, [...] care ca misionar eparhial se obișnuise a ține conferințe pentru moldoveni în limba moldovenească, avea mai strânsă legătură cu poporul de jos și cunoștea mai bine decât mine limba curată moldovenească, limba de carte”[579], scria preotul Constantin Popovici, rector al Seminarului Teologic, redactorul neschimbat al revistei. La revistă au colaborat preotul-poet Alexe Mateevici, Arhimandritul Iuliu Scriban, preoții Iulian Friptu, Mihail Plămădeală, Iustin Ignatovici, Mitrofan Ignatovici, Alexandru Baltaga, Vladimir Baltaga, Pavel Florov, iconomii stavrofori Serghie Bejan și Pavel Grosu, dascălii Gheorghe Tudor, învățătorul Sava Dănilă și mulți alții. Inclusiv după Unire, până la apariția altor publicații clericale, „Luminătorul” a fost singura publicație periodică basarabeană unde clericii puteau face școală în ale scrisului. Or, nu trebuie trecut cu vederea faptul că majoritatea colaboratorilor publicațiilor religioase erau preoți sau intelectuali laici cu studii făcute în limba rusă. Prin contactul cu intelectualii de peste Prut, prin studii suplimentare, prin lecturarea sporadică a presei și literaturii românești, ei și-au perfecționat cunoștințele și

[579] Constantin Popovici. Amintiri de împrejurările în care s-a născut şi a apărut revista „Luminătorul” în curs de 25 de ani. În: *Luminătorul*, 1933 (anul LXVI) nr. 1, ianuarie, p. 32.

abilitățile lingvistice, astfel că în perioada interbelică revista își îmbunătățește ținuta lingvistică. Însă acest lucru nu era suficient, căci „deseori limba materialelor publicațiilor periodice respective suferea de inadvertențe verbale crase”[580]. Încercarea clericilor cărturari de a oferi cititorilor basarabeni modele de limbă română literară era cu atât mai lăudabilă, cu cât era expresia unui entuziasm pentru limba română vie și a unei încercări de a și-o asuma în cele mai vitrege condiții. „Luminătorul”, încă de la apariție, se transformase într-o primă școală de jurnalism pentru clerul din Basarabia.

De la bun început, „Luminătorul” și-a propus să publice materiale nu doar cu caracter religios, ci și cultural. La o analiză cantitativă a conținutului numerelor cercetate ale acestei reviste se poate constata că, pe parcursul anilor, în „Luminătorul” au apărut peste 500 de materiale cu referire directă la Biserică, Ortodoxie, lăcașuri sfinte, rânduieli și ritual/ ceremonial. Luând în calcul și articolele ce abordează tangențial aceste teme, cercetătorul Ion Șpac a constatat că numărul lor total depășește cifra de 2000[581]. Ariile geografice acoperite de revistă sunt tot mai extinse, preoți din cele mai îndepărtate parohii demonstrând interes pentru gama tematică a materialelor din paginile „Luminătorului”, care devine tot mai diversă, incluzând acte oficiale și informații utile despre activitatea Casei Eparhiale, a Tipografiei eparhiale, a librăriei clerului, despre starea procesului de instruire la Seminarul Teologic sau la Școala de Cântăreți, despre starea Orfelinatului coordonat de eparhie ș.a.m.d. Erau făcute public dările de seamă privind starea materială și activitatea Societății Istorico-Arheologice-Bisericești din Basarabia (pe anii 1921-1934), procesele-verbale ale adunărilor clerului din Basarabia. Un spațiu tot mai larg este acordat descrierii călătoriilor de serviciu și a vizitelor canonice ale Î.P.S. Gurie în parohii și mănăstiri. De asemenea, se publicau frecvent apeluri pentru construcția de biserici; documente cu privire la istoria bisericilor și mănăstirilor, la situația școlilor eparhiale, la schimbările din programele de studiu ș.a. S-a acordat atenție rolului bisericii în trecutul neamului românesc, publicându-se informații ample și articole consistente de istorie (Vladimir Bjola), decorațiilor bisericilor moldovenești (Petre Constantinescu-Iași), istoricului fabricării lumânărilor (VI. Ciuda), istoricului Mănăstirii Dobrușa (Arhimandritul Eugenie Laiu), principalelor mănăstiri din Basarabia (Gheorghe M. Rașcu), ponderii mănăstirilor din Basarabia în contextul culturii religioase (ierodiaconul Iraclie, 1926), parohiei Alcedar din jud. Orhei (Mihail Vasilache, 1936), iconomiei mântuirii (Teodor Petrovici, 1929) ș.a. O serie de studii

[580] Boris Buzilă. *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*..., p. 207.
[581] Ion Șpac. *Pagini de istorie a presei periodice basarabene*. Chișinău, 2010, p. 16.

monografice complexe, publicate în numere succesive, merită o mențiune aparte: „O pagină din istoria Bisericii Ortodoxe Basarabene", semnat de Serghie Bejan (publicat pe parcursul anilor 1920-1923[582]); „Din istoria Bisericii neamului românesc"[583], semnat de profesorul universitar Constantin N. Tomescu cu pseudonimul *Tomas* (publicat în anii 1920-1921); „Schiță istorică asupra Sf. Liturghii a Bisericii noastre Ortodoxe"[584], semnat de Constantin Popovici (publicat în nr. 17-19 din 1928).

O prezență stabilă în paginile „Luminătorului" devine tematică religioasă sau morală. Versurile cu tematica respectivă din paginile revistei erau semnate atât de poeți deja cunoscuți (Alexe Mateevici, Sergiu Matei Nica (Nicov), Sergiu V. Cujbă, Vasile Luțcan ș.a.), cât și de persoane care publicau ocazional încercări literare. Printre autorii specializați în teme religioase și morale, care publicau în paginile revistei, merită menționată Laura Scriban, care, între anii 1924-1930, a semnat peste 50 de texte[585]: poezie, proză, ziceri moralizatoare, aforisme ș.a. de înaltă moralitate creștină, așa cum devine limpede din chiar titlurile acestora. Unii colaboratori ai „Luminătorului" au devenit ulterior poeți afirmați. Cel mai cunoscut dintre ei, apreciat de critici și de generații întregi, a fost Alexe Mateevici, care a publicat sistematic la „Luminătorul" din 1910 până în 1917, când s-a stins din viață. Încă din perioada studenției la Academia Duhovnicească din Kiev, A. Mateevici trimitea spre publicare în „Luminătorul" traduceri din proza rusă, nuvele, învățături, scrieri morale, în care condamna neajunsurile și viciile vieții cotidiene, dar și articole cu caracter științific. În anii 1911-1913, energia creatoare a lui A. Mateevici era uluitoare – în unele numere de revistă, mai bine de jumătate din spațiul părții neoficiale era acoperit de texte ce-i purtau semnătura: de exemplu, în primul număr din anul 1911 publicase trei articole: „Anul Nou"; „Spre ceruri"; „Pietrele". Studiul său „Când și cum s-au încreștinat moldovenii"[586] oferă o incursiune în istoria credinței vechilor daci, examinând mai multe ipoteze cu privire la creștinarea românilor și concluzionând că, cel mai probabil, religia creștină s-a răspândit la noi în veacul al II-lea prin coloniști aduși din diferite părți ale Imperiului Roman. Demn de remarcat este curajul studentului la teologie de a afirma că românii s-au încreștinat prin convingere, benevol, cu aproape un mileniu înaintea slavilor. Este un reper

[582] *Luminătorul*, 1920, nr. 5-8, nr. 6-9; 1921, nr. 1-4, nr. 7-9, nr. 11-12; 1922, nr. 1-4, nr. 7-9, nr. 11-12; 1923, nr. 1-4, nr. 7-9, nr. 11-12.
[583] *Luminătorul*, 1921, nr. 1-4, nr. 6-9...; 1922, nr. 1-4, nr. 7-9, nr. 11-12.
[584] *Luminătorul*, 1928, nr. 5-8, nr. 6-9,
[585] „Basarabia", „De Crăciun", „Hristos", „Imn lui Hristos", „Iubiți-vă", „Unicu-mi ideal", „Învierea prin har", „Ispășirea" etc.
[586] Alexei Mateevici. Cum s-au încreștinat moldovenii. În: *Luminătorul*, 1912, nr. 5-8, nr. 6-9.

identitar cuceritor pentru cititorii revistei. În același an, A. Mateevici a mai publicat două articole cu caracter științific: „Tipăriturile noastre bisericești” și „Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni”[587].

După cum am menționat și anterior, până în 1917 „Luminătorul” a avut o atitudine extrem de prudentă cu privire la chestiunea națională: însuși faptul că apărea în limba română era deja afirmarea implicită a unei poziții. Ion Pelivan, referindu-se la perioada de până la 1917, constata: „Indiferent de conținutul «Luminătorului», de lumina ce o răspândea el în provincia noastră, însuși faptul apariției acestei reviste în graiul nostru moldovenesc, în vremuri grele de răstriște, prezintă pentru moldovenimea noastră basarabeană o mare importanță națională, dovedind că și noi avem o limbă nu numai vorbită, ci și scrisă, și nutrind nădejdea și aspirațiunea noastră pentru un viitor mai bun”[588]. Treptat mesajele devin mai îndrăznețe, apar și unele note ce exprimau în mod clar opțiunea revistei pentru introducerea limbii române în școală și biserică. Drept exemplu poate servi chiar nr. 3 din 1908, în care se declara deschis: „Noi am găsit de cuviință ca și în Basarabia între moldoveni, școlile începătoare să fie puse astfel ca să se înceapă învățătura buchiilor și a cetirii în moldovenește, trecând după aceea la învățătura în rusește”[589]. Relativa destindere a regimului de supraveghere și cenzură țaristă în 1916, odată cu intrarea României în război de partea Antantei, a permis revistei să trateze evenimentele dintr-o nouă perspectivă. Problemele de importanță vitală pentru basarabeni – participarea la război, situația de pe front, fraternizarea ostașilor basarabeni și regățeni de pe frontul comun rus-român, aprovizionarea armatei, exportul de cereale etc. – au început să fie abordate fără precauția anterioară.

Deși inițial, la 1908, „Luminătorul” era privit de către instanțele superioare ca instrument docil de propagare a religiei și de educare a enoriașilor basarabeni în stilul publicațiilor bisericești rusești, cu timpul, grație eforturilor conjugate ale unor preoți cărturari precum Constantin Popovici, Mihail Ciachir, Gurie Grosu, Grigore Constantinescu, conținutul ei a devenit mult mai variat și complex, transformându-se către anii 1916-1917 într-o publicație clericală militantă, cu pronunțat caracter culturalizator, care aborda și probleme majore legate de evenimentele Primului Război Mondial, de autonomia Bisericii din Basarabia ș.a. Prin însăși apariția și menținerea sa vreme îndelungată, revista „Luminătorul” a îndeplinit o misiune

[587] *Luminătorul*, nr. 8-11, 1912.
[588] Ioan Pelivan. La aniversare. În: *Luminătorul*, 1933, nr. 1, anul LXVI, ianuarie, p. 46.
[589] *Luminătorul*, 1908, nr. 3, p. 78.

însemnată de consolidare confesională și cultural-națională. „Apariția revistei bisericești „Luminătorul" în timpurile stăpânirii rusești asupra Basarabiei prezintă unul din cele mai importante fenomene în viața poporului românesc din Basarabia. Este de admirat exactitatea cu care apare această revistă, persistența cu care înfruntă vremurile și împrejurările"[590]. Colaboratorii revistei au conștientizat din start importanța unei asemenea publicații în limba română nu doar pentru slujitorii bisericii, ci și pentru toți credincioșii din Basarabia, implicându-se cu toată energia și cu toate eforturile în răspândirea și continua creștere a calității ei. Despre importanța „Luminătorului" pentru cultura națională în Basarabia a scris presa din 1918, cu ocazia a zece ani de apariție continuă a revistei. Astfel, ziarul „Ardealul", înființat de Onisifor Ghibu la Chișinău în tumultosul 1917[591], elogiază munca tenace a primei reviste în limba română din Basarabia sub administrare imperială, care nu a încetat să lumineze, „ducând o propagandă susținută cu puterile de care a dispus neamul nostru oropsit, asupra acelor adevăruri veșnice care alcătuiesc religia creștină, asupra acelor probleme, care interesează așezământul bisericesc și întregul mers al vieții spirituale a moldovenimii noastre basarabene"[592]. În anul 1933, în numărul jubiliar dedicat celei de-a 25-a aniversări de la apariția revistei, Pantelimon Halippa nota: „Mai ales aș ține să scot în evidență însemnătatea «Luminătorului» pentru trezirea conștiinței naționale la moldovenii noștri din Basarabia. Acum 25 de ani, după dispariția subită a primelor ziare în limba română: «Basarabia», «Viața Basarabiei», și «Moldovanul», cetitorul moldovan din Basarabia nu era servit decât de câteva publicații sporadice, ca «Pilde și Povețe», Calendarele lui Constantin Popescu, câteva broșurele și o carte de citire și mici foițe pe care le scotea Frățimea în numele lui Hristos"[593]. În același context al evocărilor meritelor revistei, la un pătrar de viață a „Luminătorului", Ion Pelivan, aprecia meritele fondatorilor acestei publicații: „Dacă «Luminătorul» a trecut peste toate greutățile și a biruit, aceasta nu se datorește decât conducătorilor lui vrednici, cuminți, precauți, răbdători și devotați cauzei pe care o serveau cu sfințenie. Cinste și slavă lor! Și veșnică recunoștință![594].

În condițiile social-politice ale anului 1917, „Luminătorul" a continuat să publice articole cu o abordare din ce în ce mai cutezătoare a temelor, care deveniseră și ele mai variate și mai

[590] Șt. Ciobanu. Cum se oglindește viața Românilor basarabeni în revista „Luminătorul". În: *Viața Basarabiei,* 1933, nr. 73.
[591] Silvia Grossu. Onisifor Ghibu și publicațiile periodice pentru voluntarii ardeleni**.** În: *Mediamorfoze III. Jurnaliști și scriitori în tranșeele Marelui Război.* Coord. Cătălin Negoiță. București: Tritonic, 2017, pp. 201-210.
[592] *Ardealul*, 1918, nr. 12, 4 ianuarie.
[593] Pan Halippa. Cu prilejul jubileului de 25 ani ai „Luminătorului". În: *Luminătorul*, 1933, anul LXVI, nr. 1, ianuarie, p. 21.
[594] Ion Pelivan. *Op. cit.,* În: *Luminătorul*, 1933, nr. 1, anul LXVI, ianuarie, p. 46.

dinamice. „Luminătorul” și-a modificat esențial platforma, devenind o tribună pentru activism social și național, condus de clerul basarabean. Revendicarea drepturilor naționale devenise laitmotivul asumat al publicației. Speranța repunerii în drepturi a limbii materne, problema-cheie a tuturor demersurilor anterioare ale publicațiilor naționale, era privită ca o aspirație ce putea uni interesele diferitor pături sociale: „Așadar, trebuie să ținem minte că de acum interesele duhovnicești ale moldovenilor pot să fie îndestulate numai pe limba moldovenească și pe această limbă trebuie să fie lăsată lor acea hrană duhovnicească de care au ei nevoie. Așijderea pe limba moldovenească, limba curată de țară, trebuie să fie dezvelite cererile și dorințele creștinilor moldoveni”[595]. În aproape fiecare număr al „Luminătorului” erau proiectate în prim-plan diverse teme la ordinea zilei, în acea perioadă de cotitură din viața Basarabiei. Revista pleda sistematic pentru autonomie, pentru instruire în limba maternă, publicând rezoluțiile congreselor ostașilor, învățătorilor și, bineînțeles, oferind spațiu vast congreselor clerului, își înștiința cititorii despre înființarea Partidului Național Moldovenesc; susținea ideea creării Sfatului Țării etc. „Se simte o legătură vie a clerului de la sate cu revista. Nu numai fruntașii clerului colaborează la această revistă în rând cu arh. Gurie, preoții Constantin Popovici, Mitrofan Ignatiev, Alexei Mateevici, Alexandru Baltaga, Grigorie Constantinescu, Sergiu Cujbă, Iustin Ignatovici, egumenul Dionisie, cântărețul Ioan Ravca și încă atâtea zeci de nume de smeriți preoți, diaconi și cântăreți de la sate. La revistă au scris și țăranii, și învățătorii, și slujbașii”[596].

Această reorientare radicală a mesajului a determinat clerul basarabean să devină o forță motrice a reformelor naționale. Conform evaluărilor preotului cercetător Paul Mihail (Mihailovici), „«Luminătorul» îmbrățișează de la o vreme încoace toate chestiunile naționale. Îți saltă inima să vezi cum această foaie, care nu scria decât despre trebi religioase, dă pagini din istoria neamului, trezind în preoți un suflu nou și dorul de muncă pentru luminarea satelor prin cultura românească”[597]. Apelul „Către cliroșenii Basarabiei”, publicat în luna mai, propunea o modificare atitudinală și comportamentală generală: „…noi toți trebuie să primim parte la zidirea vieții bisericești din nou”[598]. Factorul care a condus preoțimea la această implicare plenară în tumultul evenimentelor a fost dubla ei legătură cu poporul – în primul rând, în virtutea misiunii și harului duhovnicesc, în al doilea rând, prin rădăcinile genealogice (majoritatea preoților proveneau din familii de țărani sau din păturile mijlocii). „Noi toți trebuie să ne lămurim și să ne

[595] *Luminătorul,* 1917, nr. 5.
[596] Pan Halippa. Jubileul de 25 de ani al „Luminătorului”. În: *Viața Basarabiei,* 1933, nr. 68.
[597] Paul Mihail. *Mărturii de spiritualitate românească...,* p. 153.
[598] *Luminătorul*, 1917, nr. 5, pp. 6-7.

punem la cale în ce fel să ne alcătuim din nou lucrurile bisericești *potrivit cu interesurile moldovenești* (*s.n.*), ca să ajungă și biserica noastră și deșteptarea moldovenilor la o stare frumoasă și înfloritoare…”[599]. Din această perspectivă, după cum s-a menționat deja, repunerea în drepturi a limbii materne era privită drept punct focal, asupra căruia trebuiau canalizate toate eforturile și în jurul căruia trebuiau unite interesele tuturor păturilor sociale: „…trebuie să ținem minte că de acum interesele duhovnicești ale moldovenilor pot să fie îndestulate *numai pe limbă moldovenească (s.n.)* și pe această limbă trebuie să fie lăsată lor acea hrană duhovnicească de care au ei nevoie. Așijderea pe limba moldovenească, limba curată de țară, trebuie să fie dezvelite cererile și dorințele creștinilor moldoveni”[600].

În afară de asumarea deschisă a valorilor naționale, „Luminătorul” a început să publice, din ce în ce mai des, lucrări valoroase pe teme de știință, istorie, cultură, artă, literatură, învățământ, economie etc., semnate atât de vechii colaboratori stabili ai revistei, cât și de alți preoți cărturari și învățători.[601] Regretatul cercetător bibliograf Ion Șpac, contabilizând în peste 8000 de fișe doar titlurile articolelor publicate pe parcursul anilor în „Luminătorul” (e necesar de amintit că încă nu s-au identificat toate cele 585 de numere editate în anii 1908-1944, neexistând nici măcar o colecție digitală completă[602]), susținea că editarea acestui fișier, care conține un imens patrimoniu imaterial, „ar înlesni depistarea materialelor necesare în plan istoric, concomitent sporind nivelul informativ al cercetătorilor, al tuturor celor dornici să se apropie de trecutul acestei merituoase publicații creștine”[603]. Această doleanță a ilustrului bibliograf ne-a ghidat și pe noi în munca de investigare a tezaurului conservat în miile de pagini ale revistei „Luminătorul”, atunci când, împreună cu protoiereul Viorel Cojocaru, alcătuiam culegerea de articole, semnate de ierarhul Gurie sau cu refrire la personalitate și activitatea sa, „Mitropolitul Gurie și revista «Luminătorul»”.

Schimbările aduse de anul 1918 au condus la o pauză temporară de aproximativ jumătate de an în publicarea „Luminătorului” și la resetarea lui cu un nou statut, cel de *revistă oficială a Eparhiei Chișinăului și Hotinului* (indicat prin subtitlul revistei) și cu o nouă structură. Primul număr în formula nouă a apărut la 15 ianuarie 1919, iar prima modificare structurală marcantă a

[599] Ibidem.
[600] Ibidem.
[601] Nicolae Caraman, Nicolae Grosu, Serghie Păduraru, Ștefan Berechet, Onisifor Ghibu, Pavel Mihailovici (Paul Mihail), Pavel Ioniță, Mihail Vasilache, Natalia Buruiană, Anton Luțcan, Simion Mihnevici, Zaharie Rusu, Trofim Suruceanu, Alfred Tibireanu, Petre Gheorghian, Varlaam Buzilă, Vasile Țepordei ș.a.
[602] Silvia Grossu, Viorel Cojocaru. Studiu introductiv. În: *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”...,* p. 17.
[603] Ion Șpac. *Op. cit.,* p. 17.

fost lărgirea părții oficiale, ce urma să fie tipărită cu caractere latine. Partea oficială a „Luminătorului" trebuia să înlocuiască Buletinul eparhial „Голос Православной Бессарабской Церкви" (*Vocea Bisericii Ortodoxe Basarabene*), publicarea căruia fusese sistată prin decizia Consiliului Superior Eparhial. Partea oficială, tipărită mai frecvent decât cea neoficială, se publica lunar și în mod separat. Partea neoficială s-a publicat integral cu caractere chirilice până în 1921, timp de trei ani (1921-1924), fiind inserate alăturat texte cu caractere latine și texte cu caractere rusești.

În 1921-1922, „Luminătorul" revenise parțial la structura sa din primii ani de activitate, incluzând o parte oficială și una neoficială, compartimentul oficial devenind însă din ce în ce mai sobru, concret și succint. Un exemplu ar fi numărul din iulie 1921, pe prima pagină a căruia se indicase statutul nou al publicației: „Revistă Bisericească Ortodoxă din Basarabia". Partea oficială începea cu un material în care se prezenta instalarea Arhiepiscopuluii titular al Eparhiei Chișinăului și Hotinului[604], compartimentul incluzând și două materiale semnate de Arhiepiscopul Gurie Grosu: „De la comisarul duhovnicesc"[605] și „Despre examenele monahilor care sunt propuși la hirotonie"[606], un „Anunț de la Școala de Cântăreți Bisericești din Chișinău", semnat de protoiereul Mihail Berezovschi, directorul școlii de cântăreți, precum și rectificarea unei erori comise într-un proces-verbal, publicat în numărul din mai al revistei. Apropo de eratele prin care se corectau greșelile din numerele precedente: această preocupare pentru corectitudinea lingvistică a textelor din paginile revistei face onoare colectivului de redacție; era o practică firească pentru activitatea publicistică, care denota respectul nu doar pentru limba română, ci și pentru cititorul revistei. Atunci când în Basarabia se înființaseră două eparhii – cea a Hotinului, cu reședința la Bălți, și cea a Cetății-Albe, cu scaunul episcopal la Ismail, au fost inițiate și, din 1923, apăreau lunar două buletine eparhiale oficiale – „Episcopia Hotinului" și „Buletinul Episcopiei Cetății-Albe-Ismail"[607].

[604] Acte oficiale privitoare la instalarea Înaltpreasfințitului Gurie ca Arhiepiscop titular al eparhiei Chișinăului și Hotinului. În: *Luminătorul*, 1921, nr. 7, iulie, pp.12-16.
[605] Gurie, Arhiepiscop. De la comisarul duhovnicesc. În: *Luminătorul,* 1921, nr. 7, iulie, pp. 27-29.
[606] Idem. Despre examenele monahilor care sunt propuși la hirotonie. În: *Luminătorul,* 1921, nr. 7, iulie, pp. 27-29.
[607] Conținutul lor era divizat tradițional în două părți: partea oficială, care cuprindea circularele și ordonanțele administrative (de exemplu: „Actele necesare pentru aranjarea drepturilor la pensie", „Mișcarea în clerul eparhiei" ș.a.) și partea neoficială, care respecta rigorile de structură ale „Luminătorului", adaptându-se la realitățile eparhiei corespunzătoare. Un timp, a apărut și un anuar comun – „Anuarul Eparhiei Chișinăului și a Hotinului", iar din 1926 doar „Anuarul Eparhiei Hotinului". Prin partea sa neoficială, „Luminătorul" și-a menținut caracterul de publicație comună pentru toate eparhiile din Basarabia, tipărind articole provenite din toate zonele, în timp ce partea oficială, din 1923, era orientată doar spre Eparhia Chișinăului.

Partea neoficială însuma materiale ample la mai multe rubrici: „Filosofie. Sociologie”; „Probleme sociale. Economie”; „Probleme de drept”; „Știință. Cultură. Artă”; „Istorie. Geografie. Personalități”; „Literatură. Critică și istorie literară”; „Reclamă”, „Presă”. „Bibliografie”; „Scrisori către enoriași”; „Cuvinte creștinești”; „Revista revistelor”. „Luminătorul” reflecta sistematic și multiplele inițiative caritabile ale Bisericii din Basarabia, destinate săracilor, orfanilor, bolnavilor etc. În acest context, merită remarcat „Apelul Societății naționale a femeilor române din Basarabia”, lansat la a 25-a aniversare a instituției, în care membrele Societății insistau ca în Basarabia să se înființeze mai multe grădinițe de copii, școli primare, licee, cămine culturale ș.a. Înfruntând abil mai multe greutăți materiale, Societatea a reușit să faciliteze accesul tinerelor care studiau la Școala Eparhială de Fete la astfel de instruiri care să le aprofundeze formarea intelectuală. Prin publicarea de materiale despre inițiativele educativ-formative și de caritate, „Luminătorul” avea intenția clară de a le prezenta drept exemplu pentru cititorii săi, contribuind astfel la multiplicarea și perpetuarea lor. Astfel, de exemplu, în numărul 9 din l921, a fost publicată „Binecuvântarea Î.P.S. Gurie privind editarea unei reviste cu scop filantropic pentru luminarea vieții de obște din întreaga Basarabie”.[608] Bineînțeles, inițiativele și acțiunile de caritate ale ierarhului Gurie erau reflectate în paginile revistei, cu scopul evident de sporire a activismului filantropic al credincioșilor, milostenia fiind una din calitățile intrinseci ale Ortodoxiei.

Autoritatea și prestigiul „Luminătorului” au fost de necontestat în perioada interbelică, însă rolul revistei fusese parțial diminuat în deceniul al treilea, atât din cauza unor dificultăți financiare, cât și a dezbaterilor dintre unii clericii basarabeni. De exemplu, în 1928 nu se știa precis cui aparținea revista, Consiliul Eparhial Chișinău asumându-și dreptul de control, sub pretext că, prin partea oficială, „Luminătorul” era legat de eparhia respectivă. Soluționarea problemei s-a tărăgănat într-atât, încât, peste câțiva ani, în presă se înregistrau semnale de alarmă. „Adunările eparhiale din 1930 și 1931 propun trecerea revistei sub conducerea Secției Culturale din Chișinău. La data de 1 iulie 1931 se execută propunerea Adunării Episcopale, lăsându-se revistei forma de conducere autonomă. Ca o primă consecință, în februarie 1932, Episcopia Bălți renunță de a impune abonamentul la «Luminătorul» pentru parohiile acelei eparhii”[609]. În acest mod, publicația a fost lipsită de o substanțială susținere materială.

[608] Binecuvântarea Î.P.S. Gurie privind editarea unei reviste cu scop filantropic pentru luminarea vieții de obște din întreaga Basarabie. În: *Luminătorul,* 1921, nr. 9, p. 48.
[609] Serghie Păduraru. În: *Raza*, 1932, nr. 87 (9-16 octombrie).

Au existat și polemici de durată în presa clericală, care vizau inclusiv soarta acestor publicații periodice. Cea mai elocventă, referitoare la soarta „Luminătorului", a fost purtată în numerele din octombrie-noiembrie 1932 ale ziarului „Raza"[610], principalii oponenți fiind preoții Serghie Păduraru și Alexandru Scvoznicov. Serghie Păduraru, semnatarul unui amplu articol din „Raza", considera inoportună transformarea „Luminătorului", dintr-o revistă de frunte a clerului și a enoriașilor basarabeni, într-o revistă locală a Eparhiei Chișinăului, sugerând totodată că tendința publicației de a folosi limba română literară a condus la înstrăinarea cititorului simplu de la țară, incapabil să înțeleagă alt grai decât cel pe care îl asimilase în copilărie și la scăderea popularității revistei: „Problemele tratate nu mai sunt puse așa de simplu ca atunci, cu scop de popularizare, ci se pun probleme grele de conceput pentru oamenii fără pregătire teologică specială. [...] Trebuie să recunoaștem că pentru popor se lucrează mult mai puțin în comparație cu ceea ce se face pentru clerici"[611]. Autorul se referea la îngustarea accesului cititorilor neinițiați la mesajul publicațiilor clericale, considerând că o asemenea tendință în evoluția presei cu profil clerical ar fi alarmantă. Slujitorii bisericii aveau acces la mai multe publicații, în timp ce mirenii, după schimbările survenite în revista „Luminătorul", rămâneau fără unica publicație clericală accesibilă.

Propunerea preotului Serghie Păduraru privind soarta de mai departe a „Luminătorului" (la care subscria o bună parte a clerului basarabean) ținea de modificarea statutului acestuia: „«Luminătorul» să fie despărțit de partea oficială ce îi imprimă caracterul de revistă eparhială locală și să rămână revistă de cultură generală pentru toți credincioșii și clerul Basarabiei". În locul părții oficiale, ar fi putut fi publicată o cronică detaliată a activităților curente și o prezentare a unor teme de interes pentru clerul întregii Basarabii. „Luminătorul" trebuia, în viziunea autorului, să se unească cu proaspăt-înființata revistă „Misionarul" într-o singură revistă oficială, dar „păstrându-și identitatea". În cazul în care o asemenea unire ar fi fost imposibilă, „Luminătorul" trebuia cel puțin „dezbrăcat de caracterul său local"[612]. Dar o altă parte a slujitorilor bisericii, partizani ai ideii unei prese religioase diverse, consecvente, durabile, care să promoveze viguros mesajul creștin, a ripostat prompt (prin luările de atitudine, exprimate de către preotul Alexandru Scvoznicov și Arhimandritul Iulian Scriban) la propunerile de suprimare

[610] Ibidem.
[611] Ibidem
[612] *Raza*, nr. 10, 1930; nr.15, 1930; nr. 87, 1932; nr. 91, 1932; *Viața Basarabiei*, nr. 1080, 1936.

sau comasare a publicațiilor cu profil clerical, declanșând în acest mod adevărate polemici în paginile publicațiilor „Raza", „Misionarul" și „Viața Basarabiei"[613].

Sursa și subiectul dezbaterii pot fi înțelese mai clar, luând în considerație situația presei religioase din Basarabia din acel moment. În deceniul al patrulea, clerul din Mitropolia Basarabiei avea la dispoziție 4-5 reviste religioase: „Biserica Ortodoxă Română" (revista Sf. Sinod, editată la București), „Luminătorul" (vechea revistă a clerului întregii Basarabii), „Misionarul" (revista Misiei Ortodoxe Române, coordonată de Secția culturală Chișinău), „Revista Societății Istorico-Arheologice" și „Arhivele Basarabiei", precum și buletinele eparhiale editate în eparhiile Hotinului și Cetății-Albe-Ismail. Invocând multitudinea publicațiilor și costul lor, preotul S. Păduraru propunea Congresului Uniunii Clericilor „un mic plan de simplificare". În acest plan, conform lui, urma să fie acceptată o singură revistă oficială obligatorie, „restul să nu se trimită decât celor ce le vor cere pe contul lor propriu și nicidecum pe cel al bisericii"[614]. Pentru realizarea acestui plan, se propunea menținerea „Luminătorului" ca revistă oficială, urmând ca aceasta să fie îmbogățită cu o rubrică specială – cea misionară. Autorul lansase aceeași propunere și în 1929, când se pronunțase împotriva creării unei noi reviste cu profil religios, precum „Misionarul". Opinia preotului S. Păduraru a fost combătută cu argumente consecvente de către un colaborator de frunte al „Misionarului", preotul Al. Scvoznicov, în articolul „Hai să desființăm", publicat în „Raza" din noiembrie 1932.

Pentru a explica acest context problematic, propunând clerului posibile modalități de soluționare a acestor dificultăți, autorul compara situația cu cea a confesiunilor din alte țări, care beneficiau de mult mai multe publicații: „Biserica Ortodoxă din Polonia cu vreo 5 milioane de credincioși (numai de 2 ori mai mult ca la noi în Basarabia) are vreo 5 reviste. Biserica Ortodoxă din Finlanda cu 60.000 credincioși are 2 reviste lunare. […] Sunt prieten cu un preot catolic. Or, acesta primește peste 20 de reviste! Unele pe cont propriu, altele pe bani bisericești"[615]. Al. Scvoznicov nu a ezitat să se refere și la situația presei editate de secte: „Dar știți dvs. câte reviste primește fiecare comunitate baptistă, fiecare predicator al lor (neplătiți de stat)? Or, cu ceea ce avem, noi încă suntem la coadă!"[616]. Așadar, o parte a clerului – cea a cărei voce devenise preotul Al. Scvoznicov – considera oportună menținerea ambelor reviste cu profil religios, chiar cu prețul unor sacrificii suplimentare din partea slujitorilor bisericii. Semnatarul articolului

[613] Sergiu Păduraru. În: *Raza*, 1932, nr. 87 (9-16 octombrie).
[614] Alexandru Scvoznicov. Hai să desființăm. În: *Raza*, 1932, nr. 91 (7-14 noiembrie).
[615] Ibidem.
[616] Ibidem.

susținea ferm: „Eu cred că ambele reviste trebuie să-și continue existența: «Luminătorul» pentru articole de cultură generală, «Misionarul» pentru combaterea sectelor și ateismului și pentru menținerea legăturilor duhovnicești cu mânuitorii de condei din străinătate”[617]. Al. Scvoznicov nu dorea să accepte nici „umbră de rivalitate” între cele două publicații, nu admitea nicio aluzie la comasarea lor. Mesajul său era axat pe coeziunea slujitorilor cultului și pe cumularea eforturilor clerului și enoriașilor pentru prosperarea presei religioase. Numai așa, considera el, putea fi contracarată influența nocivă a publicațiilor sectare și ateiste asupra Bisericii Ortodoxe Române. „O jertfă în acest scop reclamă o mică strâmtorare vremelnică, dar ea aduce în viitor rod duhovnicesc însutit!”[618], «Misionarul» să stea statornic în lucrul lui. Să nu slăbească niciun palmac în strădania lui”, susținea categoric și Arhimandritul Iu. Scriban în materialul „Roadele unui articol”[619]. Este evident, deci, că și în deceniul al patrulea problema presei cu profil religios din Basarabia figura pe agenda congreselor și adunărilor eparhiale, negăsindu-și o soluționare conformă cu opiniile tuturor clericilor basarabeni. În pofida deficiențelor menționate, revista „Luminătorul” a rămas publicația periodică cu pondere deosebită în procesul de constituire și de consolidare a presei naționale, deținând întâietatea prin statutul său de publicație stabilă, cu apariție îndelungată pe parcursul a mai bine de trei decenii.

Dramaticul an 1940 a adus o altă sincopă în regularitatea constantă cu care se edita publicația. Evenimentele din iunie 1940 au întrerupt activitatea revistei, „Luminătorul” reluându-și apariția în 1941, la Chișinău. În fruntea revistei se afla în continuare C. Popovici, care a deținut funcția de redactor din 1908 până în 1943 (când s-a stins din viață), susținut periodic de Mitropolitul Gurie Grosu, profesorul Constantin Tomescu și de un comitet de redacție. Ultimul număr al revistei a apărut pentru luna iunie 1944. În perioada celei de-a doua conflagrații mondiale, timp de aproape patru ani (septembrie 1941-martie 1944), cât s-a aflat în componența României, Basarabia și-a revigorat sistemele de instruire, instituțiile ecleziastice și de cultură. Și-au reînceput activitatea școlile, grădinițele, bisericile, publicațiile periodice românești. Revistele clericale „Luminătorul” și „Misionarul” și-au revenit din șocul provocat de Ultimatumul din 28 iunie 1940, reluându-și apariția lunară obișnuită. În perioada 1941-1944, în Basarabia s-au editat și alte publicații importante de expresie românească: ziarele „Basarabia”, „Raza”, „Cuvânt Moldovenesc”, „Glasul Nistrului”, „Basarabia literară”, revista literară „Viața Basarabiei”.

[617] Ibidem.
[618] *Raza*, 1932, nr. 94 (28 noiembrie - 4 decembrie).
[619] Iulian Scriban. Roadele unui articol. În: *Misionarul*, 1929, nr. 1.

Așadar, apariția „Luminătorului” ca revistă lunară, difuzată în întreaga Basarabie, dar și peste Nistru, a fost un fapt cultural de mare însemnătate. Dintre publicațiile periodice cu caracter religios (segment reprezentativ al presei interbelice), „Luminătorul” a fost cea mai longevivă revistă în limba română din Basarabia, din prima jumătate a secolului XX. Pe toată perioada apariției sale (1908-1944) s-a remarcat prin intransigența în lupta cu elementele destabilizatoare și distructive pentru biserica națională, perseverența obiectivelor constructive, abordarea multi-aspectuală a problemelor ce țin de confesiune, valori naționale, tradiții, corectitudine, continuitate etc. Pe parcursul a 36 de ani, învingând diverse restricții, „Luminătorul” a pus cu regularitate și responsabilitate la dispoziția credincioșilor și a fețelor bisericești mii și mii de materiale: studii, articole, documente, predici, poezii de o valoare incontestabilă.

4.3.2. Contribuțiile revistei „Misionarul” la consolidarea Ortodoxiei

După Unirea din 1918 și pe toată perioada interbelică, Basarabia, firește, a înregistrat realizări meritorii sub aspect de reviriment național. O contribuție substanțială din aceste realizări revine în mod tradițional Bisericii din Basarabia. Pentru a creiona tabloul evoluţiei vieţii bisericeşti în Basarabia în acest furtunos început de secol*, este necesară şi inventarierea succintă a evenimentelor de mare importanţă prin optica publicaţiilor religioase din perioada 1918-1940, 1940-1944, care au prezentat cronica vieţii bisericeşti şi au abordat multidimensional tematica ecleziastică. Trecerea în revistă a presei cuprinde succinte caracteristici a circa treizeci de publicaţii cu profil clerical, care au apărut în perioada interbelică[620]. Dimensiunea cantitativă n-o estompa pe cea calitativă, care devine mai pregnantă, prin editarea (din 1929) revistei „Misionarul”. Atenţia principală se îndreaptă spre discursul identitar confesional al celei mai

[620]Silvia Grossu. *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*. Chișinău: Tehnica-Info, 2003, pp. 114-146.

*Legătura canonică cu Patriarhia Rusă se mai păstra formal şi după Unire. De aceea la Chişinău este creată o Comisie Pregătitoare pentru convocarea soborului local. Iniţial Comisia urma să elaboreze statutul Bisericii Basarabene în condiţiile independenţei Republicii Moldoveneşti proclamate la 24 ianuarie 1918. Evident că odată cu schimbarea situaţiei politice, ca urmare a unirii Basarabiei cu România, în prim-plan a fost adusă şi ideea unirii Bisericii din Basarabia cu Biserica Autocefală Ortodoxă Română. Au urmat mai multe şedinţe ale Comisiei Pregătitoare şi apoi o delegaţie aleasă de această comisie a plecat la Iaşi pentru a purta discuţii cu mitropolitul Moldovei, Î.P.S. Pimen, cu Prim-ministrul Alexandru Marghiloman şi cu Ministrul Cultelor Simion Mehedinţi. În memoriul prezentat mitropolitului se stipulează printre altele, că *...unirea politică n-a adus şi nici n-a putut să aducă, în mod mecanic, şi unirea bisericească, ce trebuie să urmeze actului politic*. Întrucât Biserica Ortodoxă din Basarabia mai rămânea în legătură canonică cu Biserica Ortodoxă Rusă, schimbarea statutului ei putea să se înfăptuiască numai prin buna înţelegere între Biserica Rusă şi Biserica Română, care trebuiau să ţină cont şi de glasul Bisericii Basarabiei. Principiul autonomiei bisericii basarabene, înaintat de Comisia Pregătitoare a fost admis de către forurile superioare ale Bisericii Ortodoxe Române, dar numai în măsura în care acest principiu nu afecta integritatea BOR. Astfel „Drepturile bisericii basarabene din trecut” incluse în memoriul delegaţiei basarabene au fost acceptate. Ulterior de ele nu s-a ţinut cont întotdeauna, ceea ce a generat situaţii critice între Episcopia Chişinăului şi cea a Hotinului, iar din 1928, între Mitropolia Basarabiei şi Patriarhia Bisericii Române.

reprezentative publicaţii periodice cu profil clerical – revista „Misionarul”, una din realizările merituoase ale Mitropolitului Gurie.

„Misionarul”, revista lunară a Misiei Ortodoxe Române[621], cea de-a doua publicaţie cu profil religios din Basarabia interbelică, își face apariția sobru, solemn, în zi de duminică, pe 6 octombrie 1929, în preziua celui de-al II-lea Congres al Misionarilor din întreaga România. Editarea unei asemenea publicaţii a fost pusă în discuţie cu mult timp înainte de congres de către Secţia Culturală a Consiliului Eparhial, ideea aparținând unui grup de clerici în frunte cu consilierul Mitropolitului Gurie, Constantin Tomescu; ea a fost dezbătută şi de presa timpului. Bunăoară, „Luminătorul” din 15 iunie 1929 a publicat un apel al Secţiei Culturale a Consiliului Eparhial Chişinău, care expune, în mod rezumativ, „miezul foloaselor unei asemenea reviste.”[622] şi schiţează un program al ei. Procesul-verbal al comisiunii restrânse cu privire la revistă prezenta următoarele informaţii: sediul revistei se va afla în oraşul Chişinău, în localul Secţiei Culturale a Consiliului Eparhial Chişinău; revista urma să fie redactată de un comitet compus din şase persoane: Leon Trofimov, Constantin Tomescu, Vladimir Burjacovschi, Teodor Rudiev, Gheorghe Scodigor și Alexandru Scvoznicov. Drept colaboratori erau consideraţi toţi misionarii de pe lângă eparhiile ţării. Revista trebuia să apară lunar, după programul stabilit de comitetul provizoriu de redacţie al primului număr, urmând să se mai editeze, ocazional, buletine şi anexe accesibile tuturor categoriilor de cititori. Se preconiza ca revista să se tipărească în formatul primului număr, în volum de 64 de pagini, adică 4 coli de tipar, cu un tiraj iniţial de 1000 de exemplare, care să fie distribuite prin eparhii în baza cererilor înaintate. Din nota redacţională din primul număr al anului 1930 aflăm că parametrii de tiraj s-au modificat, deoarece solicitările au întrecut pronosticurile inițiale: „Comunicăm cu bucurie că, până la data apariţiei acestui număr, ne-au mai sosit abonamente în plus de la eparhiile Arad, Cernăuţi, Moldova, Sibiu şi Hotin, care reprezintă împreună cu cele anterioare un număr de 1123 de abonamente[623]. Astfel tirajul planificat de 1000 de exemplare a fost depăşit doar la câteva luni de apariţie. Iar din raportul financiar al părintelui Vladimir Burjacovschi, prezentat Congresului Asociaţiei Generale a Clerului Ortodox Român, ţinut la Bucureşti la 17-18 noiembrie 1931, aflăm că „Revista „Misionarul” are pe anul în curs 1660 abonaţi şi a apărut până azi în 1900-2000 de exemplare”[624]. Unele numere au ieșit cu volumul extins la circa 100 de pagini, altele au apărut și

[621] *Misionarul*, 1929, nr.1, 6 octombrie.
[622] *Misionarul*, 1929-1940; 1941-1944.
[623] *Misionarul*,1930, nr. 1, ianuarie.
[624] *Misionarul*,1931, nr. 11, noiembrie.

în volum dublu[625]. „Misionarul” apare la Chișinău lunar, fără întrerupere până în anul 1940. Îşi reia apariţia din 1941 până în 1944, dar în diferite orașe din România[626].

Chiar din start, „Misionarul” își conturează platforma editorială, redată cel mai succint prin denumirea sa: „Noi l-am numit «Misionarul», ca însuşi titlul să descopere, pe oriunde va pătrunde, rostul lui, şi cei ce se gândesc la însănătoşirea vieţii neamului nostru, şi ştiu că în isvoarele sfinţitoare ale Bisericii strămoşeşti îs tămăduiri, să-l poată găsi uşor şi să-l pună la lucru din plin”[627]. Editorialul „Într-un ceas bun” din numărul 1 definește obiective clare în acest sens. Spectrul vast al problemelor, care urmau a fi tratate de „Misionarul”, era axat pe reperele de identitate confesională și includea: combaterea sectarismului şi a propagandei ateiste, organizarea muncii misionare în teren cu impact optim: „Scopul principal al revistei ar fi să prevină lumea Ortodoxă românească de boala sectelor, iar faţă de cei atinşi să propună medicamentele cele mai folositoare şi metoda psihologică potrivită de a-i readuce la sănătatea sufletească”[628]. Un alt obiectiv îl constituia întoarcerea în sânul Bisericii creştine a celor rătăciţi. Aceste obiective se regăsesc chiar în sumarul primului număr: „Secretul misionarismului”, semnat de P.S. Episcop al Aradului Grigorie Comșa, „Cunoaşteţi adevărul” de Î.P.S. Mitropolitul Gurie al Basarabiei, „Lupta în contra sectelor” de P.S. Episcop Iustian al Cetăţii-Albe-Ismail, „Geneza rătăcirilor inochentiene” cu semnătura preotului Mihai Vasilache şi multe alte valoroase articole. Pentru a deveni competitivă cu publicaţiile sectare, executate în condiţii tehnice foarte bune, revista trebuia să promoveze un mesaj ortodox de înaltă calitate, urma să devină „Un laborator bine prevăzut, în care se vor înşira cercetări academice despre fundamentul neclintit al Ortodoxiei, înfăţişarea ei în văzul lumii, statistici şi studii despre pricinile ce au răscolit sectantismul sau numai unele din rătăciri, dezvoltarea lor şi complicaţiile ce produc în viaţa intelectuală şi în celelalte pături sociale ale târgurilor”[629]. În acest context, urma ca materialul să fie bine triat, analizat, adaptat politicii editoriale a revistei, fiind la latitudinea comitetului de redacţie „...de a modifica, a şterge sau a adăuga pasajele ce va crede absolut necesare în orice articol ce i se va prezenta spre publicare”[630].

[625] *Misionarul*, 1932: nr. 3-4, 7-8; 1934: nr. 7-8; 1935: nr. 3-4, 7-8 ș.a.
[626] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea...*, p. 878.
[627] *Misionarul*, 1929, nr. 1, p. 6.
[628] *Misionarul*,1929, nr.1, octombrie, p. 5.
[629] *Misionarul*, 1929, nr.1, octombrie.
[630] *Misionarul*,1929, nr. 2, noiembrie.

De subliniat că „Misionarul” cuprinde un program incomparabil mai vast decât celelalte publicaţii cu profil religios, existente până la acea oră în Basarabia[631]. Se face apel către profesorii universitari, preoţii misionari, studenţii de la Facultatea de Teologie din țară să colaboreze şi să susţină eforturile publicației pentru informarea și cultivarea enoriașilor. Din colecțiile cercetate până acum, referitoare la perioada 1929-1935, am descoperit nume de mari teologi, de înalte fețe bisericești, care semnau valoroase studii în paginile „Misionarului”, ce necesită o aplecare meticuloasă a specialiștilor pentru a elucida multiplele valențe pentru perenitatea credinței ortodoxe din spațiul românesc. Efortul constant al celor mai îndrăzneţi intelectuali din Basarabia a asigurat apariţia îndelungată, neîntreruptă a publicaţiei. Colaboratorii revistei au conştientizat din start importanţa publicaţiei misionare nu doar pentru slujitorii bisericii, ci și pentru credincioşii din spațiul românesc. În prefaţa „Cunoaşteţi adevărul”, Mitropolitul Gurie preciza că scopul revistei este de a da explicaţii şi îndrumări enoriaşilor pentru ca aceştia să nu se abată de la viaţa spirituală a Ortodoxiei. Î.P.S.S. a fost unul dintre cei mai activi susținători ai revistei „Misionarul”, publicând periodic omilii, traduceri din lucrările teologilor ruși ș.a. Activitatea misionară a Mitropolitului a avut consecinţe benefice asupra vieţii religioase nu numai din Basarabia, ci și din întreaga Patriarhie. În ţară s-au ţinut trei congrese misionare, primul desfăşurându-se la Arad în perioada 25-28 octombrie 1928. Mitropolitul Gurie, care în tinereţe fusese misionar eparhial, avea să se situeze în centrul atenţiei, atât prin faptul că era singurul dintre mitropoliţii ţării participant la congres, cât şi prin alesele sale discursuri. „Gurie a rămas cu amprenta de misionar, de aceea se interesa mereu de activitatea misionară a «Frăților Nașterii lui Hristos», în cadrul căreia lucrau misionari eparhiali, misionari de cercuri protopopești pe lângă mulți preoți din sate cu aplecări spre misionarism”[632].

Al doilea Congres al Misionarilor Ortodocşi s-a ţinut la Chişinău, în octombrie 1929, iar al treilea în 1930, la Cernăuţi – ambele cu participarea Î.P.S. Gurie. „El a condus cel dintâi congres misionar din țară, cu interesante referate de la vlădici, profesori și preoți, veniți din multe eparhii; tot Gurie a fost inițiatorul și sufletul și al celui de al doilea congres general misionar de la Chișinău... Într-o atare atmosferă de misionarism studenții teologi au înființat cercul misionar *Mitropolitul Gurie*”[633]. Chiriarhul a practicat constant misionarismul în rândurile tineretului, vizitând periodic şcolile, observând cum decurgea procesul de instruire şi educaţie religioasă a elevilor şi oferindu-le profesorilor indicaţii privind metodica predării religiei în

[631] Silvia Grossu. *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944...*, pp.114-146.
[632] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea...*, p. 879.
[633] Ibidem.

şcoli[634]. De remarcat că el a fost și printre primii autori autohtoni de abecedare și manuale de religie[635]. Tot graţie eforturilor materiale și spirituale ale Mitropolitului Gurie, în 1928 a apărut revista studenţilor de la Facultatea de Teologie intitulată „Studentul”. Constantin Tomescu, cel care i-a fost consilier timp de 15 ani, mărturisește: „Multe convorbiri teologice am avut noi, îndeosebi în probleme de misionarism creștin ortodox, în care *Gurie era neîntrecut (s.n.)*. El cunoștea bine sectele, multe din Rusia și era stăpân, foarte stăpân, pe textele scripturistice, pe care le găsea «cu ochii închiși» și le mânuia și interpeta cu exactitate uimitoare. Multe am învățat eu de la dânsul în problemele misionarismului”[636].

Chiar de la primele numere, revista „Misionarul” câştigă foarte mulţi simpatizanţi şi susţinători, între care şi personalităţi de vază din România: Arhimandritul Iulian Scriban, generalul de divizie C. Dragu şi alţii. De exemplu, preotul Z. Rusu scrie: „Salutăm cu bucurie revista protipendadei intelectuale misionare «Misionarul» din Chişinău, numărul de pe octombie. Articolul Înaltprea Sfinţiei Mitropolitului Gurie «Cunoaşteţi adevărul» condensează experienţa misionară a vremurilor 1908-1914 şi de colaborare a Sa la revista «Luminătorul», ce apărea în haina limbii dulci moldoveneşti în vremi când Basarabia era socotită ca «rusificată». Conţinutul ei bogat ne umple un mare gol cu o hrană sufletească intelectuală, ştim cum să preţuim acest mărgăritar al îndrumărilor pastorale şi podoaba bibliotecilor noastre parohiale”[637]. Apariţia revistei este salutată călduros de mai multe publicaţii din ţară, dar şi de peste hotare; de exemplu, revista Παρθενών (*Pantainoz)*, organul Patriarhiei Ortodoxe din Alexandria, consemna: „Revista are de scop apărarea adevărurilor ortodoxismului de curente străine şi de orice fel de propagandă dăunătoare în materie de religie. …Este un semn îmbucurător această mişcare în sânul Bisericii ortodoxe române”[638]. „Misionarul”, care „s-a născut într-o atmosferă de cald entuziasm creştinesc, prescriindu-şi un scop măreţ – cercetarea şi combaterea sectarismului şi ateismului şi stabilirea legăturilor cu teologii purtători de condeiu din alte ţări”, a beneficiat de aprecieri înalte din partea părintelui M. Scvorţov, redactorul revistei „Missionerskoje Obozrenie”, din partea teologilor M. Kalnev, L. Titov, N. N. Glubocovski, ulterior laborioşi colaboratori ai „Misionarului”. Un salut binevoitor şi o apreciere înaltă a primit „Misionarul” din partea revistei chişinăuiene „Studentul”, editată la Facultatea de Teologie: „Sunt scrieri care te cuceresc şi te fac

[634] *Luminătorul*, 1929, nr. 1, p. 7.
[635] Silvia Grossu, Liliana Anghel. Valențele didactice ale activității culturale a Mitropolitului Gurie. În: *Mitropolitul Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei...*, pp. 142-149.
[636] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea...*, p. 784.
[637] *Misionarul*, 1929, nr. 1, p. 7.
[638] Ibidem.

să le dorești când nu le ai aproape. Așa este și «Misionarul»”[639]. Deși era concepută inițial drept o revistă de probă, care „... își face apariția în veșmânt modest și pășind sfios”[640], ulterior «Misionarul» s-a dovedit a fi publicația periodică reprezentativă a misionarismului din întreaga țară. În lipsa unui comitet central misionar, care să monitorizeze această valoroasă activitate a clerului, în absența unui plan unitar de activitate misionară pentru întreaga Patriarhie Română, editarea acestei publicații periodice era nu doar oportună, ci stringentă.

Relevante pentru misiunea publicației sunt rubricile misionare din fiecare număr, articolele cu subiecte clar axate pe combaterea ereziilor, pe activitățile de iluminare și culturalizare, pe munca de prevenire a enoriașilor despre pericolele alunecărilor pe piste false. De exemplu, informarea misionarilor și enoriașilor despre revistele sectare devine o regulă. „Avem în țară vreo 15 feluri de învățături eretice. Dintre aceste secte, mare parte în scop de propagandă, întreţin publicaţiuni religioase periodice”[641]. Urmează descrierea și explicarea specificului acestor publicații. Este indicată literatura explicativă și agitatorică de utilitate imediată pentru misionari și pentru enoriașii cu nivel înalt de cultură, pe care revista încearcă să-i atragă și în calitate de colaboratori. Fenomenul trecerii sau revenirii la Ortodoxie fiind frecvent în această perioadă, „Misionarul”, ca și „Luminătorul”, oferea cu generozitate spațiu, pentru a face publice numele celor convertiți la Ortodoxie, ca și ale celor reveniți după diferite rătăciri. Grija pentru enoriași – de la plugar la vlădică – era în prim-planul colaboratorilor revistei. Comitetul de redacție intenționează să publice pe lângă revistă suplimente *în graiul popular pe înțelesul tuturor*, care să-l ferească pe țăranul nostru *de rătăciri și să-l învețe și pe el să-și apere credința străbunilor*.

Valorile promovate de „Misionarul” nu țineau doar de cadrul strict ecleziastic, ci acopereau diverse necesități de ordin spiritual, moral, estetic. Materiale valoroase ca tratare și variate ca tematică, precum: „Problema educației generației tinere”, „Creștinism și patriotism”, „Despre sinucidere”, „Mișcarea antireligioasă socialistă”, „Metodica misionară”, „Propaganda ateismului în Rusia sovietică”, „Despre teosofie”, „Biserica creștină și misionarismul ei” (semnat de filosoful-teolog N. Berdiaev) ș.a. erau inserate în paginile publicației număr de număr. Rubricile permanente: „Cronica internă” și „Cronica externă” găzduiau informații operative care satisfăceau diverse opțiuni ale cititorilor. În multiple articole la această rubrică sunt tratate

[639] *Studentul*, 1930, nr. 1
[640] *Misionarul*, 1929, nr. 1, p. 5.
[641] Ibidem.

problemele Bisericii Ortodoxe de peste hotare. Drept exemplu servesc următoarele titluri: „Societatea biblică britanică", „Ortodoxia în Siria", „Renaşterea culturii monarhismului la ruşii din diasporă" etc. Astfel că „Misionarul" „...îşi va întinde braţele şi peste graniţe, înlăuntrul statelor surori, ortodoxe; o legătură de mare şi actuală necesitate"[642].

La Congresul al II-lea al Misionarilor din întreaga ţară s-au luat în dezbatere, precum era firesc, şi obiectivele de perspectivă ale revistei. Revista avea scopul de a acorda asistenţă informaţională nu doar celor implicaţi în mişcarea misionară, ci şi celor care aveau nevoie, pur şi simplu, de îndrumare: „Ea nu e numai sfetnica misionarilor specialişti, ci şi a întregii preoţimi a Ţării. ...Contactul cu cartea e o condiţie de viaţă pentru oricare intelectual; cu atât mai mult e obligat preotul să fie în neîntreruptă legătură măcar cu singura îndrumătoare periodică ce-i stă la îndemână pentru latura misionară a menirii sale"[643]. Acestui scop serveau, în general, toate materialele publicaţiei, dar au fost create şi rubrici speciale în acest sens: „Bibliografii", „Revista revistelor", „Revistele sectarilor", „Reviste teologice din străinătate", care inserau informaţii utile cititorului referitoare la locul apariţiei, caracterul, scopul, spectrul tematic al publicaţiilor respective, care aveau circulaţie în România. Găsim în mai multe numere ale „Misionarului" materiale consistente, uneori cu detalii, despre cărțile și revistele cu tematică moral-religioasă din țară și de peste hotarele ei. Bunăoară, o deosebită atenţie i se acordă revistei „Apostol Barnaba" – organul Arhiepiscopiei de Cipru.

Problema calității limbii a constitut și obiectul de dezbătut în prima polemică din presa clericală, după ce fusese discutată nu o singură dată în paginile publicațiilor periodice basarabene. Problema era veche, problema era durută. „Misionarul", difuzat în toate eparhiile României Mari, nu putea să rămână la nivelul limbii stagnate în evoluție a basarabenilor. Fiind unica revistă misionară a BOR, cu o reputație statornică, purta grijă permanentă pentru calitatea limbii române, care trebuia să corespundă rigorilor înaintate de orice cititor din perimetrul României Mari. Astfel, vocabularul era la nivelul limbii literare, limbajul – bogat și adecvat, terminologia – judicios întrebuințată și uneori explicată. În acest context, se cere de amintit că pe acest subiect se înregistrează cea mai elocventă discuţie polemică, susținută în presa clericală, anume în paginile ziarului „Raza" (*Svet*), organul de presă al Uniunii Clericilor din Basarabia, în numerele din octombrie-noiembrie 1932. Inițiată ca o dezbatere despre soarta de mai departe a publicaţiilor cu profil clerical – „Luminătorul" și „Misionarul" – de către doi oponenţi, preoţii

[642] Ibidem.
[643] *Raza*, 1930, nr. 10; nr. 15.

Serghie Păduraru şi Alexandru Scvoznicov, ea se transformă în polemică despre calitatea limbii. Se insista pe ideea că tendinţele „Luminătorului" de a cultiva limba, de a atinge nivelul limbii literare româneşti ar fi fost un motiv al scăderii popularităţii revistei prin înstrăinarea cititorului simplu de la ţară, care nu înţelege alt grai decât cel strămoşesc. Dar timpurile erau altele și nivelul cunoașterii limbii materne trebuia ridicat la la cel al limbii literare românești. „...problemele tratate nu mai sunt puse aşa de simplu ca atunci, cu scop de popularizare, ci se pun probleme grele de conceput pentru oamenii fără pregătire teologică specială…."[644] Acesta ar fi fost în același timp motivul care îngusta accesul cititorilor neiniţiaţi la mesajul publicaţiilor clericale.

Subiectele de stingentă actualitate în paginile „Misionarului" nu țineau doar de activitățile misionare, ci și de realitățile imediate din domeniu. În anul 1930 misionarii eparhiali au fost radiați din bugetul Statului, lipsindu-se astfel de suportul financiar, atât de necesar pentru călătoriile și activitățile misionare. Din editorialul numărului 12, apărut în decembrie 1931, semnat de Î.P.S. Gurie, aflăm despre faptul că „Biserica – respectiv eparhiile, neavând mijloacele necesare pentru întreţinerea lor –, a rămas fără misionari, specialişti, luptători împotriva desbinărilor, eresurilor, sectelor, indiferentismului şi ateismului"[645]. În articol mitropolitul încurajează râvna misionarilor, care continuă să lucreze: „...să ne ridicăm deasupra celor materiale, propovăduirea Evangheliei să nu fie legată de lipsa celor materiale." În acelaşi număr aflăm despre lucrările celui de-al IV-lea Sobor Misionar, desfăşurat în cadrul Congresului Asociaţiei Generale a Clerului Ortodox Român, care a avut loc la Bucureşti în zilele de 17-18 noiembrie 1931. Ediţia aceasta a fost considerată net superioară celor anterioare, datorită prezenţei şi participării Preafericitului Patriarh Miron Cristea și a altor personalităţi remarcabile din România interbelică: Arhimandritul Iuliu Scriban, poetul Octavian Goga, în calitate de senator şi fost Ministru al Cultelor, Nichifor Crainic, principesa Alexandrina Cantacuzino. Din partea revistei „Misionarul" au fost delegaţi să participe preoții Alexandru Scvoznicov și Pr. Vladimir Burjacovschi, care urma să prezinte în cadrul congresului un referat „asupra revistei „Misionarul", referitor și la necesitatea de „a intensifica propaganda antisectară şi antiateistă *prin publicaţiuni religioase şi prin radio (s.n.)*". Pentru prima dată se pune în fruntea activităților misionare nu doar rolul publicațiilor periodice, ci și a radioului ca tribună puternică pentru contracararea efectelor nocive pentru Ortodoxie a propagandei bolșevice, care pe cale undelor

[644] Ibidem.
[645] *Misionarul*, 1931, nr. 12, pp. .

pătrundea fără mari impedimente pe teritoriul Basarabiei, tulburând liniștea satelor și instigând basarabenii la nesupunere. O atenție sporită a impactului propagării tot mai tenace a ateismului de către Soviete se acordă în luarea de cuvânt: „Formidabila risipă materială a Sovietelor pentru propagarea ateismului e de neînchipuit: milioane de ruble aur s-au alocat oficial prin bugetul anului în curs pentru tipărituri şi pentru propaganda vorbită; alte sute de mii de ruble premii pentru cea mai bună lucrare ateistă. Vă închipuiţi câţi autori atei (bine pregătiţi în şcoli superioare de învăţământ ateist) au dat la iveală studii şi broşuri pe anul în curs, cu nădejdea că poate vor dobândi premiul! În câte limbi sunt tipărite lucrările ateiste ale Rusiei roşii şi ce minunat e organizat colportajul prin tineret, care e câştigat într-o majoritare covârşitoare în societăţile ateiste. În ziua de 12 noiembrie a.c. s-a inaugurat cu mare fast la Moscova prima promoţie a Universităţii Ateiste din Rusia, iar prelegerile ateiste ale acestei Universităţi se transmit prin radio în toate ţările şi în toate locurile”[646]. În acest context, Pr. Vladimir Burjacovschi se pronunță categoric împotriva eradicării totale a remunerării misionarilor eparhiali din bugetul Statului: „[...] tocmai în momentul când falanga lor trebuia înmulţită şi întărită, când armamentul lor trebuia renovat şi modernizat”. Nu ezită să vorbească şi despre greutăţile pe care le întâmpina redacţia pentru editarea revistei: „Revista Misiei Ortodoxe Române, neţinând seama la imensele greutăţi pe cari materialmente a trebuit să le suporte, şi-a continuat apariţia”. Este publicat în revistă şi referatul celui de-al doilea delegat al revistei „Misionarul” la congres, Pr. Misionar Alexandru Scvoznicov, în care sunt reliefate deficiențele pe segmentul misionarismului Bisericii Ortodoxe Române. „Dacă alte confesiuni, începând cu romano-catolicii şi protestanţii şi terminând chiar cu organizaţiile sectare, consideră misionarismul ca un capitol de căpetenie în cadrul preocupărilor bisericeşti, ba îl socotesc chiar *ca forţă dinamică, ca motorul principal al vieţii bisericeşti* (*s.n.*), la noi până acum se menţine o atitudine neclară, nehotărâtă faţă de această problemă”[647]. Nereuşita misionarismului „fraged românesc” era cauzată, menționa părintele, de faptul că nu i s-a acordat cuvenita atenţie: „... nu ne-am ocupat îndeajuns de această problemă vitală, nu am susţinut-o cum trebuie”. În acest context, mobilizarea revistei a fost oportună, în fiecare număr publicându-se studiile celor mai distinşi sectologi români și străini. Pr. Al. Scvoznicov expune şi ideile, pe care misionarii de la Chişinău le pregăteau spre înfăptuire: „La Chişinău se proiectează în present un comitet anti-ateist, care se va ocupa cu contrapropaganda prin radio, conferinţe şi presă împotriva

[646] Ibidem.
[647] Ibidem.

propagandei ateiste şi care sperăm că va deveni apoi o filială a unui comitet central din capitala Ţării”[648]. Totuși problema contracarării propagandei sovietice prin unde radio, deși abordată intens, nu s-a soluționat decât în anul 1939, în preajma evenimentelor dramatice pentru Basarabia din vara anului 1940[649].

Un capitol aparte în spațiul revistei îl ocupă descrierea stării în care se află Biserica Ortodoxă din Basarabia. „Trebuie să se ştie că Basarabia are încă durerile ei speciale locale, care trebuie tămăduite”. Astfel, sunt enumerate „loviturile grele”, pe care basarabenii le-au primit: desfiinţarea şcolilor primare confesionale, pe care le întreţinea Biserica şi care prezentau „un mijloc puternic de educaţie religioasă-morală a tineretului” şi exproprierea pământurilor bisericeşti, alocate pentru aceste şcoli; reforma calendaristică a produs o dezbinare între cler şi popor din cauza speculaţiilor politicienilor; autorităţile din Chişinău au dat drepturi şi privilegii propagandiştilor sectari, eliberându-le autorizaţii fără o prealabilă cercetare a acestora; de la preoţi s-a luat dreptul de a gestiona starea civilă, iar primarii şi notarii fac propagandă contra căsătoriei religioase, investindu-se sume mari pentru întreţinerea oficiilor stării civile. În încheierea referatului, Pr. Alexandru Scvoznicov se asociază dezideratelor propuse de ceilalţi părinţi- referenţi, care şi-au prezentat anterior referatele, adăugând câteva sugestii complementare. Printre acestea menţionăm: elaborarea de către viitorul comitet central misionar a unui plan unitar de activitate misionară pentru întreaga Patriarhie Română; revendicarea drepturilor Bisericii asupra şcoalei primare confesionale; editarea Bibliei misionare în limba română de către Sf. Sinod, „cu texte normative, cu locurile paralele, în traducerea cât se poate mai exactă şi clară”. Referatele prezentate de cei doi preoţi misionari ai Secţiei Culturale a Consiliului Eparhial Chişinău au avut impact asupra formulării hotărârilor congresului, unul din ele punând accent pe dezvoltarea continuă a presei bisericeşti: „Crearea unei atmosfere prielnice prin presă, în genere, pentru misionarismul preoţesc şi, implicit, prin presa bisericească”. Totodată a fost făcută propunerea editării unui cotidian bisericesc, în care „chestiunea misionară să ocupe loc principal” și a propagării preceprelor creștine pe calea undelor”[650].

[648] Ibidem.

[649] Silvia Grossu. *Polemica din presa interbelică*..., p.

[650] *Radio Basarabia* a fost inaugurat la Chișinău la 8 octombrie 1939, ca primul studio regional al Societății Române de Radiodifuziune. Deși primăriile orașelor Timișoara, Arad și Iași solicitaseră și ele un asemenea post, Societatea Română de Radiodifuziune era hotărâtă totuși să-l instaleze în capitala Basarabiei, în conformitate cu Programul de dezvoltare al rețelei naționale de radiodifuziune, aprobat de Consiliul de Miniștri în martie 1933, care prevedea instalarea unor emițătoare în zonele limitrofe ale țării, destinate a combate propaganda bolșevică, revizonistă, difuzată de posturile din Tiraspol. Astfel, era deciv anume factorul de contrabalansare a efectelor de propagandă a postului de radio de la Tiraspol și a celui de la Odessa. (A se vedea Silvia Grossu. *Polemica din presa interbelică*...)

Cronica şi ştirile din largul Bisericii Ortodoxe ţineau să varieze cadrul de cercetări şi studii ale publicaţiei. Geografia materialelor publicate este, de asemenea, variată. Bineînţeles, așa cum era preconizat din start, „...revista va purta cuvântul misionar de la o graniţă la alta a Ţării, va ajuta la întărirea frăţiei noastre româneşti şi, tot pe aceeaşi temelie, lucrătorii la revistă îşi vor întinde braţele şi peste graniţe, înlăuntrul statelor surori, ortodoxe; o legătură de mare şi actuală necesitate”[651]. Cele mai multe articole și studii sunt semnate de preoţii şi misionarii din Chişinău, Bălţi, Cetatea-Albă şi Ismail, urmând cei din Cernăuţi, Arad, Bucureşti. Revista publica articole despre experiența misionară a PS Grigorie al Aradului, PS Grigorie Leu, vicarul Mitropoliei Moldovei, a profesorului doctor V. Gh. Ispir de la Facultatea de Teologie din București, pr. prof. O. Bucevschi de la Academia Teologică din Cluj, a preotului misionar O. Tarangul din Eparhia Bucovinei. Un spațiu valoros îl ocupă traducerile lucrărilor celor mai experimentați misionari din alte țări. Un spațiu valoros îl ocupă traducerile lucrărilor celor mai experimentați misionari din alte țări. Grație eforturilor preoților cărturari din Basarabia, este adusă în spațiul românesc valoroasa operă misionară a savanților și ierarhilor Bisericii Ortodoxe din Rusia. Preoţii basarabeni posedau bine limba rusă, cunoşteau lucrările cele mai de seamă și, din aceste considerente, efortul lor era binevenit și apreciat. De exemplu, Mitropolitul Gurie, și în calitatea de Chiriarh al Bisericii basarabene, continua să traducă și să tipărească lucrări valoroase ale vestiților teologi ruși: în 1930 publică în „Luminătorul” și în ediție aparte în colecția „Biblioteca creștinului drept credincios” traducerea din limba rusă „Treptele «Scării» cuviosului Ioan Scărarul”, iar în mai multe numere ale revistei „Misionarul” – traducerea lucrării Mitropolitului Antonie Hrapovițchi „Spovedania sau mărturisirea păcatelor”, ce va continua să apară și pe parcursul anului 1931.

În perioada celei de-a doua conflagraţii mondiale, timp de aproape patru ani (septembrie 1941-martie 1944), Basarabia s-a aflat în componenţa României, ceea ce i-a favorizat revigorarea sub multiple aspecte, între care și refacerea sistemelor de instruire, a instituțiilor de cultură, grav afectate în perioada ocupației sovietice din 1940-1941, astfel că reluarea activităţii de către publicaţiile periodice româneşti era iminentă. Cele mai importante publicaţii de expresie românească din Basarabia din anii 1941-1944 au fost revistele clericale „Luminătorul” şi „Misionarul”, ziarele „Basarabia”, „Raza”, „Cuvânt Moldovenesc”, „Glasul Nistrului”; revista literară „Viaţa Basarabiei” şi ziarul literar „Basarabia literară”.

[651] *Misionarul,* 1929, nr. 1, p. 6.

În finalul acestei abordări, deducem că revista „Misionarul” s-a impus din start atât sub aspect grafic şi structural, cât şi sub aspect tematic şi de conţinut. Pe toată perioada de editare, „Misionarul” îşi păstrează parametrii iniţiali de structură, aspect grafic, volum. Variază doar componenţa comitetului de conducere. Editarea lunară a„Misionarului”, cu difuzarea în întreaga Românie, a fost un fapt cultural de mare însemnătate pentru Basarabia și un blazon de onoare profesională pentru Mitropolitul Gurie. Dintre publicațiile periodice cu caracter religios, segment reprezentativ al presei interbelice, revista „Misionarul”, alături de „Luminătorul”, pe lângă statornicie și longevitate (1929-1944), înregistrează noi dimensiuni, demne de remarcat: perseverenţa obiectivelor edificatoare ale Ortodoxiei, intransigența în lupta cu elementele destabilizatoare pentru Biserica Naţională, abordarea multiaspectuală a problemelor ce ţin de confesiune, de valorile perene ale creștinismului, de tradiții și corectitudine ecleziastică. Astfel, cel mai temeinic discurs identitar ortodox din perioada interbelică l-a promovat revista „Misionarul”. Laitmotivul susținut stăruitor de revistă devine *Să te implici* – condiţie primară pentru slujitorii cultului, dar şi foarte importantă în noua situaţie social-politică din România.

Cu regularitate și responsabilitate, „Misionarul” a pus la dispoziţia feţelor bisericeşti sute de materiale: studii, articole, documente, predici, știri, cronici – toate de o valoare incontestabilă. Prin misiune, mesaj, calitatea limbajului, „Misionarul” confirmă teza că experienţa „Luminătorului” (1908-1944) și a „Revistei Societății Istorico-Arheologico-Bisericești din Chișinău” (1909-1939), din perioada stăpânirii rusești, adică o anumită tradiţie și utila experiență a presei clericale, au fost valorificate pe deplin. Firește, în noile condiții, calitatea mesajului era superioară celei a publicaţiilor anterioare, astfel nu e de mirare că anume Basarabiei i-a fost încredințată această responsabilitate și onoare să editeze unica publicație periodică misionară din țară. Revistele „Misionarul” și „Luminătorul”, prin înseşi apariţia şi menţinerea lor vreme îndelungată, au îndeplinit o misiune însemnată de consolidare confesională şi cultural-naţională, au supravegheat corectitudinea credinţei creştine şi expresia ei autentică printr-o muncă asiduă pe parcursul a zeci de ani. În contextul social-istoric din perioada interbelică, revista „Misionarul” și-a valorificat pe deplin şansele de a cultiva cu tenacitate reperele de identitate confesională, menţinându-și calitatea sa de publicaţie religioasă de mare autoritate şi prestigiu pe întreg teritoriul românesc. Prin aceste detaliate descrieri ale publicațiilor periodice cu caracter religios, fondate și susținute cu concursul nemijlocit al ierarhului Gurie, se conturează clar și în detalii contextul social-cultural, care a determinat caracteristicile de bază ale discursului său

identitar, promovat cu tenacitate. Situațiile retorice reies, de asemenea, din acest spațiu istoric contextual.

Discursul identitar al activității didactice și culturalizatoare a Mitropolitului Gurie constituie o valoare intrinsecă pentru istoria noastră și a fost apreciat în unele evaluări și studii semnate de Mitropolitul Olteniei, Nestor Vornicescu, de cercetătoarele Maria Danilov, Miroslava Metleaeva, Veronica Boldișor. Prezentul capitol al lucrării noastre relevă, prin filiera operei guriene, importanța limbii române ca vehicol pentru menținerea identității naționale a poporului român din Basarabia, în prima perioadă. Limba română este prezentată ca un element de coeziune națională și o forță de rezistență în fața politicii de deznaționalizare, impusă de administrația țaristă rusă. Se evidențiază conștientizarea necesității de promovare a limbii române și a valorilor culturale și spirituale, prin valorificarea revistelor inițiate de Gurie Grosu: „Luminătorul" (1908-1944) și „Misionarul" (1929-1944) și altele, care au jucat un rol important în menținerea identității naționale în condițiile dificile ale ambelor perioade. Am analizat circumstanțele în care au putut fi editate aceste publicații periodice religioase, ariile tematice și strategiile discursive, cu accent pe aspectul pragmatic al limbii române, pe promovarea tradițiilor, a obiceiurilor și a altor cutume cu statut de liant identitar al românilor din Basarabia anexată. Folosirea publicațiilor periodice drept tribune de promovare a discursului identitar pe ambele dimensiuni – și Ortodoxă, și națională – s-a soldat cu procesul de deșteptare națională a basarabenilor. Textele lui Gurie Grosu evidențiază importanța limbii române ca element esențial al identității și afirmării naționale în Basarabia.

Presa clericală a perpetuat şi a sporit rolul bisericii de păstrătoare (trezorieră) a folclorului, datinilor, formelor de ritual tradiţional la înmormântări, cununie, botez, a tradiţiilor de comportament şi port popular. Probleme de istorie ecleziastică, de etnografie, de valorificare a tot ceea ce înseamnă valoare de patrimoniu pentru un popor au constituit subiectele frecvente ale tuturor publicaţiilor cu profil clerical din perioada interbelică. Astfel, ponderea acestor materiale în paginile „Revistei Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău" este dominantă, iar în publicaţiile periodice „Luminătorul", „Raza", „Studentul" ocupă spaţii impunătoare.

4.4. Mesajul identitar în opera didactică

Dintre preocupările didactice ale Mitropolitului Gurie vom remarca pe cele orientate spre optimizarea sistemului de învățământ teologic din Basarabia. Aceste preocupări le vom analiza sub aspectul reperelor identitare promovate în două moduri: a) în perioada 1905-1917 –

susținerea programelor de studii prin introducerea limbii materne ca limbă de instruire (plan maxim) sau ca obiect de studiu în școlile duhovnicești, la Școala Eparhială de Fete și la Seminarul Teologic (plan minim); b) reformarea sistemului de învățământ teologic din Basarabia în perioada 1918-1936, deja în demnitate arhierească.

În prima perioadă, relativ favorabilă pentru activitatea de cultivare a valorilor Ortodoxiei prin filiera limbii materne[652], ieromonahul Gurie se implică nemijlocit în munca misionară, culturalizatoare și didactică, cercetând arhivele, pentru a se documenta despre istoricul instruirii[653], despre calitatea manualelor[654] etc. Pentru anii 1905-1916 vom trece în revistă manifestările de activism cultural-național al basarabenilor din primele două decenii ale secolului al XX-lea. Deși modeste și stângace, ele au fost de bun augur pentru revirimentul național al provinciei din cadrul Imperiului țarist. Arhimandritul Gurie (Grosu) se găsește în prim-planul acestor activități culturalizatoare. Alături de alte personalități temerare ale Basarabiei, el a reușit să coaguleze o bună parte a intelectualității locale în jurul ideii de răspândire în popor a „bunelor învățături", prin publicații în limba maternă, prin manifestări culturale ca demers național permanentizat, prin readucerea limbii materne pe amvon și a cântării bisericești tradiționale în strana bisericii. Convingerea fermă că doar educația prin școală, anume instruirea în limba maternă, este calea viabilă spre propășire l-a ghidat mereu, încât în această perioadă toate eforturile sale au fost canalizate pe acest făgaș al „scoaterii din întunericul neștiinței de carte" a „poporanilor" săi, cum îi plăcea să se exprime. În articolul „Ce ne trebuie nouă?", publicat în anul 1908 în paginile revistei „Luminătorul", afirma hotărât: „Avem nevoie de credință puternică în Dumnezeu şi de știință de carte. […] *Nouă ne trebuie așa școli, în care învățătura să se înceapă pe moldovenește* (*s.n.*) și să se facă puțină vreme (un an) în moldovenește, învățându-se atunci limba rusească în rând cu celelalte științe, ș-apoi pe rusește, iar limba moldovenească să fie atunci pentru ajutor și să se învețe în rând cu celelalte științe"[655]. Afirmația Arhimandritului Gurie Grosu a fost scrisă în anul 1908, sub dominație străină, care impunea politici dure de deznaționalizare. Demararea activităților pentru configurarea proiectului de anvergură pe care-l va dezvolta, aplicându-l în măsura posibilităților în prima perioadă și amplificându-l în cea de-a doua, își are ca punct de pornire vizita memorabilă în România, în anul 1904, care i-a consolidat

[652] Nicolae Popovschi. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruşi…*, pp. 254-256.
[653] Ierom. Gurie. Câteva extrase din arhive despre școlile bisericești din Basarabia, înaintea anexării ei de către Rusia. În: KEB, nr. 3, 1907; Idem. În: *Mitropolitul Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei*…, pp. 139-141.
[654] Maria Danilov. *Carte, cenzură și biblioteci*...
[655] Misionarul Eparhial Ierom. Gurie. Ce ne trebuie nouă? În: *Luminătorul*, 1908, nr. 10, pp. 5-9.

crezul național. Astfel că activitățile culturalizatoare – de luminare a basarabenilor prin știință de carte și de promovare a reperelor de legitimare identitară a românilor din Basarabia prin cuvântul rostit și scris, în vremurile vitrege ale administrației țariste, au fost desfășurate și după Unirea din 1918, cu alte mijloace, cu alte forțe.

Cu referire la prima perioadă, relativ favorabilă pentru activitatea de cultivare a valorilor naționale, în comparație cu deceniile precedente, Gurie Grosu se implică nemijlocit în munca misionară, didactică și de culturalizare. El a insistat ca omul de rând să conștientizeze că știința de carte a fost dintotdeauna condiție a propășirii. Prin oferirea posibilităților de a se instrui în școala primară (sau măcar în primul an de școală) în limba maternă, acesta căpăta posibilitatea de a percepe mai bine mecanismul instruirii ulterioare, care se făcea doar în limba rusă[656]. Preocuparea pentru alfabetizarea enoriașilor fusese o constantă a Bisericii Ortodoxe Române pe parcursul mai multor veacuri[657], însă, în Basarabia de după 1812, funcția respectivă s-a diminuat treptat până la atrofierea ei către mijlocul sec. al XIX-lea. Școlile parohiale, deschise pe lângă biserici, începând cu 1839, prin recomandările Pravilelor pentru eparhia Oloneț[658], începuseră să se închidă, nefiind susținute material de autorități, apoi prin ucazul din 1865 acestea chiar au fost desființate, astfel clerul fiind înstrăinat de la activitățile didactice, care aveau menirea să scoată „poporanii din întuneric".

Primul manual în limba română, cea dintâi „Carte de învăţătură despre legea lui Dumnezeu", a constituit un suport didactic temeinic, util pentru toate treptele de învățământ teologic din Basarabia. Deoarece a fost elaborat în anii îndepărtării de Basarabia – 1909-1910, aprobarea lui ca manual a parcurs o cale mai lungă, iar editarea lui în anul 1910 s-a realizat din propriile mijloace ale autorului. Este momentul și locul potrivit să readucem în atenție detaliile despre procesul de cenzurare a cărții scrise de Gurie Grosu, pe care le regăsim în cercetările Mariei Danilov[659]. Până a scoate de sub tipar „Cartea de învățătură despre legea lui Dumnezeu" cu caractere chirilice (având și ilustrații), ieromonahul Gurie a studiat și manualele de acest fel, editate pentru școlile duhovnicești din alte provincii ale Imperiului țarist, dar și pe cele care apăruseră în Basarabia, după 1812, manualul fiind alcătuit „după cărţi ruseşti de asemenea

[656] Ibidem, p. 8.
[657] Vartolomeu Stănescu. *Scurte încercări de creştinism social.* Bucureşti, 1913, 132 p.; *Un veac de aur în Moldova (1643-1743).* Chişinău: Ştiinţa – Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, 254 p.
[658] Nicolae Popovschi. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruşi.* pp. 58-59; p. 59.
[659] Maria Danilov. *Carte, cenzură și biblioteci...*, pp. 217-231.

cuprins". Cartea a fost supusă expertizei în cadrul Comitetului şcolar[660] (fosta Comisie a școlilor duhovnicești, înființată în Imperiul Rus la 1808[661]). Inițial, cartea didactică în limba maternă a fost aprobată, însă ulterior Episcopul Serafim (Ciceagov) a respins-o ca manual, pe motivul că era alcătuită „nu după programul şcoalelor bisericeşti", ci „într-o limbă puţin înţeleasă de moldoveni [...]". În „Cuvântare", un fel de cuvânt-înainte, Arhimandritul arăta că scopul cărţii este de „a fi de ajutoriu preoţilor care predau prin şcolile începătoare din satele moldovenești la şcolerii moldoveni [...], şi la toţi creştinii care nu ştiu altă limbă afară de limba moldovenească"[662]. Deși utilizarea ei pentru procesul de învățământ nu era permisă, cartea a fost difuzată în școlile din Basarabia. De fapt, autorităţile ecleziastice au fost confuze vizavi de acest manual, și nu numai. Aceeași soartă a avut-o și „Bucoavna moldovenească", al doilea manual alcătuit de ieromonahul Gurie, editat în anul următor (1909), de asemenea, din veniturile proprii. Manualul avea o ținută didactică corectă, era scris ireproșabil din punct de vedere ştiinţific şi metodic. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, membru de onoare al Academiei Române şi un neobosit cercetător al imaginii de cărturar a ierarhului Gurie, i-a dat o înaltă apreciere în studiul său: „Cartea aceasta nu este o bucoavnă obișnuită, care cuprinde rugăciuni şi slujbe bisericeşti, ci un abecedar modern, alcătuit după principii pedagogice"[663]. Rostul cărții se deduce din prefaţa, scrisă în limbile română şi rusă. În viziunea autorului, „[...] noi am aflat de nevoi şi unit cu legile pedagogiei", am hotărât să alcătuim „cartea care se pune înainte, pentru învățarea la cetire şi scriere rusească pe cuvinte moldoveneşti...". Textele erau doar în limba moldovenească, spre deosebire de alte abecedare apărute în Basarabia în perioada de la 1812 până la 1909[664]. Autorul mărturisea că „singurul motiv spre alcătuirea cărţii a fost dorinţa de *a ajuta norodul moldovenesc din Basarabia, fiul căruia am cinste a fi (s.n*.), a deprinde mai repede ştiinţa de carte"[665]. Bucoavna era ilustrată şi alcătuită după modelul abecedarelor româneşti, însă în conformitate cu cerinţele programei ruseşti, fiind adaptată necesităților stringente de cunoștință de carte ale populației Basarabiei. „Cartincurile (*pozele – n.n*.) puse în carte vor ajuta unora din moldoveni a deprinde sunetul buchelor şi cetirea (...), fără ajutorul învăţătorului."[666] Coperta cartonată avea două variante – cu titlul presat și evidențiat cu două nuanțe: cafeniu și auriu și alta simplă doar cu varianta imprimată. Abecedarul a cunoscut două ediţii, ambele

[660] Maria Danilov. *Carte, cenzură și biblioteci*..., p. 126.
[661] Nicolae Popovschi. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși...*, p. 37.
[662] Ieromonahul Gurie. *Carte de învățătură despre legea lui Dumnezeu*. Chișinău, 1908, p. 308.
[663] Nestor Vornicescu. *Iubirea de limbă şi credinţă strămună.* În: *Magazin istoric*, Bucureşti, 1999, nr. 3, p. 10.
[664] Maria Danilov. *Carte, cenzură și biblioteci*..., p. 127.
[665] Gurie Grosu. *Bucoavna moldovenească*. Chișinău: Tipografia eparhială, 1909, p. 6.
[666] Ibidem.

scoase cu banii proprii ai Arhimandritului Gurie, fiind până la 1917 atât singurul manual „moldovenesc" din Basarabia, destinat tuturor doritorilor de carte, cât şi un model pentru alți autori de abecedare. „Însă, nu mai puţin adevărat este că, în 1909, atunci când a ieşit de sub tipar ediţia a 2-a, completă, a «Bucoavnei...» lui Gurie, între pag. 80-172, este inclusă şi «Carte de citire cu ştiinţe din gramatica moldovenească»"[667].

Alt moment, foarte important (pentru istoria cărţii religioase tipărite la Chişinău) ar fi că pe coperta a II-a a „Bucoavnei" (1909) este imprimat un text de publicitate referitor la cărţile apărute de acelaşi autor, iar între cele arătate titluri (patru), se indică şi „Cartea de citire cu ştiinţe din gramatica moldovenească", cu specificarea: ,,exemplare nelegate, preţul 25 cop.". Am putea presupune doar că Ştefan Ciobanu a cunoscut anume un asemenea exemplar „nelegat" din ediţia lui Gurie. Deşi fusese aprobat de Comitetul şcolar din Chişinău în calitate de manual şcolar pentru Basarabia, autorităţile ruseşti l-au interzis ca și pe primul, „fiindcă învăţarea limbii moldoveneşti în şcoalele primare din Basarabia nu e statorită (stabilită – *n.n.*) prin lege"[668].

La scurgerea a două decenii, pe 26 aprilie 1928, în cadrul evenimentelor de învestitură în demnitatea de Mitropolit al Basarabiei, Gurie Grosu avu ocazia să se bucure de aprecierea eforturilor depuse în revirimentul naţional al Basarabiei, care parvenea din partea celor mai distinse personalități ale României. Principele Nicolae al României declara în cadrul acestui eveniment: „Această înălțare a Înalt Prea Sfinției Tale la vrednicia de Mitropolit să o socotim ca o răsplată dumnezeiască pentru munca *luminării prin Biserică a neamului românesc din Basarabia (s.n.),* într-o vreme când ochii noştri priveau nemângâiaţi peste Prut, iar nădejdile noastre le credeam numai visuri îndepărtate. Pe atunci noi, cei din România liberă, citeam cu ochii înlăcrimaţi că Ieromonahul Gurie Grosu, *amenințat de stăpânire străină, umblă din sat în sat, ca sub aripa bisericii să răspândească cuvântul duhovnicesc în limba strămoşească alungată din slujba bisericească, cântând la un loc cu poporul şi împărţindu-i cărticica sa, care era întâiul abecedar românesc din Basarabia*" *(s.n.)*[669].

Este adevărat că aceste amenințări chiar planau asupra sa. Cercetătoarea Maria Danilov, investigând documente de arhivă din acea perioadă, ne aduce argumente concludente în acest sens. „Este cunoscut faptul că Episcopul de Chișinău Serafim Ciceagov (1908-1914), «luptător»

[667] Maria Danilov. *Cenzura sinodala şi cartea religioasa în Basarabia (1812-1918.* Chișinău: Epigraf, 2018, p. 131.
[668] Paul Mihail, Zamfira Mihail. *Acte în limba română tipărite în Basarabia.* Vol. I, Bucureşti: Editura Academiei Române, 1993, p. VIII.
[669]Mircea Rusnac. *Arhiepiscopia Chișinăului*… Disponibil: http://www.istoria.md/articol/447/Organizarea_bisericească (consultat 24.05.2023).

neîmpăcat împotriva «păgânismului nou (*moldovofilismul basarabean, n.n. – M.D.),* care stăruia să surpe ortodoxismul», a căutat să-i îndepărteze de la catedra din Chișinău pe mulți dintre cei care începuseră a lucra pentru interesele neamului românesc din Basarabia. Iar rolul cel dintâi între acești «uzurpatori» ai ortodoxismului imperial rus, i-a fost atribuit ieromonahului Gurie."[670] În consecință, deși ridicat în treapta monahală în 1909 și devenit Arhimandrit, pentru nesupunere, Gurie Grosu este îndepărtat de Basarabia, ca fiind periculos. Înaintea lui, aceeași soartă o avuse și preotul Constantin Parfentiev (Partene). În studiul cercetătoarei Maria Danilov, în baza documentelor de arhivă, se indică traseele exilului său – Smolensk, Donsk (Novocerkask) și Herson. „Timp de aproape opt ani a fost schimbat, cel putin, în trei gubernii... Este curios, totuși, să constatăm că autoritățile bisericești din Chișinău nu dispuneau de date exacte privitoare la locul aflării Arhimandritului. Acest moment poate fi lesne decodificat din probele documentare ale arhivei guvernatorului din Basarabia. Citățm din raportul șefului de poliție (sectorul nr. 1) din Chișinau către șeful Direcției guberniale de Jandarmi din Chișinău (4 noiembrie 1910, nr. 8887): «Vă informez că la porunca Înălțimii Voastre, Arhimandritul Gurie, pentru nesupunere, a fost îndreptat la dispoziția Consistoriului Duhovnicesc din Donsk și numit, în or. Novocerkask, învățător la Școala eparhială de acolo. Transmit acest raport Guvernatorului Basarabiei în legătură cu cerința Înălțimii Voastre, din 27 octombrie, nr. 2463, 1910» (transmis guvernatorului în data de 9 noiembrie 1910; *n.n.* - M.D.)"[671].

În anul 1923, Ștefan Ciobanu afirma că în exil Gurie „n-a mai scris, n-a mai tipărit nimic timp de aproape 10 ani"[672]. Or, nu este adevărat – dovadă sunt chiar volumele lucrărilor lui Gurie Grosu, care, scoase de la indexul „S", adică „secret", au fost cercetate de noi *de visu* în centrele info-documentare din România. Și probele de arhivă stau mărturie că Arhimandritul Gurie și-a onorat ostenelile cărturărești chiar și în condițiile exilului rusesc, continuând munca la „Cartea de cetire cu ştiinţe din gramatica moldovenească" și la alte studii și cărți. Astfel, în 1910 expediază manuscrisul „Cărții de citire..." Comitetului de Cenzură. După un obișnuit proces birocratic de verificări și aprobări[673], cartea vede lumina tiparului. Cercetătoarea Maria Danilov, în studiile sale despre cenzura sinodală şi cartea religioasă din Basarabia, stabilește acest lung traseu pe care trebuia să-l parcurgă orice tipăritură din Imperiul Rus. Cărțile în limba moldovenească, până a vedea lumina tiparului, mai aveau de depășit și alte impedimente, pe

[670] Maria Danilov. *Carte, cenzură și biblioteci...*, p. 126.
[671] Ibidem.
[672] Ștefan Ciobanu. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusească...*
[673] Maria Danilov. *Carte, cenzură și biblioteci...*, pp. 127-131.

lângă cele generale – cenzura dublă, aprobările suplimentare. Lucrările Arhimandritului Gurie Grosu, exilat anume pentru separatism, erau cercetate cu vigilență sporită. Acest parcurs al cărții semnate de Arhimandritul Gurie, redat pas cu pas, în baza documentelor de arhivă[674], de către Maria Danilov, este elocvent și emblematic pentru soarta românismului în Basarabia de sub ocupația țaristă.

„Cartea de cetire cu ştiinţe din gramatica moldovenească" iese de sub teascul tipografic în anul 1910, fiind cel de-al treilea manual al Arhimandritului Gurie. Precizăm aici că, deși cele mai multe texte erau preluate din manuale rusești și traduse sau adaptate de către autor în limba maternă a basarabenilor, în carte au fost incluse și texte românești originale, preluate din cărţile de citire. Istoricul Ion Ţurcanu aprecia acest manual ca fiind „o scriere şi o călăuză pentru însuşirea cunoştinţelor elementare, la fel de bună ca şi Bucoavna"[675]. Dar și „Cartea de citire..." a urmat soarta celorlalte manuale, Arhiepiscopul Ciceagov interzicând răspândirea ei în şcoli. La Adunarea Eparhială din 1909, ieromonahul Gurie cerea aprobarea cărţii pentru uzul şcolilor primare. Cu aceeaşi rugăminte părintele Gurie se adresează şi Ministrului Instrucţiunii, Leon Casso[676] – basarabean şi el. „Răspunsul autorităţilor precum că întrebuinţarea limbii moldoveneşti în şcolile primare nu este prevăzută de lege, nu-l descurajează pe autor şi iată cuvioşia sa se adresează cu o telegramă la dnii Ciheidze şi Gulkin, deputaţi în Dumă de la Caucaz şi Basarabia, cu o călduroasă rugăminte – să susţină încadrarea în lege a limbii moldoveneşti pentru şcolile din Basarabia..."[677]. Tenacitatea de care dădea dovadă ieromonahul Gurie în a-și promova crezul o tendinţă alarmantă în evoluţia presei cu profil clerical că doar prin lumina cărții un neam poate să răzbească din întunericul ignoranței, avea rădăcini adânci în proveniența sa din clerici în mai multe generații[678] și era alimentat de vastele cunoștințe dobândite prin studii regulamentare și cultivare individuală perpetuă. Credința lui că numai prin școală putem să ne propășim avea un substrat cu rădăcini adânci în satele Basarabiei, pe care le cunoscuse din vizitele misionare. „Atâta muncă, atâta dragoste, atât zbucium, atâtea nădejdi şi la urmă să fii izgonit din locul tău, rupt de la organismul sănătos şi plin de viaţă!"[679] Așa cum afirmasem anterior, primele sale trei lucrări didactice, destinate anume reducerii decalajului

[674] ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8987, f. 41.
[675] Ion Țurcanu. *Un părinte spiritual al Basarabiei...*
[676] A se vedea: Vlad Mischevca. Leon Casso și opera sa istorică. În: *Limba română*. Revistă de știință și cultură. 2020, nr. 6. Disponibil: https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3993 (consultat 24.04.2023).
[677] *Luminătorul,* 1928.
[678] A se vedea Tabelul nr. 3, *Spița neamului* – Arborele genealogic...
[679] *Luminătorul,* 1928.

dintre păturile sociale, prin alfabetizarea plugarului, în primul rând, au fost elaborate prin truda proprie și editate pe banii proprii.

În anul 1911, continuând ostenelile cărturărești, reușește să publice monografia „Istoria Mănăstirii Sfintei Înălțări a Domnului Noul Neamţ”[680], ce prezenta trecutul acestui lăcaș sfânt. Autorul a pornit la scrierea cărţii după ce studiase în Biblioteca Mănăstirii Noul-Neamț mai multe manuscrise, unele dintre ele aparținând Arhimandritului Andronic, fondatorul și primul ei stareț, și documente păstrate în arhiva mănăstirii. Textul bine legat a fost structurat pe 16 compartimente: „Alcătuită după manuscrisul moldovenesc al fostului stareț al mănăstirii, Arhimandritul Andronic, după datele Arhivei mănăstirii şi indicațiile contemporanului evenimentelor, actualul stareț al mănăstirii, Arhimandritul Gherman, de către fiul recunoscător al mănăstirii”[681]. Relevant e faptul că Arhimandritul Gurie a folosit şi informaţii comunicate oral de către călugări. Lucrarea începe cu prezentarea mănăstirii-mamă, Neamţ din Carpaţi, pe care autorul a vizitat-o în calitate de pelerin la 1904, apoi prezintă etapele ridicării Mănăstirii Noul Neamţ la 1864 în dreapta Nistrului şi evoluţia vieţii monahale de aici. În cuvântul de adio, rostit de Academician Profesor Ștefan Ciobanu la funeraliile Mitropolitului Gurie, se sublinia rostul acestei lucrări în limba rusă: „Aici la mănăstire, el face un istoric al Mănăstirii Noul Neamt, în care el arată *şi ruşilor strălucirea mănăstirii Neamţu din Moldova, înzestrate de către domnitorii moldoveni cu moşii întinse până pe malul Nistrului* (*s.n.*), unde se ridică M-rea Noul Neamț”[682]. Tot la 1911 părintele Gurie publică în revista oficială a Eparhiei Chișinău lucrarea „Cele mai însemnate momente din istoria tipăriturilor moldovenești din Basarabia”[683], studiu apreciat şi în prezent ca având o înaltă ținută științifică. Pe baza documentelor de arhivă, autorul stabilește în ce împrejurări a fost înființată tipografia de la Chișinău de către Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, vorbește despre tipărirea primelor cărţi românești şi se opreşte amănunțit asupra felului cum a fost închisă tipografia la 1883. A doua parte a lucrării este consacrată redeschiderii tipografiei eparhiale şi reînceperii activității editoriale, la care a participat cu toată abnegația de care era în stare.

---

[680] Arhimandritul Gurie. Istoria Mănăstirii Sfintei Înălţări a Domnului Noul Neamț. În: *Mitropolitui Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei*. Studii şi articole ale Mitropolitului Gurie, elaborate cu diverse ocazii, selectate și preluate din publicațiile periodice şi din cărţi de referinţă. Coord. Silvia Grossu. Chișinău: Epigraf, 2016.
[681] Ibidem, p. 31.
[682] Cuvântarea Profesorului Ștefan Ciobanu. În: *Luminătorul,* 1943, nr. 10-11-12, pp. 745-746.
[683] *Luminătorul*, 1928.
[683] Arhimandritul Gurie Grosu. Cele mai însemnate momente din istoria tipăriturilor moldovenești din Basarabia. În: *Mitropolitui Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei*..., pp. 139-141.

În anul marilor refaceri – 1917, drept consecinţă a evenimentelor revoluţionare din Rusia, demarează procesul de naţionalizare a şcolii din Basarabia. Naţionalizarea şcolii era unica soluţie pentru a asigura viabilitatea acestei instituţii. Amintim că în perioada anterioară şcoala din Basarabia nu cunoscuse o altă limbă de predare decât rusa şi, în consecință, la 1917, nu dispunea nici de personal didactic, nici de materiale didactice necesare procesului de naționalizare a școlii. Cercetătoarea Maria Danilov, aplecându-se cu acribie peste filele îngălbenite ale documentelor de arhivă, ajunge la concluzia: „În acele condiții complicate de război, sarcina de naționalizare a școlii nu se rezolva atât de ușor. La cel de al doilea Congres al învățătorilor din 25-27 mai, prezența moldovenilor a fost majoritară (cca 250). În oganizarea manifestării au conlucrat atât Comisia școlară de pe lângă Zemstvă, cât și Asociația învățătorilor moldoveni (fondată pe 13 aprilie 1917). Sunt memorabile cuvintele lui Paul Gore, reprezentantul Zemstvei Guberniale, adresate participanților la Congres: „Frați români, viitori luminători ai neamului (...)”[684]. Primele eforturi de a redresa situaţia se înregistrează chiar în primăvară, prin editarea în mai a revistei *Şcoala moldovenească*, care urma să fie și primul *manual* pentru instruirea cadrelor didactice la Cursurile de vară şi de toamnă pentru învăţători, organizate la Chişinău, Bălţi, Soroca. „Comisia Școlară Moldovenească de pe lângă Zemstvă a organizat Cursurile de învățători în trei serii consecutiv (iunie-octombrie), la care au fost înscriși peste o mie de învățători din Basarabia. Petre Cazacu avea să consemneze faptul «cu câtă greutate s-a votat 55 mii de ruble», banii necesari pentru organizarea cursurilor”[685].

Al doilea factor-cheie pentru reușita reformei l-a constituit procurarea primei tipografii cu caractere latine şi instalarea ei la Chișinău. Un alt pas important a fost colectarea de carte românească pentru şcolile din Basarabia de către Onisifor Ghibu. Însă, pentru crearea unei școli naționale era nevoie de manuale noi. „Literatura didactică din Basarabia secolului al XIX-lea a fost, în linii mari, o literatură religioasă destinată preponderent școlii parohiale. Manualul reprezintă, neîndoielnic, un instrument indispensabil de lucru. Școala basarabeană avea nevoie de manuale, prin intermediul cărora basarabenii puteau fi readuși și reintegrați într-un proces educațional integral românesc. Pe lângă Zemstva Gubernială, a fost creată și «Secția de propășire culturală a norodului», care spre sfârșitul lunii iunie 1917 a făsut public anunțul cu privire la concursul de alcătuire a manualelor pentru școala națională, a cărților de școală „moldovenești”: 1) *Abecedar* (Buchier) în limba moldovenească, anul întâi de învățătură; 2) *Carte de cetire* în

[684] Maria Danilov. Școala basarabeană: Bucoavna veche se îmbracă în haina veacului deșteptării. În: *Datina,* nr. 47, martie 2018, p. 14.
[685] Ibidem.

limba moldovenească, anul al doilea de învățătură; 3) *Legea Dumnezeiască,* cartea pentru anul întâi și doi de învățătură; 4) *Carte de aritmetică elementară* pentru școlile populare moldovenești”[686]. Organizatorii concursului l-au desemnat pe Arhimandritul Gurie câștigător la categoria „abecedar”. Elaborarea primului abecedar în limba română cu grafie latină de către Arhimandritul Gurie este relatată de presa timpului ca o mare realizare: „Gurie Grosu scrie un abecedar, iar Comisia Școlară Moldovenească, în urma unui concurs, *îl aprobă ca cel mai bun și-l recomandă pentru a fi introdus în școală (s.n.)”*[687].

Evenimentele se derulau dinamic. Pe 12 iunie 1917 a avut loc a doua ședință a Societății Culturale, ținută la casa lui Vladimir Herța. Primul act al Societății Culturale a fost decizia de a deschide o Tipografie cu litere latine în ziua de 8 septembrie 1917. Acest fapt istoric este confirmat și de Petru Cazacu, care susține că la *8 septembrie* (*s.n.*) s-a deschis tipografia românească a Societății Culturale adusă de Simion Murafa de la Iași. Altceva ne spune Onisifor Ghibu în memoriile sale: „La 1 septembrie s-a putut deschide prima tipografie românească în Basarabia, adusă de la Huși, tipografie în care se tipăriră în timp de câteva săptămâni 100 000 abecedare românești, care la sfârșitul lui Octombrie se găseau toate în cele vreo 800 de școli primare românești ale Basarabiei, deschise deodată cu învățători pregătiți la cursurile din Chișinău, Bălți și Soroca. Ba, în toamna anului 1917 s-a introdus limba românească și în școlile secundare ale Basarabiei, prin profesori ardeleni și bucovineni și ceva mai târziu, și din Regat”[688]. Împreună cu celelalte elemente constitutive ale procesului de reformare – alte manuale în limba română, revista „Școala moldovenească” cu material instructiv pentru cadrele didactice, cursurile pentru învățători din iunie-octombrie 1917, tipografia cu caractere latine, loturile de carte românească, colectate peste Prut, abecedarele lui Gurie Grosu, partea I-a și a II-a – toate acestea au împletit un liant național, care a asigurat trecerea la instruirea în limba română în învăţământul primar chiar în toamna anului 1917.

Este necesar să detaliem cu referire la autorii „Abecedarului moldovenesc pentru anul întâiu de școală cu grafie latină”**,** partea I-a şi partea a II-a: pe copertă era indicat ca autor Arhimandritul Gurie*, cu ajutorul mai multor iubitori de luminarea norodului (s.n.)*[689]. Ediția anului 1917 a „Abecedarului...” s-a tipărit în condiții tehnice dificile, pe hârtie ieftină de război. Dar semnificația acestui demers național era extraordinar. Cartea s-a bucurat de o solicitare

[686] Ibidem, p. 16.
[687] *Cuvânt Moldovenesc*, 17 septembrie 1917.
[688] Onisifor Ghibu. *Pe baricadele vieții*. .., p. 356.
[689] Gurie Grosu. *Abecedar Moldovenesc pentru anul întâiu de şcoală*. Chișinău:Tipografia Românească, 1917.

nemaipomenită, o cereau nu numai școlile, ci și cei vârstnici și soldații de pe front. Astfel, „Bucoavna veche se îmbracă în haina veacului deșteptării. La litere latine, cea dintâi și mai trainică legătură cu trunchiul mare al neamului, stau scrise cuvintele grăite de atâtea veacuri prin satele răzlețe. Abecedarul, cărțulia pusă în mâna copilului, care aleargă cu bucurie să-l cumpere – ediția de 50 000 exemplare e aproape isprăvită – nu este numai o adunătură de foi tipărite, după care școlarul va învăța a scrie și a citi. În cuprinsul lui se găsește acel suflu înălțător, care se întâlnea de demult în abecedarul lui Pleșoianu, inimosul dascăl muntean de la 1828 (...)”[690]. Entuziasmul basarabenilor era justificat, despre abecedar se vorbea pretutindeni, în presa vremii se scria despre primele manuale în limba maternă, cu care a demarat procesul de naționalizare a școlii. „Să știți, fraților, că o zi mai mare ca asta n-a avut Basarabia (...). Litera românească e litera Neamului nostru (...)” Astfel în noiembrie 1917 ies din tipografia cu grafie latină a Societății Culturale primele manuale pentru școli: „Abecedarul” părintelui Gurie, „Cartea de citire” a lui Ciobanu și „Cartea de lege dumnezeiască” a părintelui Vlad, susține Petre Cazacu. „Cea mai importantă carte didactică a anului 1917 este, fără îndoială, *Abecedarul* Arhimandritului Gurie (Grosu)”[691].

De altfel, Maria Danilov menționează că deoarece posibilitățile tehnice ale teascului tipografic al Tipografiei Societății Culturale a Românilor din Basarabia erau foarte limitate, nu se putea tipări încontinuu. Dar „Abecedarul Moldovenesc” al lui Gurie, după cum s-a constatat, s-a tras un tiraj impunător pentru acele vremuri de război, tocmai 50 000 de exemplare. Către finele lunii decembrie, stocul de cărți se epuizase. „Abecedarul Moldovenesc” era utilizat nu numai în școlile elementare ale Basarabiei anului 1917, ci peste tot unde se dorea a învăța în limba curat românească. În munca de alfabetizare a populației se încadrau și Asociațiile culturale sau ale profesorilor, care ofereau doritorilor cursuri fără plată, dar solicitau cursanților să vină cu abecedarele de acasă. Potrivit anunțului publicitar din 1 decembrie, pe 2 decembrie, „la ceasurile 5 seara, se va deschide în sala Muzeul Zemstvei Guberniale, cursurile fără plată, pentru limba moldovenească, organizate de Obștea Culturală a Moldovenilor din Basarabia. Ascultătorii sunt rugați să vie cu *Abecedarul Moldovenesc*”. Unul dintre coautorii abecedarului a fost Onisifor Ghibu, care califica astfel noul abecedar: „În locul unei cărticele de limbă moldovenească a ieşit o carte de educație națională moldovenească, de suflet moldovenesc – de suflet românesc”[692]. Până la sfârşitul anului 1917, Arhimandritul Gurie tipărește şi partea a doua a abecedarului.

[690] *Ardealul*, nr. 12, noiembrie 1917.
[691] Maria Danilov. *Școala basarabeană: Bucoavna veche*..., p. 16.
[692] Onisifor Ghibu. *Pe baricadele vieții*. Chișinău: Universitas, 1992, p. 369.

Ambele cărți erau axate pe elemente de formare patriotică, de deșteptare națională, conţinând texte cu titluri sugestive sau de context. De exemplu, „Abecedarul...” conținea numeroase texte cu tentă patriotică: *Unirea e dorul nostru; Deşteaptă-te, române!; Zici moldovan sau român – tot una; Dacii au fost un popor viteaz*; *Zimbrul e stema Moldovei* etc.[693]

În ediția a II-a din 1918, după Unire, autorul intervine: a) cu ajustări gramaticale și lingvistice; b) cu substituiri de nume locale irelevante cu cele românești, care aveau altă muzicalitate: *Tomușor, Tincuța, Florica, Radu, Catrina, Horia, Marița, Zamfir, Ruxanda, Luca, Lisandra* ș.a.; c) cu abordări geografico-topografice adecvate: bunăoară, ostașii nu mai vin de la *Odesa,* ci din *Orhei/Oituz*. Unele texte plasează subtil sentimentul de mândrie pentru „ai săi”, în intenția de a cultiva copiilor demnitatea de sine și de neam: „Hangiul e moldovan și totdeauna se bucură când vede pe Horia” (p. 53); „Ostașii cântă moldovenește. O, cât de frumoase sunt cântările moldovenești!” (p. 29); „Cartea este tipărită cu litere românești și are o mulțime de chipuri. Carte așa de frumoasă nu s-a mai pomenit.” (p. 60)[.]. Edițiile următoare, de asemenea, erau revizuite și îmbunătățite de fiecare dată înainte de a merge la tipografie.

Literatura aforistică, foarte bogată pentru redarea succintă de atitudini și generatoare de stări emoționale, este utilizată de autorul abecedarului cu măsură și la locul potrivit: proverbe, zicători, vorbe cu tâlc *(„din bătrâni”)* se regăsesc mai în toate textele destinate elevilor clasei întâia. Bunăoară, „Lăcomia duce la rușine” (p. 56), „Tot omul trebuie să se gândească nu numai la sine, ci și la alții” (p. 60).

Astfel, procesul de sincronizare al educației, pe acest palier, se face treptat, ușor, prin limbaj simplu, pe înțelesul copiilor. Termenii pe care urmează să-i cunoască elevii sunt cei cu care operează tata, mama, dar și cei din domenii adiacente familiei, pentru a extinde aria de cunoaștere. De exemplu, la tema despre cal, ca animal domestic, sunt însușite cuvintele *ham, căruță, bici*, dar și *han, hangiu.* La textul despre unitățile de măsură sunt prezentate în paralel două sisteme – cel vechi, de pe timpul stăpânirii țariste, și cel nou, românesc: „un călător de peste Prut”, dorind să cumpere un kilogram de zahăr, se alege doar cu... *un funt.* La întrebarea „Dar drumul în ce se măsoară?”, primește un răspuns ciudat – *în verste*. Și conluzionează: „Adevărat este o vorbă – câte bordeie, atâtea obiceie” (p. 53)[694]. Primul manual al elevului clasei I-a se încheie cu o poezie de moralitate creștină, în tradiția celorlalte manuale elaborate de înaltul

[693] Arhimandritul Gurie. *Abecedar Moldovenesc pentru anul întâiu de şcoală*. Chişinău: Tipografia Românească, 1918.
[694] Arhimandritul Gurie. *Abecedar Moldovenesc...,* p. 61.

ierarh: „*Știu să scriu/ Știu să citesc/ Ție, Doamne, mulțumesc/ Mintea Tu mi-ai luminat/ Și să-nvăț m-ai ajutat"*. Perspectiva pedagogico-teologică este dominantă în „Abecedar...", ca și în „Bucoavna..." din 1909, cunoștințele fiind prezentate nu în antiteză, ci în simetrie constructivă, de eficiență maximă pentru însușire.

Prin filiera frumuseții limbii materne se urmărea deschiderea de noi orizonturi pentru a descoperi lumea. Această cunoaștere era graduală: mai întâi copilul se descoperă pe sine în cadrul familiei (*Copiii și părinții,* Un copil despre mamă-sa [695]) conștientizează, că are o casă (*Casa părintească*)[696], o curte cu animale (*Un prieten al casei: pisica*; *Păzitorul casei: câinele* ș.a.)[697]), o grădină cu zarzavaturi, o livadă doldora de rod; că este membru al unei familii, unui neam; că poartă un nume, care este primul element de identitate cu care iese în lume; deschizând poarta, urmând un drum, descoperă vecinii și consătenii, o localitate, o țară, care sunt ale lui, în fine, o planetă a tuturor. Aceste principii pedagogice, complementare contextului, verificate de sute de ani, rămân valabile și azi. Ele prevăd trecerea de la simplu la compus, de la particular la general, de la ceea ce se cunoaște la ceea ce este necunoscut.

Autorul abecedarului afirmă necesitatea învățării permanente. În acest context al valorizării efortului didactic al lui Gurie Grosu sunt bine-venite aprecierile celor care l-au cunoscut și au trudit umăr la umăr la ridicarea Basarabiei: „A iubit poporul; deși cu reduse mijloace, totuși *a fost singurul basarabean intelectual (s.n.),* care i-a deschis poarta cărții moldovenești, dându-i un Abecedar, în vremi de prefaceri sociale-politice"[698].

Grija firească de micile vlăstare ale neamului nu l-a făcut să uite de cei maturi, care aveau poate mai mare trebuință de însuflețire sau redeșteptare. „Tot cu jertfe personale călugărul acesta patriot, a carui cadelniță împrăștia sclipiri de jăratec românesc, a scos revista „Luminătorul" în anul 1907, când i s'a îngăduit, în atmosfera unor idei mai libere, să se întoarcă în Basarabia, de unde fusese câtăva vreme surghiunit, ca suspect de simțăminte centrifuge, în orice caz, ca prea îndărătnic în a-și aminti originile lui..."[699].

Gurie Grosu, autorul „Bucoavnei moldovenești" de la 1909, studiase bine acest gen de manuale, dar, oricum, în elaborarea primului abecedar românesc se consultă cu profesorii de

[695] Arhiereul Gurie. *Abecedar Moldovenesc pentru anul întâiu de şcoală*. Ediția a V-a, revăzută și corectată. Chișinău: Glasul Țării, 1921, p. 64, pp. 75-80.
[696] Ibidem, p. 77.
[697] Ibidem, pp. 82-96.
[698] Onisifor Ghibu. *Pe baricadele vieţii...*, p. 370.
[699] Ibidem.

peste Prut (Onisifor Ghibu, Gheorghe Kirileanu ș.a.), luându-și în serios misiunea. Astfel că primul abecedar românesc cu grafie latină, editat la Chișinău, întrunea toate principiile didactice, și, așa cum afirma profesorul Constantin Șchiopu, în cadrul conferinței de la Mănăstirea Noul Neamț, din octombrie 2017, „răspundea tuturor exigențelor pedagogice la zi". Atunci când a examinat acest abecedar, secretarul general al Ministerului de Instrucţie de la Iaşi, profesorul universitar Ioan Simionescu, devenit ulterior Preşedintele Academiei Române, a rămas profund impresionat, mărturisind că o asemenea carte românească n-a apărut din 1828: „(...) Abecedarul moldovenesc, scris pentru luminarea norodului, (…) îmi stă dinainte şi nu mă pot sătura (...) să-l deschid şi să citesc din el, ca şi din cine ştie ce carte de înţelepciune, frazele lapidare în simplicitatea lor, menite să umple inima copilului de un simţământ nou, acel al dragostei de ţară şi neam (...) ni se arată azi, în plin veac de prefacere, o comoară neatinsă, arhaică, neinfluenţată de civilizaţia străină, comoară de înţelepciune bătrânească, de graiu curat, de vigoare neistovită a vechilor plăieşi (…) Şi aşa, deodată, după un veac de închistare, poporul moldovenesc deschide ochii şi cată spre lumină"[700].

După Marea Unire, şcoala basarabeană a trecut prin metamorfoze radicale. Reforma şcolii din Basarabia a fost lansată oficial prin decretul-lege din august 1918, care stipula că întregul învăţământ al provinciei dintre Prut si Nistru se naţionalizează. Oricum, primul abecedar românesc elaborat în anul 1917 de Gurie Grosu, cu care a demarat reforma de naționalizare a școlii din Basarabia, a avut o viață lungă și demnă de recunoștința generațiilor. Abecedarul a cunoscut opt ediţii şi a fost de un real folos nu doar elevilor. De pe el au învățat carte la cursurile serale și adulții, atât cei din Basarabia în perioada interbelică, cât și cei din satele moldovenești din partea transnistreană a Ținutului Nistru în anii celui de-Al Doilea Război Mondial, servind cauzei românești în satele de la Nistru până la Bug, inclusiv în Odesa. El comporta suflul acelei mari speranțe de revenire la normalitate, de reluare a unui făgaș firesc de educare și formare prin filiera limbii materne. Abecedarul a fost de mare popularitate nu doar pentru elevii din şcoală, ci și pentru simplii plugari, care doreau să învețe să citească și să scrie. Prin el în satele din Basarabia rata analfabetismului a scăzut simțitor. Informația despre utilitatea ulterioară a acestui manual ne parvine din alocuțiunea funerară a Ministrului Culturii și Cultelor, Ioan Petrovici. Desprindem această informație interesantă despre soarta de peste ani a abecedarului gurian: „Ce stranie e câteodată alcătuirea lucrurilor! Un ultim depozit din aceste faimoase abecedare, pe care Arhimandritul naționalist le tipărise atunci pentru nevoile fraților basarabeni, au slujit, după 25

[700] Onisifor Ghibu. *Pe baricadele vieţii...*, 1992, pp. 368-372.

de ani, la inițierea românească a altei ramuri înstrăinate, a românilor transnistreni!”[701]. Avem și confirmarea prin mărturia jurnalistului Boris Marian, care, de baștină fiind din Transnistria, a învățat la școală primară, în perioada războiului, de pe „Abecedarul...” Arhimandritului Gurie.

Sub regimul ţarist, personalităţi ale vieţii publice basarabene au ridicat în repetate rânduri, în şedinţele zemstvelor şi în diverse întruniri, problema înfiinţării unei şcoli superioare, acesta fiind unul dintre subiectele de bază la întrunirile învățătorilor din anul de mari prefaceri, 1917. Și după Unire, acest subiect este mereu la ordinea zilei. În una din inspiratele sale pledoarii din Senatul României în favoarea deschiderii Facultăţii de Teologie, Gurie afirma: „Ştefan cel Mare, pentru apărarea moşiei, a zidit cetăţi, ca înlăuntrul lor să se apere. Acum aceste cetăţi nu mai folosesc la nimic. *Cetăţile unui neam sînt universităţile (s.n.).* Zidurile de apărare sunt piepturile pline de iubire de neam. Aceste piepturi să le creştem, la hotarele ţării, prin universităţile provinciale. Să dăm Basarabiei cât mai multă cultură!”[702] Cu atitudinea sa de adânc respect pentru „învățătură cu lumină”, Arhiepiscopul Gurie, de la intrarea în înalta demnitate, dorește să pună în aplicare acest deziderat atât de necesar Basarabiei. „În primăvara anului 1921, din inițiativa Î.P.S. Arhiepiscop Gurie, s-au convocat mai multe persoane cu studii superioare teologice la câteva ședințe, în care s-a discutat chestiunea înființării în localitate a unui înalt așezământ de cultură teologică, *o academie*, care astfel să completeze instrucția bisericească ce o dau seminarele inferioare și superioare ale Bisericii din Basarabia. O comisie restrânsă, alcătuită din econom-stavrofor Avtonom Vâlcov, domnul Constantin N. Tomescu și domnul Vasile Florov, profesor la Seminarul Teologic, a studiat de aproape realizarea acestei idei și a prezentat un regulament detaliat”[703]. Competențele și entuziasmul membrilor echipei au făcut posibilă în scurt timp discutarea în mai multe ședințe cu chiriarhul, a regulamentului, care avea puse la punct toate aspectele necesare. În același an, „Proiectul regulamentului a fost trimis Congresului General Eparhial din august 1921, care a însușit ideea înființării acestui așezământ cu o rară însuflețire, votând suma de ½ milion pentru nevoile primului an și punând la dispoziție parte din localul seminarului, pentru cursuri și internat”[704]. Apoi toate actele au fost prezentate de Î.P.S. Arhiepiscop la onoratul Guvern, care a împărtășit de la început această idee. Consiliul permanent al Ministerului de Instrucție a cercetat regulamentul, i-a făcut modificări și apoi, în ianuarie 1922, l-a înapoiat Ministerului de Culte. În anul 1923, deși Regele Ferdinand delegase lui

[701] Cuvântul Ministrului I. Petrovici. În: *Luminătorul*, 1943, nr. 10-11-12, p. 738.
[702] Ibidem.
[703] *Basarabia – pământ românesc*, volumul V..., p. 79.
[704] Ibidem, p. 80.

Octavian Goga, Ministrul Cultelor și Artelor, misiunea creării acestei instituții superioare de învățământ teologic în Basarabia, lucrurile nu se mișcară din loc. Din mărturiile lui Constantin Tomescu, inserate în „Jurnal din viața mea", aflăm și unele motive ale acestei tergiversări: „Gurie, din primul an al arhipăstoriei sale, a lucrat împreună cu Congresul General Eparhial și cu noi, colaboratorii, pentru înființarea unei Academii Teologice și se ajunsese până aproape, dar partidul următor la guvern, cel liberal, a pus dosarul la zăcere". Însă, necesitatea deschiderii unei astfel de instituţii anume la Chișinău, „recunoscută de însuşi Majestatea Sa gloriosul nostru Rege Ferdinand I"[705], nu convenea tuturor, astfel că doleanţa populaţiei basarabene a fost satisfăcută abia în anul 1926, Mitropolitului Gurie revenindu-i meritul de a deschide în Basarabia prima instituție de învățământ superior: Facultatea de Teologie, pe care o visase ca pe o academie, ca pe cea Movileană de la Kiev. „Deschiderea Facultăţii de Teologie sau a unui aşezământ asemănător după drepturile unei Facultăţi, a fost şi este blagoslovită de Sfântul Sinod al Bisericei Române, care a comunicat aceasta Arhiepiscopiei Chişinăului cu adresa Nr. 425 din 30 Noiembrie 1923"[706]. Referindu-ne la Facultatea de Teologie, în înaltul Decret Regal Nr. 1137 din 21 aprilie 1927 se sublinia că: „...provincia are mare nevoie de un astfel de institut superior de cultură, a cărui menire să fie nu numai a unui centru de studii teoretice, ci şi cea de *iradiere a culturii româneşti* (*s.n.*) în marea masă a poporului moldovenesc de peste Prut" [707], care ar fi putut fi susținut în continuare și de alte astfel de instituții: „Astăzi Guvernul, prezidat de d-l General Averescu, de baştină basarabean de la Ismail, prin d-1 Ministru de Instrucţiune îndeplineşte dorinţa scumpului nostru Rege şi intervenţiile clerului şi poporului nostru, blagoslovite de Sf. Sinod, deschide Facultatea de Teologie, care va fi *sâmburele roditor al altor facultăţi ale Universităţii Româneşti (s.n.)* din Chişinău"[708]. Într-adevăr, în anul 1932, Guvernul a înfiinţat la Chişinău încă o facultate, tot filială a Universităţii „Al. I. Cuza" de la Iaşi – Facultatea de Agronomie.

Cuvântarea Ministrului Ioan Petrovici, rostită pe 21 noiembrie 1943 la funeraliile Mitropolitului Gurie, certifică meritul ierarhului în lucrarea măreață a fondării primei instituții de învățământ superior: „În această epocă am legat cu dânsul relații neuitate, pe care nu mi le pot aminti fără emoțiune. Împreună am săvârsit o operă culturală, care a alcătuit un număr de ani și

[705] Cuvântarea Arhiepiscopului Gurie Grosu la inaugurarea Facultății de Teologie din Chișinău. În: *Luminătorul*, 1926 (anul LIX), nr. 22, pp. 8-11.
[706] *Luminătorul*, 1926 (anul LIX), nr. 22, p. 8.
[707] *Monitorul Oficial*, 1927, nr. 91 din 28 aprilie.
[708] Ibidem.

grijă și mândria noastră comună. Unindu-ne sforțările noastre, împotriva unor opoziții lipsite de orice inteligență, am dăruit Basarabiei o Facultate de Teologie, care a funcționat rodnica până în anul nenorocirilor noastre naționale, când asupra acestei provincii s'a revărsat puhoiul bolșevic. Este fapta cea mai de seamă pe care am săvârsit-o în timpul ministeriatului meu din 1926 și poate n'aș fi isbutit să domin împotrivirile cu atâta înlesnire, dacă nu m'aș fi bucurat în această împrejurare de *concursul fanatic al înaltului chiriarh* (*s.n.*)"[709].

Despre grija și preocuparea de bunul mers al procesului de studii, de asigurarea cu carte și cele necesare studenților-teologi, despre implicarea directă în asigurarea lor cu mijloace de trai[710] ne relatează Constantin Tomescu: „Gurie a creat, din ale sale mijloace, 8 burse pentru fiecare an universitar, în valoare de câte 10000 lei una, pentru câte un student orfan din anul întâi, care vine din cele 8 provincii românești la Facultate. El ne-a dăruit colecția complectă din marea operă *Migne* în limba franceză... Gurie mi-a aprobat, tot mie, să organizez, măcar o dată în an, pelerinaje cu 80-100 de studenți teologi și profesori la Mănăstirea Căpriana, la Curchi, la Noul Neamț, la Hârbovăț, la Hârjauca, ca și în satele de pe malul Nistrului. A participat și dânsul de câteva ori la Căpriana, unde comemoram pe Mitropolitul Gavriil Bănulescu, român, acolo îngropat cel ce a înființat Eparhia Chișinăului la 1812 sub regimul țarist"[711].

În partea oficială a „Luminătorului", pe lângă circulare, ordonanțe, apeluri oficiale, erau publicate, pentru a cita doar câteva exemple, informații detaliate despre examenele de admitere la seminare și la Facultatea de Teologie (începând cu 1926, anul înființării acesteia); despre editarea și confirmarea manualelor de religie pentru cursul primar și cel secundar; despre componența corpurilor didactice de la diferite instituții de învățământ; despre predarea religiei în școală; despre asigurarea cu material didactic (bunăoară, un articol menționa că numai în 1929 au fost editate 52 de titluri de manuale) și multe altele.

4.5. Concluzii la capitolul 4

În concluzie, sub aspect sociolingvistic, literatura didactică tipărită la începutul secolului al XX-lea este marcată de impactul politicii rusificatoare, promovate de autorităţile ţariste în Basarabia. Aceasta a creat o stare de conflict lingvistic permanent între cele două tendinţe: pe de o parte – politica oficială a autorităţilor, orientată spre rusificarea forţată a minorităţilor alolingve

[709] Cuvântul Ministrului I. Petrovici. În: *Luminătorul*, 1943, nr. 10-11-12, p. 737.
[710] Constantin Tomescu. *Jurnal din viaâa mea...*, p. 879: „Gurie mi-a aprobat și mie inițiativa de am adus la Facultate 8 studenți bulgari, care au avut bursă și toată întreținerea de la eparhie."
[711] Ibidem.

din imperiu, prin instituirea sistemului de şcoli cu predare obligatorie în limba rusă, iar pe de altă parte – rezistenţa basarabenilor întru apărarea identităţii culturale, prin susţinerea sistemului şcolar cu manuale didactice în limba română și cu menținerea limbii materne, cel puțin, ca disciplină de studiu în școlile spirituale și la Seminarul Teologic. Literatura didactică basarabeană, privită din perspectiva conceptului imperial, trebuia să servească drept instrument de predare a limbii ruse în scopul însuşirii acesteia de către alolingvii minoritari ai imperiului (*inorodtzî*), ceea ce nu accepta cărturarul Gurie Grosu, ocupându-se personal de elaborarea manualelor pentru instruire în limba românilor din Basarabia, cel puțin în școlile primare. Eforturile sale s-au soldat cu succes răsunător în anul 1917, atunci când, în luna octombrie, procesul de naționalizare a școlii din Basarabia demarează cu „Abecedarul...” lui Gurie Grosu, cartea fiind și primul manual cu grafie latină din Basarabia. Valențele identitare pe dimensiunea didactică sunt deduse din lucrările de catehetică, mai voluminoase sau mai laconice, traduse, adaptate sau originale, și, bineînțeles, din manualele pe care le-a întocmit în perioade de maximă solicitare – 1908, 1909, 1910, 1917-1925, 1927.

Devenit Arhiepiscop, Gurie Grosu continuă activitățile didactice, canalizându-le spre monitorizarea și ameliorarea procesului de studii la școlile și seminarele teologice, unde învățau băieții, și la Școala Eparhială de Fete. Meritul de a înființa în Basarabia prima instituție de învățământ superior – Facultatea de Teologie – indubitabil, îi revine Mitropolitului Gurie. Preocuparea sa de bază, în calitate de Arhiepiscop al Basarabiei, ținea de organizarea învățământului superior în Basarabia, prin înființarea și susținerea Academiei de Teologie[712]. Doar în paginile revistei „Luminătorul” am identificat șapte documente: demersuri, acte cu argumente, deviz de cheltuieli, proiectul procesului de studii cu indicarea materiilor, a numărului de ore, a planului de activități al eventualilor studenți s.a., care erau elaborate metodic de o comisie special împuternicită cu această misiune. Constantin Tomescu, antrenat și el în această comisie, descrie detaliat angajamentul pe care și-l asumase ierarhul în „Jurnalul...” său, în mai multe compartimente[713]. Încă fiind student la Kiev, viitorul mitropolit a conștientizat că domeniul strategic al schimbării de durată este cel al învățământului. Instruirea de calitate, preponderent axată pe cele mai bune modele din domeniu, devine treptat un imperativ al Bisericii din Basarabia.

[712] *Luminătorul*, 1923.
[713] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea…*, pp. 484-520.

Cercetând în Capitolul 4 acest subiect al operei Mitropolitului Gurie, am ajuns la următoarele concluzii:

1. Prin fiecare articol sau studiu publicat, prin predicile, omiliile și alocuțiunile sale, încă de pe timpurile când era preot-misionar, ierarhul îndemna clerul, creştinii şi întreagă societate la păstrarea credinţei strămoşeşti şi a demnităţii naționale ca platformă esențială de consens a tuturor Românilor, ceea ce este perfect valabil și azi.

2. La întrunirile și ședințele administrației ecleziastice a promovat tenace demersul redeschiderii Tipografiei Eparhiale pentru iluminarea clerului și a poporului român din Basarabia; a obținut dreptul de a fonda și edita prima revistă clericală în limba maternă „Luminătorul"– cea mai longevivă publicație periodică din Basarabia (1908-1944).

3. În anul de cotitură pentru soarta Basarabiei, 1917, s-a implicat în procesul de deșteptare națională prin directa implicare în promovarea reformelor naționale a învățământului și a domeniului ecleziastic în calitate de arhimandrit, ministru adjunct al Directoratului Justiției și Cultelor al Republicii Democratice Moldovenești, apoi, în 1918 în demnitatea de vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

4. Insistența mitropolitului în promovarea calendarului îndreptat în cea mai conservativă provincie românească, intransigența sa în reformele ecleziastice și perseverența, de care a dat dovadă în procesul lung pentru înființarea primei instituţii superioare de învățământ – Facultatea de Teologie din Chișinău, instituție cu mare pondere pe dimensiunea politică socială și culturală a Basarabiei, au fost mobilizatoare pentru cler și enoriași.

5. Comunicarea directă cu mirenii în timpul numeroaselor vizite misionare în localitățile Basarabiei, apoi, în demnitate arhierească, și în cadrul vizitelor canonice, au construit cel mai tenace și de durată discurs identitar pentru două dimensiuni complementare – Ortodoxie și conștiință națională.

5. STRATEGII DISCURSIVE ÎN OPERA LUI GURIE GROSU

5.1. Performanțe oratorice

Oratoria de amvon a fost, bineînțeles, o componentă valoroasă a activității misionare şi ecleziastice a lui Gurie Grosu, întru consolidarea credinței creştine. Studiile aprofundate și

exercițiul permanentizat au cizelat oratoria de amvon a lui Gurie Grosu. Predicarea sau catehizarea îmbina toate formele de prezentare a învățăturii creștine. Ca tipologie a discursului sacru, Dumitru Călugăr[714] distinge „aspecte" generale retoricii sacre: „omilia (predica analitică), predica tematică (sintetică) şi pareneza (predica simplă). *Omilia* expune verset cu verset pericopa din Scriptură. *Predica sintetică* / tematică, derivată din omilie, expune numai un singur adevăr religios, cuprins într-un verset al pericopei. *Pareneza* este o predică simplă, redusă ca întindere, având un caracter impus de moment, de împrejurări. *Panegiricul,* tot o pareneză, prezintă, cu ocazii anume, viața sfinților sau reprezentanților de seama ai Bisericii. Gurie Grosu cunoștea specificul fiecărei specii de discurs religios și aplicarea acestora se făcea printr-un îndelung și cumpătat proces de adaptare la auditoriu și situația retorică.

Dar este momentul de amintit că, la confluența secolelor XIX-lea și al XX-lea, în Basarabia, limba oficială a Imperiului se instalase pretutindeni, de aceea amintim că toate cursurile și exercițiile, inclusiv la retorică și omiletică, fie de la Seminarul Teologic din Chișinău, fie de la Academia Movileană din Kiev, se țineau doar în limba rusă. Astfel că elevul/studentul Gheorghe Grosu le însușea doar în limba rusă. În aceeași limbă erau întocmite toate demersurile și petițiile prin care ieromonahul, ulterior Arhimandritul Gurie, solicita autorităților locale și centrale redeschiderea Tipografiei Eparhiale, înființarea revistei în limba română „Luminătorul" ș.a. Tot în limba oficială a imperiului erau elaborate rapoartele misionare, demersurile pentru obținerea dreptului de tipărire a cărților sale, diverse informații solicitate de superiori, referatele și explicații sau chiar scrisorile expediate. Vocabularul cotidian, terminologia ecleziastică, informațiile oficiale etc. – toate erau solicitate în limba oficială a imperiului. Doar din enumerarea rigorilor instruirii și obligațiilor sale funcționale ne dăm seama la câte privațiuni și dificultăți erau constrânși reprezentanții clerului și, în general, modesta intelectualitate autohtonă din Basarabia. În aceeași ordine de idei, devine limpede de cât curaj, tenacitate și cutezanță trebuia să dea dovadă Gurie Grosu, ca să reziste la astfel de presiuni, și de câte capacități avea nevoie, ca să însușească toate acestea și în limba maternă, pentru care nu avea barem pregătirea elementară în clasele primare, nu deținea nici terminologia adecvată, nu poseda un limbaj coerent, nu erau nici publicații periodice în limba română, nici cărți din care să deprindă limba română... Dar încă era nevoie să scrie articole în limba literară, pentru a oferi tinută lingvistică

[714] Dumitru Călugăr. *Catehetica*. Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2002, p. 222.

decentă primei reviste religioase în limba română, pe care o înființase – „Luminătorul”. Și mai era obligat, în virtutea statutului său de ieromonah-misionar, să predice, să țină alocuțiuni misionare în limba solicitată de locuitorii satelor și târgurilor pe care le vizita: uneori în rusă, alteori în română. Valențele oratoriei sale se deduc din numeroase mărturii ale contemporanilor, enunțate mai sus, din unele ecouri din presa timpului, din jurnale și amintiri, apărute după moartea sa.

Atât funcția de misionar, cu care debutase în anul 1902, dar mai ales demnitățile pe care le-a deținut, începând cu anul 1918, nu doar îi permiteau, ci îl şi obligau pe Arhiepiscopul, ulterior Mitropolitul Gurie, să întocmească şi să rostească alocuțiuni misionare, predici și alte discursuri la diverse manifestații religioase, omilii duminicale şi cu ocazia sfintelor sărbători, pastorale și îndrumări arhierești, astfel că în timp solicitările au sporit, iar numărul luărilor de cuvânt a tot crescut. Predicile şi pastoralele, alocuțiunile publicate în paginile „Luminătorului” (am identificat 45 în cele 502 numere de revistă digitizate[715]) nu acoperă nici de departe numărul discursurilor și cuvântărilor lui Gurie Grosu, care aveau loc nu doar în lăcașurile sfinte, ci și în spațiul public, în cadrul diverselor evenimente de rezonanță socială. Astfel, la deschiderea Sfatului Ţării, în ziua de 21 noiembrie 1917, Gurie Grosu a fost unul dintre protagoniştii marelui act istoric. Înainte de începerea lucrărilor înaltului for, el a ţinut, cum a consemnat presa, „o înălţătoare cuvântare” despre importanţa evenimentului care urma să se petreacă: „Măreţe şi nemaipomenite fapte se fac înaintea ochilor noştri! Visurile bătrânilor noştri preoţi şi călugări, ale boierilor moldoveni, care au răposat în nădejdea lui Dumnezeu, nevăzând împlinirea acestor visuri, noi le vedem înfăptuindu-se. Fericiţi sunt ochii noştri cari văd ceea ce ei n-au văzut. Noi vedem făcându-se o mare minune: învierea din moartea politică şi naţională a norodului nostru moldovenesc din Basarabia”[716]. Un alt exemplu edificator în acest context, dar deja din perioada a II, îl oferă cuvântarea Arhiepiscopuluii Gurie la deschiderea Facultăţii de Teologie: „Prin înființarea Facultăţii de Teologie din Chişinău s-a săpat un izvor de apă vie a culturii religioase şi naţionale în mijlocul populaţiei setoase de această cultură (...). Facultatea de Teologie din Chişinău este o *citadelă de culoare creştinească ridicată la hotarul Nistrului* (s.n.), de care se vor lovi toate ideile vătămătoare şi vor fi oprite ca să nu pătrundă în restul ţării”[717]. Urmează în

[715] Discursurile importante de la diverse evenimente, la care a participat sau pe care le-a binecuvântat Arhimandritul/ Mitropolitul Gurie, selectate și publicate integral în compartimentul „Performanțe oratorice”. În: *Mitropolitui Gurie și revista „Luminătorul”*..., pp. 52-54.
[716] Cuvânt la hiritisirea Sfatului Țării de părintele Arhimandrit Gurie. În: *Luminătorul*, 1917, nr. 12, pp. 24-26.
[717] Cuvântul Î.P.S. Gurie la deschiderea Facultății de Teologie la Chișinău. În: *Luminătorul*, 1926, nr. 22, pp. 8-13.

acest șir al discursurilor identitare, rostite de Mitropolitul Gurie, alocuțiunile de la evenimentele tradiționale de hirotonire, sfințire şi altele, la care intervențiile înaltului prelat erau aşteptate, ascultate şi apreciate. Valoroase mostre de *laudatio* oferă evenimentele magistrale din viața sa – învestirea ca Arhiepiscop al Eparhiei Chișinăului și Hotinului la 26 mai 1921[718] și instalarea în demnitatea de Mitropolit al Basarabiei la 28 aprilie 1928[719].

Pentru analiză textuală și de structură am selectat și evaluat cele mai reprezentative discursuri, cele care au produs probe relevante, bine documentate, convingătoare pentru elucidarea unui anumit aspect, ca să putem trage concluziile de rigoare. Dar nemijlocit pentru analiza multiaspectuală a discursului identitar și aplicarea formatelor de evaluare, am selectat două texte de rezonanță pentru cele două perioade. Modul în care s-au articulat diversele sale cunoștințe și abilități în strategii de popularizare și de difuzare a reperelor Ortodoxiei și ale identității românești a basarabenilor în încercarea temerară de redeșteptare a Basarabiei este exemplar pentru discursul identitar. Vastele studii îi permiteau să uzeze de cunoștințe profunde, experiența de misionar l-a ajutat să acumuleze diverse strategii persuasive, dincolo de consistența conținutului propriu-zis al discursului.

Referitor la nivelul lingvistic al discursurilor sale, e necesar să specificăm că ieromonahul Gurie avea suficientă învățătură de acasă, de la părinții săi evlavioși și de la tovarășii de școală, cu care comunica în limba maternă. În activitățile misionare, în timpul vizitelor în localitățile Basarabiei sau atunci când predica de pe amvon – ieromonahul Gurie îi avea în fața ochilor pe consătenii săi, pe rudele sale, pe confrații săi. El le vorbea în „limba lor de-acasă”, iar expresiile mai greu de înțeles le relua prin structuri repetitive (anafore, epifore, anadiploze) sau prin echivalente familiare publicului, fie și în limba rusă (*spravcă* pentru *informație*). În schimb, formulele narative și strategiile transtextuale, care gravitau în jurul identității naționale, Gurie Grosu le utiliza cu maximă prudență: de pildă, o formulă de adresare caldă, frățească, care nu putea să stârnească suspiciunile autorităților, dar îi apropia pe enoriași de orator și-i făcea atenți sau curioși; o predică rostită într-un limbaj „esopic”, dar familiar „poporanilor”, folosind exemple din activitatea de zi cu zi sau chiar din discuțiile cu mirenii, membrii sectelor sau cu colegii, la alte diferite întrevederi sau activități. Acest stil mucalit de a predica prin structuri narative (întâmplarea, povestea, legenda etc.) era modalitatea de a facilita înțelegerea și

[718] Învestitura regală a PS Gurie ca Episcop al Eparhiei Chișinăului și Hotinului. În: *Luminătorul*, 1921, nr. 5, pp. 33-38, (part. of.)
[719] Constantin N. Tomescu. Mitropolia Basarabiei. Învestirea și instalarea întâiului ei titular, Î.P.S. Mitropolitul Gurie. În: *Luminătorul*, 1928, nr. 10, pp. 1-56.

acceptarea de către destinatar a „tâlcului” și „rostului” celor spuse. Uneori, anume aceste acroșe „din ograda sa” aveau să-i servească țăranului de repere identitare de durată, greu de uitat. Sfaturile și îndemnurile pertinente, redate în mustoasa limbă de-acasă, nu „de prin cărți” aveau să constituie pentru mireni tema pentru acasă.

De asemenea, Arhimandritul Gurie nu omitea din vizor și posibilitățile de a le aminti de faptele strămoșilor, de tradiții și obiceiuri frumoase, pe care le deprinsese din lecturile cărților oferite de colegii de Academie veniți din România, între care prietenul său Grigore Constantinescu, redactor-fondator al ziarului „Glasul Basarabiei” (1913-1914). Însuși discursul său în limba română era un pilon sigur de legitimare identitară, iar cântarea bisericească „pre limba-mamă” – un element relevant de cultură națională. Părintele Gurie dorea ca mesajul său să ajungă la inima fiecărui mirean, nu doar a celor rătăciți de la credința strămoșească. De aceea lua la pas sat cu sat, localitate cu localitate, străbătând Basarabia în lung și-n lat[720], astfel cunoscându-și meleagul natal cu de-amănuntul și, asemuindu-se prin misiune primilor mărturisitori întru Hristos, nu obosea să poarte din poartă-n poartă versetul biblic și învățătura sfinților părinți. Doar prin puterea cuvântului rostit și scris și a exemplului de comportament propriu a reușit să combată vocile ostile ori de unde ar fi venit ele și să convingă pe cei derutați și rătăciți de la credința cea adevărată să revină la valorile ontologice, care țineau de geneza creștinismului în spațiile locuite de români încă înainte de era lui Hristos. Armonizarea preceptelor Ortodoxiei cu valorile naționale păstrate în literatura orală prin limba vorbită, în datinile preluate de la străbuni, în tradițiile de viață zilnică și de ritual creștinesc, în cutumele de comportament social a apropiat momentul Unirii, astfel că Gurie Grosu este pe drept apreciat ca promotor al Unirii.

5.2. Valențe persuasive în discursurile din prima perioadă

Pentru analiza veleităților oratorice ale lui Gurie Grosu am selectat cinci discursuri din genul sacru[721], considerate de noi ca fiind consistente sub aspect de conținut, reprezentative şi semnificative pentru gen și ilustrative pentru perioadele în care au fost promovate. În baza evaluării textuale, lingvistice și retorice, am elaborat și o schemă-tabel. Iar pentru analiza multiaspectuală am ales două texte, în viziunea noastră acestea fiind reprezentative pentru cele două perioade. Primul este preluat din revista „Luminătorul”. Se numește „Ce ne trebuie nouă?”

[720] Tabelul nr. 1. „Mitropolitul Gurie – Jaloane de parcurs”, Tabelul cronologic...
[721] *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”...*, pp. 190-197.

și este caracteristic perioadei imperiale, de până la 1917. Conform schemei de analiză vom prezenta, în primul rând, structura discursului direct pe text, comentând și explicând succint menirea părților componente ale discursului retoric și gradul de concordanță sau de abatere a discursului analizat de la rigorile clasice. Apoi ne centrăm atenția pe valențele strategiilor lingvistice și a procedeelor retorice. Aplicarea schemei platformei de consens pe setul de valori, promovat prin discurs, selectarea modelului adecvat mesajului și structurii va constitui a III-a etapă de analiză. Astfel, prezentăm um model de analiză complexă a discursului „Ce ne trebuie nouă".

Pentru prima perioadă: Textul analizat: „Ce ne trebuie nouă?"[722]

a) Structura

I. Exordiul

(Liantul dintre emițător și destinatar se realizează prin întrebarea „Ce ne trebuie nouă?", care ține loc de formulă de adresare, și de fraza următoare, care îi face părtași și răspunzători pe toți participanții la acțiunea comunicativă. Miraculosul pronume „noi" devine puntea de legătură între emițător și destinatar).

> Ce ne trebuie nouă? La această întrebare trebuie să dea răspuns fiecare cetățean din Rusia, deoarece este chemat de Măria Sa Împăratul ca să-și apere nevoile sale și să dea sfat cum ar fi mai bine de a pune la cale lucrurile ca să fie mai puțină nevoie și mai mult bine să aibă oamenii, cetățenii. Și noi trebuie să căutăm împrejurul nostru, să luăm seama bine ce nu ne ajunge nouă și să dăm răspunsul, pe care îl cere de la noi însăși starea lucrurilor.

II. Propoziția

(Este redată printr-o singură frază, care constituie sub aspect de procedeu retoric o paralelă, redată printr-o comparație simetrică, regăsită în raportul *precum – așijderi.*)

> **Precum un gospodar,** când vrea să se pornească la arat, la coasă, la oraș, la pădure, ia seama bine și caută de are el toate ce-i trebuie pentru arat, coasă și altele, **așijderi** trebuie să ne dăm seama și noi despre ceea ce ne trebuie, de ce avem nevoie.

III. Narațiunea

(Descrierea relației fiecărui credincios cu Dumnezeu edifică platforma de consens, pe care nu o poate renega nimeni, deoarece toți sunt fii ai lui Dumnezeu. Urmează analogia iubirii reciproce, care este garanția bucuriei și fericirii creștine.)

> 1) **Socotind starea lucrurilor**, noi cunoaștem că nouă pentru binele nostru ne trebuie să știm că Dumnezeu este, și Dumnezeul nostru este Tată nouă, Care ne-a iubit pre noi și ne iubește; că El ne-a zidit pre noi din lut și a însuflat în noi suflet nemuritor, că El ne dă nouă cele trebuincioase; El trimite căldura soarelui peste holdele noastre și ploaie la bună vreme; și holdele noastre ne dau nouă pâinea spre ființa noastră, iar fânațurile aduc iarbă și fân pentru dobitoacele noastre. El blagoslovește munca noastră cu sporul bun. El,

[722] Misionarul Eparhial Ierom. Gurie. Ce ne trebuie nouă? În: *Luminătorul*, 1908, nr. 10, pp. 5-9.

după ce Adam și Eva, strămoșii noștri, au căzut în păcat, și noi toții ne-am aflat sub blestemul lui, nu ne-a lăsat să pierim, ci au trimis pe Fiul Său, Carele au primit trup și suflet de om de la Maria Fecioara și au viețuit pe pământ 33 de ani și jumătate, au pătimit, au fost murit pentru noi, și-a vărsat sângele Său pe cruce, au fost îngropat și a treia zi au înviat și pe noi cu sângele Său ne-a spălat de păcate, ne-a scos de sub blestem și ne-a făcut pe noi, cei ce credem în El, Fiii lui Dumnezeu.

Nouă ne trebuie să avem această adevărată credință pentru fericirea noastră, pentru viața sufletului nostru. Care n-are această credință, acela este mort, se află întru păcate și va pieri. Iar cel ce are credința aceasta, are viață veșnică și cu sufletul său nu va muri, nu se va duce în iad, ci va trece de la moarte la viață (Ioan, 5).

2) Nouă ne trebuie să ne iubim unul pe altul, precum Dumnezeu ne-a iubit pe noi. Precum Dumnezeu a jertfit pe Fiul Său și Fiul lui Dumnezeu s-a adus pe Sie jertfă pentru noi, asemenea trebuie și noi să ne iubim unul pe altul, să jertfim interesele noastre și viața noastră pentru aproapele nostru, pentru alt om, orișicine ar fi el. Acum viața noastră pe pământ este plină de nevoi, necazuri, este asemeni vieții fiarelor sălbatice, pentru că fiecare dintre noi vrea să-și împlinească numai gustul său, numai poftele sale, caută numai ale sale interese și nu bagă în seamă nevoile altora, calcă sub picioare interesele vecinului. Om cu om se luptă pentru trai. Luptându-se, el calcă poruncile lui Dumnezeu și se umple de păcate. Iar dacă ne vom iubi unul pe altul și ne vom sili să plăcem nu nouă, ci aproapelui și vom jertfi toții cu ale noastre aproapilor noștri, atunci va fi fericită viața noastră.

Acum fiecare dintre noi se socoate pe sine mai ceva decât alții: mai cuminte, mai bun, mai frumos, iar pe altul îl socoate mai prost, mai rău, mai slut cu trupul și cu sufletul. Pentru asta nu-l bagă în seamă, îl asuprește, îl calcă în picioare, ca pe un gunoi, nici nu vrea să stea la vorbă sau să-l primească în casă. De aceea nu-i între noi potrivire. Unu-i tare, altu-i mare. Iar dacă ne-am iubi unul pe altul, dacă nu vom uita că toții suntem chipul lui Dumnezeu și răscumpărați cu sângele Fiului lui Dumnezeu Iisus Hristos, că suntem frați, atunci ar fi între noi potrivire. Fiecare s-ar socoti pe sine deopotrivă cu altul și nu s-ar mări. Pentru aceasta ar veni fiecare spre ajutorul altuia și cei tari și bogați ar purta slăbiciunile celor slabi și lipsiți, și la toți ar fi bine.

IV. Confirmarea

(Schema dispunerii argumentelor – trei de bază, celelalte secundare – din acest segment de discurs este *a fortiori rationae,* în alți termeni, în ascensiunea forței persuasive a argumentelor, care prevede aranjarea acestora în dinamică crescândă.)

3) Însă pentru ca să vină omul la cunoștința aceasta, (1) **el trebuie să învețe,** el trebuie să audă aceasta de la învățători, de la preot sau dascăl, ori să citească despre aceasta din cărți. Ca să poată omul citi, el trebuie (2) **să învețe la școală**, începând de la abecedar. Nouă ne trebuie școli în care să învățăm carte. Cine știe carte are parte. **Nouă ne trebuie atâtea școli, în care s-ar putea** (3) **învăța toți copiii,** ca niciunul din ei să nu rămână neînvățat de carte, ca toții să știe a citi și a număra, ca citind cărți (4) **toți să se poată lumina la cuget**, să se dezmeticească, să nu fie nimenea orb și bezmetic.

Școlile care sunt acum prin satele noastre nu aduc atâta folos, cât ar putea să aducă. Începând învățătura în aceste școli pe care le avem acum, copilul întâlnește multe greutăți: una – **nu știe buchiile**; alta – **nu știe cum să unească buchiile**, ca să facă cuvântul; a treia – **nu știe înțelegerea cuvântului**, că-i cuvântul rusesc. Greu le vine copiilor a se învăța a citi deodată pe carte rusească: ei trebuie să se învețe și a citi și cuvântul să-l deprindă. Întâmpinând deodată atâtea greutăți, **școlarii încep a prăpădi dragostea către învățătură**, se sperie și, de multe ori, se leapădă de tot de a mai învăța.

Nouă ne trebuie numaidecât ca să învățăm limba rusească, dar trebuie să începem a ne învăța pe cărți moldovenești, ca la începutul învățăturii să nu întâlnească copiii atâtea greutăți, ca cuvântul să le fie lor cunoscut, și ei să învețe numai buchiile, și cum din buchii se face cuvântul; mai ușor te înveți a citi, când cuvântul care vrei să-l citești este cunoscut și înțeles. ***Nouă ne trebuie așa școli, în care învățătura să se înceapă pe moldovenește*** **(*s.n.*)** și să se facă puțină vreme (un an) în moldovenește, învățându-se atunci limba rusească în rând cu celelalte științe, ș-apoi pe rusește, iar limba moldovenească să fie atunci pentru ajutor și să se învețe în rând cu celelalte științe.

V. Peroraţia

(Reprezintă o concluzie-apel pentru a mobiliza autorităţile la a lua decizii corecte, iar cititorii – pentru a promova aceste opţiuni evidente pentru finalitatea solicitată de către orator, altfel spus, pentru a-şi asuma soluţia la problema argumentativă.)

> Începând învăţătura pe limbă cunoscută, şcolarul cu mai multă dragoste învaţă şi câştigă dragoste către învăţătură. Cu această dragoste, care iese dintr-aceea că mai uşor se învaţă, şcolarul poate să dovedească pe urmă şi alte greutăţi mai mari. Din dragostea către ştiinţe, şcolarul singur se va sili să înveţe limba rusească, ca să poată citi mai multe cărţi. Tot ce s-au scris mai sus, numaidecât ne trebuie nouă, *aceasta este pâinea spre fiinţa noastră (s.n.)!*
>
> *(Misionarul Eparhial Ierom. Gurie)*

Figura nr. 4. *Platforma de consens ARBORELE*

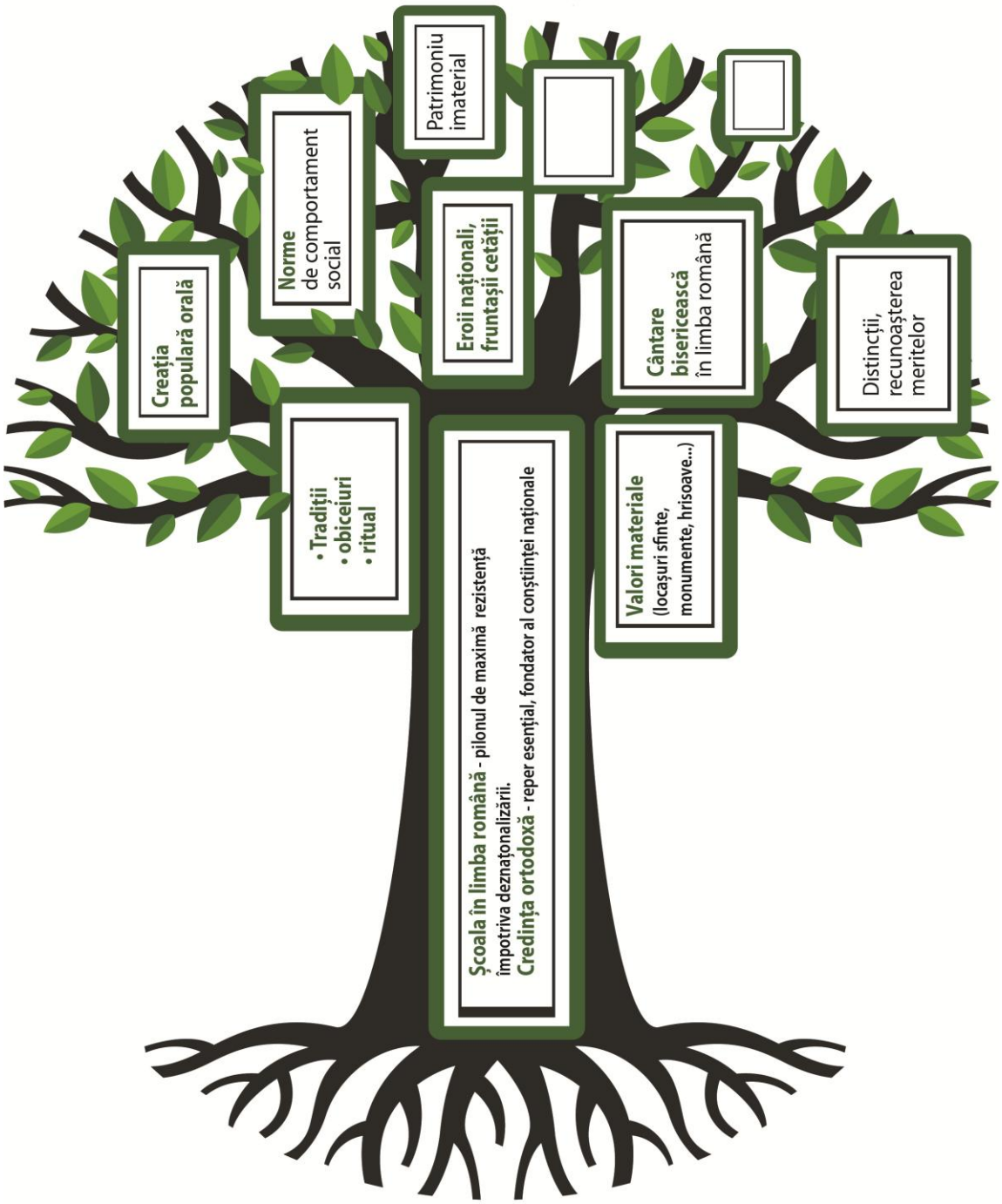

Figura-simbol „Arborele”, reprezentativă pentru platforma de consens a discursului identitar, este adaptată discursului analizat „Ce ne trebuie nouă”, își modifică valorile de pe axă

(trunchi, în cazul acestei scheme), în funcție de specificul speciei. Avantajele de impact asupra publicului:

- *relevantă pentru redarea valorilor pe verticală, în primul rând, și pe orizontală, în al doilea rând;*
- *pentru un public consolidat pe valorile fundamentale, dinamic, deschis pentru schimbare;*
- *argumentarea este dialectică –* ***a fortiori rationae crescendo*** *(a se vedea figura nr. 3), destinată unui public cu grad sporit de percepere a mesajului.*

În calitate de inițiator al activităților culturale din Basarabia în timpul administrației imperiale, ieromonahul cărturar a fost promotorul ardent al așa-numitului „iluminism cultural-național", care se regăsea în sintagma „școală și biserică", astfel că discursul „Ce ne trebuie nouă?" comportă un mesaj reprezentativ pentru opera și activitatea misionară a lui Gurie Grosu, fiind rostit de multe ori, în diverse situații retorice. Varianta lui scrisă este foarte aproape de cea rostită. Axat pe oralitate, textul creează atmosfera unei discuții cu persoane apropiate, într-o ambianță benefică pentru comunicare și înțelegerea părților, scurtând astfel calea spre convingere. Cuvintele sunt simple, preluate din vocabularul țăranului, frazele sunt clare și concise, dialogismul este redat prin interogația retorică „Ce ne trebuie nouă?" și prin răspunsurile clare și răspicate tot ale emitentului/ oratorului. În astfel de situație retorică publicul, de regulă, se simte pus în valoare și respectat.

Platforma de consens, atât de necesară pentru convingere, se așterne, prin vorbă domoală și cumpătată, în prima parte a discursului – imediat după exordiul care include ca formulă de adresare „Ce ne trebuie nouă?" și după constatarea punctului de pornire comun: „să căutăm împrejurul nostru, să luăm seama bine". Propoziția este prezentă prin varianta reformulată a aceleeași întrebări-cheie a discursului. Narațiunea consolidează terenul comun al celor două părți antrenate în acțiunea comunicativă prin formate axiomatice, la care toți consimt: „noi cunoaștem că nouă pentru binele nostru ne trebuie să știm că Dumnezeu este, și Dumnezeul nostru este Tată nouă, Care ne-a iubit pre noi și ne iubește...". Valoarea supremă pe axa de valori a acestui discurs identitar este credința în Dumnezeu, care consolidează toți participanții la procesul de comunicare – pe cei prezenți, în cazul discursului rostit în fața unui public, și pe toți cei care vor citi sau vor asculta (amintim în acest context de frumosul obicei al lecturii în comun a revistei „Luminătorul", ca act cultural de majoră însemnătate pentru comunitate), în cazul discursului

scris. Narațiunea (III) pregătește publicul pentru punctul de maxim interes: ce vrea oratorul să spună, unde vrea să ajungă? Astfel, „socotind starea lucrurilor”, deducem de comun acord că „***Precum*** un gospodar, când vrea să se pornească la arat, la coasă, la oraș, la pădure, ia seama bine și caută de are el toate ce-i trebuie pentru arat, coasă și altele, ***aș**ijderi* trebuie să ne dăm seama și noi despre ceea ce ne trebuie, de ce avem nevoie”. Tehnica discursivă frecvent utilizată în discursurile retorice este paralelismul, la care apelează emițătorul pentru a-i spori destinatarului gradul de percepere a mesajului. În cazul dat, paralelismul este ancorat în proximitatea de preocupări și ocupații cotidiene ale plugarului și redat, firește, prin sintagma în pereche *precum-așijderi* (altele similare ar fi: *cum unul, așa și celălalt*; *și-și, așa-precum; și acum ca și atunci* ș.a). Putem afirma că Gurie Grosu aplică principiile clasice ale pedagogiei în mai toate activitățile sale, în primul rând, calea sigură – de la cunoscut la necunoscut. Și ideile următoare ne-o vor confirma.

Uzând de argumentul autorității, în cazul dat al Evangheliei, mai concret, al Evanghelistului Ioan, se promovează *apelul spre credința în Dumnezeu* ca piatră unghiulară pentru platforma de consens: „Nouă ne trebuie să avem această adevărată credință pentru fericirea noastră, pentru viața sufletului nostru. Care n-are această credință, acela este mort, se află întru păcate și va pieri. Iar cel ce are credința aceasta, are viață veșnică și cu sufletul său nu va muri, nu se va duce în iad, ci va trece de la moarte la viață (Ioan, 5)”. Procedeul retoric de poziționare antonimică a celui care are credință și a celui care n-o are comportă și integrarea de argument „a contrario” (adică prin opunere de noțiuni, situații, caracteristici), care nu oferă căi de mijloc, ci îl determină pe destinatar la luarea rapidă de decizii și poziționarea imediată „pentru” sau „contra”.

După ce destinatarul s-a poziționat pe aceeași direcție (deja în aceeași echipă) cu emițătorul, ar trebui să renunțe la atitudinea anterioară și să demonstreze *iubirea pentru aproapele, valoare intrinsecă a Ortodoxiei,* altfel el nu se poate considera creștin: „...el caută numai ale sale interese și nu bagă în seamă nevoile altora, calcă sub picioare interesele vecinului. Om cu om se luptă pentru trai. Luptându-se, *el calcă poruncile lui Dumnezeu și se umple de păcate* (*s.n.*). Iar dacă vom iubi unul pe altul și ne vom sili să plăcem nu nouă, ci aproapelui și vom jertfi toți cu ale noastre aproapilor (*sic!*) noștri, atunci va fi fericită viața noastră”. Este folosit același procedeu al poziționării antonimice. Deoarece am identificat doar în acest text mai multe astfel de procedee (cinci), putem deduce că parte din ele, ca și în acest caz, comportă o doză camuflată de constrângere.

Dar, odată stabilită platforma minimă de consens, bazată pe valorile generale comune ale Ortodoxiei, destinatarul trebuie să obțină (la îndemnul și împreună cu emițătorul) încă o valoare (sau mai multe). Având credința în lumina de la Dumnezeu, destinatarul trebuie să dobândească și lumina cărții: „el trebuie să învețe". Și în acest segment de argumentare recurgem la relația cauză-efect, construind un lanț logic simplu: creștinul trebuie să meargă la școală, „el trebuie să audă aceasta de la învățători, de la preot sau dascăl, ori să citească despre aceasta din cărți. Ca să poată omul citi, el trebuie să învețe la școală, începând de la abecedar. Nouă ne trebuie școli în care să învățăm carte". Stabilit fiind astfel obiectivul comun, urmează alte argumente care ajută destinatarul să ia decizii. Partea principală de discurs – confirmarea (IV) – tocmai are această menire și este spațiul de argumentare, pentru a identifica soluțiile problemei argumentative. Gurie Grosu dispune gradual necesitatea stringentă de școli:

a) „**Nouă ne trebuie școli** în care să învățăm carte. Cine știe carte are parte.";

b) „**Nouă ne trebuie atâtea școli, în care s-ar putea învăța toți copiii**, ca niciunul din ei să nu rămână neînvățat de carte, ca toții să știe a citi și a număra, ca citind cărți toți să se poată lumina la cuget, să se dezmeticească, să nu fie nimenea orb și bezmetic.";

c) „**Nouă ne trebuie așa școli, în care învățătura să se înceapă pe moldovenește** și să se facă puțină vreme (un an) în moldovenește, învățându-se atunci limba rusească în rând cu celelalte științe, ș-apoi pe rusește, iar limba moldovenească să fie atunci pentru ajutor și să se învețe în rând cu celelalte științe".

Dispunerea graduală, în cazul dat în ascensiune, a argumentelor în discurs sporește forța de persuadare a mesajului, crește interesul publicului și dă rezultate mai consistente. Abilitatea cu care ieromonahul misionar Gurie aplică această tehnică de integrare a argumentului în discurs denotă o bună cunoaștere a retoricii, în general, și a omileticii, în mod special.

După un șir de explicații cu accente pe limba maternă, ca pivot al cunoașterii, Gurie Grosu descrie situația de viitor apropiat, atât de jinduit de basarabeni, încheind confirmarea printr-un îndemn expus gradual: „Începând învățătura pe *limbă cunoscută*, școlarul cu mai multă **dragoste** învață și câștigă **dragoste către învățătură.** Cu **această dragoste,** care iese dintru aceea că mai ușor se învață, școlarul poate să dovedească pe urmă și alte greutăți mai mari. Din **dragostea către științe**, școlarul singur se va sili să învețe limba rusească, ca să poată citi mai multe cărți". Gradația este susținută de repetiția unor cuvinte-cheie – avem în vizor sintagma „dragoste", utilizată de trei ori: prima dată sub aspect generalizant, a doua oară – implicând specificul situațional, a treia – pentru a le lega/consolida pe ambele, deci cu rol de accentuare, a

patra oară – ca ancoră a situației retorice și a cauzei imediate. Oratorul readuce publicul în acea realitate dură, de la care au pornit la început și în care se află, ca s-o vadă cu alți ochi și să accepte mai ușor acea cale pe care îl îndeamnă să meargă ca „să dovedească pe urmă și alte greutăți mai mari". Urmează perorația – deznodământul cu „luarea de cunoștință" și însușirea de cunoștințe, care vizează schimbarea de atitudine sau chiar de comportament. Apelul de a obține școli *pre limba-mamă* vine în încheierea discursului cu un puternic accent identitar: „numaidecât ne trebuie nouă", deoarece „aceasta este *pâinea spre ființa noastră* (*s.n.*)". Impactul este consolidat prin acest îndemn de conștientizare dureroasă a unei crize, care doar prin efort comun poate și trebuie să fie depășită.

Constantin Tomescu avea un respect deosebit pentru înaltul ierarh, pentru nenumăratele sale calități „admirabile", între care felul de slujire deosebită lui Hristos și implicarea sa în activitățile misionare. Și despre harul oratoric al Mitropolitului Gurie ne parvine o mărturie din paginile „Jurnalului..." său: „Gurie predica simplu, în grai popular, ca toți să-l înțeleagă, deprindere ce a moștenit-o din timpul slujirii sale ca misionar eparhial; nu avea intonații cutremurătoare și nici gesturi, dar de multe ori predica lui avea efect bun. Îmi amintesc să-n unele sate a înlăcrămat pe credincioși"[723]. Alte astfel mărturii despre valențele oratoriei sale au fost consemnate de contemporani în nenumărate rânduri, el fiind numit și „apostol al Ortodoxiei românești şi predicatorul desăvârşit al Adevărului".

Din analiza mai multor discursuri, reprezentative pentru perioadele respective, simptomatice pentru discursul epidictic, în general, și cel identitar, în mod special, noi creionăm o hartă a discursului identitar al operei lui Gurie Grosu, pe care se regăsesc elementele componente definitorii ale discursului identitar, structura caracteristică acestui gen de discurs retoric, ansamblul de strategii discursive utilizate frecvent de orator, specificul de limbaj și vocabularul adaptat nivelului de pătrundere a mesajului de către auditoriul constituit din enoriași. Schemele de format ale discursurilor identitare analizate le considerăm general aplicabile pentru discursul epidictic de pe orice segment al comunicării publice, ușor de adaptat la situațiile retorice concrete, lejer de înțeles de către orice public.

Cuvântul simplu, potrivit ales și meșteșugit rostit, clădește discursul identitar, prin care se consolidează fundamentul existent al instituției, comunității, entității statale și se proiectează noi realități. Ridicarea unui nou edificiu pe platforma de consens este posibilă (în cazul discursului

[723] Constantin Tomescu. *Jurnal din viața mea...,* p. 877.

epidictic – obligatorie), doar dacă setul de valori care leagă actanții poate constitui, la rândul lui, fundamentul unor noi relații, proiecte, contribuții, acțiuni. Pe schema primului format analizat, al arborelui, acest set de valori este reprezentat de noile branșe, care prin aportul de oxigen și energie revigorează întreg arborele, de la rădăcini la cele mai de vârf frunze, realizând unitatea armonioasă, care conferă discursului consistență și rost.

Figura nr. 5. Platforma de consens **Piramida**

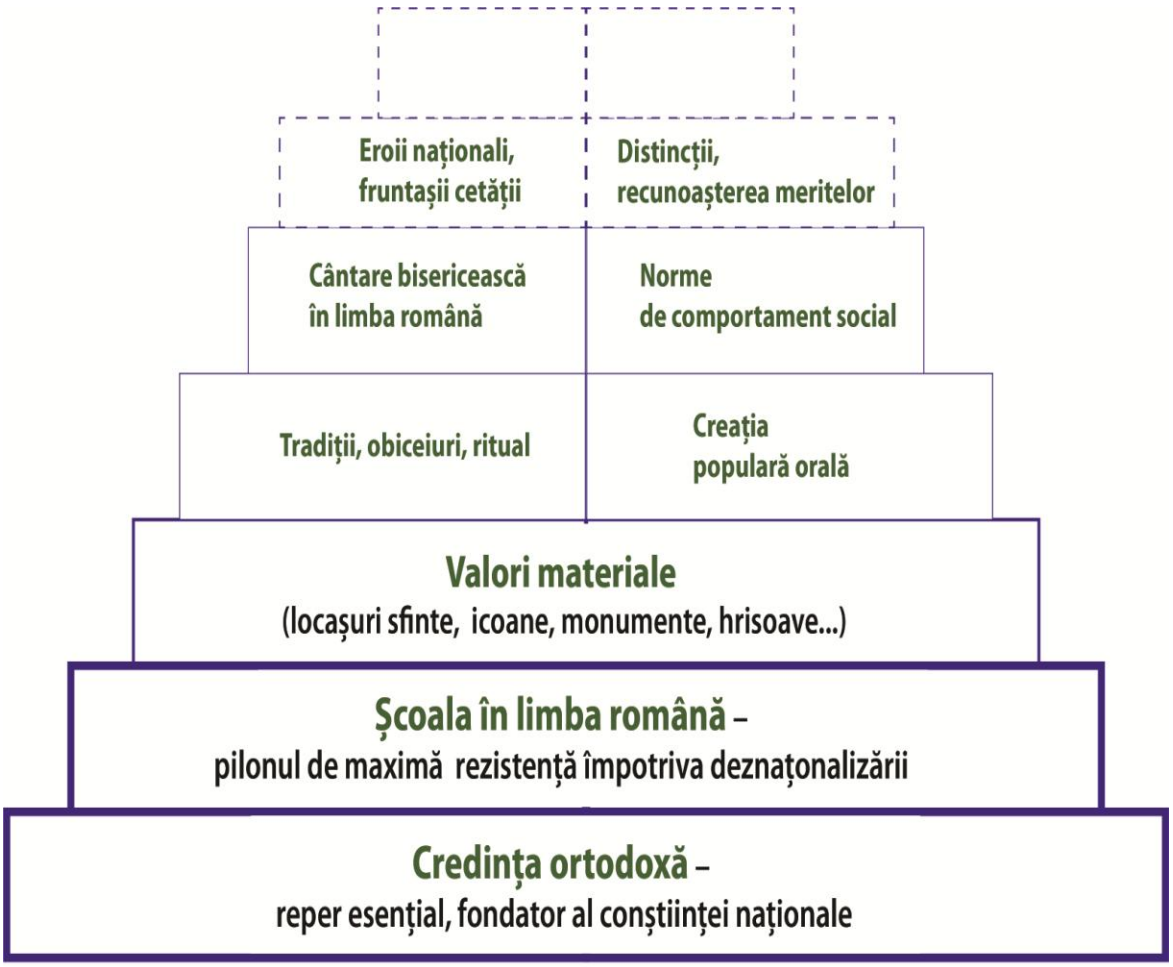

Figura nr. 4. *Platforma de consens PIRAMIDA*

Figura-simbol cu trepte consolidate la temelie și cu altele, tot mai diminuate ca volum spre vârf. Baza piramidei, este construită din valorile fundamentale – fie pentru o personalitate, fie pentru o instituție sau altă entitate. Alte trepte suprapuse peste primele (două-trei) ar constitui valorile proaspăt acceptate și cele adăugate în permanență.

Avantajele de impact asupra publicului:

- *relevantă pentru redarea valorilor pe orizontală, în primul rând, şi pe verticală, în al doilea rând;*
- *destinată unui public mai reticent la valorile fundamentale, mai puțin pregătit;*
- *argumentarea este discontinuă, treptele redând gradul sporit de percepere a mesajului de către destinatar.*

5.3. Valențe persuasive în discursurile din perioada a II-a

Textul omiliei „Slujba *Passii*" este reprezentativ și relevant pentru perioada a II-a. Analiza lui ar ocupa un spațiu prea extins, de aceea l-am trecut la compartimentul **Anexe**, cu explicațiile și evaluarea de rigoare. Vocația ierarhului Gurie pentru cuvântul „tămăduitor" în omilia „Slujba *Passii*" din Vinerea Patimilor", rostită la 10 martie 1933, în Catedrala din Chişinău este relevantă și pentru timpurile noastre. Axa valorică a acestui discurs epidictic are două trunchiuri viguroase, împletite unul cu altul indestructibil. Pe ele, de fapt, se sprijină, întreaga operă și activitate a Mitropolitului – cea a credinței ortodoxe şi cea a istoriei naționale. Pentru analiza acestui discurs am recurs la scheme de integrare a argumentelor în discurs. Întrucât integrarea argumentului în discurs este o operaţie deosebit de importantă pentru obţinerea adeziunii publicului, care prevede mai multe etape: trierea argumentelor, selectarea lor conform calităților, ierarhizarea acestora în funcție de forța persuasivă, identificarea schemei optime de integrare și prezentare a lor în discurs etc. este deosebit de important să cunoaștem și să aplicăm aceste tehnici. Pentru reușita demersului oratoric în procesul de argumentare, se recomandă de respectat trei reguli de ordonare a argumentelor:

- argumentele *să fie potrivite în materia lor cu subiectul tematic* pe care să-l acopere total;
- argumentele *să fie în concordanţă cu permeabilitatea cognafectivă a publicului*, adică să fie accesibile oricărui tip de auditoriu;
- argumentele *să fie rânduite psiho-logic,* adică să răspundă exigenţelor logicii şi psihologiei.

Tratatele de drept propun următoarele *reguli tehnice de dispunere a argumentelor:*

- *a fortiori rationae* – ascedentă/crescendo;
- *a majori ad minus* – descedentă/descrescendo;
- *a contrario* – prin contrapunere;
- *ab absurdo sensu* – prin reducere la absurd;
- *a simili ad simile* – prin similitudine, asemănare, analogie.

A fortiori rationae este o regulă utilizată pentru a se extinde aplicarea normei, solicită compararea a două situaţii: una a necesităţii logico-formale, alta a comparării prin apreciere. Se

formulează prin intermediul expresiilor *cu atât mai mult, cu atât mai puternic,* aplicabil de la caz la caz, prin stabilirea criteriilor valorice de ierarhizare a ceea ce se compară (de exemplu, dacă opera lui Bellini e frumoasă, cu atât mai mult opera lui Puccini, deoarece Puccini e superior lui Bellini). Regula nu este strictă, adică ar putea să intervină un criteriu de stabilire a ierarhiei valorilor, dar care poate fi neveridic, adică înşelător, cum s-a întîmplat cu Michiduță în povestea lui Ion Creangă „Dănilă Prepeleac".

A majori ad minus este considerat de unii autori o particularizare a principiului ***a fortiori rationae***. Este o modalitate de trecere adaptată solicitărilor din partea normei şi ajustată la intenţiile utilizatorului. Se exprimă prin expresia *de la mai mult la mai puţin*, semnificând nu numai cantitatea *mult-puţin*, ci şi calitatea *puternic, slab, inferior* etc.

Schema a ***a contrario*** este o adecvare a principiului noncontradicţiei la gândirea juridică.

Ab absurdo sensu este o schemă, care solicită presupunerea contrariului, acceptarea unui adevăr prin abstracţie, admiterea a ceea ce voim să arătăm că e adevărat prin ceva evident neadevărat. Plecând de la două teze în contradictoriu, procedeul determină obţinerea din teza presupusă adevărată consecinţe evident false şi astfel îl obligă pe adversar să considere teza opusă ca adevărată. Dacă oponentul este obligat să se contrazică, în mod raţional, atunci el este nevoit să admită ceea ce nu voia să admită (exemple în pledoaria lui Delavrancea „Inocentul"). Sub aspect retoric regula *ab absurdo sensu* serveşte ridiculizării în sensul că generează o stare de spirit care înlesneşte convingerea (persuadarea) auditoriului.

Schema ***a simili ad simile*** se referă la raportul dintre ceea ce este cunoscut şi ceea ce poate fi cunoscut, prin asemănare cu ceea ce este deja cunoscut de public. *Tehnica analogiei* este mecanismul acestei structurări şi ea este aplicată în toate tipurile de discurs. În elocinţa juridică sunt câteva situaţii în care analogia nu poate opera. Tehnica analogiei este aceeaşi peste tot. Procesul analogiei dezvăluie prezenţa inducţiei incomplete în gândirea utilizatorului, astfel că acesta propune soluţia problemei argumentative pe temeiul unei teme bine cunoscute. Mai este o modalitate de dispunere a argumentelor în discurs, care devenită populară graţie elegantei utilizări de către Nestor (în mitropolia greacă rege al Pylosului, faimos prin înţelepciunea sa, sfătuitorul grecilor în timpul războiului troian), a rămas cu acest nume – *dispunere nestoriană/lanţul lui Nestor*: aceasta prevede utilizarea celor mai puternice argumente la începutul şi la sfârşitul argumentării, lăsând publicului timp, în segmentul intermediar, pentru receptarea, dar şi înţelegerea şi acceptarea opiniei sau tezei oratorului.

Oricare ar fi schema aleasă de orator, ea poate să funcționeze doar în cazul bunei cunoașteri a publicului, a așteptărilor acestuia. În procesul de adaptare la public schemele de integrare a argumentelor în mesaj pot suporta modificări, operate de către orator „din mers". Textul omiliei „Slujba *Passii*" este analizat din perspectiva schemelor de integrare a argumentelor în discurs. (Anexa nr. 1)

5.4. Formatele platformelor de consens

Cert este că interesul pentru abilitățile oratorice și de argumentare a sporit vădit în ultimele două-trei decenii. Este firesc, deoarece în societățile cu veleități democratice, comunicarea eficientă, persuasivă este tot mai solicitată, constituind platforma sigură a reușitei și performanței în educație, politică, afaceri, cercetare etc. Reliefarea valenţelor actuale ale discursului religios, care, așa cum am afirmat mai sus, este descendent primar din elocința epidictică, și aplicarea acestora pe multiplele paliere ale slujiriii creștin-ortodoxe ar determina sporirea eficienței persuasive a mesajului Bisericii Ortodoxe din Republica Moldova. Amintim că toate speciile genului sacru (religios) descind din elocința demonstrativă.

Pentru acest demers, axat pe analiza de texte scrise și rostite acum circa o sută de ani, a fost nevoie de valorizarea studiilor anterioare, de cunoașterea principiilor retorice, care erau valabile și viabile în perioada supusă analizei (1902-1936). Aplicând modelul discursului epidictic elaborat peste textele discursurilor Mitropolitului Gurie pe care le avem la dispoziție, am reușit să generalizăm experiența sa oratorică și să o redăm schematic în două modele. Deoarece am selectat pentru analiză mai multe discursuri, unele au fost supuse unui riguros examen de retorică, altele au servit de confirmate a ipotezei noastre despre discursul identitar în opera lui Gurie Grosu. Dar cele analizate în prezenta lucrare: „Ce ne trebuie nouă?", „Cuvânt de hiritisire a Sfatului Țării de părintele Arhimandrit Gurie"[724], „Cuvântare rostită la slujba *Passii* de Î.P.S. Mitropolit Gurie al Basarabiei[725] în Vinerea de dinaintea Paștilor, pe 10 martie, 1933, în Biserica Catedrală din Chișinău, le considerăm elocvente pentru contextul și situația retorică prin adaptabilitatea maximă, dar și relevante, ținând cont și de alte discursuri ale altor personalități din perioada de până la 1918, similare ca mesaj. Selectarea lor pentru elaborarea platformelor de consens s-a făcut din următoarele considerente:

[724] *Luminătorul,* 1917, nr. 12, pp. 21-24.
[725] Silvia Grossu, Viorel Cojocaru (coord.). *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul".* Chișinău, CEP USM, 2021, pp. 199-200.

a) pentru că ele sunt reprezentative pentru tipul de discurs analizat, întrunind elementele de gen (discurs epidictic) și cele de specie (discurs identitar);

b) pentru că ele sunt dintre cele mai cunoscute;

c) pentru că au produs efecte persuasive serioase cu impact pentru elucidarea anumitor aspecte de maximă relevanță pentru deșteptarea națională și revigorarea spirituală a basarabenilor în perioade de maximă tensiune[726];

d) pentru că situațiile retorice, de la distanța de circa 20 de ani ce le despart, pot fi comparate. Pentru a urmări situația retorică și cauza imediată care au determinat rostirea acestor discursuri identitare, am făcut scurt recurs la istoria perioadelor proxime sau determinante pentru prezentarea lor în fața publicului.

Tipologia discursului epidictic, rezumativ expusă din perspectiva teoretică, în paralel cu schemele de dispunere persuasivă a argumentelor în discurs și cu strategiile lingvistice de sporire a forței persuasive a mesajului sunt analizate direct pe discursurile respective. Am evidențiat punctele forte ale elocinței Mitropolitului Gurie cu scopul de a releva, pe de o parte, linia dominantă a elocinței identitare a ierarhului cărturar, respectiv prin analiza discursului din perspectiva strategiilor folosite pentru creșterea eficacității argumentative și a impactului persuasiv, dar și cu scopul de a demonstra, pe de altă parte, originalitatea și relevanța analizei respective și contribuția la dezvoltarea cercetărilor în domeniu. În cadrul *alocuțiunilor misionare* (specie a discursului religios), rostite frecvent de ieromonahul Gurie, situația retorică era aceeași peste tot, în linii generale fiind determinată de condițiile unui proces tenace de deznaționalizare și, în consecință, de abatere de la preceptele Ortodoxiei. Este utilizată frecvent vorbirea directă, modalitate de organizare a textului ce conferă impresia de autenticitate, de înviorare a povestirii, apelându-se fie la relatarea la persoana a III-a, cât și la vorbirea directă. De asemenea, pathosul se realizează și prin intermediul secvențelor narative. Dar trebuie de pus în cumpănă forța lor constrângătoare de convingere.

[726] „Când s-a început revoluția rusă (anul 1917) îndată aţi venit iar în Basarabia, şi aţi luat parte activă la toate şedinţele comisiunii şcolare pe lângă Zemstva gubernială pentru naţionalizarea şcolilor. N-aţi absentat şi de la alte adunări, care aveau ca scop naţionalizarea bisericii şi a instituţiilor ei. Aţi urmărit cu toată luarea aminte dezbaterile Sfatului Ţării şi aţi ţinut o frumoasă cuvântare la deschiderea lui" Vezi: Silvia Grossu, Viorel Cojocaru (ed.), *Op. cit.*, p. 82.

5.5. Concluzii la capitolul 5

Așadar, pentru analiză textuală și de structură am selectat și evaluat cele mai reprezentative discursuri, cele care au produs probe relevante, bine documentate, convingătoare pentru elucidarea unui anumit aspect, ca să putem trage concluziile de rigoare. Dar nemijlocit pentru analiza multiaspectuală a discursului identitar și aplicarea formatelor de evaluare, am selectat câte două texte relevante pentru cele două perioade. Am conchis, că modul în care s-au articulat diversele cunoștințe și abilități ale ierarhului în strategii de popularizare și de difuzare a reperelor Ortodoxiei și ale identității românești a basarabenilor, în încercarea temerară de redeșteptare a Basarabiei, este exemplar pentru discursul identitar. Vastele studii îi permiteau ierarhului să uzeze de cunoștințe profunde, iar experiența de misionar l-a ajutat să acumuleze diverse strategii persuasive, dincolo de consistența conținutului propriu-zis al discursului. Armonizarea preceptelor Ortodoxiei cu valorile naționale, păstrate în literatura orală prin limba vorbită, în datinile preluate de la străbuni, în tradițiile de viață zilnică și de ritual creștinesc, în cutumele de comportament social a apropiat momentul Unirii, astfel că Gurie Grosu este pe drept apreciat ca promotor al Unirii. Am dedus, așadar, că performanțele didactice, culturalizatoare și oratorice ale lui Gurie Grosu au fost pilduitoare pentru o întreagă pleiadă de preoți, misionari și studenți-teologi din perioada supusă analizei și ar putea să mai „slujească” și generațiilor actuale sau viitoare de preoți și mărturisitori în Domnul. Așadar:

1. Autoritatea recunoscută și reputația părintelui-cărturar i-au asigurat un grad sporit de credibilitate în fața publicului, de oricare nivel de pătrundere a mesajului ar fi fost acesta.

2. Axa de valori identitare, pe care și-a construit discursul Gurie Grosu se regăsește în majoritatea discursurilor rostite/scrise pentru analiză textuală și de structură am selectat și evaluat cele mai reprezentative discursuri, cele care au produs probe relevante, bine documentate, convingătoare pentru elucidarea unui anumit aspect, ca să putem trage concluziile de rigoare.

3. Pentru că au produs efecte persuasive serioase cu impact pentru elucidarea anumitor aspecte de maximă relevanță pentru deșteptarea națională și revigorarea spirituală a basarabenilor în perioade de maximă tensiune.

4. Doar prin puterea cuvântului rostit și scris și a exemplului de comportament propriu Gurie Grosu a reușit să combată vocile ostile ori de unde ar fi venit ele și să convingă pe cei

derutați și rătăciți de la credința cea adevărată să revină la valorile ontologice, care țineau de geneza creștinismului în spațiile ocupate de români încă înainte de era lui Hristos.

5. Performanțele didactice, culturalizatoare și oratorice ale lui Gurie Grosu au fost pilduitoare pentru o întreagă pleiadă de preoți, misionari şi studenți-teologi din perioada supusă analizei și ar putea să mai „slujească” și generațiilor actuale sau viitoare de preoți și mărturisitori în Domnul.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Concluziile prezentului demers științific s-au constituit din ideile generate pe parcursul cercetării și prin sintetizarea concluziilor anterioare, care vin să demonstreze validarea ipotezei de cercetare și acoperirea obiectivelor propuse. Recomandările și sugestiile noastre au reieșit din totalitatea liniilor de investigare desfășurate pe parcursul a douăzeci de ani de cercetare a operei și activității multidimensionale a Mitropolitului Gurie (Grosu).

În contextul reorientării țării noastre spre valorile comunității europene multiculturale, identitatea națională necesită un reviriment în abordare, care impune intensificarea demersului recuperatoriu al istoriei noastre. În ultimele două secole discursul identitar al locuitorilor din spațiul pruto-nistrean a fost reprimat, iar reperele de legitimare identitară mult timp au fost falsificate, deformate, substituite. În consecință, memoria colectivă, care constituie tezaurul imaterial al unei națiuni și coloana sa vertebrală, a rămas deteriorată și mutilată pe unele segmente esențiale. Actualmente ea este în proces de reabilitare, însă acest proces se arată a fi îndelungat și dificil. Discursul identitar al românilor din Republica Moldova, care constituie majoritatea covârșitoare a populației, mai stă sub semnul incertitudinii și al îndoielii. Pentru o parte din cetățeni discursul identitar mai urmează a fi corect relevat, perceput, înțeles și, cel puțin, acceptat. Scopul și obiectivele asumate au fost realizate, în cadrul dezvoltării problematicii constitutive, de largă rezonanță istorică, înlesnindu-ne formularea treptată a mai multor concluzii care coroborează între ele.

1. În contextul derivei/ derutei identitare a concetățenilor noștri, pentru a găsi căi de ameliorare a situației, am apelat la modele de discurs retoric din perioade similare – de maximă incertitudine identitară. Prima jumătate a secolului al XX-lea ne-a oferit mai multe analogii contextuale de abordare și exemple de depășire a acestui fenomen și de reanimare a memoriei colective edificatoare pentru identitatea națională. Sinteza literaturii de specialitate, referitoare la contextul istoric al Basarabiei din prima jumătate a sec. al XX-lea, în general, și al Bisericii Ortodoxe, în mod special, ne-a condus spre modelul de discurs identitar, prezentat de fruntașii vieții naționale din Basarabia în primele decenii ale secolului al XX-lea, justificat pe parcursul cercetării prin cel oferit de opera și activitatea Mitropolitului Gurie al Basarabiei. Obiectul nemijlocit al cercetării noastre îl consisuie lucrările Înaltului ierarh ortodox.

2. Deoarece în literatura de specialitate discursul identitar nu avea un cadru conceptual clar pentru perioada cercetată, am stabilit arealul în care el s-ar regăsi ca tip și specie. În capitolul doi am cercetat sursele disponibile și contribuțiile principale la temă, pentru a clarifica situația actuală și gradul de cercetare, pentru a circumscrie demersul nostru în logica dezvoltării științifice pe palierele asumate. Astfel, oferind o privire retrospectivă asupra discursului epidictic, am elaborat, în baza surselor evaluate, un concept limpede al discursului identitar actual și am dedus că el este parte indispensabilă a genului epidictic, *alias* elocința demonstrativă, consacrată în antichitate. Continuând dezvoltarea ideilor de la aceea că elementele definitorii ale genului se regăsesc, în toate speciile, inclusiv în discursul identitar ca specie de epidictic, și în care se reflectă, în linii generale, toate caracteristicile de gen, am conturat cadrul de concept al discursului identitar. Pe tot parcursul cercetării am identificat gradul de concordanță a elementelor sale definitorii cu discursurile identificate pentru analiză ale Mitropolitului Gurie.

3. După ce în capitolul doi am determinat metodologia și instrumentarul de lucru, în următoarele două capitole am aplicat aceste precepte teoretice asupra activității și operei ierarhului, evaluând pas cu pas:

a) calitatea de *emitent* a ierarhului;
b) *axa de valori* promovată de emitent pe două dimensiuni;
c) *contextul social-politic,* care determină
d) *situațiile retorice* și
e) *momentele rostirii* discursului în fața sau pentru
f) un *destinatar/public* pregătit sau cunoscut.

Astfel, în capitolul trei, „Mitropolitul Gurie (Grosu) – viața și activitatea” și în capitolul patru „Axa de valori identitare ale operei lui Gurie Grosu”, am stabilit valorile și principiile morale ale personalității, iar prin metoda sintetică, contextul social-politic – caracteristicile comunității ortodoxe din Basarabia, statutul și specificul instituției ecleziastice, configurate de condițiile celor două perioade distincte: cea din primele decenii ale secolului al XX-lea, până la 1917, și cea de după anul 1918, până la trecerea din viață a mitropolitului, în anul 1943. Fascinanta forță de seducție patriotică a Mitropolitului, cu care anima spiritul național în Basarabia, devine mobilizatoare în mediul ecleziastic, astfel că în congresele eparhiale din tumultuosul 1917, vocea lui a fost nu doar auzită, ci ascultată și urmată. După Marea Unire – în multitudinea de activități și implicări plenare în calitatea de arhiepiscop, atunci când inițiase și

gestiona un complicat și controversat proces de reformare a bisericii din Basarabia, discursul său era determinant pentru evoluția provinciei. Rolul său de catalizator al vieţii naţionale sporeşte ulterior și prin învestirea în scaunul mitropolitan, astfel că Mitropolitul Gurie și-a creat, în timp, o imagine generatoare de respect datorită, în principal, calităților sale de cărturar dedicat și de păstor luminat, de organizator al Bisericii basarabene, de promotor al valorilor de patrimoniu spiritual și tradițional al românilor din Basarabia.

Pe parcursul capitolului patru, preconizat investigării polivalente a operei și activității Mitropolitului Gurie, am detaliat și am evaluat reperele și contextele receptării operei lui Gurie Grosu ca demers identitar național și confesional, am identificat condițiile specifice de promovare a discursului identitar în Basarabia în două etape cronologic distincte: în perioada de până la 1917 și în perioada interbelică, am stabilit setul de valori ale celor două axe, pe care a fost edificat discursul identitar al ierarhului Gurie. De asemenea, am dedus gradul impactului discursului identitar asupra procesului de sincronizare a Basarabiei cu România. Prin urmare, am valorificat opera și activitatea Mitropolitului Gurie într-un mod neabordat până acum – cel al discursului identitar pe domenii complementare: național și ortodox, demonstrând unitatea de valori, care are menirea să depășească fragmentarea abordărilor, definițiilor și evaluărilor. Am considerat oportun să elaborăm un *Tablou al lucrărilor lui Gurie Grosu,* cu indicarea concretă a centrelor info-documentare din spațiul românesc, unde ar putea fi consultate. Am întocmit acest tablou de evidență al surselor existente pentru a certifica unele ipoteze și supoziții utile în desfășurarea prezentului studiu și pentru a deschide perspectiva altor eventuale cercetări.

4. În rezultatul investigării polivalente a operei Mitropolitului Gurie și abordării, prin optica discursului identitar, a modului în care aceasta a influențat revirimentul național din Basarabia în prima jumătate a sec. al XX-lea au fost relevate noi puncte de vedere asupra problematicii care nuanțează discursul identitar. Am evaluat ponderea reperelor valorice ale discursului identitar al ierarhului-cărturar în cadrul mai larg al rolului Bisericii Ortodoxe din Basarabia în procesul de deșteptare națională. Cercetarea a demonstrat, în capitolul trei, că personalitatea Mitropolitului Gurie (Grosu) este una exemplară în acest sens, deoarece întrunește condițiile exponențiale de bază ale revirimentului național din Basarabia în circumstanțele social-politice din perioada cercetată. Totodată, ierarhul corespunde rigorilor înaintate de conceptul discursului identitar cu referire la calitatea de emitent. În baza analizei factologiei, mai mult sau mai puțin cunoscute, în capitolele patru și cinci ale lucrării am reconstituit și argumentat contribuțiile Înaltului ierarh la soluționarea mai multor probleme importante ale vieții

bisericești și sociale în Basarabia. Astfel, prin cercetare am demonstrat că opera și activitatea lui sunt reprezentative, elocvente pentru primele decenii ale secolului al XX-lea, iar mesajul discursului identitar devine relevant și pentru actualul context social-politic.

5. După ce am re-situat conceptul discursului identitar în terenul actual al cercetării istoriei naționale, analizând opera lui Gurie Grosu prin această nouă optică, am conferit cercetării caracter interdisciplinar, am obținut o viziune generală și nouă asupra fenomenului identitar, am elaborat modele de formate general-aplicative pe domenii diverse ale științelor comunicării, științelor politice, pentru a cuprinde și extinde diferitele teorii și cadre cunoscute ale identității în contextul mondializării. Considerăm general-aplicabile formatele platformelor de consens, analizate în capitolul cinci, fără de care nu poate demara niciun proces de comunicare edificator și niciun fel de dezbateri sau tratative nu sunt posibile.

6. În procesul de cercetare am demonstrat pas cu pas viabilitatea ipotezei formulate. Așadar, am stabilit că discursul identitar constituie dimensiunea dominantă a operei lui Gurie Grosu, iar traseul său profesional ne oferă dovezi de competențe și performanțe pe direcțiile complementare: cea a Ortodoxiei și cea a revirimentului național al basarabenilor. Itinerarul Mitropolitului Gurie, analizat în diverse ipostaze în toate compartimentele capitolului trei și patru, constituie dovada vredniciei creștine și a patriotismului românesc, astfel că și din perspectiva promovării și consolidării reperelor de unitate spirituală, națională și culturală a românilor prin Biserică Ortodoxă, personalitatea ierarhului Gurie este una reprezentativă și relevantă pentru istoria Basarabiei. Figura Mitropolitului Gurie este proeminentă printre cele ale fruntașilor mișcării de revigorare național-culturală din Basarabia din prima jumătate a secolului al XX-lea.

7. Vicisitudinile vremurilor au pus bariere care păreau de nedepăşit în calea memoriei noastre identitare. În contextul restituirilor și recuperărilor valorice, demarate acum mai bine de trei decenii, activitatea Mitropolitului Gurie este privită şi analizată din perspectivă multiaspectuală: istorică, religioasă, lingvistică şi sociologică în contextul larg – al istoriei poporului român și în cel restrâns – al istoriei Basarabiei. Discursul identitar al operei și multitudinea de activități instructiv-culturalizatoare ale Mitropolitului Gurie constituie o valoare de importantă mărime ce poate oferi noi deschideri pentru cercetarea istoriei noastre.

8. Mitropolitul Gurie a contribuit la fundamentarea construcției identitare românești în Basarabia prin multitudinea de lucrări publicate, prin activitatea de zi cu zi care era foarte cuprinzătoare și depășea cadrul Bisericii, soluționând și probleme ale progresului social. Dovada

că a gestionat pe cât a reușit de eficient construcția identitară denotă și schimbările radicale pe care autoritățile sovietice din RSSM le-au impus ulterior în acest context. Ele au fost orientate să influențeze societatea prin procesul educativ-formativ, impunând distorsionări identitare prin mijloace de la cele violente până la cele mai absconse. Actualmente, acestea sunt încă dificil de depășit, deoarece trei-patru generații la rând au fost înstrăinate de rădăcinile lor firești: prin instruire, prin propagandă perpetuă, prin constrângere, reprimare, oprimare, deportare. În consecință, construcția identitară a asimilat falsuri și carențe, pe care doar un discurs identitar corect întocmit și promovat cu chibzuință le poate înlătura.

9. Cercetarea operei lui Gurie Grosu prin prisma discursului identitar, analiza lucrărilor sale reprezentative, oferă modele de discutare și explicare a problemelor esențiale pentru viața religioasă, dar și laică a enoriașilor. Privite ca instrumentariu de construire și promovare a identității colective, ele cuprind eventuale posibilități de consolidare a memoriei colective. Gurie Grosu viza reperele de legitimare identitară grav afectate de sistemul autocratic care dominase circa 100 de ani teritoriul dintre Prut și Nistru. Relevarea jaloanelor pe care s-a axat discursul identitar promovat constant de către Gurie Grosu, indiferent de circumstanțele ostile acestui demers, a facilitat elaborarea mostrelor de analiză și crearea platformelor de consens. Ele au fost deduse în baza discursului său perpetuat pentru consolidarea reperelor identitare ale românilor din Basarabia în prima jumătate a sec. al XX-lea, care ar putea fi utile și în contextul geo-politic dificil în care se află actualmente Republica Moldova.

10. Într-un cadru mai larg, cel al neoretoricii, care ne-a oferit instrumentarul de cercetare, considerăm necesar să oferim un exemplu concret de platformă de consens. Elocvente în acest sens au fost evenimentele academice și culturale, pe care le-am organizat sau la care am participat în calitate de expert, autor de cărți sau conferențiar*. Cel mai relevant a fost Simpozionul național dedicat celebrării a 130 de ani de la nașterea Mitropolitului Gurie Grosu, din 28 martie 2007. Acest eveniment a avut o semnificație aparte într-un moment critic, în care relațiile dintre cele două mitropolii ortodoxe din Republica Moldova erau serios afectate, iar reducerea dialogului statului cu una dintre cele două instituții ecleziastice devenise jenant nu doar în interior, ci și în afara țării, dosarul Mtropoliei Basarabiei fiind pe rol la CEDO. Simpozionul științific de comemorare a înaltului prelat (apropo, pe care îl revendică în continuare ambele mitropolii) a oferit și ocazia unor dezbateri științifice, întâlniri și comunicări colegiale între preoți, profesori de istorie, reprezentând ambele mitropolii. Considerăm acest eveniment, cu rezonanță socială, o dovadă a funcționării platformelor de consens, pe care se pot

regăsi, în anumite condiții, chiar și părțile adverse sau antagoniste. Experiențele culturale ulterioare, de evocare a personalității Mitropolitului Gurie Grosu (evenimente legate de prezentările de carte, ale celor trei volume ale trilogiei (Vol. I – 2008; vol. II – 2017; vol. III – 2018), premiera documentarului „Gurie. Mitropolitul" (20.02.2020), comemorările, conferințele, mesele rotunde, lansarea volumului IV, al culegerii de articole de Gurie Grosu și despre el „Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul", în 2022 ș.a.m.d.) au constituit și ele punți de spiritualitate comună.

Concluziile formulate ca urmare a cercetării noastre permit înaintarea anumitor **recomandări** în vederea valorificării rezultatelor cercetării pe domenii concrete. Ele țin, *primo*, de modul de elaborare de cursuri universitare, în reformularea de curriculă pentru instituțiile pedagogice; *secundo*, de modalitățile de utilizare a valențelor discursului identitar verificat în timp și în condiții cu grad sporit de similitudine cu contextul actual; *tertio*, de aplicare a strategiilor discursive axate pe valori relevante în domenii adiacente istoriei.

1. *Pentru factorii de decizie*: problema derutei identitare a cetățenilor Republicii Moldova, insidioasă pe o lungă perioadă de timp, readusă în atenția noastră de circa patru decenii, contrar intențiilor bune și a eforturilor ferme, nu este încă soluționată. Problema apartenenței confesionale la Ortodoxie este și ea la răspântie: azi mai mult decât ieri. Actualmente, aceste probleme sunt resimțite mai acut sub presiunea rigorilor procesului de aderare la Uniunea Europeană. Dacă până la declanșarea conflictului în Ucraina, sub unghiul unui potențial nesolicitat încă suficient problema era amânată sau marginalizată, actualmente, oscilarea browniană a concetățenilor noștri între Est, Vest și neutralitate solicită tot mai mare aflux de forțe de investigare și implicare pe varii domenii: istoric, politic, lingvistic, sociologic, etnologic etc. Este imperioasă elaborarea unui proiect de stat, panoramic pentru toate domeniile de dezvoltare ale Republicii Moldova, pentru configurarea unui discurs identitar, având la temelie o platformă de consens bine stabilită (altădată aceasta se numea „idee națională"), de pe care să derive alte platforme de consens pe domenii aparte.

2. Pentru domeniul didactic: din perspectivă istorică, problema identității basarabenilor, dominantă mai bine de două secole, a devenit critică mai ales după căderea imperiului sovietic, prin declanșarea războiului de pe Nistru, a conflictului din sudul republicii, prin menținerea, de către forțe externe, a amenințării cu procesul de federalizare al Republicii Moldova ș.a.m.d. Conștientizând că aceastea sunt consecințele derutei identitare, permanentizate prin constrângeri de ordin politic, economic și cultural din afara țării, dar susținute și din interior de forțe ostile

discursului identitar românesc, trebuie să fortificăm eforturile de a-l cunoaște, de a-l promova și a-l consolida. Încă de pe băncile școlii să se însușească valențele de neclintit ale discursului identitar (nu declarativ ca în montajele muzical-literare de Ziua Națională sau de Ziua Unirii), ci performant, tenace și sistematic, trăit empatic, pe care să-l dezvoltăm în scară graduală în etapele gimnaziale și liceale, prin elaborarea de programe de studii, prin antrenarea în laboratoare și ateliere de restaurare a memoriei colective. De exemplu, reeditarea literaturii didactice a lui Gurie Grosu (actualmente pictorul și graficianul Lică Sainciuc a venit cu inițiativa re-editării primului abecedar cu grafie latină al Arhimandritului Gurie); revalorificarea literaturii catehetice (așa cum deja se face în România: amintim că lucrarea lui Gurie Grosu „Rugăciunile și lămurirea lor", apărută în anul 1920, a avut două ediții în ultimii 12 ani la editura „Christiana" (numindu-se acum „Carte de înțelegere a rugăciunilor de toate zilele şi a slujbelor bisericeşti").

3. Pentru domeniul științific: rezultatele cercetării s-ar regăsi plenar într-un proiect național de elaborare și promovare a discursului identitar prin valorificarea modelelor existente deja, precum cel invocat în această lucrare – exemplul edificator al Mitropolitului Gurie (Grosu). Revalorificarea integrală a operei Mitropolitului Gurie al Basarabiei, anii de viață ai căruia acoperă exact perioada aflată mult timp în conul de umbră al cercetării istorice obiective – prima jumătate a secolului al XX-lea, s-ar putea realiza pe mai multe planuri, nu doar a celui ecleziastic, de mare actualitate azi. Este iminentă introducerea tematicii axate pe opera sa în programele de studii din instituțiile teologice, facultățile de istorie, instituțiile pedagogice și la diverse cursuri de masterat. Acest proces, de meticuloasă investigare, necesită să fie asigurat de un solid suport documentar și logistic.

4. Pentru instituțiile ecleziastice: revenirea postumă a personalității Mitropolitului Gurie în circuitul valoric românesc este firească în contextul actual al democratizării societății și considerăm că acest proces trebuie dezvoltat și susținut prin activități adiacente celor didactice și de cercetare, cu pronunțat caracter aplicativ: înființarea unor centre de oratorie sacră pentru susținerea slujitorilor bisericii și a tinerelor talente, fondarea de asociații filantropice, proiecte comunitare de ameliorare a comunicării, de asanare a mediului ambiant, de popularizare a lucrărilor ierarhului etc.

Finalmente, lucrarea demonstrează că discursul identitar promovat prin opera și activitatea Mitropolitului Gurie (Grosu) a influențat substanțial revirimentul național din Basarabia în prima jumătate a sec. al XX-lea. Prin condiția sa de ierarh cărturar, misionar convins, promotor al misiunii culturalizatoare a bisericii, alcătuitor de manuale, traducător de

lucrări ecleziastice, cercetător al istoriei naționale, militant pentru cauza națională, personalitatea sa devine reper esențial pentru memoria colectivă, valoare de patrimoniu național. Imaginea înaltului prelat poate servi drept model de atitudine și demnitate atât pentru slujitorii bisericii, pentru cercetători, pentru pedagogi, cât și pentru noi toți. Puntea de spiritualitate comună, oferită de modelele de discurs identitar al personalității emblematice Mitropolitul Gurie (Grosu) ca edificator al mentalului colectiv, are o conotație dublă – de liant pe verticală, prin restaurarea memoriei sociale, și pe orizontală – rolul de liant între cele două instituții ale Ortodoxiei din Republica Moldova și comunitățile enoriașilor din jurul lor.

Lipsa sau inaccesibilitatea încă a unor surse de documentare au devenit impedimente, în special, pentru elucidarea genezei și desfășurării „cazului Gurie". Astfel, dosarul „Cazul Gurie Grosu" din Arhivele Sfântului Sinod nu poate fi cercetat încă, iar dosarul pe același caz în arhivele Înaltei Curți de Justiție nu e de găsit*[727]. Dar cea mai mare parte a materialului de arhivă, nemijlocit dosarul deschis chiriarhului în 1936, descoperit într-o arhivă de la Odesa, despre care ziarul „Raza"[728] din Chişinău scria că era foarte voluminos şi cuprindea biografia, fotografiile Î.P.S.S. şi zeci de puncte de acuzare în cele câteva sute de pagini, așa și nu a fost localizat. Cercetătoarea Elena Chiaburu consideră că „Din cauza cenzurii impuse de regimul comunist și de o parte, și de alta a Prutului, chestiunea (referire la „Cazul Gurie Grosu", *n.n.*) este astăzi puțin cunoscută, fiind în același timp dificilă atât din punct de vedere politic cât și religios. Cert este însă că analiza vieții și a operei Mitropolitului Gurie trebuie plasată în contextul adecvat: al istoriei României întregite și abia ieșite din Primul Război Mondial, al istoriei Basarabiei după un secol de stăpânire rusească, dar și al dreptului canonic"[729]. Informațiile colectate despre această parte din viața ierarhului ne-au conturat doar cadrul vast al problematicii „Cazului...", pe care l-am developat în paragraful 2 din Capitolul 3. De asemenea, continuă căutările arborelui genealogic, întocmit de chiar Mitropolitul Gurie, despre care se găsesc mărturii la Constantin Tomescu, Eugen Coșeriu, Boris Buzilă. Rămân în conul de umbră și alte aspecte, asupra unora deja au demarat cercetări temeinice la facultățile de teologie din România. Așa stând lucrurile la etapa dată, putem conchide că sunt încă multe aspecte de cercetat și alte ipoteze de elucidat în viitoarele cercetări și pentru eventuali tineri studioși în căutarea adevărului istoric.

[727]*Sunt variantele de răspuns la solicitarea subsemnatei și ale doctorandului Lucian Corduneanu.
[728] *Raza*, nr. 625, 2-9 august 1942.
[729] Elena Chiaburu. *Câteva considerații pe marginea trilogiei...,* p. 89.

TABELUL nr. 1.

MITROPOLITUL GURIE (GROSU) – JALOANE DE PARCURS

1877, 1 ianuarie – La Nimoreni, jud. Lăpuşna, în familia cântăreţului bisericesc Ştefan Grosu și a soției sale Ecaterina Tănase, se naște Gurie Grosu (viitorul Mitropolit al Basarabiei), dându-i-se numele de botez Gheorghe.

1898 – Absolveşte Seminarul Teologic din Chişinău.

1902 – Absolvește Academia Duhovnicească din Kiev.

1902, 16 septembrie – La vârsta de 25 de ani este numit misionar eparhial, post special cu sediul la Mănăstirea Noul Neamţ (s. Chițcani, jud. Bender).

1902, 27 noiembrie – Este călugărit cu numele Gurie la Mănăstirea Noul Neamţ.

1902, 6 decembrie – Este hirotonit ierodiacon şi apoi ieromonah.

1903

Vizite misionare în parohii:

8-13 august – Vizitează comuna Ruseştii Noi (preot paroh Vasile Gobjilă).
15 august – Vizitează Mănăstirea Sfântul Neamţ, împreună cu călugări din Basarabia, Podolia şi Herson.
10 septembrie – Ține predici în Casa Arhierească a Reşedinţei Episcopale din Chişinău şi Biserica „Sf. Teodor Tiron”.
15-24 septembrie – În diverse biserici din Chişinău, ține predici despre *Taina minunilor divine* şi *Istoria Icoanei făcătoare de minuni din Hârbovăţ*.
6-15 noiembrie – Vizitează localitatea Akkerman (Cetatea Albă), desfășurând activitatea sa misionară cu molocanii şi baptiştii.
18-22 noiembrie – Efectuează o vizită misionară la Soroca.
23 noiembrie – De ziua hramului bisericii, vizitează localitatea Floreşti, unde preoţea Vasile Guma.
24 noiembrie – Vizitează localitatea Mileşti, unde preoţea Eugen Gobjilă.
4-5 decembrie – Prin Ucazul Consistorului Duhovnicesc din Chişinău, este trimis să viziteze localitatea Sămăşcani, jud. Orhei.
15 decembrie – Vizitează localitatea Corjevo, fiind invitat de preotul Feodor I. Petrovici.

1904

Iunie – În calitate de misionar eparhial, întreprinde o vizită în România. Merge la mai multe lăcașuri bisericești, iar la Mănăstirea Putna participă la comemorarea a 400 de ani de la moartea Domnitorului Ștefan cel Mare. La Sinaia are întrevederi cu Regele Carol I al României și cu prințul moștenitor Ferdinand.

1905

Octombrie – În Duma orășenească din Chişinău, ține un discurs despre atitudinea Bisericii față de Manifestul din 17 octombrie 1905.

30 octombrie – Publică în „Бессарабская жизнь” (Viața Basarabiei) articolul „O scumpă autorizaţie”, privind necesitatea revenirii limbii moldoveneşti în Biserică şi Şcoală.

21 noiembrie – Congresul Eparhial alege o comisie specială cu misiunea reactivării Tipografiei Duhovniceşti, în componenţa căreia este ales ieromonahul Gurie, împreună cu protoiereii Constantin Popovici, Mihail Plămădeală, preoţii Constantin Parfentiev, Alexandru Baltaga şi Mihail Cecan.

1906

Aprilie – Conducerea Seminarului Teologic din Chişinău constituie o Comisie specială, în vederea întocmirii unui program privitor la „predarea limbii moldoveneşti în seminar”, având ca membri pe

protoiereul Constantin Popovici, preoții V. Glavan, Alexandru Baltaga, Macarie Untul şi misionarul eparhial Gurie Grosu.

30 mai – Gurie Grosu este ales Preşedinte al Societăţii Istorico-Arheologice Bisericești din Basarabia.

26 octombrie – Este momentul inaugurării oficiale a Tipografiei Eparhiale (demers realizat cu efortul tenace al viitorului mitropolit al Basarabiei), pentru care stareţul Porfirie de la Mănăstirea Dobruşa oferise o clădire, pe care mănăstirea o are ca proprietate în Chişinău.

1907

1 mai 1907-3 iunie 1908 – Este tipărită *Psaltirea* de la Chişinău (după ediţia *Psaltirii* de la Neamţ), realizată de Macarie Untul, Grigore Constantinescu şi Gurie Grosu, ultimul asumându-şi responsabilitatea pentru versiunea finală.

– Ieromonahul Gurie tipăreşte în patru numere din „Buletinul Eparhiei Chișinău" (Кишиневские Епархиальные Ведомости, KEB) studiul *Momente esențiale din istoria tipăririi de carte în Basarabia* („Главнейшие моменты в истории молдавского книгопечатания Бессарабии": KEB, 1907, nr. 2, pp. 57-62; KEB, 1907, nr. 3, pp. 107-112; KEB, 1907, nr. 4, pp. 139-146; KEB, 1907, nr. 5, pp. 173-178).

– Ieromonahul Gurie publică articolul *Jurnalul duhovnicesc – necesitatea imperioasă a Eparhiei Chișinău* („Духовный журнал на молдавском языке – насущная потребность Кишиневской паствы": KEB, 1907, nr. 16-17, pp. 555-558).

– Ieromonahul Gurie publică articolul *Colonia tolstoienilor în Basarabia* („Колония толстовцев в Бессарабии": KEB, 1907, nr. 38, pp. 1293-1296).

- În baza Ucazului Sf. Sinod (Nr. 15441) din 20 decembrie 1907, se aprobă demersul prin care se solicita permisiunea de a tipări revista „Luminătorul", având ca redactori pe protoiereul Constantin Popovici şi ieromonahul Gurie, iar cenzor – pe Simion Muranevici.

1908

Ianuarie – Apare primul număr al revistei „Luminătorul".

Începutul anului – Este editată *Cartea de învăţătură despre legea lui Dumnezeu*, care reprezintă primul său manual.

Martie – Sunt publicate în nr. 3 al revistei „Luminătorul" articolele *Buna Vestire* și *Adevărul va birui pe toate*, dedicate sfintelor sărbători pascale.

6 mai – Cu prilejul zilei de naştere a împăratului Nicolai II, publică articolul *Dragostea frăţească, frica lui Dumnezeu şi cinstirea stăpânilor numaidecât trebuie pentru bunăstarea împărăţiei.*

Octombrie – Publică articolul *Ce ne trebuie nouă* („Luminătorul", 1908, nr. 10).

Noiembrie – În „Luminătorul" (1908, nr. 11) apare articolul *Documente în limba moldovenească* (Semnat: *Documente arătate de starşinaua Obștei Bisericești de Istorie și Arheologie, Ieromonahul Gurie*).

1909

Mai – Pentru bogata activitate cărturărească şi de misionar, Gurie Grosu este hirotonit Arhimandrit.

31 mai – Vede lumina tparului abecedarul cu caractere chirilice *Bucoavna moldovenească* (80 de pagini, cu ilustraţii), a doua sa carte didactică.

Noiembrie – Publică articolul *Împotriva sectanţilor* („Luminătorul", 1909, nr. 11).

16 decembrie – Pentru „activitatea de separatism faţă de Rusia", Arhimandritul Gurie este exilat într-o mănăstire din gubernia Smolensk.

Decembrie – Publică în „Luminătorul” două articole: *Învăţături la ziua Sfântului Nicolae făcătorul de minuni şi a preablagocestivului Domn Împărat Nicolai Aleksandrovici* și *Celor care răpșesc că ostenelile lor nu se prețeluiesc* („Luminătorul”, 1909, nr. 12).

1910

20 februarie – Este numit director al Școlii Normale bisericeşti din Alexandrovsk-Gruşevsk, gubernia Donului. În această calitate este decorat cu ordenul Sf. Ana, gradul III.

– Publică în limba rusă *Momente esențiale din istoria tipăririi de carte în Basarabia* („Главнейшие моменты в истории модавского книгопечатание в Бессарабии”, ТБЦИАО, 1-й вып., Кишинев, 1910; extras din KEB, nr. 2, 3, 4 și 5, 1907).

– Este tipărită cu caractere chirilice *Cartea de citire cu ştiinţe din gramatica moldovenească,* cel de-al treilea manual al lui Gurie Grosu.

1911

– Continuă să studieze în exil istoria națională, elaborează studii, scrie articole pentru revistă.

– Este tipărită în limba rusă, la Tipografia Eparhială, lucrarea *Istoria Mănăstirii Noul-Neamț* („История Ново-Нямецкого Свято-Вознесенского монастыря”), 160 pagini, cu ilustraţii.

– Publică omilia *Vin nou în foi vechi* („Luminătorul”, 1911, nr. 4).

1912

– La Moscova, se închină la moaștele Sfântului Mitropolit Alexie, care se aflau la Mănăstirea Ciudov.

– Scrie articolul *Împotriva aşa-numitei mişcări de la Balta* („Luminătorul”, 1912, nr. 4, p. 11).

1913

– Publică *Axionul la sărbătoarea Naşterii Domnului Iisus Hristos* („Luminătorul”, 1913, nr. 12);

1914

– În incinta Școlii Normale duhovnicești din Alexandrovsk-Gruşevsk este amplasat un spital militar pentru ostașii răniți în luptele din Primul Război Mondial. Gurie Grosu le alină suferințele, discută cu soldații basarabeni, se roagă împreună.

Decembrie – Demisionează pentru a veni mai aproape de Basarabia.

Decembrie – Activează în calitate de director la Școală Normală din Șamovka, gubernia Herson.

1915, 1916

– În anii de exil vizitează Basarabia: redacția revistei, colegii și familia.

– Publică două articole: *Starea inimii omului care întru pocăință petrece viața* („Luminătorul”, 1915, nr. 6) și *Sfârşitul dreptului* („Luminătorul”, 1915, nr. 10, cu prelungiri și în alte numere din 1916).

1917

Martie – Revine la baştină, în Chişinău.

Octombrie – Publică *Abecedarul moldovenesc pentru anul întâi de şcoală,* în tiraj de 50 000 exemplare, primul abecedar cu caractere latine din Basarabia (Chişinău, Tipografia Societăţii culturale a românilor din Basarabia).Tot în acest an apare şi partea a II-a a abecedarului.

– Începe să predea limba română la Liceul nr. 3 de băieți din Chișinău.

21 noiembrie – La deschiderea ședințelor Sfatului Țării, slujește un Te-Deum și ține o înălțătoare cuvântare în limba română.

1918

16 februarie – Îi este încredinţat postul de secretar de stat la Ministerul de Justiţie şi Culte a Republicii Democratice Moldovenești.

16 iunie – Este emisă *Cartea pastorală a Sfântului Sinod al Bisericii Autocefale Ortodoxe Române*, semnată de toți membrii Sf. Sinod și de Ministrul Cultelor, în numele Guvernului României.

– Apare ediția a II-a a *Abecedarului moldovenesc pentru anul întâi de şcoală.*

4 iulie – La Iaşi, este ales şi hirotonit Episcop vicar cu titlul de *Botoşăneanul* şi se numeşte oficial Arhiereul Gurie, Vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

1919

– Publică *Cuvioasa Maica noastră Parascheva cea nouă. Viața, moaștele și minunile ei*. (Iaşi, Tipografia Naţională M. M. Bogdan).

– În titlul unui *Cuvânt...,* tipărit fără datare, Gurie se intitulează deja „Gurie Grosu Botoşăneanul, Vicarul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei şi locţiitor al Vicarului de Bălţi din Basarabia".

Decembrie – Arhimandritul Gurie este chemat la Chișinău de la Iași, unde era arhiereu vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

1920

1 ianuarie – Î.P.S. Nicodim se retrage din scaunul episcopal din Chișinău. Episcopul Vicar Gurie Grosu este rânduit de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române să conducă Arhiepiscopia Basarabiei.

Ianuarie – Publică *Lepădaţi cuvântul de hulă şi de ruşine din inimile voastre* („Luminătorul", 1920, nr. 1, continuare în numărul 1 din 1921).

20 februarie – Episcopul vicar Gurie Grosu este ales de către Congresul eparhial al preoților și mirenilor din Basarabia ca arhiepiscop.

Iulie – Apare *Cuvântare la întâmpinarea Regelui Ferdinand şi Reginei Maria în catedrala oraşului Chişinău.*

– Publică în revista „Luminătorul" un șir de articole: *În privința predării religiei în școlile primare* (1920, nr. 7); *Îndemn către cucernicii preoți și către cântăreții bisericești din Basarabia ca să învețe pe tineri rugăciunile moldovenești* (1920, nr. 8); *Intervenție pentru expedierea „Luminătorului"* („Luminătorul", 1920, nr. 10); *Despre calendarul bisericesc pe anul 1921* („Luminătorul", 1920, nr. 11).

25 decembrie – Arhimandritul Gurie este confirmat ca Arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului, prin înaltul decret regal al M.S. Regele Ferdinand I.

– Apare cartea *Rugăciunile şi lămurirea lor*, un adevărat Catehism, „alcătuit de Î.P.S. Gurie, Arhiepiscopul Chişinăului şi Hotinului".

1921

16 mai – Instalarea în scaun a Arhiepiscopului Gurie.

– Efectuează vizite canonice în Camencea, Geamăna, Sălcuța, Strășeni, Vărzărești, Sireți, Coșernița, Vadul lui Vodă, Corjova, Dubăsari, Cimișeni, în cadrul cărora s-au făcut hirotonii în preoţi și diaconi.

Septembrie – Congresul General Eparhial al Basarabiei sub conducerea Arhiepiscopului Gurie Grosu discută conceptul și adoptă decizia despre înființarea la Chișinău a Academiei Teologice, lucru mult tergiversat în continuare.

1923

– Re-publică în română studiile inițial scrise în limba rusă: *Câteva extrase din arhive despre şcolile bisericeşti în Basarabia, înaintea anexării ei de către Rusia* şi *Starea clerului în Basarabia în timpul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni,* în „Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti", nr. 1.

– Publică în colecţia „Biblioteca creştinului dreptcredincios”, în broşuri aparte, articolele *Cinstirea duminicii şi a sărbătorilor* şi *Păcatul sudalmelor şi vorbelor urâte.*

1924

– În „Luminătorul” apare articolul: *Despre averile clerului din Basarabia* („Luminătorul”, 1924, nr. 5).

– La ședința Sfântului Sinod, rostește cuvântarea *Despre concordatul cu Papa şi Starea Bisericii Ortodoxe* („Luminătorul”, 1924, nr. 11).

– Publică articolul *Despre omul „trupesc”, „sufletesc” şi „duhovnicesc”* („Luminătorul”, 1924, nr. 16).

1925

Februarie – Devine Cavaler al Ordinului „Coroana României”, în gradul de Mare Cruce, conferit prin Decret Regal pentru susținerea pe care a arătat-o în chestiunea ridicării Bisericii Ortodoxe Române și înființării Patriarhiei Române.

– Emite circulare și directive pentru intensificarea activității culturale și misionare în parohii, cu concursul *Fundației culturale Principele Carol*, implicarea plenară a preoțimii în promovarea valorilor naționale, asigurarea bibliotecilor cu cărți în limba română, organizarea de conferințe duminicale ș.a.m.d.

– Muncește intens pentru deschiderea la Chișinău a Facultăţii de Teologie.

1926

Ianuarie şi februarie – Publică două pastorale: *Carte pastorală despre calendarul îndreptat* şi *Cartea pastorală despre calendar*, în care luminează şi povăţuieşte arhipăstoriţii să urmeze hotărârea Sfântului Sinod din decembrie 1925 despre obligativitatea respectării calendarului de stil nou.

8 noiembrie – Ține o cuvântare la deschiderea cursurilor nou-înființatei Facultăţi de Teologie. Mai multe materiale în legătură cu inaugurarea la Chișinău, pe 8 noiembrie 1926, a Facultății de Teologie au fost publicate în revista „Luminătorul” (1926, nr. 22, pp. 1-63).

1927

Ianuarie – au loc diverse solemnități cu ocazia jubileului Î.P.S. Gurie, reflectate în paginile revistei „Luminătorul”: *Arhipăstorul nostru împlinește 50 de ani* (Alexandru Srebreanschi. În: „Luminătorul”, 1927, nr. 1-2, pp. 65-68); *Sărbătoarea unui pătrat de veac de activitate obștească a Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop Gurie al Chișinăului* (Constantin Tomescu. În: „Luminătorul”, 1927, nr. 19, pp. 65-92); *Cu ocazia jubileului Î.P.S. Arhiepiscop Gurie* (Protopop Iconom Leon Trofimov. În: „Luminătorul”, 1927, nr. 20, pp. 39-41); *O solemnitate duhovnicească* (Idem. În: „Luminătorul”, 1927, nr. 20, pp. 41-44); *Ziua patronului Î.P.S. Sa Mitropolit Gurie* (Pr. D. În: „Luminătorul”, 1928, nr. 1, 1930, pp. 23-26).

1928

28 aprilie – Mitropolitul Gurie este înălţat la treapta de Mitropolit al Basarabiei. Constantin N. Tomescu reflectă în detalii acest eveniment în revista „Luminătorul”, prin relatarea *Mitropolia Basarabiei. Învestirea şi instalarea întâiului ei titular, Î.P.S. Mitropolitul Gurie* („Luminătorul”, 1928, nr. 10, pp. 1-56).

– În noua calitate Mitropolitul înfăptuiește un șir de vizite canonice la bisericile și mănăstirile din Basarabia.

1929

Ianuarie – Apare un apel-document *Pentru Basarabia,* semnat de Mitropolitul Gurie ș.a. („Arhivele Basarabiei”, 1929, nr. 2, pp. 86-87).

Octombrie – La inițiativa și cu efortul Mitropolitului, la Chișinău apare o nouă revistă bisericească – „Misionarul”, cu prefaţa *Cunoaşteţi adevărul,* semnată de Gurie Grosu.

Decembrie – Mitropolitul Gurie inspectează mănăstirile Hârjauca, Răciula, Noul-Neamț. Se fac slujbe Arhierești în satele Ruseștii Noi din jud. Lăpușna și Curăteni din jud. Orhei, cu ocazia sfinţirii noii biserici.

În raza orașului Chișinău, Chiriarhul vizitează bisericile *Înălţarea Domnului, Sf. Mare Mucenic Dimitrie,* iar în capelele școlare se țin slujbe arhierești.

1930

– Publică *Cartea pastorală despre rătăcirea unor clerici şi mireni spre dezbinare religioasă* şi traduce din limba rusă *Treptele „Scării" cuviosului Ioan Scărarul.*

– Publică în mai multe numere ale revistei „Misionarul" traducerea lucrării Mitropolitului Antonie Hrapovițchi „Spovedania sau mărturisirea păcatelor" (publicarea va continua și pe parcursul anului 1931).

1931

Sfârșitul lunii mai – Face vizite canonice în parohiile din jud. Lăpușna: Tătărești, Gălești, Vărzărești, Pitușca, Păulești, Nișcani, mănăstirea Hîrjauca și satele Mândra, Hîrjauca, precum și parohia Palanca, din care fac parte aceste două sate, oficiind serviciul divin la mănăstirea Hîrjauca în ziua de 30 mai, cu prilejul patronului său „Înălţarea Domnului".

9 iunie – Î.P.S. Gurie vizitează mănăstirea de maici Hirova, unde oficiază Sf. Liturghie, sfinţind și un izvor nou, construit în ograda mănăstirii.

28 și 29 iulie – Vizitează parohiile și satele din jud. Lăpușna: Togatin, Cruzești, Budești și Cimișeni, în ultima parohie sfinţește biserica de ziua Sf. Apostoli Petru și Pavel și oficiază Sf. Liturghie.

19-24 august – Î.P.S. Gurie vizitează parohiile din jud. Tighina: Delacău, Puhăceni, Șerpeni, Speia, Teliţa, Cobusca-Nouă, Cobusca-Veche; satele Botnărești, Chirca, Ţânţăreni, Nicolaevca, Bulboaca, Boșcana-Veche, Calfa, Gura Bâcului, Varniţa, Gherboveţ, Fârlădeni, Gâsca, Tănătari, Ursoaia, Chircăești, Hajimus; parohia cimitirului din orașul Tighina, biserica-catedrală din orașul Tighina, biserica Sf. Petru și Pavel, închisoarea și suburbia Petrogrilovca.

24 august – Oficializează slujba arhierească în Catedrala din Tighina.

8 și 9 septembrie – Vizitează Mănăstirea Curchi, satele Cobâlca, Voinova, Chirianca, Zubrești, Recea și Micăuţi din jud. Orhei.

28 septembrie – Sfințește noua biserică din parohia Teliţa, jud. Orhei.

5 octombrie – Sfinţește biserica din satul Obileni, care ține de parohia Nemţeni, jud. Lăpușna. La întoarcere, vizitează parohia Lăpușna.

12 octombrie – Sfințeste biserica din parohia Nește, jud. Orhei. După sfinţire, vizitează parohiile Ignăţei și Scorţeni din același județ.

6 decembrie – Sfințește „Casa Naţională" din Nisporeni, jud. Lăpușna.

7 decembrie – Face o slujbă arhierească în Mănăstirea de maici Vărzărești.

1932

– **Vizite prin parohii,** fără itinerar, un fel de inspecţii inopinate: Logănești, Drăsliceni, Telești, Mănăstirea Curchi, Mana, Isacova de Sus și de Jos, Chipercenii de Sus și de Jos, Slobozia, Bieşti din jud. Orhei și Durlești, Ulmu, Drăgușenii Noi și Mănăstirea Căpriana, jud. Lăpușna.

– **Vizite canonice**, conform itinerarelor: Tudora, Seliștea, Călărași sat, Hîrjauca mănăstire – jud. Lăpușna; Ceuleni, Iagoreni, Ghiduleni, Cuizăuca, Cogălniceni, Pereni, Trifești, Gordinești, Pripiceni schit, Pripiceni-Răzești, Ignăţei, Târșiţei, Ordășei, Brânzeni, Vadul-Leca, Verejeni, Crăsnășeni, Telenești-Târg, Tabăra-mănăstire, Leșeni, Hulboaca, Puţuntei, Dâșcova, Morozeni – jud. Orhei.

13 octombrie – Face o vizita specială la Școala de Agronomie Cucuruzeni, jud. Orhei. Î.P.S. Gurie donează școlii icoana Maicii Domnului (copia Icoanei Făcătoare de minuni din Hârbovăţ) spre a fi așezată în sala de rugăciuni. Icoana este sfinţită în prezenţa corpului didactic, în frunte cu directorul, și a elevilor școlii.

4 octombrie – Sfințește bisericile din s. Costești, jud. Lăpușna.

1 noiembrie – Face o vizită canonică la Mănăstirea Răciula.

29 noiembrie – Efectuează vizite canonice în următoarele localități: mănăstirile Noul-Neamţ, Curchi; parohiile Căușenii-Noi, Căușenii-Vechi, Plop-Știubei, Cârnăţeni și Căinari din jud. Tighina. Cu prilejul zilelor de hram, în bisericile mănăstirești se fac slujbe arhierești solemne. La Cârnăţeni sfinţește biserica, restaurată după un incendiu. La Căinari Î.P.S. Mitropolit prezidează conferinţa pastorală a cercului II, jud. Tighina.

1933

Ianuarie – Cu prilejul aniversării a 25-a de la apariţia primului număr al revistei „Luminătorul", publică articolul *Amintiri în legătură cu apariţia revistei „Luminătorul".*

11 iunie – Vizitează parohia Cimișeni, jud. Lăpușna, unde săvârșește Sfânta Liturghie, iar după slujbă sfințește locul și așează piatra de fundament pentru căminul cultural.

23 iunie – Vizitează biserica din Călărași-Târg.

24 și 25 iunie – Face slujbe arhierești în Mănăstirea Frumoasa. În calea spre Chișinău a vizitat Mănăstirea de maici Răciula.

19 iunie – Î.P.S. Sa este invitat de Consiliul parohial din Căușenii-Noi să oficieze Sf. Liturghie, fiind ziua hramului localității.

29 iunie – Vizitează parohiile Simionești și Ermoclia.

26 august – Vizitează parohiile Buţeni, Fârlădeni și Gura Galbenă.

27 august – Oficiază Sf. Liturghie în biserica „Sf. Gheorghe" din Gura Galbenă, Mitropolitul Gurie făcând hirotonii în diacon și preot ale părinţilor din Mănăstirea Căpriana. În aceeași zi sunt vizitate parohiile Caracui și Sărata-Galbenă.

8 septembrie – Cu prilejul zilei de hram, Î.P.S. Gurie oficiază Sf. Liturghie la Mănăstirea Curchi.

10 septembrie – În calea spre Orhei, vizitează biserica din Seliște, unde oficiază Sf. Liturghie și sfinţește un ierodiacon din Mănăstirea Curchi.

15 septembrie – Vizite în satele Biciușca, Horodiștea, Slobozia Horodiștei, Mănăstirea Ţipova și Izvoare.

1934

27 ianuarie – Face o vizita canonică la Ismail, scaunul episcopesc sufragan al Mitropoliei Chișinăului, unde este întâmpinat de prefectul județului și de toate autorităţile locale, în frunte cu clerul. În curtea catedralei sunt prezente toate școlile din oraș.

14 februarie – La Bucureşti, în cadrul Societăţii „Tinerimea română", rostește o cuvântare la tema *Unitatea etnică a României faţă de revizionism.*

20 și 21 iulie – Oficiază o slujbă la Mănăstirea Hâncu, cu hirotonii de preoţi și diaconi. În aceeași zi este oficiată privigherea la parohia Pereni.

– Are loc Sfinţirea schitului nou „Mitropolit Gurie" și vizita canonică" („Luminătorul", 1934, nr. 12, pp. 838-846);

12 decembrie – Are loc prima anchetă, efectuată de Adunarea Eparhială din Chișinău, care începe șirul de anchete pe marginea neregulilor din mitropolie, ceea ce a dat startul așa-numitului „Caz Gurie Grosu".

1936

25 ianuarie – Ministrul-Secretar de stat la Departamentul Cultelor și Artelor Al. Lapedatu semnează decizia privind anularea Jurnalelor Mitropolitului Gurie din 15 și 20 ianuarie, prin care se decide dizolvarea Secţiei Administrative Bisericeşti a Consiliului Eparhial, numirea unei comisii interimare,

suspendarea din serviciu, în mod preventiv, a prea cucernicilor consilieri referenţi icon. stavr. Ioan Andronic şi preot Pavel Danilov, până la terminarea unei anchete ordonate.

30 octombrie – Mitropolitul Gurie soseşte la Bucureşti pentru o audienţă la Ministrul Cultelor.

11 noiembrie – Sf. Sinod ia Hotărârea de „suspendare temporară" a Î.P.S. Gurie din funcția de Chiriarh al Arhiepiscopiei Chișinăului și al Mitropoliei Basarabiei.

17 noiembrie – Î.P.S. Gurie depune prima sa întâmpinare (demers) la Sf. Sinod.

– Î.P.S. Gurie adresează o Scrisoare dlui profesor Nicolae Iorga, senator.

– Prof. Nicolae Iorga face o intervenție în Senat în susținerea Mitropolitului Gurie.

19 noiembrie – Mitropolitului Gurie depune cea de-a doua întâmpinare la Sf. Sinod.

6 decembrie – Mitropolitul Gurie depune o întâmpinare la Înalta Curte de Casație.

1937

3 februarie – Mitropolitului Gurie face un demers către Sf. Sinod.

25 februarie – Î.P.S. Gurie face o scrisoare către Gh. Tătărescu, Primul ministru al României.

23 martie – Î.P.S. Gurie primește un nou răspuns sinodal la întâmpinarea sa.

28 martie – Mitropolitul Gurie depune o nouă întâmpinare către Sf. Sinod.

20 aprilie – Mitropolitul Gurie adresează o scrisoare în adresa Ministrului Cultelor și Artelor, intitulată *Denunțarea complotului apocaliptic*

Iunie – Au loc lucrările Adunării Eparhiei Chișinăului. Raportul celor 33 de membri eparhiali, care se aleg între ei, spre a discuta cu Mitropolitul Gurie şi a-i pune condiţiile de capitulare.

5 decembrie – *Ultimul strigăt* este Scrisoarea Mitropolitului Gurie către Președintele Sf. Sinod.

– La București este tipărită cartea Mitropolitului Gurie (Grosu), scrisă împreună cu avocatul C. Cernăuianu, *Procesul și apărarea mea. Denunțarea complotului apocaliptic* (București, Institut de Arte Grafice și Editura A-B-C, S.A., str. Lipscani nr. 5).

1938-1939

– Sunt anii de înstrăinare de Basarabia, de îndepărtare de slujirea în biserică.

1940

– Trăiește foarte dureros drama provocată de Ultimatumul din 28 iunie, prin care s-a făcut retrocedarea Basarabiei Uniunii Sovietice.

– **12 decembrie**, prin decizia Nr. 30/940-41, în ședința secțiunilor unite, Înalta Curte de Casaţie casează dosarul Nr 76.939, cazul Mitropolitului fiind stins, iar Gurie Grosu absolvit de orice vină.

1941

27 martie – Cu ocazia sărbătoririi celor 10 ani de la Unirea Basarabiei, Mitropolitul Gurie al Basarabiei, înconjurat de un sobor de preoți refugiați, a săvârșit un Serviciu Divin la Biserica Antim din București, după care a rostit o cuvântare evocatoare.

1 octombrie – Dezamăgit şi profund marcat de josnicia cu care a fost tratat, Gurie Grosu îşi dă demisia.

1943

16 noiembrie, marți – La Bucureşti, pe un simplu pat din spitalul Brâncovenesc, se stinge din viaţă Mitropolitul Gurie (Grosu). Este înmormântat cu înalt onor pe 21 noiembrie, zi de duminică, în cimitirul mănăstirii Cernica.

TABELUL nr. 2*.

TABLOUL LUCRĂRILOR LUI GURIE GROSU

identificate în centrele info-documentare din spațiul românesc

Nr. d/o	Lucrările lui Gurie Grosu	BAR București	BCU Iași	BCU Cluj	Biblioteca Sfântului Sinod	Alte instituții info-documentare
	Gurie, ieromonah. *Carte de învățătură despre legea lui Dumnezeu.* Chișinău: Tipografia eparhială, **1908**. 310 p.		III-22.655	230890 neidenti-ficat		Muzeul Național de Istorie a Moldovei (MNIM, FB-23572) *
2	*Bucoavna moldovenească.* Chișinău: Tipografia eparhială, **1909**. 80 p.		II-26.768			MNIM (2 ex.: FB-9720-4, FB-10216)* Muzeul Național al Literaturii Române (DNLM) FB. 8589
3	Gurie, Arhimandritul. *Carte de cetire cu științe din gramatica moldovenească*. Chișinău, **1910**.	II 501574	III-28.112			
4	Gurie, Arhimandrit. *Istoria Novo-Neamețcogo Sveato-Voznesenscogo monastîrea. Sostavlena po moldavscoi rucopisi arhimandrita Andronica.* Chișiniov, **1911**. 158 p.	II 405626	IV-6188 IV-5253	231130		MNIM (FB-23533-73)*
5	Gurie, Arhimandritul. *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală.* Alcătuit de Arhimandritul Gurie în tovărășia mai multor iubitori de luminarea norodului. Partea I, **1917**.					DNLM: FB 4249, Biblioteca Gh.Kirileanu". Piatra-Neamț, Biblioteca Mănăstirii Răciula
6	Grosu, Gurie. *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală.* Alcătuit de Arhimandritul Gurie în tovărășia mai multor iubitori de luminarea norodului. Partea I și II. Chișinău: Tipografia Românească, **1918** (pe copertă 1917). 63 p. cu ilustr.	I 93040				MNIM
7	(Grosu) Arhiereu Gurie. *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală,* alcătuit de Arhimandritul Gurie în tovărășia mai multor iubitori de luminarea norodului. Partea I și II. Ediția III revăzută și corectată. (Partea I). Chișinău, **1918**. 63 p. cu ilustr. (1).	II 444066				BNRM; Biblioteca Mănăstirii Răciula
8	Grosu, Gurie. *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală.* Alcătuit	II 644835				BNRM: I 98714

	de Arhimandritul Gurie în tovărășia mai multor iubitori de luminarea norodului. Partea I și II. Ediția II revăzută și corectată. Partea II. Chișinău: Instituțiunea „România Nouă”, **1919**. 135 p. cu ilustr. (II). Notă: În catalogul Acad. Române: doar Partea II, pp. 65-135.					
9	Gurie (Arhiereul). *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală*. Ediția IV. Iași, **1919**. 63 p.	I 54359				
10	Gurie Botoșăneanu (Arhiereul). *Cuvioasa Maica noastră Parascheva, cea nouă. Viața, moaștele și minunile ei*. Iași, **1919**. 13 p.	I 54180	IB-11.448		I 1719	
11	Gurie Mitropolitul. *Foloasele solidarității sociale și primejdia anarhiei*. Iași: Abermann, **1919**. 8 p.		IB-8834			BNRM: I 6249
12	Gurie (Arhiereul). *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală*. Partea I și II. Ediția V. (I); III (I) revăzută și corectată. Chișinău, **1920**. 63 p. (I); pp. 64-135 (II).	II 644835				
13	Gurie (Arhiereul). *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală*. Partea II. Ediția III. Chișinău: Glasul țării, **1920**; pp. 65-135.		C.R. II-739			
14	Gurie (Arhiepiscopul Chișinăului). Vezi: Galnev (M.). *Despre cinstirea sfintelor icoane.* Traducere din rusește a ÎPS Gurie, Arhiepiscopul Chișinăului. Chișinău, **1920**. 42 p.	II 61959				
15	Gurie (Arhiepiscopul). *Rugăciunile și lămuririle lor.* Chișinău, **1920**. 86 p.	I 58625				Biblioteca Mănăstirii Răciula
16	Gurie (Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului). Vezi: *Istoria sfântă a Vechiului și a Noului Testament.* S-a prelucrat de ÎPS Gurie, Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului. Chișinău, **1920**. 172 (-176) p.	II 155492				
17	Grosu, Gurie. *Cuvînt*. Alcătuit de P. S. S. Arhiereul Gurie Grosu Botoşăneanul, Vicarul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, şi locţiitor al Vicarului de Bălţi din Basarabia, şi rostit în călătoria Sa pastorală în ţinutul Bălţului şi Hotinului. Chișinău: Glasul Țării, **1920**. 4 p.	I 56229				
18	Gurie (Arhiereul). *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală.* Alcătuit de Arhimandritul	I 60493				

	Gurie în tovărășia mai multor iubitori de luminarea norodului. Partea I și II. Partea I (Ediția III) – II (Ediția V). Chișinău, **1920–1921**. 135 p.					
19	Grosu, Gurie. *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală alcătuit de Arhiepiscopul Gurie.* Ediția VII revăzută și corectată. Partea I. Chișinău: Glasul Țării, **1921**. 63 p. cu ilustr. (I).	I 644820				
20	Gurie (Arhiepiscopul Chişinăului şi Hotinului). *Cinstirea Duminicii şi a serbătorilor. II. Păcatul Sudalmilor şi a vorbelor urîte.* Chișinău: **1923.** 20 p.				I 14196 (BCD)	
21	Gurie (Arhiepiscopul). I. *Despre post*. II. *Taina nunții sau a cununiei.* Chișinău, **1923**. 24 p.	I 75151				
22	Gurie (Arhiepiscopul). *I. Păcatul de la umblarea la iarmaroace în zile de Duminici. II. Păcatul fumatului de tutun.* Chișinău: Tipografia Eparhială, **1923**. 20 p. (Biblioteca creștinului Dreptcredincios).	I 73719	IB-12.074		I 14166 (BCD)	
23	Gurie (Arhiepiscopul). *Rugăciunile și lămurirea lor. I. Despre slujbele bisericești.* II. Ediția III. Chișinău, **1923**. 80 p.	I 70578	II-15.649	195447		
24	Gurie (Arhiepiscop). *Viața Sfintei Parascheva*. Ediția I. Mănăstirea Neamțu. **1923**. 16 p.	I 73743		243820		
25	Gurie Grosu, Mitropolit al Basarabiei. *Viaţa Sfintei Parascheva* / de Arhiepiscopul Gurie al Chişinăului. Ediţia a 2-a. Mănăstirea Neamţu: Tipografia Mănăstirei Neamţu, **1923**. 16 p. cu ilustr.		IB-11.331	229516 (CDF)		
26	Gurie, arhiepiscop. *1. Despre post. 2. Taina nunţii sau a cununiei*. TCR, Tipografia eparhială, **1924**. 24 p. Biblioteca creştinului dreptcredincios, 1060–1924. (5-6)			243828	I 9762 (BCD)	
27	Gurie, Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului. *Istoria sfântă a Vechiului și a Noului Testament.* Ediția III. Chișinău: Tipografia Eparhială, **1924**. 172 p. + tabla.	II 79366		208425		
28	Gurie (Arhiepiscopul). *Despre omul „trupesc", „sufletesc" și „duhovnicesc".* Chișinău, **1924**. 40 p.	I 79557			I 14170 (BCD)	
29	Gurie (Arhiepiscopul). *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de*	II 545604 - CE		**217964** – (CDF)		

	școală. Partea a II-a. Ediția a VI-a. Chișinău, **1925**. 65-135 p. Notă: BAR deţine numai Partea a II-a din această ediţie a „Abecedarului moldovenesc”.					
30	Gurie (Arhiepiscopul). *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală*. Partea I și II. Ediția a VIII-a revăzută și corectată. Chișinău, **1925**. 135 p. (I-II).	II 227539		217964 (Fac. de Teologie) I 56249		
31	Gurie Grosu. *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală*. Partea I. Chișinău: Tip. Eparhială, **1925**. 63 p.		II-231.611 (CDF)		II 12857	
32	Gurie (Arhiepiscopul). *Istoria sfântă a Vechiului și Noului Testament.* Ediția a IV-a. Chișinău, **1925**. 172 (-176) p.	II 84337	III B-40.081	199208		
33	Gurie (Arhiepiscopul). *Slujirea lui Dumnezeu a unui preot bun, a părintelui Ioan Serghiev din Cronștadt.* Chișinău: Tipogr. Eparhială, **1925**. 76 p. (Biblioteca creștinului Dreptcredincios)	I 82159	I-7777 (2 ex.)	243820	I 14167 (BCD)	
34	Gurie, Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului. *Istoria sfântă a Vechiului și a Noului Testament.* Ediția a VI-a. Chișinău, **1925**. 172 p. + tabla.			199208	II 11401, ed. a II-a	
35	Gurie (ÎPS Arhiepiscopul). I. *Despre mărturisire. II. Despre sfânta împărtășanie.* Chișinău: Tipografia eparhială, **1926**. 20 p. Biblioteca creștinului dreptcredincios, nr. 11-12	I 88542	I-7770	243830	BCD: Nr. 11-12	
36	Gurie (ÎPS Arhiepiscop). Vezi: *Rânduiala Ortodoxiei.* Traducere și localizare de ÎPS Arhiepiscop Gurie al Chișinăului. Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea românească”, **1926**. 20 p.	II 84095	III B-39.848 845321	213873	II 10885	
37	Grosu, Mitropolitul Basarabiei Gurie (despre) (Tomescu Constantin (N.). *Sărbătoarea unui pătrar de veac de activitate obștească a ÎPS Arhiepiscopul Gurie al Chișinăului.* Chișinău: Tipografia Eparhială, **1927**. 37 p.	II 466388				
38	Gurie, Mitropolit. *Jubileul ÎPS cu prilejul împlinirii a 30 de ani de serviciu bisericesc, social şi misionar.* Vezi „Jubileul Î.P.S.”.			258385		
39	Grosu, Mitropolitul Gurie. Vezi: *Treptele „Scării” cuviosului Ioan Scărarul. Tradusă și prescurtată de*	I 103039	I B-154	250359 Bibl. Univ. Regele		

	ÎPS Mitropolitul Gurie al Basarabiei. Chișinău: Editura Secției Culturale Eparhiale (**1930**). 58 p. cu ilustr.			Ferdinand I (CDF); 250382 – I (CDF)		
40	Gurie, Mitropolitul Basarabiei. *Pastorala cu prilejul devierii unor clerici și mireni, care duce la dezbinarea bisericii*. Chișinău, **1930**. 8 p.	II 105108		251124 (ru) – Bibl. Univ. Regele Ferdinand I (CDF)		
41	Grosu, Gurie Mitropolitul Basarabiei. *Carte pastorală către drept credincioșii creștini din eparhia Episcopiei Chișinăului despre rătăcirea unor clerici și mireni spre dezbinare religioasă.* Chișinău, **1930**. 7 p.	II 107123		248541		
42	Grosu, Mitropolitul Basarabiei Gurie. *I. Rugăciunile și lămurirea lor. II. Despre slujbele bisericești.* Ediția IV. Chișinău: Consiliul Eparhial, **1930**. 80 p.	I 102040	II B-21.670	2628 Bibl. Teol. Ortodoxă Cluj 246920 – I (CDF)	I 8732 ed. a V-a	
43	Grosu, Gurie. *Rugăciunile și lămurirea lor. Despre slujbele bisericești. S*-a alcătuit de Î.P.S. Gurie Mitropolitul Basarabiei. Ediția V. Chișinău: Editura Secției culturale a Consiliului eparhial Chișinău, Tipografia eparhială „Cartea Românească", **1930**. 80 p. cu ilustr.	I 84931				
44	Grosu, Gurie Mitropolitul Basarabiei. Vezi: Miniat Sfințitorul, Episcopul Ilie: *Despre sfânta împărtășire.* Traducere și prelucrare din rusește de ÎPS Gurie. Ediția Secției culturale a Eparhiei Chișinăului. Chișinău, **1930**. 16 p.	I 114009	I B-153 CDF)	250254 – Bibl. Univ. Regele Ferdinand I (CDF)		MNIM (FB-22389-24)
45	Grosu, Mitropolitul Basarabiei Gurie. *Jubileul ÎPS Mitropolitul Gurie cu prilejul împlinirii a 30 de ani de serviciu bisericesc, social și misionar.* Chișinău, **1932**. 6 p.	II 115591	III B-1223			
46	Gurie (Mitropolitul). Vezi: *Hrapovițchi (Mitropolitul Antonie al Kievului). Spovedania sau mărturisirea păcatelor.* Tradusă de ÎPS Gurie Mitropolitul. Chișinău, **1932**.	II 117035	II B-55	258795 (CDF)		
47	Gurie (Mitropolit). *Cuvântare rostită la slujba „Passii".* Vineri, 10 martie, în Biserica Catedrală din Chișinău. Chișinău, **1933**. 14 p.	II 118336	II B-2050 (CDF)	266533	I 12871 (BCD)	

48	Gurie (Mitropolit). *Predica din Duminica iertării* ținută în Biserica Catedrală din Chișinău. Chișinău, **1933.** 15 p., Bibl. Caietul dreptcredincioșilor Nr. 43 1350/1933	II 118335	II B-1960	266534		
49	Gurie (ÎPS Mitropolitul Basarabiei), prof. I. Lupaș, prof. D. Marmeliuc. *Unitatea etnică a României față de revizionism.* Conferințe antirevizioniste. București, **1934**. 55 p.	II 144452				
50	Gurie al Basarabiei (Mitropolitul). *Denunțarea complotului apocaliptic*. București, **1937**. 36 p.	II 126245 II 144452-CE	III B-8076 (CDF)	B.A.L. 2312 290808 – CDF	II 8577	
51	Gurie al Basarabiei. *Procesul și apărarea mea. Denunțarea complotului apocaliptic.* București: editura 1/3 -Gi-**1937**. 376 p.	II 151213	III-187.166 642149	618013 516739	II 9255	
52	Gurie (Mitropolitul Basarabiei). *Prefață.* În: Năstase Andrei. *Poemul țării mele.* București, **1941**. 31 p.	II 175365				
53	Gurie Grosu, Mitropolitul Basarabiei. *Carte de înţelegere a rugăciunilor cu toate zilele şi a slujbelor bisericeşti* (reeditare). Iași: Editura Christiana. **2004/2012.** 131 p.				II 25252	

*TABELUL nr. 2. **Tabloul lucrărilor lui Gurie Grosu (identificate în centrele info-documentare din spațiul românesc).** Acest tablou al lucrărilor lui Gurie Grosu, identificate în centrele info-documentare din spațiul românesc, a fost întocmit pentru a facilita accesul tuturor doritorilor la multitudinea de scrieri ale lui Gurie Grosu. Lucrările poartă semnături diverse, fiind uneori greu de identificat în cataloagele tradiționale, în paginile presei periodice, uneori și în registrele electronice. Ierarhul semna lucrările cu nume, dictate de funcția sau de statutul/ demnitatea pe care o deținea. Astfel, la cărțile și articolele din prima perioadă, până în anul 1909, regăsim *GURIE, Ieromonahul* și *GURIE, Misionarul Eparhial Ierom.*

După 1909 – *Arhimandritul Gurie,* conform noului statut.

Din 1918 – *GURIE Botoșăneanul* sau *Gurie, vicar;* din 1920 – *Arhiepiscopul (Arhiereul) GURIE* (*Grosu, Gurie*. Cuvînt. Alcătuit de P.S.S. Arhiereul Gurie Grosu Botoşăneanul, Vicarul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, şi locţiitor al Vicarului de Bălţi din Basarabia, şi rostit în călătoria Sa pastorală în ţinutul Bălţului şi Hotinului. Chișinău: Glasul Țării, 1920).

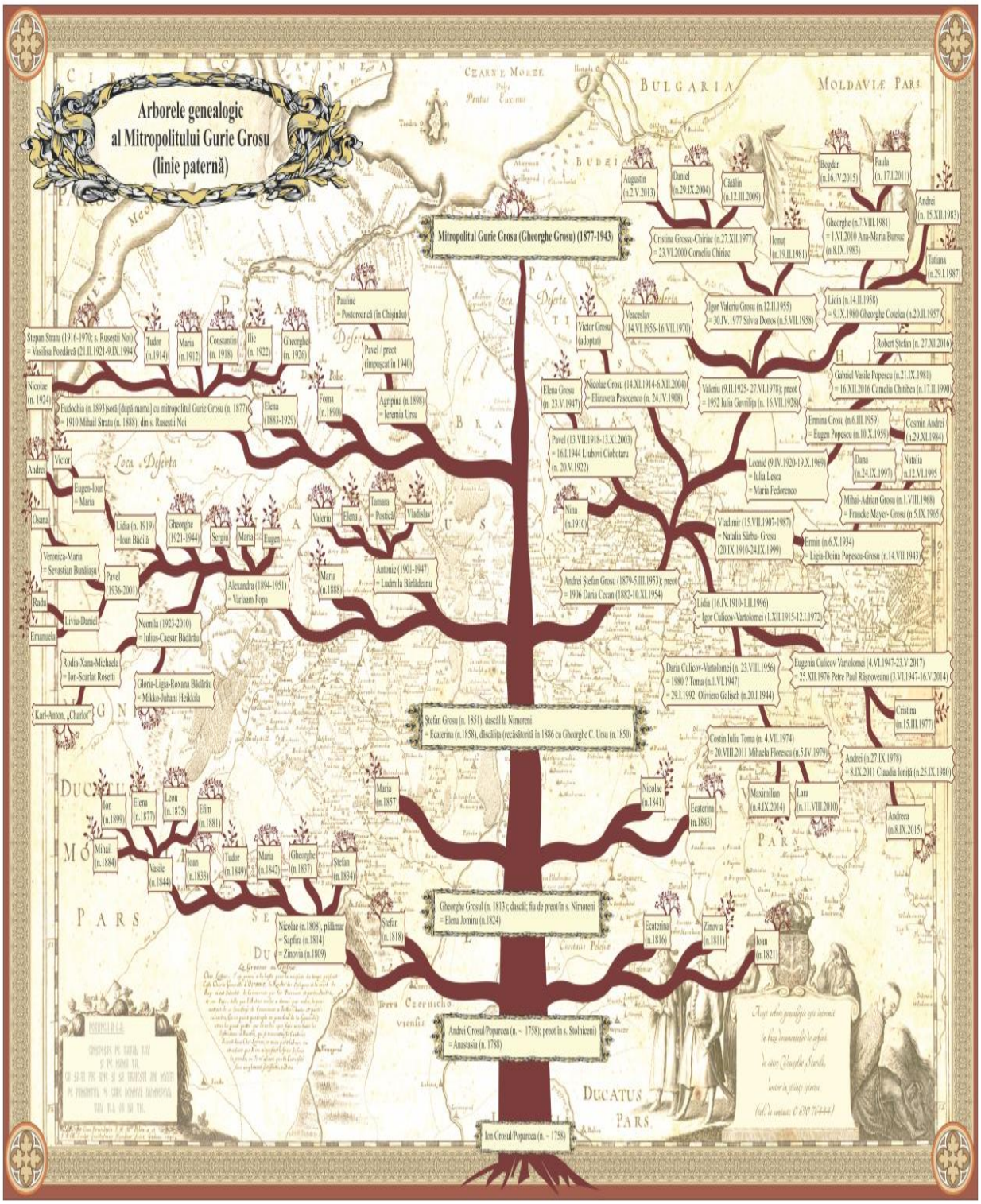
Din 1928 – *GURIE, Mitropolitul* (De ex., Adresarea-binecuvântare de Sfintele sărbători şi de Anul Nou 1931. În: *Misionarul*, 1931, nr. 1, p. 4.) sau *GURIE, Mitropolitul Basarabiei* (Veniți de luați lumină. În: *Luminătorul,* 1941 (anul LXXIV), nr. 1-2, ianuarie-februarie, pp. 16-18). Acestee considerente ne-au determinat să publicăm tabloul și în monografia recent editată.

TABELUL nr. 3.

SPIȚA NEAMULUI

– arborele genealogic al branșei paternale a Mitropolitului Gurie (1758-2017).

(Se va regăsi în alt format – lizibil, la sfârșitul textului).

ANEXE

Anexa nr. 1. **Analiza discursului reprezentativ pentru perioada a II-a.**

Cuvântare rostită la slujba Passii de Î.P.S. Mitropolit Gurie al Basarabiei

(Vineri 10 Martie, 1933, în Biserica Catedrală din Chişinău)

Ca toţi una să fie: precum Tu, Părinte, întru mine,
şi eu întru Tine, ca şi aceştia întru noi una să fie *(Ioan, 17, 21)*

I. Exordiul. Toată lumea se plânge că trăim vremuri grele. Fiecare simte apăsarea greutăţilor timpului după războiul mondial. Făcând războiul, noroadele se gândeau să ajungă la o situaţie mai tihnită, mai fericită. Şi s-a ajuns la multe rezultate dorite şi plăcute. Harta lumii s-a schimbat, s-au eliberat seminţiile subjugate stăpânirilor străine şi s-au creat state naţionale. Românii subjugaţi ungurilor, nemţilor, ruşilor s-au eliberat şi au format România Mare în graniţele ei firești, etnice. Dar viaţa n-a devenit mai fericită. Oamenii şi popoarele simt mai ascuţit nevoile, necazurile şi neajunsurile. Criza economică şi financiară este o urmare, un rezultat al nevoii şi lipsurilor morale, al lăcomiei, al nesaţului unora, care voiau să se îmbogăţească peste noapte, care au pierdut cinstea şi respectul faţă de banul public şi vistieria Statului, şi nu s-au sfiit să-şi însuşească ceea ce nu le aparţinea pentru ca, ulterior/câteodată, să joace la cărţi.

II. Propoziția/ problema argumentativă. *Pe când se aştepta că noi cu toţii, bucurându-ne de adunarea tuturor fraţilor launloc, în casa românească sub sceptrul Regelui tuturor Românilor, să lucrăm toţi într-un gând şi într-un simţ patriotic pentru binele Ţării, pentru întărirea unirii şi înfrăţirea provinciilor, mulţi am uitat de aceasta şi ne-am pus în primul plan interesele noastre personale. În loc să ne facem cu toţii un suflet, un trup, o voinţă, îndreptate spre întărirea şi aşezarea Ţării, noi ne-am despărţit între noi, ne-am fărâmiţat, ne-am criticat unii pe alţii, ne-am înjosit autoritatea, aşa că am dat prilej vrăjmaşilor din afară şi din lăuntru să se gândească că ar putea acum să răstoarne regimul, să distrugă România şi să aşeze internaţionala.* Pretutindeni vedem împerecheri, certuri şi neînţelegeri, ameninţări de tot felul.

III. Narațiunea. Dureros e pentru noi, greu ne este nouă! În suflet se simte o oarecare neliniște, oarecare tulburare: inima dureros se strânge şi gândul este în nedumerire faţă de cele ce se petrec. Fără voie vine întrebarea: ce să facem, ce să facem? Încotro mergem? Acum anume trebuie să ne aducem aminte cuvintele din rugăciunea arhierească a Domnului: „*ca toţii să fie una: precum Tu, Părinte, întru mine, şi eu întru Tine, ca şi aceştia întru noi una să fie."* **O, dacă această unire sfântă a lui Hristos s-ar pogorî la noi şi ne-ar învioră! În ea este viaţa noastră, tăria noastră, scăparea noastră de toate nevoile şi scârbele. Unirea este puterea, după cum din contra: împărţirea şi dezbinarea sunt slăbiciunea şi neputincioşia; aceasta este o lege cunoscută tuturor, care se potriveşte atât la persoane aparte, cât şi la societăţi întregi şi chiar la popoare.** Acolo nu poate fi adevărată viaţă, unde oamenii se îndreaptă în diferite părţi cu desăvârşire contrarii şi absolut altfel înţeleg viaţa, direcţia ei, mersul, bazele ei şi reazemele. *Dacă cineva doreşte să slăbească pe vrăjmaş, ceea ce face, în primul rând, este să împrăştie în rândurile lui dezbinare, pentru că orice împărăţie care se dezbină înlăuntrul său, se pustieşte şi orişice cetate sau casă, care se dezbină înlăuntrul său, nu durează*. (Mat. 12, 25).

În numele lui Dumnezeu, care este Dumnezeul păcii, iar nu al neorânduielii şi dezbinării (Cor. 14, 33), pentru Hristos, Carele ne-a iubit pe toţi şi ne-a spălat cu sângele Său (Apoc. 1, 5), pentru datoria şi cinstea noastră, pentru sfânta patrie să strângem rândurile, fraţilor, să fim una! Să fie la noi un suflet şi o inimă**!.. Când asupra unei case mari şi bogate năvăleşte vrăjmaşul, ce fac cei din casă? Au nu uită toate neînţelegerile şi nu-şi încordează toate puterile ca să alunge pe inamic? Tot aşa şi noi să uităm neînţelegerile, certurile, neajunsurile. Să nu slăbim puterea patriei cu nemulţumirile, cu căutarea numai a drepturilor, pe care Statul nu le poate satisface azi, şi cu lepădarea datoriilor cetăţeneşti prin greve şi altele. Să ne unim cu toţii pentru binele tuturor în jertfa pentru ţară.** Aşa trebuie să fie după obişnuita lege morală; aceasta o cere conştiinţa noastră, datoria noastră şi cinstea. Drept că acum este multă neîncredere, teamă, bănuială. Vocea trează şi înţeleaptă puţin se preţuieşte, iar şoaptele rele, dar goale, înconjură lumea şi seamănă în inimile noastre, mai ales ale muncitorilor şi şomerilor, numai tulburare. Însă „nu vă amăgiţi, fraţii mei iubiţi (Iac. 1, 16). Nu credeţi orişice duh, ci cercaţi duhurile, de sunt de la Dumnezeu, pentru că mulţi prooroci mincinoşi au ieşit în lume" (Ioan, 4, 1). În numele, dar, al lui Dumnezeu şi al lui Hristos, în numele a tot ce e bine şi sfânt, în numele scumpei patrii, României întregite cu atâtea jertfe, să ne unim strâns cu toţii, să fim una!

IV. Confirmarea. Noi înclinăm să învinuim, de obicei, pe alţii în nevoile şi lipsurile ce le suferim, aruncăm vina asupra mediului înconjurător, asupra societăţii, asupra regimului existent, asupra guvernului, **şi mult ne apărăm drepturile noastre câştigate şi câte odată mai puţin meritate, dar foarte puţin cugetăm asupra obligaţiunilor noastre directe, ca creştini şi cetăţeni.** Însă rădăcina răului trebuie, înainte de toate şi mai vârtos decât toate, să o căutăm în noi înşine. „De unde-s", – zice Sfântul Apostol, – la voi vrajbele şi certurile? Au nu de aci, de la poftele voastre, care se războiesc între membrele voastre?" (Iac. 4, 1**). Baza unirii este iubirea, jertfirea de sine, uitarea intereselor personale, supuşenia creştinească reciprocă** (Efes, 5, 21; I Petr. 5,5), după cum, din contra, desbinarea dintre noi o samănă egoismul, socotelile lumeşti, afirmarea pretutindenea a persoanei noastre.

Toţi vorbesc despre binele poporului şi în numele lui parc-ar lucra, dar când fac legi, când înfăptuiesc treburi pentru popor, dorinţele poporului adesea nu se iau în seamă (despre religie, despre şcoală şi altele). **Se răstignesc toţi pentru libertate, când fac propagandă electorală, dar când ajung la putere, vocea legitimă a poporului care i-a ales nu se ia în considerare,** lumea se înăduşă. Cel mai viu exemplu îl prezintă teroarea comunistă de pe Nistru. Toţi doresc să fie conducătorii poporului, fără ca să aibă ştiinţele necesare, ei neavând nici o experienţă de viaţă, nu mai zic de lucrările de stat. „Fraţilor, nu fiţi copii cu mintea, ci cu răutatea fiţi copii, iar cu mintea fiţi vârstnici" (Cor. 14, 194, 20), ne învaţă Sfântul Apostol Pavel. În loc ca să vorbim multe, în loc ca să ţinem discursuri şi să făgăduim ce nu credem că se va înfăptui, mai bine, dacă suntem oameni cinstiţi şi nu voim a ne amăgi pe noi înşine şi pe alţii, să facem acel lucru bun, despre bunătatea căruia suntem convinşi, trebuind să-l facem totdeauna, în toate împrejurările, neluându-ne după interesele personale şi mai ales materiale. „Fiţi împlinitorii cuvântului şi nu numai auzitorii lui, amăgindu-vă pe voi înşivă (Iac. 1, 22), căci nu auzitorii legii sunt drepţi înaintea lui Dumnezeu, ci cei care împlinesc legea, aceia se vor îndrepta" (Rom. 2, 13). **Ce însemnătate pot să aibă „zece mii de cuvinte" – nobile şi înalte – numai cu limba pronunţate?... Aceasta este „arama sunătoare" şi „chimval răsunător" (Cor. 1, 13). Împărăţia lui Dumnezeu se cuprinde *nu în vorbe, ci în putere* (Cor. 4, 20). Şi viaţa ne arată, că „zecile de mii" de vorbe se prefac anume în „aramă sunătoare": chiar şi cei mai înalţi idealişti adevăraţi devin cei mai uscăcioşi practicanţi ai vieţii fără suflet. Să vină dar, fraţilor, între noi sfânta unitate în Hristos. Gândurile lui Hristos, însuşirile Lui, iubirea Lui de oameni, jertfirea de sine a Lui până la moartea pe cruce să ne pătrundă pe toţi şi să ne facă una, altfel nu va fi sfârşit nevoilor şi suferinţelor noastre**. Tristă va fi acea vreme, când femeia îmbrăcată în soare şi având pe capul său cununa din 12 stele (Biserica), se va depărta pe un timp cunoscut, după hotărârea lui Dumnezeu, în pustie, din această lume păcătoasă (Apoc. 12. 1,6). Aceasta este Biserica. Biserica ne cheamă azi spre unire în Hristos. Biserica plânge cu lacrimile mamei iubitoare de fii la a noastră dezbinare. Biserica nu poate trece, ca levitul din evanghelie, fără de a fi alături de cei asupriţi şi obijduiţi, alături de vaiete, mizerie şi suferinţe; însă ea nu poate să se amestece în jocul tuturor patimilor obşteşti, cum cer unii de la ea.

Slujirea apostolică este slujirea purului adevăr moral, spiritual, de mântuire prin reînnoirea omului în Hristos. Împărţirea averii la săraci trebuie să urmeze la libera voinţă a celui ce o posedă, a sufletului lui reînnoit. Ea nu ştie prefăcătorie, făţărnicie, potriveala adevărului la timpuri, la gusturi şi bun plac. „Propovăduim – zice Sf. Ap., – în curăţenie ca de la Dumnezeu, ca înaintea lui Dumnezeu, şi ca în Hristos" (Cor. 2, 17). **Biserica nu ştie să facă siluire; ea lucrează numai asupra conştiinţei oamenilor, aceasta fiind singura parte a influenţării ei. Ea nu poate să primească ca cineva prin siluire să-şi capete drepturile, prin teroare să introducă în viaţă concepţiile sale de organizare a vieţii. Niciodată şi nici într-o împrejurare Biserica nu poate aproba silnicia. Ea zice numai una: „Iubeşte pe aproapele, fii milos, priveşte la bogăţia ta ca la cea dată ţie de la Dumnezeu pentru ajutorarea celor lipsiţi, şi de vrei să fii desăvârşit, vinde averea şi o dă săracilor şi vino după Hristos!".** Însă ea nu apără bogăţia. Sf. Apostol Iacov se adresează către cei bogaţi cu următoarea cuvântare groaznică: „Ascultaţi voi, bogaţilor, plângeţi şi vă tânguiţi de necazurile ce vin asupra voastră. Bogăţia voastră a putrezit şi hainele voastre le-au mâncat moliile, aurul vostru şi argintul vostru au ruginit, şi rugina lor va fi mărturie împotriva voastră, şi, ca focul, va mânca trupul vostru, voi v-aţi strâns comoară pentru zilele de apoi. Iată, plata oprită de voi de la lucrătorii ce v-au secerat ţarinele voastre strigă, şi strigătele secerătorilor au intrat în urechile Domnului Savaot. Voi v-aţi desfătat pe pământ, v-aţi dezmierdat, v-aţi îngrăşat inimile voastre ca pentru ziua junghierii, voi aţi osândit, aţi ucis pe cel drept, el nu vi se împotrivea." (Iac. 5, 1-6).

Iată şi cuvântul Sfântul Apostol către cei săraci: „Fraţilor, fiţi îndelung răbdători până la venirea Domnului. Iată plugarul aşteaptă roada cea scumpă a pământului şi pentru ea rabdă mult, până capătă ploaie timpurie şi târzie. Deci îndelung răbdaţi şi voi, întăriţi-vă inimile, căci se apropie venirea Domnului. Nu suspinaţi, fraţilor, unul împotriva altuia, ca să nu fiţi osândiţi." (Iac. 4. 7-9). Astfel este glasul Bisericii – glas de mustrare, de pedeapsă, de

mângâiere, de îndreptare – şi de alt glas adevărata Biserică nu se slujeşte. Ea ne cheamă spre îndelungă răbdare; ea ne învaţă să ne bucurăm în suferinţele ce ne lovesc, căci ele servesc spre întărirea credinţei noastre, ca „credinţa încercată să se arate mai preţioasă decât aurul pieritor, deşi lămurit prin foc, spre lauda şi cinstea, şi slava noastră în arătarea lui Iisus Hristos" (Petr. 1, 7). Biserica ne porunceşte a fi supuşi „oricărei stăpâniri omeneşti, pentru Domnul." (Petr. 2, 13).

Dumnezeul meu! Cât de departe fără sfârşit suntem noi de creştinătate, de introducerea ei în viaţa noastră! Şi încă ne acoperim că lucrăm în numele lui Hristos! Creştinătatea nu este încetineala şi nelucrarea, ci-i fără sfârşit lucrătoare, însă această lucrare este a inimii lăuntrice, ascunsă (Petr. 1, 4), care totul preface treptat şi însufleţeşte, – spiritualizează. **Sfântul Apostol ne învaţă ce trebuie să facem ca să ajungem la unitatea cea mai necesară nouă. „Lepădând minciuna" – asemenea minciună şi făţărnicie s-a adunat în legăturile noastre între noi nu puţină – „vorbiţi adevărul fiecare aproapelui său, pentru că noi suntem membrii unul altuia". Noi suntem un trup bisericesc, precum suntem şi un trup de stat, şi pentru aceea trebuie să stăm neclintiţi în apărarea ţării, integrităţii, dezvoltării regulate a acestui trup, iar aceasta este dezvoltarea unită cu viaţa întregului, cu moştenirea noastră istorică, dezvoltare naţională, iar nu aşezată în forme străine nouă. „Mâniindu-vă, să nu greşiţi: soarele să nu apună în mânia voastră".** Iertaţi vrăjmaşilor voştri cât se poate mai degrabă; nu daţi a se întări în inima voastră sentimentul răutăcios, care vă arde asemeni flăcării. „Şi nu daţi loc diavolului," – iar el e acolo, unde-s certuri, sfezi, neînţelegeri, dezbinări. „Cine a furat până acuma, să nu mai fure, ci mai bine să muncească, făcând cu mâinile sale lucruri folositoare, ca să aibă din ce da şi celor ce au nevoie." (Efes. 4, 28). Şi aşa orişicare furt – fie cel în mare, şi cel în mic, şi cel vădit, şi cel ascuns – este criminal, nici un răpitor nu poate să se apere în îndreptarea lui dând vina pe mediu, pe creşterea sa, pe împrejurările grele; omul cinstit totdeauna îşi va găsi cele pentru hrană şi chiar poate să dea din prisos şi celor nevoiaşi. „Nicio vorbă putredă să nu iasă din gura voastră, ci numai cuvinte bune pentru întărirea în credinţă, ca ele să aducă folos ascultătorilor." (29). O, dacă ne-ar trimite Domnul pe adevăraţii săi prooroci, care ar arde inimile noastre cu şirul cuvintelor lor şi ne-ar duce pe calea adevărului, dreptăţii şi binelui. Trimite-ne, Doamne, pe pururea pomeniţii Iosifi, lepădaţi de sine! „Şi nu jigniţi, – ne învaţă Sf. Apostol mai departe, – Duhul cel Sfânt al lui Dumnezeu, cu care aţi fost pecetluiţi în ziua răscumpărării". Toată minciuna, amăgirea, făţărnicia, iubirea de câştig, silnicia, trădarea sfinţeniilor naţionale este jignirea Sfântului Duh. Toată supărarea şi iuţimea, şi mânia, şi strigarea, şi hula cu toată răutatea să fie depărtată de la voi; şi să fiţi unul cu altul buni, după cum şi Dumnezeu v-a iertat pe voi prin Hristos." (Efes. 4, 25-32).

Să vie, dar, fraţilor, la noi sfânta legătură de unire în Hristos! Grea vreme trăim, dar să nu cădem cu duhul, să nu ne punem pe gânduri. Împreună cu apostolul să simţim şi să zicem: „Din toate părţile suntem strâmtoraţi, dar nu striviţi; în împrejurări deznădăjduitoare ne aflăm, dar nu deznădăjduim (Cor. 4, 8). *La toate să privim cu ochii luminaţi ai credinţei,* iar credinţa aceasta ne spune că „pe cine Domnul iubeşte, pe acela îl pedepseşte" (Evr. 12, 6**). Mare este poporul român, puternic este duhul lui, mare este puterea lui de rezistenţă şi puterea de viaţă. A trecut în cursul istoriei prin multe nevoi şi calamităţi. Dumnezeu l-a scăpat. Tot aşa îl va scăpa Domnul şi de nevoile de azi. Trebuie să fie băgător de seamă, liniştit, viteaz, veghetor, – cum zice Sf. Apostol: „Să priveghem şi să fim treji. Cei ce dorm, dorm noaptea, cei ce se îmbată, se îmbată noaptea. Noi însă să fim treji, îmbrăcându-ne în platoşa credinţei şi a iubirii, şi să luăm coiful nădejdei de mântuire." (Tesal. 5, 7–8)**.

V. Peroraţia. Acum petrecem zilele postului mare şi pocăinţei. Să fie ele dar zile de pocăinţă a întreg poporului în toate păcatele şi fărădelegile făcute de toţi, – în păcatele necredinţei, indiferentismului, *vorbirii în deşert*, beţiei, lenevirii, fărădegrijii, nerespectului faţă de părinţi şi de cei mai mari, *a obidei* faţă de cei mai mici şi a neîngrijirii faţă de cei fără lucru *şi nevoiaşi,* a neglijării datoriilor şi obligaţiilor, a slăbirii sentimentului de legalitate şi aşa mai departe. **Să priveghem şi să fim treji! Să fim fiii zilei, iar nu ai nopţii, cu toate faptele ei întunecate. Să ne unim strâns în jurul credinţei strămoşeşti şi a Tronului Regelui nostru, îndeplinindu-ne datoriile noastre liniştit, cinstit şi fără abatere, căci în lipsurile de care suferim suntem mai mult sau mai puţin cu toţii vinovaţi de-a dreptul sau lăturalnic.** Fiecăruia dintre noi este dat de la Dumnezeu *deosebită dăruire* (Efes, 4,7) şi *să slujim* cu ea din toate puterile pentru binele Bisericii şi al Patriei. *Tinde, Doamne, mila* ta celor ce Te cunosc! Să nu întorci faţa Ta de la noi, ca să nu zică vrăjmaşul (diavolul şi vrăjmaşii văzuţi): „m-am întărit peste dânsul". Ajută-ne să facem voia Ta Sfântă! Deschide-ne uşile pocăinţei. Trimite-ne Sfânta Ta Unitate, dacă noi vom fi toţi ca unul şi unul ca toţi, scârba noastră se va preface în bucurie. (Ioan, 16, 20).

Gurie, Mitropolitul Basarabiei,
(„Luminătorul", 1933, nr. 4, pp. 216-222)

Anexa nr. 2**. Scheme de dispunere a argumentelor.**

Figura nr. 6. Schema nr. 1 de dispunere a argumentelor în discurs.

A fortiori rationae – Crescendo prevede dispunerea ascedentă/crescendo, în ascensiunea forței persuasive a argumentelor. Culminează cu argumentul de cea mai înaltă putere de convingere.

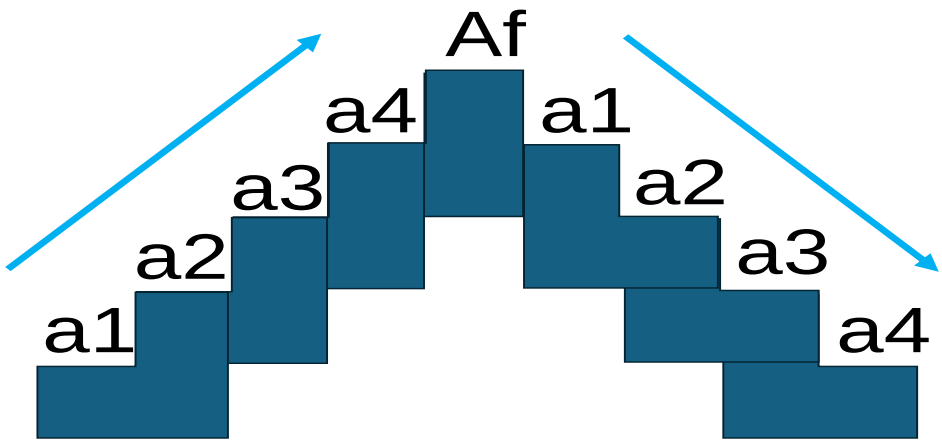

Figura nr. 7. Schema nr. 2 de dispunere a argumentelor în discurs

(ca două fațete ale aceleiași medalii)**:**

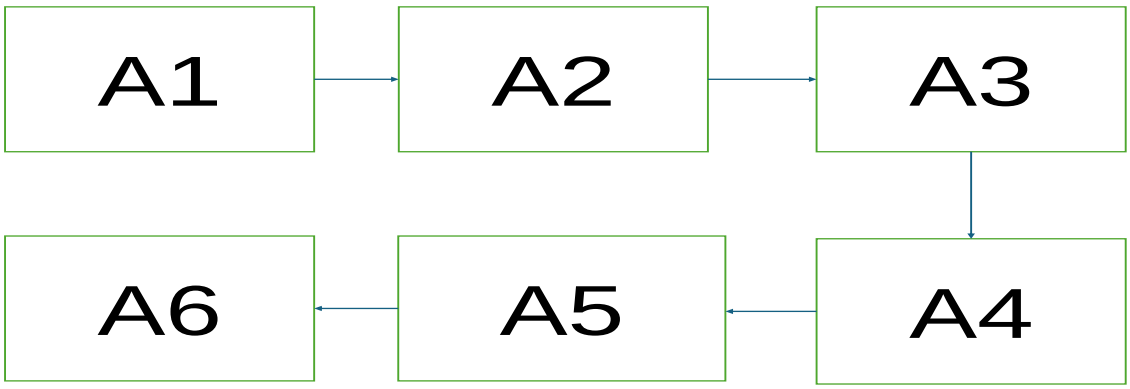
A majori ad minus – Descrescendo (descedentă) prevede dispunere în diminuare a forței persuasive.

A F – argumentul forte, decisiv pentru convingerea auditoriului;

a1, a2, a3, a4... – argumente cu forță persuasivă de intensitate diferită, pentru care locul dispunerii contează pentru efectul de coroborare, dar nu este cel mai relevant pentru promovarea mesajului. Rolul culminant în obținerea adeziunii publicului revine, așadar, Argumentului forte **AF.**

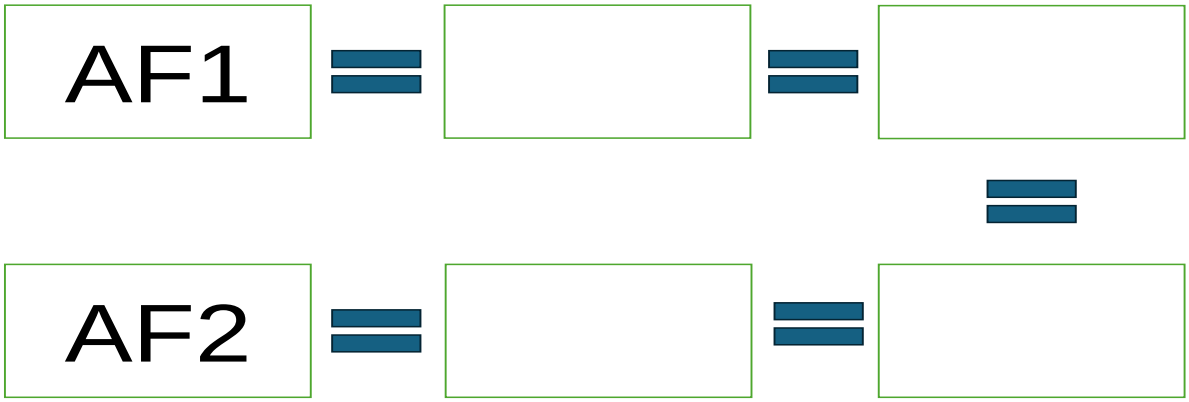
Figura nr. 8**.** Schema nr. 3 de dispunere a argumentelor în discurs**:**

A pari – prin similitudine

a1, a2, a3, a4... – argumente cu forță persuasivă de aceeași intensitate. Locul dispunerii nu este relevant pentru promovarea mesajului. Pentru discursul în cauză nu se potrivește decât parțial. De aceea vom aborda posibilitatea aplicării altei scheme de integrare a argumentelor în discurs – ***Lanțul lui Nestor,*** care reunește aceste argumente cu putere persuasivă de aceeași intensitate sub arca a două argumente forte, pe care le-am identificat în mesajul omiliei din slujba Pasii și în schema următoare se regăsesc pe extreme – A**F 1**– pe cea stângă și A**F 2** – pe dreapta.

Figura nr. 9**.** Schema nr. 4 de dispunere a argumentelor în discurs**: *Lanțul lui Nestor***

A**F 1 și** A**F 2 – argumentele forte**, decisive pentru convingerea auditoriului;

a1, a2, a3, a4... – argumente cu forță persuasivă de aceeași intensitate, pentru care locul dispunerii nu este relevant pentru promovarea mesajului sunt integrate în discurs, fiind flancate de celelalte două, cu putere de convingere maximală.

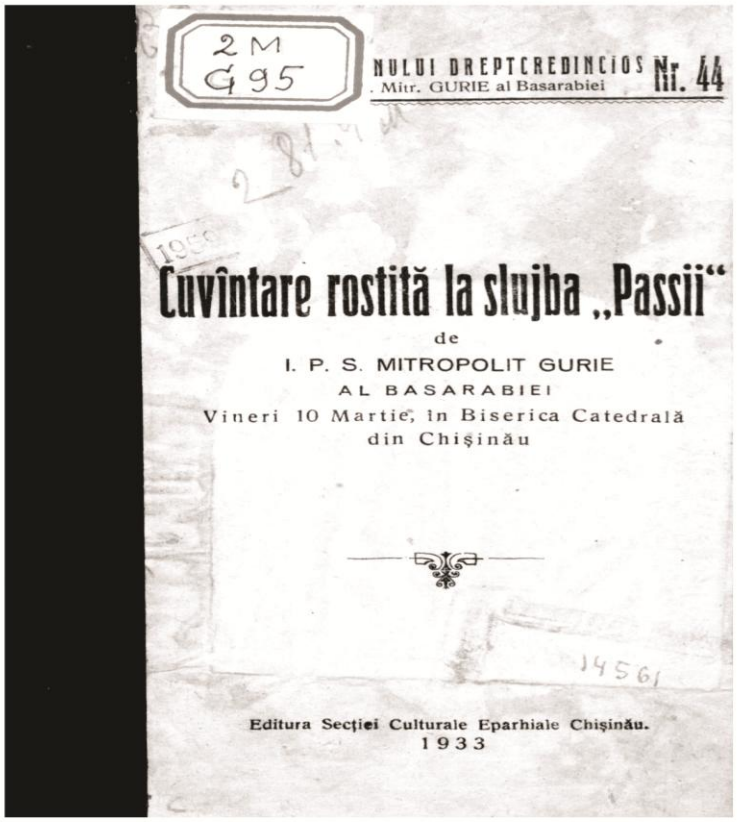
A**F1: Sfântul Apostol ne învaţă ce trebuie să facem ca să ajungem la unitatea cea mai necesară nouă. „Lepădând minciuna" – asemenea minciună şi făţărnicie s-a adunat în legăturile noastre între noi nu puţină – „vorbiţi adevărul fiecare aproapelui său, pentru că noi suntem membrii unul altuia". Noi suntem un trup bisericesc, precum suntem şi un trup de stat, şi pentru aceea trebuie să stăm neclintiţi în apărarea ţării, integrităţii, dezvoltării**

regulate a acestui trup, iar aceasta este dezvoltarea unită cu viaţa întregului, cu moştenirea noastră istorică, dezvoltare națională, iar nu aşezată în forme străine nouă. „Mâniindu-vă, să nu greşiţi: soarele să nu apună în mânia voastră”.

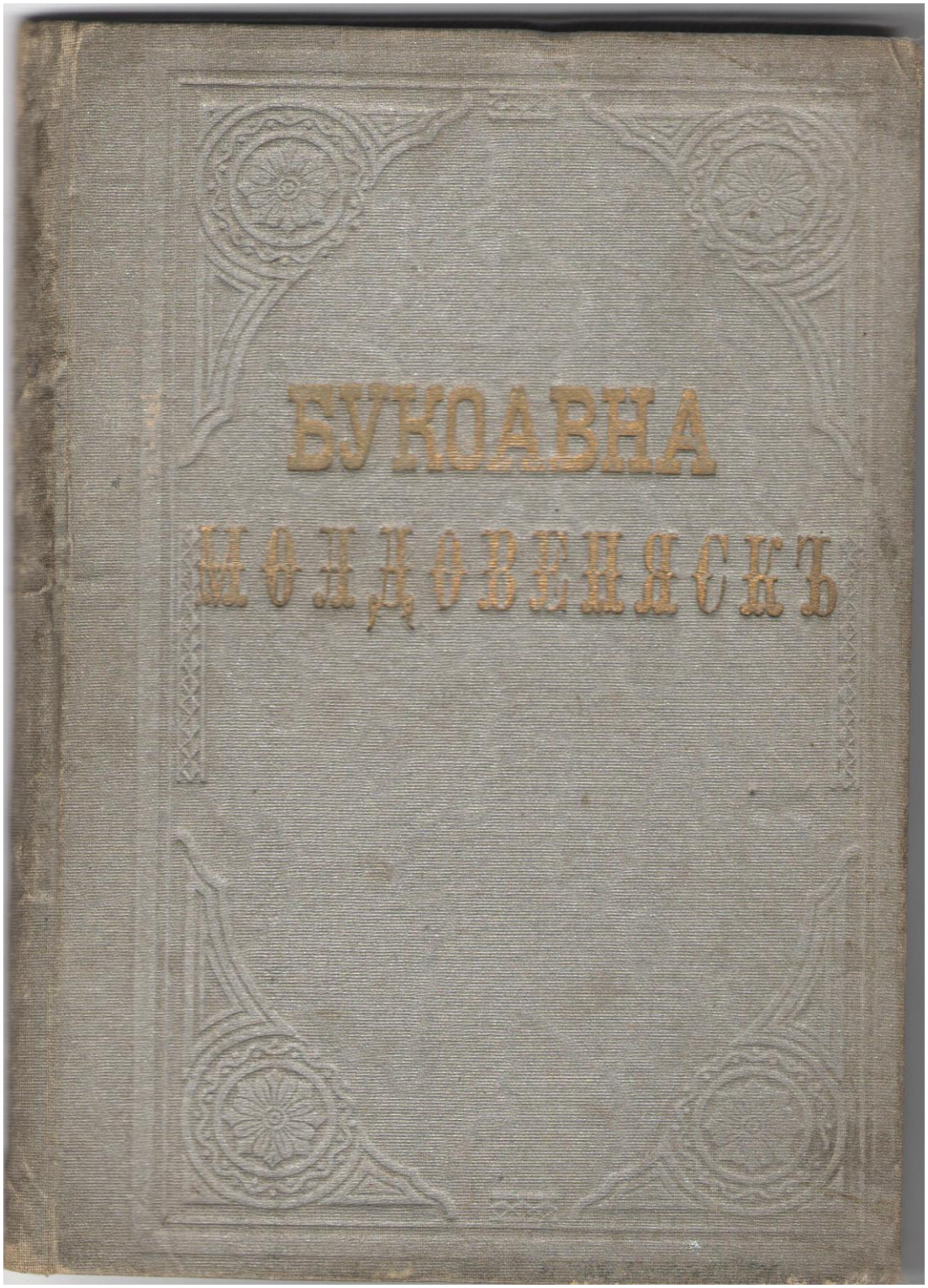
AF2: **Mare este poporul român, puternic este duhul lui, mare este puterea lui de rezistenţă şi puterea de viaţă. A trecut în cursul istoriei prin multe nevoi şi calamităţi. Dumnezeu l-a scăpat. Tot aşa îl va scăpa Domnul şi de nevoile de azi. Trebuie să fie băgător de seamă, liniştit, viteaz, veghetor, – cum zice Sf. Apostol: „Să priveghem şi să fim treji. Cei ce dorm, dorm noaptea, cei ce se îmbată, se îmbată noaptea. Noi însă să fim treji, îmbrăcându-ne în platoşa credinţei şi a iubirii, şi să luăm coiful nădejdei de mântuire.” (Tesal. 5, 7).**

Anexa nr. 3.

Cuvântare rostită la slujba „Passii” de Î.P.S. Mitropolit Gurie al Basarabiei (Vineri, 10 Martie, 1933, în Biserica Catedrală din Chişinău). Editura culturală a Eparhiei Chişinău, 1933

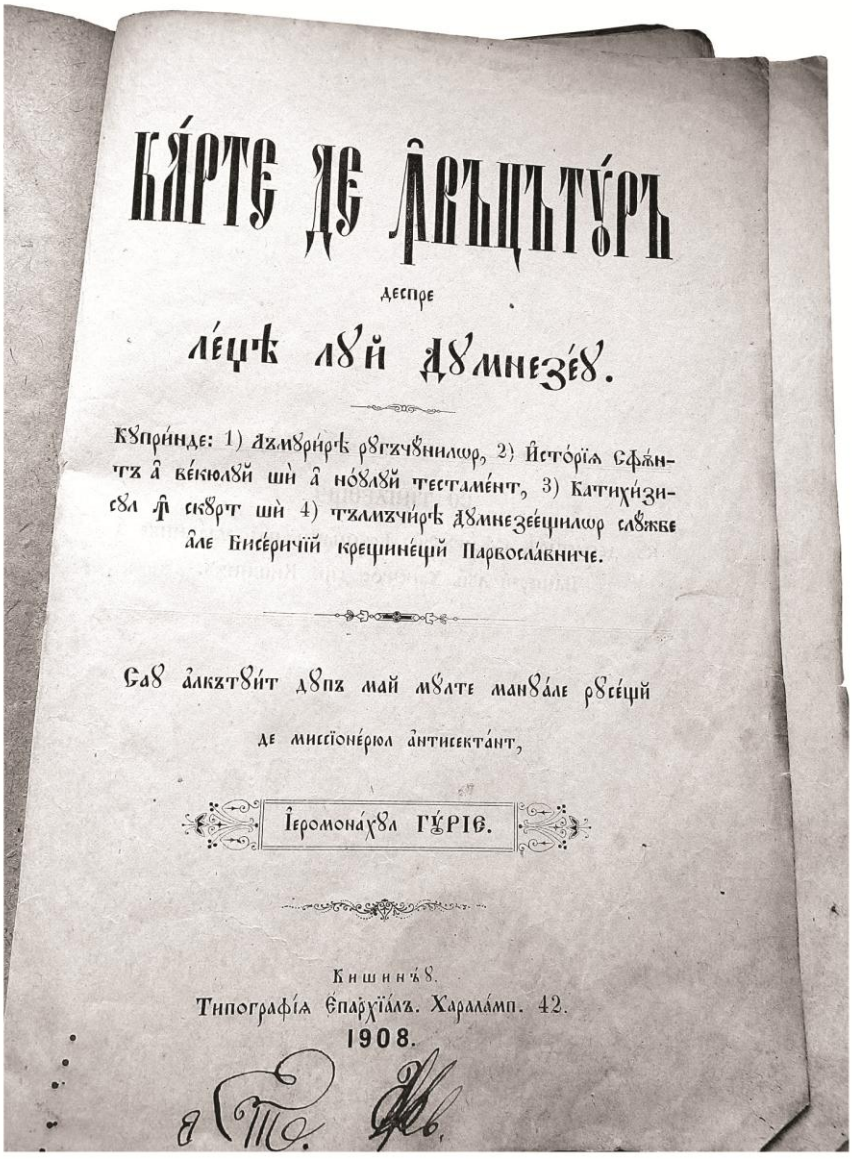

Anexa nr. 4.

Anexa nr. 5.

Coperta „Cărții de învățătură despre Legea lui Dumnezeu” (1908), primul manual elaborat de ieromonahul Gurie

КЪ́РТЕ ДЕ ÎНВЪЦЪТУ́РЪ

деспре

ле́цѣ лъй дъмнезе́ъ.

Къпри́нде: 1) Ахмъри́рѣ ръгъчъ́нилор, 2) Îстори́ѧ сфѧ́нтѣ ѧ ве́кюлъй ши ѧ но́ълъй тестаме́нт, 3) Катихи́зисъл ѧ скърт ши 4) тълкъчи́рѣ дъмнезе́ещилор слъ́жбе ле Бисе́річій кречине́щій Пърбосла́вниче.

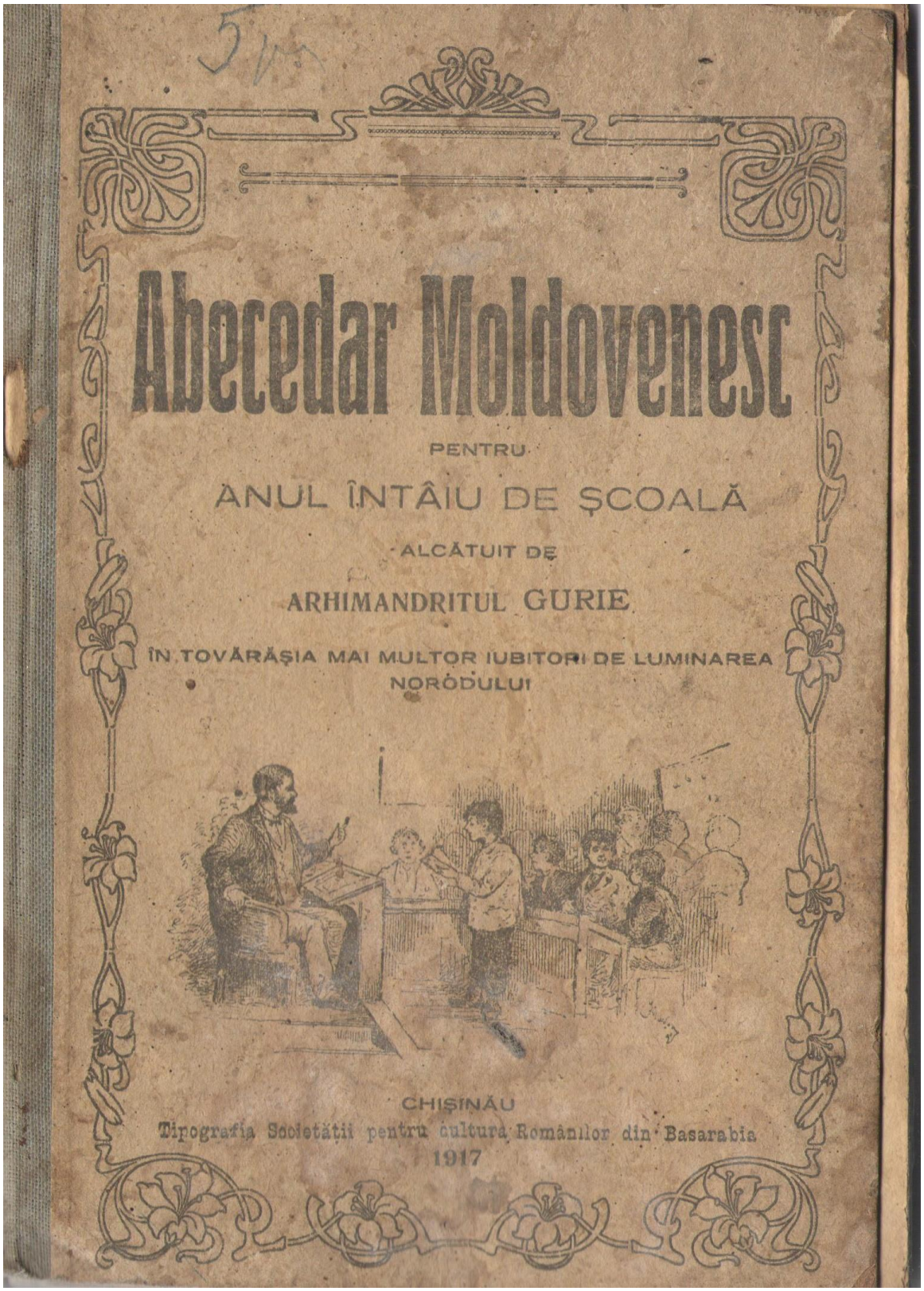
Сă ълкътъ́ит дъпъ май мълте манъ́ле ръсе́щій

де мисіоне́рюл антисекта́нт,

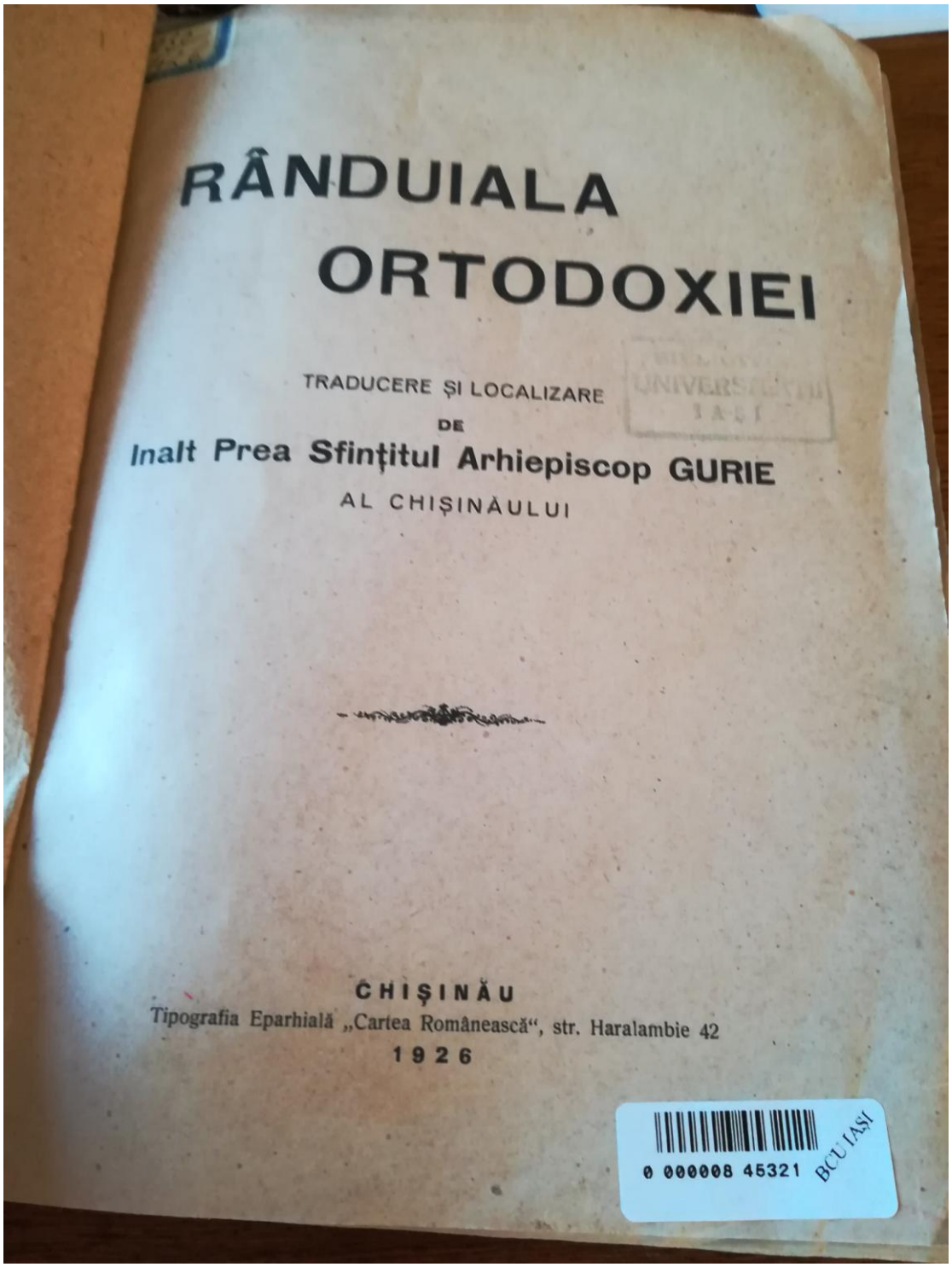
Іеромона́хъл ГУ́РІЕ.

Кишине́ъ.
Типографі́а Епа́рхіа́лъ. Харла́мп. 42.
1908.

Anexa nr. 6. ***Abecedarul moldovenesc pentru anul întâiu de școală*. Ediția I, anul 1917.**

Anexa nr. 7. ***Coperta cărții Rânduiala Ortodoxiei, una dintre cele peste 20 de lucrări teologice, traduse, adaptate, localizate de Gurie Grosu***

Anexa nr. 8.

Anexa nr. 9.

Anexa nr. 10.

NOUL CALENDAR BISERICESC ORTODOX

pe ultimele 3 luni ale anului 1924:

OCTOBRE, NOEMBRE ŞI DECEMBRE

Intocmit de Domnul Profesor Dr. C. Chiricescu, potrivit hotărârii Sfântului Sinod.

OCTOBRE

Are 31 zile

1—13 Octobre st. v. se suprimă [1]

Cuv. Cosma şi *Parascheva*
Luchian. *Aniv. Incoronării*
Longhin. *Naşt. A. S. R. Prinţ. Carol*
Pr. Oşie şi Mc. Andrei Criteanul
Apostol şi Evanghelist Luca
Prooroc Ioil

Duminica 23 după Rusalii. *Glas 3,* Efes. II, 4—10. Lc. VIII, 26—39.

Sf. Mare Mucenic Artemie
Cuvios Ilarion cel Mare
Ierarhie episcopul
Mucenic şi Ap. Iacov al Ierusal.
Marele Mucenic Areta
Mucenici Marchian şi Martirie
Sf. Marele Mucenic Dimitrie

Duminica 24 după Rusalii. *Glas 4,* Efes. II, 14—22. Gal. V, 22—VI, 1—2. Lc. VIII, 41—56. Mt. XI, 27—30.

Nestor şi *Dimitrie cel nou*
Mucenic Terentie şi Neonila
M. Anastasia. *Naşt. M. S. Reginei*
Mucenici Zinovie şi Zinovia
Ap. Stahie, Narchis şi alţii

NOEMBRE

Are 30 zile

S	1	Sf. Cosma şi Damian (Asia)
D	2	Sf. Mucenic Achindin

Duminica 22 după Rusalii. *Glas 5, Voscr. 11.* Gal. VI, 11—18. Lc. XVI, 19—31.

L	3	Sf. Mucenic Achepsima
M	4	Sf. Ioanichie cel Mare şi Nicandru
M	5	Sf. Mucenic Galaction şi Epistimia
J	6	Sf. Pavel Mărturisitorul
V	7	Sf-ţii 33 Mucenici şi Sf. Cuv. Lazăr
S	8	†) Soborul Sf. Arht. Mihail şi Gavril
D	9	Sf-ţii Mucenici Onisifor şi Porfirie

Duminica 25 după Rusalii. *Glas 6, Voscr. 1.* Efes. IV, 1—7. Lc. X, 25—37.

L	10	Sf. Ap. Erast şi Sf. Mucenic Orest
M	11	S-ţii Muc. Mina, Victor şi Vichentie
M	12	Sf. Ion cel milostiv şi Nil
J	13	*Sf. Ioan Gurădeaur* Lăsata seculu
V	14	Sf. Apostol Filip
S	15	Sf. Mucenic Gurie
D	16	Sf. Apostol şi Evanghelist Matei

Duminica 26 după Rusalii. *Glas 7, Voscr. 2.* Efes. V, 9—19. Lc. XII, 16—21, VIII, 8.

L	17	Sf. Grigorie al Neochesariei
M	18	Sf. Platon şi Roman
M	19	Sf. Prooroc Avdie, Sf. Mc. Varlaam
J	20	*Sf. Grigorie dela Bistriţa* şi Proclu
V	21	(†) Intrarea în Biser. Dezleg la peşte
S	22	Sf. Apostol Filimon
D	23	Sf. Amfilohie al Iconiului

Duminica 30 după Rusalii. *Glas 8, Voscr. 3.* Colos. III, 12—16. Filip. III, 20—IV, 1—3. Lc. XVIII, 18—27. Mat. V, 14—19.

L	24	Sf. Mucenic Climent al Romei
M	25	Sf. Mare Mucenită Ecaterina
M	26	Sf. Alipie Stâlpnicul şi Stelian
J	27	Sf. Mare Mucenic Iacov Persul
V	28	Sf. Mucenic Ştefan cel nou
S	29	Sf. Mucenic Paramon şi Filomen
D	30	Sf. Ap. Andrei cel întâi chemat

Duminica 31 după Rusalii. *Glas 1. Voscr. 4.* I Tim. I, 15—17. Lc. XVIII, 35—43.

DECEMBRE

Are 31 zile

L	1	Sf. Prooroc Naum
M	2	Sf. Prooroc Avacum
M	3	Sf. Prooroc Sofonie
J	4	Sf. Varvara şi Ioan Damaschin
V	5	Sf. Sava cel sfinţit
S	6	†) Sf. Ierarh Nicolae
D	7	Sf. Amvrosie şi *Filoteea*

Duminica 27 după Rusalii. *Glas 2. Voscr. 5.* Efes. VI, 10—17. Luca XII, 10—17.

L	8	Sf. Cuvios Patapie
M	9	Zemislirea Prea Sf. Fecioare Maria
M	10	Sf-ţii Mucenici Ermoghen şi Evgraf
J	11	Sf. Daniil Stâlpnicul
V	12	*Sf. Spiridon al Trimitundei*
S	13	Sf-ţii Mucenici Evstratie şi Lucia
D	14	Sf. Mucenic Thirs

Duminica 28 după Rusalii şi a Sf. Strămoşi. *Glas 3. Voscr. 6.* Col. III, 4—11. Lc XIV, 16—24. Mt. XX, 16.

L	15	Sf. Mucenic Elevterie episcopul
M	16	Sf. Prooroc Agheu
M	17	Sf. Prooroc Daniil şi cei 3 tineri
J	18	Sf. Mucenic Sevastian
V	19	Sf. Mucenic Vonifatie
S	20	Sf. Mucenic Ignatie al Antiohiei
D	21	Sf-ţii Mucenici Iuliana şi Temistocle

Duminică înaintea Naşterii Domnului: a Sf. Părinţi. *Glas 4, Voscr.* 7. Evr, XI, 9—10, 32—40. Mt. I, 1—24.

L	22	Sf. Marea Mucenită Anastasia
M	23	Sf. 10 Mucenici din Creta
M	24	S. Mucenită Evghenia fecioara
J	25	(†) Naşterea Domnului
V	26	†) Sob. Maicii Domn., Sf. Nicodim. H.
S	27	† Sf. Apost. şi Arhidiacon Ştefan.
D	28	Sf. 20.000 de Mucenici

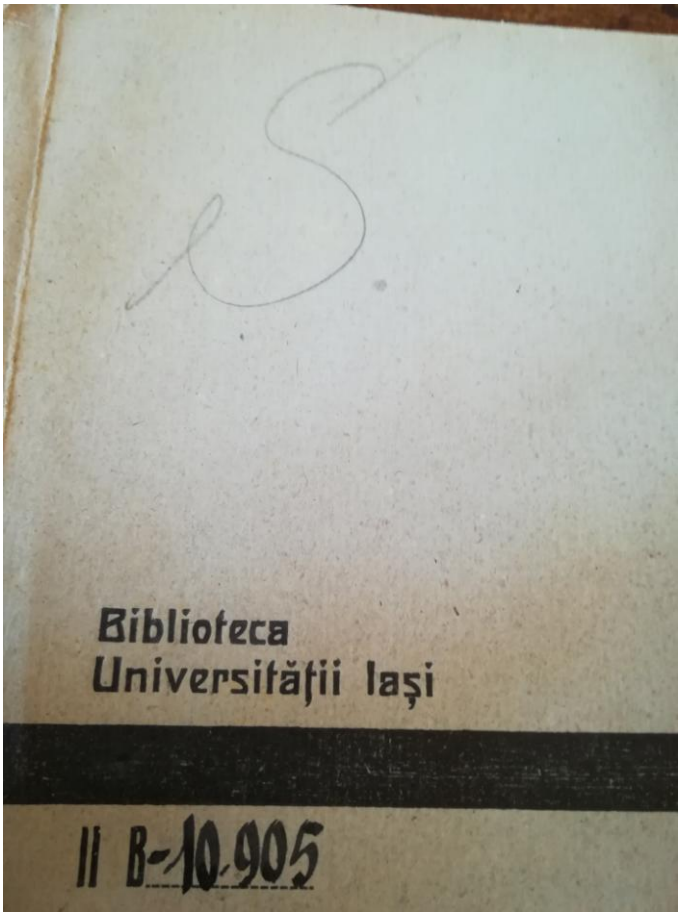
Duminică după Naşterea Domnului, *Glas 5. Voscr. 8.* Gal. I, 11—19. Mat. II, 13—23.

L	29	Sf. 14.000 de Prunci Mucenici
M	30	Sf. Mucenită Anisia
M	31	Sf. Cuvioasă Melania romana H.

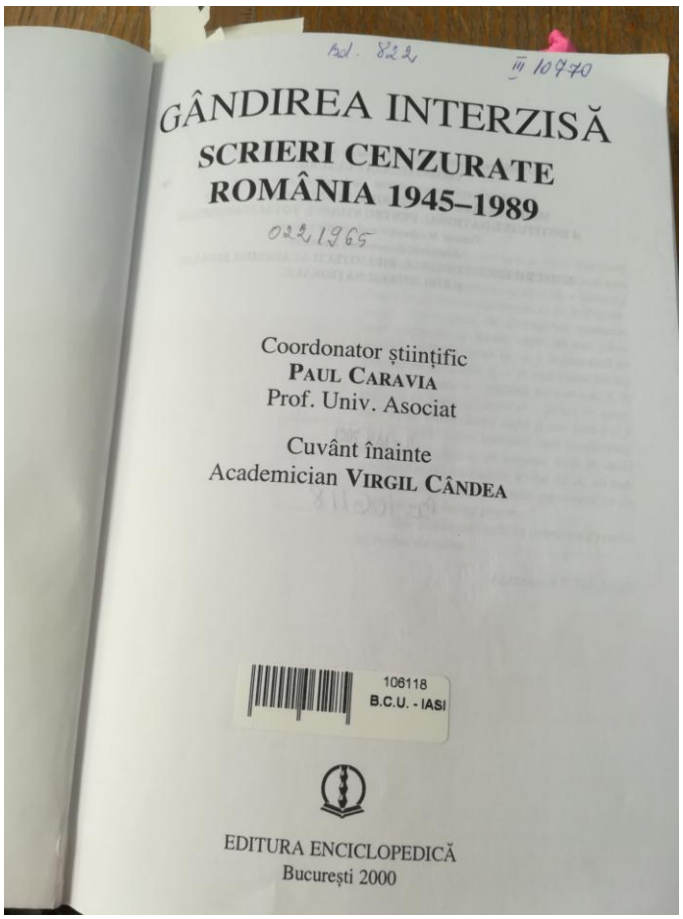
[1] „Sfântul Sinod dispune, ca Sfinţii din cele 13 zile ale lunei Octobre a calendarului actual, în anul [illegible] nu se serbeze în Monastiri în tot atâtea zile consecutive, ce urmează după 14 Octobre, iar în Bisericile parohiale se vor prăznui toţi deodată în ziua de 14 Octobre" (hotărâre luată în şedinţa dela 13 Decembre 1923).

Anexa nr. 11.

Anexa nr. 12. **Imaginea semnului fatidic „S”, aplicat și pe cărțile lui Gurie Grosu.**

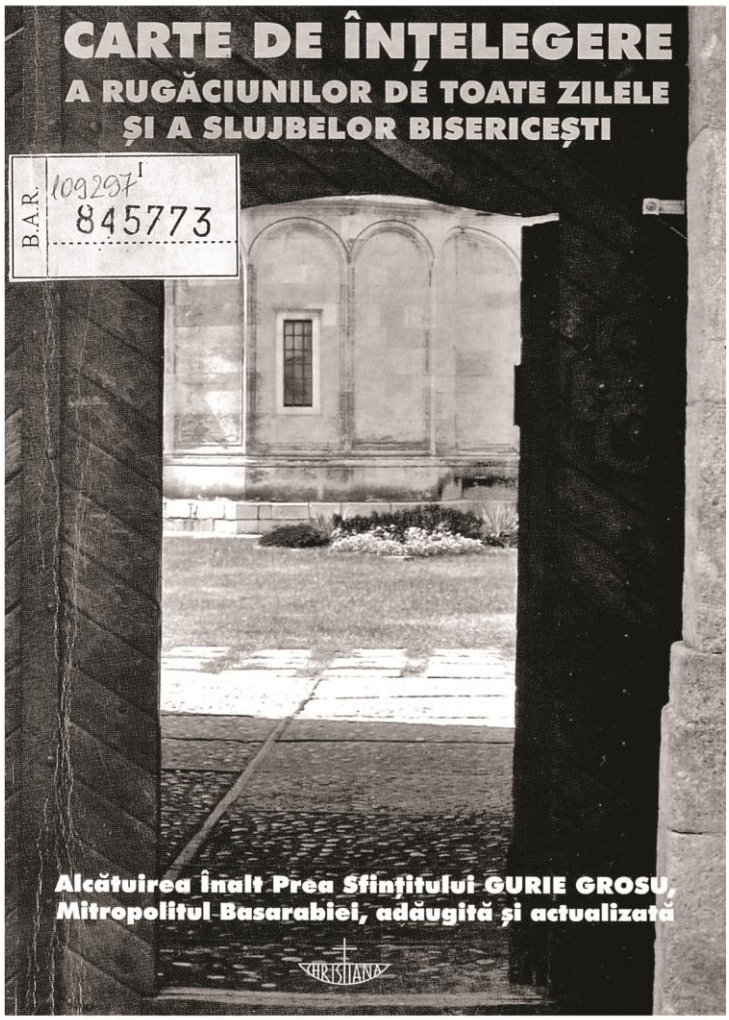

Anexa nr. 13. **Listele autorilor și lucrărilor epurate din biblioteci și alte centre de informare, între care, trecute la index, și lucrările semnate sau despre Mitropolitul Gurie (Grosu).**

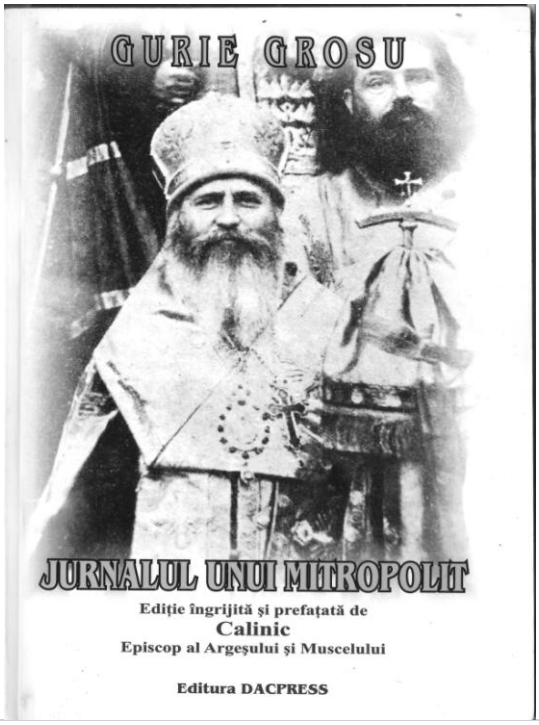

Anexa nr. 14.

Coperta „Cărții de înțelegere a rugăciunilor...”, scrisă de Arhiepiscopul Gurie în anul 1920, tipărită în mai multe ediții în perioada interbelică. În varianta adăugită și explicată a fost retipărită de Editura Christiana în anul 2004. În 2006 a fost scoasă a II-a ediție, actualmente se pregătește de tipar ediția a III-a

Anexa 15. **Imaginea cărții „Jurnalul unui Mitropolit”.**

Anexa nr. 16. **Imaginea timbrului Mitropolitului Gurie, emis în anul 1999.**

Anexa 17. **Bustul Mitropolitului Gurie pe Aleea Cărturarilor din curtea Bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” din str. Alba Iulia, mun. Chișinău.**

BIBLIOGRAFIE

a) Documente inedite

ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale, Bucureşti, România, Fondul Direcției generale a poliției, dosarele: 6/1919; 6/1933; 1/1934; 43/1934; 46/1934; 43/1935); Fondul Ioan Pelivan (1449), dosarele 194, 313; Fondul Ministerului Cultelor și Artelor, dosar 2719/1921-1932; Fond 300, inv. 2, d. 21. Fondul Ministerului Instrucţiunii, dosar 411/1926.

AMMB – Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei (AMMB),

Arhiva Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Fondul Unirii, 1918.

Arhiva Ion Pelivan. BCU Iași, Fond 00246, f. 280.

ANRM, Fond 208: inventar 203, dosar 19/1919. Fond 1135, dosarele: 12/1920, 33/1925, inventar 2, dosar 10/1928; inventar 1, dosar 147/1936. Fond 727, inv. 2, d. 21. Fond 2119, inv. 3, d. 30, 41, 54, 55...

Arhivele Mănăstirii Antim, Bucureşti.

b) Documente edite

100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România: Sfatul Țării. Documente. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Ion Țurcanu. Chișinău: Știința, 2016. Vol. 1. 824 p.

190 de ani de presă în spațiul de limbă română (1829-2019). Editori: Gheorghe-Ilie Fârte, Daniel-Rareș Obadă. Lucrările celui de-al XII-lea Congres de Istorie a Presei Românești, 12-13 aprilie 2019. Iași: Ed. Universității „Al.I. Cuza”, 2020, 420 p. ISBN 978-606-714-595-3.

1918 la români. Documentele Unirii. Vol. VII, Chișinău: Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989.

Adevărul despre Mitropolia Basarabiei. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993. 143 p. ISBN 973-9130-42-9.

Basarabia 1812. Problema națională, implicații internaționale. București: Editura Academiei Române, 2014. 1116 p. ISBN 978-973-27-2397-5.

Basarabia în presa anului 1918. Interviuri și anchete. Chișinău: Știința, 2018. 262 p. ISBN 978-9975-85-107-7.

Basarabia română. Antologie. Ediție îngrijită de Florin Rotaru. Bucureşti, 1996. 551 p.

Basarabia – pământ românesc. Antologie/Proiectul „Românii din jurul României”, Institutul de Studiul Arhivelor. Editor și redactor științific: Mihai Taşcă. Traduceri în limba engleză: Ilie Popa, Rozalia Rodica Popa. Coordonator: Vasile Șoimaru. Vol. 5. Chișinău: S. n., 2021. 918 p. ISBN 978-9975-87-913-2.

Biblia, ediția Bartolomeu Anania. București: Editura Institutului Biblic, 2002.

Biblia sau Sfânta Scriptură. Bucureşti: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988. 1424 p.

Centenar Sfatul Ţării (1917-2017). Coordonatori Prof. univ. dr. Gh. Clivetti, Prof. univ. dr. I. Bolovan, Conf. univ. dr. Gh. Cojocaru. Chișinău: Lexon Prim, 2017. 784 p. ISBN 978-9975-139-54-0.

Cronica Basarabiei 1918-1944. Mărturii din presa timpului și imagini de epocă. Chișinău: Moldpres, 2012. 432 p. ISBN 978-9975-4363-3-5.

Enciclopedie. Centenarul Războiului de Reîntregire și al Marii Uniri (2014-2020). Coordonator I. Solcanu. București:Editura Enciclopedică Gold, Editura Oamenilor de Știință din România, 2022. 1712 p.

Lucrările Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Chișinăului. 1928, mai 14-15. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia, 1928. 212 p.

Lucrările Adunării Generale a delegaților Uniunii clericilor ortodocşi din Basarabia. Sesiunea 3-5 iulie 1934. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși, 1934. 164 p.

Lucrările Adunării Generale a delegaților Uniunii clericilor ortodocşi din Basarabia. Sesiunea 3-5 iulie 1934. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia. 1934. 180 p.

Lucrările Adunării Eparhiei Chișinău. Sesiunea mai 1938. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia, 1938. 178 p.

O enciclopedie a Marii Uniri. Coord.: I. Bolovan, Gh. Iacob, Gh. Cojocaru. București: Institutul Cultural Român, 2018. 611 p. ISBN 978-973-577-729-6.

O pagină din istoria Basarabiei – Sfatul Ţării (1917-1918). Ed. îngr. stud. introd. de I. Negrei şi D. Poştarencu. Chișinău: Prut Internațional, 2004. ISBN 9975-69-717-8.

Presa basarabeană de la începuturi pînă în anul 1957. Catalog. Chişinău: Epigraf, 2002. 620 p. ISBN 9975-903-57-6.

SCURTU, I. *Documente privind istoria României între anii 1918-1944.* Culegere de documente. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1995. 732 p. ISBN 973-30-2756-1.

b) Cărți tipărite și publicații monografice

AGRIGOROAIEI, Ion. *Unirea Basarabiei cu România în presa vremii.* Un studiu de caz: ziarul „Mișcarea”, Iași, 1917-1918. Historica. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2018. 212 p. ISBN 978-606-714-450-5.

AGRIGOROAIEI, Ion, PALADE, Gheorghe. *Basarabia în cadrul României întregite (1918-1940)*. Chişinău: Universitas, 1993. 256 p. ISBN 5-362-00867-6.

ANDRIESCU, Alexandru. *Limba presei româneşti din sec. XIX*. Iaşi: Junimea, 1979. 204 p.

ANDRONACHI, Gh. V. *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*. Chişinău: Imprimeriile Statului, 1933. 64 p.

ANTIP, Constantin. *Contribuţii la istoria presei române.* Bucureşti: Uniunea Ziariştilor din R.P.R., 1964. 210 p.

ANTIP, Constantin. *Din istoria presei româneşti*. Bucureşti, 1972. 210 p.

ANTONIUC, D.I., AFTENIUC, S.I., ESAULENCO, A.S. *Sfatul Ţării – organ antipopular*. Chişinău: Cartea Moldovenească, 1984. 144 p.

ARBORE, Zamfir C. *Basarabia în sec. XIX*. Chişinău: Cartier/Novitas, 2001. 739 p. ISBN 9975-9659-0-3.

ARGETOIANU, Constantin. *Pentru cei de mîine. Memorii, jurnale*. Bucureşti: Machiavelli, 1995. 334 p.

ARISTOTEL. *Etica nicomahică.* București: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988. 408 p.

ARISTOTEL. *Organon.* Volumul I. Traducere, studiu introductiv, introducere și note de Mircea Florian. București: Editura Iri, 1997. 480 p. ISBN 973-97627-5-1.

ARISTOTEL. *Organon.* Volumul II. Traducere, studiu introductiv, introducere și note de Mircea Florian. București: Editura Iri, 1998. 670 p. ISBN 973-97627-6-X.

ARISTOTEL. *Poetica.* Ed. III. Traducere, studiu introductiv, comentarii și notă asupra ed. II de D.M. Pipidi. București: Editura Iri, 1998. 296 p. ISBN 973-97627-9-4.

ARISTOTEL. *Retorica*. Ediție bilingvă. Traducere, notă asupra ediției, studiu introductiv, bibliografie, index nominum și index terminorum de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Matei. București: Editura Iri. 464 p.

ARISTOTEL. *Retorica*. Ediție bilingvă. Traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Matei. București: Univers Enciclopedic Gold, 2011. 464 p.

BABEL, Antony. *La Bessarabie.* Vol. II. Paris: Librairie Felix Alcam, 1926. 360 p.

BASARAB. *Scrisori din Basarabia*. Vol. I. Chişinău: Ştiinţa; Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996. 316 p. ISBN 9975-67-252-3.

BAUDRILLARD, Jean. *Figuri ale alterității.* Pitești: Paralela 45, 2002. 136 p. ISBN 973-593-639-9.

BOARI, Alexandru, GHERGHINA, Sergiu, MUREA, Radu (ed.). *Regăsirea identității naționale*. Iași: Polirom, 2010. 277 p. ISBN 978-973-46-1715-9.

BOGOS, Dimitrie. *La răspîntie. Moldova de la Nistru în a. 1917-1918*. Chişinău: Ştiinţa, 1998. 223 p. ISBN 9975-67-056-3.

BOLDEA, Iulian, SIGMIREAN, Cornel. (Coord.). *Confesiune, cultură, națiune. Perspectivă istorică.* Cluj-Napoca: Argonaut Publisihing, 2018. 216 p.

BOLDIŞOR, Veronica. *File din viaţa unei biserici şi a unui mitropolit.* Chişinău: Pontos, 2014. 112 p. ISBN 978-9975-51-583-2.

BOLDIȘOR, Veronica. *Ilustre personalități române în destinul Basarabiei.* Chișinău: Serebia, 2019, 220 p. ISBN 978-9975-66-668-8.

BOLDUR, Alexandru V. *Basarabia Românească*. Bucureşti: Tipografia „Carpaţi”, 1943.

BOLDUR, Alexandru V. *Istoria Basarabiei.* Chișinău: Cartea Moldovenească, 1991. 544 p. ISBN 5858860273, 9785858860273.

BRANDT, Mathias. *Moldova: vestul în est. Proiectul unei campanii de promovare a imaginii Moldovei*. Chișinău: Procomerț/IBD Moldova, 1997. 27 p.

BRĂTIANU, Gheorghe. *Basarabia: drepturi naţionale şi istorice*. Bucureşti: Semne, 1995. 144 p.

BRUHIS, Mihail. *Republica Moldova de la destrămarea Imperiului Sovietic la restaurarea Imperiului Rus*. Prefață de Florin Constantiniu. Ediție îngrijită de Florin Rotaru. București: Semne, 1997. 280 p. ISBN 973-9318-09-6.

BURLACU, Alexandru. *Literatura română din Basarabia. Anii 20-30*. Chişinău: Tehnica-Info, 2002. 226 p. ISBN 9975-63-103-7.

BUZATU, Gheorghe, CIUCANU, Corneliu, SANDACHE, Cristian. *Radiografia dreptei româneşti, 1927-1941*. Bucureşti: FF PRESS, 1996. 423 p. ISBN 9739674585.

BUZILĂ, Boris. *De-a v-ați ascuns: un destin basarabean.* București: Curtea Veche Publishing, 2009. 328 p. ISBN 978-973-669-643-5.

BUZILĂ, Boris. *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia.* Chişinău-Bucureşti: Editura Fundației Culturale Române; Știința, 1996. Introducere de Antonie Plămădeală. 370 p. ISBN 10: 973577061X / ISBN 13: 9789735770617.

BUZILĂ, Boris. *Un patriarh în oglinda vremii sale.* Iași: Timpul, 2009. 145 p. ISBN 978-973-612-330-6.

BUZILĂ, Varvara. *Arta tradițională.* Chișinău: Cartier, 2019. 328/260 p. ISBN 978-973-669-643-5.

CARDAŞ, Gheorghe. *Poeții și prozatorii Basarabiei până la Unire.* Bucureşti: Editura Universală, 1937. 695 p.

CAZACU, Matei, TRIFON, Nicolas. *Republica Moldova. Un stat în căutarea națiunii*. Chişinău: Cartier, 2017. 416 p. ISBN 9789975861625.

CAZACU, Petre V. *Moldova dintre Prut şi Nistru, 1812-1918*. Chişinău: Ştiinţa, 1992. 445 p. ISBN 5376015173.

CAZACU, Petre. *Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut şi Nistru. 1918-1928*. Bucureşti: Tipografia ziarului Universul, 1928.

CĂLINESCU, George. *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. Bucureşti: Minerva, 1986. 1034 p.

CĂRĂUȘ, Tamara. *Capcanele identității*. Chișinău: ARC, 2011. 220 p. ISBN 9975796796, 9789975796798.

CĂRĂUȘ, Tamara. *Limba de hârtie.* Chișinău: Cartier, 2017. 208 p. ISBN 9789975863551.

CĂRĂUȘ, Tamara. *tzara mea*. Chișinău: ARC, 2000. 177 p. ISBN 9975-61-152-4.

CEBAN, I.D. şi alţi autori. *Cuvîntelnic ortografic moldovenesc*. Tiraspol, 1940.

CERETEU, Igor. *Cartea bisericească în mănăstirile din Republica Moldova*. Chișinău: Editura Enciclopedică, 2016. 503 p. ISBN 978-9975-53-739-1.

CERETEU, Igor. *Valori cărturăreşti din biblioteca Mănăstirii Noului Neamţ.* Chișinău: Lexon-Prim, 2021. 992 p. ISBN 978-9975-83-739-1.

CHELCEA, Septimiu. *Memorie socială şi identitate naţională.* Bucureşti: Editura Științifică și Enciclopedică, 1998. 230 p. ISBN 973-98181-5-3.

CHELCEA, Septimiu. *Personalitate şi societate în tranziţie.* Bucureşti: Știință și Tehnică, 1994, 336 p. ISBN 9739693717, 9789739693714.

CHIABURU, Elena. *Carte şi tipar în Ţara Moldovei*. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2011. 720 p. ISBN 978-973-703-570-7.

CHIOR, Pavel. *Dispri ortografia linghii moldoveneşti*. Tîrg Birzula, 1929. 26 p.

CIACHIR, Nicolae. *Basarabia sub stăpînire ţaristă (1812-1917).* Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1992. 136 p. ISBN 973-30-2299-3.

CIMPOI, Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia.* Chişinău: ARC, 1997. 431 p. ISBN 9975-61-020-X.

CIOBANU, Alina, BURLACU, Alexandru. *Scriitori de la „Viaţa Basarabiei”.* Antologie. Chişinău: Hyperion, 1990. 316 p. ISBN 9785368007083, 5368007086.

CIOBANU, Ștefan. *Basarabia.* Chișinău: Universitas, 1993. 450 p.

CIOBANU, Ştefan. *Basarabia. Populaţia. Istoria. Cultura*. Ediţia a II-a. Chişinău: Ştiinţa, 2018; 2020. 172 p. ISBN 978-9975-85-106-0.

CIOBANU, Ştefan. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chişinău: Asociaţia Uniunii Culturale Bisericeşti, 1923. 343 p./ Chişinău: Universitas, 1993. 280 p.

CIOBANU, Ștefan. *Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă*. Chişinău, 2020. 280 p. ISBN 978-9975-85-205-0.

CIOBANU, Ştefan. *Unirea Basarabiei.* Chişinău: Universitas, 1993, 331 p.

CIOBANU, Vitalie. *Anatomia unui faliment geopolitic: Republica Moldova*. Iaşi: Polirom, 2005. 404 p. ISBN 9736818950, 9789736818950.

CIOBANU, Vitalie. *Frica de diferenţă* (articole, eseuri, cronici literare). Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1999. 301 p. ISBN 9789735772291, 9735772299.

CIOBANU-TOFAN, Alina. *Spiritus loci.* Chișinău: Gunivas, 2001. 207 p. ISBN 9975-9622-4-6.

CIOFLEC, Romulus. *Pe urmele Basarabiei*. Chişinău: Universitas, 1992. 138 p. ISBN 5-362-00875-7.

CIORBĂ Veaceslav. *Biserica din Basarabia și Transnistria (1918-1940).* Chişinău: 2011. ISBN 9975512992.

CIUMACENCO, Valentina. *Interacțiuni modale în discursul politic.* Teză de doctor. Chișinău: Universitatea Liberă Internațională din Moldova, 2021. 314 p. ISBN 978-9975-3464-4-3.

CLARK, Charles Upson. *Basarabia română*. Bucureşti: Semne, 1996. 205 p. ISBN 978-997-585-171-8, 9975851711.

CLOBUŢCHI, Valentin. *Gazete ce chemau la luptă.* Chişinău: Cartea Moldovenească, 1971. 158 p.

CLOBUŢCHI, Valentin. *Presa RASSM*. Chişinău, 1986. 189 p.

COJOCARU, Gheorghe E. *Chestiunea Basarbiei în presa occidentală (1918-1920).* Editori: Gheorghe E. Cojocaru, Eugen-Tudor Sclifos. București-Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2022, 313 p.

COJOCARU, Gheorghe E. *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923).* Bucureşti: Semne, 1997. 270 p. ISBN 978-973-931-82-97, 973-9318-29-0.

COJOCARU, Gheorghe E. *Politica externă a Republicii Moldova*: Studii. Chişinău: Civitas, 1999, 168 p. ISBN 9975-936-29-6.

COJOCARU, Gheorghe E. *Separatismul în slujba imperiului.* Chişinău: Civitas, 2000, 192 p. ISBN 9975-936-68-7.

COJOCARU, Gheorghe E. *Sfatul Ţării: Itinerar*. Chişinău: Editura Civitas, 1998, 176 p. ISBN 9975-936-20-2.

COLESNIC, Iurie. *Basarabia necunoscută*. Vol. I. Chişinău: Universitas, 1993. 316 p. ISBN 9789975863636.

COLESNIC, Iurie. *Basarabia necunoscută*. Vol. II. Chişinău: Museum, 1997. 286 p. ISBN 9975-906-21-4.

COLESNIC, Iurie. *Sfatul Ţării. Enciclopedie*. Chişinău: Museum, 1998. 348 p. ISBN 10: 9975906249.

CONSTANTINESCU-IAŞI, Petre. *Circulaţia vechilor cărţi româneşti în Basarabia sub ruşi.* Chişinău: Tip. Eparhială; Cartea Românească, 1929. 60 p.

CONSTANTIN, Ion, NEGREI, Ion, NEGRU, Gheorghe. *Ion Pelivan: Părinte al mișcării naționale din Basarabia*/ cuvânt înainte de Corneliu-Mihail Lungu; postf. de Eugenia Danu. Chișinău: Notograf Prim, 2012. 416 p. ISBN 978-606-8337-04-3, ediția București, 2011.

CONSTANTIN, Ion. *Pantelimon Halippa. Apostol al Basarabiei: Studii. Documente.* Materiale. Chișinău: Notograf Prim, 2013. 735 p. ISBN 978-9975-4270-0-5.

COVAL, Dumitru. *Din istoria jurnalisticii româneşti.* Chişinău: Ştiinţa, 1992. 309 p.

CRIHAN, Anton. *Drepturile românilor din Basarabia după unele surse ruseşti.* Colecția „Document". Bucureşti: Eminescu, 1995. 149 p. ISBN 973-22-0425-7.

CUȘCO, Andrei, CAȘU, Igor, JOSANU, Yuri. *Imperii, naționalisme și sisteme politice*. Seria: Cursuri la masterat în stuii est-europene. Chișinău: CEP USM, 2009. 263 p. ISBN 978-9975-70-844-9.

DANILOV, Maria. *Carte, cenzură și biblioteci în Basarabia. Inventarierea surselor (secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea).* Colecția Biblioteca *Meșterul Manole*. Chișinău: SA Tipografia Reclama, 2016. 300 p. ISBN 978-9975- 58-024- 3.

DANILOV, Maria. *Carte și cenzură în Basarabia (1812-1917).* Chișinău: Epigraf, 2018. 400 p. ISBN 978-9975-60-285-3.

DANILOV, Maria. *Cenzura sinodală şi cartea religioasă în Basarabia (1812-1918) (între tradiţie şi politica ţaristă)*. Chişinău: Tyragetia, Tipografia Bons Offices, 2007. 264 p. ISBN 9789975800730.

DANILOV, Maria. *Presă și cenzură în Basarabia.* Documentar, secolul al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea (din dosarele secrete ale arhivei guberniale din Chișinău). Chișinău: Pontos, 2012. 212 p. ISBN 978-9975-511-438.

DANILOV, Maria, GRIȚCO, Ana, MALAHOV, Liuba. *Cartea românească în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei (1683-1918).* Catalog. Chișinău: Tyragetia, 2002. 224 p. ISBN 9975-9667-4-8.

DAVID, Alexandru. *Bibliografia lucrărilor privitoare la Basarabia apărute de la 1918 încoace.* Chişinău, 1933. 47 p.

DAVID, Alexandru. *Tipăriturile româneşti în Basarabia sub stăpânirea rusă.* Vol. I. Chişinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocşi din Basarabia, 1934. 68 p.

DAVIDESCU, Nicolae. *Aspecte şi direcţii literare*. Bucureşti: Minerva, 1975. 656 p.

DĂSCĂLESCU, H., *Revoluţia de la 1917 în Basarabia. Lupta moldovenilor pentru limbă, şcoală şi cultură naţională*. Chişinău: Tiparul Moldovenesc, 1938.

DELAVRANCEA, Barbu Şt. *Discursuri*. Bucureşti: Minerva, 1977. 405 p.

Desbaterile Congresului Național Bisericesc. Sesiunea ordinară din 18, 19, 20 și 21 noiembrie 1929. București: Tipografia Cărților Bisericești, 1930. 216 p.

Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1996.

Dicționar enciclopedic de comunicare și termeni asociați. Coord. Marian Petcu. București: C.H. Beck, 2014. 576 p. ISBN 978-606-18-0362-0.

Dicționar de istorie. Ediția a II-a. Chișinău: Civitas, 2007. 416 p. ISBN 978-9975-80-137-9.

Dicționar enciclopedic ilustrat. Chișinău: Cartier, 1999. 1807 p. ISBN 9975-949-64-9.

Dicționarul Savanții lumii cred în Dumnezeu. Elab. de Liviu Petrina și Laura Sigarteu Petrina. București: Maritain, 2019. 973 p. ISBN 978-973-86885-6-8.

Dicţionarul scriitorilor români din Basarabia 1812-2010, ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Prut Internaţional, 2010. 600 p. ISBN 978-9975-69-563-3.

Dicţionarul teologilor români. Sibiu: Editura Andreiana, 2014. 724 p. ISBN 978-606-8602-10-3.

Discursuri de recepțiune. Volumul 33. București: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1909. 57 p.

Discursuri parlamentare, 1907-1917. Bucureşti: Editura Politică, 1972.

Discursuri şi pledoarii celebre. Antologie. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., 1994. 240 p. ISBN 9733048143.

Documentele Unirii. Arhivele Statului din România. Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1998. 190 p.

DOBRINESCU, Valeriu Florin. *Bătălia diplomatică pentru Basarabia, 1918-1940*. Iaşi: Junimea, 1991. 288 p. ISBN 9733701254.

DOBRINESCU, Valeriu Florin, TOMPEA, Doru. *România la conferinţele de pace de la Paris (1919-1920; 1946-1947)*. Un studiu comparativ. Focşani: Neuron, 1996. 205 p. ISBN 978-606-42-0065-5.

DRAHENBERG, Constantin. *1918-1940: solidaritate proletară*. Chişinău: Cartea Moldovenească, 1975. 180 p.

DRĂGAN, Ioan. *Paradigme ale comunicării de masă*. Bucureşti: Şansa, 1996. 303 p. ISBN 9739167543, 978-973-916-754-3.

DRON, Ion. *Studii și cercetări.* Chișinău: Pontos, 2001. 439 p. ISBN 9975-938-32-9.

ECO, Umberto. *În căutarea limbii perfecte*. Traducere de Dragoş Cojocaru. Iaşi: Editura Polirom, Colecţia Construcţia Europei, 2002. 304 p. ISBN 973-683-782-3.

ELIADE, Mircea. *Istoria credinţelor şi a ideilor religioase.* Chişinău: Universitas, 1992.

EMINESCU, Mihai. *Opere*. *V. Publicistica*. Chişinău: Gunivas, 2001. 700 p. ISBN 9975-908-02-0. 9975-908-07-1.

Enciclopedie. Centenarul Războiului de Reîntregire și al Marii Uniri (2014-2020). Coordonator Dr. Ion Solcanu. București: Editura Enciclopedică Gold, Editura Oamenilor de Știință din România, 2022. 1712 p.

ENCIU, Nicolae. *Contextul internațional al evoluției Basarabiei în cadrul României întregite.* Chișinău: Epigraf, 2019. ISBN 978-9975-3331-2-2.

ENCIU, Nicolae. *1918 pe ruinele imperiului spulberat de istorie.* Chișinău: ARC, 2018. ISBN 978-9975-0001-236.

Fapte trecute şi basarabeni uitaţi. Chişinău: Universitas, 1992. 176 p. ISBN 5-362-00850-1.

FLOREA MARIAN, Simion. *Nunta la români*. Ediție îngrijită, introducere, bibliografie și glosar de Iordan Datcu. București: Saeculum I.O., 2019.

FLORESCU, Vasile. *Retorică și neoretorică.* București, 1973. 267 p.

GHIBU, Onisifor. *Ardealul în Basarabia.* Cluj: Institutul de arte grafice „Ardealul", 1928. 260 p.

GHIBU, Onisifor. *Cum s-a făcut unirea Basarabiei.* Cluj, 1926. 118 p.

GHIBU, Onisifor. *Pe baricadele vieţii*. Chişinău: Universitas, 1992. 635 p. ISBN 5-362-01002-6.

GHIBU, Onisifor. *Trei ani pe frontul basarabean. Bilanţul unei activităţi*. Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996. 224 p. ISBN 973-577-043-1.

GHINOIU, Ion. *Vîrstele timpului.* Chişinău: Ştiinţa, 1994. 388 p. ISBN 5-376-01764-8.

GORE, Paul. *Plebiscitul în Basarabia*. Braşov, 1919. 35 p.

GRATI, Aliona. *Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar.* Chișinău: ARC, 2018. 356 p. ISBN 978-9975-0-0160-1.

GROSU, Gurie. *Abecedar Moldovenesc pentru anul întâiu de şcoală*. Chişinău: Tipografia Românească, 1917.

GROSU, Gurie. *Abecedar Moldovenesc pentru anul întâiu de şcoală*. Chişinău: Tipografia Românească, 1918.

GROSU, Gurie. *Bucoavna moldovenească*. Chișinău: Tipografia Eparhială, 1909. 80 p.

GROSU, Gurie. *Jurnalul unui mitropolit.* Ediţie îngrijită şi prefaţată de Calinic, Episcop al Argeşului şi Muscelului. Curtea de Argeş: Dacpress, 2005.

GROSSU, Silvia (coord.). *Mass-media: între document și interpretare. Studii și cercetări de istoria presei.* Comunicările științifice ale participanților la Congresul Internațional de Istorie a Presei, ediția a V-a. Coord. Silvia Grossu Chișinău, Centrul Editorial Poligrafic, USM, 2012, 412 p. ISBN 978-9975-71-238-5; ISBN 978-606-714-450-5.

GROSSU, Silvia (coord.), *Mass-media: între document și interpretare.* Tezele (în trei limbi) a comunicărilor științifice ale participanților la Congresul Internațional de Istorie a Presei, ediția a V-a. Coord. Silvia Grossu, Maria Danilov. Chișinău: CEP USM, 2012. 248 p. ISBN 978-9975-71-238-5.

GROSSU, Silvia. *Mitropolitul Gurie – discursul identitar.* Chişinău: CEP USM (Blitz Poligraf), 2023. 324 p. ISBN 978-9975-3651-1-6.

GROSSU, Silvia (coord.). Trilogia *Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţă şi cultură:*

- vol. I: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţă şi cultură.* Chişinău: Epigraf, 2007. 300 p. ISBN 978-9975-903-31-8;

- vol. II: *Mitropolitul Gurie – operă zidită în destin.* Chişinău: Epigraf, 2016. 320 p. ISBN 978-9975-125-96-3;

- vol. III: *Mitropolitul Gurie: Procesul și apărarea mea*. Chișinău: Epigraf, 2018. 400 p. ISBN 978-9975-60-311-9.

GROSSU, Silvia. *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*. Chișinău: Tehnica-Info, 2003. 222 p. ISBN 9975-63-211-4.

GROSSU, Silvia. *Retorica. Note de curs.* Aprobată de Consiliul metodico-științific și editorial al USM. Redactor științific: Constantin Șchiopu, doctor conferențiar. Chișinău: USM. 210 p. ISBN 978-9975-9604-9-6.

GROSSU, Silvia. *Retorica. Note de curs*. Ediția a II-a. Chișinău: CEP USM 2009, 212 p. ISBN 978-9975-70-885-2.

GROSSU, Silvia. *Valențele presei clericale din Basarabia (1918-1940).* Disertație pentru titlul de doctor în istorie, susținută pe 20 octombrie 2002, USM.

GROSSU, Silvia, **Viorel COJOCARU** (coord.), *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”*. Chișinău: CEP USM (Continental-Grup), 2022. 324 p. ISBN 978-9975-63-524-0.

GUIA, Sorin. *Discursul religios. Structuri și tipuri.* Colecția LOGOS 17. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2014. 478 p. ISBN 978-606-714-069-9.

GUIDA, Francesco. *România în secolul XX*. Trad. din limba italiană de Dorin Cojocaru. Chișinău: Cartier. 382 p. ISBN 9789975863858.

GUMENÂI, Ion. *Comunitățile romano-catolice protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea.* Chișinău: Lexon-Prim, 2016. 352 p. ISBN 978-9975-3102-8-4.

KAPFERER, Jean-Noël. *Căile persuasiunii.* Modul de influențare a comportamentelor prin mass-media și publicitate. Trad. Lucian Radu. București: Comunicare.ro, 2002, 296 p. ISBN 9789738376014.

HABERMAS, Jürgen. *Conştiinţa morală şi acţiunea comunicativă.* Bucureşti: ALL EDUCATIONAL, 2000. 184 p. ISBN 973-684-242-8.

HALIPPA, Pantelimon, MORARU, Anatolie. *Testament pentru urmaşi.* Chişinău: Hyperion, 1991. 176 p. ISBN 5-368-01446-5.

HANEŞ, Petre V. *Scriitori basarabeni (1850-1940).* Bucureşti: Editura Casei Școalelor, 1942. 480 p.

HANGIU, Ion. *Dicţionarul presei literare româneşti* (1790-1982). Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996. 674 p. ISBN 973-577-050-4.

HEITMANN, Klaus. *Limbă şi politică în Republica Moldova.* Chişinău: ARC, 1998. 216 p. ISBN 9975610641; 9789975610643.

HOBSBAWN, Eric. *Globalizare, democrație și terorism.* Trad. din engl. de Radu Săndulescu. Chișinău: Cartier, 2016 (Tipograf. „Bons Offices”). 152 p. (Colecția „Cartier istoric”, coord. de Virgil Pâslariuc). ISBN 978-9975-79-902-7.

HOBSBAWN, Eric. *Națiune și naționalism.* Trad. din engl. de Diana Stanciu. Chișinău: ARC, 1997, 208 p. ISBN 9975610277.

HOLBAN Eugen. *Dicționar cronologic. Prin veacurile învolburate ale Moldovei dintre Prut și Nistru.* Chișinău: Editura Museum,1988, 231 p. ISBN 997-590-603-6.

HUSSERL, Edmund. *Criza umanității europene și filosofia*. București: Paideia, 2003. 203 p. ISBN 973-9131-85-9.

In honorem Acad. Valeriu Pasat. Studii și articole. Chișinău: AȘM, 2018. 628 p. ISBN 978-9975-3183-9-6.

IORGA, Nicolae. *Adevărul asupra trecutului şi prezentului Basarabiei*. Bucureşti, 1940. 79 p.

IORGA, Nicolae. *Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către ruşi*. Vălenii de Munte: Editura şi Tipografia Societăţii „Neamul Românesc", 1912.

IORGA, Nicolae. *Continuitatea spiritului românesc în Basarabia.* Iaşi, 1918. 112 p.

IORGA, Nicolae. *Istoria Bisericii Româneşti.* București: Muzeul Literaturii Române, 1999. 209 p. ISBN 973-98718-1-x.

IORGA, Nicolae. *Istoria Bisericii Româneşti şi a vieţii religioase a românilor.* Ediţia II – Bucureşti: Editura Ministerului de Culte, 1928. Vol. I , 432 p.

IORGA, Nicolae. *Istoria presei române de la primele începuturi pînă la 1916*. Bucureşti, 1994. 226 p.; (*Istoria presei româneşti de la primele începuturi până la 1916*. București: Atelierele Societăţii Anonime Adevărul, 1922).

IORGA, Nicolae. *Oameni care au fost*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1990. 343 p.

IOV, Dumitru. *Basarabia şi Bucovina de sus sub noua stăpânire (1940-1941).* Bucureşti, 1941.

IOV, Dumitru. *Sub călcîiul comunist. Pagini de crud adevăr*. Chișinău, 1941.

Istoria Moldovei. Chișinău: Ştiinţa, 1970, 1992, 230 p.

Istoria literaturii moldoveneşti. Chișinău: Ştiinţa, 1989. 477 p.

Istoria Basarabiei de la începuturi pînă la 1998. Bucureşti: Semne, 1998. 367 p. ISBN 973-9318-54-1.

Jubileul Î.P.S. Mitropolit Gurie (cu prilejul împlinirii a 30 de ani de serviciu bisericesc, social şi misionar). Chișinău: Tipografia Eparhială, „Cartea Românească", 1932.

LARSON, Charles U. *Persuasiunea: receptare şi responsabilitate.* Trad. Odette Arhip. Iaşi: Polirom, 2003. 504 p. ISBN 973-683-949-4.

LAVRIC, Aurelian. *Identitate etnică şi confesiune în istoria gândirii politice. Abordări din anii '30 ai sec. XX*. Chișinău: CEP USM, 2003. 244 p. ISBN 9975-70-236-8.

Literatura şi arta Moldovei. Enciclopedie. 2 volume. Chișinău: Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1985-1986.

LO CASCIO, Vincenzo. *Gramatica argumentării. Strategii și structuri.* Traducere de Doina Condrea-Derer și Alina-Gabriela Sauciuc. București: Meteora Press, 2002. 344 p. ISBN 9738339219, 9789738339217.

LORAUX, Nicole. *L'invention d'Athènes. Histoire de l'oraison funèbre dans la „cité classique"*. Paris: édition de l'EHESS, 1981. 509 p.

Lucrările Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Chişinăului. 1928, mai 14-15. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia, 1928. 212 p.

Lucrările Adunării Generale a delegaților Uniunii clericilor ortodocși din Basarabia. Sesiunea 3-5 iulie 1934. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia, 1934. p.

Lucrările Adunării Generale a delegaților Uniunii clericilor ortodocși din Basarabia. Sesiunea 3-5 iulie 1934. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia. 1934. 180 p.

Lucrările Adunării Eparhiei Chișinău. Sesiunea mai 1938. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia, 1938. 178 p.

LUPAȘ, Ioan. *Din trecutul ziaristicii româneşti*. Brad, 1916. 243 p.

LUPAȘ, Ioan. *Istoria unirii românilor*. București: Basilica, 2018. 495 p. ISBN 978-606-29-0254-4.

LUŢCAN, Andrei. *Poezii religioase*. Chişinău, 1927.

MALANEŢCHI, Vasile. *Păstorul de neam. Creionări la profilul moral-spiritual al Mitropolitului Gurie Grosu*. Chişinău: Atelier, 2007. ISBN 978-9975-9574-7-2.

MALANEŢCHI, Vasile. *Păstorul de neam*. Chișinău: USM, Centrul editorial-poligrafic al Facultății Jurnalism și Științe ale Comunicării, 2010, 18 p.

MARIN, Constantin. *Comunicare instituţională*. Chişinău: USM, 1998. 180 p. ISBN 5-85268-263-2.

MARGA, Andrei. *Filosofia lui Habermas*. Iași: Polirom, 2006. ISBN 973-46-0216-0.

MARGA, Delia. *Repere în analiza discursului politic.* Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2004. 195 p. ISBN 973-8254-53-1.

MARX, Karl. *Însemnări despre români*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964. 186 p.

MARX, Karl, ENGELS, Friedrich. *Opere*. Vol. 9. Bucureşti: Editura Politică, 1965.

MATEIU, Ion. *Renaşterea Basarabiei*. Bucureşti: Cartea Românească, 1921. 303 p.

MÂŢU, Constantin. *O necesitate desconsiderată: presa românească în Basarabia.* Chişinău: Cartea Românească, 1930. 27 p.

MEHEDINȚI, Simion. *Creştinismul românesc – o completare etnografică.* București: Cugetarea Georgescu-Delafras, 1941. 216 p.

MIHAI, Gheorghe. *Psihologica discursului retoric*. Focșani: Neuron, 1996. 277 p. ISBN 973-9226-10-8.

MIHAI, Gheorghe. *Retorica tradiţională şi retorici moderne*. Bucureşti: ALL, 1993. 334 p. ISBN 9735712377, 9789735712372.

MIHAIL, Paul. *Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia.* Chişinău: Știinţa, 1993. 408 p. ISBN 5-376-01648-X.

MIHAIL, Paul, MIHAIL, Zamfira. *Acte în limba română tipărite în Basarabia.* Vol. I, Bucureşti: Editura Academiei Române, 1993. 412 p. ISBN 973-27-0333-4.

MIHAILOVICI, Paul. *Legături culturale-bisericeşti dintre români şi ruşi în secolul XV-XX. Schiţă istorică.* Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1932.

MIHAILOVICI, Paul. *Tipărituri româneşti în Basarabia de la 1812 până la 1918.* Bucureşti: Editura Academiei Române, 1940. 377 p.

MITROPOLITUL GURIE AL BASARABIEI. *Procesul şi apărarea mea. Denunţarea complotului apocaliptic.* Bucureşti, 1937. 325 p.

MORARIU, Constantin. *Arhiereul Gurie Botoşăneanu, Vicarul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*: Schiţă bibliografică. Reproducere din ziarul „Glasul Bucovinei”. Cernăuţi: Institutul de Arte grafice şi Editură „Glasul Bucovinei”, 1919. 16 p.

MORARU, Anton. *Istoria Românilor. Basarabia şi Transnistria. 1812-1993*. Chişinău: AIVA, 1995. 560 p. ISBN 5-86892-024-4.

MORARU, Anton, NEGREI, Ion. *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*. Chişinău: Civitas, 1998. 224 p. ISBN 9975-936-15-6.

MORARU, Victor. *La Republique de Moldova – les enjeux du passé, du présent et d'avenir.* Chișinău: s.n., 2022. 240 p. ISBN 978-9975-57-321-4.

MORARU, Victor, MOȘNEAGA Valeriu (coord.). *Identitatea naţională şi comunicarea.* Chișinău: CEP USM, 1998. 90 p. ISBN 5-85268-262-4.

MORARU, Victor (coord.). *Politica şi comunicarea în tranziţie.* Chișinău: ULIM, 2006, pp. 171-178.

MURARIU, Ioan. *Dicționar de termeni istorici și arhaisme.* București: Vox, 2004. 368 p. ISBN 973-86361-8-3.

MUSTEAȚĂ, Sergiu. *Educația istorică – între discursul politic și identitar în Republica Moldova*. Chișinău: Pontos, 2010, 360 p. ISBN 978-9975-51-164-3.

NAGY, Rodica. *Dicționar de analiză a discursului*. Colecția: Dicționar. București: Editura Institutul European, 2015. 460 p. ISBN 9786062401061.

NEDELCEA, Tudor. *Eminescu – apărătorul românilor de pretutindeni.* Craiova: AIUS, 1995. 184 p. ISBN 973-96913-3-1.

NEGOIȚĂ, Cătălin (coord.). *Mediamorfoze II. Presa minorităților etnice din România.* București: Tritonic, 2016. 602 p. ISBN 978-606-749-172-2.

NEGOIȚĂ, Cătălin (coord.). *Mediamorfoze IV. Și presa a creat România.* București: Tritonic, 2018. 394 p. ISBN 978-606-749-404-4.

NEGOIȚĂ, Cătălin (coord.). *Mediamorfoze VII. Presa de nișă din România.* București: Tritonic, 2022. 439 p. ISBN 978-606-36-1384-5.

NEGREI, Ion, POȘTARENCU, Dinu (ed.) *O pagină din istoria Basarabiei: Sfatul Țării (1917-1918)*. Chișinău: Prut Internațional, 2004. 288 p. ISBN 9975697178.

NEGRESCU, Ion. *Figuri culturale din trecutul Basarabiei.* Chişinău, 1926.

NEGRU, Gheorghe. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*. Chişinău, 1998. 167 p.

NEGRU, Gheorghe. *Ţarismul şi mişcarea naţională a românilor din Basarabia*. Chișinău: Prut Internațional, 2000. ISBN 9975-69-177-3.

NICOLESCU, Gheorghe, DOBRESCU, Gheorghe, NICOLESCU, Andrei. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire. Preoți în tranșee 1916-1919.* Vol. 2. București: Basilica, 2018. 512 p. ISBN 978-606-29-0242-1.

NICOLESCU, Gheorghe, DOBRESCU, Gheorghe, NICOLESCU, Andrei. *Preoți în lupta pentru făurirea României Mari 1916-1919*. București: Europa Nova, 2000. 488 p. ISBN 973-9183-95-6.

NISTOR, Ion. *Istoria Basarabiei*. Chişinău: Cartea Moldovenească, 1991. 295 p. ISBN 5-362-00779-3.

NISTOR, Ion. *Istoria Basarabiei*. Bucureşti: Humanitas, 2017. 416 p. ISBN 978-973-50-5663-6.

NISTRU ȚIGĂNUȘ, Virgil. *Logosul și clepsidra. Ipostaze ale retoricii*. Galați: Sinteze, 2005. 300 p. ISBN 973-7772-12-1.

NITREANU, Nicolae P. *Moldova dintre Prut şi Nistru. Basarabia, 1812-1944. Istoria românilor în chipuri şi vederi.* Partea II. București, 1986. 456 p.

O enciclopedie a Marii Uniri. Coord.: Ioan Bolovan, Gheorghe Iacob, Gheorghe Cojocaru. București: Editura Institutul Cultural Român, 2018. 611 p. ISBN 978-973-577-729-6.

O pagină din istoria Basarabiei – Sfatul Ţării (1917-1918). Ed. îngr. stud. introd. şi selecţia imaginilor de Ion Negrei şi Dinu Poştarencu. Chișinău: Prut Internațional, 2004. 288 p. ISBN 9975-69-717-8.

OLINS, Wally. *Noul ghid de identitate Wolff Olins. Cum se iniţiază şi se susţine schimbarea prin managementul identităţii.* Traducere de Ştefan Liuțe. Bucureşti: Comunicare.ro, 2004. 95 p. ISBN 971-711-020-X.

Omul nou al Europei: Modele, prototipuri, idealuri. Conferința științifică internațională, Chișinău, 23-23 mai 2012. Chișinău: CEP USM, 2014. 326 p. ISBN 978-9975-71-578-2.

Oratori şi elocinţă românească. Cluj-Napoca: Dacia, 1985. 312 p.

ORNEA, Zigu. *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*. Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996. 469 p. ISBN 973-577-066-0.

ORNEA, Zigu. *Viaţa lui C. Stere*. Chișinău: Cartea Românească, 1989-1991. Vol. I, 1989, 589 p.; vol. II, 1991. 634 p.

OSADCENCO, Ion. *Relaţii de prietenie moldo-ruso-ucrainene.* Chișinău, 1978.

OSADCENCO, Ion. *Relaţii literare moldo-ruso-ucrainene în sec. XIX.* Chișinău: Literatura Artistică, 1977. 344 p.

Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele lui pentru Basarabia. Chișinău: Universitas, 1991. 124 p.

PALADE, Gheorghe. *Integrarea Basarabiei în viaţa spirituală românească* (1918-1940). Studii. Chișinău: Cartdidact, 2010. 298 p. ISBN 978-9975-9847-7-5.

PAMFILE, Tudor. *Crăciunul*. *Studiu etnografic*. Bucureşti, 1914. 253 p.

PĂCURARIU, Mircea. *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii şi a Neamului Românesc.* Iaşi: Editura Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, 1993. 151 p. ISBN 973-96208-3-3.

PĂCURARIU, Mircea. *Dicționarul teologilor români*. Sibiu: Editura Andreiana, 2014. 282 p. ISBN 9739739148.

PĂCURARIU, Mircea. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române.* Chișinău: Ştiinţa, 1993. 496 p. ISBN 5-376-01628-5.

PÂNTEA, Gheorghe. *Unirea Basarabiei*. Odesa, 1943. 217 p.

PERELMAN, Chaïm, OLBRECHTS-TYTECA, Lucie. *Tratat de argumentare. Noua retorică*. Iași: Editura Universității „A.I. Cuza”, 2012. 692 p. ISBN 978-973-703-742-8.

PERU, Aurelia. *Managementul PR-ului politic în campaniile electorale sau Vânătoarea de voturi electorale*. Chișinău: Cartier, 2014. 320 p.

PERU, Aurelia. *PR-ul poltic şi comunicarea de criză.* Chișinău, 2010.

PETRENCU, Anatol. *Basarabia în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial (1939-1945).* Chişinău: Prut Internațional, 2006. 224 p. ISBN 978-9975-69-049-2.

PETRENCU, Anatol. *În serviciul zeiței Clio*. Chișinău, 2001. 814 p. ISBN 9975-78-118-7.

PLATON. *Gorgias sau despre retorică.* Traducere Th. Simenschy. București: Vestala, 2000. 120 p. ISBN 978-973-4818-11-2.

PLĂMĂDEALĂ, Olga, BOBERNAGĂ, Sofia. *Alexandru Plămădeală.* Chișinău: Literatura Artistică". 1981. 75 p.

PLUGARU, Ştefan. *Ierarhi ai Mitropoliei Basarabiei în perioada interbelică*. Bucureşti: Artemis, 2012. 132 p. ISBN 978-973-566-209-7.

POHILĂ, Vlad. *Disecarea cărților (Recenzii, consemnări, prefețe, postfețe).* Chișinău, s.n., 2018. 382 p. ISBN 978-9975-84-076-7.

POP, Ioan Aurel. *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate*. Chișinău: Litera, 2019. 368 p. ISBN 978-606-333-73-76.

POP, Iftene. *Basarabia: din nou la răscruce*. Bucureşti*:* Demiurg, 1995. 270 p. ISBN 973-96915-5-0; 973-96915-5-2.

POPOVSCHI, Nicolae*. Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruşi.* Chişinău: Tipografia Eparhială „Cartea românească", 1931. 512 p.

POPOVSCHI, Nicolae*. Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruşi. Din negura trecutuluiu - câmpeie de amintiri.* Chişinău: Museum, 2000. 502 p. ISBN 9975-905-46-3.

POPOVSCHI, Nicolae. *Mişcarea de la Balta sau inochentismul în Basarabia. Contribuţii la istoria vieţii religioase a românilor din Basarabia.* Chişinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească", 1926. 347 p.

POPPER, Karl. *În căutarea unei lumi mai bune.* București: Humanitas, 1998. 256 p. ISBN 973-28-0795-4.

POȘTARENCU, Dinu. *Basarabia în anii Primului Război Mondial*. Chișinău: Lexon Prim, 2019. 516 p. ISBN 9789975338806.

POŞTARENCU, Dinu. *O istorie a Basarabiei în date şi documente*. *1812-1940.* Chişinău: Cartier istoric, 1998. 219 p. ISBN 9789975949187, 9975949185.

POTRA, George G. *Nicolae Titulescu. Neuitarea geniului: culegere de studii, articole, conferințe*. Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I", 2016. Vol. I – 674 p. ISBN 978-606-654-204-3; vol. 2 – 696 p. ISBN 978-606-654-210-4.

Presa basarabeană de la începuturi pînă în anul 1957. Catalog. Chişinău: Epigraf, 2002. 620 p. ISBN 9975-903-57-6.

PROCOPIU, Grigore. *Parlamentul în pribegie. 1916-1918.* Amintiri, note și impresii. Ediție și studiu introductiv de Daniel Cain. București: Humanitas, 2018. 270 p. ISBN 978-973-50-5828-9.

Publicaţiile periodice ale Moldovei Sovietice 1924-1974: indice bibliografic/ Camera de Stat a Cărţii. Chişinău: Cartea Moldovenească, 1979. 417 p.

Publicaţiile periodice româneşti. Catalog alfabetic. 1919-1924. Bucureşti, 1987. Vol. I – 811 p.; Vol. II – 868 p.; Vol. III – 1094 p.

RĂDUICĂ, Georgeta, RĂDUICĂ, Nicolin. *Dicţionarul presei româneşti. 1731-1918*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1995. 552 p. ISBN 9734401238, 9789734401239.

Reconstituiri istorice.Civilizație, valori, paradigme, personalități. In honorem academician Valeriu Pasat. Coord.: Gh. Cojocaru, N. Enciu. Chișinău: Biblioteca Științifică „Andrei Lupan", Secția editorial-poligrafică, 2018. 628 p. ISBN 978-9975-3183-9-6.

Regăsirea identității naționale. Vasile Boari, Sergiu Gherghina, Radu Murea (editori). Iași: Polirom, 2010, 280 p. ISBN 978-973-46-1715-9.

ROTARIU, Traian. *Fundamente metodologice ale științelor sociale*. Iași: Polirom, 2016. 235 p. ISBN 978-973-46-5863-3.

ROTHENBUHLER, Eric. *Comunicare rituală: de la conversaţia de zi cu zi la ceremonia mediată*. Thousand Oaks: Sage, 1998.

ROVENȚA-FRUMUȘANI, Daniela. *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*. București: Tritonic. 2004; 2005. ISBN 973849799X.

ROVENȚA-FRUMUȘANI, Daniela. *Argumentarea. Modele și strategii*. București: Editura Bic All, 2000. 224 p. ISBN 973-571-292-X.

ROVENȚA-FRUMUȘANI, Daniela. *Introducere în teoria argumentării.* București: Editura Universității din București, 1994. 114 p. ISBN 973-9160-83-2.

ROVENȚA-FRUMUȘANI, Daniela. *Ipostaze discursive*. București: Editura Universității din București, 2009. 272 p. ISBN 978-973-737-642-8.

SADOVEANU, Mihail. *Poezia populară.* Iași: Junimea, 1981. 212 p.

SADOVEANU, Mihail. *Poezia populară.* Discurs rostit la 9 iunie 1923, în ședința solemnă AȘR sub președinția S.R. Prințului moștenitor. București: Cultura Națională, 1923. 36 p.

SĂLĂVĂSTRU, Constantin. *Discursul puterii.* București: Tritonic. 2009. 328 p. ISBN 978-973-733-371-1.

SĂLĂVĂSTRU, Constantin. *Mic tratat de oratorie*. Ediția a II. Colecția CICERO. Iași: Editura Universității „A.I. Cuza", 2010. 497 p. ISBN 978-973-703-493-9.

SĂLĂVĂSTRU, Constantin. *Modele argumentative în discursul educațional*. București: Editura Academiei Române, 1996. 246 p. ISBN 973-27-0547-7.

SĂLĂVĂSTRU, Constantin. *Raționalitate și discurs*. București: Editura Didactică și Pedagogică R.A, 1996. ISBN 973-30-4838-0.

SĂLĂVĂSTRU, Constantin. *Teoria și practica argumentării*. Iași: Polirom, 2003. 414 p. ISBN 973-681-087-9.

SĂVULESCU, Silvia. *Retorica și teoria argumentării*. București: Comunicare.ro, 2001. 180 p. ISBN 973-711-022-6.

SCURTU, Ioan (coord.). Istoria Basarabiei de la începuturi până la 1994. Bucureşti: Tempus, 1994. 410 p. ISBN 9739642489, 9789739642484.

SCURTU, Ioan. *Documente privind istoria României între anii 1918-1944.* Culegere de documente. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1995. 732 p. ISBN 973-30-2756-1.

Sfatul Țării. Documente. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Ion Țurcanu. Chișinău: Știința, 2016. Vol. 1. 824 p. ISBN 978-9975-85-045-2.

SIMEDREA, Arhim. Tit. *Patriarhia Românească. Acte și documente.* București: Tipografia Cărților Bisericești, 1926. 269 p.

SIMION, Eugen. *Sfidarea retoricii. Jurnal german*. București: Cartea Românească, 1985.

SOLOVEI, Rodica. *Activitatea Guvernământului Transnistriei în domeniul social-economic şi cultural: 19 august 1941 – 29 ianuarie 1944*. Iaşi: Casa Editorială Demiurg, 2004. 182 p.+supl. ISBN 973-8076-45-5.

SPIRIDON, Monica. *Eminescu. O anatomie a elocvenţei*. Bucureşti: Minerva, 1994. 146 p. ISBN-10. 9732104384.

STĂNESCU, Vartolomeu. *Femeia ca factor social* Ed. a II-a, Râmnicu-Vâlcea, 1936.125 p.

STĂNESCU, Vartolomeu. *Scurte încercări de creştinism social.* București, 1913. 132 p.

STĂVILA, Veaceslav. *De la Basarabia românească la Basarabia sovietică (1939-1945).* Chişinău: Tipografia Centrală, 2000. 152 p. ISBN 9975-78-035-0.

STERE, Constantin. *Singur împotriva tuturor*. Ediţie îngrijită de Ciobanu A. Chişinău: Cartier, 1997. 320 p. ISBN 9975-949-04-5.

STERE, Ernest. *Din istoria doctrinelor morale*. Iași: Polirom, 1998. 452 p. ISBN 9789736831690.

SUVEICĂ, Svetlana. *Basarabia în primul deceniu interbelic.* Chișinău: Pontos, 2010. 360 p. ISBN 978-9975-51-070-7.

ȘERBĂNESCU, Andra. *Întrebarea. Teorie și practică*. Iași: Polirom, 2002. 280 p. ISBN 973-683-958-3.

ŞIŞCANU, Ion. *Istoria Basarabiei*. Bucureşti: Semne, 1998. 350 p.

ŞIŞCANU, Ion. *Istoria României.* Chişinău: Civitas, 1999. 262 p.

ŞIŞCANU, Ion, VĂRATEC, Vitalie. *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia*. Chișinău: Universitas, 1991.

ȘOITU, Laurențiu. *Retorica audio-vizuală*. Iași: Cronica, 1993. 240 p. ISBN 973-96242-4-3.

ȘOITU, Laurențiu, TRIF, Episcopul IGNATIE (coord.) *Paradigma creştină a identității*. Iași: Editura Universității „A.I. Cuza”, 2022. 298 p. ISBN 978-606-714-697-4.

ȘPAC, Ion. *Cartea în vâltoare vieții.* Articole, studii, recenzii, schițe bibliografice, prezentări de carte. Ediție îngrijită de Aurelia Hanganu. Biblioteca Științifică Centrală a AȘM. Chișinău: Foxtrot, 2012. 464 p. ISBN 978-9975-4325-2-8.

ȘPAC, Ion. *Pagini de istorie a presei periodice basarabene*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010. 236 p. ISBN 978-9975-78-836-6.

ȘPAC, Ion. *Revista „Viața Basarabiei”, 1932-1944. Cercetări bibliografice.* Chișinău: Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Biblioteca Științifică Centrală a AȘM, 2002. 328 p. ISBN 9975-902-37-5.

TAȘCĂ, Mihai, NIESS, Wolfram (ed.). *Dezmembrarea României. Anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța – 1940*. Studiu și culegere de documente. Chișinău: Serebia, 2015. 948 p. ISBN 978-9975-128-41-4; 978-9975-3003-4-6.

TĂNĂSESCU, Antoaneta. *Breviar de retorică*. București: Editura Studențească, 2006. 316 p. ISBN 13: 978-973-8952-57-7.

TĂTĂRESCU, Gheorghe. *Internaţionala III şi Basarabia.* Bucureşti, 1925. 45 p.

TÂGȘOREAN, Carmen, RAD, Ilie (coord.). *Tradiții ale presei religioase din România*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2017. 784 p. ISBN 978-606-37-0195-5.

TOMESCU, Constantin N. *Jurnal din viața mea.* Ediție îngrijită de Silvia Corlăteanu-Granciuc și George Enache. Chișinău: Editura Cartdidact, 2018. 1100 p. ISBN 9975139833.

Tradiţii şi valori culturale la Est de Carpaţi. Chişinău: CEP-USM, 2007. 163 p. ISBN 978-9975-70-518-9.

TRÎNCĂ, Sorin-Lucian. *Relaţiile dintre Statul Român şi Biserica Ortodoxă din Transilvania (1918-1928).* Autoreferatul tezei de doctor în istorie. Chişinău, 2016. 30 p.

ȚEPORDEI, Vasile. *Iubim Basarabia. Articole jurnalistice. Editoriale. Predici. Evocări*. Vol.1 Chișinău: Știința, 2022. 358 p. ISBN 978-9975-85-331-6.

ȚEPORDEI, Vasile. *Iubim Basarabia.* Articole jurnalistice. Editoriale. Predici. Evocări. Vol.2 Chișinău: Știința, 2022. 384 p. ISBN 978-9975-85-332-3.

ȚICLEA, Alexandru. *Retorica.* Ediția a II-a, revăzută. București: Universul Juridic, 2008. 378 p. ISBN 978-973-127-090-6.

ȚICLEA, Alexandru. *Retorica.* Ediţia a IV-a, revăzută şi adăugită. Bucureşti: Universul Juridic, 2012. 440 p. ISBN 978-973-127-24-29.

ȚICLEA, Alexandru. *Vorbirea și arta oratorica*. Ediția a II-a revizuită și adăugită. Bucureşti: Universul Juridic, 2008. 370 p.

ȚURCAN, Nelly. *Exploatarea metodelor de cercetare în biblioteconomie și știința informării*. Chișinău: Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2021. 586 p. ISBN 978-9975-134-31-6.

ŢURCANU, Ion. *Unirea Basarabiei cu România. 1918*. Chişinău, 1998. 259 p. ISBN 9975-923-71-2.

ŢURCANU, Ion (Ed.). *Sfatul Țării. Documente (I): Procesele-verbale ale ședințelor în plen.* Chișinău: Știința, 2016. 824 p. ISBN 9789975850469.

Un veac de aur în Moldova (1643-1743). Chişinău: Ştiinţa – Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996. 254 p. ISBN 5376018962.

VORNICESCU, Nestor. *Desăvîrşirea unităţii noastre naţionale – fundament al unităţii bisericii străbune.* Craiova: Editura Mitropoliei Olteniei, 1988. 666 p.

ZAMFIRESCU, Duiliu. *În Basarabia.* Ediție îngrijită, prefață, comentarii și note de Ioan Adam. București: Biblioteca Bucureștilor, 2012. 200 p. ISBN 978-606-8337-29-6.

c) Articole în publicații seriale

ANGHEL, Liliana. Strategii lingvistice de creare a «dublului semantic». Cazul Mitropolitului Gurie al Basarabiei (1928-1941). În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură.* Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 196-278.

BARTHES, Roland. La antiqua retorica. În*: Recherches Rhétoriques, Communications*, nr. 16, Editions du Seuil, 1970.

BÂRLEA, Roxana-Magdalena. Vasile Florescu – de la retorică la teoria comunicării. În: *Limba română*, nr. 1-3, anul XVI, Chișinău, 2006, pp. 78-81.

Binecuvântarea Î.P.S. Gurie privind editarea unei reviste cu scop filantropic pentru luminarea vieții de obște din întreaga Basarabie. În: *Luminătorul,* 1921, nr. 9, p. 48.

BOLDIȘOR, Veronica. Activitatea Mitropolitului Gurie Grosu după Unire. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţă şi cultură*. Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 162-188.

BOLDIȘOR, Veronica. Suspendarea din scaunul arhipăstoresc a Mitropolitului Gurie – act justițiar sau diversiune? În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură.* Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 189-195.

BOTEZATU, Grigore. Din corespondenţa inedită a profesorului Ştefănucă. În: *Revista de etnologie*. Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Etnologie şi Folclor. 1996, nr. 1, pp. 140-144.

BUZILĂ, Boris. Ortodoxismul basarabean. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură.* Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 27-34.

BUZILĂ, Boris. Patriarhie pentru țara întregită, Mitropolie pentru provincia revenită la sânul Țării. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură.* Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 18-26.

BUZILĂ, Varlaam. Şi aceasta e tot contra noastră. În: *Luminătorul*, 1924, nr. 32, pp. 41-44.

Calendarul bisericesc pe anul 1924. În: *Biserica Ortodoxă Română.* Seria II, anul XLII, septembrie 1924, nr. 9 (522), p. 545.

Cartea pastorală al Sfântului Sinod al Bisericii autocefale Române dreptmăritoare de Răsărit către clerul și norodul Basarabiei. În: *România Nouă*, vineri 22 iunie 1918.

Carte pastorală despre calendar, trimisă în Eparhia Chișinăului. În: *Luminătorul,* 1926, nr. 4, pp. 2-4, part. of.).

Câteva puncte din programul nostru. În: *Basarabia*, 1905, 22 decembrie, nr. 6.

Circulară despre aplicarea calendarului îndreptat. În: *Luminătorul*, 1925, nr. 20, pp. 6-10, (part. of.).

Clerul din întreaga eparhie vesteşte acţiunea de ponegrire a înaltului Chiriarh basarabean. În: *Viaţa Basarabiei*, nr. 904, 10 ianuarie 1936.

CIOBANU, Ștefan. Cum se oglindește viața Românilor basarabeni în revista „Luminătorul”. În: *Viaţa Basarabiei,* 1933, nr. 73.

CHELCEA, Septimiu. Memoria socială – organizarea și reorganizarea ei. În: *Psihologie socială. Aspecte contemporane.* Coord. Adrian Neculau. Iași, 1996, pp.109-122.

CHIABURU, Elena. Câteva considerații pe marginea trilogiei „Mitropolitul Gurie Grosu”. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1-2 (121-122), ianuarie-iunie 2020, pp. 80-98.

COJOCARU, Gheorghe. Itinerarul Basarabiei spre realizarea unității românești (1917-1918). În: *Marea Unire din 1918 în context european.* Coord. Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică. Editura Academiei Române, București, 2003, pp. 109-140. ISBN 973-45-0456-8; ISBN 973-27-1050-0.

COJOCARU, Viorel. Aportul revistei „Luminătorul” în procesul Unirii. În: *Luminătorul,* 2018, nr. 2 (155), pp. 39-46.

COJOCARU, Viorel. Iconomul Stavrofor Constantin Popovici – martir al lui Hristos și al Neamului. În: *Luminătorul*, 2011, nr. 4, pp. 23-29.

COJOCARU, Viorel. O scurtă analiză a actelor oficiale ale Mitropolitului Gurie Grosu publicate în revista „Luminătorul”. În: *Luminătorul,* Chișinău, 2021, nr. 4, pp. 19-37.

COJOCARU, Viorel. Publiciștii revistei „Luminătorul” din perioada interbelică – promotorii valorilor unioniste. În: *Luminătorul*, 2018, nr. 3 (156), pp. 14-29.

COJOCARU, Viorel. Revista „Luminătorul” în presa interbelică. În: *Luminătorul*, 2018, nr. 4 (157), pp. 15-28.

COJOCARU, Viorel. Revista „Luminătorul” la 110 ani. În: *Luminătorul,* Chișinău, 2018, nr. 1 (154), pp. 15-28.

COSMESCU, Alexandru. Abordări actuale în analiza discursului. În: *Buletin lingvistic*, 2010, nr. 11, pp. 55-58.

COSTIN, Grigore. Gavriil Bănulescu-Bodoni (1812-1821. În: *Biserica Ortodoxă din interfluviul pruto-nistrean (1813-2013).* Simpozion științific internațional. Chișinău: Cuvântul-ABC, 2013, p. 234-239.

Credincioşii din Orhei şi Tighina înfierează pe calomniatorii Î.P.S. Mitropolit Gurie”. În: *Viaţa Basarabiei*, nr. 908, 21 ianuarie 1936.

CUȘCO, Andrei. „Scenariile alternative” ale identității basarabene la începutul secolului al XX-lea: mobilizare etnică, românitate incertă și construcție națională într-o provincie de frontieră. În: *PLURAL*, 2018, nr. 6, pp. 43-56.

Cuvântarea Arhiepiscopului Gurie Grosu la inaugurarea Facultății de Teologie din Chișinău. În: *Luminătorul*, 1926 (anul LIX), nr. 22, pp. 8-11.

Cuvântarea Î.P.S. Gurie la Adunarea Eparhială din 8 decembrie 1925. În: *Luminătorul,* 1925, nr. 24, pp. 3-5 (part. of.).

Cuvântarea Profesorului Ștefan Ciobanu. În: *Luminătorul,* 1943, nr. 10-11-12, pp. 742-744.

Cuvântarea P.S. Gurie cu prilejul hirotoniei în arhiereu. În: *Luminătorul,* 1921, nr. 3, pp. 7-8.

Cuvântul dlui Ministru Petrovici. În: *Luminătorul*, 1943, nr. 10-11-12, pp. 737-740.

Cuvântul fostului Ministru Ion Pelivan. În: *Luminătorul*, 1943, nr. 10-11-12, pp. 744-749.

DANILOV, Maria. Gurie Grosu în documente inedite: 1902–1909 /1917–1919. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*. Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 78-94.

DANILOV, Maria. Pagini din istoria revistei „Luminătorul” (1908-1943). În: *Luminătorul*, 2002, nr. 1, pp. 35-43.

DANILOV, Maria. Repere din istoriografia mănăstirii Noul Neamț. În: *Mitropolitui Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei.* Chișinău: Epigraf, 2016, pp. 18-30.

DANILOV, Maria. Școala basarabeană: Bucoavna Veche se îmbracă în haina veacului deșteptării. În: *Datina. Revistă editată de Centrul Cultural „Teodor T. Burada”,* Constanța, nr. 47, martie 2018, pp. 14-16.

DERCACI, Irina. Problematica identitară în literatura din Basarabia. În: *Acta Universitatis Danubius.* 2009, nr. 1, pp. 55-79.

DRAGNEV, Emil. Biserica Ordodoxă din Republica Moldova în secolul XX. În: *Biserica Ortodoxă din Europa de Est în secolul XX.* Christine Chaillot (ed.). București: Humanitas, 2011, pp. 199-224. ISBN 978 973 503109 1, edițiile în limba franceză: Paris, Cerf, 2009, p. 169-190 (ISBN 978-2-204-08978-4, ISSN 1281-511X); engleză: Oxford/Bern, Peter Lang, 2011. pp. 177-202, ISBN 978 3 0343 0709 3; rusă: Киев, Дух і Літера, 2010, pp. 179-201. ISBN 978 966 378 168 6.

DRAGNEV, Emil. Молдавская митрополия**.** În: *Православная Энциклопедия,* том 46. Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2017, pp. 399-422. ISBN 978-5-89572-053-0.

DRAGNEV, Emil. Religia și biserica în Republica Moldova. În: *Enciclopedie.* Chișinău: Editura „Enciclopedia Moldovei”, 2011, pp. 622-630, (coautor – D. Iațco). ISBN 978-5-86789-422-1.

DRAGNEV, Emil. Румынская Православная Церковь. În: *Православная Энциклопедия*. Том 60. Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2020, pp. 475-492 (ISBN 978-5-89572-067-7).

DRAGNEV, Emil. Сучавы и Рэдэуць апхиепископия. În: *Православная Энциклопедия*, том 67. Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2022, pp. 150-172, ISBN 978-5-89572-076-9.

DUMBRĂVEANU, Luminița. Aurelia Peru-Balan. Știința politică are genul feminin. În: *MOLDOSCOPIE,* 2018, nr. 4 (LXXXIII), pp. 7-9.

ENACHE, George. Amestecul puterii politice în organizarea și activitatea Bisericii Ortodoxe Române. Considerații istorice. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*. Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 279-289.

Enciclica Sinodală pentru punerea în aplicare a calendarului îndreptat pe ziua de 1/14 octombrie 1924. În: *Biserica şi Şcoala*, anul XLVIII, nr. 30, 3 august 1924.

Enciclica Sf. Sinod pentru punerea în aplicare a calendarului îndreptat pe ziua de 1/14 octombrie 1924. Către clerul și poporul creștin ortodox din România. În: *Foaia Diecezană,* anul XXXIX, nr. 31, 4 august *st. v*. (17 august *st. n*.) 1924.

ENCIU, Nicolae. Biserica și religia creștină în Basarabia anilor 1918-1940. În: *Revista Literară,* 2020, nr. 8, p. 14.

GALACTION, Gala. Ortodoxism basarabean. În: *Literatura şi Arta*, 1997, nr. 52, decembrie.

GROSSU, Silvia. Dimensiunile recuperatorii ale mass-media pentru istorie – Studiu introductiv. În: *Mass-media: între document și interpretare. Studii și cercetări de istoria presei.* Chișinău, Centrul Editorial Poligrafic, USM, 2012, pp. 7-8. ISBN 978-9975-71-238-5.

GROSSU, Silvia. Sporirea eficienței persuasive a mesajului publicistic: modalităţi de integrare a argumentelor în discurs. In: *Mass-media din Republica Moldova – tradiţie locală şi orizonturi europene*. Culegere de studii și articole. Chişinău: CEP USM, 2012, pp. 112-115. ISBN 978-9975-71-308-5.

GROSSU, Silvia. Impactul social al problemei modificării calendarului creştin, reflectat în presa clericală din Basarabia (1918-1940). În: *Presa română interbelică: între mitologizare şi recuperare critică.* Studii și cercetări de istorie a presei, prezentate la cel de-al IV Congres național de istorie a presei. Constanța: Ovidius University Press Constanța, 2012, pp. 265-273. ISBN 978-973-614-718-0.

GROSSU, Silvia (în colaborare cu un grup de autori). *Istoria presei din România în date*. Enciclopedie cronologică de publicații periodice. Coordonator conf. dr. Marian Petcu. Iași: Polirom, 2012, 1100 p. ISBN 978-973-46-3067-7.

GROSSU, Silvia. Consideraţii privind publicitatea din presa basarabeană de limbă germană. In: *Studii şi cercetări de istorie a publicității.* Volum coordonat de Marian Petcu. București: Tritonic, 2015, 330 p., pp. 165-179. ISBN 978-606-749-037-4.

GROSSU, Silvia. Limba română în presa basarabeană de la începutul secolului al XX-lea – reper identitar de primă mărime. În: *Anuarul Muzeului Național al Literaturii Române*. Iaşi: Editura Muzeelor Literare, Anul IX, 2016, pp. 82-100.

GROSSU, Silvia. Repere identitare în publicațiile de limbă germană din Basarabia în perioada interbelică. În: *Mediamorfoze, II.* Coord. Cătălin Negoiță. București: Tritonic, 2016, pp.108-117. ISBN 978-9975-71-308-5.

GROSSU, Silvia. Valențe identitare în activitatea misionară și culturală a Mitropolitului Gurie**.** În: *Mitropolitul Gurie – opera zidită în destinul Basarabiei,* volumul II al tripticului editorial „Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură”. Chișinău: Epigraf, 2016, 400 p., pp. 6-10. ISBN 978-9975-125-96-3.

GROSSU, Silvia. ANGHEL, Liliana.Valențele didactice ale activității culturale a Mitropolitului Gurie**.** În: *Mitropolitul Gurie al Basarabiei – operă zidită în destinul Basarabiei.* Chișinău: Epigraf, 2016, pp.142-149. ISBN 978-9975-125-96-3.

GROSSU, Silvia. Discurs identitar în revista „Din trecutul nostru”. În: *Tradiții ale presei științifice*. Timișoara: Editura Academiei Române, David-Print, 2017, pp. 112-119. ISBN 978-606-8643-87-8.

GROSSU, Silvia. Onisifor Ghibu și publicațiile periodice pentru voluntarii ardeleni. In: *Mediamorfoze III. Jurnaliști și scriitori în tranşeele Marelui Război.* Coord. Cătălin Negoiță, București: Tritonic, 2017, 426 p., pp. 201-210. ISBN 978-606-749-255-2.

GROSSU, Silvia. Valențe identitare în activitatea misionară și culturală a Mitropolitului Gurie. În: *Centenar „Sfatul Țării”.* Materialele Conferinței științifice internaționale**,** Chișinău, 21 noiembrie 2017, AȘM. Coordonatori: Prof. univ. Gh. Clivetti, Prof. univ. Ioan Bolovan, conf. univ. Gh. Cojocaru. Chișinău: Lexon Prim, 2017, 800 p., pp. 52-65. ISBN 978-9975-54-0.

GROSSU, Silvia. Mitropolitul Gurie al Basarabiei – recurs la repere identitare**.** În: *Mitropolitul Gurie. Procesul și apărarea mea*, volumul III al tripticului editorial „Mitropolitul Gurie –

misiunea de credință și cultură". Chișinău: Epigraf, 2018, 400 p., pp. 11-16. ISBN 978-9975-60-311-9.

GROSSU, Silvia. Valențe identitare în publicațiile de limbă română din Basarabia (1906-1918). În: *Presa Marii Uniri*. Marius Ioan Grec (coordonator). Arad: Vasile Goldis University Press, 2018, pp. 52-65. ISBN 978-973-664-878-6.

GROSSU, Silvia. Consecințele Unirii asupra evoluției presei de limbă română din Basarabia. În: *Metamorfoze IV. Și presa a creat România.* București: Tritonic, 2019, 392 p., pp. 162-181. ISBN 978-606-749-404-4.

GROSSU, Silvia, LESCU, Mihai. Mass-media din RSSM în perioada postbelică. În: *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări*. Ediție coordonată de Liliana Corobcă. Iași: Polirom, 2019, 800 pagini. ISBN 978-973-46-7846-4.

GROSSU, Silvia. Campania de denigrare din presă în „Cazul Gurie Grosu". În: *Mediamorfoze, V, Reflectare, de-formare și fake news în spațiul mediatic și cultural*. Coord. Cătălin Negoiță. București: Tritonic, 2020, pp. 203-212. ISBN 978-606-36-1384-5.

GROSSU, Silvia. Presa minorităților etnice din Basarabia – repere de legitimare identitară (1918-1940). În: *190 de ani de presă în spațiul de limbă română (1829-2019).* Lucrările celui de-al XII-lea Congres de Istorie a Presei Româneşti (Iaşi, 12-13 aprilie 2019) / ed.: Gheorghe-Ilie Fârte, Daniel-Rareş Obadă. Iaşi: Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2020, pp. 309-321. ISBN 978-606-714-595-3.

GROSSU, Silvia. La langue maternelle – le repère essentiel de légitimité identitaire des Roumains bessarabiens. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3-4, iulie-decembrie 2020, pp. 113-121. ISSN 1857-2022.

GROSSU, Silvia. Revista „Misionarul": demersul identitar al Ortodoxiei (1929-1944). În: *Destin Românesc. Revistă de istorie şi cultură*, 2021, nr. 1-2, pp. 60-75. ISSN 1857-2022.

GROSSU, Silvia. Activitatea misionară și culturală a Mitropolitului Gurie Grosu al Basarabiei. Repere de protejare a valorilor naționale. În: *Tradiție și continuitate în valorificarea patrimoniului cultural imaterial*. Coord. Gabriela Nidelcu-Păsărin, Elena Iagăr. București: Pro Universitaria, 2021, pp. 39-55. ISBN 978-606-26-1366-2.

GROSSU, Silvia. Polemica din presa interbelică: postul de radio „Basarabia". În: *Audiovizualul, o istorie recentă (1928-2020).* Coord. Delia Duminică. Lucrările celui de-al XIII-lea Congres de Istorie a Presei Româneşti. București: Tritonic, 2021, pp. 345-356. ISBN 978-606-749-569-0.

GROSSU, Silvia. „Abecedarul moldovenesc" al Mitropolitului Gurie: valențe identitare. În: *Eugen Coșeriu Centenar XVI: Limbă, creativitate, cultură – structuri de rezistență ale ființei umane*. 24-25 septembrie 2021, Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău, 2021, 372 p., pp. 248-252. ISBN 978-9975-158-66-4.

GROSSU, Silvia. COJOCARU, Viorel. Studiu introductiv. În: *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul".* Chişinău: Epigraf, 2022, pp. 16-60.

GROSSU, Silvia. Current valences of the epideictic identity discourse. În: *GLOBALIZATION, INTERCULTURAL DIALOG AND NATIONAL IDENTITY 9.* Târgu-Mureș: Arhipelag XXI Press, 2022, pp. 26-33. ISBN 978-606-93691-3-5.

GROSSU, Silvia. Valențe identitare promovate prin presa pedagogică din Basarabia (1917-1940). În: *Mediamorfoze, VII. Presa de nișă din România*. Coord. Cătălin Negoiță, București: Tritonic, 2022, pp. 157-181. ISBN 978-606-36-1384-5.

GROSSU, Silvia. Misionarul – revista misiei ortodoxe române**.** În: *Catedra şi publicaţiile sale***.** Lucrările Congresului Internațional de Istorie a Presei, ediția a XVI-a, Timișoara, 2023. Volum îngrijit de Ioan David și Viviana Milivoievici. Timișoara: David Press Print, 2023, pp. 369-382. ISBN 978-606-999-202-9.

GROSU, Gurie. În: Ecaterina Țarălungă. *Enciclopedia identității românești. Personalități.* . București: Editura Litera Internațional, 2011, p. 357.

GUIA, Sorin. Discursul religios – argumentație și structură. În: *Filologos,* 2005, Anul I, nr. 1-2 (1), iunie, pp. 113-120.

GUIA, Sorin. Schiță privind dinamica discursului religios românesc. În: *Analele Universității Ștefan cel Mare din Suceava*, Seria Filologie, A. Lingvistică, 2007, p. 9-16.

GUMENÂI, Ion. Aspecte privind politica confesională a Imperiului Rus la hotarele sale vestice (Cazul Basarabia). În: *Buletinul Ştiinţific al Muzeului Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală a Moldovei.* Volumul 7 (20), 2007, pp. 115-121.

GURIE, Arhiepiscop. De la comisarul duhovnicesc. În: *Luminătorul,* 1921, nr. 7, iulie, pp. 27-29.

GURIE, Arhiepiscop. Prea iubiți fii în Domnul. În: *Luminătorul*, 1924, nr. 25, pp. 1-4 (part. of.).

GURIE, Arhimandritul. Starea inimii omului care întru pocăință petrece viața. În: *Luminătorul*, 1915, nr. 6.

GURIE, Arhimandritul. Sfârșitul dreptului. În: *Luminătorul*, 1915, nr. 10 (cu prelungiri în alte numere din 1916).

GURIE, Ieromonahul. Câteva extrase din arhive despre școlile bisericești din Basarabia, înaintea anexării ei de către Rusia. În: *Mitropolitui Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei.* Chișinău: Epigraf, 2016, pp. 139-141.

GURIE, Ieromonahul. Momente esențiale din istoria tipăririi cărților moldovenești în Basarabia. Începuturile tipăririi cărților în Basarabia și înființarea Tipografiei Eparhiale Basarabene. În: *Mitropolitui Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei.* Chișinău: Epigraf, 2016, pp. 124-138.

GURIE, Ieromonahul. Documente în limba moldovenească (Semnat: „Documente arătate de starșinaua Obștei bisericești de istorie și arheologie, Ieromonahul Gurie"). În: *Luminătorul*, 1908, nr. 11.

GURIE, Misionarul Eparhial Ierom. Ce ne trebuie nouă. În: *Luminătorul*, 1908, nr. 10, pp. 5-9.

GURIE, Mitropolitul. Adresarea-binecuvântare de Sfintele sărbători şi de Anul Nou 1931. În: *Misionarul*, 1931, nr.1, p. 4.

GURIE, Mitropolitul. Amintiri în legătură cu apariția revistei „Luminătorul". În: *Luminătorul*, 1933, nr. 1, p. 15-18.

GURIE, Mitropolitul. Biserica Ortodoxă și limbile naționale. În: *Cuvânt Moldovenesc*, 1932, nr. 46, p. 3.

GURIE, Mitropolitul Basarabiei. Veniți de luați lumină. În: *Luminătorul*, 1941 (anul LXXIV), nr. 1-2, ianuarie-februarie, pp. 16-18.

GUZUN, Mihail. Identitatea națională în mass-media: o temă cu multe capcane**.** În: *Moldoscopie*, anul 25 (2021), nr. 3 (94), pp. 144-152.

GUZUN, Mihail. Marea Unire – o temă de presă periculoasă pentru Republica Moldova? În: *Marea Unire reflectată în mass-media.* Volum coordonat de Ilie Rad. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2019, pp. 94-215.

GUZUN, Mihail. Manipularea prin mass-media în redefinirea identității naționale. În: *Studia Universitatis Babeș Bolyai, Seria Ephemerides*. Cluj-Napoca, 2008, nr. 2, pp. 15-28.

GUZUN, Mihail. Etnicitate, naționalism, identitate națională: similitudini și diferențe. În: *Anale științifice ale USM: Seria „Științe socioumanistice”*, Vol. II, 2006, pp. 9-12.

GUZUN, Mihail. Mass-media și identitatea națională. În: *Studia Universitatis, Seria Științe sociale*. Chișinău: CEP USM, 2007, nr. 3. pp.280-284.

GUZUN, Mihail. Toleranța etnică și armonia în diferențe reflectată în presă. În: *Unificarea europeană: Filosofia diversității.* Coord. Grigore Vasilescu. Chișinău, 2004, pp. 221-228.

GUZUN, Mihail. Limba (română) la confluența: identitate națională/ identitate europeană. În: *La Francopolyphonie: langues et identites.* Colloque international, Chișinău: ULIM, 2007, pp. 246-251.

GUZUN, Mihail. Câmpul minat al mass-media sau De ce unghiul de abordare a identității naționale nu poate fi unul superficial. În: *Creşterea impactului cercetării şi dezvoltarea capacităţii de inovare*: Conf. șt. USM, 21-22 septembrie 2011. Chișinău: CEP USM, 2011, pp. 73-75.

HALIPPA, Ion. Date statistice privind starea bisericilor din Basarabia țaristă la momentul anexării ei la Imperiul Rus *(1812-1813).* În: *Trudy Bessarabskoi Gubernskoi Ucenoi Arhivnoi Komissii*. Chișinău, 1902, pp. 119-123.

HALIPPA, Pan. Cu prilejul jubileului de 25 ani ai „Luminătorului”. În: *Luminătorul*, 1933, anul LXVI, nr. 1, ianuarie, p. 21.

HALIPPA, Pan. Jubileul de 25 de ani al „Luminătorului”. În: *Viața Basarabiei,* 1933, nr. 68.

Hotărârea episcopului nr. 18 despre introducerea calendarului îndreptat de la 14 luna a X-a, 1924. În: *Luminătorul*, 1924, nr. 20, pp. 1-3.

Inaugurarea Facultății de Teologie – Chișinău. 8 noiembrie 1926. În: *Luminătorul*, nr. 22, 15 noiembrie 1926.

IORGA, Nicolae. Un protest împotriva intervenției cenzurii în comunicările adresate Miniștrilor. (Intervenția dlui profesor N. Iorga în Senat). În: *Neamul românesc*, 1936, nr. 50, 9 noiembrie.

Înființarea Facultății de Teologie la Chișinău. În: *Luminătorul*, nr. 18, 16 septembrie 1926.

IOVU, Elisaveta. Discurs imagologic sau discurs despre celălalt. În: *Perspectivele şi problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației.* Volumul VI, Partea 2. Cahul: USC, 2019, pp. 282-295.

Învestitura regală a Î.P.S. Gurie ca Arhiepiscop al Eparhiei Chişinăului şi Hotinului. În: *Luminătorul*, 1920, nr. 5, mai.

LEVIT, Efim, PÎNZARU, Sava. Prefaţă. În: *Mateevici Alexei. Opere*. Vol. 2. Chişinău: Ştiinţa, 1993. pp. 5-12.

MAGOLA, Alexandru. Noua stemă a Mitropoliei Basarabiei (Blazon al continuității). În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*. Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 290-293.

MALAHOV Liuba. Mitropolitul Basarabiei Gurie Grosu. În: *Literatura şi Arta*, 1993, nr.48.

MATEEVICI, Alexei. Cum s-au încreștinat moldovenii. În: *Luminătorul*, 1912, nr. 5-8; nr. 6-9.

METLEAEVA, Miroslava. Patrimoniul pedagogic al Mitropolitului Gurie Grosu. În: *Dialogica*, 2020, nr. 1, pp. 86-93.

MEYER, Michel. De la logică la retorică. Revizuit de John Woods. În: *Philosophy in Review*. 1988, nr. 8 (9), pp. 354-355.

MEYER, Michel. Pourquoi la rhétorique d'Aristote. În: *Revue Internationale de Philosophie*, 2018, nr. 4 (286), pp. 319-331.

MIHAIL, Paul. Rolul naţional al Bisericii Ortodoxe din Basarabia. În: *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*. Chişinău: Stiinţa, 1993. 408 p. ISBN 5-376-01648-X.

MIRON, Mitropolit Primat al României. Carte pastorală... În: *Biserica Ortodoxă Română*, 1924, nr. 9 (522), pp. 513-515.

MIRON, Ştefan A. Reforma calendarului la Liga Naţiunilor. În: *Raza*, 1931, nr. 26.

MOCANU, Ghenadie. Întregiri la portretul Mitropolitului Gurie Grosu al Basarabiei (1877-1943). În: *Tradiţii şi valori culturale la Est de Carpaţi*. Chişinău: CEP-USM, 2007, pp. 146-154.

MORARU, Simion. Organizarea slujbelor și a cântării bisericești în timpul Mitropolitului Gurie al Basarabiei. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură.* Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 95-97.

MORARU, Victor, TACU, Mariana. *Comunicarea politică* în condiţiile democratizării societăţii moldoveneşti: abordări paradigmatice. Institutul Integrare Europeană. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, Numărul 3(160) / 2012 / ISSN 1957-2294, pp. 128-137.

NAZAR, Valeriu. Gurie Grosu. În: *Dicţionarul scriitorilor români din Basarabia 1812-2010*, ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Prut Internaţional, 2010, p. 275.

NEGRU, Elena. Bătălia pentru limbă și alfabet din RSSM în anul 1989. În: *Revista de Istorie a Moldovei,* 2019, nr. 3-4(119-120). ISSN 1857-2022.

NEGRU, Elena. Construcţia identitară în RASS Moldovenească şi destinul elitei politice şi culturale. În: *Faţete ale comunismului in Romania și în R(A)SS Moldovenească: politică, societate şi economie.* Materiale ale conferinței internaționale. Iaşi: Editura Universităţii „Al.I. Cuza", 2020, pp. 9-30.

NEGRU, Elena. Politica identitară a URSS (1917-1964). În: *Revista de Istorie a Moldovei,* 2017, nr. 3(111). ISSN 1857-2022.

NEGRU, Elena. Proiectul identitar „moldovenesc" din RASSM și deznodământul său tragic. În: *Centenar Sfatul Ţării: 1917–2017*. Materialele Conferinței științifice internaționale**,** Chișinău, 21 noiembrie 2017, AȘM. Coordonatori: Prof. univ. Gh. Clivetti, Prof. univ. Ioan Bolovan, Conf univ. Gh. Cojocaru. Chișinău: Lexon Prim. 2017, 800 p., pp. 636-647. ISBN 978-9975-54-0.

NEGRU, Elena. Ştiinţa istoriei – formă fundamentală de cunoaştere a trecutului**.** *In honorem Ion Şişcanu – 70*. Galați: Editura Galaţi University Press, 2022, 577 p. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2022, nr. 3-4(131-132), pp. 190-195. ISSN 1857-2022.

NEGRU, Gheorghe. Gheorghe Madan – cenzor al Imperiului Rus în Basarabia. În: *Destin Românesc. Revistă de istorie şi cultură*. 2008, anul III (XIV), nr. 4 (56), Chişinău, pp. 63-68.

NEGRU, Gheorghe. Unele aspecte ale politicii ţariste de izolare a Basarabiei. În: *Destin Românesc. Revistă de istorie şi cultură*. 1994, nr. 1, pp. 76-86.

NEGRU, Nina. Cazul Mitropolitului Gurie – noi puncte de vedere. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*.... Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 135-144.

NEGRU (MATEI), Nina. Primul centru editorial de carte românească. 180 ani de la înființarea primei tipografii din Chișinău. În: *Literatura și arta*, 1994, nr. 30, 27 iulie, p 5.

Pastorală despre calendarul îndreptat. În: *Luminătorul,* 1926, nr. 1, pp. 4-7, (part. of.).

OLINS, Wally. *Despre brand.* Bucureşti: Comunicare.ro, 2006. 230 p.

ONICOV, Eugen, OLARU, Teodor. Viața bisericească din Basarabia la răscrucea secolelor XIX–XX. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură.* Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 70-77.

PALADE, Gheorghe. Contribuția Mitropolitului Gurie Grosu la înființarea și activitatea Facultății de Teologie din Chișinău. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*. Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 106-117.

PĂDURARU, Serghie. Hai să desființăm! În: *Raza*, 1932, nr. 87 (9-16 octombrie).

PELIVAN, Ioan. Cel mai mare eveniment în Basarabia, de la unire încoace. În: *România Nouă*, nr. 133 (356), duminică, 7 noiembrie 1926.

PERELMAN, Chaïm. Rhétorique et politique. În: *Language et Politique*. Bruxelles, 1982.

PERU-BALAN, Aurelia. Repere ale politicii discursive în alegerile prezidențiale din România, 2019: participarea cetățenilor români din Republica Moldova și evoluția percepției publice asupra chestiunii Unirii. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, nr. 3 (187), 2021, pp. 18-39.

PETRENCU, Anatol. Primul Război Mondial și unirea Basarabiei cu România. În: *Cugetul*, martie, 1998.

PETRENCU, Anatol. Mitropolitul Gurie Grosu în fața istoriei. În: *Mitropolitul Gurie Grosu. Procesul și apărarea mea.* Chișinău: Epigraf, 2018, pp. 25-31.

PÎNZARU, Sava. Anul 1905 și Seminarul din Chișinău. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, anul II, nr. 1 (5), ianuarie-aprilie, 1995.

PLĂMĂDEALĂ, Antonie. Biserica Basarabiei. Problema jurisdicţiei canonice în trecut si astăzi. În: *Luminătorul*, anul I, 1994.

POPOVICI, Constantin. Amintiri de împrejurările în care s-a născut şi a apărut revista „Luminătorul” în curs de 25 de ani. În: *Luminătorul,* 1933 (anul LXVI), nr. 1, ianuarie, p. 2.

Proces-verbal al Congresului de rând al cercului protopopiei al oraşului Chişinău din 5/18–10/23 iunie 1920. În: *Luminătorul*, 1920, nr. 8, p. 38.

Procesul IPS Mitropolit Gurie a fost stins. În: *Raza*, nr. 45, iunie 1941.

POȘTARENCU, Dinu. Presa rusă de la Chișinău despre presa locală de limbă română din Basarabia (începutul sec. al XX-lea). În: *Mass-media între document şi interpretare*. Chișinău: CEP USM, 2012.

PRISECARI, Valentina. Discursul identitar – instrument de predare a limbilor străine. Rezumat. În: *Integrare prin cercetare și inovare*. Vol. 1. Chișinău, USM, 28-29 septembrie, 2016, pp. 191-194.

SCRIBAN, Iulian. Roadele unui articol. În: *Misionarul*, 1929, nr. 1.

Scrisoare pastorală tuturor pravoslavnicilor creştini din Arhiepiscopie cu privire la schimbarea calendarului. În: *Luminătorul*, 1924, nr. 25, pp. 1-4, (part. of.).

SCUTARU, Silvia. „Luminătorul" – relevanța unei activități prolifice aclerului basarabean în perioada 1908-1918. În: *Mass-media între document şi interpretare*. Chișinău: CEP USM, 2012, pp. 237-245.

SCVOZNICOV, Alexandru. Hai să desființăm. În: *Raza*, 1932, nr. 91 (7-15 noiembrie).

SCVOZNICOV, Alexandru. Poporul de la ţară şi îndreptarea calendarului. În: *Luminătorul*, 1924, nr. 33, pp. 12-15.

SEREBRIAN, Oleg. Basarabia: identitate, politică și geopolitică. În: *Regăsirea identității naționale.* Vasile Boari, Sergiu Gherghina, Radu Murea (editori). Iași: Polirom, 2010, 280 p. pp. 214-215.

SPINEI, Victor. Valori basarabene. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2018, nr. 4, octombrie-decembrie, p. 14.

ȘPAC, Ion. Revista Eparhiei Chișinăului și Hotinului (1908-1944). În: *Luminătorul, 2002,* nr. 1, pp. 47-49.

ȘPAC, Ion. Revista „Luminătorul" (1908-1943): Aspecte bibliografice. În: *Luminătorul*, 2002, nr. 1, pp. 47-49.

TROIANOVSCHI, Lidia. Discursul memoriei în contextul sociocultural contemporan. În: *Revista de Filosofie,* 2019, nr. 1, pp. 151-163.

ŢÎRDEA, Teodor. Unitatea memoriei sociale şi identităţii – imperative cheie în strategia de asigurare a securităţii umane. În: *Analele ştiinţifice ale USMF ,,Nicolae Testimiţanu"*. „Probleme actuale de sănătate şi management". Ediţia a IX-a .Volumul 2. Chişinău, 2008.

ȚURCANU, Ion. Un părinte spiritual al Basarabiei. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*, Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 53-69.

VARTA, Ion. Presa românească din Basarabia la începuturile sale. În: *Destin Românesc.* Revistă de istorie şi cultură. nr. 2, 1995.

VARTA, Tatiana. Tematica religioasă în paginile publicațiilor periodice de limbă română din Basarabia (în jumătatea a II-a a sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea). În: *Mass-media între document și interpretare*. Chișinău: CEP USM, 2012, pp. 209-216.

VORNICESCU, Nestor. Iubirea de limbă şi credinţă străbună. În: *Magazin istoric*. Bucureşti, 1999, nr. 3, pp. 10-14.

VORNICESCU, Nestor. Mitropolitul Gurie al Basarabiei – osteneli cărturărești. În: *Literatura și Arta,* 1993, nr. 49, 2 decembrie, p. 7; nr. 50, 9 decembrie, p. 7.

VORNICESCU, Nestor. Mitropolitul Gurie al Basarabiei – osteneli cărturărești. În: *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*, Chișinău: Epigraf, 2007, pp. 35-53.

VORNICESCU, Nestor. Mitropolitul Olteniei. Gurie Grosu. Primul Arhiepiscop şi Mitropolit al Basarabiei româneşti (1920-1941). În: *Luminătorul,* 2001, nr. 3, pp. 25-32.

VORNICESCU, Nestor. Osteneli cărturărești ale Mitropolitului Gurie Grosu. În: *Academica*. Bucureşti, februarie 1994.

ZAMFIRESCU, Duiliu. Poporanismul în literatură: discurs rostit la 16 (29) maiu 1909: cu răspuns de Titu Maiorescu. În: *Discursuri de recepțiune*. Volumul 33. București: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1909, 57 p.

d) Site-grafie (Surse electronice)

Adoptarea calendarului gregorian. Disponibil: http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Adoptarea_calendarului_gregorian (consultat 12.11.2022).

Analele Academiei Române, Seria II, Tomul XXXVIII (1915-1916), Partea administrativă și dezbaterile. București: Librăriile Socec & Co., C. Sfetea și Pavel Suru, 1916. http://digitool.bibmet.ro:8881/.../1B8NEFTK7VRIEXS89B3FBR

ALEXANDRU, Radu**.** Sărindarele. Disponibil: *Creştinul Ortodox.ro*: https://www.crestinortodox.ro/liturgica/viata-liturgica/sarindarele-96771.html (consultat 12.07.2023)

CORDUNEANU, Lucian. *Gurie Grosu, primul Mitropolit al Basarabiei revenită la Patria mamă (1928-1936).* Rezumat al tezei de doctorat. Iași: Universitatea „Al.I. Cuza", 2022. 60 p. https://www.teologie.uaic.ro/wp-content/uploads/2022/08/Rezumatul-tezei-de-doctorat.pdf (consultat 12.09.2022).

ДУРНОВО, Николай. Русская панславистская политика на православном Востоке и в России. М.: Тип. «Русская печатня», Арбат, д. Толстого, 1908. Disponibil: http://yakov.works/libr_min/05_d... (Nicolae Durnovo. *Politica panslavistă rusă*. Moscova, 1908).

ENCIU, Nicolae. Asociația Învățătorilor din orașul și județul Bălți (1918-1940). Pagini de istorie interbelică (I) În: *Dialogica*. Revistă de studii culturale și literatură". 2023, nr. 2, pp. 29-37. E-ISSN 1857-2537. https://dialogica.asm.md/articolePDF/Dialogica-02-2023_Intertext_Enciu.pdf

ENCIU, Nicolae. 105 ani de la înfăptuirea Marii Uniri. Etapele revenirii Basarabiei în cadrul statului național unitar român. În: *Dialogica*. Revistă de studii culturale și literatură. 2023. Supliment nr. 1, pp. 16-25. E-ISSN 1857-2537
https://dialogica.asm.md/articolePDF/Dialogica-13-2023_Enciu.pdf

GOGA Octavian. *George Coşbuc*. Discurs de recepție rostit de Octavian Goga în ședinta Academiei Române din 30 mai 1923. Disponibil: http://dspace.bcu-iasi.ro/handle/123456789/57745?show- full (consultat 12.07.2023).

GOLDIȘ, Alex. *„Alegorie națională" în discursul identitar românesc.* București: Antet, 1997.

Disponibil: https://grants.ulbsibiu.ro/wsa/data/BDI_11_Goldis_TR.pdf (consultat 13.03.2023).

GUMENÂI, Ion. *Politica confesională ca element de deznaţionalizare în strategiile imperiale ruse la hotarele sale vestice.* (Cazul guberniilor de nord-vest şi Basarabiei). Disponibil: https://mail.yahoo.com/d/folders/1/messages/23960?.intl=fr&.lang=fr-FR&guce_referrer=aHR0cHM6Ly9tYWlsLnlhaG9vLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAALQB_yWwajlJfeN2y2hPPqToKX6zw6TR7C5r5U1ddbgMbLV_KYGlInc1jP_CDAnwVRPzqAfCwxzrcjc1Rt-wQcdpsXMIz7ZEPBSQp6mEtNqa9nauleUueGt-1JGeuglkedhayLnx5ZpDj4ZOZstRGEtKfi4znV7Iof0iteEOB- (consultat: 12.12.2023).

HAUSER, Gerard A. *Aristotle on Epideictic: The Formation of Public Morality*, Rhetoric Society Quarterly: *https://www.jstor.org/stable/3886389* (consultat: 11.03.2023).

KENNEDY, John F. *Discurs inaugural*. 20 ianuarie, 1961. Disponibil: https://www.youtube.com/watch?v- BLmiOEk59n8 (consultat 07.02.2022).

LENIN, Vladimir. *Opere complete*. Ediția a II-a. București: Editura Politică, 1964. Vol. 25. https://www.marxists.org/romana/lenin/opere-complete/vol-25.htm (consultat 21.06.2023).

LOÏC, Nicolas. *L' épidictique – assise et pivot de l'edifice rhétorique.* Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/304623963_L'epidictique_assise_et_pivot_de_l'edifice_rhetorique (consultat 22.07.2023).

MELINTI, Maxim. Muzeul Bisericescc din Chișinău. În: *Moldova ortodoxă.* Disponibil: https://ortodox.md/80-de-ani-de-la-redeschiderea-muzeului-bisericesc-din-chisinau/ (consultat: 11.12.2022).

MISCHEVCA, Vlad. Leon Casso și opera sa istorică. În: *Limba română*. Revistă de știință și cultură. 2020, nr. 6. Disponibil: https://limbaromana.md/index.php?go- articole&n- 3993 (consultat 24.04.2023).

OLINS, Wally. *View Points / Corporate Identity – the ultimate resource*. [On-line]: (accesat pe 17.10.2023).

ORAVEC, Christine. *Observation in Aristotle's Theory of Epideictic-166*. În: *Philosophy & Rhetoric.* Vol. 9, Nr. 3 (vara, 1976), published By: Penn State University Press, pp. 162-174. https://www.jstor.org/stable/40236982 (consultat 19.01.2023).

REGENT-SUSINI, Anne. *L'éloge: quoi de neuf*? Exercices de rhétorique[En ligne], 11/2018, mis en ligne le 10 octobre 2018, URL. Disponibil: http://journals.openedition.org/rhetorique/613; DOI: https://doi.org/10.4000/rhetorique (consultat 14.04.2023).

RUSNAC Mircea. *Arhiepiscopia Chişinăului*… Disponibil: http://www.istoria.md/articol/447/Organizarea_bisericească (consultat 24.05.2023).

f) Bibliografie în limbi străine

ANSCOMBRE, J.-C. *Théorie des topoi*. Paris: Kimé, 1995.

ANSCOMBRE, J.-C., DUCROT, O. *L'Argumentation dans la langue*. Bruxelles: Mardaga, 1983.

ARISTOTE, *Rhétorique*. Trad. par M. Dufour. Paris: Les Belles-Lettres, 1932. BABEL, Antony. *La Bessarabie.* Vol. II. Paris: Librarie Felix Alcam, 1926. 360 p.

BALMER, JohnM. T., GREYSER, Stephen A. *Revealing the corporation: perspectives on identity, image, reputation, Corporate Branding and Corporate-level Marketing*. London: Routledge, 2003. 352 p. ISBN 13: 978-0415284219.

BALMER, John M. T. *Identity Based Views of the Corporation: Insights from Corporate Identity, Organisational Identity, Social identity, Visual Identity, Corporate Brands and Corporate Image* / Working Paper 07/07. Bradford School of Management, 2007. 31 p.

BARILLI, Renato. *Retorica. Storia et teoria. L'arte della persuasione da Aristotele ai giorni nostri.* Mursia editore (collana Saggi di estetica e di poetica), 1984. 189 p. ISBN 88-425-9088-6; ISBN 978-88-425-9088-0.

BARTHES, Roland. *La antiqua retorica.* Recherches Rhétoriques, Communications, nr. 16, Editions du Seuil, 1970.

Батюшков, Помпей Николаевич. *Бессарабия: Историческое описание.* Ст. Петербург: «Общественная польза», 1892. (BATIUȘCOV, Pompei N. (ed.). *Bessarabiia: Istoricheskoe opisanie* – Basarabia: Descriere istorică). St. Petersburg: Obshchestvennaia Poliza, 1892.

БЕРГ, Лев. *Бессарабия. Страна – Люди – Хозяйство* – (BERG, Lev. *Basarabia. Țara. Oamenii. Gospodăria*).

Бессарабский адрес-календарь на 1906 год. Кишинев, 1905, p. 128.

BURKE, Keneth. *Rhetorical Theory*. Communication Theory Modern Literature. 356 p.

CANU, Alain. *Rhétorique et communication en 12 questions et 19 exercices*. Paris: Les Editions d'Organisation, 1992. 175 p. ISBN 2-7081-1279-1.

CHAVES, Norberto. *La imagen corporativa. Teoria y metodologia de la identificacion institucional.* Barcelona: G. Gili, 1988. 234 p. ISBN 10: 8425213568.

COSTA, Joan. *Idendidad corporativa y strategia de impresa*. Barcelona: Ceac, 1992. 121 p. ISBN 8432956201.

DANBLON, Emmanuelle. *L'Homme rhétorique: culture, raison, action*. Paris: Éd. du Cerf, 2013.

DANBLON, Emmanuelle. *Rhétorique et rationalité. Essai sur l'émergence de la critique et de la persuasion*, Bruxelles: Éd. de l'Université de Bruxelles, 2002.

DECLERCQ, Gilles. *L'Art d'argumenter. Structures rhétoriques et littéraires*, Éditions universitaires, 1993.

Dictionnaire de la Linguistique. Sous la Direction de Georges Mounin. Presses universitaires de France, 1974.

DOMINICY, Marc, FRÉDÉRIC, Madeleine (ed.). *La mise en scène des valeurs: la rhétorique de l'éloge et du blâme.* Lausanne-Paris: Delachaux et Niestlé, 2001.

DRAHENBERG, Constantin. Красное Знамя – боевой орган бессарабских коммунистов. Chișinău, 1976.

DROIT, Roger-Paul (ed). *Les Grecs, les Romains et nous. L'Antiquité est-elle moderne?* Paris: Le Monde Éditions, 1991. 485 p. ISBN 10: 2878990242.

DUCROT, Oswald. *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*. Paris: Hermann. 1980.

DUCROT, Oswald. *Le dire et le dit.* Paris: Minuit, 1988.

DUCROT, Oswald. *Les échelles argumentatives*. Paris: Minuit, 1980.

DUCROT, Oswald. *Les mots du discours*. Paris: Minuit. 1984.

DU GAY, Paul. *Organizing Identity: Persons and Organizations After Theory*. London: Sage Publications, 2007. 208 p.

DUPRÉEL, Eugène. *Esquisse d'une philosophie des valeurs*. Paris: Librairie Félix Alcan, 1939.

ECO, Umberto. *Trattato di semiotica generale*. 1975. (*Tratat de semiotică generală.* București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982).

FLORESCU, Vasile. *La Rhétorique et la néorhétorique. Genèse, évolution, perspectives.* Les Belles Lettres, 1982.

FUMAROLI, Marc. *Le statut de la littérature. Mélanges offerts à Paul Bénichou.* Genève: Droz, 1982.

JONAS, Hans. *The Imperative of responsibility.* The University of Chicago Press, 1984. 263 p.

HALBWACHS, Maurice. *La memoire collective.* Paris: PUF, 1968. 201 p.

HALBWACHS, Maurice. *Les cadres sociaux de la memoire*. Paris: Nouvelle édition, 1925. 404 p.

HALIPPA, Ioan. *Date statistice privind starea bisericilor din Basarabia țaristă la momentul anexării ei la Imperiul Rus (1812-1813).* În: Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии. (*Trudy Bessarabskoi Gubernskoi Ucenoi Arhivnoi Komissii).* Chișinău, 1902, pp. 119-123.

HEBERT, Nicole. *L'entreprise et son image*. Paris: Bordas, 1987. 199 p. ISBN 2-04-016950-4.
IND, Nicolas. *La imagen corporative*. Madrid: Diaz de Santos, 1992. 196 p.

КАССО, Лев А. Россия на Дунае и образование Бессарабской области. (Leon Aristid Casso. *Rusia la Dunăre și formarea regiunii basarabene).* În: *Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии*. М., 1912, Вып. VI, pp. 1-76; 1913; Вып. VII, pp. 1-88.

KERBRAT-ORECCHIONI, C. *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*. Paris, 1980.

KOTLER, Philip. *Marketing sociale.* Milano: Ed. di Comunita, 1991. 393 p. ISBN 108824504604.
КРУШЕВАН, Павел. *Бессарабия: Географический Исторический, экономический литературный и справочный сборник.* (Basarabia: *O culegere de date geografice, istorice, statistice, economice, literare și de informații generale*). М., 1903.

LALANDE, André. *Vocabulaire technique et critique de la philosophie.* Dictionnaire de filosophie: Broché, 2010.

LORAUX, Nicole. *L'invention d'Athènes. Histoire de l'oraison funèbre dans la „cité classique".* Paris, 1981.

MAINGUENEAU, D., 1983, *Sémantique de la polémique*, Lausanne: L'Age d'Homme, 1983.
MEYER, Michel. *La Rhétorique*. Paris: Puf («Que sais-je?»), 2011.

MŒSCHLER, Jacques. *Argumentation et conversation*. *Eléments pour une analyse pragmatique du discours* Paris: Hatier-Crédif, 1985.

MORARU, Victor. *La Republique de Moldova – les enjeux du passé, du présent et d'avenir* (*Republica Moldova: repere ale trecutului, prezentului și viitorului*). Institutul de cercetări juridice, politice și sociologice. Chișinău, 2022, 240 p. ISBN 978-9975-57-321-4.

Mutations des territoires dans le Monde à l'aube du XXIè siècle. Paris: L'Harmattan, 2006. 303 p. ISBN 2-296-00408-3.

Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Под ред. Н.А. Тройницкого. III. Бессарабская губерния. Москва: Издание ЦСК МВД, 1905. С. XII.

PATILLON, M. *La théorie du discours d'Hermogène le rhéteur.* Essai sur la structure de la rhétorique ancienne. Paris: Les Belles-Lettres, 1988.

PERELMAN, C., &L. OLBRECHTS-TYTECA. *Traité de l'argumentation – La Nouvelle rhétorique.* 3e éd., Bruxelles: Ed. de l'Université de Bruxelles, 1976.

PERELMAN, Chaïm et Lucie Olbrechts-Tyteca. *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique.* Éditions de l'Université de Bruxelles, 1988.

PERELMAN, Chaïm. *L'Empire rhétorique. Rhétorique et argumentation*. Paris: Librairie philosophique. J. Vrin, 1997.

PERELMAN, Chaïm. Rhétorique et politique. În: *Language et politique.* Bruxelles, 1982.

PERNOT, Laurent. *La Rhétorique de l'éloge dans le monde gréco-romain*. Tome I. *Histoire et technique*. Paris, 1981.

PERNOT, Laurent. *Les valeurs*. (Tome II). Paris: Institut d'Études Augustiniennes, 1993.

PICHON, Louis-André. *De l'état de la France sous la domination de Napoléon Bonaparte*, J. G. Dentu, Paris, 1814.

PLANTIN, C. *Essais sur l'argumentation*. Paris: Kimé, 1991.

REBOUL, Olivier. *Rhétorique.* Paris: PUF, Que sais-je?, 1984. 126 p. ISBN 2130453805.

REBOUL, Anne, MOESCHLER, Jacques. *Pragmatique du discours. De l'interprétation de l'énoncé à l'interprétation du discours*. Paris: Armand Colin, 1998.

SALAZAR, Philippe-Joseph, «Mandela Orateur», 6 décembre 2013, chronique consultable en ligne: http://www.lesinfluences.fr/Mandela-Orateur.html.

СКУРТУ И., АЛМАШ Д., ГОШУ А., ПАВЕЛЕСКУ И., ИОНИЦЭ Г. ШИШКАНУ И., ЕНЧУ Н., КОЖОКАРУ Г. *История Бессарабии. От истоков до 1998 г*. Кишинэу: 2001.

TOULMIN, Stephen E. *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press, 1958. 264 p.

TUTESCU, Mariana. *L'argumentation*. București: TUB, 1986. 423 p. ISBN 973-575-248-4.

ЗАЩУК, Александр И. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область/*. Санкт-Петербург,1862, 838 p.

VIGNAUX, G. *Le Discours, acteur du monde*. Paris/Gap: Ophrys, 1988.

WOODS J., WALTON D. *Critique de l'argumentation.* Paris: Kimé, 1992.

e) Publicații periodice

Perioada 1907-1944:

„Moldovanul” (1907-1908)

„Luminătorul” (1908-1944)

„Cuvânt Moldovenesc” (1914-1921), (1926-1931), (1941-1943)

„Ardealul” (1917-1918)

„Sfatul Țării” (1918-1921)

„România Nouă” (1918-1919), (1926-1928)

„Curentul” (1918-1944)

„Unirea” (1918-1944)

„Biserica și Școala” (1918-1948)

„Biserica Ortodoxă Română” (1919-2023)

„Buletinul Arhiepiscopiei Hotinului” (1923-1940)

„Buletinul Arhiepiscopiei Cetății-Albe – Ismail” (1923-1940)

„Molva” (1926-1927), (1935-1936)

„Arhivele Basarabiei” (1929-1938)

„Misionarul” (1929-1944)

„Raza” (1931-1937), (1940-1944)

„Viața Basarabiei” (1932-1940)

„Gazeta Basarabiei” (1935-1940)

„Buletinul Arhiepiscopiei Chișinăului” (1942-1944)

Perioada 1990-2023:

„Destin Românesc”, serie nouă (2005-2013)

„Revista de Istorie a Moldovei” (1990-2023)

„MOLDOSCOPIE” (1996-2023), Publicaţie periodică ştiinţifico-practică. 2021, (Anul 25), nr. 3 (94). ISSN 1812-2566 E-ISSN 2587-4063. Tipul B

„Revista de Filosofie, Științe politice și Sociologie” (1990-2023)

GLOSAR

Ancora – Piesă grea de metal cu două sau mai multe brațe (terminate cu gheare), care ține în loc o navă, este simbolul siguranței, fermității, fidelității i speranței. In creștinism este simbolul legăturii cu Isus Hristos și însemnul (*insigniul*) Sf. Nicolae (DSAC, IE, 15)

Encomion (sau engomion, egomion) – 1. Discurs de laudă la adresa unei persoane; 2. Elogiu (DTIA/ IM, 114).

Hiritisire – 1. Felicitare adresată cuiva; 2. Petrecere la care se aduce cuiva felicitări (DEX, 461).

Hirotonire – 1. Ridicarea unui diacon la rang de preot; 2. A face pe cineva diacon, arhiereu etc. După canoaoele bisericii creștine. (DEX, 461).

Naționalism – doctrină politică ce își propune să promoveze și să apere – uneori în mod exagerat – drepturile naționale ale unui popor. (DTIA/ IM, 208).

„Obiceiul pământului” – norme de drept cutumiar românesc în Evul Mediu, folosite până în secolul al XIX-lea. (DTIA/ IM, 216).

Omilie – Cazanie, adică predică bisericească. (DTIA/ IM, 220).

Orație – 1. Cuvântare; 2. Discurs. (DTIA/ IM, 221).

Pateriță – cârjă purtată de înalți clerici. Partea superioară este formată din două capete care au formă de șerpi. Între aceste capete se află un glob mic, cu o cruce deasupra. (DTIA/ IM, 231).

Patrafir – fâșie de stofă brodată cu imagini religioase, pe care preotul ortodox o îmbrăca peste sithar în timpul oficierii slujbei. (DTIA/ IM, 232).

Pălămar (sau Palamar) – 1. Persoană care trage clopotele și îngrijește o biserică; 2. Paracliser; 3. Clopotar. (DTIA/ IM, 233).

Penticostar – carte bisericească ce descrie ritualul sărbătorilor religioase cuprinse între Pași și Rusalii. (DTIA/ IM, 235).

Politicianism – 1. Politică făcută cu scopul realizării unor interese personale sau de partid;
2. Situație când comportamentul politic al unei persoane se bazează pe imoralitate și demagogie. (DTIA/ IM, 248).

Poporan – 1. Enoriaș (credincios creștin) dintr-o parohie; 2. Țăran. (DTIA/ IM, 249).

Spovedanie – mărturisirea păcatelor în fața unui duhovnic, pentru a obține de la Dumnezeu iertarea lor. (DTIA/ IM, 296).

Stavrofor – preot sau arhimandrit ortodox care poartă pe piept o Cruce de aur, ca semn de distincție ecleziastică. (DTIA/ IM, 298).

Școală confesională – școală ce aparține unei congregații sau confesiuni religioase (ortodoxă, catolică, luterană, mozaică etc.) (DTIA/ IM, 306).

(DEI, 461).

Declaraţia privind asumarea răspunderii

Declarația de onestitate

Subsemnata, declar pe răspundere personală, că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice.

Conştientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecinţele în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Silvia Grossu

20 octombrie 2023

1.1. Cărți de specialitate (monoautor) – 3

1. GROSSU, Silvia. *Mitropolitul Gurie – discursul identitar* / Recenzenți: Nicolae Enciu, doct. hab. conf. univ., Ion Valer Xenofontov, doct., conf. univ. Chişinău: CEP USM (Blitz Poligraf), 2023. 324 p. ISBN 978-9975-3651-1-6. *19,0 c.a.*

2. GROSSU, Silvia. *Retorica: Note de curs.* / Redactor științific: Constantin Șchiopu, doctor conferențiar. Chișinău: USM, 210 p. ISBN 978-9975-9604-9-6. *10,0 c.a;* Ediția a II-a. Chișinău: Centrul Editorial Poligrafic USM, 2009. 212 p. ISBN 978-9975-70-885-2. *10,0 c.a.*

3. GROSSU, Silvia. *Presa din Basarabia în contextul socio-cultural al anilor 1906-1944.* / Recenzent științific: conf. univ. doctor Gheorghe Palade. Chişinău: Tehnica-Info, 2003. 222 p. ISBN 9789975632119. *10,0 c.a.*

1.2. Cărți de specialitate colective (cu specificarea contribuţiei personale)

1.2.1. Coordonator / editor volume – 7

4. GROSSU, Silvia (coord.). *Mass-media: între document şi interpretare.* Studii şi cercetări de istoria presei. Comunicările ştiinţifice ale participanţilor la Congresul Internaţional de Istorie a Presei. Ediția a V-a / Coord. Silvia Grossu. Chișinău: Centrul Editorial Poligrafic, USM, 2012, 464 p. ISBN 978-9975-71-238-5.

5. *Mass-media: între document şi interpretare: Tezele comunicărilor ştiinţifice ale participanţilor la Congresul Internaţional de Istorie a Presei.* Ediția a V-a / Coord. Silvia Grossu, Maria Danilov. Chișinău: CEP USM, 2012. 248 p. ISBN 978-9975-71-237-8.

6. GROSSU, Silvia (coord.). *Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţă şi cultură:* Culegere de articole şi studii despre Mitropolitul Gurie Grosu al Basarabiei (1877-1943) / Îngrijită şi coordonată de Silvia Grossu. Chişinău: Epigraf, 294 p. ISBN 978-9975-903-31-8.

7. GROSSU, Silvia (coord.). *Mitropolitul Gurie – opera zidită în destinul Basarabiei:* Studii şi articole ale Mitropolitului Gurie (Grosu) al Basarabiei (1877-1943) / Îngrijită şi coordonată de Silvia Grossu,. Chișinău: Epigraf, 320 p. ISBN 978-9975-125-96-3. (Autoare la *Din partea coordonatorului, Note, Tabel cronologic, 2 articole*).

8. GROSSU, Silvia (coord.). *Mitropolitul Gurie. Procesul şi apărarea mea*: Denunțarea complotului apocaliptic / Ed. îngrijită și coord. de Silvia Grossu. Chișinău: Epigraf, 400 p. ISBN 978-9975-60-311-9 (Autoare la *Prefaţă, un articol, Tabel cronologic*).

9. GROSSU, Silvia (coord.). *Prima Promoție. Facultatea de Jurnalistică: 1975-1980* / Coordonator Silvia Grossu; colegiul de redacţie: Lucia Bacalu, Varvara Buzilă, Gheorghe Budeanu [et al.]; fotografii: Mihai Rodideal, Varvara Buzilă [et al.]. Chişinău: [s. n.], 2020. 164 p. ISBN 978-9975-3196-5-2.

10. GROSSU, Silvia. *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”:* Culegere de materiale semnate de Mitropolitul Gurie Grosu şi cele cu referire la activitatea sa, publicate în revista „Luminătorul” / Ediție îngrijită și coord. de Silvia Grossu și Viorel Cojocaru. Chişinău: CEP USM, Lexon Prim, 2022, 324 p. ISBN:978-606-502-039-9.

1.2.2. *Co-autor* – 3

11. GROSSU, Silvia. Consideraţii privind publicitatea din presa basarabeană de limbă germană. In: *Studii și cercetări de istorie a publicității.* Volum coordonat de Marian Petcu. București: Tritonic, 2015. 330 p., pp. 165-179. ISBN: 978-606-749-037-4. *1 c.a.*

12. GROSSU, Silvia. Courrier de Moldavie. In: *Horizons francophones des Balkans au Caucase. Francophonies et cultures nationales. Documents et activites (A2-B2). OIF*. Paris: CLE INTERNATIONAL, 2010, 160 p.

13. GROSSU, Silvia. *Istoria presei din România în date. Enciclopedie cronologică de publicații periodice*. Coordonator conf. dr. Marian Petcu. Iași: Polirom, 2012, 1100 p. ISBN 978-973-46-3067-7. *1,0 c.a.*

2. Articole în reviste ştiinţifice – 14

2.2. în reviste din alte baze de date acceptate de către ANACEC (cu indicarea bazei de date)

14. GROSSU, Silvia. Limba română în presa basarabeană de la începutul secolului al XX-lea – reper identitar de primă mărime. In: *Anuarul Muzeului Național al Literaturii Române*. 2016, anul IX, pp. 82-100. 0,7 c.a. ISSN-L 2066-7469. Disponibil: https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=532975 Indexată: CEEOL

15. GROSSU, Silvia. Luminatorul: The Identity, confessional and national Message. In: Études interdisciplinaires en Sciences humaines (EISH). 2020, nr. 7, pp. 240-255. ISSN-L 1987-8753. Disponibil: https://ojs.iliauni.edu.ge/index.php/eish/article/view/487 Indexată: ROAD. 1,0 c.a.

16. GROSSU, Silvia. Presa minorităţilor naţionale din Basarabia în perioada interbelică: Lucrările Congresului III al Asociației Române de Istorie a Presei, Piteşti, Universitatea „Constantin Brâncoveanu", 23-24 aprilie 2010. In: *Revista de istorie a presei*. 2010, nr. 2 (8), 2010, pp. 63-73. ISSN1843-0309

17. GROSSU, Silvia. Publicațiile periodice din Basarabia în anii 1940-1945. O trecere în revistă. In: *Revista română de istorie a presei.* 2019, anul X-XIII (17-20) 2016-2019, pp. 159-164. ISSN 1843-0309. Indexată: ROAD.

18. GROSSU, Silvia. Reconsiderări privind criza presei din Basarabia în primul deceniu de după Unire. In: *Destin Românesc: revistă de istorie și cultură*. 2004, nr. 1-2, pp. 117-124. ISSN 1221-6984. Indexată: ROAD. *1,0 c.a.*

19. GROSSU, Silvia. Revista „Misionarul": demersul identitar al ortodoxiei (1929-1944). In: *Destin Românesc: revistă de istorie și cultură*. 2021, nr. 1-2, pp. 60-75. ISSN 1221-6984. Indexată: ROAD. *1,3 c.a.*

20. GROSSU, Silvia. Valențe identitare în activitatea misionară și culturală a Mitropolitul Gurie al Basarabiei. In: *Revista de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale.* 2018, nr. 1(15), pp. 87-102. eISSN 2285-7540. Disponibil: https://79dd720e-4b65-4316-bb39-526d8ea1c51d.filesusr.com/ugd/d1cf60_f661f42dde924d609ef9cb16186ca692.pdf Indexată: ERIH PLUS, DOAJ. 0,7 c.a.

2.3. în reviste din Registrul Naţional al revistelor de profil (cu indicarea categoriei) – 7

Categoria B

21. GROSSU, Silvia. La langue maternelle – le repère essentiel de légitimité identitaire des Roumains bessarabiens. In: *Revista de Istorie a Moldovei*. 2020, nr. 3-4 (123-124), pp. 113-121. ISSN 1857-2022. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/116094 Indexată: DOAJ, IBN *0,7 c. a*.

2.4. în reviste până la procesul de acreditare

22. GROSSU, Silvia. „Basarabia" – prima publicaţie de limbă română la est de Prut. In: *BiblioPolis: revistă de biblioteconomie şi ştiinţe ale informării*. 2006, vol. 19, nr. 3, pp. 72-75. ISSN 1811-900X. *0,4 c.a.*

23. GROSSU, Silvia. Concretizări referitor la periodizarea evoluţiei culturale a Basarabiei în anii 1812-1918. In: *Analele ştiinţifice ale USM. Ştiinţe socio-umane*. Chişinău: CEP USM, 2004, vol. II, pp. 63-67.

24. GROSSU, Silvia. Dimensiunea iluminist-culturalizatoare a presei clericale din perioada interbelică. In: *Buletin ştiinţific. Revistă de etnografie, Ştiinţe Naturale şi Muzeologie (Serie nouă)*. 2005, nr. 3(16), pp. 201-218. ISSN 1857-0054. *1,0 c.a.*

25. GROSSU, Silvia. Misionar al sacrului și al culturii. In: *Limba română: revistă de ştiinţă şi cultură*. 2003, nr. 4-5, pp. 35-39. ISSN 0235-9111.

26. GROSSU, Silvia. O revistă a luminării noastre spirituale şi naţionale (100 de ani de la lansarea publicaţiei „Luminătorul"). In: *BiblioPolis: revistă de biblioteconomie şi ştiinţe ale informării*. 2008, vol. 25, nr. 1, pp. 56-60. ISSN 1811-900X. *0.4 c.a.*

27. GROSSU, Silvia. Slujitor la două altare – al sacrului şi al culturii. In: *BiblioPolis: revistă de biblioteconomie şi ştiinţe ale informării*. 2007, vol. 21, nr. 3, pp. 64-70. ISSN 1811-900X. *0,4 c.a.*

28. GROSSU, Silvia. Unele consideraţii asupra presei postbelice din RSSM. In: *Analele ştiinţifice ale USM. Ştiinţe socio-umane*. Chișinău: CEP USM, 2003, vol. II, pp. 317-320. ISBN 9975-70-295-3.

3. Articole în lucrările conferințelor și altor manifestări ştiinţifice – 35

***3.1. articole în culegeri internaţionale* –** 20

29. GROSSU, Silvia. Discurs identitar vs discurs epidictic – delimitări conceptuale. In: *Presa românească din diaspora, exil și comunitățile istorice românești: Lucrările Congresul Internațional de Istorie a Presei, ediția a XV-a* / Facultatea de Filosofie, Universitatea din Novi Sad, Coord. Virginia Popovici. Novi Sad (Serbia). 2023, pp. 51-64. ISBN 978-86-6065-809-0. *0,9 c.a.*

30. GROSSU, Silvia. Misionarul – revista misiei ortodoxe române. In: *Catedra și publicațiile sale. Lucrările Congresului Internațional de Istorie a Presei*, ediția a XVI-a, Timișoara, 2023 / Volum îngrijit de Ioan David și Viviana Milivoievici. Timișoara: David Press Print, 2023, pp. 369-382. ISBN 978-606-999-202-9. *1,1 c.a.*

31. GROSSU, Silvia. Current valences of the epideictic identity discourse. In: *Globalization, Intercultural Dialog and National Identity: The international scientific conference, 9th edition,* Universitatea „Petru Maior" Târgu-Mureș, Alpha Institut Multicultural Studies, „Gh. Șincai" / Editor: Iulia Boldea. Târgu-Mureș: Arhipelag XXI Press, 2022, pp. 26-33. ISBN 978-606-8624-18-1.

32. GROSSU, Silvia. Valențe identitare promovate prin presa pedagogică din Basarabia (1917-1940). In: *Mediamorfoze VII. Presa de nișă din România* / Coord. Cătălin Negoiță. București: Tritonic, 2022, pp. 157-181. ISBN 978-606-749-659-8. *1,3 c.a.*

33. GROSSU, Silvia. „Abecedarul moldovenesc" al Mitropolitului Gurie: valențe identitare. In: *Colocviul internaţional de Ştiinţe ale limbajului „Eugeniu Coşeriu", ediţia a 16-a: Eugeniu Coşeriu centenar. limbă, creativiate, cultură – sructuri de rezistenţă ale fiinţei umane*, 24-25 septembrie 2021, Chişinău. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 248-252. ISBN 978-9975-158-66-4. *0,8 c.a.*

34. GROSSU, Silvia. Activitatea misionară și culturală a Mitropolitului Gurie Grosu al Basarabiei. Repere de protejare a valorilor naționale. In: *Tradiție și continuitate în valorificarea patrimoniului cultural imaterial* / Coord. Gabriela Nidelcu-Păsărin, Elena Iagăr. București: Pro Universitaria, 2021, pp. 39-55. ISBN 978-606-26-1366-2. *1,15 c.a.*

35. GROSSU, Silvia. Polemica din presa interbelică: postul de radio „Basarabia". In: *Audiovizualul, o istorie recentă (1928-2020)*: *Lucrările celui de-al XIII-lea Congres de Istorie a Presei Româneşti* / Coord. Delia Duminică. București: Tritonic, 2021, pp. 345-356. ISBN 978-606-749-569-0. *0,5 c.a.*

36. GROSSU, Silvia. Valentina Ursu: reportaje de la Nistru. In: *Mediamorfoze VI. Jurnalism în zone de conflict* / coord. C. Negoiță. București: Tritonic, 2021, pp. 155-172. ISBN 978-606-749-556-0. *0,7 c.a.*

37. GROSSU, Silvia. Presa minorităților etnice din Basarabia – repere de legitimare identitară (1918-1940). In: *„190 de ani de presă în spațiul de limbă română (1829-2019)". Lucrările celui de-al XII-lea Congres de Istorie a Presei Româneşti (Iaşi, 12-13 aprilie 2019)* / Ed.: Gheorghe-Ilie Fârte, Daniel-Rareş Obadă. Iaşi: Editura Universităţii „Al.I. Cuza", 2020, pp. 309-321. ISBN 978-606-714-595-3. *1,0 c.a.*

38. GROSSU, Silvia. Campania de denigrare din presă în „cazul Gurie Grosu”. In: *Mediamorfoze V. Reflectare, de-formare și fake news în spațiul mediatic și cultural*: [Materialele Conferinței Internaționale „Cultura și Presa în Spațiul European”, Universitatea „Dunărea de Jos”, Ediţia a XI-a. Galati 25-26 mai, 2019] / Coord. Cătălin Negoiță. București: Tritonic, 2020, pp. 203-212. ISBN 978-606-749-501-0. *0,6 c.a.*

39. GROSSU, Silvia. Consecințele Unirii asupra evoluției presei de limbă română din Basarabia. In: *Metamorfoze IV. Și presa a creat România*. București: Tritonic, 2019, pp. 162-181. ISBN 978-606-749-404-4. *0,8 c.a.*

40. GROSSU, Silvia. Valențe identitare în publicațiile de limbă română din Basarabia (1906-1918). In: *Presa Marii Uniri* / Coordonator: Marius Ioan Grec. Arad: Vasile Goldis University Press, 2018, pp. 52-65. ISBN 978-973-664-878-6. *0,9 c.a.*

41. GROSSU, Silvia. Valențe identitare în activitatea misionară și culturală a Mitropolitului Gurie. In: *„Centenar Sfatul Țării 1917–2017”: Materialele Conferinței științifice internaționale,* Chișinău, 21 noiembrie 2017 / Coordonatori: Prof. univ. Gh. Clivetti, Prof. univ. Ioan Bolovan, Conf univ. Gh. Cojocaru. Chișinău: Lexon Prim, 2017, pp. 52-65. ISBN 978-9975-54-0. *1,0 c.a.*

42. GROSSU, Silvia. Discurs identitar în revista „Din trecutul nostru”. In: *Tradiții ale presei științifice: Lucrările prezentate la Congresul Internațional de Istorie a Presei, Ediția a IX-a, Timișoara, 2016* / Coord: Ioan David și Viviana Milivoievici. Timișoara: Editura Academiei Române, David-Print, 2017, pp. 112-119. ISBN 978-606-8643-87-8. *0,5 c.a.*

43. GROSSU, Silvia. Onisifor Ghibu și publicațiile periodice pentru voluntarii ardeleni. In: *Mediamorfoze III. Jurnaliști și scriitori în tranșeele Marelui Război* / Coord. Cătălin Negoiță. București: Tritonic, 2017, pp. 201-210. ISBN 978-606-749-255-2. *0,6 c.a.*

44. GROSSU, Silvia. Repere identitare în publicațiile de limbă germană din Basarabia în perioada interbelică. In: *Mediamorfoze II. Presa Minoritatilor Etnice Din Romania* / Coord. Cătălin Negoiță. București: Tritonic, 2016, pp. 108-117. ISBN 978-9975-71-308-5. *0,8 c.a.*

45. GROSSU, Silvia. Impactul social al problemei modificării calendarului creştin, reflectat în presa clericală din Basarabia (1918-1940). In: *Presa română interbelică: între mitologizare şi recuperare critică*: *Studii şi cercetări de istoria presei de la cel de-al IV-lea Congres naţional de istorie a presei*, Universitatea „Ovidius” Constanța, aprilie, 2011. Constanța: Ovidius University Press, 2011, pp. 265-273. ISBN 978-973-614-718-0.

46. GROSSU, Silvia. Valenţele presei clericale pentru coeziunea confesională a creştinilor ortodocşi din Basarabia. In: *Presa scrie istoria*. Iaşi: Libertas, 2009, pp. 130-147. *1,0 c.a.*

47. GROSSU, Silvia. Dimensiunea iluminist-culturalizatoate a presei cu profil religios. In: *Presa scrie istoria: Culegere de articole şi materiale ale Simpozionului naţional, Muzeul Naţional de Istorie şi USM*. Ploieşti, Chişinău: Cartdidact, 2007, pp. 130-147. *0,8 c.a.*

3.2. ***Articole in culegeri naţionale*** – 15

48. GROSSU, Silvia, ANGHEL, Liliana. Valențele didactice ale activității culturale a Mitropolitului Gurie. In: *Mitropolitul Gurie al Basarabiei – operă zidită în destinul Basarabiei*. Chișinău: Epigraf, 2016, pp.142-149. ISBN 978-9975-125-96-3. *0,4 c.a.*

49. GROSSU, Silvia, COJOCARU, Viorel. Studiu introductiv. In: *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul”* / Ediție îngrijită și coordonată de Silvia Grossu și Viorel Cojocaru. Chişinău: CEP USM, 2022, pp. 16-60. ISBN 978-9975-63-524-0.

50. GROSSU, Silvia. „Luminătorul” – mesalul identitar confesional și național. In: *Reconstituiri istorice: Civilizaţie, valori, paradigme, personalităţi: In honorem Acad. Valeriu Pasat*. Chișinău: Biblioteca Ştiinţifică (Institut) „A. Lupan”, 2018, ISBN 978-9975-3183-9-6.

51. GROSSU, Silvia. Dimensiunile recuperatorii ale mass-media pentru istorie. Studiu introductiv. In: *Mass-media: intre document şi interpretare: Studii şi cercetări de istoria presei*. Chișinău, Centrul Editorial Poligrafic, USM, 2012, pp. 7-8. ISBN 978-9975-71-238-5.

52. GROSSU, Silvia. Din partea coordonatorului, Note, Tabel cronologic. In: *Mitropolitul Gurie. Procesul și apărarea mea*. Chișinău: Epigraf, 2018, pp. 6-10. ISBN 978-9975-60-311-9.

53. GROSSU, Silvia. Din partea coordonatorului, Prefață, Tabel cronologic. In: *Mitropolitul Gurie – opera zidită în destinul Basarabiei*. Chișinău: Epigraf, 2016, pp. 6-17. ISBN 978-9975-125-96-3. *0,6 c.a.*

54. GROSSU, Silvia. Elocuţiunea – etapa a treia în elaborarea discursului. Prelegere la cursul „Retorica". In: *Comunicarea publică: Concepte şi interpretări: Studiu colectiv*. Vol. 3. Chişinău: Centru editorial USM, 2005, pp. 118-123. ISBN 9975-70-543-X. *1,0 c.a.*

55. GROSSU, Silvia. Gheorghe Palade – îndrumătorul tinerilor cercetători. In: *Sesiunea ştiinţifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală şi Arheologie, 28 aprilie 2017: In memoriam Gheorghe Palade: Program; Rezumatele comunicărilor* / editor: Aurel Zanoci. Chişinău: CEP USM, 2017, pp. 102-105. ISBN 978-9975-71-901-8. *0,3 c.a.*

56. GROSSU, Silvia. Din partea coordonatorului, Notă cu privire la reeditarea volumului „Procesul și apărarea mea". In: *Mitropolitul Gurie. Procesul și apărarea mea*. Chișinău: Epigraf, 2018, pp. 6-10. ISBN 978-9975-60-311-9. *0,5 c.a.*

57. GROSSU, Silvia. Mitropolitul Gurie al Basarabiei – recurs la repere identitare. In: *Mitropolitul Gurie. Procesul și apărarea mea*. Chișinău: Epigraf, 2018, pp. 11-21. ISBN 978-9975-60-311-9. *0,5 c.a.*

58. GROSSU, Silvia. Periodizarea evoluţiei culturale a Basarabiei în anii 1812-1918 în viziunea lui Paul Mihailovici. In: ȘOIMARU, Vasile. *Născut în Cornova: Omagiu lui Paul Mihailovici*. Chişinău: Editura Prometeu, 2006, pp. 41-57. ISBN 978-9975-919-57-9. 0,4 c.a.

59. GROSSU, Silvia. Revista „Luminătorul" la 110 ani de la apariție. In: *Mass-media din Republica Moldova – tradiţie locală și orizonturi europene: Culegere de studii și articole*. Chişinău: CEP USM, 2018, pp. 112-115. ISBN 978-9975-71-308-5. *0,9 c.a.*

60. GROSSU, Silvia. Revista presei de limbă română din Basarabia anilor 1940-1944. In: *Presa din Basarabia: analize, contexte, valori (1854-2004)* / responsabil de ediție Maria Danilov, Muzeul Naţional de Istorie și USM. Chișinău: Cartdidact, 2005, pp. 110-114. ISBN 9975940897. *0,5 c.a.*

61. GROSSU, Silvia. Sporirea eficienței persuasive a mesajului publicistic: modalităţi de integrare a argumentelor în discurs. In: *Mass-media din Republica Moldova – tradiţie locală și orizonturi europene. Materialele Simpozionului Ştiinţific Naţional desfăşurat la 24-25 noiembrie 2010 cu ocazia împlinirii a 30 de ani de la înființarea Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării*. Chişinău: CEP USM, 2012, pp. 112-115. ISBN 978-9975-71-308-5.

62. GROSSU, Silvia. Valenţe ale publicităţii în publicaţiile de limba germană din Basarabia interbelică. In: *Valori ale mass-mediei în epoca contemporană*, Ed. 7, 20 septembrie 2016, Chişinău. Chișinău, Republica Moldova: Institutul Patrimoniului Cultural, 2016, Volumul VI, pp. 104-118. https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/139259

63. GROSSU, Silvia, ANGHEL, Liliana. Valențe didactice ale activității culturale a Mitropolitului Gurie. In: *Mitropolitul Gurie – opera zidită în destinul Basarabiei*. Chișinău: Epigraf, 2016, pp. 142-149. ISBN 978-9975-125-96-3. *1,0 c.a.*

3.3. Rezumate ale comunicărilor ştiinţifice – 7

64. GROSSU, Silvia, URSU, Natalia. Dimensiunea etică a acțiunii comunicative. In: *Integrare prin Cercetare şi Inovare. Conf. şt. cu participare intern., 26-28 septembrie*, 2013. Chişinău: CEP USM, 2013, pp. 58-61. ISBN 978-9975-71-415-0. *0,3 c.a.*

65. GROSSU, Silvia. „Cazul Gurie”: tehnici discursive de persuadare și de manipulare în presa interbelică. In: *„Integrare prin cercetare şi inovare”: Conferinţei ştiinţifice naţionale cu participare internaţională: Rezumatele ale comunicărilor: Stiințe umanistice. Ştiinţe sociale. Științe juridice și economice, 10-11 noiembrie 2020,* Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău: CEP USM, 2020, pp. 54-55. ISBN 978-9975-152-51-8.

66. GROSSU, Silvia. Le francophilisme culturel moldave promu par le „Courrier de Moldavie”. In: *Symposium International Le Livre. La Roumanie. L'Europe: 550 ans de la première certification documentaire de la ville de Bucarest: Résumés des communications scientifiques*. 2-ème edition, Bibliothèque Métropolitaine de Bucarest, 20- 24 septembre 2009. Bucuresti, 2009, pp. 12-13. *0,1 c.a.*

67. GROSSU, Silvia. Regionalismul cultural al presei interbelice din Basarabia – intre context istoric și semnificații actuale. In: *Mass-media: intre document și interpretare. Tezele Studii și cercetări de istoria presei.* Chișinău, Centrul Editorial Poligrafic, USM, 2012, 464 p., pp. 4-12. ISBN 978-9975-71-238-5. *0,1 c.a.*

CV-ul autoarei